

17 164234

MANUAL EXIGETIC

la

sânta Scriptură a Testamentului nou

de

Iuliu Olariu

Dr. și profesor de teologie

*Născut la 5 Februarie 1859 în Comuna
Maidom Comitatul Caraș-Severin. Mort la
20 Iulie 1920 în Caransebes
13 Noembrie
6 Decembrie 1920 în Caransebes*

Volumul I.

Sinopticii

*88
616*

CARANSEBES

Editura autorului. — Tipografia diecezană

1894

BIBLIOTECA
No. 685
EM. ELEFTERESCU

EVANGELIILE

după

Mateiū, Marcu și Luca

comentate de

Iuliu Olariu

Dr. și profesor de teologie

Cu binecuvântarea Prea Sfinției Sale Domnului Episcop diecezan
NICOLAE POPEA

CARANSEBEȘ

Editura autorului. — Tipografia diecezană

1894

Biblioteca Centrală Universitară

Cota

10 437/10

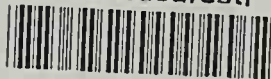
Inventar

105515

pe 11/07

„Iar tu rămâi în celece te-ai învățat și te-ai încredințat . . . cu-
noștri sântele Scripturi cari te pot înțelepți spre mântuire prin cre-
dința cea în Cristos Isus. Toată Scriptura e însuflată de Dumnezeu,
și de folos spre învățatură, spre mustrare, spre îndreptare, spre creș-
terea cea întru dreptate, ca deplin să fie omul lui Dumnezeu, spre
orice lucru bun desăvârșit“ (2. Tim. 4, 15—17).

B.C.U. Bucuresti

C705515

PREFAȚĂ.

Cercați Scripturile, Io. 5, 39.

Dela începutul literaturii bisericești se constată în biserica ortodoxă studiul intenziv al sântei Scripturi. Reprezentanții credinții și științii bisericești au recunoscut că numai învățăturile din sânta Scriptură — ca doctrină și moral — pot avea autoritate deplină la credincioși, pentru că se bazează pe descoperire dumnezească. Biserica se pronunță astfel în can. 19 al sinod. VI. ecumenic: Să cuvine celorce sunt înaintestătătorii ai bisericilor a învăța în toate zilele și cu deosebire în Dumineci pe toți clericii și pe popor cuvintele pietății și ale dreptei credințe culegând din dumnezeasca Scriptură înțelesurile și judecățile adevărului și să nu calce hotărele cele acum puse sau tradiția purtătorilor de Dumnezeu Părinți etc.; iar s. Augustin zice: „Ferește-te a te supune scriselor mele ca Scripturilor canonice. În aceste crede fără hesitare după ce ai aflat ce n'ai crezut; în acele, din contra, dacă există ceva ce tu nu credeai, nu privi ca ne'ndoios pănăce n'ai câștigat siguranță“ (de Trinit. I. 3).

Conduc de acest principiu mai înalt al bisericii am încercat cu acest „Manual exigetic la s. Scriptură a T. N.“ (cam 4 vol.) să promovez încâtva studiul sântei Scripturi în biserica noastră națională, și anume conform vederilor științei exigetice din timpurile noastre. O lucrare mai estinsă, mai detaliată (deosebite ipoteze, literatură etc.) n'am crezut că ar fi tocmai potrivită împrejurărilor în cari ne aflăm. Elevii dela institutele teologice și preoții noștri nu dispun de timpul necesar ca să se poată ocupa cu toate amănuntele științei exigetice; apoi aceste nici nu-l interesează pentru trebuințele lor zilnice de păstori sufletești. De aceea am căutat numai să indegetez cum au să se explice părțile mai grele ale sântei Scripturi, iar locurile neexplicate să'nțeleag lesne prin espunerile aceste și cu ajutorul cunoștințelor istorice, arheologice etc. cari se câștigă în institutele teologice.

Sper că mi-a succes cât de cât să întocmesc comentarul ca să-l poată folosi care citesc s. Scriptură din original ori numai din traducere; iar o reviziune a traducerilor române ale s. Scripturii cred că ar fi binevenită din mai multe puncte de vedere.

Traducerea am făcut-o după textul lui Tischendorf, rectificat de O. v. Gebhardt (Novum Testamentum graece ex ultima Tischendorffii recensione, editio stereotypa minor, Lipsiae 1887. B. Tauchnitz) în îmbinare cu Vulg. Rec. și traducerile române (de București, Blaj, Buzeu, Șaguna).

La explicare am consultat autorii citați în text și literatura exegetică mai nouă, îndeosebi cea germană (comentarele lui Keil, Meyer, Olshausen, Bleek, B. Weiss, Ewald, Godet, Schegg, Bisping, Schanz etc.; iar Win.=Winer, Grammatik des neutestamentlichen Sprachidioms).

Dee atotputernicul Dumnezeu ca manualul acesta să fie bun conducător pentru preoții care nu pot urmări știința cu toate rezultatele ei pozitive și negative, punându-i în poziția de a cunoaște, întrucât le e necesară, lucrarea științifică din zilele noastre; iar în candidații de preoție să producă și lățească iubirea către sânta Scriptură, această carte a cărților.

Caransebeș în August 1893.

Autorul.

Dⁿ Josif Iuliu Olariu, s'a născut la
20 Iulie 1860 în Comuna Maidan, județul
Ceras-Severin. Tatăl său Josif a fost învățător
în comuna Domar. Școala primară a făcut-o
în comuna natală și în Resita, cursul secundar
în Oravita și la liceul de stat din Lugos, fiind
totdeauna între cei dritari. După terminarea
liceului, Mitropolitul Bucovinei Silvestru Ibră
riu-Andricic îl primește pe spesele sale, la
Facultatea de Teologie din Cernăuți, unde obține
Diploma de Dⁿ în teologie. Olariu este primul
dintre românii ortodocși din fostă Ungarie, care
a urmat facultatea de Teologie din Cernăuți. În
urma săi completează studiile la Leipzig și
Erlangen. La începutul anului școlar 1885-86
este numit profesor la Institutul Teologic din Căru
sebes, și tot în acest an s'a căsătorit, dar după
un an a rămas văduv.

În anul următor este ales director definitiv
al Institutului pedagogic - Teologic din Căru
sebes, în care a stat până la 6 Decembrie 1900, când
a murit în vârstă de 60 de ani și 5 luni.

La 1903 îmbracă mantia monahală și este
născut protosinel. A candidat în mai
multe rânduri la scaunul de episcop din Căru
sebes.

Olariu a intrat în persoana sa toate cali
tățile unui bărbat de școală. A murit cu
un mare fel și sânguință pe terenul literaturii
teologice. Opurile lui au fost primele manuale
științifice și sistematice pentru învățământul
roștru teologic.

Publicat următoarele opere:

- 1) Serierile Părinților apostolești, de 150 pagini, Caransebes 1892.
- 2) Introducere în Cărțile Testamentului Vechiu și nou, de 381 pagini. Caransebes 1891.
- 3) Evangheliile după Matei, Marcu și Luca. Manual exegetic la Sf. Scriptura a Testamentului nou. Vol. I. Sinopticii, de 644 de pagini. Caransebes 1894.
- 4) Evanghelia după Ioan. Explicată. Caransebes 1897, de 302 pagini.
- 5) Explicarea Palmilor din Orologiu (craslov) Caransebes, 1901, de 247, pagini.
- 6) Explicarea epistolelor apostolului Pavel.
- 7) Manual de tipicul bisericii ortodoxe române.
- 8) Manual de Teologie dogmatică ortodoxă. Caransebes, 1907, de 812 pagini.

Acedat în timp „Foara Diocesană” organul oficial al Diocesei Caransebesului.

Fratele său, Valeriu, medic în Arad, a pus baza unei fundații care se poartă numele eruditului teolog și profesor și a dăruit bogată sa bibliotecă Academiei de Teologie din Caransebes.

Introducerea generală la evangeliile.

§. 1. Evangeliile în genere.

Dzeu îndată la căderea oamenilor promite un Mântuitor care să-l scape de jugul păcatului și readucă în raportul de mai înainte (Gen. 3, 15. Efez. 4, 24). Spre acest scop omnia trebuie pregătită; ce se întâmplă în timpul înainte de Cristos. Astfel deosebim două perioade: a legii și grației, ca manifestări ale purtării de grijă a lui Dzeu, iar scrierile care tratează restimpurile aceste se numesc Testamentul vechi și nou¹⁾. Aci ne ocupăm cu Testamentul nou care este deplinirea celui vechi și cuprinde: evangeliile, epistole didactice și o carte profetică.

Cărțile care tratează istoria vieții, faptelor și cuvântărilor lui Isus se numesc *evangelii*. Cuvântul *εὐαγγέλιον* înseamnă *darul ce se dă pentru o veste bună, apoi vestea bună*; în T. N. *vestea despre Isus Mântuitorul lumii și împărăția întemeiată de el*²⁾. T. N. conține *evangelia după Matei, după Marcu, după Luca și după Ioan* (*εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαίου* etc.); unele Msse au: *sânta evanghelie după Matei* etc. (*τὸ κατὰ Ματθαίου ἄγιον εὐαγγέλιον* etc.³⁾ În secolul al 2. e cunoscută prepoziția *κατὰ* înaintea numelui⁴⁾, se află în toate Mssele grecești; așijderea cunoscută este numirea *evangelii*, deși nu știm dacă în scriptura „*evangelia după*“ s'a pus de autori ori mai târziu.

Acești patru autori tratează un obiect, deci nu avem 4 evangeliile deosebite după cuprins; este un *εὐαγγέλιον τετραμυον* (*Trineu*, Adv. haer. 3, 11. 8), *ἐν δια τεσσάρων* (*Origen*, in Ioann. tom. V, 4); „*In quatuor evangeliis, vel potius quatuor*

¹⁾ Cuvântul *ברית* *διαθήκη* l-a tradus Vulg. *testamentum* cf. 2. Cor. 3, 14; ocură și în înțelesul: aranjarea moștenirii cu privire la urmași (Gal. 3, 15. Act. 3, 25. Ebr. 9, 15).

²⁾ LXX traduce *בשר* cu *εὐαγγελίζεσθαι* cf. Is. 40, 9. 60, 6 etc.

³⁾ Exprimă că Mt. Mc. etc. sunt redactorii acestor cărți, nu care liber le-au produs, în care caz ar sta genitivul.

⁴⁾ *Iustin Martirul* (Apolog. 1, 66): „Căci apostolii astfel au predat în memoriile compuse de ei cari se numesc *evangelii*“ — este titlul cărților.

libri unius Evangelii" (Augustin, tract. in Ioan. 36); „*Quadriformis evangelistarum narratio*“ și noul „*Evangelii corpus*“ (Cassian, de coenob. instit. 3, 3).

Înșirarea evangeliilor în cele mai multe documente este: Mt. Mc. Lc. Io.; Itala, Tertulian, Constit. apost. (2, 57), Cod. D, traducerea gotică făcând deosebire între apostoli și bărbați apostolești aū: Mt. Io. Lc. Mc.; traducerea tebano-coptică: Io. Mt. Mc. Lc.; cod. claromontan: Mt. Io. Mc. Lc.; cod. Bobbiensis: Mt. Mc. Io. Lc. (Tischendorf. Nov. Test. Ed. VIII. maj. vol. III. p. 137).

Autenticitatea acestor istorisiri e dovedită prin mărturiile cari se vor aminti la fiecare evanghelie; aci vom înșira numai două argumente interne. a) *Limba și felul scrierii* corespund pe deplin împrejurărilor în cari se află autorii căror se atribuie aceste scrieri. Iud I din Palestina fiind scriu o greceasca amestecată cu expresiuni aramaice și evreești; lipsește poleiala autorilor grecești; iregularitățile gramaticale sunt multe; ei își dau multă silință să exprime cât se poate de bine ideile noului spirit. b) Raporturile religioase, politice și geografice ale Palestinei din acele timpuri se descriu fidel, — cunoscute din alți autori (Iosif Flaviu etc.) — ceea ce aū putut face numai martorii oculari, cu atât mai virtos că aceste s'aū schimbat foarte mult după risipirea Ierusalimului. Evangeliile apocrife nu sunt contra autenticității: a) ele n'aū fost recunoscute de biserică; presupun chiar existența celor canonice ca minciuna adevărul; β) se deosebesc prin cuprinsul mitic și în espunere.

§. 2. Afinitatea sinopticilor.

Între cei 3 evangeliști — Mt. Mc. și Lc. —, numiți *sinoptici*, există înrudire în cuprins, estenziune, cursul istorisirii, cuvinte, dar și deosebire în alegerea și tratarea materiei. Împărțindu-se sinopticii după cuprins în trei grupuri vedem că doi aū comun ce la celalalt nu se află¹⁾; iar propriul lui Mc. se zice că sunt numai 24 de versuri. Această consunare se explica mai nainte ca efectul lucrării Spiritului sânt. În timpul mai nou se crede:

1. Un evangelist a folosit pe celalalt:

¹⁾ Vezi Introducerea mea în cărțile T. V. și N. pag. 174.

- a) Mt. e originalul — l-a folosit Mc. apoi Lc.
- b) " " " " " " Lc. apoi Mc.
- c) Mc. " " " " " " l-a folosit Mt. Lc.
- d) Mc. " " — l-a amplificat Lc. apoi pe acesta Mt.
- e) Lc. e folosit de Mt., amândoi de Mc.
- f) Lc. e folosit de Mc., " de Mt.

Începutul literaturii creștine însă nu s'a făcut compilându-se; apoi există deosebiri în idei, cuvinte; unele se omit, altele se adaug; există chiar contradicții — toate aceste rămân neexplicate cu ajutorul ipotezei.

2. Evangeliștii au avut înaintea lor unul sau mai multe izvoare scrise.

3. Există un izvor, adică evangeliile sunt compuse după evangelia siro-caldaică folosită în Palestina.

La aceste se răspunde: de ar fi existat unul sau mai multe protevangeli, creștinii nu ar fi lăsat să se piardă — ce nu eschide ca Lc. să întrebunțeze izvoare de cuprins mai mic.

4. Ipoteza tradiției. Cristos a poruncit apostolilor să predice evangelia la toate popoarele. Această învățătură s'a păstrat un timp fără să se însemneze ceva. Încurând însă s'a simțit necesitatea a scrie împărțșirea orală pentru că martorii oculari încep a se rări, să fac adausuri la istoria autentică, pășesc învățători falși. Astfel se scriu evangeliile de față, poate în șirul: Mt. Mc. Lc. Io. În acest chip se explică consunarea lor, dar și diferența, deoarece după individualitatea fiecărui autor și scopul scrierii s'a cristalizat cuvântul viu în forme deosebite.

Evangelia după Matei.

—

ÎNTRUDUCERE.

1. *Autorul*¹⁾. Apostolul Matei înaintea de chemarea la apostolat s'a numea Levi (Mt. 9, 9. cf. Mc. 2, 14. Lc. 5, 27.); în registrele apostolești s'a amintește Matei care fusese vameș la Genezaret. Imprejurările chemării lui Mt. consună cu a lui Levi, deci avem numai o persoană care avea două nume — ce nu e neobișnuit la Evrei (Petru, Paul etc.). Numele Matei derivă dela מתי contras din מתי. Lucrarea lui apostolească nu e cunoscută. După pogorirea Spiritului sânt a rămas cu ceilalți în Ierusalim; nu știm însă când a părăsit Palestina, unde s'a dus și când a murit.

2. *Limba originală*. Evangelia s'a scris în limba evreească, adică dialectul siro-caldaic al Palestinei; ceea ce mărturisește tradiția bisericii. *Papia*, zice că Mt. a compus în *dialectul evreesc* istoria lui Isus²⁾; *Irineu*: „Matei a edat între Evrei în dialectul lor scrierea evangheliei“. *Eusebie* istorisește de *Panten* că mergând în India (probabil Arabia de sud) a aflat evangelia lui Matei scrisă în *limba evrească*, pe care a adus-o *Bartolomei* *Origen* zice că din tradiție a învățat că Mt. a scris evangelia sa cu *litere evrești*. *Eusebie*: „Matei a predicat mai întâiu Evreilor, iar voind a merge și la alții, le-a dat lor evangelia scrisă în limba maternă“. *Epifane*, *Ciril Ierusalimeanul*, *Ieronim* asemenea se pronunță.

Cine a tradus originalul în limba grecească nu știm — pe timpul lui *Papia* vedem că există o traducere recunoscută de toți.

3. *Cititorii* întâi ai evangheliei sunt iudeocreștinii palestineni; așa *Irineu*, *Origen*, *Eusebie*, *Ieronim*; iar traducătorul a avut în vedere și pe creștinii afară de Palestina. Motivele interne cari sprijinesc părerea aceasta sânt: multe expresiuni evrești se explică (Mt. 1, 23. 27, 8. 33, 46); întreprinderea traducerii.

¹⁾ La cele următoare vezi opul amintit pag. 139 sq.

²⁾ Vezi „Scrierile Părinților apostolești“ pag. 51. traduse de mine. Caransebeș 1892.

4. *Timpul compunerii*. Tradiția veche a bisericii este că Mt. a scris întâiul între evangeliști (*Irineu, Clement Alexandrinul, Origen, Eusebie, Epifane, Ieronim*). Probabil este că originalul evreesc s'a compus pela 42 d. Cr., iar traducerea s'a făcut pela 67. d. Cr.; la tot cazul însă nu după an. 70 d. Cr. pentru cap. 24. 27, 8. 28, 15.

5. *Autenticitatea* se dovedește prin mărturiile ortodoxe și eretice. Aluziuni avem la *Clement Romanul, Barnaba, Ignatie, Policarp, Iustin Martirul, Atenagora, Teofil dela Antiohia*; cu numele o amintește mai întâi *Papiu*, apoi *Claudiu Apollinaris, Irineu, Tertulian, Clement Alexandrinul, Origen, Eusebie* etc. Mărturile eretice sânt *Basilide, Valentin, Ptolomeu, Celz, Tatian, Marcion* etc. — toți o citează sau combat. Nu fără importanță sânt evangeliile apocrife: *Protevangeliul lui Iacob, Acta Pilati, Evangelia după Evrei*.

În timpurile mai noi autenticitatea a fost controversată; ipotezele se pot resuma:

a) *Evangelia lui Mt.* e traducerea grecească de pe originalul evreesc care se atribue acestui autor. Biserica totdeauna a crezut astfel.

b) *Scrierea originală* care traducându-se a dat naștere la evangelia noastră trebuie să fi fost după cuprius și formă în întregul și în părți esențial aceeași cu Mt. cel grecesc. Aserțiunea aceasta încă stă, numai să nu se considere traducere literală. În biserică totdeauna a fost credința că între aceste două scrieri nu există vro deosebire de importanță. Traducerea grecească s'a ținut atare în înțelesul propriu, a fost citată ca autoritate și nicicând nu s'a crezut drept prelucrare liberă a scrierii evrești.

c) Considerându-se evangelia grecească a lui Mateiu traducere simplă și nu prelucrare liberă, apoi nici evangelia evrească cum s'a tradus în grecește nu poate fi compusă de apostol. Criticii se provoacă aci la indicările de timp, loc și la alte date cari nu le-a putut istorisi un martor ocular. Espunerea nu e intuitivă; lipsește legătura istorică la învățăturile Mântuitorului; se împărtășesc mituri (1. 2. 4. 17, 24 sq. etc.); sânt contraziceri între Mt. și Io., iar cest din urmă merită toată încrederea; nu se amintește lucrarea lui Isus în Iudeea; se omit unele minuni ale Mântuitorului etc. La aceste

să răspunde: E drept că Mt. nu procede subtil în privința timpului și locului îmbinând multe întâmplări depărtate una de alta, dar aceasta se explică din scopul lui. Deosebirea între Mt. și Io. oglindează individualitatea autorilor; original este Mt. mai mult decât Lc. pentru că voind a dovedi că Isus e promisiunea Mesia citează regulat din T. V. A alege, grupa și trata locurile s. Scripturii a T. V. a putut numai un martor ocular, un apostol, căci ei aveau puterea a lămuri profețiile prin împlinirea lor. Dacă ceilalți evangeliști sânt mai preciși la fapte și timp, apoi Mt. este mai detaliat la cuvântările Domnului. Ce se atinge de povești și miturile cari s'ar trata observăm, că le află numai cei preocupați, care nu admit lucruri extraordinare.

d) Apostolul Mt. trebuie să fi luat parte la scrierea evrească — după care s'a tradus evangelia noastră — în măsură așa însemnată, că ea s'a putut afirma în tradiția veche și generală a bisericii drept evrească „evangelie după Matei” cu temei istoric suficient. Matei — se zice — a scris evrește o colecțiune a zicerilor Domnului, care completându-se a devenit scrierea evangelică tradusă apoi în grecește și s'a păstrat sub numele lui; el deci a scris numai simburile care s'a pierdut, dar numele care se dăduse evangheliei compuse în acest chip s'a păstrat și se crezu scrierea de opul original al lui Mt. Drept motiv se aduc cuvintele lui Papia care zice că Mt. a scris τὰ λόγια: Mt. adică numai a adunat zicerile Domnului fără a adăuga ceva. Λόγιον însemnează zicere, oracul, dar are și alte înțelesuri. LXX traduce așa evreescul מִצְוָה (Deut. 24, 16. Ps. 107, 11 etc. cf. Ps. 12, 7. 119, 50 etc.) care se rapoartă la zicerile și promisiunile lui Dzeu, ba în Ps. exprimă descoperire în genere. Pectoralul arhierului (שֵׁט) LXX traduce cu λογείον, Φίλο λόγιον (Ex. 28, 15. 29, 5) întrebuintându-l și în genere despre profeție. În T. N. Acta 7, 38, avem λόγια ζῶντα, Rom. 3, 2 τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ însemnând întreaga descoperire. În urmă vedem că evangelia conține cuvântări și fapte ale Mântuitorului. Λόγια se numesc ele după principiul a potiori fit denominatio, ce se întărește comparând la Papia κυριαζὰ λόγια cu τὰ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ λεχθέντα ἢ πραχθέντα; iar Părinții bisericii numesc întreg T. N. λόγια τοῦ Θεοῦ.

6. *Întregitatea*. Evangelia noastră n'a suferit schimbări esențiale în curgerea timpurilor. Aceasta dovedesc dispoziția unitară, tradiția bisericească, Mssele foarte vechi cari o au în forma de acum. În secolul trecut controversate au fost cap. 1. 2 (de englezul Williams, 1771; etc.). Se zice că aceste cap. conțin mituri; lipsesc după Epifane în evangelia Ebioniților și la Tatian. Aci observăm însă că neexistența aceasta se explică din învățăturile lor străine de a bisericii (Ebioniții nu recunoșteau fecioria Mariei, Tatian era dochet); toate Mssele au aceste capitole, le citează vechii scriitori (*Irineu, Origen*), chiar eretici (Celz); legătura între aceste cap. și cele următoare e foarte firească.

7. *Scopul, cuprinsul*. Scopul evangheliei este a dovedi că Isus dela Nazaret este promisiul Mesia. De aceea începe cu genealogia dela David și Avram, protopărintii poporului ales; apoi se accentuează că în faptele și învățăturile lui s'au realizat profețiile T. V., deci formula: *ca să se plinească* etc. Această împrejurare explică indetul de ce Mt. nu tratează materialul în șir cronologic, ci mai mult grijește a pune la oaltă întâmplările omogene, deși diferite după timp.

Cuprinsul espune :

I. Preistoria (1, 1—4, 11).

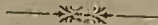
II. Istoria lucrării publice a lui Isus, (4, 12—25, 46)

și adecă :

a) lucrarea în Galileea (4, 12—18, 35).

b) lucrarea în Ierusalim (19, 1—25, 46).

III. Istoria patimilor, morții și învierii lui Isus (26, 1—28, 20).

PARTEA ÂNTÂIA.

Preistoria, 1, 1—4, 12.

A. Isus este Mesia cel promis. C. 1. 2.

§. 3. Genealogia lui Isus, 1, 1—17.

(Lc. 3, 23—38).

Evangelia începe arătând că Isus este urmașul lui David și Avram, deci purtătorul promisiunilor făcute acestora. Întrînsul s'a realizat economia T. V. Ca fiul lui Avram să caracterizează Mântuitorul fiind pogoritor din neamul ales; iar ca fiul lui David să arată că este între urmași regele împărăției lui Dzeu. Înșirarea urmașilor dovedește că în Isus s'au realizat toate promisiunile date acestui neam.

1. Cartea genealogiei lui Isus Cristos fiul lui David fiul lui Avram. 2. Avram a născut pe Isac, iar Isac a născut pe Iacob, iar Iacob a născut pe Iuda și pe frații săi, 3. iar Iuda a născut pe Fares și pe Zara din Tamar, iar Tamar a născut pe Esrom, iar Esrom a născut pe Aram, 4. iar Aram a născut pe Aminadab, iar Aminadab a născut pe Naason, iar Naason a născut pe Salmon; 5. iar Salmon a născut pe Boes din Rahab, iar Boes a născut pe Iobed din Rut, iar Iobed a născut pe Iesai, 6. iar Iesai a născut pe David regele. Iar David a născut pe Solomon din a lui Uria, 7. iar Solomon a născut pe Roboam, iar Roboam a născut pe Abia, iar Abia a născut pe Asaf, 8. iar Asaf a născut pe Iosafat, iar Iosafat a născut pe Ioram, iar Ioram a născut pe Ozia, 9. iar Ozia a născut pe Ioatam, iar Ioatam a născut pe Ahaz, iar Ahaz a născut pe Ezechia, 10. iar Ezechia a născut pe Manase, iar Manase a născut pe Amos, iar Amos a născut pe Iosia, 11. iar Iosia a născut pe Iehonia și pe frații lui la strămutarea Babilonului. 12. Iar după strămu-

tarea la Babilon Iehonia a născut pe Salatiel. iar Salatiel a născut pe Zorobabel, 13. iar Zorobabel a născut pe Abiud, iar Abiud a născut pe Eliachim, iar Eliachim a născut pe Azor, 14. iar Azor a născut pe Sadoc, iar Sadoc a născut pe Achim, iar Achim a născut pe Eliud, 15. iar Eliud a născut pe Eleazar, iar Eleazar a născut pe Matan, iar Matan a născut pe Iacob, 16. iar Iacob a născut pe Iosif bărbatul Mariei, din care s'a născut Isus care se zice Cristos. 17. Deci toate neamurile dela Avram până la David neamuri patrusprezece și dela David până la strămutarea în Babilon neamuri patrusprezece, și dela strămutarea în Babilon până la Cristos neamuri patrusprezece.

Versul 1. nu conține inscripția la întreaga evanghelie, ci numai la v. 2—17 din acest capitol. βιβλος (Pape βύβλος) înseamnă planta numită papir, apoi bastul ei (coroagă, écorce d'arbre); în urmă materialul de scris numit după plantă, dar numai papirul scris (2 Tim. 4, 13); deci = *carte* (Cremer, Bibl. theol. Wörterbuch p. 203). γένεσις = *origine, purcedere, naștere*; cartea (*catalogus, enumeratio*, ספר dela ספר = a istorisi, înșira) care espune neamul, predecesorii lui Isus (Ex. 6, 24. Num. 1, 18 etc. משפחה; ספר הולדות, Gey. 2, 4. 5, 1). Isus (LXX transcrie cu Ἰησοῦς pe יהושע, după robia babiloniană ישעי — Ex. 24, 13. Num. 13, 16. Neem. 7, 7) însemnează: *Dzeu ajutor*; persoana istorică a Mântuitorului; apoi caracterul lui spiritual după explicarea din v. 21 — ca și Avraam, Israil etc. (Gen. 17, 10. 32, 28). Cristos (Χριστός) e traducerea grecească a lui משיח (Ps. 2, 7. Dan. 9, 25 cf. Is. 11, 1. 61, 1) dela משה = *a unge*. În T. V. se întrebuintează despre regi (1. Sam. 24, 7. 11; 26, 16; Ps. 2, 2. Is. 45, 1 cf. Dan. 9, 25. 26), arhieriei (Lev. 4, 3. 5, 16) și profeti (Ps. 105, 15 cf. 1. Reg. 9, 16) când se introduce în oficiu, a cărui administrare atârnă dela darul dzeesc; untul de lemn e simbolul mântuirii. Pe timpul Mântuitorului e deja nume oficial: intrînsul s'a realizat ceeace mai înainte se închipuea cu ungeria. Acest nume devine apoi nume propriu (în epistolele apostolești, Acta, iar în evanghelii numai Mt. 1, 1. 16. 17. 18.

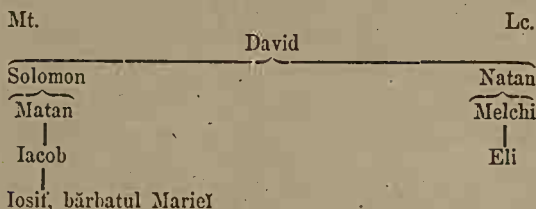
Mc. 1, 1. Io. 1, 17). *Fiul lui Avram* e apozitie la *David*; pentru că lui s'au dat promisiunile mesianice; mai puțin corect este a lega acest genitiv cu *lui Isus Cristos*. Numele următoare se scriu diferit în Msse: *David*, *David*, *Boóζ*, *Boós*, *Ἰωβήδ* *Ἰβήδ* etc. La v. 2. cf. Gen. 21, 2 sq. 25, 26 sq. 29, 35. Pelângă Iuda, capul casei lui Israil (Gen. 49, 10. Evr. 7, 14), se amintesc și frații, întemeietorii poporului ales. Particula *iar* (*δέ*) înșiră propozițiile una după alta. *Din Tamar* cf. Gen. 38, 16—30. Neobicinuită este amintirea femeilor în genealogii (*Teoflact*, *Eut. Zigaben*); aici se amintesc unele cari nu sunt fără scâderi morale (v. 3. 5. 6). Această abatere se explică din împrejurarea că aceste femei pe cale extraordinară duc mai departe șirul genealogic până la Mesia. *Fares a născut* etc. cf. 1. Cron. 2, 5. 9. Registrul dela Fares până la David consună cu Rut 4, 18—22. *Aram*, *Aminadab*, *Naason* și *Salmon* nu sunt cunoscuți. V. 5. În T. V. nu se spune că *Salmon* ar fi luat în căsătorie pe *Rahab* (Ios. 2 cf. Evr. 11, 31). V. 6. *Iur Iesai* (sau *Iesè*) etc... *regele*; articolul inaintea lui *David* (*τὸν David*) exprimă: pe *David* de care a fost vorba mai înainte (v. 1). Cu acesta neamul intră între regi. *Din a lui Uria* cf. 2. Sam. 11, 24; de suplinit: *muiere* (*ἕξ τοῦ Οὐριου* scil. *γυναίκα*, Winer p. 179).¹⁾ V. 7. cf. 1. Reg. 11, 43. 14, 31. 15, 8. V. 8 cf. 1. Cron. 3, 10 sq.; 2. Cron. 26, 1. *Ioram a născut pe Ozia*; aici s'au omis 3 generații: *Ohozia* — *Ioas* — *Amasia* — *Ozia* (2. Reg. 8, 24. 11, 2. 12, 1 cf. 1. Cron. 3, 11; 2. Cron. 22, 1. 11; 24, 27. 26, 1). Gen. 46, 21. 1. Cron. 8, 1 încă ne întimpină omitere. *Ieronim* zice că aici a fost tendința a căpăta 14 generații în această parte; alții iarăș cred că fiind acești regi urmașii *Ataliei* erau sub blăstēmul lui *Ahab* (2. Reg. 8, 19 cf. Ex. 20, 5. Deut. 5, 9. Ier. 32, 18). V. 9 cf. 2. Cron. 26, 33. 27, 9. 28, 27. V. 10 cf. 2. Cron. 32, 33. 33, 20. 25. V. 11. După 1. Cron. 3, 15 fiii lui *Iosia* sunt: *Iohan* sau *Ioahaz*, *Eliachim* sau *Ioachim*, *Zedechia* și *Sellum*; regenți: după *Iosia* urmează *Ioahaz*, acestuia *Ioachim*, apoi fiul său *Iehonia*, acestuia unchiul său *Zedechia* (2. Reg. 23. 24). a) *Iosia* se numește tatăl lui *Iehonia* — deși este bunul lui (1. Cron. 3, 15. 16); b) *Iehonia* are frați, — iar după 1. Cron. 3, 15. 16 are numai

¹⁾ Să citează ediția 7.

un frate; c) Iosia trăește pe timpul strămutării la Babilon. Spre delăturarea acestor dificultăți există mai multe ipoteze. Unii afirmă că s'a trecut cu vederea al doilea fiu al lui Iosia, adică Ioachim: *Iosia a născut pe Ioachim; iar Ioachim a născut pe Iehonia și pe frații săi* etc. Mai firesc este însă a admite că în text s'a străcurat eroare și v. 11 era dintru început: *iar Iosia a născut pe Ioachim și pe frații săi; iar Ioachim a născut pe Iehonia pe timpul strămutării la Babilon.* Prep. ἐπί (sub = pe timpul) exprimă cu genit. momentul decizător (Win. p. 352). Datarea nu e tocmai precisă, deoarece Iehonia încă e deportat (2. Reg. 24, 15). Μετοικεσία este strămutarea îmbinată cu exil (deportatio). Genit. τοῦ Βαβυλῶνος = εἰς Βαβυλῶνα (1. Cron. 5, 22. Ez. 12, 11. 2. Reg. 24, 16 cf. Mt. 10, 5: calea păgânilor, Win. p. 176. 2. d) După strămutarea etc. Între Salatiel și Zorobabel este omis Fadaia (1. Cron. 3, 18 cf. Ezra 3, 2. 5, 2). Persoanele amintite v. 12—15 sînt necunoscute. Abiud pare a fi bărbatul Selomitei, ficei lui Zorobabel (1. Cron. 3, 19). Iar Iacob etc.; bărbat (ἀνὴρ) = mire (Crisostom, Ieronim, Teofilact etc.), căci după legea mozaică mirele era posesorul miresei (Gen. 29, 21. Deut. 22, 23. 24); se poate lua însă și în înțelesul strîns pentrucă la scrierea evangheliei Iosif era aceasta. Maria sau Μαριάμ corespunde lui מרים (Ex. 15, 20. 1. Cron. 4, 17), derivă dela מר cu noțiunea amărăciunii (Gesenius מרם), nesupunerii, nesubordinării (amaritudo, contumacia). Exegeții mai vechi deduc numele dela cuvîntul caldaic מרא = domn, și-l explică: cea glorioasă, pompoasă, maiestooasă — numire corespunzătoare pentru preacurata Fecioară. Din care s'a născut (îndegetează celece se istorisesc v. 18 sq. cf. Gal. 4, 4; γεννάω = τίπτειν, Lc. 1, 13) exprimă originea supranaturală a lui Isus. Care se zice Cristos spune apriat numele oficial; Mateiî folosește mai adese ὁ Ἰησοῦς sau ὁ Χριστός. Se zice și este intradevăr; contrarul Ef. 2, 11. Mt. 27, 17.

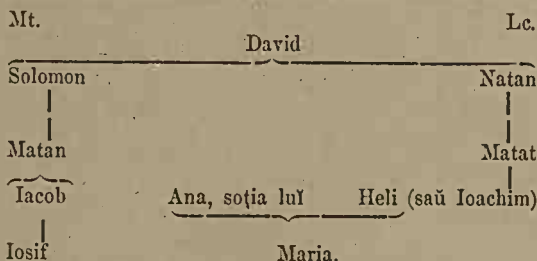
Comparând genealogia aceasta cu Luca 3, 23 sq. vedem: a) Mateiî începe cu Avram, Luca cu Adam; b) Mateiî continuă șirul neamurilor după David cu Solomon, iar Luca cu Natan (alt fiu al lui David). Diferența întâia se delătură cu scopul fiecărui evangelist; de mai mare importanță este însă a doua. Între deosebitele ipoteze amintim:

I. Iuliu African (Eus. H. E. 1, 7) etc. zice că după Deut. 25, 6 aici avem căsătorie de levirat; frații sînt vitregi: aceeaș mamă (Estha după tradiție), tații diferiți, deci:

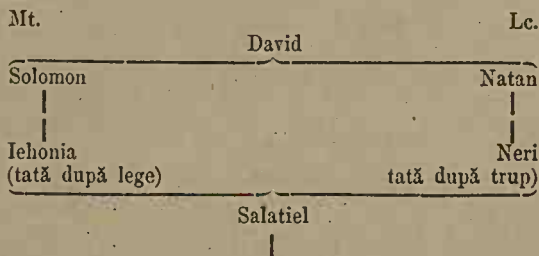

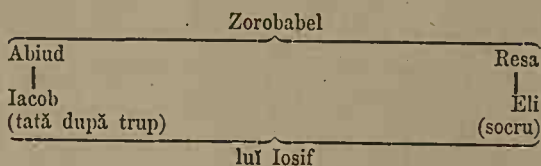
Eli moare fără urmași, pe soție-sa ia în căsătorie Iacob și se naște Iosif. Nu se poate dovedi că copiii să se numească în căsătoria de levirat după părintii trupești; apoi amândouă genealogiile ar fi ale lui Iosif, iar Isus se trage d la Avram și David prin Maria.

II. Să crede că Maria a fost moștenitoare, în care caz trebuie să se mărite după bărbat din seminția sa (Num 36, 5—8); bărbatul se introduce în genealogia socrului — împrejurarea aceasta însă e foarte nesigură și nu se poate dovedi din Neem. 7, 63. Cu ajutorul acestei ipoteze se explică Lc. 2, 4. Astfel vedem că sfârșește-cu sexul femeesc casa din care era să se nască Mesia.

III. *Epifane*, mai întâi, zice că Mt. tratează genealogia lui Iosif, iar Lc. a Mariei, care era moștenitoare: Isus se trage după tată și mamă dela David; el este Mesia cel promis. Aceasta dovedește evangelistul arătând că Isus este moștenitorul tronului lui David; lăsând la o parte descendența trupească și accentuând pe cea teocratică; demonstrând că aparține liniei lui Solomon, pentru că tronul lui David avea să stea în vecl (2. Sam. 7, 13). Sușiiitorul neamului era Iosif, avea drept la tron și dădu acesta și fiului Mariei, care încă era urmașul lui David (Lc. 1, 32. cf. Is. 7, 14. Miha 5, 2. Acta 2, 30. Rom. 1, 3. 2. Tim. 2, 8. Evr. 7, 14). Eli este tatăl Mariei (Lc. 3, 23. cu ceace consună tradiția evrească, Lightfoot, hor. hebr. et. talmud. p. 750); iar tradiția la *Epifane* (Oratio de laud. b. Virg. T. II. p. 292) și *I. Damascen* (De fide orthod. IV. c. 15) îl numește Ioachim. Aceste două nume (יהויקים și אליקים) însemnează: Dzeu ridică, înalță. Iosif se numește (Lc. 3, 23) „fiul“, adecă ginerele lui Eli (cf. Rut 1, 11. 12 etc.). Genealogia Mariei se îmbină cu a lui Iosif în Zorobabel și Salatiel, iar descendența lor dela Solomon (Mt.) și Natan (Lc.) se explică prin căsătorie de levirat.

V. 17. *Toate neamurile etc.*; încheiând genealogia face privire generală. Cele espuse până acum împarte evangelistul în 3 părți de câte 14 membre. Primind varianta din v. 11 avem: Avram-David; Solomon-Ioachim; Iehonia-Isus Cristos; acesta trebuie numărat pentru că se zice *până la Isus Cristos* și el este subiectul genealogiei (v. 1).

Alții nu primesc varianta din v. 11 și numără pe David și Iosia de două ori (Avram-David; David-Iosia, Iosia-Iosif) iar Isus nu se bagă în seamă; sau luându-se în considerare au: Avram-David, David-Iosia, Iehonia-Isus Cristos; alții numără pe Iehonia de două ori; Avram-David, Solomon-Iehonia, Iehonia-Isus Cristos din motivul că se zice *până la strămutarea la Babilon și dela strămutarea în Babilon*; dar acelaș caz avem și la David: *până, dela*.

Nu se poate hotări de acest număr 14 este luat spre ușurarea ținerii în minte sau e format după valoarea literilor din numele lui David (7=4, 7=6: 777). Patrusprezece e compus din 2×7, care din urmă e număr sânt conzistând din 4, signatura univertzului, și 3, simbolul zecirii; — 3. 14=6×7, iar cu Isus începe al 7-lea 7 (Dan. 9, 25).

§. 4. Nașterea lui Isus, 1, 18—25.

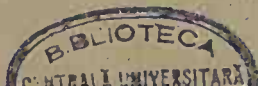
Narațiunea e simplă și scurtă; lipsește orice amintire cronologică sau topologică; persoanele sunt cunoscute și se espune simplu conceperea supranaturală a lui Cristos cu care s'au realizat profetiile T. V.; în urmă atitudinea lui Iosif față de această întâmplare. Cu toate aceste în timpul mării noi s'a atacat caracterul istoric al acestui loc declarându-l mit. Unii critici zic că după tradiție Buddha, Zoroaster, Plato etc. încă s'au născut din fecioare.¹⁾ Dar atunci rămâne neexplicată seriozitatea istorisirii în care nu se află nimic fantastic; tradițiile acele nu vorbesc contra faptei, ci dovedesc că omenirea totdeauna a avut convingerea că pe cale naturală nu se poate produce ceea ce corespunde idealului ce și-l formează spiritul omenesc: că în toate timpurile au fost presimțirea și dorința unui atare fapt care în persoana lui Isus se realizează pe deplin. Mituri se nasc numai în curgerea secolelor și nu cel

¹⁾ Aceste tradiții aparțin altui teren; nu au analogie în T. V.; sunt apoteoze *ex eventu* (Origen c. Cels. 1, 37); în urmă unii παρ'ἑμῶν sunt rodul voluptății zeilor (Omer, II. II. 180 sq.).

mult după 30 de ani ca în evangelia noastră. Cristos ca Mântuitorul oamenilor trebuia să se conceapă din Spirit sânt: avea de o parte să stea în strinsă legătură cu omenirea — carne din carnea ei, os din osul ei (Ef. 5, 30) — de altă parte însă să fie fără păcat (Io. 8, 46). Ființa care s'ar fi născut din sămânță pur omenească, păcătoasă, n'ar putea fi Mântuitor: noțiunea acestuia pretinde ceva sublim, ceresc, care nu e luat din omenire. Persoana lui Cristos nu trebuie privită ca un ce simplu omenească, deși o apariție foarte potențată, ci întruparea Cuvântului lui Dzeu (Io. 1, 1. 14), și atunci istoria despre conceperea supranaturală a lui Isus este foarte firească. În urmă Maria trăește încă destula vreme după înălțarea Mântuitorului; istorisirile ei le putea cunoaște oricare apostol și ea, sigur, delătura orice neadevăr ce s'ar fi străcurat.

Apărătorii caracterului mitic al istorisirii evanghelice se provoacă și la aparițiile îngerilor cuprinse în evangelia după Mateiu. Despre îngeri se observă că nu sunt deosebiți cu totul de oameni (Evr. 1, 14); iar firea lor spirituală le dă putința a se arăta acestora, să'nțelege, când le este spre folos. Arătându-se îngeri cuiva, dovedesc purtarea de grijă de el, îl ferește de rătăcire. Pelângă alte forme ale descoperirii dzeesci arătarea îngerilor este de ordine secundară; îndeosebi cea în vis când omul e mai mult inconștient; superioară este cea în stare de trezvie; iar cea mai înaltă când însuș Iehova se descopere saū îngerul *κατ'ἔξοχήν* (lui Avram, Moisi, Paul). Forma în care se arată îngerii (cu aripi saū în vestminte) e indiferentă; totdeauna omul însă trebuie să se deschidă ochii interni.

18. Iar nașterea lui Isus Cristos astfel a fost; că logodită fiind muma lui Maria cu Iosif, înainte de a se aduna ei s'a aflat având în pân-tece din Duh sânt. *Lui Isus Cristos* e pus înainte pentru v. 16. *γένεσις* = mai mult decât naștere, *origo* (unele Msse au *γέννησις*). *Că logodită fiind, că e explicativ* (*μνηστυθείσης γὰρ τῆς μητρός αὐτοῦ* e genit. abs.; urmează acelaș subiect în propoziția principală, ceea ce se află și la scriitorii profani, Win. p. 195 obs.). *μνηστεύσθαι* = a se logodi și mărita; contextul arată că aici e vorba numai de logodire. Logodnica rămânea în casa părintească până când o lua mi-

rele la sine (Deut. 20, 7, Saalschütz, Mos. Recht 728 sq., Keil, Archäologie § 109). Unii părinți (*Ambrozie*) și exegeți afirmă că căsătoria era deja contrasă ca astfel Maria să poată păstra onoarea fecioriei; alții cred că Maria a conceput fiind mireasă (*Iustin, Origen, Ilarie, Ciril Ierusalimcanul, Epifane, Vasile, Ieronim*); *Crizostom (Teofilact, Eut. Zigaben)* zice că mirii locueau în casa mireșelor, ce nu se poate dovedi din Gen. 19, 12—14. Evangelistul arată că Maria este curată, de aceea adausul: *înainte de a se aduna ei. A se aduna (συνηθηέν)* exprimă locuirea la un loc (numai *Ilarie* în vechime și exegeții mai noi pentru v. 20. 24), împreunarea trupească (*Crizostom, Teofilact, Eut. Zigaben*). *πὶν ἦ* aflăm în dialectul ionic, dar și în cel atic; cu înf. aor. exprimă că faptul nu se împlinește sau împlinirea e nesigură (Win. p. 309 sq.). Așadar nu se poate deduce că Matei presupune mai apoi împlinirea lui *συνηθηέν*¹⁾. *S'a aflat (εὐρίσκεισθαι ca נמצא; s'a arătat: Zigaben, cf. Crizostom, Teofilact)* nu înseamnă *a fi (εἶναι)*, ci: *există* ceva cu înțelesul: a fi cunoscut că există. Verbul aparține numai la *în pântece*; expresiunea întregă = este grea. *Din Duh sânt, adaus din punct de vedere istoric spre a da înțelesul adevărat la având în pântece*²⁾ (cf. Lc. 1, 35). Cum s'a întimplat aceasta, este misteriu?³⁾

19. Iar Iosif bărbatul ei, fiind drept și nevoind să o vâdească, voia pe ascuns să o lasă. Iosif se numește bărbatul (*ἀνήρ*) Mariei, căci după legea mozaică (Deut. 22, 24) mirii se considerați bărbat și soție,

¹⁾ Helvidiu în secol. al 4. afirmă că *antequam convenirent* dovedește că Iosif și Maria după aceea au trăit în căsătorie: „*Quia nemo de non pransuro dicit: antequam pranderet*“. La aceasta îi răspunde *Ieronim*: „*Helvidiu a murit fără să se pocăiască. Din aceasta nu urmează că el după moarte se va pocăi; căci Ps. 6, 6 se zice: Cine se va mărturisi Ție în iad?*“

²⁾ *Crizostom* (4, 3): „*Zicând că din Spirit sânt și fără împreună locuire, și de altunde gătește pe Cuvântul*“.

³⁾ *Augustin, Enchir. c. 33*: „*Profecto autem iste modus, quo natus est Christus de Spiritu sancto, insinuat nobis gratiam Dei, qua homo nullis praecedentibus meritis, in ipso ex ordine naturae suae quo esse coepit, verbo Dei copularet in tantam personae unitatem, ut idem ipse esset filius Dei. Sed cum illam creaturam quam virgo concepit et peperit, quamvis ad solam personam filii pertinentem tota trinitas fecerit, neque enim separabilia sunt opera trinitatis, cur in ea faciendâ Spiritus s. nominatus est? an et quando unus trium in aliquo opere nominatur universa operari trinitas intelligitur?*“ *Crizostom*: „*Ma! mult nu înțelege, nici căuta decât cele zise, nici să zici, și cum Spiritul a lucrat aceasta din Fecioara? Căci d-că nu se poate explica chipul formării celei din fire, cum vom putea spune cele luate de Spiritul în chip miraculos?*“

se puteau despărți numai dându-se carte de despărțire; de aceasta se vorbește aici; *să o lasă* (ἀπολύειν cf. Deut. 22, 24. 24, 1)¹⁾. *Fiind drept* (δίκαιος): ținea strins legea, de aceea trebuie să-i dea carte de despărțire; de altă parte însă nu voește *să o vădească* (δειγματίξειν, Col. 2, 15), adică să o espună ocării publice; hotărăște deci a apuca calea mijlocie: a o părăsi în ascuns, după învoire între sine, fără carte de despărțire. Aceasta putea el face pentru că Deut. 1. c. se vorbește de cei căsătoriți, nu de miri. *Crizostom* traduce δίκαιος cu blând, indulgent. Vedem că Maria ascunde starea sa înaintea lui Iosif. De ce? nu știm. Deosebirea între βούλομαι și θέλω nu e constantă, chiar clasicii nu o fac strict. Βούλομαι exprimă aplecarea care nu trece în faptă, este nehotărîtă, iar θέλω aplecarea hotărîtă spre faptă, rezoluția (Buttmann, Lex. p. 26 sq. Passow). Aoristul ἐβουλήθη arată că era hotărîre; dar și βούλομαι se 'ntrebuințează în acest înțeles; alții zic că θέλω este voința în genere, dorința etc., iar βούλομαι hotărîrea firmă (Schirlitz, Griech. deutsch. WW. zum N. T.).

20. Iar cugetând el aceste, iată ângerul Domnului în vis s'a arătat lui zicând: Iosife fiul lui David, nu te teme a lua pe Maria muierea ta; că ce s'a zămislit întrînsa din Duh sânt este. Lesne înțelegem că intențiunea lui Iosif mult i-va fi frământat inima și mintea; de aceea ἐνθυμείσθαι = a purta ceva în θυμός. *Iată* (ιδού) face atent pe cititor și auzitor la obiectul care se propune. *Ângerul Domnului* (מלאך יהוה): unul dintre spiritele lui Dzeu care-i stau spre servire (Evr. 1, 14). *În vis* (κατ'ὄναρ) exprimă modul, nu timpul descoperirii: ca un vis. Dzeu încă conduce pe ai săi pe această cale (Num. 12, 6), dar ferește de visuri falze (Ier. 23, 32. 29, 8). *viós David* îl agrăește ângerul având să-i descopere un obiect mesianic (viós e nom. în loc de voc.; iregularitatea aceasta ocură și la clasicii, Win. p. 172. Kühner, Gramm. II. p. 43). *Acuzativul muierea ta* (τὴν γυναῖκα) — a lua pe Maria, muierea ta (apozitiție la Maria), sau la verb: a lua pe Maria ca muierea

¹⁾ Maimonides apud Buxtorf. De divort. p. 76. Femina ex quo desponsata est, licet nondum a viro cognita, est uxor viri et si sponsus eam velit repudiare, oportet ut id faciat libello repudii.

ta. *Intrânsa* (ἐν αὐτῇ) = în pântecelile ei, fétul încã nenãscut, care se aflã în pântecelile mãicel (Win. p. 365. a.). *Din Duh sânt*; prepoziþia ἐξ exprimã cã Spirit sânt este cauza existenþii fétului (Win. p. 344 sq.).

V. 21. Iar va naște fiũ, și vei chieama numele lui Isus; cãci acesta va mãntui pe poporul sãu de pãcatele lor. Neutrul nedeterminat (γεννηθῆναι) din v. precedent sã aratã ca fiũ; i-sã spune numele și chieamarea. Sânta Scripturã conþine mai multe nume de mare importanþã: Avram, Iacob, Israil. Numele dupã menirea sa originalã exprimã natura, fiinþa celuice il poartã (înainte de pãcãtuire; Gen. 2, 19; iar cu pãcãtuirea omul pierde facultatea de a cunoaște fiinþa internã a lucrurilor). Viit. καλέσεις are înþelesul imper. [Win. p. 296]. Cuvintele din urmã ale versului aratã chieamarea celui produs din Spirit: el este Mãntuitor, așã explicã ângerul numele Isus (*cãci acesta va mãntui etc.*). Popor [ἔθνος, ^{ἀντ.} λαός] este Israil care avea sã se mãntueascã în linia primã [Io. 4, 22. Rom. 1, 16. 9, 5, 11, 24. Gal. 3, 14]; apoi pãgãniil [Rom. 11, 11 sq.; ἔθνη, ^{ἔθνη}]. Caracterul mãntuirii este moral-religios: *de pãcatele lor*, nu politic. Iudeii credeã în acel timp cã Mesia îi va scãpa de stãpânirea romanã. Isus va depãrta, nimici, pãcatele lor. Pluralul lor [αὐτῶν] stã pentru colectivul *popor*.

22. Iar aceste toate s'au întâmplat, ca sã se plineascã ce s'a zis de Domnul prin prorocul, care zice: 23. Iatã fecioara va lua în pântece și va naște fiũ, și vor chieama numele lui Emanuil, ce sã tâlcuește: cu noi Dumnezeũ. Aceste cuvinte nu le grãește ângerul (*Crizostom, Teofilact, Eut. Zigaben*), ci sânt adause de evangelist care dovedește cititorilor, cã în Isus s'au realizat cele prezise în T. V. *Toate aceste* [τοῦτο ὅλων]: cele istorisite în totalitatea lor, nu trãsurã de trãsurã, sânt cuprinse în profetii T. V. Autorul profetiei e Domnul, de aceea *dela* (ὕπο) exprimã cauza, izvorul]; *prin* [διὰ] aratã mediul care aduce ceva la îndeplinire [opus lui ὕπο]. Formula *ca sã se plineascã* [ἵνα πληρωθῆ] ocurã adese în T. N. πληρωσθαι: *a plini, umplea, realizu* ceea ce mai înainte s'a cugetat ori grãit; este prezent ceea ce fusese promis ca viitor. Conj. ἵνα în aceastã formulã nu exprimã efectul [ἐκβατικῶς] ca cum citatul din

T. V. ar fi aplicare sau acomodare: efectul este că se pot aplica cuvintele T. V.; ci exprimă scopul [τελιζῶς]: ceva s'a realizat anume cu scopul ca să se plinească o profecie. Nu se poate tăgădui că în unele locuri ale T. N. *ἵνα=ὥστε*. Citatul este Is. 7, 14 dar nu după original ori LXX.¹⁾ Acest loc se poate lua în înțeles tipico-mesianic ori direct mesianic.

a] Isايا arată regelui Ahaz că logodnica sa de acum, viitoarea soție, va naște un fecior cu numele Emanuil, și înainte de ce acesta se va desvolta [în 2—3 ani] să realizează promisiunile profetului. Ahaz are așa un semn. Nașterea lui Emanuil se rapoartă însă la Mesia în care profecția se împlinește întrun înțeles mai înalt, pentrucă acesta încă s'a născut din o fecioară, semn lumii păgâne reprezentate prin Ahaz. Această explicație o confirmă unele împrejurări familiare ale profetului. El numește pe întâiul său fiu *Sear Iașub* [rămășița se va întoarce, 7, 3], pe al doilea: *Maher șalal chas baz* [8, 3; grăbește prada, pradează răpede], pe al treilea: *Emanuil* [עִמָּנוּאֵל] (Emanuil)

b] Iată fecioara, pe care o ved în spirit va concepe și va naște fiu etc. [luând קַרְאָה ca persoană a 3.], sau: Iată, fecioară vei concepe . . . și vei chiea numele lui Emanuil. Îmbinând cele de sub a) și b): Dzeu a promis scăpare popoului de războiul care-l amenința, iar acum îl mântuește de păcat. Cu *ἡ παρθένος* e tradus evreescul ^{עלמה} *עלמה* care însemnează femeie tânăra de măritat (fără considerare la feciorie); se deo-bește de ^{עלמה} *ברגלה* = fecioară; aici însă expresiunea *alma'* trebuie luată în acest înțeles (vezi cele precedente și următoare). Biserica învață că născătoarea Mântuitorului a fost fecioară înainte și după naștere. *Ce se tâlcuește*, adaus de traducătorul evangheliei.

24. Iar sculându-se Iosif din somn a făcut precum i-a poruncit ângerul Domnului, și a luat pe muierea sa; 25. și nu a cunoscut-o pe ea până ce a născut pe fiul său cel întâinăscut; și a chie-mat numele lui Isus. *Sculându-se din somn* (în care avuse viziunea) se supune poruncii ângerului. La text se observă că art. *τὸν* și *αὐτῆς τὸν πρωτότοκον* lipsesc N B. Z. 1. 33 și unele Verziuni. Să afirmă că *Recepta* le-a pus aici din Lc.

¹⁾ Evreescul קַרְאָה este a 3. pers. fem. (=קַרְאָה) sau a 2. pers. fem.; aici se traduce cu *καλέσουσι*.

2, 7; dar mărturiile numai pentru *πίστις* sunt prea slabe, apoi omiterea se explică din împrejurarea că *πρωτότοκος* lesue se putea aduce contra virginității Mariei. Verbul a *cunoaște* (*γινώσκειν*) se ia de împreunarea sexuală. Eunomiu și Helvidiu în sec. 4. s'au provocat la *pândă* (*ἕως οὗ*) și *πρωτότοκος* spre a dovedi că Maria după nașterea lui Isus a avut mai *mulți copii* cu Iosif; deci frații Domnului sunt frați trupești. Ei zic, dacă Iosif n'a cunoscut-o, adică nu s'a împreunat cu Maria până la naștere, apoi exprimă că a făcut aceasta după naștere; Isus altcum nu putea fi *ântâlnăscutul* de n'ar. fi urmat mai mulți frați. Dar *ἕως οὗ*, corespunde lui *כִּי-עַד*, nu exprimă că după un termin oarecare s'a întâmplat ceva, ci că înainte de acesta nu s'a făcut (Gen. 8, 7. 2. Sam. 6, 23. Is. 22, 14. 28, 15; Ps. 112, 8) și se determină de împrejurări. *Crizostom*: „Să nu crezi că după aceea a cunoscut-o, ci ca se înveți, că *Fecioara până la naștere a rămas de tot neatinsă*“. *πρωτότοκος* *בְּכֹר* sau *בְּטֶרְרָהֶם* însemnează pe cel *ântâiu* lângă alții, dar și „unicul“ (Num. 3, 13. 18, 15 sq. Ez. 13, 2). După Ex. 34, 19 etc. *ântâlnăscutul* e *sânt* lui Iehova. Se putea *întâmpla* ca *ântâlnăscutul* să fie și *unicul* născut; *primogenitus* se ia și în înțeles mai larg. *Eut. Zigaben*: *ântâiul și unicul* provocându-se la Is. 44, 6. *Ieronim*: *Nos autem ita definimus: Omnis unigenitus est primogenitus, non omnis primogenitus est unigenitus. Primogenitus est non tantum, post quem et alii, sed ante quem nullus*“ (c. Helvid. c. 5).

§. 5. Venirea magilor; fuga în Egipt; uciderea pruncilor; întoarcerea în Galileea, 2, 1—23.

Iudeii nu recunosc îndată pe Mesia în Isus. Motivul se spune în cap 2. dovedind că așa s'au plinit *profețiile* (v. 15. 18. 22) cari descriu pe Mesia după exterior ca o persoană ce nu impune. *Evangelistul* arată că *venirea magilor* (v. 1—15) *întărită* pe Irod contra regelui nou născut și neopuindu-se poporul din Ierusalim Iosif trebui să fugă în Egipt. *Uciderea pruncilor* în Betleem (v. 16—18); *părinții* lui Isus temându-se de tirănia lui Arhelaū (urmașul lui Irod, etnarhul Iudeii pus de August) se așază în Nazaret care la Iudei avea nume rău (Io. 1, 47). Isus apare după *profeție* un *vlästar* din pământ sterp (v. 19—23).

1. Iar dacă s'a născut Isus în Betleemul Iudeii în zilele lui Irod regele, iată magiî dela răsărit au venit la Ierusalim zicând: 2. Unde este născutul rege al Iudeilor? căci am văzut steaua lui la răsărit, și am venit să ne închinăm lui. *Iar* (δέ) e metabatic (Win. p. 412); *dacă s'a născut* indică timpul în genere (Lc. 3, 1). Orașul *Betleem* (^{βηθ-λεέμ} בית לחם = *casa pâinii*) e situat 2—3 ore spre meazăzi de Ierusalim; mai înainte se chema Efrata (Gen. 35, 19. 48, 7); adausul *Iudeii* îl deosebește de cel din Galileea în seminția Sebulon (Ios. 19, 15); fiind locul nașterii lui David se numește „cetatea lui David“ (Lc. 2, 4. 11). În zilele: pe timpul domniei (Gen. 26, 1. 2. Sam. 21, 1; 1. Reg. 10, 21). *Irod* este cel mare, fiul lui Antipater; a fost ales rege al Iudeii de senatul roman la anul 714. U. c., dar a început domnia abia la an. 717 ocupând Ierusalimul; moare la 750 U. c. El se numește *regele* indicând astfel că sceptrul se luase dela Iuda și este aproape Mesia (Gen. 49, 10). Evangelistul presupune cunoscute cititorilor toate împrejurările acestei întâmplări. *Mag* (μάγος) derivă dela perzescul *maghu* (Suidas: La Perși magiî erau filozofi și iubitori de Dzeu) însemnează: *escellent, mare*. Ei erau o seminție a Mezilor care aveau aceeași chemare ca seminția Levi la israeliteni; mai apoi trec la Perși. Ei păzesc lucrurile sante, sunt învățătorii și prevestitorii poporului. La Caldeii (Ier. 39, 3. 13) sunt castă organizată de preoți și învățați, iar Grecii și Romanii îi numesc *mathematici, magi, Chaldaei* (cf. și Dan. 2, 14). Foarte de timpuriu se ocupă și cu astronomia; din cartea lui Daniil rezultă că aveau deosebite ocupațiuni. Pe timpul roman se numesc magi astrologii, vrăjitorii și înșelătorii din Azia care stăteau în mare vază ca medici și explicători ai visurilor (cf. Acta 8, 9. 13, 6). *Dela răsărit* se leagă cu *magi*: erau din orient (ἀνατολή mai adese se întrebuintează ca regiune în plural, 8, 11). *Clement Alexandrinul, Vasile, Crizostom, Teoflact* cred că aici e vorba de Perzia¹⁾; *Iustin Martirul, Tertulian, Epifane* înțeleg Arabia deducând aceasta din daruri: aur, smirnă și tămâe (cari se află și în alte țări și erau daruri obicnuite în orient). Din

¹⁾ În religia Zend încă există credința întrun Sosioș (mântuitor). Perșii au putut primi elemente evreesci; ei așteaptă un mântuitor din familia lui Zoroaster.

numărul darurilor aŭ dedus uniŭ că aŭ fost 3 magi¹⁾; iar din Ps. 72, 10 (cf. Ps. 68, 30. 52. Is. 49, 7. 60, 3. 10) că aŭ fost regi. *Tertulian* (adv. Marc. 3, 13. adv. Jud. 9): *Nam et Magos reges habuit Oriens; Ilarie, Amfilochie*. Din sec. al 6. aceasta este credința generală. Numele acestor magi *Baltasar, Melchior și Gașpar* se află deja întrun manuscris dela sfârșitul sec. al 7. sau începutul sec. al 8. în biblioteca din Paris: *Bithisarea, Melchior, Gathaspa. Beda Venerabilis* († 735): *Senex appellabatur Melchior, secundus Gaspar, tertius Balthasar*. Magii vin la Ierusalim unde puteau primi informațiuni detaliate. Timpul sosirii lor nu se poate hotări; din v. 16. aŭ dedus uniŭ că cam 1 an după nașterea Mântuitorului; alții că puține zile, deoarece biserica din vechime serbează ziua arătării Domnului 13 zile după naștere. Având în vedere Lc. 2, 21—39 — ceceae trebuie pus înainte de Mt. 2, 1 — căpătăm următoarele date: nașterea lui Isus (Mt. 1, 18 sq. Lc. 2, 1 sq.); tăerea împrejur (Lc. 2, 21); aducerea lui Isus la templu (Lc. 2, 22—38); dela Ierusalim părinții pare că s'aŭ dus la Betleem, unde magii află pruncul (Mt. 2, 9); venirea magilor (Mt. 2, 1 sq.). Nesigure sânt și datele cu privire la timpul călătoriei magilor. *Crizostom, Epifane* cred că aŭ călătorit 2 ani, *Augustin* etc. că aŭ început călătoria la nașterea Mântuitorului. Întrebarea magilor: *regele Iudeilor* dovedește că sânt păgâni; iar expresiunea nu însemnează: rege care stăpânește peste Iudei (căci ei nu i-se închină ca regelui lor v. 11), ci: regele care iese din sinul Iudeilor; din sinul acestora răsară mântuirea (Miha 4, 1. 2. Io. 4, 22). Semnul sigur că acesta s'a născut: *am văzut steaua lui* (εἶδομεν αὐτοῦ τὸν ἀστέρα); αὐτοῦ e pus înainte arătând ceva sigur: steaua care vestește nașterea lui. Ei știu că arătarea pământească a acestui rege e imbinată cu un fenomen ceresc. La cei vechi era credința că născându-se bărbați mari, pe cer — îndeosebi în stele — se întâmplă unele semne (*Iustin*. Hist. 37, 2. *Sueton*. vit. Caes. 88). Magii raportă semnul văzut la Isus pentrucă după *Sueton* (Vespas. 4), *Tacit* (Hist. 3, 15) *Iosif Flaviu* (Bell. jud. 1, 5, 5. 7, 31) era lătită credința în orient și între păgâni că se va naște un rege mare. ἀστήρ (nu ἄστρον, nu

¹⁾ *Origen* zice că numărul 3 al magilor se află în tradiție (în Genes. hom. 14, 3), *Augustin* etc.; totuș până în sec. al 10. întimpinăm indoeli.

putem înțelege deci o constelațiune) însemnează *stea, apariție luminoasă în aer, meteor*. Ignatie descrie foarte pe larg această stea (c. Efez. 19); Origen o consideră comet; Augustin: *sidus, stella* în genere; Crizostom zice că a fost meteor și o asemănă cu stâlpul de nor în pustie. Kepler etc. zic că la 747 U. c. a fost constelația lui Iupiter și Saturn în semnul peștelui. La conjuncția din a. 1604 a lui Iupiter și Saturn Kepler a văzut o stea de rangul întâi, care anul următor a dispărut, și deduce că aceasta au văzut-o magii. *Abarbanel* (Coment. la Dan) din asemenea conjuncție la an. 1463 a dedus că nașterea Mesiei este foarte aproape. *La răsărit* (ἐν ἀρατολῆ): în această regiune. προσκυρεῖν (dela κυρεῖν: *a săruta*) τινα sau τινι sau și cu ἐνώπιον, ἔμπροσθεν τινος ^{הִסְתַּחֲוָה} = a arăta reverința și supunerea cuvenită, a depune omagiul; și anume prosternându-se cu fața la pământ; era prescris în Perzia (*Herodot*, 1, 134. *Plut.* in Themist. c. 27. Artax. 15. 23 cf. *Xenof.* *Cyrop* 8, 3, 7), dar și la Evrei (G-n. 19, 1. 42, 6. 48, 12).

3. Iar auzind regele Irod s'a turburat, și tot Ierusalimul cu dânsul, 4. și adunând pe toți arhierii și cărturarii poporului i-a întrebat unde se va naște Cristosul. Turburarea lui Irod se explică din temerea că Mesia, care după credința poporului este urmașul lui David, îl va lua tronul usurpat; iar poporul se turbură pentru că se așteaptă acum la noi cruzimi din partea acestui tiran. *Tot Ierusalimul*: locuitorii din el; iar femin. Ἱεροσόλυμα (3, 5) e *constructio ad sensum* (cu πᾶσα; regulat e neutr.) sau după *Eut. Zigaben*: πᾶσα ἡ πόλις, ἡ καλουμένη Ἱεροσόλυμα. Regele voește informațiuni sigure asupra locului nașterii acestui rege, un răspuns teologic; de aceea adună pe aleși poporului (din care unii erau membri ai sinedriului). Aceste două clase cum sunt înșirate aici ar putea să însemneze: sinedriul (20, 18. 21, 15. 26, 47. 27, 1 unde sunt omiși cărturarii), dar aceasta nu permite πάντας, pentru că am avea o ședință pl-nară a sinedriului în care caz n'ar putea lipsi o clasă (cf. 16, 21. 27, 41). Expresiunea toți nu trebuie luată în înțeles strict. *Arhierii*: arhierul din funcțiune, care avuseseră aceasta, mai mulți dintre căpeteniile celor 24 clase de preoți. *Cărturarii* (γραμματεῖς): teologi și iuriști deodată (de aceea la *Lc. ρομιοὶ* și *ρομοδιδάσκαλοι*); stăteau la popor în mare vază și aparți-

neau mai ales sectei fariseilor. *Poporul* se rapoartă la amândouă substantivele. Present. *γινῶσκει* nu se poate lua ca viitor; învățații au să-și dea părerea după profetii și înțelesul este: unde se naște regele de care vorbesc profetii. *Eut. Zigaben: În care loc al pământului se află că se naște?* Rămâne deci nehotărît, de s'a născut deja sau abia se va naște.

5. Iar ei ziseră lui: în Betleemul Iudeii; căci așa este scris prin prorocul. 6. Și tu Betleeme, pământul Iudei, cu nimica nu ești mai mic între conducătorii Iudei; căci din tine va eși conducător care va paște pe poporul meu pe Israil. Citatul este Miha 5, 1 — dar nu după original, nici după LXX. La profet înțelesul este: Betleem este prea mic ca să poată fi numărat între orașele de frunte, totuș va eși din el domnitor; la evangelist: Betleemul este fără îndoială loc însemnat, pentru că etc. Expresiunea *pământul* (*γῆ*) e sinecdohă în loc de oraș, iar *pământul Iudei* are în vedere Gen. 49, 10, din care seminție era să se nască Mesia. Semințiile erau împărțite în familii (Jud. 6, 15) cu capitalele și căpeteniile lor (Ex. 18, 21. Num. 1, 16). În loc de *ἐν τοῖς ἡγεμόσιν* are LXX *ἐν χιλιάρσι*, evreescul *בְּאַלְפֵי*. Matei pune căpeteniile familiilor în loc de familii și pe aceste în locul capitalelor. Betleemul apare personificat între căpeteniile familiilor în Israil. *Εἰσὶ (ἄν)*: se va naște. *Va paște* etc. lipsesc în original (cf. 2. Sam. 5, 2; Ier. 23, 2. Miha 5, 3; la *Omer*: păstorii popoarelor), exprimă caracterul ideal al unui regent. Acest păstor va stăpâni mai întâi în Israil (Mt. 1, 21), apoi și pe Israilul spiritual împrăștiat între popoare (Mt. 8, 11. Rom. 8, 28. 29.).

7. Atunci Irod într' ascuns chiemând pe magi i-a întrebat despre vremea când s'a arătat steaua, și trimițând pe ei la Betleem zise: 8. Mergând cercetați cu dinadinsul de prunc; iar dacă l-ați aflat dați-mi de știre, ca venind și eu să mă închin lui. Cunoscând locul nașterii voește a ști și timpul ei, care din urmă pune el în legătură cu arătarea stelei. El chiamă într'ascuns pe magi; așa lucră oamenii răi care nu voesc să producă bănueli. *ἀκριβῶς-ἀκριβῶς ἐξετάσω* v. 8 cf. și v. 16. *γαυροτέρων* trebuie păstrat în însemnarea prezentului: când a început să lucească, dar lucește și acum. *Zigaben:*

Când s'a arătat lor, ca de acolo să socotească timpul nașterii lui Cristos; căci credea că la arătarea aceleia fără îndoială s'a născut Cristos. Trimițând să întâmplă înaintea lui zise: mai întâiu îi îndrumă spre Betleem, apoi le spune ce se facă acolo. Mergând cercetați etc. sunt cuvintele cu cari Irod a înșelat pe magi.

9. Iar ei ascultând pe rege s'aun dus; și iată steaua, care aun văzut-o la răsărit, mergea înaintea lor până când a venit și a stătut deasupra unde era pruncul. 10. Iar ei văzând steaua s'aun bucurat cu bucurie mare foarte. 11. Și intrând în casă aun văzut pruncul cu Maria muma lui, și căzând s'aun închinat lui, și deschizând vistierile sale aun adus lui daruri, aur, smirnă și tămâe. 12. Și luând știre în vis se nu se întorcă la Irod, pe altă cale s'aun dus în țara lor. Mergând magii către Betleem steaua iarăși li se arată; ei călătorește noaptea după datina orientalilor. Mergea înaintea lor și a stătut deasupra unde era pruncul se explică mai bine dacă înțelegem sub ἀστὴρ o aparițiune cerească ca o stea; despre comet și stea nu se poate zice că merg sau stau deasupra unui loc. προάγειν se ia în înțeles strâns: a merge înaintea cuiva; ἐπάρω οὐ scil. τόπον. S'aun bucurat cu bucurie, mare foarte e evraizm (1. Sam. 4, 5; foarte σφόδρα מְאֹד^{mea} încă se întrebuintează ca circumscrierea superlativului). Magii întâlnesc numai pe Maria cu pruncul, Iosif nu se amintește; acesta în istoria evanghelică nu are rol deosebit. οἰκία nu e staul (Lc. 2, 7), deoarece magii vin câtva vreme după naștere (deși pictorii așa îl zugrăvesc). Isus s'a născut în staul (Iustin Martirul, Origen, Crizostom, Zigaben etc.) sau într-o peșteră (Iustin M. și Apocrifile); iar când aun sosit magii erau deja într-o casă (Eusebie, Epifane, Teofilact etc.). Recepta are εἶδον în loc de εἶδον. Magii sevărsesc 2 lucruri: se închină, aduc daruri. Căzând s'aun închinat lui nu dovedește că magii recunosc natura dzească a pruncului, pentru că expresiunea adese este numai formula omagiului. Istorisirea întregă face impresia că magii atribue pruncului caracter mai înalt. Vistieria (θησαυρός אוֹצֵר Deut. 28, 12) este un vas, loc de păstrare; iar adausul deschizând arată că se pregătesc a da darurile

cu care orientaliî se înfățișează la principî (Gen. 43, 11; 1. Sam. 10, 27; 1. Reg. 10, 2). *λίβαρος* = *tămăc*, produsul unei plante mirositoare în Arabia; tămăca se întrebuințează foarte mult la cult, de aceea se și amintește adese în T. V.; iar în T. N. încă Apoc. 18, 13. *σμύρα* se face din un arbore ca acaciul (Ex. 30, 23. Ps. 45, 9). *Tertulian, Crizostom* zic că magii au dat tămăc și smirnă ca lui Dz. ū; *Irineu, Origen, Ilarie, Augustin, Grigorie, Teofilact, Eut. Zigaben* cred că aurul arată că pruncul este rege, tămăca că este Dzeu, iar smirna că este om, pentru că cadavrele cu aceasta se imbalzamau. Alții zic că însemnează cele 3 oficii ale lui Cristos: regese, preoțesc și profetic. (După *Evang. infantiae Christi* 7. *Maria* le-ar fi dat scutecele pruncului). La porunca lui Dzeu magii se întorc pe altă cale în patria sa. *ζοηιατί-ζεν τιτι* = *a da cuiva răspuns, decis*, iar *ζοηιατί-εοθα* = *a primi răspuns, decis*; *ἀναχωρεῖν* = *a se retrage, a se depărta de undeva*; la Mt. adese fuga dinaintea unei primejdii (2, 14. 22; 4, 12; 12, 15; 14, 13; 15, 21; 27, 5); *ἀναδάπτειν* *cursum reflectere*: ei nu se abat pela Irod în Ierusalim, ci aleg altă cale.

13. Iar dacă s'au dus ei, iată ângerul Domnului se arată în vis lui Iosif zicând: sculându-te ia pruncul și pe muma lui, și fugi în Egipt, și fii acolo până când îți voi zice ție; că Irod voește să caute pruncul ca să-l piardă. 14. Iar el sculându-se a luat pruncul și pe muma lui noaptea, și s'a dus în Egipt. 15. Și fu acolo până la moartea lui Irod; ca să se plinească ceea ce s'a zis de Domnul prin prorocul care zice: din Egipt am chemat pe fiul meu. Egiptul este aproape de Palestina; pruncul era sigur dinaintea lui Irod. *Iar dacă s'au dus*: magii dela Betleem, s'a întâmplat descoperirea dzeasecâ; *se arată* e prezentul istorie. *Pruncul și muma lui* arată că Iosif este numai locuitor de tată. *Și fii acolo până când*: veți locui, petrece acolo; timpul re'ntoarcerii ți se va spune iarăș prin arătare. Locul petrecerii îl numește tradiția de apoi *Matarea* lângă Memfis (sau Leontopol). Terminul re'ntoarcerii este nesigur, pentru că se zice *ăv* cu conj. (Win. p. 289); lipsește obiectul, ceea ce se află

și în literatura profană. *Ca să-l piardă* (τοῦ ἀπολέσαι αὐτό), infin. cu g. n. artic. exprimă scopul (Win. p. 304). Toate se 'ntâmplă răpede și într'ascuns: *noaptea* (νυκτός). În v. 14. se repețește *a luat pruncul* (παρέλαβεν τὸ παιδίον) din v. 13. Petrecerea lui Isus în Egipt și întoarcerea de acolo aū fost prezise la Os. 11, 1, care loc se citează după original (traducerea LXX: τὰ τέκνα αὐτοῦ scil. Ἰσραήλ, nu se potrivea.) Aceste cuvinte după înțelesul istoric se rapoartă la scoaterea poporului israiltean din Egipt, care popor adese se numește „fiul” său „ântâmnăscutul lui I-hova” (Ex. 4, 22. Ier. 31, 9). În persoana lui Cristos s'aū realizat cele inchipuite în istoria poporului israiltean.

16. Atunci Irod vĕzĕnd cĕ s'a batjocurit de magi, s'a mâniat foarte, și trimitĕnd a ucis pe prunciĭ din Betleem și în toate hotarele lui dela doi ani și mai jos. după vremea care a întreat dela magi. 17. Atunci s'a plinit ceeace s'a zis prin prorocul Ieremia care zice: 18. Glas în Rama s'a auzit, plĕngere și țipet mult; Rahil plĕngĕnd pe fiii sĕi, și nu vrea sĕ se mĕngĕe pentru cĕ nu sĕnt. *Atunci*: cĕnd magii nu s'aū întors la Irod; *s'a batjocurit*: pentru cĕ nu i-aū plinit pĕruĕca (ἐμπαίζω = *a amĕgi, înșela*). În această erupțione a furiei lui Irod se aratĕ ne'mpĕcata urĕ între cele douĕ popoare înradite: Edomiți și Iudei. *Iosif Flaviu* istorisește alte cruzimi ale lui Irod (Antiq. 15, 7, 8. 16, 11, 3. 17, 2, 4 etc.), aceasta însă nu; iar între scriitorii profani numai *Macrobius* în sec. 5., deși o amestecĕ cu altĕ întĕmplare.¹⁾ Tĕcerea aceasta sĕ explicĕ din împrejurarea cĕ istoriografii amintesc numai întĕmplĕri politice. Numĕrul pruncilor uciși nu trebuie exagerat: 144,000 cum sĕ credea mai nainte după Apoc. 14, 1 — deși va fi fost destul de mare cĕ Mateiū se vede îndemnat a-l nota. Din partea lui Irod așă ceva nu este lucru de mirare avĕnd în vedere ceeace istorisește *Iosif Flaviu* despre acest tiran. *θυμοῦσθαι* a se mânĕa, se aflĕ numai aici. Ca sĕ fie cĕt sĕ poate mai sigur lasĕ a ucide prunciĭ nu numai din Betleem,

¹⁾ Saturn. conv. 2, 4 zice despre August: „Cum audisset, inter pueros, quos in Syria Herodes, rex Iudaeorum, intra binatum jussit interfici, filium quoque ejus occisum, ait: Melius est Herodis porcum (ὄν) esse quam filium (νιόν)“.

ci și din jur ($\tau\acute{\alpha}$ ὄρια = hotarele cetății, împrejurime, ținut). ἀπὸ διετούς se poate lua ca masc. a bienni, dela doi ani, sau ca neutru: a bimatu, dela vârsta de doi ani. Pentru înțelesul întâiü vorbesc Num. 1, 3. 20. 45. Ezra 3, 8; 1. Cron. 27, 23; 2. Cron. 31, 16 și pentru că se află înainte masc. παῖδας se poate suplini παιδός. Alții însă provocându-se la singul. (διετούς) și la locuri clasice îl iaü ca neutru. Să zice adecă nu numai διετής χρόνος (Herod. 2, 2. Ios. Flaviu, Antiq. 2, 5, 4), ci și ἀπὸ διετούς fără χρόνου (Arist. Hist. a. 2, 1 cf. Passow). Și mai jos: sub 2 ani; contrast la mai sus (Num. 1, 3; 2. Cron. 31, 16). Astfel crede tiranul a precede mai sigur. Adausul: după vremea care etc. arată că pruncul nu poate fi mai bătrân decât de doi ani și are înțelesul: magii au venit cam un an după nașterea lui Isus; sau steaua strălucea încă înainte de nașterea lui, dela concepere; altcum rămâne neexplicabil că Irod pune ca termin vârsta de 2 ani. Evangelistul vede în aceastăucidere a pruncilor realizându-se profeția lui Ieremia 31, 15 — nu după original ori LXX. Locul se rapoartă la deportarea Israiltenilor în robia babiloniană de Nebusar-Adam (Nabuhodonosor, Ier. 40, 1), asupra căreia plânge Rahil, soția lui Iacob, muma poporului. Aceleași împrejurări sînt acum — după evangelist — la uciderea pruncilor din Betleem; chiar în măsură potențată pentru că e vorba de Mesia care le-a cauzat. De regulă se amintește părintele seminției, aici însă muma pentru că întrînsa se arată mai eloquent durerea pentru ai săi. Glas (φωνή): de plângere, țipet de durere. Rama (acum Er Ram) este în seminția Beniamin, cam $\frac{1}{2}$ de zi dela Betleem (Jud. 19, 2. 9. 13), s'a pus în loc de Betleem pentru că prin locul special se însemnează Palestina în genere; Rahil era înmormântată în apropiere (Gen. 35, 19. 48, 7): muma poporului pare conturbată în mormânt de fapta lui Irod. Plângend (πλαίουσα) se leagă cu precedentul ἠζούσθη ori cu καὶ οὐκ ἤθελεν; în cazul din urmă καὶ = totuș. Nu sînt: cu deportarea poporului părea că încetase Israil a mai fi alesul lui Iehova; părea a nu mai avea viitor și promisiunile nu se vor realiza. Acum se repetă această tânguire a mumei poporului.

19. Iar dacă a murit Irod, iată ângerul Domnului se arată în vis lui Iosif în Egipt zicend:

20. Sculându-te ia pruncul și pe muma lui, și mergi în pământul lui Israil; că au murit ceice căutaă sufletul pruncului. 21. Iar el sculându-se a luat pruncul și pe muma lui, și a venit în pământul lui Israil. 22. Iar auzind că Arhelău stăpânește în Iudeea în locul tatălui său Irod, s'a temut a merge acolo; iar luând știre în vis s'a dus în părțile Galileii; 23. și venind a locuit în cetatea Galileii ce se chiamă Nazaret; ca se se plinească ceea ce s'a zis prin proroci că Nazarinean se va chiema. Momentul re'ntoarcerii din Egipt se spune lui Iosif de ânger, iar motivul este moartea tiranului Irod. Mai pe larg descrie această moarte *Iosif Flaviu* (Antiq. 17, 6, 1. 5). Pluralul *au murit* (τεθνήκασιν), deși are în vedere numai pe Irod, exprimă categoria căreia aparține (Win. p. 165. 2.); alții zic că evangelistul are în vedere Ex. 4, 19 și cele zise acolo despre fuga lui Moisi se rapoartă la Isus; ζητοῦντες apoi privește pe Irod, reprezentantul dușmanilor lui Dzeu. γῆ Ἰσραὴλ nu γῆ Ἰούδα dovedește că părinții aleseseră Galileea de locuință (v. 22.). *A căuta sufletul* (ζητεῖν τὴν ψυχὴν בַּקֶּשׁ אֶת-נַפְשׁוֹ) = *a atenta la viața cuiva*. Irod a murit de o boală foarte urită în al 70. an al vieții și al 37. al domniei sale (*Iosif Flaviu*, Bell. jud. 1, 33, 5 Antiq. 17, 6, 5. 17, 8, 1. 17, 9, 3, *Eusebie*, H. E. 1, 6. 8]. Timpul re'ntoarcerii lui Isus din Egipt nu se spune, dar puindu-se în legătură cu moartea lui Irod reese că petrecerea acolo n'a putut fi îndelungată. Faîma era că Arhelău este tiran ca și tatăl său (*Ios. Flaviu*, Antiq. 17, 11, 2 sq.). Irod lasă mai mulți fi. August pune pe Arhelău etnarh în Iudeea, Idumeea și Samaria; Filip capătă Batanea și Auranitis, iar Irod Antipa este domnitor în Galileea și Perea. După 9 ani de domnie Arhelău e depus de August și exilat la Vienna în Galia; iar Iudeea devine provincă romană (*Iosif Flaviu*, Antiq. 17, 13, 2, Bell. jud. 2, 7, 3). βασιλεύειν e luat în înțeles general = *regnare*. Galileea (dela גליל ca ככר) însemnează *cerc, imprejurime, ținut, district*; numele complet este *Galileea limbilor* (גליל גוים Γαλιλαία ἀλλοφύλων sau Γ. τῶν ἔθνων 1. Mac. 5, 15. Mt. 4, 15. Is. 9, 1) pentru că aici elementul păgân se amestecase cu cel evreesc. Locuitorii de aici erau

foarte desprețuiți de ceilalți Evrei (Mt. 26, 69. Io. 1, 46. 7, 52). *ἐκεῖ* în loc de *ἐκεῖσε* (Win. p. 439. 7.; verbul mișcării cu adverbul liniștii). *μῆρη τῆς Γαλιλαίας*: ținuturile cari aparțin Galileii, unde stăpânea Antipa cel blând. *Αὐ̄ locuit (κατοίκησεν εἰς πόλιν)*; prepoz. *εἰς* adese se află lângă verbe cari exprimă liniștea, precum *ἐν* la ale mișcării. Verbul *κατοίκησεν* cuprinde momentul precedent al așezării (Win. p. 387). Nazaret nu se amintește în T. V. și la *Iosif Flaviu*; era situat pe o colină în seminția Sebulon, nu departe de Capernaum. Numele îl deduc unii dela *נצר* *tufiș* — dar ȝ corespunde totdeauna lui *ץ* (*Ieronim*: „Ibimus ad Narazeth et juxta interpretationem nominis ejus florem videbimus Galilaeae“). Deducția dela *נרן* = *coroană*, după situația orașului (cetatea coroanei, germ. Kröns adt) nu se poate confirma prin profeții. Pluralul *prin profeți* are în vedere mai multe profeții; iar citatul nu se află în T. V. *Crizostom*, *Teofilact*, *Ziguben* zic că evangelistul l-a luat din scrieri pierdute ale profeților săi din tradiție (*Teofilact*). Alții au cugetat (după *Tertulian*, *Ieronim*) la nazirei (Num. 6, 1 sq.). Dar Isus nu pășește ca atare, apoi ar trebui să sune numele *Ναζωραῖος*, mai rar *Ναζαραῖος*, *Ναζηραῖος*, iar locuitorii din Nazaret se numesc *Ναζωρηοὶ* sau *Ναζωραῖοι*. Mai mult reprezentate sânt 2 păreri: a) numele derivă dela *נצר* *surcal, odraslă, mlădiță* cum se numește Mesia la Is. 11, 1. Nimirile profetice ale Mesiei devin la Iudei nume proprii (Ier. 23, 5. 33, 15. Is. 4, 2. Zah. 3, 8. 6, 12). Pluralul se rapoartă la mai multe locuri unde Mesia se numește vlăstar (*נצר*). b) Nazarinenii erau desprețuiți de popor; iar Mateii cugetă la profețiile cari descriu pe Mesia în starea sa înjosită. (Ps. 22. Is. 53). Mesia este adevărat nazarinean (fiind desprețuit), ceea ce întărește profețiile T. V.

B. Pregătirile pășirii lui Isus. 3, 1—4, 11.

§. 6. Lucrarea Botezătorului, 3, 1—12.

Înainte de pășirea Mântuitorului se arată Ioan Botezătorul ca profet în spiritul și puterea lui Ilie. Într-aga lui lucrare reprezintă pe împlinitorul legii mozaice; el este eschis de lumea pe care o judecă cu asprime. Predica lui conține pocăință. Prin aceasta deșteaptă din letargie pe cei slabi de inimă; dorința mântuirii, ca venind Mântuitorul să fie în stare

a primi nenumăratele lui daruri. Activitatea Botezătorului leagă T. V. de cel N.; de aceea se și arată poziția lui față de opul de mântuire (1—3), vețuirea lui (4—6); cuvântările adresate conducătorilor poporului dovedesc că s'a apropiat timpul când vor fi judecați (7—13); Isus primește botezul dela Ioan (14. 15), mărturia Tatălui și Spiritului sânt (16. 17).

1. Iar în zilele acelea pășește Ioan Botezătorul predicând în deșertul Iudeii și zice: 2. Pocăiți-vă; căci s'a apropiat împărăția cerurilor. 3. Căci acesta este celace s'a zis de prorocul Isaia care zice: Glasul celuice strigă în pustie; gătiți calea Domnului, drepte faceți cărările lui. În zilele acelea e nehotărit; se zice în genere. Mateiū vedem că trece cu vederea istoria prunciei lui Isus; el avea scopul numai să arate momentele mesianice din viața lui (cf. Lc. 3, 1 sq.). Conj. *δέ* pune în strinsă legătură cele următoare cu cele precedente: de aceea sunt autentice cap. 1. 2. *παράγινεται* e prez. istoric (2, 13) = a început lucrarea. Locul predicii se numește *deșert* (*ἔρημος*, nu în înțeles strict, ci ca *כַּדְבָר*); el fuge de oameni, predică numai celorce vin la densus. Deșertul Iudeii se mărginește cu Iordanul și Marea moartă (*Ios. Flaviu*, B. II. jud. 1, 3, 10; Lc. 3, 2 il numește *περίχωρος τοῦ Ἰορδάνου* *בְּכַר הַיַּרְדֵּן*, cuprinde deșerturile *Tecoa*, *Iericho*, *Maon*). Cuprinsul principal al predicii Botezătorului este: *Pocăiți-vă. μετανοία* (în înțeles propriu: a da cugetărilor direcție nouă) însemnază aici rezultatul legii înfrîurind asupra inimii. Logea deșteaptă prin formule conștiința slăbiciunii și dorirea unei puteri de a-i satisface. S'ntâmplă deci cu adevărat o schimbare în minte (*νοῦς*), a principiului de viață; se'nțelege că nu are putere pozitivă: spiritul pe care l-a adus Cristos, iar omul îl primește cu credință (la aceasta se rapoartă adausul spre iertarea păcatelor, Mt. 4. 1. Lc. 3, 3). Predica lui Ioan nu aduce iertarea păcatelor, ci pregătea la ceea ce se va întâmpla în Cristos. Motivul lui *μετανοίαν* este: apropierea împărăției lui Dzeū. Din aceasta vor fi eschiși oamenii a căror stare sufletească nu s'a schimbat. Perf. *ἤγγιξε* are înțelesul prezentului: împărăția lui Dzeū este de față; în persoana Mesiei (Io. 1, 26). Cele două părți ale predicii: pocăința și împărăția cerurilor sânt legate cu *căci* arătându-se raportul lor. Terminul

împărăția cerurilor se află numai la Matei¹⁾ și se rapoartă la Dan. 2, 44 (7, 14. 17; nu la 4, 23), pentru că Mesia adese se descrie ca rege (tipul lui este David; Dan. 9, 25. Ps. 2, 6. Zah. 14, 9. Ez. 37., 24). Nimirile mai mult întrebuintate sunt *împărăția lui Dzeu*, *împărăția lui Cristos*, *împărăția Fiului lui Dzeu*, *împărăția Fiului omului*, care în T. V. nu sunt exprimate adecuat cu מלכות השמים sau מלכות אלוהים, ci abia în cărțile apocrife (Cartea înțelepci. 10, 10: împărăția lui Dzeu). Ideea împărăției lui Dzeu ne întimpină în T. V., mai ales la profeți (Is. 2, 1—4. 11, 1 sq. Miha 4, 3 sq. Ps. 85, 11. 12. Ier. 23; 5 sq. 31, 31 sq. 32, 37 sq. 33, 14 sq. Ez. 34, 23 sq. 37, 24 sq.) și se înfățișează ca în T. N. Expresionile de mai sus conțin aceeași idee, arată însă deosebirea stăpânitorului: Tatăl sau Fiul. Fiecare împărăție se compune din regent și supuși. În împărăția lui Dzeu voea lui stăpânește absolut; iar întrucât această voe nu se realizează pretutindene este absolută lui stăpânire una viitoare. Împărăția lui Dzeu deci e contrast la împărăția păcatului său a reprezentantului ei, stăpânul acestei lumi (Io. 12, 31); venind aceea încetează aceasta; prevalând aceea, aceasta trebuie să scadă în influență. T. V. însă nu espune ideile profetice în dezvoltarea lor, ci le concentrează întrun tablou; astfel și dezvoltarea împărăției lui Dzeu prin învingerea internă și externă a păcatului nu se tratează în detail, nici se ține cont de urmarea deosebitelor stadii, ci se zugrăvește un tablou al dezvoltării sale în creatură. Ceea ce în T. V. era numai în germene se descopere deplin în T. N.; aici împărăția lui Dzeu este prezentă. Ea era încă dela creare, prin păcat însă s'a stricat legătura între Dzeu și omenire. Prot-evangeliul o reconstruește, legea mozaică o închipuește, în Cristos se realizează, propășește însă până va ajunge să stăpânească viața internă și externă a creaturii formând un întreg armonic. În T. N. se accentuează o parte internă și externă a acestei împărății. Cu privire la partea atâtia împărăția lui Dzeu există nu numai în persoana Mântuitorului, ci și a credincioșilor sădiți în elementul lui de viață; în această viață internă se arată absolută stăpânire a lui Dzeu (Lc. 17, 21 cf. Rom. 14, 17). Dar după partea externă împărăția acea-

¹⁾ De 33 de ori, iar *împărăția lui Dzeu* numai de 4 ori (12, 28. 19, 24. 21, 31. 43); 2. Tim. 4, 8 βασιλεία ἐπουράνιος.

sta apare încă viitoare. Elementul spiritului lui Cristos care se dezvoltă mai întâiu în lăuntru tinde a-și lăși tot mai mult stăpânirea asupra tuturor raporturilor. Această dezvoltare merge încet. Și în acest punct există în T. N. două modificațiuni ale noțiunii. Odată se ia cerul în care stăpânește elementul lui Cristos (biserica) ca aparițiune externă, ca societate. În acest înțeles împărăția lui Dzeu se dezvoltă, este viitoare, încă amestecată cu elemente păcătoase (Mt. 13, 47 sq.). Apoi se arată că cele externe sunt omogene celor interne stăpânind numai voea lui Dzeu, atunci este această împărăție deplină, dar încă viitoare.

Botezătorul întrebuințează termenul *împărăția lui Dzeu* în înțelesul T. V.: Dzeu va întemeia o împărăție pământeană; accentuează mai mult partea externă, deși aceasta avea să devină una cu partea internă: un întreg armonic. Pluralul *τῶν οὐρανῶν* se explică din închipuirea că există mai multe ceruri (2. Cor. 12, 2). Pășirea Botezătorului se documentează cu precizări din T. V.: *Căci acesta* etc. Toți evangeliștii citează acest loc (Mt. 1, 3, Lc. 3, 4. Io. 1, 23) din Isaia 40, 3—5; aici este după LXX cu puține schimbări. *În pustie* se leagă la: *celce strigă*, pentru că glasul resonă în pustie. Datina regilor orientali era a trimite soli înaintea lor când cercetau provinciile imperiului, care se le găteau calea. La profet Iehova scapă pe popor din robia babiloniană, îl duce la Ierusalim, iar înaintea lui merge un sol. Profeția se rapoartă la scăparea din robia păcatului; iară fiind regele și împărăția sa spirituală, înălțimile și adâncimile încă se ia în acest înțeles. Înălțimile sunt îngâmfarea și deșertăciunea oamenilor, văile sunt pusilanimitatea și desperarea.

4. Iar Ioan însuș avea îmbrăcăminte pe peri de cămilă și brâu de curea împrejurul coapsei sale; iar hrana lui era locuste și miere sălbatecă. 5. Atunci eșea la dânsul Ierusalimul și toată Iudeea și toată împrejurimea Iordanului, 6. și se boteza în Iordan de dânsul mărturisindu-și păcatele sale. *αὐτός* introduce caracterul personal al Botezătorului; *el* însuș: Ioan, de care se vorbește; la care se rapoartă profeta. Chiemării sale erau acomodate îmbrăcămintea și traiul cari corespund celor cuprinse 2. Reg. 1, 8 cf. Zah. 13, 4 — asceză perfectă. Și în zilele noastre se confecționează în orient din

perii de cămilă materii pentru corturi și haine. *Brâu de curea*: spre a ține vestmintele strinse pelângă corp Botezătorul întrebuințează brâu de materie ordinară. Sub *ἀραις* înțelegem un soi de locuste numite astfel dela împrejurarea că rod *ἀρα* (vânturile) spicelor și ale plantelor; Lev. 11, 22 se numără la animalele curate și se permite a le mânca (*Aelianus Varr. Histor. 13, 26* amintește *ἀραιδοφάγοι*). Aceasta se întâmplă și în zilele noastre; aripile și picioarele se rup, rămășița se sarează, apoi se fierbe ori coace. Acest soi de mâncare iusă unui (*Teofilact, Zigaben etc.*) nu l-aș aflat demn de Ioan, de aceea cuvântul *ἀραιδες* l-aș înlocuit cu *plăcinte (ἐγραιδες), raci de mare (καριδες)*, sau roade în forma nucilor (*ἀραιόδρα*). În traducerile românesce (Bucur., Șaguna) acest cuvânt lipsește și e pus *vlăstări. μέλι ἄγριον*: mierea de albine sălbatece (*Teofilact, Zigaben etc.*); mierea de arbori, adică substanța ce samănă cu mierea și se scurge din smochine, finicii etc. Aceasta din urmă pare a s'ntelge aici pentrucă *Diodor Sic. (19, 14)* și *Suidas* întrebuințează predicatul *ἄγριον* despre acest soi de miere ca termen tehnic. Pășirea Botezătorului și noul chip al predicii sale atrag atențiunea tuturor, îndeosebi că de mult nu văzuseră profet. *Ierusalimul* se amintește atâtău fiind centrul teocratic nu numai al iudeilor și al Palestinei; *πᾶσα* nu trebuie urgat *περιχωρος τοῦ Ἰορδάνου* (cf. v. 1; Gen. 13, 10 11; 2. Cron. 4, 17) este valea Iordanului, azi *El Ghor*, are o lungime de cam 13 mile întinzându-se dela lacul Genezaret până la Marea moartă; este cel mai depărtat ținut; de aceea se și numește în urmă: și de aici veneau la Ioan. Glasul celui ce strigă în pustie resună, cei deștepti se adună la dânsul ca să-și ușureze conștiințele; lucrarea acestui predicator îmbină botezul și mărturisirea: spălări și curățiri se află în T. V. (Gen. 35, 2 Ex. 19, 10. Num. 19, 7) și în cultul mozaic. Botezul lui Ioan simbolizează adevărata pocăință care curățește pe om de spurcaciunea păcatului ca spălarea de întinare trupească. Condiția botezului este mărturisirea, tipul iertării perfecte a păcatelor care o va aduce Mesia. Unde lipsea această mărturisire nu se săvârșea botezul (v. 7). Mărturisirea păcatelor nu era generală, ci specială, pentrucă noi călcăm singuratice dispoziții ale voii lui Dzeu și nu păcătuim numai în genere. Aceasta confirmă verbul compus *ἐξομολογεῖσθαι* și plur. *τὰς ἁμαρτίας*. De ob-

servat este că acest botez nu se poate identifica cu botezul evreesc al prozelitilor care se amintește mai întâi în Ghemara Babyl. Jebamoth. 46, 2, iar *Filo, Ios. Flaviu* și targumiștii nu-l cunosc. Câtă vreme a existat templul prozelitii se primeau tăindu-se împrejur, aducând jertfe cu cari era îmbinată lustrațiunea prozelitului. Aceasta însă se deosebește de botezul Botezătorului care conține alte momente. V. 6 citesc NBCMA al. Verz. și Părinți Ἰορδάνη ποταμῶ — pare conformat lui Mc. 1, 5.

7. Iar văzând pe mulți din farisei și saduceii venind la botez le zise: Pui de năpârcli, cine vi-arătat vouă să fugiți de mânia cea viitoare? 8. Faceți deci rod vrednic de pocăință, 9. și nu vă închipuiți a zice întru voi: Părinte avem pe Avram; că zic vouă că poate Dumnezeu din pietrele aceste să deștepte fillui Avram. 10. Iar iată securea zace la rădăcina pomilor; deci tot pomul care nu aduce rod bun se taie și în foc se aruncă. 11. Cu adevărat eu vă botez în apă spre pocăință; iar celce vine după mine mai tare decât mine este, cărui nu sunt vrednic a purta încălțăminte; acela vă va boteza în Duh sânt și foc. 12. A cărui lopata este în mâna sa, și va curăți aria sa, și va aduna grâul său în granar, iar pleava o va arde cu foc nestins. Pe timpul Mântuitorului existau la Iudei următoarele secte: a) *Fariseii* (numele derivă dela פֶּרִישִׁי *separavit*) primesc legea scrisă și una nescrisă, tradiția, reducând-o la Moisi; ei sunt partidul ortodox, național; se opuncau oricărei călcări a legii scrise și a prescriptelor strămoșești; luptau pentru libertatea și demnitatea națională a poporului, la care și erau foarte văzuți. Deși aveau în sinul lor bărbați escelenți, d. e. Gamaliel, totuș pe încetul degeneră ortodoxia în serviciul literii și fățarnicie, afectând vieață sântă fără ca în realitate să o poșadă. b) *Saduceii* sunt contrarul celor amintiți; au numele dela un învățat Sadoc sau Zadoc; sunt liberalii în iudaizm; primesc de autoritate numai legea scrisă, neagă nemurirea sufletului, învierea morților și nu recunosc prevedința dzească, ci toate atărnă dela libertatea omului; scopul principal al vieții este plăcerea. Contingentul se recruta mai virtos din straturile mai înalte. c) *Eseii* (Esenii)

formează un ordin călugăresc; în T. N. nu se amintesc parte având puțină influență asupra vieții evreiești pentru că erau castă, parte că pelângă părțile bune în învățătura lor aveau unele rețineri. La Botezătorul vin numai farisei și saducei. *La botez*: pentru că așteptau pe Mesia, iar pășirea lui Ioan îi impresionează foarte mult. Botezătorul le grăește din punctul de vedere al seriozității legale; altcum reprezentanții acestor două secte și merită tratarea, pentru că în acel timp se înțelegeau întrun punct: unii din ei se ocupați cu legea (cărțurarii erau din farisei și saducei) și au venit la Ioan numai ca crescând numărul partizanilor să iee conducerea (*Ios. Flaviu* Antiq. 18, 4, 2). Mândrie, fățarnicie, nu inimă înfrântă și smerită aduc ei la celce predică pocăință. De aceea cuvintele: *pui de năpârci* (Is. 14, 29. Ps. 58, 5) perd mult din asprime, pentru că descoper firea lor reuțacioasă (cf. Mt. 12, 34. 23, 33. Io. 8, 44. Apoc. 20, 2); apoi zace în firea iubirii a numi reul pe nume ca cei cuprinși de el să se deștepte. Pentru această ei sunt vinovați judecării: *Cine vî-a arătat* (= învățat) etc.: cum știți voi că puteți scăpa de viitoare mânia? *φεύγετε ἀπό: a fugi*, deci a scăpa de ceva. *Mânia viitoare* (*μέλλουσα ὀργή*): puterea dreptății pedepsitoare a lui Dzeu se identifică cu judecata (Rom. 1, 18 cf. 1. Tes. 1, 10); la judecata de pe urmă, care după unii a venit în Mesia. Iudeii credeați că această judecată va nimeri numai pe păgâni, iar Ioan arată că pe toți păcătoșii care nu se pocăesc. Ioan nu zice că această sēmēnță a năpârcei nu poate deveni fili lui Dzeu, dar acum nu este în stare, ci prin pocăință și credință. De aceea — dupăce produsese în auzitorii frică — îi provoacă a se pocăi și adevăta pocăința în fapte. *Crizostom, (Teofilact): Nu e destul numai a fugi de reutate, ci trebuie arătată multă virtute. οὐκ* e deducere din cele precedente. *Rod* (*καρπὸν* la Lc. 3, 8 plur.): imagine luată dela rodul unui pom. *τῆς μεταβολῆς* atárnă dela *ἄξιον* (Acta 26, 20). Pocăința adevărată întimpină la ei mari greutăți în împrejurarea că țin prea mult la descendența dela Avram. Ca urmași ai acestuia credeați că vor lua parte la promisiunile lui pentru că lor se va socoti dreptatea acestuia.¹⁾ Această im-

¹⁾ Beres. R. 18, 7: „Tempore futuro Abraham sedet juxta portas Gehennae et non permittit ullum circumcisionis Israelitam descendere eo etc.“

prejurare însă le impune mai mult a împlini poruncile lui și cine nu face aceasta se pedepsește cu atât mai aspru (Rom. 2, 28. 29; 4, 16). λέγειν ἐν ἑαυτοῖς (Ps. 4, 5. 10, 6. 14, 1) = a cugeta; așadar nu credeți că puteți cugeta. Precum însă nașterea în sinul teocrației este din grația lui Dzeu, astfel acesta poate lăpêda pe cei nevrednici și chiamă pe alții. *Eut. Zigaben*: Ceice au imitat virtuțile lui sânt învredniciți a lua parte cu el în împêrăția cerurilor. ἐγείρω exprimă că fiii născuți ai lui Avram sânt lăpêdați. Din pietrile aceste, fără îndoială Ioan arată pietrile de pe malul Iordanului: nu nașterea fizică dela Avram învrednicește la împêrăția mesianică. Precum la crearea ântâiului om Dzeu a folosit lut, așa poate produce acum din aceste petri adevêrați fii ai lui Avram. *Crizostom, Ieronim, Zigaben* etc. rapoartă acest loc la chiemarea păgânilor, alți părinți însă zic că aici se arată atotputernicia lui Dzeu (cf. Rom. 4, 16. 9, 16 sq. Gal. 4). Cuvintele sale le întărește Botezătorul adaogând că judecata a început deja. κείται arată că pomul la rădêcinele căruia s'a pus securea este neamul de acum care se laudă cu descendența dela Avram: grăbiți a face roade ale pocăintii adevêrate; timpul decizetor este aproape, după acesta celce nu s'a pocăit se va tăia ca un pom neroditor, adecă va fi scos din împêrăția mesianică și aruncat, adecă predat muncii vecinice (7, 1 sq.) Prez. ἐξκόπεται și βάλλεται exprimă ce se întâmplă sigur. Comparând acum lucrarea proprie cu a lui Mesia motivează predica sa amenințătoare. Punctele diferențiale sânt: a) altcum botează Mesia; b) acesta are putere judecătorească. Condiția botezului lui Ioan este pocăința (v. 6), decî εἰς μετάνοιαν este scopul lucrării lui în genere. În apă; ἐν arată elementul botezului (Mc. 1, 5; 1. Cor. 10, 2), nu instrumentul. Celce vine = Mesia; după mine nu determină timpul pășirii; mai tare decât mine însemnează puterea spirituală a Mesiei (acela vè va boteza etc.). Botezătorul este așa inferior acestuia că nu-l vrednic nici a-l purta încălfemintele, adecă a-l face cele mai mici servicii de slav. Botezului cu apă se opune cel în Duh sânt și foc. Botezul lui Ioan cătră al lui Cristos se rapoartă ca apa cătră foc. Botezul dântâiū curățește numai din afară, focul lămurește și curățește obiectele de tot; cel dântâiū spală fără a putea se mântuească de păcat. Principiul acestei

lămuriri este sântirea și renașterea în Duh sânt care se împărteșește în botez. Ioan adaogă deci expresiunea *πυρί* numai spre a mai marca puterea curățitoare a botezului în opunere cu apa, pentrucă ideea se exprimă deja prin *ἐν πνεύματι ἁγίῳ* (Mc. 1, 8). *Ilarie*, *Ieronim* înțeleg sub *πυρί* focul cu care ne vom boteza apoi: *Quia baptizatis in Spiritu sancto reliquum sit consummari igne iudicii* (*Ilarie*); alții cugetă la focul ispitelor cari lămuresc pe următorii lui Isus; *Origen*, *Vasile* și *Damascen* cred că trebuie înțeles focul iadului: ceice primesc pe Mesia se botează în Spirit sânt, iar ceice îl lapedă în focul iadului — dar atunci nu poate lipsi *ἐν* înaintea lui *πυρί*. *Crizostom* (*Zigaben*) ia *πυρί* ca epexegeză la *πνεύματι ἁγίῳ*: *ne va boteza pe noi în Spirit sânt și adecă întru lămurirea focului arătând de nou grația su tare și neschimbată* — simbolizează puterea curățitoare a Duhului sânt. Înțelesul acesta se confirmă *Acta 2. Is. 4, 4. 41, 48. Ez. 36, 25—27. Mal. 3, 2. 3.* — *V. 12.* înfățișează lucrarea Mesiei sub imaginea despărțirii plevei de grâu (*Ier. 15, 7*). *οὗ τὸ πύρον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ*: ține în mână lopată și e gata a începe să vânture. Aria este un loc bătut în forma cercului; simbolizează — nu biserica (*Tertulian*, *Zigaben*), omenirea în genere — țara evreească unde Mesia avea să lucreze. Expresiunea *διεξαθαριεῖ* arată că curățirea se întâmplă peste tot, dela un capăt până la celalat. *ἀποθήρη*: ca *granare* (jitniță în traduc. rom.) în orient se întrebuintează mai ales pivnițele uscate. *ἄχρρον* se ia în înțeles larg: pleava și alte părți ale paiului fără grăunțe, rămase după îmblătire. *Nestins* (*ἀσβεστοῦ*: de focul nestins al Vestei, *Dion. Halic. 1, 76*): botezul mesianic cu foc e durabil și nime nu-l poate scăpa (*Omer, II. ρ 89. Pind. Isthm. 3, 72*). *Irineu*, *Augustin*, *Crizoston*, *Teofilact*, *Zigaben* etc. înțeleg focul nestins al iadului.

§. 7. Isus se botează de Ioan, 3, 13—17.

Crizostom află motivul botezului lui Isus de Ioan în v. 15. Botezul lui Ioan era pregătirea împărăției mesianice; atunci avea să fie proclamat el Mesia, care se introduce în oficiul său (*Acta 10, 38; Ilarie*: „*Istius modi paternae pietatis unctione perfunditur*“). Cu această ocaziune împărteșindu-

i-să Spiritul sânt natura lui omenească se întărește pentru înalta chemare. — Mântuitorul lumii. (*Crizostom, Teoflact, Zigaben*).

13. Atunci a venit Isus din Galileea la Iordan la Ioan ca să se boteze de dânsul. 14. Iar el îl oprea zicând: eu trebuie să mă botez de tine, și tu vii la mine? 15. Iar răspunzând Isus zise cătră dânsul: Lasă acum; că așa se cuvine nouă să plinim toată dreptatea. Atunci îl lăsă pe el. 16. Iar botezându-se Isus îndată a eșit din apă; și iată s'a-ă deschis lui cerurile, și a văzut Duhul lui Dumnezeu pogorîndu-se ca un porumb, venind peste dânsul. 17. Și iată glas din ceruri zicând: Acesta este Fiul meu cel iubit, întru care bine am voit. *Atunci*: când Botezătorul anunța venirea Mesiei și boteza întru pocăință. *Din Galileea*: Nazaret, locul lucrării sale de apoi, se poate număra la *împrejurimea Iordanului* (v. 5); nu lacul Genezaret. După Mc. 1, 9 pare că Isus a rămas în Nazaret până în momentul oportun de a pași public. La Evrei învățătorii începeau lucrarea publică numai în al 30. an al vieții; ceea ce poate avea loc și la Isus (Lc. 3, 23). *Irineu* (Adv. haer. 2, 22, 5) zice că Isus botezându-se de Ioan în al 30. an al vieții sale s'a retras și abia mai apoi începe a învăța. V. 14. 15. tratează dialogul între Mântuitorul și Ioan — se află numai la Matei, arată raportul acestor două persoane. *Iar el*: Ioan etc. exprimă smerenia față de Cristos; el mărturisește că este cel dântăiu care are nevoie a se boteza. Compoz. *δικαλύνειν* arată că Ioan cu insistență se apără și nu-l botează. *Eu trebuie*: dacă e să se boteze vrul din noi, apoi am eu această trebuință; inferioritatea și păcătoșia lui Ioan față de Mesia. Acest refuz din partea lui Ioan dovedește că el recunoaște în Isus ceva superior, dar nu este deplin lămurit despre ființa lui specific mesianică (Io. 1, 31); numai stăruința lui Isus de a se boteza și cele întâmplate cu această ocaziune i-ău deschis ochii spirituali (cf. Io. 1, 29). Isus admite că acum se schimbă ordinea naturală, adaugă însă *ἄρες ἄρι*: îngăduie acum odată. Ioan are dreptate, dar acum ău valoare alte motive. *οὕτως* e respingător (*Plat. Gorg. 507 d. Phädr. 67*): numai așa se

satisfacă dreptății pe deplin. *δίζωσύνη* = *δίζωον*: ceea ce pretinde datorința dela un om drept. *Crizostom*: *Legea*; *căci legea e plinirea poruncilor*. În acest caz însă ar fi un pre-script referitor la botezul evreesc. *Crizostom*, *Teofilact*, *Zigaben* rapoartă *ἦν* numai la Isus, după context însă mai corect este a-l înțelege de Isus și Ioan: unul se botează, celalalt botează. *Îl lăsă pe el*: a săvârșit botezul asupra lui. *Îndată* aparține la *a eșit* și exprimă graba cu care urmează momentele unul după altul. Botezului se alătură fapta dzească cu care Isus se sântește mijlocitor, împăcător și arhiereul omnirii zicându-se: *Și iată etc. S'a u deschis* (lui: Isus, după Mc. 1, 10 sg., nu lui Ioan) etc.: Aceluia s'a u deschis cerurile care după împlinirea mântuirii avea să se înalțe la cer. Subiectul la *εἶδε* este deci Isus, nu Ioan; dar și acesta a văzut. După credința Evreilor firmamentul este un acoperământ tare care se întinde peste pământ. Deasupra acestuia sânt cerurile, locuința lui Dzeu. Acest firmament trebuie pătruns când vine ceva de sus. *Crizostom*, *Zigaben* înțeleg aici un fenomen extraordinar pe cer, ceea ce să întărește și din întreaga descriere (Ez. 1, 1. Io. 1, 5. 2; Apoc. 4, 1. Acta 7, 56. Is. 64, 1). *Lui*: Isus, e dativul destinațiunii (*αὐτῷ*, Win. p. 139. 199.); asupra lui a venit Spiritul sânt. *Crizostom*: *În locul degetului altuia să arate pe Fiul lui Dzeu celor de față și lui Ioan*. *ἐπ'αὐτόν* e zis din punctul de vedere al naratorului. Explicațiilor mai noi consideră pogorirea Spiritului sânt și glasul la botez ca întâmplări în internul lui Isus și al Botezătorului, viziune, fără să fi fost auzite și văzute. Dar Isus înainte de intrarea sa în oficiu trebuia să se dovedească oamenilor ca Mesia; Lc. 3, 22 să zice apriat că Spiritul sânt s'a pogorit „în chip trupesc ca un porumb“. Nu fără importanță este că toți evangeliștii au aceeaș asemănare (Mc. 1, 10. Lc. 1. c. Io. 1, 32); ei n'au putut să relateze numai pogorirea Spiritului sânt, ci că intradevăr s'a arătat un porumb. După simbolica naturală a s. Scripturii porumbul este icoana curățeniei, sânteniei și simplității; la Isus (*venind* etc.) arată că conține deplinul tesaur al curățeniei etc. La *φωνῆ λέγουσα* nu trebuie suplinit *ἐγένετο* căci are înțeles: este glasul Părintelului ceresc. *Fiul meu*: ca Ps. 2, 7 nu însemnează pe Mesia ca iubitul lui Dzeu, ci trebuie luat în înțelesul strins (1, 20.

Lc. 1, 35). ἐν ᾧ εὐδόκησα e evraizm: בְּיָהוּיָה (Win. p. 218); aorist. exprimă că această plăcere a lui Dumnezeu este hotărâtă deja pentru dânsul, l-a iubit deja (Ef. 1, 4. Io. 17, 27, Win. p. 261. 2.). Vocea dzească declară sărbătorește pe Isus de Mesia, care a eșit din sinul Tatălui (Io. 1, 14. Rom. 1, 4). Locul acesta sună în evangelia după Evrei (*Epifane*, H. 30, 13): *Tu ești Fiul meu cel iubit, întru Tine bine am voit; și iarăș: Eu astăzi Te-am născut.* La *Iustin* (c. Tryph. 88 p. 316 D. c. 103. p. 331 B): *Fiul meu ești Tu, eu astăzi Te-am născut;* el se provoacă la David (Ps. 2, 7), de unde se și explică abaterea (cf. *Clement Alex.* Paedag. I. c. 6. P. I, 113. *Lactanțiu*, Inst. divin. IV, 15. *Aug.* De cons. con. II, 14, 31. *Ilarie ad l.: Vox deinde de coelis ita loquitur; filius meus es tu, ego hodie genui te.*

§. 8. Ispitirea lui Isus de diavol, 4, 1—12.

(Mc. 1, 11. 12. Lc. 4, 1—13).

Ispitirea lui Isus este istoric adevărată; nu parabolă saū mit. Încercări s'aū făcut a explica întreg procesul spirituali-cește; iar sub pustie a înțelege părăsirea lui Isus cum a fost pe cruce. Adausul Mc. 1, 13 dovedește însă că avem de luat pustiul în înțeles strins. Nehotărît rămâne dacă diavolul s'a arătat lui Isus trupește saū întreg procesul este numai viziune extatică. Descrierea ne înfățișează un fapt extern, apoi nu avem date că Mântuitorul ar fi avut extaze; aceasta nici se putea întâmpla pentru împreunarea ipostatică a dzeirii cu omenirea. Deși am admite un proces spiritual al ispitirii, totuș trebuie recunoscut că ea a purces din afară, adecă dela principiul rău. Din internul lui Isus nu poate purcede căci atunci s'ar afirma că a fost supus poștei păcatului și nu ar mai fi ce este. Se naște întrebarea, de ce Isus a fost ispitit? Întrênsul doar nu se afla un punct de legătură? Firea omenească întrênsul este strins împreunată cu cea dzească, deși atâtia se poate manifesta liber. Cristos n'a putut păcătui — precum nu pot ângerii și sântii; el decî a fost ispitit pentru omenire care ispitindu-sē de diavolul a căzut în protopărintele sēu. Îvingerea lui Cristos asupra diavolului revine credincioșilor; aceștia avênd exemplu sē combată pururea ispitele — condi-

țiunea justificării și sânteniei. La încercarea de a abate pe Isus dela Dumnezeu vedem că diavolul cunoaște modul mântuirii, dar nu și împreunarea celor două firi în Cristos — aceasta o știu numai câror s'a descoperit. Voea omenească caută el să-o înduplece a abuza de puterea și demnitatea dumnezească ca așa să ajungă a cunoaște persoana lui Isus; el însă, deși ispitit după chipul lumii (pofta ochilor, cărnii, mândria cf. 1. Io. 2, 16), învinge păcatul în toate direcțiunile (Evr. 4, 15).

1. Atunci Isus a fost dus în pustie de Duhul, ca să se ispitească de diavolul. 2. Și postind patruzeci de zile și patruzeci de nopți, după aceea a flămânzit. Îndată după botez Isus se retrage dela Iordan. *Atunci*: când a venit asupra lui Spiritul sânt. *A fost dus*: dela malul Iordanului în pustie, care era situată mai sus (Lc. 2, 22. 22, 66). *Pustie* de luat în înțeles strins (Mc. 1, 13); după tradiție este Quarantania, aproape de Iericho (abia însă de pe timpul cruciadelor. sec 13.). Duhul care l-a dus este Spiritul sânt primit în botez (Lc. 4, 1). Cum a putut fi ispitit Isus? Înțelesul lui *πειρασθῆναι* se modifică după obiect și subiectul dela care vine ispitirea. Când e vorba de rău însemnează examinarea cu scopul de a strica (Dzeu nu ispitește astfel, 1 Cor. 7, 5; 1. Tes. 3, 5. Gal. 6, 1. Iac. 1, 13); Dzeu ispitește spre lămurire și desăvârșire (Gen. 22, 1); oamenii ispitesc pe Dzeu fiind cuprinși de necredință și curiozitate (Evr. 3, 9), indicând contrarul așteptării cu smerenie. *Zigaben*: *Se dă pe sine după botez Spiritului sânt și de acesta este dus la ceace poruncește el, și este dus în pustie ca să fie războit de diavolul.* Ispitirea lui Isus (este scopul ducerii de Duhul) dovedește că el nu poate săvârși ceva contrar chemării sale. Spiritul rău se numește *satana* (שָׂטָן=dușman; 1. Reg. 5. 18. 11, 14 cf. 2. Sam. 19, 23. Num. 22, 22), *diavol* (διαβάλλω, διάβολος pentru că pășește la Dzeu ca calumniator și acuzator răutăcios; LXX traduce constant evreescul *satan* cu diavol). Postul de aici se'nțelege totala lipsire de mâncare, ajunare, și are paralelă la Moisi (Ex. 34, 28. Deut., 9, 9. 18), Ilie (1. Reg. 19, 8); așadar nu se poate lua: a nu mânca mâncările de rënd, pentru că de Moisi se zice că n'a mâncat și beut ceva (cf. Lc. 4, 2.). Numărul 40 era sânt

la Evrei; are înțelesul propriu (nu: timp nehotărît, mai multe zile) și e paralel cu petrecerea de 40 de ani în pustie. Patruzeci de zile a plouat la potop; 40 de zile s'au daș Ninivenilor pentru pocăință, etc. (*Ambrozio, Ieronim, Augustin, Vasile etc.*) După aceea: dupăce ajunase timpul amintit.

3. Și apropiindu-se cătră d'ensul ispititorul zise lui: De ești Fiulluî Dumnezeu, zi ca pietrile aceste s'au se facă pâni. 4. Iar el răspunzând zise: Scris este: nu numai cu pâne va trăi omul, ci cu tot cuvântul care iese prin gura lui Dumnezeu. Diavolul s'au numește ispititor pentrucă parte însămnată a lucrării sale este a ispiti pe oameni (1. Tes. 3, 5). De (ei) exprimă că diavolul nu era sigur dacă are înaintea sa pe Fiul lui Dzeu (*Crizostom, Ilarie, Ieronim*); saș pentrucă așa il îndeamnă a dovedi că este fiul acestuia. *Fiul lui Dzeu* cf. 3, 17. *Îva* s'au pune și după verbele cari exprimă poruncă, rugăminte, voință etc. în loc de infin. (Win. p. 314 sq.). Ca la oamenii dântâi (Gen. 3, 1) caută diavolul a face pe Isus s'au se 'ndoească de sine, de raportul cătră Dzeu și de chemarea sa. De stai în raport de fiu etc. *Pietrile aceste* cf. 3, 9. Împlinind el acest *de* ar fi ascultat mai mult de diavolul decât de Dzeu; ar fi supus puterea dzească lipselor omenești. *epi* (pe) arată condiția. iar viit. *ζήσεται* destinațiunea: viața oamenilor nu s'au condiționează numai de pâne, ci etc. *ζην* cu *epi* se află și în literatura profană în loc de cu *ez*, *ἀπό* saș numai cu dativ. Citarul este Deut. 8, 3 după LXX. Aici Moisi aduce aminte poporului conducerea miraculoasă în pustie și-l îndeamnă s'au aibă încredere în Dzeu. *Omul*: zis în genere. *Cuvântul care iese* etc. este cuvântul creator al lui Dzeu care produce și susține toate. Omul lipsindu-l mijloacele de nutrimnt poate trăi prin cuvântul creator al lui Dzeu în chip extraordinar ca Israiltenii cu mana, deci nu este necesitate a proface pietri în pâni. Mana s'au descrie aici ca nutriment supranatural, cereșc (Ps. 78, 25). Toate s'au creat prin cuvântul lui Dzeu (Ps. 33, 6), acest cuvânt le și ține în viață — creare continuă.

5. Atunci l-a luat pe d'ensul diavolul în sânta cetate, și l-a pus pe aripa templului, 6. și zise lui: De ești Fiulluî Dumnezeu, aruncă-te jos; că scris este că ângerilor s'au va porunci pentru tine

și te vor ridica pe mâni, ca să nu lovești de piatră piciorul tău. 7. Zise Isus lui: Iarăs scris este: nu vei ispiti pe Domnul Dumnezeuul tău. *Atunci* nu hotărăște timpul între aceste 2 ispite; la Lc. cea de față este a 3. ispită. Nu știm cum diavolul ia pe Isus și-l duce pe tinda templului. *Sânta cetate* (Is. 48, 2. 52, 1. Neem. 11, 1) este Ierusalimul, centrul teocrației T. V.; se numește astfel în opunere cu diavolul. *περύγιον τοῦ ἱεροῦ*; LXX traduce cu *περύγιον פריז=aripă, margine*, d. e. la o haină, în genere partea extremă a unui obiect. Aici putem înțelege un edificiu lateral al templului (*Zigaben*), marginea extremă a acestuia și anume creasta coperișului (*fastigium tecti*) sau frunțița coperișului. Templu propriu nu se poate înțelege căci se zice *ἱεροῦ*, ci poate unul din portice. *Iosif Flaviu* (Antiq. 15, 15, 11) descrie porticul lui Solomon și stoa regească, de pe cari privind cineva în jos ametea fiind situate foarte sus. Cu această ispitire diavolul voește a produce în Isus mândrie; el se esceleze cu puterea de a face minuni. Ca motiv de înduplecare aduce un loc din s. Scriptură; conștiința filiațiunii dzeești se producă plăcerea minunilor, deci și plăcerea vanității. Locul citat este Ps. 91, 11 după LXX, dar scurtat. Psalmul descrie sprijinul dzeesc al pioșilor. Omenirea pioasă însă este cuprinsă în Mesia ca totalitate, al 2. Adam; deci aplicarea la Isus este la loc. Diavolul îl indeamnă să aplice literal cuvintele figurative: *te vor ridica pe mâni*, și făcând Isus aceasta ar fi dovedit ne'ncredere în filiațiunea sa dzească și ambiție. Isus răspunde ispitorului, care întrebunțează cuvintele dzeești, așijderea cu cuvintele lui Dzeu. *Iarăs=rursus* are în vedere v. 6. *ἐξπικράσεις* e viit. ca 1, 21 și compoz. întărește semnificarea verbului simplu. *Domnul* e traducerea lui יהוה — Cuvintele s. Scripturii (Deut. 6, 16; după LXX) exprimă că aplicând cineva cu volnicie un principiu drept ispitește pe Dzeu. Precum Israilitenii în pustie s'au indoit de puterea lui Dzeu când nu aveau apă și-l provocară a le ajuta, adecă îl ispitiră, astfel face și Isus dacă împlinind dorința diavolului s'ar arunca de pe aripa templului spre a se încredința că Dzeu poate și voește să-l ajute.

8. Iarăs l-a luat pe dânsul diavolul întrun munte înalt și-i arătă lui toate împărățiile lu-

mi și mărirea lor, și zise lui: 9. Aceste toate voi da ție, dacă căzând te vei închina mie. 10. Atunci răspuse Isus lui: Depărtează-te satano; că scris este: Domnului Dumnezeuului tău te vei închina și lui singur vei sluji. 11. Atunci îl părăsi diavolul, și iată ângerii s'aun apropiat și slujeau lui. În a 3. ispitire diavolul caută a produce în Isus ambiția de a stăpâni. El îl duce întrun loc înalt de unde poate vedea toate țările. Un atare loc nu există pe pământ, de aceea întreg procesul este spiritual. Muntele nu poate fi Moria, muntele olivilor, Tabor, Horeb, Nebo sau Quarantana, îndeosebi pentru Lc. 4, 5. Sub toate împărățiile lumii înțelegem țările păgâne, afară de Palestina, al căror stăpânitor este diavolul (Io. 12, 31. 14, 30. 16, 11). Diavolul îmbie lui Isus o monarhie univerezală, nu numai Palestina care era proprietatea lui Iehova. *Mărirea lor*: împărățiilor; câmpiile lor bogate, cetățile, palaturile, averile etc. Învoirea cu această propunere s'o manifeste Isus prin un rit extern (προσκυεῖν = a cădea înaintea lui, ceea ce simbolizează că se învoește a-l fi organ). Mântuitorul se provoacă contra ispitirii la Deut. 6, 13. Obiectul adorării poate fi numai Dzeu care este adevărat, vecinic, Domnul cerurilor și al pământului. *Depărtează-te* (ὑπαγε) = du-te din ochii mei, să nu te mai ved. Isus nimicește cu citatul de mai nainte orice ispită din partea diavolului. *Λατρεύω* este mai marcant decât προσκυεῖν care se întrebuintează și despre oameni, iar cel dântăiū numai despre raportul către Dzeu.¹⁾ Depărtându-se puterea dușmană (Lc. 4, 13 numai pe timp scurt) vin ângerii și servesc lui Isus. Ispititorul voia ca Isus să-l servească, acum vin ângerii și servesc lui. În ce consistă servirea nu se spune. Unii zic că în mâncare (v. 3) aflând paralelă cu 1. Reg. 19, 5; alții că s'a dat ajutor extraordinar dela Dzeu provocându-se la Io. 1, 52.

¹⁾ Verbul însemnează a servi cu plată, LXX; apoi în genere a sluji, special a împlini un cult religios, evreescul עבד (Deut. 6, 13. 10, 12. Ios. 24, 25 etc.).

PARTEA A DOUA.

Lucrarea publică a lui Isus, c. 4, 12 — c. 25.

A. Activitatea lui Isus în Galileea, c. 4, 12—18, 35.

¶. *Isus ca învățător, 4, 12—7, 29.*

§. 9. Isus pășește în Galileea, 4, 12—17.

12. Iar auzind Isus că Ioan este prins, s'a retras în Galileea. 13. Și părăsind Nazaretul a venit și a locuit în Capernaum lângă mare în hotarele Zabulonului și Neftalimului, 14. ca să se plinească ceea ce s'a zis prin Isaia prorocul care zice: 15. Pământul Zabulonului și pământul Neftalimului, calea mării, de cea parte de Iordan, Galileea păgânilor, 16. poporul care șede în întunec lumină mare a văzut și celor ce șed în împărăția și umbra morții lumină le-arăsărit. 17. De atunci a început Isus a predica și a zice: Pocăiți-vă; că s'a apropiat împărăția cerurilor. Retragerea Mântuitorului în Galileea nu urmează îndată după ispitire, ci între areste două trebuie să intercalăm Io. 1, 19—3, 36. După Io. 2, 1 sq Isus e în Cana Galileii la un ospet în care timp Botezătorul e liber încă. Deși după Mt. pare că acum călătorește mai întâiu în Galileea totuși nu se eschide o călătorie precedentă; așa în Cana (Io. 2, 1 sq.) a petrecut numai foarte scurt. Isus auzind că Botezătorul e prins părăsește Nazaretul care este aproape de Iudeea și se retrage la Capernaum. Potentații din Ierusalim izbutiseră deci a înlătura pe Ioan care dela pășirea Mântuitorului adună tot mai mulți auzitori la sine. Isus deocamdată voește ca lucrarea sa să rămână necunoscută; în această retragere trece prin Samaria și atunci se împlă cele istorisite Io. 4, 4 sq. Motivul prinderii lui Ioan se spune Mt. 14, 4; iar Isus părăsește Nazaretul pentru necredința lor (Lc. 4, 24). *κατόψιν* cf. 2, 23. *Capernaum*

(*Καφαραούμ*, multe Msse aŭ *Καπεραούμ*; derivă dela כפר נחום *vicus Nahumi*, după Ieronim: *vicus consolationis*) era un oraș cu comerț înfloritor pe malul nordvestic al lacului Genezaret; de aceea lângă mare — situat între hotarele semințiilor Zabulon și Neftalim. Alegerea acestui loc ca locuință nu e din întâmplare, ci evangelistul vede realizată profetia lui Is. 8, 22. 9, 1. Prorocul arată că în locurile părăsite ale Palestinei va străluci mai mult lumina Mesiei. γῆ e nom. nu voc.; de regulă are artic. când insemuează pământ și nu-l are însemnând țară (Win. p. 114 sq). Calea mării (ὁδὸν θαλάσσης) determină pe lângă mare v. 13 și poziția semințiilor Zabulon și Neftalim; ὁδὸν este luat ca adverb, ἴσθμῳ = *versus. πέραν τοῦ Ἰορδάνου* este partea despre răsăritul lacului. Amândouă expresiunile arată împrejurimea lacului Genezaret, ce este și dovedit: Isus a petrecut de amândouă părțile lui. Galileea păgânilor (cercul păgânilor) este Galilaea superior, partea nordică ce se ține de provincia Neftalim, aproape de Fenicia; Iudeii erau amestecați aci cu păgânii. Poporul care șede e apozitie la Galileea păgânilor. Acest popor cu dreptul se putea zice că este în întunec, pentru că era departe de centrul teocratic, de Ierusalim și templu; apoi venind în deasă atingere cu păgânii primi unele rătăcirii. Și celorce... le-a răsărit exprimă aceeaș, numai întunec este mai marcat. Umbra morții corespunde lui צלמות (mai expresiv decât חשך). Rabiniile asemenea pe Mesia cu soarele raportând la densul profetiile despre lumină. Lumină mare = soarele, aici Mesia. (Is. 42, 6. 49, 6. 60, 1—3. Io. 1, 9. 8, 12 etc.). LXX ia ca două cuvinte ἡσ και מות: *ἐν χώρᾳ σιζῆ θανάτου*, de aceea și aici unii înțeleg: *ἐν χώρᾳ καὶ σιζῆ θανάτου = ἐν χώρᾳ σιζῆς θανάτου*: *in regione spisis tenebris obducta*. Dar gen. θανάτου se poate lega cu χώρᾳ: în țara și întunericul care sunt ale morții, unde stăpânește moartea care aici se personifică. καθήμεναι: șed fără să facă ceva, trândăvesc. În v. 17 se espune pe scurt cuprinsul predicii. De atunci: de când s'a retras la Capernaum. Cu aceasta începe după Mt. lucrarea publică a lui Isus, deși el mai înainte predicase. În predica lui se constată momentele din a lui Ioan (3, 2): pocăința motivată cu apropierea imperăției lui Dumnezeu. Predica Botezătorului este începutul celeia a Mântuitorului.

§. 10. Alegerea apostolilor, 4, 18—22.

Cei chemați sînt pescari după ocupațiune și astfel înțelegem ocaziunea chiemării și scopul alegerii. Dela această ocupațiune, în special dela curățirea mrejelor (*καταρτίζεν*), îi chiamă Isus să-î urmeze la o nouă lucrare: continuarea celei de până acum în înțeles mai înalt, pe terenul omenirii. Cei chemați sînt Petru, Andrei, Ioan și Iacob. Comparând cu Io. 1, 35 sq. urmează că îndată după botez aceștia i-se fac învățăcei, merg cu Isus la Cana, Capernaum, Ierusalim (Io. 2, 2. 12. 17. 21). Armonie între evangeliile avem recunoscînd trei acte ale alegerii. a) Simpla alipire de Isus (Io. 1, 35 sq.); b) alegerea și deosebirea lor de soți în permanență (Mt. 4, 18 sq. Mc. 1, 16 sq. Lc. 5, 1 sq.) și c) alegerea celor 12 apostoli (Mt. 10, 2—4. Mc. 3, 13 sq. Lc. 6, 12 sq.).

18. Iar umblînd Isus lângă marea Galileii a văzut doi frați, pe Simon ce se zice Petru și pe Andrei fratele lui, aruncînd mreja în mare; căci erau pescari. 19. Și zise lor: Veniți după mine, și ve voi face pescari de oameni. 20. Iar ei îndată lăsînd mrejele s'aun dus după dînsul. 21. Și mergînd de acolo a văzut alți doi frați, pe Iacob al lui Zebedei și pe Ioan fratele lui, în luntre cu Zebedei tatăl lor dirigîndu-și mrejele sale; și i-a chemat pe ei. 22. Iar ei îndată lăsînd luntrea și pe tatăl s'au dus după dînsul. *Marea Galileii* este lacul Genezaret; evreește *marea Cineret*, după orașul Cinerct, în semîntia Nestalim (Num. 34, 11. Ios. 13, 27), sau *Cinerot* (Ios. 12, 3), *lacul Tiberiei* (Io. 6, 1. 21, 1); are lungime cam de 2 mile și lățime cam de $\frac{3}{4}$ milă; înconjurată de munți frumoși, bogată în pești, cam 200 m. sub nivelul mării. *Să zice Petru* pentru că premersese Io. 1, 43. Numele Petru corespunde cuvîntului caldaic כִּפְּתָא = stîncă, piatră (bărbat ca stîncă cf. 16, 18). *ἀμφιβληστρον* dela *ἀμφιβάλω* însemnează o mreją mai mare, iar *δίκτυον* una mai mică. *δεῦτε ὀπίσω μου ἵνα ἁκολουθήσητε μοι* = veniți după mine, fiți învățăcei, soții mei. *Și ve voi face pescari de oameni*; aluziune la ocupațiunea lor de până acum și la pescuirea din Lc. 5, 6: de acum înainte vor prinde din omenire membri ai împărăției mesianice. Cei doi frați îi urmează, se fac soți nedespărțiți

deși se pregătiseră a pescui (v. 18). *Iacob* de aici se deosebește prin adausul *al lui Zebedei* de *Iacob* al lui *Alfeu* (10, 3); se numește întâiu fiind mai bătrân decât *Ioan*. *Ζεβεδαιο* = זבדי (זבדי, *Ios.* 7, 1; 1. *Cron.* 8, 19. 27, 17; LXX *Ζαβδαῖος*) dela זבד = *a dăruit* (*Grimm, Lexicon: munificus*). Părechea aceasta de frați părăsește ocupațiunea și pe tatăl lor.

§. 11. Predica de pe munte, 4, 23—7, 29.

Numele îl are dela locul unde s'a ținut. În timpul mai nou s'a ivit părerea că predica n'ar fi unitară, ci evangelistul a compus-o liber din mai multe predică ale Mântuitorului. Să afirmă: caracterul evangheliei este că autorul nu înșiră materia după cronologie și topologie, ci învățăturile și faptele lui *Isus* se grupează după anumite rubrici dovedindu-se că *Isus* este Mesia cel făgăduit. De aceea *Matei* îndată la începutul lucrării publice a lui *Isus* îl înfățișează ca pe regele mesianic și legislatorul T. N.; adună cuvântările ținute la deosebite ocaziuni cari au cuprins legislator — creând o cuvântare ce *Isus* ar fi ținut-o pe un munte — și opune legislațiunea T. N. celeia de pe muntele *Sina*. Nu se poate nega că *Matei* espune viața lui *Isus* mai mult pragmatic decât cronologic, dar de aci nu urmează că predica de față e compusă din mai multe cuvântări, ci numai că ar putea fi aceasta. Deoarece *Matei* ne-o înfățișează ca un întreg ținută la anumită ocaziune, atare trebuie s'o considerăm și noi neexistând motive contrare pozitive. Să mai zice că *Luca* 6, 17 sq. se află altă cuvântare a lui *Isus* care samănă cu cea de față, ba începutul și sfârșitul sânt identice; dar cuvântarea la *Lc.* e mai scurtă: așadar *Matei* a unit mai multe cuvântări ale lui *Isus*. Cuvântarea dela *Lc.* face impresia unui extras dintre propunere mai lungă a Domnului; caracterul ei este fragmentar, necomplet; singuraticile ziceri ale lui *Isus* sânt puse lângă olaltă fără legătură, ceea ce ne îndreptățește a recunoaște lui *Matei* originalitatea. În urmă unele părți din cuvântarea dela *Mt.* se află împrăștiate în evang. a 3. și puse în altă legătură. Să poate oare ca Mântuitorul să nu fi spus acelaș lucru de două ori? Să nu fi repetat El unele porunci propuse la începutul lucrării sale?

a) *Introducere la predica de pe munte, 4, 23—5, 2.*

V. 23—25 tratează în genere lucrarea Mântuitorului în Galileea, de care se vorbește în cele următoare mai pe larg. Cap. 4, 17. începuse Isus lucrarea publică cu cuvintele Botezătorului motivând-o cu apropierea împărăției lui Dumnezeu; iar acum se arată însușirea acestei împărății și condițiile intrării într-nsa (*charta magna*).

23. Și a străbătut întreagă Galileea, învățând în sinagogele lor și predicând evangelia împărăției și vindecând toată boala și toată neputința în popor. 24. Și a eșit vestea lui în toată Siria; și a adus la dânsul pe toți care pătimeau rău de multe feluri de boale și erau cuprinși de chinuri și îndrăciți și lunateci și slăbănogi, și i-a vindecat pe ei. 25. Și a mers după dânsul mulțime mare din Galileea, din Decapol, din Ierusalim și Iudeea și din cealaltă parte de Iordan. Sinagogele (*συναγωγή*=*adunare*) se amintesc abia după robia babiloniană (*Iosif Flaviu*, *Antiq.* 19, 6. 3. *Bell. jud.* 7, 3. 3). Probabil este că abia pe timpul Macabeilor s'a introdus în Palestina; iar pe timpul Mântuitorului existau foarte multe și erau locuri de adunare la cultul dumnezeesc de sâmbăta și sărbători. Fiind comuna puțin numeroasă sau localul mic se numesc *προσευχαι*, *case de rugăciune* (*Acta* 16, 13). Lor se rapoartă la locuitorii din Galileea. La împărăției de suplinit: lui Dzeu. *νόσος* și *μαλακία* însemnează rău stenic și astenic, iar *βάσανος* este boala împreunată cu dureri mari.¹⁾ — În popor aparține la *vindecând*. Vestea despre puterea vindecătoare a lui Isus se lățește în țara întreagă (din Galileea în provincia întreagă) până la hotarele Siriei și toți bolnavii vin la dânsul. *Siria* se numește ținutul Palestinei în apropierea Siriei și părțile marginase ale acesteia. *συνέχεν*=*a lega*; boala se inchipuește ca o putere care împedecă organismul în libertatea sa; se leagă la *de multe boale*. *Care pătimeau rău* expresiune generală pentru boale; se specializează: *indrăciți, lunateci și paralitici*. Cei îndrăciți sunt maniaci, epileptici,

¹⁾ *βάσανος* este *lapis lydus* care se întrebuintă la examinarea aurului și a argintului; tortura de a scoate mărturisiri; chinuri.

muți, surzi, orbi etc., se deosebesc de bolnavii naturali ai acestor categorii, pentru că demonul se înfățișează deosebit de boală și persoane. *Δεκάπολις regio decapolitana* (Pliniu, H. N. 5, 16) era un district de 10 cetăți, necunoscute mai aproape, dincolo de Iordan în seminția Manase. *πέραν τοῦ Ἰορδάνου* (cf. v. 15) însemnează Perea, ținutul între muntele Hermon și riul Arnon.

5, 1. Iar văzând mulțimea s'a suit în muntele; și șezând el s'a așezat la dânsul învățăceii săi; 2. și deschizând gura sa i-a învățat pe ei zicând: — *Iar văzând* etc. are în vedere 4, 25. Art. εἰς τὸ ὄρος arată că evangelistul cugetă la un anumit munte, de unde Mântuitorul a văzut mulțimea. *Zigaben*: muntele din apropiere. Tradiția numește în apropierea orașului Safet (Betulia) *muntele fericirilor*; unii au crezut că este *Taborul*. *Deschizând gura sa* anunță sărbătorește cuvântarea următoare. Pron. αὐτοῖς se rapoartă la învățăcel, apoi la mulțime. Terminul *învățăcel* se ia după 8, 24 în înțeles larg: apostolii și toți partizanii.¹⁾

b) *Cele 9 fericiri, 5, 3—12.*

3. Fericii cei săraci cu duhul, că acelora este împărăția cerurilor. Fericirile aduc aminte de poezia gnomică a T. V. (Ps. 1, 1); pun în vedere omului o stare ce o mijlocește grația dumnezească și este reflexul fericitului Dumnezeu (1. Tim. 1, 11. 6, 15) în care există deplină îndestulare, perfecțiune, bucurie și armonie păcnică. Isus anunță învățătura sa ca vestire a mântuirii mesianice; dar *nu introduce cele grăite ca pareneză, ci ca fericiri, ca așa cuvântul să fie mai puțin asupritor* (Crisostom). *Sărac* e opus lui *bogat* (19, 21. 26, 9, 11; Mc. 10, 21 etc.) și însemnează pe cel asuprit, lipsit (Is. 61, 1. 66, 2. Ps. 4, 12. 13; 72, 4 etc.); dar și în grecoitatea clasică se întrebuintează de cel smerit, inferior. În acest înțeles trebuie luat aici pentru legătura cu τῷ πνεύματι care exprimă obiectul său terenul

¹⁾ Lc. 6, 17 sq. zice că Mântuitorul s'a suit pe un munte să petreacă noaptea. Dimineața după rugăciune alege pe cei 12, se pogoară și pe un platou învață poporul. Mt. zice că s'a suit; Lc. că s'a pogorit. Aceste date se imbină: Mt. pune în legătură suirea cu învățământul fără a aminti pogorirea; sau că pogorind Isus mulțimea îl imbulzea cât se văzu silit a se retrage pe înălțime unde grăește învățăcelilor și poporul care mersese după el.

acestei sărăcii. Acest *τῷ πνεύματι* se poate lua obiectiv — lipsa cunoștinței și a priceperii, cum numea Iulian pe creștinii și Origen pe ebioniții; ori subiectiv: care cunosc scăderile lor morale și intelectuale. Astfel nu toți săracii se pot număra aci, iar bogații încă pot fi adevărați săraci pentru că fiind convinși de mizeria lor spirituală așteaptă mântuirea. Expresiunea deci are înțelesul — după *Crizostom, Augustin, Ambrozie, Ieronim* etc.: a se lăpăda de tot ce are omul în și afară de sine, adecă smerenie în înțelesul adevărat. Smerenia însă se fie voluntară, nu impusa de împrejurări (*Crizostom, Ieronim*). Această condiție fundamentală pentru intrarea în noua împărăție e contrast la trufie, răul cardinal (*Crizostom, Zigaben* etc.). Unii exegeți au înțeles sărăcia de bună voe, adecă părăsirea de voe a bunurilor pământești — ceea ce nu e necorect, dar nu se află la Părinți. *Împărăția cerurilor*: lui Dzeu. *Acelora* din apodoză accentuează că ceice se cunosc pe sine săraci dobândesc fericirea (*ἰστὶν* ca dar nu ca drept; cf. Apoc. 20, 6). Paradoxul: sărăcie — împărăție.

4. Fericiți ceice se întristează, că accia se vor mângăia. În unele ediții ale T. N. și Msse (D. 33. Sir. Vulg. mai mulți Părinți) v. 5. este înaintea v. 4., dar mai firec este ca lângă cei săraci să se pună ceice se întristează pentru aceasta. *Ceice se întristează* cf. Is. 57, 17 sq. 61, 2. Întristarea și sărăcia spirituală nu se pot despărți. Cine cunoaște păcătoșia și recunoaște necesitatea mântuirii sale (smerenia creștină), care nu se poate mulțumi cu ceva pământesc, simțește în vieța sa numai întristare pentru păcate; caută a se scăpa de această slăbiciune. Întristarea aceasta nu e desperare, ci durere care speră mântuire. De aceea *se vor mângăia*, ceea ce exprimă întralt chip v. 3., pentru că împărăția lui Dzeu este numai mângăere, bucurie și veselie (Apoc. 21, 4). *παράκλησθαι* conține ideea iertării care se ia aici în urmarea ei binefăcătoare. Mesia, urzitorul mângăerii, se numește *רַחֵם* la rabinii, cf. Lc. 2, 25 sq. Paradoxul: întristare — mângăere.

5. Fericiți cei blânzi, că accia vor moșteni pământul, cf. Ps. 37, 11. Sărăcia spiritului produce blândetă; sunt aceeaș virtute în deosebite direcțiuni: întâia către Dzeu, a doua către aproapele. Conștiința vinei proprii (po-

căința deplină) ne face să fim indulgenți când judecăm greșelele altora; cine a primit iertare este aplecat a ierta. Acesta în nevoi și strimtorări dovedește blândetă și răbdare (Num. 12, 3), nu este ca cel preocupat de ceartă și mânie. Împărăția lui Dzeu nu numai este întrânsul, ci el însuș ajunge acolo. *πραῦς*, la LXX sinonim cu *πιωχός* ca *πῦ* și *πῦ*, iar în greca profană este contrarul la *βιαίος*, *χαλεπός* și = *ἀκακός* (*Polyb.* 3, 98, 5). *κληρονομεῖν τὴν γῆν* e identic cu *acelora este împărăția* etc. din v. 3., de aceea are loc viitorul. Terminul corespunde formulei *יְרֵא וְיִד* (Deut. 19, 14. Ps. 25. 13. 37, 9) cu care se însemnează în T. V. Canaanul, obiectul promisiunilor dumnezeiești. Posesiunea acestei țări însemnează toate binecuvântările dumnezeiești. (Evr. 4 posesiunea Canaanului se ia în înțeles ideal). Aici în legătură cu *împărăția cerurilor* arată că împărăția lui Dzeu se realizează și în afară, în care înțeles este Palestina simbolul pământului, care se inchipuește restaurat, sântit lui Dzeu. Cine voește a lua parte la această împărăție realizată, trebuie să fie blând, pentrucă întrânsa stăpânește unitate în iubire și armonie în opunere cu disarmonia din lume. Paradoxul: în lume cei smeriți de regulă sunt preterați — în împărăția lui Dzeu au parte la moștenire.

6. Fericiți ceice flămânzesc și insetoșează după dreptate, că aceia se vor sătura. Acest vers pare a sta în strînsă legătură cu v. 3. 4 (cf. Lc.). Aceștia sunt care în urma întristării (v. 4) doresc (flămânzesc și insetoșează sunt metafore) dreptate (cum este foamea și setea trupească, cf. Ps. 42, 3. Is. 55, 1). Împărăția lui Dzeu se înfățișează ca săturare (Lc. 13, 29. 14, 16 sq. Apoc. 19, 9). Dreptatea (*δικαιοσύνη*) trebuie luată în înțelesul T. N.: consumarea voci noastre cu a lui Dzeu (Rom. 3, 21). *Să vor sătura* (Ps. 17, 15. 107, 9): li se promite o împlinire nemărginită a dorinții lor (Mt. 25, 34. Rom. 5, 19. Gal. 5, 5; 1. Cor. 15, 28). Paradoxul: foamea este cauza săturării — în viață dă numai anză la ea.

7. Fericiți cei milostivi, că aceia se vor milui. Elemozină este împărăția lui Dzeu, de care au parte numai ceice dau elemozină aproapelui. Omul este cetățean al acestei împărății numai prin grația dumnezească (Rom. 9, 16) și toate faptele lui bune, considerate din partea lui Dzeu, sunt

acte ale grației. Expresiunea *ἐλεήμονες* (Evr. 2, 17): în privința trupului și sufletului, se deosebește de *πραΐς*: aceștia rabdă vina fratelui cu iubire, aceia îl ajută în nevoi. *Să vor milui*: luând parte la mântuirea împărăției mesianice. Paradoxul: dau elemózină — primesc elemozină (bogații cerșesc).

8. Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu. *Curați cu inima* sunt care nu numai au intențiuni bune (Ps. 24, 4. 73, 1, בְּרִירֵי לֵבָב), ci sunt fără prihană (Ez. 36, 26): curățenia morală, contrastul la necurătenie (Iac. 1, 21). *καθαρότης* nu se deosebește de *δικαιοσύνη* (v. 6), ci exprimă aceeași stare internă după deosebite raporturi. Expresiunea nu se poate lua numai ca curățenia morală care ar conzista în castitate, feciorie (*Crizostom, Teofilact, Zigaben*), ci are înțelesul lui *ἀκέραιος* (10, 16): nu există nicio substanță străină. *Vor vedea pe Dumnezeu* (Ps. 42, 3) e luat dela datina orientalilor la care numai cei mai de încredere puteau pătrunde la regi; cea mai mare fericire era a vedea fața lor. Aceștia vor avea parte de cea mai mare fericire, vor fi în nemijlocită comuniune cu Dzeu, ceea ce în viața de acum este absolut imposibil (Io. 6, 46) sau numai fragmentar (1. Cor. 13, 12). De aci vedem că sufletul omenesc poate cunoaște binele cel mai înalt, izvorul său vecinic, pentru că este înrudit cu ființa lui Dzeu. Paradoxul: Curțile regesci erau locurile intrigelor (numai așa se putea ajunge până la rege) și ajung la onoruri numai cei mai șireți, vicleni, astuți, — în împărăția lui Dzeu introduce dreptatea și simplitatea inimii.

9. Fericiți făcătorii de pace, că tii lui Dumnezeu se vor chiema. *εἰρηνοποιός* are înțelesul: făcător de pace și pacinic (*pacificus*); se deosebește de *εἰρηνέων*: cel dântău produce pace unde lipsește, al doilea o păstrează unde există. Izvorul păcii este Dzeu (1. Tes. 5, 23); Isus a produs-o în mijlocul omenirii (Efez. 2, 14); iar cel smerit și curat cu inima, lipsind elementul certei (păcatul), caută a fi asemenea lui Dzeu față de aproapele: Dzeul păcii (2. Cor. 13, 11) poate avea numai fii ai păcii. *Crizostom*: *Căci și chiemarea celui Unuia născut era să adune cele despărțite și împace cele războite. Fii arată înrudirea spirituală: adevăratul fii este icoana tatălui. Acest caracter perfect al filiațiunii se*

înfățișează ca ceva viitor; iar *καλεῖσθαι* nu are înțelesul lui *ἔλατ*, ci însemnează (îndeosebi la nume onorifice cari arată posesiunea unei demnități) *a fi numit, recunoscut* (Win. p. 571. 8.). Participarea la împărăția lui Dumnezeu se numește aici filiațiune. În limba orientalilor cei mai înalți dignitari se numesc *fiii regelui* (Ps. 82, 6. Ex. 22, 7 sq. Io. 10, 34) și astfel trebuie luată expresiunea și aici; sau în înțelesul strins: perfecțiunea acestor fericți este identică cu filiațiunea în înțelesul propriu. Paradoxul: pe pământ ajung la demnități adese numai prin intrigă, clevetire, dușmănie — în împărăția lui Dumnezeu ceice fac și nutresc pace.

10. Fericți cei goniți pentru dreptate, că acelora este împărăția cerurilor. Dreptatea (v. 6) se înfățișează în fiii lui Dumnezeu perfectă pentrucă este contrast la lumea nedreptății. Promisiunea este ca v. 3.

11. Fericți sântei când pentru mine vă vor vorbi de rău și vă vor goni și mințind vor zice tot cuvântul rău improtiva voastră. 12. Bucurați-vă și vă veseliți, că plata voastră multă este la ceruri; căci așa au gonit pe prorocii cei mai înainte de voi, cf. Is. 51, 7 sq. Dreptul trebuie să sufere sub nedreptate. Deosebite forme ale goanei se arată în cuvânt și faptă. Comparând cu Lc. 6, 22 pare că *ὀνειδίζειν* (prigonire cu cuvântul), *διώκειν* (cu fapta) și *πονηρὸν ἔργον ἐπιτελεῖν* (cea mai înaltă) corespund celor 3 feluri de pedeapsă întrebuintate în sinagogă: *קריאה* era excomunicare pe 30 de zile, *קריאה* eschidere din sinagogă și societate, *קריאה* eschidere pentru totdeauna cu blăsteme.¹⁾ Motivul pentru care sufer goane: *pentru mine și se rapoartă la vă vor vorbi de rău.... improtiva voastră. Crizostom: Trebuie să concure două condiții ca fiind vorbiți de rău să ne putem feri: calumnia și prigonirea trebuie să fie mincinoase, adevărate, și apoi să fie pentru Cristos. Διζαιοσύνη* se identifică aici cu persoana lui Isus, pentrucă el este adevărul (Io. 1, 17. 14, 6 etc.) și dreptatea: cine suferă pentru aceste trebuie să creadă întrînsul. Nu iubirea de sine, ci credința se

¹⁾ Nu se poate dovedi că pe timpul Mântuitorului ar fi existat aceste graduri de excomunicare (Winer, Real-Wörterbuch, Bann).

producă suferinți, cari perfecționează viața internă și deșteaptă dorința veșniciei. Numai creștinul care suferă pentru Cristos poate simți plăcere în dureri, bucurie în întristare. Această bucurie în suportarea suferințelor se accentuează mai vârtos în v. 12., care arată că pentru aceasta au deja răsplătă în cer, care întrece prestațiunile lor (2. Tim. 1, 12). Siguritate deplină au ei că vor dobândi această răsplătă (*ὁ μισθός* e artic.: răsplata cunoscută cf. Rom. 11, 36. 16, 27) din exemplele solilor de pace care înaintea lor au pățimit și au fost remunerați cu prisosință (Dan. 12, 3; 1. Sam. 28, 15. Mt. 17, 3. 4). *Vă veseliți (ἀγαλλιᾶν)*: expresiune mai marcată la a se bucura. În ceruri: viața cealaltă. *Căci așa* etc. motivează cu un adevăr recunoscut: profetii sunt exemple tipice ale învățăceilor. Paradoxul: Ceî alungați din teocrație se primesc în împărăția lui Dzeu.

c) Chiemărea învățăceilor, 5, 13—16.

13. Voi sunteți sarea pământului; iar de se va imputi sarea, cu ce se va săra? mai mult nu este de treabă fără numai să se lapede afară și să se calce de oameni. Legătura cu cele precedente: Goanele presupun în învățacei putere mai înaltă, prin care păcatul se revoltă. Această putere însă totdeauna se le dee curaj ca nicicând să nu fie necredincioși chiemării lor. Învățaceii se numesc sarea pământului. Sarea apără de putrejune, dă gust mâncărilor, promovează productivitatea întrebuițându-se ca gunoiu. Omenirea se inchipuește aici ca o holdă care devine roditoare numai prin puterea sării. Fără această putere sarea nu se poate întrebuița la nimica: învățaceii se caute deci a păstra puterea mai înaltă care au primit-o. Se alunge putrejunea păcatului, se ferească pe cei buni de putrejune, ca toți să fie jertfă bine plăcută lui Dzeu (*Pitagora* consideră sarea ca icoana dreptului, *δίκαιον*). Gen. *τῆς γῆς=τοῦ κόσμου*, omenirea în genere: buni și răi. Puterea sării se arată din efecte, astfel și credința care se perde nepunându-se în lucrare (Ps. 116, 10. Rom. 10, 10. Gal. 5, 6). Subiectul la *ἐν τίνι ἀλισθίσειται* este sarea (*τὸ ἅλας*): devenind aceasta netrebnică nu există alt mijloc cu care s'ar putea face iarăș bună. *Fără numai* etc., rezultatul după ce a perdut puterea.

14. Voi sînteți lumina lumii. Nu poate cetatea să se ascundă deasupra muntelui stînd; 15. nici aprind lumina și o pun sub măsură, ci în sfeșnic, și luminează tuturor celor din casă. 16. Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca să vadă faptele voastre cele bune și să mărească pe Tatăl vostru cel din ceruri. Lumina lumii sînt învățecii lui Isus pentru că au fost luminați de dînsul (Io. 1, 4. Fil. 2, 15) și învățînd pe oameni adevărul dumnezeesc luminează în lume care se înfățișează ca întunec (Io. 1, 5). El se nu ascundă această lumină din pricina urmărilor căror s'ar expune. Mîntuitorul nu zice că dacă nu vor lăsa să lumineze lumina lor aceasta se va perde — ca mai nainte despre puterea sării — dar aceasta se'nțelege de sine, pentru că cine nu lasă să străbată lumină dela el se stinge și dînsul. Ideea aceasta se lămurește cu două asemnări: cetatea așezată sus pe munte și lumina care se aprinde. Asemnarea întăia exprimă că lucrurile sînt sublime și ori unde se arată sînt văzute, nu însă pentru celce de frică închide ochii înaintea lor; iar a doua arată că lumina se aprinde ca să lumineze celor din casă; cine are lumină s'o lasă să lumineze. *μόδιος* (*modius*) e măsură romană; $\frac{1}{6}$ parte din *μέτρος*. Isus probabil că a întrebuintat cuvîntul evreesc מִנְדָּה (Mc. 13, 33, Lc. 13, 21). Aplicarea asemnărilor: *Așa să lumineze etc.* De aici rezultă că *φῶς* nu însemnează numai învățătura și pîtrunderea ei, ci este principiu intern de viață, izvorul faptelor bune. Dar strălucirea acestei luminii se nu fie pentru scopurile lor, căci faptele bune se cunosc dacă servesc spre lauda lui Dumnezeu și nu a noastră din partea oamenilor. Din ele se se vadă că omul este organul puterii care trece dela dînsul la alții. *Crizostom: Să ne dăm silință ca să strălucească lumina noastră înaintea oamenilor după cuviință, adecă să viețuim ca adeverați creștini și încurînd nu vor mai exista necredincioși* (Om. 10. la 1. Tim.). Locul acesta nu contrazice cu 6, 1. 5. *Cel din ceruri*: Dumnezeu este pretutindene, dar locul cel mai ales este cerul (Is. 66, 1. Ps. 2, 4. 102, 19. Acta 7, 55 sq.).

d) Realizarea legii în împărăția mesianică, 5, 17—20.

17. Să nu gândiți că am venit să stric legea sau prorocii; nu am venit să stric ci să plinesc. 18. Căci adevăr zic vouă, până ce va trece cerul și pământul, o iotă sau o liniuță nu va trece din lege, până ce toate vor fi. 19. Dacă cineva deci va strica una din aceste porunci mai mici și va învăța astfel pe oameni, mai mic se va chiuma întru împărăția cerurilor; iar cel ce va face și va învăța, acesta mare se va chiuma întru împărăția cerurilor. 20. Căci zic vouă că de nu va priosi dreptatea voastră mai mult decât a cărturarilor și a fariseilor, nu veți intra în împărăția cerurilor. În Isus a pășit o instituțiune nouă, dar nu nepregătită. Spre a delătura orice neînțelegere că pășirea sa ar contrazice T. V. arată raportul său către acesta; lucrarea sa are bază istorică. *Să nu gândiți*: ușor s'ar fi putut produce ideea între învățăcei că T. V. s'a înlocuit prin cel N. Chiumarea lui Isus însă n'a fost a strica T. V. și a-l declara nevalid (*καταλῦσαι*), de aceea οὐκ ἤλθοι. *Legea și prorocii*: T. V. după părțile constitutive (Lc. 24, 44) și adecă ca elemente de viață din cari au purces și cari se descoperă întrînsul. Aci se opune *πληρῶσαι* lui *καταλῦσαι* (Mt. 26, 61. Acta 5, 38. 39. 6, 14. Rom. 14, 20, Gal. 2, 18) fără ca să fie *πληρῶσαι* contrast la aceasta, căci ar trebui să stee *χυροῦν*: a confirma, întări; T. V. este fundamentul pe care s'a zidit T. N. *Să plinesc*: T. V. e schița (Rom. 2, 20), cel N. executarea. Cristos a împlinit nu numai profețiile T. V. și tipurile lui, ci și legea morală perfect în sine și ai săi. Motivează cele precedente arătând că desființarea legii e cu neputință în urma naturii acesteia. *Amin* (Ἰὼν=adever, așa să fie) îndreaptă atenția asupra unei idei când stă la începutul propoziției, iar la sfârșitul ei întărește cele precedente; LXX traduce în acest caz cu *γένοιτο*. *Cerul și pământul* (Gen. 1, 1) stau în loc de univerz. Aceste, deși în fluctuațiunea obiectelor între ele par a sta, vor trece, iar cuvântul lui Dumnezeu nu (1. Petru 1, 25). *Până ce va trece* pune univerzului un termin și însemnează tropic: nicicând, iar sing. *παρέλθῃ* cuprinde cerul și pământul ca unitate. *Iota* (ἰ) este

cea mai mică literă în alfabetul evreesc; iar *xeqala* propriu = corn; derivă dela *xeqas* și se întrebunțează de gramaticii grecești spre a însemna accent-urile și semnele diacritice; aici avem să cugetăm la colțurile și cornițele (liniuțe) cu cari se deosebesc unele litere de altele, d. e. א, א, א, א. Înțelesul este: legea nu va trece nicicând; are valoare și în noua împărăție a lui Cristos. *Pânăce toate vor fi*: cele scrise în lege; pune termin legii. *γίνεσθαι=πληροῦσθαι*. Prescriptele ceremoniale și civile ale T. V. au încetat a avea valoare pentru că sânt numai tipuri și sosind realitatea nu mai aveau înțeles; precum cade floarea ivindu-se fruptele. Consecința: *Dacă cineva etc. ὁ εἶπ* cu aor. conj. stă când e vorba de ceva ce s'ar putea întâmpla în viitor (Win. p. 288 b.) *λύση=καταλύση = a desființa, abroga*, nu e contrast la *ποιήση* ca cum ar fi egal: *a o călca. Din aceste porunci mici*; aceste se rapoartă la cele numite cu iota și liniuța. Vecinicia legilor morale a T. V. oprește pe oricine a le desființa chiar de i-s'ar părea neînsemnate. Atare libertate falsă — cu care judecă cineva asupra importanței legii dzești — nu eschide pe om din împărăția lui Dzeu după partea sa cea mai internă, dar el nu se ține de ea cu toate puterile; de aceea nici nu este apt a învăța. *Mare, mai mic*: deosebite graduri în dezvoltarea principiului creștinesc de vieață. Unul este mai mic pentru că ascultă mai mult voea sa decât a lui Dzeu; celalalt este mare pentru că împlinește legea cu fapta și învățătura. În v. 20. motivează obligativitatea legii: *Căci zic vouă etc.*; fără a încuviința observarea acesteia din partea fariseilor, care era numai formă, de aceea să și eschid dela împărăția lui Dzeu. T. V. este tipul creștinizmului, conține elemente creștine; se poate infățișa însă contrar acestuia dacă se împedecă în dezvoltarea liberă fiindu-se strict la forma primitivă. Fariseii așa au lucrat: legile T. V. le-au luat după literă fără a pătrunde cuprinsul lor spiritual. Dreptatea lor — ceea ce concede Mântuitorul — era externă; păreau numai a ține legea, care ținare le-a fost mijloc de a o vătămă în formula ei mai sântă. Dreptatea ce o cere el dela partizani este: nu numai a pătrunde înțelesul legilor, ci și a le face (*ποιεῖν καὶ διδάσκειν*, lucrarea e pusă înainte, v. 19). De aceea explică Isus în cele următoare unele porunci din T. V. arătând ființa lor, care cărturarii și fari-

scii o înlocuieră cu forme. *πλείον τῶν γραμματέων* e *comparatio compendiaria* în loc de *πλείον τῆς δικαιοσύνης τῶν γραμματέων* etc. (Io 5, 36 ; Win. p. 230. 5). οὐ μὴ cu aorist. conj. cf. Win. p. 470. 3.

e) *Isus explică unele porunci din lege, 5, 21—48.*

În espunerea următoare Isus are în vedere că poporul cunoaște legea mai ales din auzite dela învățații care o explică și parafrază. Ei numai au auzit (v. 21. 27. 33. 38. 43) dela alții (23. 2) ceea ce părinților spusese Dumnezeu pe timpul T. V. Interpretarea lui nu arată scăderile legii dumnezeiești, ci se îndreaptă contra aplicării tradiționale. Isus tratează porunca a 6. (v. 21—26), a 7. (27—32), a 9. (33—37) și încheie cu sumarul tablei a doua (22. 39) în care mai mult se abăteau fariseii dela spiritul legii. *Crizostom* și următorii părinți zic că Mântuitorul pășește aici contra legii mozaice, este antinomist; dar explicarea v. 20. și cele următoare confirmă părerea că Isus atacă numai forma legii dată prin farisei.

21. Auzit-ați că s'a zis celor mai demult: Să nu ucizi; iar celce va ucide vinovat va fi judecâții. 22. Iar eu zic vouă, că tot celce se mânie pe fratele său vinovat va fi judecâții; iar celce zice fratelui său: raca, vinovat va fi sinedriului; iar celce va zice: nebune, vinovat va fi gheenei focului. *Auzit-ați*, adică citindu-se legea sâmbăta când se și explica (Io. 12, 34. Acta 15, 21. Rom. 2, 13. Gal. 4, 21). *τοῖς ἀρχαίοις* de legat cu ἐγγέθη (Rom. 9, 12. Gal. 3, 16), este dativ: cătră cei bătrâni și nu sânt numai contemporanii lui Moisi cătră care acesta a vorbit, pentru că porunca aceasta s'a dat pentru toate generațiunile; ci toate generațiunile iudaice dela Moisi până când vorbește Mântuitorul. Tuturor au grăit învățații legii; apoi ar avea aparența că Isus pășește contra legii mozaice (iar eu zic vouă v. 22) care este večnică (v. 18). Unii iaă *ἀρχαίοις* ca abl. ca cum ar sta: de cei vechi; dar atunci ar trebui să stee la început și să se repețească în 27. 31. 38. 43; alții iarăș suplinesc *χρονοῖς*; dar Isus nu argumentează contra unui lucru prescriș, ci contra aparițiunilor timpului său; alții în urmă iaă *τοῖς ἀρχαίοις* =

ἀρχαῖοι și înțeleg pe רַאֲשֵׁי הַכֹּהֲנִים sau προεβύτεροι = reprezentanții rabino-farisei ai teocrației T. V. Dar prin aceasta s'ar restringe prea mult cercul. ἑρόεθῆ este aluziune la נַחֲמִי (Amos 2, 11. 3, 10. Ez. 5, 11. 12. 25; LXX λέγει ὁ κύριος). οὐ γορεύεις cf. Ex. 20, 13. ὁς δ' ἂν γορεύσῃ este adausul tradițional al interpretării învățătorilor care explică porunca despre ucidere în genere și astfel de crime judecău judecătorii inferioare. Judecătoria se pune în locul sentinței ce o rostește. ζῳίσις după v. 22 este un tribunal inferior sinedriului. Acesta este instanța ultimă în toate afacerile de justiție și crimă, iar acelea judecătorii subalterne în fiecare oraș din provincă (Deut. 16, 18) și conzistau după Iosif Flaviu (Antiq. 9, 8. 14) din 7 membri, după rabini din 23. Legiuitorii vechi declarând aceste judecătorii competente în afaceri ale omorului recunoșteau în omor o crimă ne'nsemnată. Isus arată (v. 22) că nu numai omorul faptic se oprește în porunca citată, ci și pornirea internă a mâinii și eruperea ei în cuvinte. Mântuitorul merge până la rădăcina specială a faptei, păcatul în obârșie, ceea ce fariseii fățarnici nu făceau. Ura e omor spiritual (1. Io. 3, 15). Călcările acestei porunci numai în lăuntru și în cuvinte sînt după explicarea lui vinovate tuturor instanțelor până la cea mai înaltă: judecata lui Dzeu. Aceste călcări sînt; mânia ca rădăcina urei (Col. 3, 8) și a omorului (1 Io. 3, 12); eruperea acesteia numindu-se aproapele negliob său revoltător, nelegiuit. ὀργιζέσθαι este mânia și necazul pe cineva în inimă. Frate este fiecare om, pe care trebuie să-l iubim, nu numai Iudeul. Recepta a adaus ειρήν după τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ care lipsește în NB 48. 198. Vulg. arătând așa că nu oricare mânie este interzisă, ci numai cea nemotivată (Roin 13, 4. Col. 2, 18 cf. Efez. 4, 26). Noi putem și trebuie să urim păcatul, nicicând însă persoana. Al doilea grad este ἐπιείρῃσιν ὀργά, când mânia se manifestează în cuvinte cari vatămă demnitatea omenească și dreptatea frățească. Cuvîntul *raca* deduc unii dela aram. ריקא, dela רַק *vacuus*; alții dela רַק *a fi subțire*; ריק, ריקה se întrebuița la Palestineni ca formulă de înfruntare: bătăran, nătărau, negliob. Μωρός = נבל = nebun, are și înțelesul dedus: fără de lege, fără Dzeu, ateist, făcător de rele; exprimă cea mai mare decadență religios-mo-

rală (Ps. 14, 1. 53, 2; 1. Sam. 25, 25); alții cred că este transcrierea lui מורה (Num. 20, 24. Deut 21, 18). — Isus nu tratează fapta uciderii; aceasta în împărăția sa nu are loc. Corespunzător abaterii dela lege există 3 feluri de judecătorii: întâiul fel de călcări a poruncii se pedepsește ca uciderea, după explicarea învățătorilor evreesci; a doua aparține celei mai înalte instanțe de caracter omenesc, este crimă capitală; al 3. fel se pedepsește cu iadul. *Vinovat va fi gheenei focului* în loc de: *vinovat va fi să se arunce în gheena focului*, de aceea și *εις την γέενναν του πυρός*. *Γέεννα* derivă dela גיהנום sau complet גיהנום = valea fiilor lui Hinom (Ios. 15, 8) contras în Talmud גהנום, însemnează valea spre miazăzi de Ierusalim, unde odinioară Israelitenii aduceau jertfe lui Moloh (2. Reg. 16, 37. 23, 10). Profeții o numesc תבת (תקף) loc de scuipire, Ier. 7, 31. 19, 6). Cu numele acestei văi frumoase dela natură, dar urită pentru faptele săvârșite acolo, se numește locul celor osindiți și exprimă cea mai grea pedeapsă dzească. *του πυρός* e gen. atrib.: acolo există foc ne'nterupt.

23. Deci dacă aduci darul tău la altar și acolo îți aduci aminte că fratele tău are ceva asupra ta, 24. lasă acolo darul tău înaintea altarului și mergi mai întâi te împacă cu fratele tău, și atunci venind adu darul tău. Isus provoacă la împăcare ca deducere (*οὖν*) din greutatea pedepsei cu care se pedepsește mânia contra aproapelui. El zice că nu e permis numai a nu lăsa mânia să între în inimile noastre, dar să căutăm a o nimici și în aproapele (*că fratele tău are ceva asupra ta*); și adecă nu numai în cazuri când noi am pricinuit mânie vătămând pe aproapele, ci *ἔχειν τι κατά σου* se zice în genere: nu numai noi să nu urim, ci să căutăm a suprima aceasta și în aproapele, așadar nu numai să fim gata la împăcare, dar să nu lăsăm nici pe fratele să urască. Această manifestare a dragostei se pune în legătură cu jertfa, care este cel mai înalt act al cultului. Cu aceasta omul se apropie de Dzeu cerând îndurare; este deci și cel mai potrivit moment de a o exercia față de alții. *Înaintea altarului*: Isus își inchipuește pe jertfitor deja în templu ocupat cu pregătirea jertfei. Cine voește a se împăca cu Dzeu trebuie mai înainte să se împăce cu fratele său;

decî *mergi* să leagă cu *maî* *ântâii*. Acest act este foarte important și trebuie să se întrerupă chiar jertfirea începută.

25. Împacă-te cu pîrișul tău de grabă pînă ești cu dînsul pe cale; ca nu cumva să te dea pîrișul judecătorului și judecătorul slugii, și să te arunce în temniță. 26. Adevăr zic ție, nu vei eși de acolo pînă nu vei fi dat cvadrantul cel mai de pe urmă. Aceste cuvinte se află la Lc. 12, 58 sq. în altă legătură. Aci se lămuresc cele precedente. Isus consideră raportul celor 2 frați care se urîsc ca raport de datorie. *εἰ-ροῶν* numai aici T. N. = *binevoitor*, adecă aplecat a-l împăca plătindu-l său mulțumindu-l întrun chip. *ἀντιδίκος* = *adversar*, *contrar*, aici în special = pîriș, care are pretenziune la noi. Acestuia să se plătească datoria ca nu folosindu-se de dreptul său să ne arunce în pierzare. După dreptul roman pîrișul însuș putea duce pe contrar înaintea judecătoriei; pînă nu ajungeau acolo să puteau împăca, iar aducîndu-se cauza înaintea judecătorului să urma strict după litera legii. Spre a marca și mai mult admonarea adaugă: *de grabă* și aduce aminte că vieața e scurtă (*ὀδός* = *vieață*). *Pînă ești cu dînsul pe cale*: pînăce nu stați înaintea judecătorului, pentrucă atunci nu mai poate aștepta cruțare; el așadar să nu înceteze a aplica toate mijloacele de împăcare. *Pînă* (v. 26.) nu exprimă că ceva se va întâmpla după aceea: celce se află în această temniță nu mai poate aștepta ștergerea vinei de păcat. *ζωδράντης* (quadrans) este a 4. parte de as de aramă, său 2 lepte (Mc. 12, 42). Judecătorul este Dumnezeu, sluga sînt ângerii, iar temnița este osândirea.

27. Auzit-ați că s'a zis: Să nu preacurvești; 28. iar eū zic vouē că tot care se uită la muiere ca să o poftească pe ea deja a curvit în inima sa; cf. Ex. 20, 14. Fariseii înțelegeau porunca numai despre adulteriu, iar Isus arată că să oprește și fapta spirituală, adecă pofta (*ἐπιθυμία*; iar eū zic etc.). *γυνή* să ia în genere de muierea măritată ori nemăritată, pentrucă celce privește este bărbatul căsătorit, ceace rezultă din *să nu preacurvești*. Pofta în sine este urmarea păcatului, dar încă nu e păcat dacă să combată serios, ci când omul de voe i-se supune, o hrănește, deși poate împrejurările neatârnoate de el o fac să nu devină

faptă. *Se uită... poștească* (πρὸς τὸ) exprimă învoirea la postă: celce privește cu scopul acesta (1. Io. 2, 10). *Crizostom: Celce își dă multă silință a vedea fețe frumoase acela mai mult aprinde focul patimel.* *Augustin: Qui hoc fine et hoc animo attenderit, ut eam concupiscat, quod jam non est titillari delectatione carnis, sed plene consentire carni* (Serm. Dom. in monte I. §. 33).

29. Dacă ochiul tău cel drept te smintește, scoate-l pe el și-l aruncă dela tine; căci mai bine este ție ca să piară unul din membrele tale și nu tot trupul să se arunce în gheena. 30. Și de te smintește pe tine mâna ta cea dreaptă, tai-o pe ea și o aruncă dela tine; căci mai bine este ție ca să piară unul din membrele tale și nu tot trupul tău să se ducă în gheena. Privirea tratată mai înainte este foarte primejdioasă, ceea ce arată Isus dând sfatul a păstra castitatea internă și externă chiar de ar fi împreună cu mari dureri și perderi. *σκανδαλιζειν* = a îndemna la păcat, a da anză; *σκανδαλον* și *σκανδάλεθρον* însemnează puntea la curse unde se pune momeala și atingând cineva de ea cursa se închide. Cuvântul nu se află la Greci, ci LXX și apocrite, corespunde lui *כשף*. Ochiul, mâinile sunt organele cari mijlocesc ispitirea internă. Membrele drepte se amintesc pentru că omul mai ales de ele se folosește la faptele sale și aș întâietate (1. Sam. 11, 2. Zah. 11, 17). Mântuitorul zice: Dacă ceva te îndeamnă la păcat apoi depărtează-l chiar de ar fi de mare folos ca ochiul drept sau mâna dreaptă și de ai întimpina mari dureri la delăturare ca la scoaterea ochiului ori tăerea mâinii.

31. Dar se zice: Oricine va lăsa pe muierea sa, să-i dea carte de despărțire; 32. iar eă zice vouă că tot care-și lasă muierea sa fără cuvânt de curvie, o face pe ea să preacurvească, și celce va lua pe cea lăsată preacurvește. Dela învățătura despre castitate trece la desfacerea căsătoriei ca să arate și aici înțelesul adevărat. După Deut. 24, 1—4 bărbatul se putea despărți de muierea sa, dar să-i dea *ἀποστάσιον* ספר כריתות. Motivul despărțirii este după *Sammai* adulteriu și altă purtare desfrănată, după *Hillel* orice lucru care nu ar plăcea bărbatului. Mântuitorul declară că în T. V. s'a dat voie a desface căsătoria numai pentru cerbicoșia Iudeilor (19, 8); iar fariseii nu

înțelegeaŭ așa, ci afirmaŭ că în ființa căsătoriei zace ca bărbatul să-și poată lăsa muierea când voește luând pe alta. Isus se opune acestei explicări și arată urmările rele. Cea părăsită (legătura conjugală se consideră încă existentă, de aceea ἀπολευμένη) se aduce în ispita a se împreuna cu altul (ο face... *preacurvească*); apoi și alt bărbat se ispitește a lua în căsătorie pe cea părăsită. Păcatul lui când ia în căsătorie pe alta nu se spune, pentrucă s'înțelege de sine. Numai cazul de preacurvie face abatere. *Cuvânt de curvie* = fapta, cauza (λόγος = רב, אֵיחָיָה, קֶרֶחַ). Deși Mântuitorul oprește desfacerea căsătoriei din alt motiv decât numai pentru necredință (adulteriū), totuș biserica lucră foarte înțeptește când admite și alte motive. Societatea credincioșilor, împărăția lui Dumnezeu, este acum în formațiune; instituțiunile ei nu pot corespunde întru toate acestu ideal, ci ea trebuie să aplice legile sale cu blândețā ca să nu piardă membrii în loc de a-i căștiga la mântuire.¹⁾

33. Iarăș ați auzit că s'a zis celor bătrâni: Să nu jurī strimb, ci să daī Domnului jurămintele tale. 34. Iar eū zic vouē nici decum să nu jurați: nici pe cer, că este tronul lui Dumnezeu; 35. nici pe pământ, că este scăunel picioarelor lui; nici pe Ierusalim, că este cetatea marelui Împērat; 36. nici pe capul tēu să nu jurī, că nu poți face un pēr alb sau negru. 37. Ci fie cuvântul tēu: da, da, nu, nu; iar ce este mai mult decât aceste din cel rău este. Partea întâia a v. 35 există Ex. 20, 7. Lev. 19, 22, a doua Num. 30, 3. Deut. 23, 22. Rabinii contragēnd aceste două propoziții și raportându-le la voturi (carī încă erau îmbinate în parte cu jurământ) căutaū să se scape de împlinirea lor. Legea mozaică oprește a jura strimb, iar Isus orice jurământ și anume la cele 4 obiecte următoare; de aceea *μίτε* ca particulă conjunctivă desparte unica noțiune în părți (*μη̄ ὁμοῦσαι ὅλως*) și nu *μηδέ* care fiind particulă disiunctivă pune negațiune lângă negațiune (Win. p. 454). Mântuitorul oprește jurământul la aceste obiecte pentrucă fiecare

¹⁾ Expresiunea *πορνεία*=curvie, *μοιχεία*=adulteriū. Câteodată însă *πορνεία*, *μοιχεία*, *πορνεύειν* și *μοιχεύειν* se întrebuintează mestecat. *Πορνεία* este noțiunea mai largă, *μοιχεία* mai îngustă; când întâia expresiune însemnează desfrēnare în saū afarā de căsătorie reesă din context.

formulă de jurământ se rapoartă la Dumnezeu și are însemnătate numai astfel, apoi cuprind aceste formule ca garanția adevărului obiecte cari stau sub puterea Creatorului nu a celui ce joară. *ὀμνύειν* se construiește în T. N. său analog lui נשבע cu *év, eis* său cu acuz. (Iac. 5, 12) său *zará* cu genit. *Tronul lui Dumnezeu . . și scăunel etc.* cf. Is. 66, 1. Ierusalimul se numește *cetatea marelui Împărat* (Ps. 48, 3) fiind centrul teocrației și al cultului evreesc. Jurământul la capul cuiva său al său se află și la Romani. (*Ovid. Trist.* 5, 4, 45). *Că nu poți face etc.* exprimă neputința omului și deplina lui atârănare dela Dumnezeu. În împărăția lui Isus va fi altcum. Repetarea lui *da* și *nu* arată cât de mult ține la aceasta. *Ce este mai mult decât aceste: decât da și nu: decî jurământul.* Nu jurământul în sine este rău (căci nu zice: *ce este mai mult*) ci *din cel rău.* *ἐξ τοῦ πονηροῦ* ca neutr: din categoria răului, ca masc. = satana, diavolul. *Zigaben: din diavolul; Crizostom, Teofilact etc.* și este mai marcat (13, 19). *Iustin Martirul, Irineu, Clement Alexandrinul, Origen, Crizostom, Ieronim etc.* afirmă că Isus oprește orice fel de jurământ. Aceasta însă contrazice cu jurământul lui Dumnezeu (Is. 45, 23. Lc. 1, 73. Acta 7, 17. Evr. 6, 13), al lui Isus (Mt. 26, 63 sq.) și al lui Paul (Rom. 1, 9; 2. Cor. 1, 23. 11, 31. Gal. 1, 20. Fil. 1, 8). Creștinul trebuie să fie pătruns de prezența lui Dumnezeu ca cuvintele lui (*da, ba*) să nu mai fie necesitat a le întări cu jurământ. Starea neperfectă de acum aduce cu sine însă ca și creștinul să joare: așadar condiționat și în anumite timpuri.

38. AȚI auzit că s'a zis: Ochiu pentru ochiu și dinte pentru dinte. 39. Iar eu zic voue să nu vă puneți împotriva celui rău; ci cine te lovește peste fața dreaptă, întoarce-I lui și cealaltă; 40. și celui ce va să se judece cu tine să-ți iee cămașa ta, lasă-I lui și mantaua; 41. și oricine te va sili a merge o milă, mergi cu dânsul două. 42. Celui ce cere dela tine dă-I, și nu te întoarce de cel ce voește să se împrumute dela tine. Împlinirea rigoroasă a datoriei legale din T. V. devine datorie de dragoste în împărăția T. N. Acolo era cel mai sever drept de răzbunare, care se exprimă cu *ochiu pentru etc.* (Lev. 21, 24).

Isus se opune abaterii tradiționale dela prescripțiile din Ex. 21, 23—25. Lev. 19, 18, cari s'au făcut punându-se în legătură cu Lev. 19, 17, și arată că numai autoritatea judecătorească nu și singuraticii au *jus talionis*. Expresiunea dragostei se arată în patru exemple puse în gradație întoarsă fără a voi împlinirea lor literală, ci numai să servească de pilde generale ale abnegațiunii și jertfirii de sine. *Ochiu — dinte*: va da. *Să nu ve punesi împotriva celui rău*: legea pretinde a folosi forța contra forței. *τῷ πονηρῷ* e masc. = om răutăcios, ceea ce rezultă din: *cine te lovește* etc. *Crizostom, Teoflact* iaă despre diavol. — *Întâiul exemplu este maltratarea trupescă care dragostea o supoartă. ῥαπίζειν = a bate cu bățul, înrudit cu ζολαπίζειν = a bate cu pumnii, cu palma. Fața dreaptă se zice după datina de a aminti părțile drepte înaintea celor stângi, deși mai firesc era aici să se schimbe ordinea. Al doilea exemplu se rapoartă la certele judecătorești despre al meu și al tău. κοιθῆναι = a-l aduce înaintea judecătoriei. χιτών (כִּתְוֹן tunica) este subvestimântul în forma cămeșii cu mâneci, ajunge până la genunchi, era de in sau bumbac; ἱμάτιον (שֵׂמֶלֶת, בגד, toga) este supravestimântul în forma mantalei, se întrebuințează și pentru acoperire noaptea și nu era iertat a-l ține ca zălog mai mult de până seara (Ex. 22, 26. Deut. 24, 13). Acest din urmă era de mai mare trebuință. *Să-ți iee*: cu proces. Înțelesul: creștinul mai bine să dea ceva prețios din ale sale decât să nutrească un proces care amărăște pe altul. Între aceste exemple și cel următor se întrefesă serviciile corporale. ἀγγαγεῖν, cuvânt trecut din limba perzească (*aggar* = a scrie, a duce depeșe, apoi a face serviciul de stat) în cea grecească și rabină, însemnează: a face serviciul de sol sau transport; apoi a sili să facă aceste servicii. Cîr introduse o nouă ordine a curierilor și dispune că aceștia pot lua animale sau oameni de pe drum ca să-i ducă dela stație la stație; aceasta se numi *angariare*. μίλιον = 1000 de pași. Al 3. exemplu este cel mai blând: cerere și împrumutare. Isus vorbește aici de împrumutarea după care nu se plătește camătă. La Iudei era oprit a lua interese la împrumutare dela conaționali (Ex. 22, 24. Lev. 25, 37. Deut. 23, 20). *Celutce cere și celce voește* sunt speciile la *celui rău*.*

43. Ați auzit că s'a zis: Să iubești pe fra-

tele tău, și să urăștii pe vrăjmașul tău. 44. Iar eu zic vouă: Iubiți pe vrăjmașii vostri și vă rugați pentru ceice vă gonesc pe voi; 45. ca să fiți fiii Părintelui vostru celui din ceruri care soarele său resare peste cei răi și buni și plouă peste cei dreapți și nedreapți. Recepta are după *vrăjmașii vostri*: *binecuvântați pe ceice vă blastemă pe voi, faceți bine celorce vă urăsc pe voi*; înaintea lui *vă gonesc*: *vă asupresc* — sînt adausuri din Lc. 6, 27 sq. și lipsesc în N B. 1, 11 al. mai multe. Verziuni și la unii Părinți. Ajungînd Isus cătră sfîrșitul interpretării T. V. încheie cu cel mai înalt și perfect grad de iubire: a dușmanilor. Lev. 19, 18 se poruncește a iubi pe aproapele, ceace fariseii înțelegeau de israilteni afirmînd că pe dușmani, adecă pe ceice nu aparțin statului israiltean, îi pot uri. Isus se opune acestei frivolității față de lege; mai vîrtos că ei călcău chiar cerințele legii (Ex. 23, 4. Lev. 19, 18. Ps. 7, 5. 35, 13 sq. Iob 31, 29), și arată pe cine trebuie să iubim. Învățăceii lui Cristos se iubească pe ceice îi dușmănesc, după exemplul lui Dzeu (Rom. 5, 8), deși nu încuvîntează păcatele lor (1. Ió. 2, 15), rugându-se pentru ei să primească iertare și grație. *Iubiți, binecuvântați, faceți bine, vă rugați* (Vulg.) sînt gradație, opuse formelor mîniei. Să cere deci să iubim individul ca chip și asemnarea lui Dzeu, nu starea lui păcătoasă, care iubire să oprească toate sentimentele contrare: să dorim binele, să căutăm a le ajuta. ἀγαπᾶν=diligere, φιλεῖν=amare; cel dântăiu se rapoartă la iubire în înțeles moral, al doilea are în vedere mai mult senzualitatea (Io. 5, 20. 11, 5. 21, 15 sq.). Să motivează cerința acestei iubiri; scopul iubirii dușmaunilor este: a fi asemenea lui Dzeu, (v. 9.). Dzeu urăște răul și poruncește ca ei să facă aceeaș (Rom. 12, 9), dar binecuvîntă pe omul păcătos; așa să facă și creștinul. Această iubire omul nu o produce din sine ci grația dzeescă. *Vrăjmașii vostri* e paralel cu *pentru ceice vă gonesc*; plur. pronum. Motivul acestei iubiri este: iubirea lui Dzeu se arată în natură pretutindene în acelaș chip răsărind soarele în tot locul și plouând peste toți; iar al doilea motiv arată că iubirea zămislită din interes (*fratele vostru*) nu are valoare și o aū și păgăniū, este de mai puțină importanță decăt a fariseilor; de aceea:

46. Că de veți iubi pe ceice vă iubesc pe voi, ce plată aveți? Aū nu și vameșii fac aceasta? 47. Și de veți saluta pe fratele vostru numai, ce faceți mai mult? Aū nu și păgânii fac aceasta? Porunca precedentă motivează Mântuitorul cu *argumentum e contrario*. Dragostea firească care cuprinde numai cele înrudite este în ultima analiză iubire de sine (Efez. 5, 28) și inferioară celei creștine, care culmină în iubirea dușmanului. *Vameșii* cf. 9, 9. *ἀπαγγέλλει* exprimă în genere iubirea cuiva. *Pe fratele vostru numai*: pe conaționali. Iubirea firească are mai puțin preț decât cea adevărată care nu caută răsplătire, ci plata ei consistă în fericirea ce o simțeste pentru că Dzeū însuș este dragoste (1. Io. 4, 8), și numai acela poate iubi, în care locuește Dzeū.

Sfērșitul și rezultatul celor precedente (44—47; οὖν) și trecere la cele următoare în provocarea: 48. Fiți deci desevērșiți precum și Tatăl vostru cel ceresc desevērșit este. *τέλειος* se întrebuița mai nainte la animalele cari se jertfiău, dela cari se cere a fi fără scădere (*ἄμωμος*, Lev. 11, 44 cf. 1. Petru 1, 16); iar aici însemnează: moralicește fără prihană; se caute adecă a imita cât se poate icoana Dzeului celui prea înalt. *Zigaben*: *Ceice iubesc pe cei care-i iubesc sânt neperfecti în iubire; iar care (iubesc) pe dușmani, aceștia sânt deplinii*. *ἔσσεθε οὖν* este imper. și stă paralel cu *ὅπως γένησθε* v. 45; în opunere cu fariseii, cărturarii, vameșii și păgânii. *Precum* exprimă calitatea modalității morale; gradul nu poate fi acelaș, dar se impune datorința a tinde la perfecție cât se poate de mare. *Cel ceresc* (*οὐρανίος*) se întrebuițează numai la Mt. și exprimă ca *ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς* că Dzeū este mai presus de toate lucrurile pămēntești (Ps. 14, 2. 102, 20).

f) *Împlinirea legii în opunere cu explicarea tradițională*, 6, 1—18.
(*rugăciunea domnească*, 6, 9—12).

Noul pasagiū în cuvēntare începe cu ideea din 5, 20 și muștră aplicarea falză a dreptății din partea fariseilor, care făceau aceasta ca oamenii să-și vadă. Învețăcii, de nu se vor păzi de aceasta, se știe că făptuirea lor nu are valoare morală.

Isus demonstrează acest abuz la acele acte cari se socoteau de israiliteni expresiunea cea mai înaltă a pietății: darea milosteniei (2—4), rugăciune (5—8); în rugăciunea domnească se arată tipul adevăratei rugăciuni (9—12); în post (16—18).

6, 1. Luați dar aminte ca dreptatea voastră să nu o faceți înaintea oamenilor ca să vă vadă ei; iar de nu, plată nu aveți la Tatăl vostru cel din ceruri. 2. Deci când faci milostenie, nu trimbița înaintea ta, cum fac cei fățarnici în sinagoge și în ulițe, ca să se mărească de oameni; adevăr zic vouă, își auz plata lor. 3. Iar tu când faci milostenie să nu știe stânga ta ce face dreapta ta, 4. ca milostenia ta să fie într'ascuns, și Tatăl tău care vede într'ascuns va da ție. προσέχετε cu propoziție neg. în infin. Lc. 21, 34 și nu dat. ca de regulă. Recepta citește *milostenie* în loc de *dreptate*. Partea falză la darea elemozinei — cum făceau fariseii — este că o săvârșeau ostentativ; de aceea δικαιοσύνη însemnează chipul cum are să se manifesteze această lege în fapte bune. Creștinul săvârșește toate din smerenie și având în vedere pe Dzeu; fariseii din contră căutați ca oamenii să-i vadă. Înaintea oamenilor, ca să vă vadă par a fi identice; dar deja Crizostom face deosebirea zicând: *Căci există care face înaintea oamenilor fără a voi să fie văzut; și iarăși care nu face înaintea lor și face spre a fi văzut; de aceea nu mustră și încunună simplu fapta ci intențiunea. Iustin le contrage: Nu faceți aceste ca să fiți văzuți de oameni* (Ap. 1, 15. p. 63 A). Iar de nu: de nu luați aminte ca dreptatea voastră etc. (Win. p. 543). Consecința principiului general din cele de mai înainte este: *Deci când faci milostenie* etc.; se recomandă în T. V. (Deut. 15, 7. Ps. 41, 2. 112, 5. Prov. 11, 25. Is. 58, 7. 8). ἐλεημοσύνη este milă, binefacere, apoi în special milostenie. σαλπίζειν se ia ca trop: nu ca cum s'ar aduna cersitorii cu trîmbița, ci: a face ceva cu ostentație (Crizostom, Teofilact, Zigaben). Cicero: Te buccinatorem fore existimationis meae (ad Div. 16, 21). ὑποκριτής la clasicii însemnează rapsod, interpret, actor; în T. N. fățarnic;¹⁾ așa se numește celce

¹⁾ Verbul ὑποκρίεσθαι occură numai la Lc. și = ἀποκρίεσθαι a răspunde, apoi a juca un rol în dramă, pe scenă.

face bine numai din deșertăciune, numai ca să se arate. *Au plata*: acum prin aceea că oamenii într'adevăr îl măresc; ei și-au ajuns scopul pentru care au dat milostenie; e contrast la răsplătirea generală viitoare când se răsplătește numai ceea ce are valoare adevărată. *Recepta* are după *va da ție* în acest v., 6. 8 cuvintele *ἐν τῷ φανερωῖ*. Isus spune credincioșilor că făcând o faptă bună nu numai se nu aibă int'nțiunea ca oamenii să-î vadă și laude, ci chiar înaintea noastră să o ascundem; se nu cugetăm mult asupra faptelor ce le-am săvârșit și apoi se ni le atribuim ca merite (se nu știe stânga etc.). *Care vede într'ascuns*: este acolo față; ceea ce oamenii nu ved știu Tatăl atotvăzătorul. *Va da ție*: răsplata, în opunere cu a oamenilor; este și adevărată.

5. Și când vă rugați, nu fiți ca fățarnicii; căci iubesc în sinagoge și în unghiurile ulițelor stând a se ruga, ca să se arate oamenilor. Adevăr zic vouă, au plata lor. 6. Iar tu când te rogi, intră în cămara ta și închizând ușa ta roagă-te Tatălui tău care este într'ascuns, și Tatăl tău care vede într'ascuns va da ție. 7. Iar rugându-vă nu grațiți multe capăgâni; căci le pare că întru multa lor vorbă vorfi ascultați. 8. Deci nu vă asemănați lor; căci știe Tatăl vostru cele ce vă trebuiesc înainte de a cere voi dela dânsul. *Recepta* are singul.: *când te rogi . . . fi*. Aplicând principiul de mai înainte (v. 1) arată Isus falzitatea rugăciunii săvârșite de farisei care căutau numai să fie văzuți de oameni; apoi se țineau de datina păgânilor a rosti rugăciuni multe și lungi. Iudeii se rugau de regulă stând cu fața spre templu, de aceea *stând*. *ταμιῶν*: orice cămară (dela *ταμιεύω*; cămara de bucate, Deut. 28, 8. Prov. 3, 10. Lc. 12, 24), odăie în lăuntrul casei (רַחֵץ, Gen. 43, 30, Jud. 16, 9. 12), în urmă poate însemna și foisor (*ἱεροῶν* Is. 26, 20); este opus lui *în sinagoge . . . ulițelor*. *Inchizând ușa* accentuează și mai mult izolarea. Rugăciunea este conversație cu Dzeu, și celce se roagă poate săvârși aceasta mai bine nefiind împedecat de lucrurile lumești. Porunca Mântuitorului de a se ruga în cămară nu trebuie luată în înțeles literal, căci el recomandă de altă parte cultul public (Mt. 18, 20). *Teoflact*: *Locul nu strică ci mo-*

dul și scopul. Va da fie: pentru pietatea ta. Fariseilor lipsea voea, păgânilor priceperea. πολυλογία este urmare dela βαττολογία. βαττολογεῖν deduc Suidas etc. dela un atare Battus, rege în Cirene, care compunea imne multe și lungi; dela ΝΩΩ, effulvît, a vorbi lucruri proaste; ca onomatopoietic dela βατταριζαν, βατταρισμὸς, βατταριστής = a gângăvi, a vorbi multe, a flecări; deja Hesichiu zice: κατὰ μίμησιν τῆς φωνῆς. Pe Demosten îl batjocureaῖ βατταλόγος (Dem. Cor. p. 288, 17; Aesch. in Tim. 51). Multa lor vorbă: aceasta e cauza ascultării lor. Necredința crede că rugăciunea lungă este auzită, iar credința știe că o primește numai grația dumnezească pentru că o cunoaște; de aceea: știe Tatăl... de a cere voi dela densusul. Acesta e motivul ca creștinii să nu imiteze pe păgâni. Augustin: Absit ab oratione multa locutio, sed non desit multa precatio, si fervens perseveret intentio. . . . Multum loqui in precando est rem necessarium superfluis agere verbis; multum autem precari est ad eum, quem precamur, diuturna et pia cordis excitatione pulsare; nam plerumque hoc negotium plus gemitibus quam sermonibus agitur (Epist. 121. ad Dioscor.).

9. Voi deci așa vă rugați: Tatăl nostru care ești în ceruri, sânteașcă-se numele tău; 10. vină împărăția ta; fie voea ta precum în cer și pe pământ; 11. pânea noastră cea de toate zilele dă-ni-o nouă astăzi; 12 și ne iartă nouă greșelele noastre, precum și noi am iertat greșiților nostri; 13 și nu ne duce pe noi întru ispită, ci ne mântuește de cel rău. Modul cum trebuie învățaceii să se roage arată Isus în această rugăciune numită domnească, care e pătrunsă de simplitate și profunditate, smerenie și sublimitate. Ideea principală a rugăciunii este dorirea împărăției lui Dzeu, iar întregul se împarte: partea întâia exprimă în 3 cereri (sânteașcă-se numele tău; vie împărăția ta; fie voea ta precum în cer și pe pământ) raportul lui Dzeu către oameni; partea a doua (pânea noastră . . . ; și ne cărtă . . . ; și nu ne duce . . . ; ci ne mântuește . . .) în 4 cereri raportul oamenilor către Dzeu. Împărțirea în 7 cereri o are mai întâiu Augustin, iar Origen, Crizostom, Reformații, Arminianii, Socinianii etc. au numai 6 cereri îmbinând pe 6. și 7. Doxolo-

gia dela sfârșit¹⁾ nu este originară și s'a adaus mai târziu; lipsește în N. B. D. L., la cei mai mulți Părinți. Inceputuri întimpinăm deja *Constit apost.* 7, 24: *Că a ta este împărăția în veci. Amin*; Opus imperf. în Matth. la *Augustin*: Quoniam tuum est regnum et virtus et gloria; protestanții o au; asemene și Șaguna. Această rugăciune se află și la Lc. 11, 1. Foarte de timpuriu această formulă este *oratio legitima et ordinaria* (*Tertulian*: *breviarium totius evangelii*, De orat. c. 1; *Ciprian*²⁾ și anume, după *Învățătura apostolilor* 8, 2. 15, 4, cum se află la Matei. Raportul celor două relatări (Mt. Lc.) s'a explicat în deosebite chipuri.³⁾

Așa e contrast la batologie, iar voi la păgâni; deci exprimă: voi să nu vă asemănați păgânilor. Alocuțiunea *Tatăl nostru* etc. arată că noi suntem fiii acestui Părinte (Deut. 32, 6. Is. 63, 16. 64, 8) dar adăogându-se în ceruri exprimă că Mântuitorul cunoaște slăbiciunea credincioșilor, pentru-că el nici-când nu zice aceste cuvinte în rugăciunile sale (26, 39. 42. Io. 17, 1. 5); apoi că la rugăciune cugetele și simțirile noastre se le înălțăm la cel veșnic. *Nostru*: toți suntem frați căci avem un Părinte ceresc, de care ne putem apropia în rugăciune numai având conștiința că iubim pe fratele nostru. Expresiunea *ἐν τοῖς οὐρανοῖς* corespunde lui *בשמים* (se întrebuințează numai în plural, de aceea se poate traduce și cu sing. *Învăț.* celor 12 Apostoli 8, 5 are corect: *ἐν τῷ οὐρανῷ*) și caracterizează pe acest Părinte ca adevăratul D-zău. Aici este — după închipuirea Evreilor — deosebitul loc unde locuște și stăpânește (Is. 66, 1. Ps. 2, 4. 102, 19. 115, 3, Iob 22, 12. sq. Acta 7, 55. 56; 1. Tim. 6, 16, cf. Mt. 3, 16. 17. Io. 1, 52. 12, 28, etc). Și păgânii credeaū că zeitățile locuiesc în cele mai înalte regiuni (*Arist.* de coelo 1,

¹⁾ Recepta: *Că a ta este împărăția și puterea și mărirea în veci. Amin.*

²⁾ De orat. Domin. 28: Nam cum Dei Sermo, Dominus noster Jesus Christus, omnibus venerit, et colligens doctos pariter et indoctos, omni sexui atque aetati praecepta salutis ediderit praeceptorum suorum fecit grande compendium, ut in disciplina coelesti discentium memoria non laboraret, sed quod esset simpliciter fidei necessarium velociter disceret.

³⁾ *Origen* le cunoaște, zice că la Lc. e prescrișă pentru învățaceii înaintați în învățătura creștină; *Zigaben* afirmă că ele sunt deosebite formulare. Exegeții protestanți atribue originalitatea lui Lc., dar zic că pentru cuprins merită întâietate Mt; car exegeții catolici că formula la Lc. e scurtarea rugăciunii dela Mt.

3: *Toți dau zeului cel mai înalt loc*). Acest adaus arată direcția privirii celui ce se roagă: în sus unde Cristos șede de dreapta Tatălui (Col. 3, 1. 2). *Crizostom: Celce se roagă se depărtează de pământ, se apropie de tărîmurile înalte, de căile de sus*. Cele 3 cereri dântăiū formează cercuri concentrice: în ântăia privesc membrii împărăției lui Dzeū la stăpânul cereșe, a doua se îndreaptă la lățirea acestei împărății pe pământ și încheie cu realizarea ei în inima tuturor celorce i-se supun. *ἀγιάζεσθαι* însemnează la lucruri profane *a fi sântit*; iar despre cel însuș sânt: *a fi cunoscut atare*; deci nu: restabilirea comuniunii cu Dzeū (1. Tim. 4, 5; 2. Tim. 2, 21) nici delaturarea răului din noi (Io. 17, 17; 1. Tes. 5, 23), ci lumea întreagă să se schimbe ca să recunoască chipul dzeese în om care a început a se înoui (2. Cor. 4, 16). Expresiunea ocure și în T. V. (Lev. 10, 3. 22, 2. Num. 20, 13. Ez. 28, 22. 38, 13). *Ciprian, c. 12: Non quod optemus Deo ut sanctificetur orationibus nostris, sed quod petamus ab eo ut nomen eius sanctificetur in nobis . . ut qui baptismo sanctificati sumus, in eo quod esse coepimus perseveremus. Augustin l. c. 19: Quod non sic petitur, quasi non sit sanctum nomen Dei, sed ut sanctum habeatur ab hominibus.* — Numele însemnează după uzul T. V. ființa dzească ca obiectul descoperirii, cunoștinții, mărturisirii și adorațiunii noastre (Ps. 5, 12. 9, 11. Is. 29, 23. Ez. 36, 23 etc). Cererea ântăiă o putem circumscrie: Dzeirea ta să se preamărească; dar precum zice *Augustin* (De corr. et grat. 6) această mărire să nu fie externă ci internă, având propoziția înțelesul: sanctificetur nomen tuum in nobis. Împărăția lui Dzeū poate veni numai dacă cele dzești în om s'au preamărit după ce le-a cunoscut. Aceasta se tratează în cererea a doua, care se află și la Evreii întorși din robia babiloneană: *Regnet tuum regnum; redemptio mox veniat*. Împărăția este cea mesianică (Lc. 2, 25. 17, 20. 22, 18. 23, 51. Mc. 15, 43.; 2. Tim. 4, 8), a cărei perfecționare se întâmplă la a doua venire. Acest înțeles îl au și părinții (*Tertulian, Crizostom, Augustin, Teofilact, Zigaben*). Fără îndoială este că omul numai fiind sântit în lăuntrul său poate cunoaște cu adevărat și preamări pe Dzeū (1. Cor. 3, 14. 15.). A treia cerere exprimă lățirea împărăției lui Dzeū, care să cuprindă tot mai mult teren, dar așa că

voea lui Dzeu să se împlinească necondiționat. Această împărăție s'a pregătit în T. V., în Cristos s'a realizat obiectiv, subiectiv însă trebuie să se lărgească tot mai mult intrând în ea toate popoarele. Cele două cereri din urmă izvoresc din ântăia și totuși sînt: început, mijloc și sfârșit. *ὡς ἐν οὐρανῷ* (scil. *γίνεται*)... : ângerii în cer împlinesc întru toate voea lui Dzeu (Ps. 103, 20); creatura pe pămînt încă va fi astfel cînd se va fi desevîrșit. În partea a doua se arată că numai așa se pot întîmpla cele precedente dacā vor fi delăturate pedecile următoare; putem deci completa: pentruca să fie așa dă-ne pânea noastră cea de toate zilele. *ἄρτος* este pânea ca nutriment, apoi ca sinecdohă: toate bunătățile pămîntestîi. Cine se roagă se poate înălța la lucruri mai înalte numai mâncînd dela existența sa fizică. Nutrimentul spiritual nu se eschide (Io. 6, 33. 35; Evr. 6, 4. 5). *ἐπιούσιος* (numai aici și Lc. 11, 3 în toată grecoțtea) derivă dela part. lui *εἶναι* ori *εἶναι* cu *ἐπί*; în cazul ântăiî însemnează *ἡ ἐπιούσα* scil. *ἡμέρα*: ziua de mâne, iar *τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον* stă în locul lui *τὸν ἄρτον τῆς ἐπιούσης ἡμέρας*: pânea pentru ziua de mâne. Ieronim zice că a aflat în evangelia după Evrei în locul lui *ἐπιούσιος* (supersubstantialis) cuvîntul *קמח* = mâne. Explicarea aceasta însă — deși mai core-spunzătoare regulelor gramaticale — contrazice cuvîntelor Mântuitorului (6, 38) care oprește a griji pentru ziua de mâne. Mai bună este deducerea dela *εἶναι*, *οὐσία* — deși ar trebui să sune *ἐπούσιος*, ca *ἐξούσιος*, *ἐνούσιος*, dar se află *περιούσιος* și are analogia lui *ἐπιεικῆς* (Fil. 4, 5; 1. Petr. 2, 18. Iac. 3, 17) — și însemnează *ἄρτος ἐπιούσιος* pânea necesară pentru existența, vieața noastră (Origen, Crizostom, Teofilact, Zigaben). Această explicare subzace traducerii: *de toate zilele*. În cererea a cincia vine necesitatea spirituală fiind în planul ântăiî conștiența vinei și a pecatului, care se poate depărta numai iertîndu-se din partea lui Dzeu. Față de el toți sîntem vinovați, dar el va fi cătră noi cum și noi cătră aproapele; va arêta dragostea sa iertătoare dacā și noi iertăm aproapelui. *Precum și noi*: nu exprimă măsura pînă unde Dzeu va ierta pecatetele noastre, ci este asemênare motivătoare. *ὀφείλημα* (LXX însemnează datoria în bani, Ez. 3, 20, dare, Gen. 15, 8) este vină, pecat: deci se ia în înțelesul mai larg (Lc. 11, 4). Recepta

are ἀφιόμεν sau ἀφιέμεν în loc de ἀρήξαμεν, corectură după Lc. 11, 4. Perf. exprimă că cine se roagă la Dzeu după iertarea păcatelor trebuie încă înainte de aceasta să fie iertat celuice i-a greșit. Sentimentul vinei deșteaptă sentimentul slăbiciunii care ușor poate rătăci dela Dzeu. Pentru om nu e destul numai iertarea de acum a păcatelor, ci el va trebui să se teamă că în viitor va greși contra lui Dzeu. De aceea a 6. cerere și nu ne duce. Oamenii se află în poziția de a se hotări spre bine sau rău, cecace li examinează (Iac. 1, 13; 1. Petru 1, 7. 1. Tim. 6, 9); în aceasta îi poate aduce oricare lucru din afară (nu ne duce etc.) și pentru că îi trage firea (Iac. 1, 13). Membrii împărăției lui Dzeu se roagă să li se delătore aceste examinări¹⁾, deși Dzeu deodată cu ispită dă și învingerea (1. Cor. 10, 12). Cererea a șeptea cuprinde scăparea de tot răul în genere. ῥύεσθαι cu ἀπό=a feri de ceva; cu ἐκ a mântui. τοῦ πονηροῦ poate fi neutr.: răul să consideră ca putere căreia sântem supuși; ca masc.: diavolul, stăpânul acestei lumi, pe care o ține legată. După T. N. mai corect este cea din urmă.

14. Căci de veți ierta oamenilor greșelele lor, va ierta și vouă Tatăl vostru cel ceresc. 15. Iar de nu veți ierta oamenilor, nici Tatăl vostru nu va ierta greșelele voastre. Aceste versuri explică v. 12 arătând că împăcarea cu fratele este condiția iertării păcatelor din partea lui Dzeu. παράπτωμα este manifestarea singuratică a lui ἁμαρτία,=ἁμαρτήματα (Mc. 3, 28). Tatăl ceresc se află numai la Mt.

16. Iar când postiți, nu fiți triști ca cei fățarnici; că își ascund fețele ca să se arate oamenilor postind. Adevăr zic vouă, aū plata lor. 17. Iar tu când postești unge capul tău și fața ta o spală, 18. ca să nu te arăți oamenilor că postești, ci Tatălui tău care este întru ascuns, și Tatăl tău care vede întru ascuns va răsplăti ție. Aceste versuri stau în paralelă cu v. 2. 5: în locul aparenței să fie realitatea. Fără îndoială Mântuitorul are în

1. Πειρασμός însemnează a) examinarea trimisă de Dzeu asupra credincioșilor (Rom. 5, 3. Iac. 1, 2—4; 1 Petru. 1, 6 sq.); aceasta însă nu cerem să o delătore; b) încercările de seducere purcese din lăuntru nostru (Iac. 1, 12); aceasta nu are loc aici; c) atacurile din partea satanei — aceste să înțeleg aici.

vedere ajunarea privată și nu cea prescrisă prin lege (Lev. 16, 29. 23, 27). Aceste ajunări erau *Joi*, ziua în care Moisi s'a suit pe muntele Sinal, *Luni*, ziua în care s'a pogorit de acolo. Să 'nțelege că purtaă haine de jale ca să fie văzuți (Is. 58, 5. 61, 3). *συνθροπός* dela *συνθρός* moros, și *ᾄψ* = față: trist, întunecat. Expresiunea se explică prin *că își ascund* etc. *ἀφανίζω* = a face ceva nevăzut, a nimici, a strica (v. 19): ei fac de nu li se vede față; presăraă cenușă, nu-și spălaă fața și barba saă le înveliaă (2. Sam. 15, 30. Est. 6, 12). Contrarul este: *Iar tu* etc. Adevărata pietate nu caută a se arăta tuturor, ci numai fățarnicia. Aceasta se exprimă și în *unge capul* etc. *Întru ascuns*: în opunere cu pășirea înaintea oamenilor, Recepta are v. 18 la sfârșit: *la arătare*.

g) Valoarea bunurilor pământestii; poziția fariseilor față de lume
6, 19—7, 12.

19. Nu vă adunați vouă comori pe pământ, unde molia și rugina le strică, și unde furii le sapă și le fură; 20. ci vă adunați comori în cer, unde nici molia nici rugina le strică, și unde furii nu le sapă și le fură. 21. Căci unde este comoara ta, acolo va fi și inima ta. Aici se opun comorile cereștii celor pământestii. La *nu vă adunați* este adaus vouă spre a arăta că celce adună comori este egoist și face toate cu multă precauțiune. *Pe pământ* se leagă cu *comori*. *οἴς* (דד Is. 51, 8) e molia în haină, *βρωσις* = roadere în genere; Vulg. *aerugo* = rugină. *ἀφανίζει*: le fac să dispară, nimicesc. Amëndouă expresiunile se rapoartă la haine etc., iar *furii* la aur, argint și petri scumpe. *În cer* se leagă cu *vă adunați*: acolo se depună credincioșii. Comorile pe pământ sânt nesigure; iar motivul principal la adunarea comorilor în cer: *căci unde este comoara ta* etc. Comoara se închipuește ca scopul nizuințelor; iar inima este centrul doririi și al iubirii acestuï scop.

22. Lumina trupuluï este ochiul. Dacă ochiul tēū e simplu, întreg trupul tēū va fi luminos; 23. iar dacă ochiul tēū va fi rău, întreg trupul tēū va fi întunecos. Dacă deci lumina cea întru tine este întunerec, cât de mare este întunerecul!

24. Nimene nu poate sluji la doi domni; căci saū pe unul va urī și pe celalalt va iubi, saū de unul se va lipi și pe celalalt va desprețui. Nu puteți sluji lui Dumnezeu și mamonei. Legătura acestor versuri cu cele precedente este: cunoștința și voința noastră (în cele precedente: inima) trebuie să fie îndreptate la cer; iar aceste două sūnt pentru spiritul omului ca ochii pentru trup. Ochii sūnt capabili a primi lumina soarelui până când sūnt limpezi și luminează trupul întreg, pentrucă sūnt în partea lui de sus și-l poartă pe toate căile vieții omenesci; așa și cunoștința și voința dau spiritului direcțiunea. Ochii apar aici înșiși luminători.¹⁾ *Simplu (Teofilact: curat, sântos) — rău* (de tot orb saū numai alterat) exprimă două posibilități cari pot să se întâmple și după cari luminează ori nu; în acelaș chip înțelege Mântuitorul ochiul intern, spiritual, rațiunea:²⁾ *lumina întru tine*. Ființa internă a omului deci nu este stricată de tot; el are facultatea a cuprinde cele dzeestī. Dacă această facultate se estinde numai asupra lucrurilor pămentești, devine rea; lumina internă apune. *Dacă deci; concluzie a minori ad majus. Lumina cea întru tine: rațiunea practică; Zigaben: Rațiunea care s'a dat să lumineze și să poarte sufletul.* — Omul nu poate aduna comori pe pământ, cari-l leagă inima, și lui Dzeu deodată (v. 24). Culmea acestui contrast este eschiderea uneia prin cealaltă; raportul între stăpân și servitor nu permite indiferentizm din partea acestuia. Lui *ἀγαπᾶν* se opune *μισεῖν*, lui *ἀντέχουσαι* iarăș *καταφρονεῖν*. *ἀντέχουσαι τινος*=a se ține de cineva, a se lipi, a cuprinde, a ține cu tărie; este executarea lui *ἀγαπᾶν* (cf. 1. Tes. 5, 14. Tit 1, 9). *Μαμωνᾶς* și *Μαμωνᾶς* derivă dela מוֹן saū מוֹנָה=*avuție*;³⁾ aici e personificat în opunere cu Dzeu: idolul avuției (*Plutus*). *Ieronim: Non dixit: qui habet divitias, sed qui servit divitiis; qui enim divitiarum servus*

¹⁾ *Filo* (De vita theor. II. 482 edit. Mangey) zice: Iubitorul de Dzeu suflet naște feți nemuritori, pentrucă Tatăl a sēmēnat în el raze înțelepte cu care poate vedea învățăturile înțelepciunii.

²⁾ Rațiunea fiind curată poate înțelege lucrurile dzeestī, deși din sine nu le poate produce.

³⁾ Dela מוֹן=*a ascunde*; מוֹמוֹן=*cămară de provizie* (Gen. 43, 23. Prov. 2, 4. Iob 3, 21); alții însă cred că e contras din מוֹמָה dela מוֹן=*a se încrede*; analogie מוֹמָה din מוֹמָה.

est, divitias custodit ut servus, qui autem servitutis excussit iugum, distribuit eas ut dominus. Omul trebuie să urască răul voind a face binele. Vieța omului este lupta contra răului, dar Cristos arată că este necesar a se hotărî pentru iubirea adevărului contra păcatului.

25. Pentru aceasta zic vouă, nu vă grijiți de sufletul vostru ce să mâncați și ce să beți, nici de trupul vostru ce să îmbrăcați. Aă nu este sufletul mai mult decât mâncarea și trupul decât îmbrăcămintea? 26. Căutați la paserile cerului, că nici samănă nici seceră nici adună în granare, și Tatăl vostru cel ceresc le nutrește pe ele; aă nu sunteți voi mai mult decât aceste? 27. Dar cine din voi grijindu-se poate să-și adaugă statului său un cot? 28. Și de îmbrăcăminte ce grijiți? Căutați la crini câmpului cum cresc: nici se ostenesc nici torc. 29. Iar eu zic vouă că nici Solomon întru toată mărirea sa nu s'a îmbrăcat ca unul din aceștia. 30. Iar dacă iarba câmpului care astăzi este și mâne se aruncă în cuptor Dumnezeu așa o îmbracă, aă nu cu mult mai vârtos pe voi, puțin credincioșilor? 31. Deci nu vă grijiți zicând: Ce să mâncăm sau ce să bem sau ce să îmbrăcăm? 32. Căci toate aceste caută păgânii; că știe Tatăl vostru cel ceresc că vă trebuiesc aceste toate. 33. Dar căutați mai întâiu împărăția lui Dumnezeu și dreptatea lui, și aceste toate se vor adauge vouă. 34. Deci nu grijiți de ziua de mâne; căci ziua de mâne va griji de ale sale. Ajunge zilei răutatea ei. Deducere din cele precedente: nime nu poate sluji lui Dzeu și mamonei, deci să-și pună toată încrederea în Dzeu. Motivează: Dzeu le-a dat vieța și trupul cari sunt mai mult decât mijloacele de traiu, de care El poartă grijă. Dovada purtării de grijă a lui Dzeu sunt paserile cari nimic nu grijesc; ierburile cari trăesc timp scurt; crini cari întrec în frumuseță toată mărirea lui Solomon. Dacă aceste stau sub scutul lui Dzeu, cu atât mai mult omul (v. 26, 30). Dar această îngrijire este și superfluă. Oamenii nu pot adauge

nimic la viața lor; apoi cu aceasta se apropie de păgâni, ca cum Dzeu n'ar ști celece trebuiesc lor. Din contră ei s'au caute (contrast la adunarea de comori și la îngrijire) împărăția lui Dzeu întemeiată de Isus Cristos și dreptatea, manifestarea acesteia. *ψυχή* însemnează *suflet, viață*. Credinciosul vede viața sa în suflet, care îi este unicul principiu de viață; *μεμινῶν ψυχῆ* nu = *ἐν τῇ ψυχῆ* = *καρδιά*, ci *ψυχῆ* este obiectul îngrijirii, viața psihică care se susține cu mâncare și beaură. Cuvintele *ἢ τί πίνετε* (v. 25) trebuie citite după B. Itala și alte Verziuni, desigur lipsesc în *8*. Dzeu grijește de ai săi; de aceea: *Ἄταξί la pascerile etc. περιεὶ τοῦ οὐρανοῦ* = pascerile cari zboară sub cer. *Tatăl vostru*: Dzeu e Tatăl oamenilor. *διαφέρειν τινός* = *a se deosebi de cineva, a fi mai mult decât altul*: absurd este deci ca voi să vă grijiți de aceste lucruri. Existența omului atârnă întru toate dela Dzeu, ceea ce se dovedește că ei nu-și pot lungi viața, deși sunt foarte îngrijiți. *ἡλικία* = *statură* (*Crizostom, Augustin, Teofilact, Zigen*), apoi: *durata vieții*; *πῆχυς* = *cot*. Durata vieții se închipuește ca lungime ce se poate măsura; a adauge la corp însă un cot ar fi ceva nenatural, așadar luăm expresiunea: la viața sa nimene nu poate adauge oricât de puțin. Ceea ce are valoare despre viață în genere privește și îmbrăcămintea: *Și ce grijiți de îmbrăcămintea etc. περιβολῶν* (*ἰσχύ*) crește în orient foarte mult. *νήθουσι*: nu torc să-și facă haină. În v. 29. se demonstrează că natura în frumusețea întrece toate produsele artei (asemănarea cu mărirea lui Solomon, cf. 2. Cron. 9, 15 sq.), de aceea se se încreadă omul în Creatorul tuturor. Purtând Dzeu grijă de cele trecătoare, cu atât mai vârtos de membrii împărăției sale. *ζόφος* sunt crinii de mai înainte; Isus numește genul cărui aparțin exprimând ne'nsemnătatea florii. *Să aruncă în cuptor* se explică din împrejurarea că în orient plantele se întrebunțează ca material de foc. *Au nu cu mult mai vârtos*: vă va îmbrăca. *Puțin credincioșilor* sunt ceice au puțină încredere. Păgânii nu cred în Dzeu personal, atotștiutor și atotbun; deci li se permite să grijească de cele temporale, creștinilor însă nu fiind Dzeul lor Părintele tuturor. Aceia nu cred în nemurirea sufletului și caută a trăi cât se poate de bine aici pe pământ: învățaceii lui Isus însă se străduiesc după împărăția lui Dzeu și după dreptate. *Împă-*

răția lui Dumnezeu se ia în înțeles general: lățirea internă și externă; iar dreptatea exprimă natura acestei împărății; respective o însușire a lui Dzeu, care credincioșii trebuie s'o aibă. *αὐτοῦ* (lui): această dreptate este strins legată cu împărăția lui Dzeu; se rapoartă la *Tatăl vostru* v. 32. *Μαὶ ἀντὶαῦ* arată că aceste două lucruri trebuie să fie în planul prim al tuturor grijelor noastre, ca așa fiind dreptți înaintea lui Dzeu să ajungem în împărăția lui și atunci ne va da El și cele pământești, de cari avem trebuință. *Σὲ vor adauge:* fără îngrijirea noastră; rămâne deci numai cea dântâiu pentru noi. *Aceste toate și toate aceste* se deosebesc că în cazul ântâiu se accentuă pronumele demonstrativ, în al doilea totalitatea (Win. p. 510). V. 34 este deducerea din v. 25 sq. *Deci nu grijiți* etc.: omul se nu poarte grija zilei de mâne (*εἰς τὴν αὔριον* scil. *ἡμέραν*), pentrucă de sine grijește fiecare zi (*ἑαυτῆς*; Variantă: *τὰ ἑαυτῆς, περὶ ἑαυτῆς, ἑαυτῆ*) avându-și răutatea în măsură îndestulitoare (*ἀρκετὸν* etc.). Să oprește deci grija ca ne'ncredere în conducerea lui Dzeu, dar nu întrucât se estinde asupra răului ce avem să suportăm; nu să încuvîntează îngrijirea pentru ziua de azi, iar ziua de mâne să amintește deoarece grija are totdeauna în vedere ceva viitor. Înțelesul: Fiecare zi are greutate; omul se nu le mai mărească astăzi purtând grijă de ceace se va întâmpla mâne. Aceasta însă e diferit de: *Carpe diem, quam minime credulus postero*, și *Laetus in praesens animus, quod ultra est, oderit curare* (Horatiu). *ἀρκετὸν* scil. *ἔστι* în loc de *ἀρκετῆ* ca lat. *triste lupus stabulis, saū varium et mutabile femina*.

7, 1. Nu judecați, ca să nu fiți judecați. 2. Căci cu care judecată judecați veți fi judecați, și cu care măsură măsurați se va măsura voue. *ζῴνειν* nu=*ζαζαζῴνειν*, deși din context rezultă că cu aceasta sfērșește (cf. Rom. 2, 1. 14; 3, 4; 1. Cor. 5, 12). Isus nu oprește a examina, respective a judeca, pe alții după greșelele lor (cf. Io. 7, 24; 1. Cor. 2, 15; 1. Tes. 5, 21), ci numai judecata unde omul uită de smintele sale și condamnă pe ale altuia luând așa locul lui Dzeu; când omul condamnă deodată cu păcatul și pe păcătoș (Io. 7, 49. Mt. 15, 26). *Sὲ nu fiți judecați*: la judecata viitoare. Motivul este: *cu care măsură* etc. = ochiū pentru ochiū etc. cf. 5, 38. *μετρηθῆσεται*, im-

personal, exprimă: având tu această putere trebuie s'o concezi și altora.

Ideea aceasta se desvoltă. 3. Ce vezi țandăra în ochiul fratelui tău, iar nu bagă în seamă bârna în ochiul tău? 4. Sau cum vei zice fratelui tău: Lasă se scot țandăra din ochiul tău, și iată bârna în ochiul tău. 5. Fățarnice, scoate mai întâiu bârna din ochiul tău, și atunci vei vedea bine se scoți țandăra din ochiul fratelui tău. *κάρφος*=festuca, închipuește o smintă morală mică; *δοξός*=trabo, una mare. Contrastul e cam iperbolic, dar proverbul pare a fi fost întrebuintat la Evrei. *Baba bathra*: *Cum diceret quis alicui, ejice festucam ex oculo tuo, respondit ille: ejice et tu trabem ex oculo tuo.* Omul fățarnic caută a descoperi smintele mai mici ale aproapelui, iar cele mari ale sale le ascunde.

Învățăceii se caute mai întâiu a se îndrepta pe sine, apoi pe alții; dar de altă parte se nu fie fără băgare de seamă la împărțirea lucrurilor sante. Lor nu le este permis a arunca aceste lucruri celorce nu se vor îndrepta, pentru că sunt prea comozi să-i judece. Să nu judecăm pe alții, dar să examinăm starea lor ca așa se fim în curat cu densii. 6. Nu dați cele sante cânilor, nici aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor, ca se nu le calce cu picioarele lor și întorcându-se se vă rupă pe voi. *τὸ ἄγιον* sunt în T. V. darurile de jertfire (Lev. 22, 2 sq.) spre întreținerea preoților și nu se puteau întrebuinta spre scopuri profane, cu atât mai puțin se se arunce cânilor; iar aici ca și *mărgăritarele* sunt sacramentele și învățăturile creștine, părți ale jertfei lui Cristos, deci lucruri foarte prețioase. *ζύγες* sunt oamenii cu această natură de a lătra asupra tuturor lucrurilor (batjocuritorii, Fil. 3, 2); *porcii* sunt oamenii necurați, desfrânați (2. Petru 2, 22). Acești din urmă calcă cu picioarele lucrurile sante și învățătura, ba ușor se întorc (dela mărgăritarele aruncate lor) contra celorce le-au dat (*Ep. Barnaba* c. 10 se explică pentruce în T. V. s'a oprit a mânca carne de porc).

7. Cereți și se va da voue; căutați, și veți afla; bateți, și vi se va deschide. 8. Căci celce cere ia, și celce caută află, și celuice bate se va

deschide. 9. Saŭ care este omul dintru voi, dela care de va cere fiul sĕu pâne, doar îi va da lui piatră? 10. Saŭ de va cere pește, doar șerpe va da lui? 11. Dacă deci voi rĕi fiind știți da daruri bune fiilor vostri, cu cât mai vĕrtos Părintele vostru care este în ceruri va da celorce cer dela dĕnsul. 12. Deci toate câte voiți ca sĕ vĕ facă vouĕ oamenii, așa și voi faceți lor; căci aceasta este legea și prorocii. Vieată adevĕrată în dragoste are omul cerĕnd în rugăciune ajutorul Spiritului sânt; acesta depărtează disprețul celor sante. Imper. *cereti, căutați, bateți* sânt gradație și exprimă că rugăciunea sĕ fie statornică și cu inzistență. În v. 8. sĕ motivează din regula generală: *Cine cere capĕtă*. Isus arată că oricine ar fi care cere va primi: rugăciunea din inimă curată implinește Dumnezeu. Cu v. 9. sĕ introduce alt motiv: sĕ întâmplă între oameni altcum? Aici avem două întrebări: *Cine este omul întru voi... care ar da?* și: *De ar ruga pe cineva... doar ar da* (Win. p. 477). Imaginele din v. 9. 10. sânt luate dela asĕmĕnarea pâinii cu piatra, și a șerpelui cu peștele; apoi în apropierea lacului Genezaret acestea erau hrana de toate zilele (14, 17. Io. 6, 9). *Saŭ care*: pune cazul că Dumnezeu ar putea face altfel, apoi sĕ privească la ființa lui mai înaltă și aplice făptuirea oamenilor, care nu schimbă cele rele cu cele bune. Nici un părinte — deși păcătoș (*rĕi fiind*) — nu dă fiului sĕu piatră în loc de pâne etc. *δούρατα ἀγαθά* contrast la piatră și șerpe. Lc. 11, 13 are în loc de următorul *ἀγαθά* (absolut): *πνεῦμα ἁγίων*, suma tuturor darurilor; iar aici puindu-sĕ la urmă arată în mod absolut că Dumnezeu este dătătorul tuturor bunurilor. V. 12. se bazează pe proverbe ale poporului evreesc. În Talmud se află zicerea lui Hillel: *Quod exosum est tibi, alteri ne feceris*. Iubirea de sine sĕ fie regula iubirii aproapelui; Dumnezeu însă trebuie iubit peste toate. *ἕνα ποιῶσιν* stă în loc de infin. (Win. p. 315). *Așa* nu stă în locul lui *aceste* (ca cum s'ar trece dela obiect la formă), ci exprimă felul voinții. Adevĕrul acestei maxime zace în împrejurarea că creștinul are în Cristos perfectă pildă.¹⁾

¹⁾ Astfel de ziceri sĕ află și la păgâni dar au înțeles negativ ca și Tob. 4, 16: Ceeace nu voești ca alții sĕ-ți facă, nu face nici tu altora.

Motivul: *aceasta este legea etc.*, adică în aceasta zace cunoscândul esențial al părții morale din T. V. (Gal. 5, 14; de aceea *οὗτος*). — *Crizostom, Teofilact* zic că aceste cuvinte dovedesc că omul poate să-și agonisească cunoștința necesară a datorințelor morale, deci *excusatio ignorantiae* nu are loc.

h) Provocări a stăruii în viața creștină, 7, 13—24.

13. Întrați pe poarta cea strîmtă; că largă este poarta și lată calea care duce la perire, și mulți sunt care umblă pe aceasta; 14. cât de strîmtă este poarta și îngustă calea care duce la viață, și puțini sunt care o află pe ea! Dela învățării lui Cristos se cere foarte mult pentruca să poată intra în împărăția cerurilor. Greutatea acestor cerinți se înfățișează foarte nimerit prin imaginea unei porți strimte și unei căi înguste cari duc în fortăreața vieții vecnice. *Întrați*: unde? se spune v. 14. *ὅτι* v. 13 este motivare *e contrario*. *δι' αὐτῆς* scil. *πύλης*, iar scopul: *la perire*; moartea vecnică (Fil. 1, 28. Ezr. 10, 39; 2. Petru 3, 7. 16). *Duce* se rapoartă la poartă. V. 14. *τί* este traducerea lui *ἡ* și e provocare exclamatoare către auzitori; *NBX* citesc *ὅτι*, ceace pare format din *τί* pentrucă nu știeau să și-l explice. Fără îndoială porțile se inchipuesc la începutul fiecărei căi, pentrucă stă consecvent *ὁδός* înaintea lui *πύλη*. — Poarta largă și calea lată simbolizează natura desfrînată; omul urmează acesteia cu ușurință, chiar cu plăcere; de aceea și umblă mulți pe ele; poarta strîmtă și calea îngustă sînt adevărata pocăință, abnegațiunea și mortificarea poftei: observarea strictă a poruncilor lui Dumnezeu. Pe aceste umblă puțini. Cele două dîntăi se imbie omului, el trebuie numai să urmeze naturii sale stricate; cele două din urmă însă trebuie căutate; de aceea *εὐρίσχοιτες*. *Peirea și viața* sînt ținta la care se ajunge pe aceste căi.

15. Păziți-vă de prorocii mincinoși care vin la voi în haine de oi, iar în lăuntru sînt lupi răpitori. 16. Din roadele lor îi veți cunoaște pe dînsii. Aū doar culeg struguri din spinii sau smochine din scăete? 17. Așa tot pomul bun face roade bune, iar pomul putred face roade rele.

18. Nu poate face pomul bun roade rele, nici pomul putred să aducă roade bune. 19. Tot pomul care nu face roadă bună se taie și în foc se aruncă. 20. Drept aceea din roadele lor veți cunoaște pe ei. Întrarea în împărăția cerurilor (pelângă îngustimea căii) se îngreuează prin împrejurarea că pășesc învățători falși care nu sunt trimiși dela Dumnezeu și caută a abate pe oameni dela adevăr (*profeți mincinoși*; 24, 11. 24; Mc. 13, 22. Lc. 6, 26. Acta 13, 6; 1. Io. 4, 1; 1. Petru 2, 1. Apoc. 16, 13; la Greci *ψευδομάρτυς*; cf. expresiunile înrudite *ψευδάδελφος* — 2. Cor. 11, 26. Gal. 2, 4 — *ψευδ-απόστολος* — 2. Cor. 11, 13 — *ψευδοδιδάσκαλος* — 2. Petru 2, 1 — *ψευδομάρτυρ* — Mt. 26, 60). Aceștia se opun lui Cristos. celui promis (Deut. 18, 18); iar credincioșii se pot feri de dâșii pentru că se arată îndată ce sunt: exteriorul (*haine*) este blând, iar în lăuntru sunt plini de răutate (*lupi răpitori*). Acest înțeles îl au și Părinții când vorbesc de eretici (*Ieronim, Augustin, Ciril Alexandrinul*); seducători în genere (*Ilarie, Crizostom*). La tot cazul acești indivizi sunt învățători creștini. *Haine de oi* nu este îmbrăcămintea prorocilor (3, 1), ci exprimă nevinovăția aparentă și blândeța: ei vin cu chipul blând și smerit, iar scopul lor este a perde pe cei ce îi ascultă (firea de lup caută ale sale și ușor se tradează, cf. Io. 10, 12. Acta 20, 29). *În lăuntru*: sub haina blândeții; natura fătarnică. Criteriile de a-î cunoaște sunt roadele, adică faptele lor. În natură rodul arată însușirea pomului, faptele dovedesc caracterul sistemului său învățătorului. *Spinii, scătele* stau în corespondență. *Așa*: cum învață exemplele aduse; aplicarea la profeții falși. Analogia legii despre deosebirea roadelor pomului sănătos și a celui putred cu suc bolnăvicios. *σαπρὸν δένδρον* este un pom putred. În Palestina se află mai mulți spinii cari samănă după formă cu vița; sulina încă are roade ca smochinul (*Virg. Georg. I, 153*). Asămănarea acestor plante însă nu poate înșela (cu roadele, mai mult cu floarea lor frumoasă) pe omul cunoscător; astfel nici învățătorul falz pe cei ce judecă toate cu credință tare. V. 18. desvoltă aceeaș idee negativ. În natură toate se arată după rod; așa și în vieața spirituală după fapte; aceste pot fi ascunse câtva vreme dar nu pentru totdeauna. V. 19. conține ideea: pomi neroditori nu se cultivă,

ci să taie și aruncă în foc; astfel să va întâmpla și cu învățătorii falși la judecata de pe urmă. V. 20. e deducțiune din v. 18.

21. Nu tot celce îmi zice mie: Doamne, Doamne, va intra în împărăția cerurilor, ci celce face voea Tatălui meu care este în ceruri. 22. Mulți îmi vor zice în ziua aceea: Doamne, Doamne, aș nu cu numele tău am prorocit, și cu numele tău am scos dracl, și cu numele tău puteri multe am făcut? 23. Și atunci voiți mărturisii lor că nici odată nu v-am cunoscut pe voi, duceți-vă de la mine care lucrați fărădelege. Cele zise de prorocii falși aplică la partizanii săi între care încă se pot străcura abuzuri. Nu e destul numai a intra pe poarta strîmtă și a striga cătră Isus Doamne, Doamne, ci spre a evita calea peirii să cere ca ei să facă voea Tatălui descoperită de Isus. Credința singură nu folosește, ci aceasta trebuie dovedită în fapte. *οὐ πᾶς* nu = *nullus*, ci: *nu fiecare* (1. Cor. 15, 39. Win. p. 161). *λέγειν* opus lui *ποιεῖν* (1. Io. 3, 18. Col. 2, 23; 1. Tes. 1, 5. Iac. 1, 22). Cu *λόγις* (caldaice כַּר sau כַּר) agrăeau Iudeii pe înțelepți și învățatori. În T. N. cuvântul — pentru Ps. 110, 1 — este agrăire mesianică (Io. 13, 13 sq.), iar în biserică suma mărturisirii arătându-se deplina cunoștință a măririi în persoana lui Cristos (1. Cor. 12, 3. Fil. 2. 11). *Doamne* se repețește exprimând că această mărturisire se face cu multă stăruință, iar din context ne convingem că cei de față sînt fățarnici: ei zic numai Doamne, Doamne, dar nu implinesc ceea ce cere el. *Ziua aceea*: a judecării. *Zigaben*: *Ziua aceea o numește pe a judecării, ca una cunoscută și așteptată*. Atunci ei se pot provoca că aveau unele puteri spirituale. *προφητεῖν, δαιμόνια ἐκβάλλειν, δύναμιν ποιεῖν*; în timpul întăiului al creștinismului aceste puteri erau mai active. Despre harizme în genere Rom. 12, 6 sq. 1. Cor. 12, 1 sq. *Cu numele tău*, nu: *jussu et auctoritate sua*, ci: pronunțând numele tău am săvârșit minuni și am prezis lucruri viitoare. Așadar *προφητεῖν* se ia în înțelesul strîns: prezicerea viitorului. *Cu numele* este pus de trei ori și arată că aveau puterea lui Isus; pentru aceasta credeau a fi învredniciți de împărăția cerurilor. Aceștia primiseră cuvântul lui Isus dar l-au

profanat; ei fățurează învățătura adevărată și nu sunt conștienți că aceasta le aduce peirea, iar ziua judecării va arăta toate (Rom. 2, 16). *Voiu mărturisi*: voiu spune în auzul tuturor; indegetează pășirea judecătorului lumii. *Öti* e recitativ. *γινώσκειν* ca *ΥΤ*: pe Dumnezeu cunoaște numai acela pe care l-a cunoscut el mai înainte (Gal. 4, 9; 2. Tim. 2, 19). Isus declară că cu densus ei nu au legătură. *Duceți-vă*, Ps. 6, 8 sq., iar motivul: pentru că au făcut fărădelege (Ps. 5, 5. contrast la a lucra dreptate Acta 10, 33; 2. Cor. 6, 14. Evr. 1, 9. ca Mt. 13, 41. 23, 28. 24, 12). Ei nu primesc ceea ce pretind, ci sunt pedepsiți pentru că au lucrat contra voei lui Dumnezeu.

i) Epilogul, Incheierea, 7, 24—29.

Aci se arată ponderozitatea celor precedente sub icoana unui om care zidește pe temelie sigură; lucrarea minunilor nu îndreptățește pe nime la împărăția cerurilor, ci numai împlinirea poruncilor.

24. Deci tot care aude cuvintele mele aceste și face aceste se asemănă omului înțelept, care a zidit casa sa pe stâncă. 25. Și s'a pogorît ploaie și au venit riuri și au bătut vânturi și au lovit casa, și nu a căzut; că era întemeiată pe stâncă. 26. Și tot care aude cuvintele mele aceste și nu le face se asemănă omului nebun, care a zidit casa sa pe nisip. 27. Și s'a pogorît ploaie și au venit riuri și au bătut vânturi și au lovit casa aceea, și a căzut, și era mare căderea ei. Stânca mântuirii este adevărul večnic apărut în Cristos (Deut. 32, 15. Ps. 18, 3. 42, 10. Is. 17, 10). *ὁμοιωθήσεται* (după N BZ, Verz. și unii Părinți; alții citesc *ὁμοιώσω*, Win. p. 262) se ia în înțelesul *comparare*; iar viit. însemnează: ceea ce oarecum așa va fi la judecata de pe urmă. Asămănarea zidirii se desvoltă 1. Cor. 3, 9 sq.; v. 11 se numește creștinul templu spiritual. *Stâncă*, nu una anumită, ci categorie, cf. v. 26 nisip. *βροχή* (ὄψις) ploaie grea, torențială. Asămănarea o înțelegem dacă avem în vedere că văile în Palestina sunt foarte ripoase. Casa zidită pe o stâncă în apropierea unui pârâu nu suferă pagubă când vin

rupturi de nor; iar când aceasta nu află loc atunci temelia se tot surpă până cade. Înțelesul: cine întemeiază viața sa pe învățătura lui Cristos, este în credință ca casa zidită pe stâncă; venind asupra lui necazuri, goane, ispite etc. stă neclătit; din contră celce numai pe din afară primește cuvântul lui Cristos, nu viețuește după el ci îl așază pe temelia nipoasă a părerilor sale, acela nu poate înfrunta viforele vieții. Căderea acestuia este însă mai mare decât a celuice nici când n'a crezut (*era mare căderea ei*).

28. Și a fost când a sfârșit Isus cuvintele aceste, se mira mulțimea de învățătura lui; 29. că era învățându-și pe ei ca unul ce are putere, și nu ca cărturarii lor. Și a fost Win. p. 565. e. ἐκπλήττισθαι mai marcat ca θαυμάζειν, = a fi cuprins de ceva. ἐπί mai mult în T. N.; Grecii întrebuintează dat. sau acuz., mai rar ca aici. ἢν διδάσκων circumscrie timp. finit cu part. prez., exprimă ceea ce se întâmplă timp mai îndelungat (Win. p. 526). Motivul mirării se spune v. 29. Cărturarii (și fariseii se află în puține mărturii) încă propuneau adevăruri, dar la densii se observa că le-au învățat, iar Isus nu explică numai T. V. ci pășește ca nou legislator, ca unul cu plenipotență mai înaltă (ἐξουσία); sau: cuvintele lui Isus pătrund în inimile auzitorilor; toți recunosc că altcum îi impresionează învățământul lui decât al cărturarilor.

II. Isus face minuni, 8, 1—9, 34.

§. 12. Minunile lui Isus; chemarea lui Matei; despre post.

În cele precedente Isus se înfățișează ca învățător, iar în cele 2 cap. următoare evangelistul descrie minunile lui. Dintru început omul avea stăpânirea asupra naturii; dar cu păcătoarea a pierdut-o și acum o restituie Cristos. Natura încă s'a lăpădat de om și așteaptă mântuirea (Rom. 8 19 sq.), care i-o dă Mântuitorul. Acesta dobândește ca om puterea de mai nainte asupra naturii, dar în măsură mai mare, căci acum trebuie să învinge toate puterile dușmănești și nu se dezvoltă în armonie, ce era cazul la întâiul Adam. De aceea puterea lui Cristos asupra naturii se manifestă ca minuni;

impotența oamenilor era ceva firesc, iar stăpânirea un ce supranatural. Cristos făcând minuni a dovedit că este Mesia, Fiul lui Dumnezeu (Io. 5, 36. 10, 37 sq. 16, 11 sq.), apoi a depărtat urmările păcatului și a restabilit raportul primitiv între spirit și natură. Raportul acesta va fi deplin la sfârșitul zilelor când va fi învinsă moartea, ultima urmare a păcatului. Faptele aceste ale lui Cristos ca manifestări ale puterii extraordinare se numesc *puteri* (*δυνάμεις*); *semne* (*σημεῖα*) când stau în legătură cu scopuri dzești — în parte sau întreg; iar *minuni* (*τέρατα, θαυμάσια*) dacă nasc mirare sau spaimă; foarte adese se numesc *fapte* (*ἔργα*), îndeosebi la Ioan.

a) Vindecarea leprosului, 8, 1—4.

(Mc. 1, 40—45. Lc. 5, 12—16).

După Lc. (l. c.) această vindecare s'a săvârșit înainte de predica de pe munte; la Mc. după vindecarea soacrei lui Petru.

1. Iar pogorîndu-se el din munte, a mers după dânsul mulțime multă. 2. Și iată un lepros s'a închinat lui zicând: Doamne, de vrei, poți să mă curățești. *καταβαίνειν* privește la 5, 1. *αὐτῷ*—*αὐτῷ* cf. 5, 40 (Win. p. 139. 4.). *Și iată*: se întâmplă ceva neașteptat. Lepra este boală primejdioasă și foarte lătită în Palestina, Egipt. Legea mozaică se ocupă Lev. 13. 14. *προσκυνεῖν* = a cădea la picioare, formulă de reverință uzitată în orient; fără semnificare religioasă: a duce mâna la gură și a o întinde cu sărutare către altul. *De vrei*: cel bolnav crede în Isus o ființă mai înaltă; are deplină credință în puterea lui vindecătoare; numai voind îl poate ajuta.

3. Răspunsul lui Isus: Și întinzându-și mâna s'a atins de el zicând: Voesc, curățește-te. Și îndată s'a curățit lepra lui. Isus se atinge cu mâna de cel bolnav; urmează vindecarea. Mai adese întimpinăm această atingere; analogie este magnetizmul animalic. Conductorul puterii mai înalte la Isus este trupul care atingându-se cu al bolnavului transmitea putere vindecătoare. Să n'ntelege că această analogie trebuie restrinsă întrucât la Isus avem puteri extraordinare, și servește numai a afla explicare în regiunile in-

ferioare. La s. taine darurile mai înalte sânt îmbinate cu semne vizibile, pentruca credincioșii să știe momentul când le pot primi. — *καθαρίσειν* se poate înțelege declararea din partea preoților (Lev. 13, 13. 17 după LXX); aici este vindecarea momentană, ceea ce dovedește *îndată* (cf. Mc. 1, 42). *Lepra lui*: boala, adică cel vindecat; s'a curățit de boală.

4. Și zise Isus lui: Vei nimăru-i să nu spui, ci mergi arată-te preoților și adu darul ce l-a poruncit Moisi, lor spre mărturie. Isus oprește celui vindecat a spune ceva (cf. 9, 30. 12, 16. 16, 20. 17, 9. Mc. 3, 12. 5, 43. 7, 26. 8, 26. 30. 9, 9. Lc. 8, 56. 9, 21). Motivul este că nu voia să producă tumult (Mc. 1, 45) cunoscând așteptarea Iudeilor de atunci, care lesne îl proclamau rege mesianic. Se poate însă că Isus voia ca unele persoane vindecate să se întoarcă, ceea ce nu puteau face dacă s'ar fi ocupat cu lățirea minunilor. Aceasta se întârește încâtva din locurile unde anume poruncește a spune cele întâmplate. (Mc. 5, 19 cf. Mt. 8, 34). Vindecarea s'a săvârșit înaintea poporului (v. 1), dar numai cei din apropiere au văzut întreg procesul, apoi Isus va fi avut în vedere și călătoria celui vindecat la Ierusalim. Îndrumarea a merge la preoți (Lev. 3, 13) arată că Isus nu voia să conturbe ordinea T. V.; apoi să nu producă în cel vindecat ideea că s'ar putea dispensa de împlinirea datorințelor legale. Nicăunde Isus nu caută pe cel vindecat să-I aducă la conștiința mai înaltă care se întemează în T. N. prin renaștere, ci lasă persoanele să stea pe bazele unde se află și desăvârșindu-se să ajungă la dreptatea T. N. care conține pocăință. *Adu darul*: prescrie Lev. 14, 10 în cazuri când preotul constatare însănătoșarea. Jertfa aceasta era dovadă generală că cel bolnav de lepra poate intra iarăși în comuniunea celorlalți; de aceea *lor spre mărturie*: oamenilor, că s'a vindecat.

b) *Vindecarea slugii bolnave*, 8, 5—13.

(Lc. 7, 1—10).

5. Iar intrând el în Capernaum, venit-a la dânsul un sutaș rugându-l și zicând: 6. Doamne, sluga mea zace în casă, rău chinându-se. *ἐκατοντάρχης* = *centurio*; era păgân (v. 10), cunoștea însă legea

mozaică și poate era prozelit al porții; stătea probabil în serviciul regelui Irod Antipa care organizează armata sa după modelul Romanilor. Istorisirea face impresia că sutașul abia așteptase să vină Isus. *παῖς* nu este *fiu* ci *slugă* (Lc. 7, 2) = *נַעַר* = *עַבְד*. După Mt. sutașul în persoană roagă pe Isus (Crizostom, Teoflact, Zigaben); altcum Luca care este mai precis și intuitiv. Între aceste două relatări există diferențe ne'nsemnate. Sluga lui era cuprinsă de boală paralică (parțială); *βέβληται* = zace în pat; *chinuindu-se rău* se leagă cu *παρὰλυτικός* și descrie boala; după Lc. era aproape de moarte.

7. Zise el lui: Venind eă îl voiă tămădui. 8. Iar sutașul răspunzând zise: Doamne, nu sânt vrednic ca să intri sub acoperemântul meu; ci zi numai cu cuvântul, și se va tămădui sluga mea. 9. Căci și eă sânt om sub stăpânire, având sub mine ostași, și zic acestuia: Mergi, și merge, și altuia: Vino, și vine, și slugii mele: Fă aceasta, și face. *Venind eă* arată că Isus este gata a-i împlini dorința. *ἴνα . . . εισέλθῃς*; *ἴνα* nu are înțeles final, ci circumscrie infinit. (Win. p. 314 obs. 2.). Declarându-se Mântuitorul gata a veni să-l ajute sutașul exprimă smerenia și încrederea nemărginită în puterea dumnezească care locuște în Isus. Acesta se apropia de casa sutașului (Lc.); atunci se vede el nevrednic de această vizită a celui prea sânt; Isus poate tămădui și numai cu cuvântul, ceea ce dovedește din propria experiență (*zic acestuia . . . altuia*). *Cu cuvântul* este mediul. El care stă sub stăpânirea altuia (*εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν*: cunoaște deci ce însemnează supunerea și ascultarea) are sub sine soldați căror poruncește, iar aceștia trebuie să asculte. Boalele se asemănă soldaților. *μοῦ* înaintea lui *ὑπὸ τὴν στέγην* arată diferența personală: Isus și el.

10. Iar Isus auzind s'a mirat și zise celorce veneau după dânsul: Adevăr zic voue, nici în Israil n'am aflat atâta credință. 11. Dar zic voue că mulți dela răsărit și dela apus vor veni și vor sta la masă cu Avram, Isac și Iacob întru împărăția cerurilor; 12. iar fiii împărăției se vor arunca întru întunerecul cel mai din afară; a-

colo va fi plângere și scârșnirea dinților. 13. Și zise Isus sutașului: Mergi, fie ție precum ai crezut. Și s'a tămăduit sluga în ora aceea. Mântuitorul află la acest păgân o tărie de credință (cf. Gen. 15, 6) care întrecea pe a lui Israil. *Zigaben* zice că nu era israelit, nici cunoștea scripturile despre el, și îngrabă a crezut. Mirarea aceasta s'ntelege numai de firea omenească (Gen. 32, 24 sq.). Smerenia oamenilor află totdeauna grație la Domnul și el lo-cuește în inimile lor (Ps. 34, 19). Descoperirea acestei stări sufletești în păgânul de față folosește Mântuitorul spre a arăta celorce veneau după dânsul (fiind Iudei) chemarea lor ca poporul ales. Israil trebuia nu numai să producă pe Mesia din sinul său, ci păstrând deplina susceptibilitate, să-l îmbrățișeze cu credință și astfel să se întemeieze în mijlocul lui mai întâiu împărăția lui Dzeu. Dar el nu a primit pe Mesia — în parte mare — și așa creștinismul a trecut la păgânii (Rom. 9, 4 sq. 11, 11 sq.); care trecere se indică v. 11. sq. În cele următoare sutașul este reprezentantul păgânilor care aștepta mântuirea; pentrucă *mulți* sunt membrii spirituali ai lui Israil (Rom. 2, 14. 15. 11, 17) împraștiați între popoare, pe care Isus îi va uni în sine (Io. 10, 16). *Răsărit și apus*: numai cele 2 regiuni opuse însemnând lumea întreagă (Is. 43, 6. Ps. 103, 12). Prerogativele Iudeilor sunt: *a sta la masă* (în orient se ședea la masă pe perini). Iudeii își inchipueau împărăția mesianică ca un ospet. Așadar cu dreptii T. V. (se amintesc numai reprezentanții lor) vor sta la un loc, împreună vor fi. Această fericire vor gusta în imperăția cerurilor păgânii din toate unghiurile pământului dacă cu credință vor deveni fii spirituali ai patriarhilor și vor fi părtași apoi de bucuriile acestora; iar Iudeii, fiii lor trupești, membrii naturali ai acestei împărății, se vor scoate din imperăție pentru necredința lor. *Afară* îndegetează pe *șow* unde se află păgânii, fii spirituali. Împărăția se inchipuește ca teritoriū îngrădit de toate părțile; elementul ei este lumina, iar afară de ea se află întunerecul. *Cel mai din afară* exprimă depărtarea de acest element de viață (Înțelep. 17, 21. 18, 1). Cei din împărăția mesianică se veselese, cei afară de ea sunt triști, în chinuri și dureri. Aceasta este soarta fiilor care au fost alungați din imperăție (*Plângere și scârșnirea dinților*). În

v. 13 se dovedește că după măsura credinții noastre Dumnezeu împărtășește harul său (după puterea noastră de a-l primi). Credința sutașului se recunoaște; urmează tămăduirea. *Ora aceea*: momentul când Mântuitorul a rostit cuvintele: *Fie fie precum ai crezut*. — Isus vindecă din depărtare. Vindecarea aceasta nu se poate identifica cu Io. 4, 46—53.

e) Vindecarea soacrei lui Petru, 8, 14—17.

(Mc. 1, 29—34. Lc. 4, 38—41).

14. Și intrând Isus în casa lui Petru văzu pe soacra acestuia zăcând și aprinsă de friguri. 15. Și s'a atins de mâna ei, și a lăsat-o frigurile; și s'a sculat, și servea lui. 16. Iar făcându-se seară a adus la dânsul pe mulți îndrăciți; și scotea duhurile cu cuvântul și vindeca pe toți care se afla rău, 17. ca să se plinească ceea ce s'a zis prin Isaia prorocul care zice: Acesta nepuțințele noastre a luat și boalele le-a purtat. Petru fiind căsătorit avea casă în Capernaum (după Mc. 1, 29 locuia Andrei cu dânsul), ceea ce se întărește din 1. Cor. 9, 5; soția sa lua parte la oficiu pentru că o ducea cu sine. Isus numai se atinge de soacra lui Petru, care nu numai se tămăduiește, ci capătă puterea a le sluji la masă. *διηκόνη αὐτῷ*: lui Isus; *Recepta αὐτοῖς*: și celor ce erau acolo. După Lc. 4, 48 această vindecare s'a întâmplat Sâmbăta, iar făcându-se seară aduc la Isus bolnavi.

Îngrabă s'a lătit vestea despre minunile lui Isus; după potolirea căldurii de peste zi vine mulțimea cu bolnavi ca să-l vindece. Evangelistul vede realizată profetia lui Isaia 53, 4; părăsește LXX care traduce: *οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾷται*, pentru că în acest înțeles nu corespundea scopului său; el deci urmează originalului și traduce *יְהִי עִם אֲסֻפְיָא*, iar *כּוּכָא* cu *νόσος*; verbele *נָשָׂא* și *כָּבַל* cu *λαμβάνειν* și *βαστάζειν*. Tămăduitorul ia boalele și le poartă ca o sarcină luată dela alții. Comparând cu 1. Petru 2, 24, unde același citat se întrebuintează a dovedi satisfacerea substitutivă a Mântuitorului, pare că aici nu are loc, pentru că cap. 53 la Isaia se vorbește de suferințele Mesiei. Se

observă însă că suferințele fizice sînt numai o parte a urmărilor păcatului. Mântuitorul avea să restituie starea originală a oamenilor; așadar să ridice suferințele externe și interne: deocamdată cele dîntâi, cari să devină mijloace spre deșteptarea dorinții de a scăpa de suferințele sufletestii și a nutri speranța că aceasta e cu puțință. Lucrarea Mântuitorului cuprinde amîndouă: omul întreg să se mîntuească, după trup și suflet.

d) *Urmarea după Isus; liniștirea mării, 8, 18—27.*

(Mc. 4, 35—41. Lc. 8, 22—25. 9, 57—62).

18. Iar vîzînd Isus mulțime multă împrejurul său, a poruncit să meargă de cealaltă parte. Mt. înșiră cele următoare după vindecarea soacrei lui Petru, deși după v. 18. pare a fi altă situație; Mc. amintește liniștirea mării după asemănările sîmîntătorului etc.; iar Lc. leagă la cele precedente simplu cu formula: *întruna din zile. Iar vîzînd* este motivul lui a *poruncit*. Minunile lui Isus atrag mulțime; spre a evita tumulte, trece dela Capernaum, de cealaltă parte a lacului Genezaret.

19. Și apropiindu-se un cărturar zise lui: Învîțătorule, voiî să merg după tine ori unde vei merge. 20. Și zise Isus lui: Vulpile aî vizunii și paserile locuințe, iar Fiul omului nu are loc unde să-și plece capul. Conversația — după Lc. 9, 57 sq. — s'a întîmplat în anul din urmă al lucrării lui Isus, înainte de a merge la Ierusalim de sîrbîtoarea colibelor (Io. 7, 1—10). Nu să poate hotări care evangelist este corect în privința cronologică; Mt. însă trebuie preferit față de espunerea nehotărită a lui Lc. *eis* în greccitatea de apoi = *eis* = oarecare Win. p. 111. 9); e contrast la *altul*, ca cărturar la *învîțăcel* v. 21. Individul care se declară gata a-l urma pretutindene este cărturar, vîzut la popor, credea că lipindu-se de Isus va crește în vază și mai mult. După v. 21 era) el deja învîțăcel, dar de acum înainte voește să nu se mai deslipească de dînsul. V. 20. arată Isus greutățile acestei urmări. El ca Fiul omului nu are nici ceeace aî animalele (*καταστροφήσεις* = locuri de petrecere, quartir, *Polyb.* 11, 26, 5 cf. 13 32; 2. Mac. 14, 35; nu special: cuiburî); duce lipsa celor

mai necesare lucruri. Cine vine după dânsul se nu aştepte comoditate şi câştig. *Fiul omului* (בן־אדם, cf. Acta 7, 56; învăţaceii nicicând nu întrebuintează această numire) se numeşte Isus având în vedere Dan. 7, 13, unde prorocul vede pe Mesia pe norii cerului cu un chip care nu se deosebeşte de al omului; mai apoi este numirea Mesiei, luată din Ps. 2, 2. Întrebuintând Isus această numire înţelege: Fiul omului din profeţia lui Daniil, adică Mesia; *omului* e luat generic. Să poate însă că raportându-se la Ps. 8 se numeşte adevăratul om; în care se realizează deplin ideea omenirii; al doilea Adam începe un neam nou (1. Cor. 15, 47). *Să-şi plece capul*: nu are loc de odihnă; exprimă sărăcia şi vieţa neliniştită (Io. 13, 28. 12, 5. 19, 23).

21. Iar altul din învăţaceii zise lui: Doamne, îngăduie-mă mai întâi să merg să îngrop pe tatăl meu. 22. Iar el zise lui: Vino după mine, şi lasă pe morţii să-şi îngroape morţii lor. Al doilea dintre învăţacei (în înţeles larg; *εταρος* pune pe acesta în categoria celui de mai înainte) roagă pe Isus de a-i da voie să implinească datorinţele către părintele său (Lev. 21, 11. Num. 6, 65). Din 9, 23. Acta 5, 7 sq. vedem că la Iudei era datina a îngropa morţii în aceeaşi zi. La cuvintele: *Îngăduie-mă . . .* putem adauge: apoi voi veni după tine. Isus respinge cererea. *Maî întâi*: înainte de a merge după tine. *Morţi . . . morţii*: întâiul de luat în înţeles spiritual; aparţin lumii necredincioase. Cel chemat de graţia dumnezească trebuie îndată să-şi urmeze lăsând toate interesele pământeşti; fie chiar datorinţe foarte mari. A îngropa pe părinţi şi a face alte lucruri pot şi ceice nu sunt chemaţi de graţie. *Morţi lor*: din familie. Isus nu opreşte a implini datorinţa pietăţii, dar arată că datorinţa către Dumnezeu precede oricărei alteia; el cere dela învăţacei abnegaţiune, mortificare şi hotărîre momentană fiind chemaţi.

23. Şi intrând el în corabie, aū mers după el învăţaceii lui. 24. Şi iată vifor mare s'a făcut pe mare, cât se acoperea corabia cu valuri; iar el dormea. 25. Şi apropiindu-se l-aū deşteptat zicând: Doamne mântueşte-ne, perim. 26. Şi ziselor: Ce sunteţi fricoşi, puţin credincioşilor? Atunci sculându-se a certat vânturile şi marea, şi s'a fă-

cut liniște mare. 27. Iar oamenii se miraū zicēnd: Cine este acest om, cā și vēnturile și marea ascultă de dēnsul. După intercalarea v. 19—22 evangelistul istorisește viforul de pe marea Galilei, cu care ocaziune el nu era încă învățacelul lui Isus, dar a putut să vadă fiind vameș la acest lac (9, 9). Isus voia să treacă de partea rēsăriteană a lacului (v. 18). Mai precis să descrie călătoria la Mc. *În corabie*: care era gata a trece. *σεισμός* = *cutremur de pământ*; cutremur în genere, aici *vifor, furtună* (Ier. 23, 19. Naum 1, 3). *Învățaceii*: în înțeles mai larg; toți care s'aū lipit de dēnsul. Lacul Genezaret este foarte expus viforelor; corabia amenință a se cufunda. *καλύπτεισθαι*: valurile se loveaū peste corabie. *El dormea*: contrast la îngrijirea învățacilor și a primejdiei în care se află corabia. Învățaceii îl deșteaptă din somn și-i impută indolență. *Mântuește-ne, perim* exprimă frica. Isus privește cu liniștea cu care a dormit și-l îngrijea numai puțină lor credință. Această slăbiciune a credinții dovediră ei crezēnd că dormind Mântuitorul pot peri; credincioși sūnt însă pentrucă atribue lui Isus puterea de a-i putea mântui. Biserica lui Cristos (corabia) e atacată de valurile rēutății, de lumea nemântuită; iar Cristos pare a dormi întrēnsa când lasă să vie aceste primejdii. Părere este însă acest somn; când primejdia este de tot mare o scapă. La această încredere în sine ca Fiul omului deșteaptă zicēnd: *Ce sūnteți fricoși etc. A certat*: pentrucă valurile erau infuriate. Puterile rele atacă pe credincioși numai permițēnd Dumnezeu. Vēzēnd *oamenii* (care erau în corabie afară de învățacei) această minune se miră și zic: *Cine este acest om etc.*

e) *Isus scoate draci la Gadara, 8, 23—34.*

(Mc. 5, 1—20. Lc. 8, 26—39).

Evangeliiile istorisesc vindecarea unor îndrăciți. Raționaliștii vechi afirmaū că îndrăciții T. N. sūnt epileptici, lunatici, melancolici, maniaci, deoarece Iudeii aceste boale le atribueaū diavolului nu sistemului nervos, iar Isus s'a acomodat acestei credinți a poporului. Caracterul lui Isus însă nu permite o acomodare, iar s. Scriptură înfățișează pe îndrăciți cum nu sūnt bolnavii de rēnd; ceeace reesă mai învederat din istorisirea prezentă, unde nu se poate explica cum a intrat nebunia

în porci. Explicătorii care văd în evangheliile mituri zic că acești bolnavi aveau ideea fixă că sunt cuprinși de draci; roagă pe Isus să alunge dracii din ei; el le încuviințează cererea; ei se tămăduesc — tradiția a adăugat că porcii s'au aruncat în mare și înecat, iar scopul este de a face o minune. Dar neputându-se dovedi că evangheliile sunt o colecțiune de mituri trebuie să primim socotința părinților bisericești care zic, că îndrăciții erau oameni ale căror trupuri diavolul le luase în stăpânire. Dintru început omul avea să stăpânească natura (Gen. 2, 15), dar păcătuiind el aceasta s'a subtras stăpânirii lui și stăpânul lumii a intrat (Io. 12, 32. 14, 30. 16, 11) stăpânind-o încâtva și acum. De aceea biserica exorciază lucrurile cari le ia în serviciul său, pentru că natura va fi mântuită deplin de stăpânirea diavolului abia la sfârșitul zilelor. Omul aparține după trup naturei, și — îndeosebi înainte de botez — este expus influenței diavolului când Dumnezeu permite aceasta. Între împrejurări satana ocupă trupul omenească pentru că îl află dispus influențării lui. Păcatele, îndeosebi ale desfrânării, săvârșite contra voinții eului mai bun slăbesc organismul trupesc, distrug sistemul nervos, dispun la îndrăcire. Mulțumind omul în măsură prea mare boldul sexual cade în sfera vieții naturale și spiritul naturei, diavolul, îl ia în stăpânire. Răutatea voei însă la acești îndrăciți nu există; celce de voe se supune păcatului, și adevărat mai mult după spirit decât după trup, vine în posesiunea spirituală a diavolului nu în cea trupescă și se numește rău (*πονηρός*), nu îndrăcit (cf. Io. 13, 27). Așa se explică că unii îndrăciți au un germen nobil de viață, care deșteptându-se îi îndeamnă a cere lui Isus mântuirea. Organismul zdruncinat (baza stării) explică cum ne întimpină la toți îndrăciții s. Scripturi aparițiunii cari dovedesc o lucrare potențată a nervilor, d. e. convulziuni, epilepsie; mușia, orbia încă sunt paralizări nervoase, nu destrucțiuni organice, ale auzului, limbii. Vieța nervilor stă în strânsă legătură cu toate activitățile spirituale; slăbiciunea acelora produce disarmonie în întreaga viață internă, care îmbinată cu muștrarea conștiinței naște nebulie, furie. Conștiința individuală, de regulă, la cei îndrăciți repășește; ei vorbesc în numele spiritului care i-a ocupat, sau mai corect: aceștia vorbesc prin ei.

Contrarul acestei influențe a diavolului asupra oamenilor este lucrarea Spiritului sânt în biserica dântăiū (1. Cor. 14, 14, cf. Irineū, Iustin, Tatian, Origen, Ieronim, Augustin).

28. Și venind el de cealaltă parte în ținutul Gadarenilor, l-au întâmpinat pe el doi îndrăciți eșind din mormânturi, foarte răi, că nimene nu putea trece pe acea cale. Numele locului unde s'au întâmplat cele următoare este diferit la evangeliști. Mc. îl numește *Gerasa*, Lc. *Gergesa*. *Origen* zice că *Gerasa* se află în cele mai multe Msse de pe timpul său, iar *Gadara* numai în puține; din motive topografice însă recomandă el *Gergesa*, deși un loc cu acest nume nu exista pe timpul Mântuitorului; iar de *Gergesen* (Deut. 7, 1. Ios. 24, 11) a rămas numai numele (*Iosif Flaviu*, Antiq. 1. 6. 2). În ținutul Decapolei era orașul *Gadara* (acum *Omkeis*), capitala *Pereei*, 60 de stadii delă *Tiberia*; renumit pentru băile sale calde. Spre nord era *Gerasa*, oraș la marginea răsăriteană a *Pereei*, cam departe de mare, dar teritoriul ajungea până acolo; ținuturile acestor două cetăți lesne s'au confundat. Mt. vorbește de doi îndrăciți, iar ceialalți evangeliști numai de unul. *Crizostom* crede că ceialalți evangeliști amintesc numai pe cel mai înfricoșat; *Augustin*: pentru că purta cuvântul; alții că Mt. a îmbinat două istorisirii. Mc. 5, 3—5 descrie în detalii starea acestor bolnavi. Cimiterile erau afară de orașe (Mc. Lc. espun și întâlnirea lui *Isus* cu acești bolnavi). Răutatea boalei se arată zicându-se că petrec în locuri uricioase *Israiltenilor* (mormântul era peșteră firească sau artificioasă în pământ ori stâncă) și fac primejdioasă calea (vezi Mc. Lc).

29. Și iată strigară zicând: Ce este nouă și ție, *Isuse* fiul lui *Dumnezeu*? Ai venit aci înainte de vreme să ne chinuești pe noi? *τί ἑμῶν καὶ σοὶ* מַה-לָּנוּ וְלָךְ (2. Sam. 16, 10. Ios. 22, 24; 2. Cron. 35, 21. Io. 2, 4) = *dă-ne pace*; nu voesc să aibă cu dânsul nimic de lucru. Agrăirea *ful* lui *Dumnezeu* dovedește că alt spirit vorbește din ei, pentru că cei îndrăciți nu puteau ști că celce vine către ei este *Isus*, *Mesia*; spiritele rele însă simțiră că se întâlnesc cu o putere contrară lor. Cu păcătuirea omului ele au dobândit stăpânire și asupra naturii, de aceea o ispitește, îndeosebi pe om, și atunci se află foarte bine. La ju-

decată însă, când întreaga creatură va lua parte la mântuirea mesianică, încetează această stăpânire a diavolului: el atunci va fi osândit pe vecie (1. Cor. 6, 3). Demonii din acești oameni cunosc ziua judecării, dar nu o așteptau acum. Isus nu-i întreabă de nume; Mt. relatează numai fapta. *Să ne chinuești*: fiind noi servitorii satanei.

30. Dar era departe de dârșii o turmă de porci mulți păscând. S'ar părea că există diferență între Mt. și ceilalți evangeliști care au acolo; dar *departe* (μακράν) trebuie luat în înțeles relativ. *Turmă de porci*: Evreii nu țineau porci, de aceea turma trebuie să fi fost a unui păgân. *βοσχομένην* se leagă cu *ἀγέλην*. Mc. spune apriat numărul porcilor: 2000.

31. Iar dracii îl rugau zicând: Dacă ne scoți pe noi, trimite-ne în turma de porci. 32. Și le zise lor: Duceți-vă. Iar ei fiind s'au dus în porci; și iată turma întreagă s'a aruncat de pe coastă în mare, și periră în apă. Simțind dracii că stăpânirea lor în acești oameni e pe sfârșite roagă pe Isus să le permită a merge în porci. Recepta: *Îngăduiește nouă să ne ducem* etc. cf. Lc. 8, 32, de unde s'a imprumutat. *În turma de porci*: în corpurile porcilor cari pășteau. Dracii cer aceasta preferind-o trimiterii în iad; din porci mai pot lupta contra împărăției lui Dumnezeu; apoi poate credeau că abat așa pe locuitorii dela Isus care le făcuse pagubă. *Duceți-vă* e concesiv. V. 32. *în porci* după NBC Min. Verz. Recepta are *în turma de porci*; conformare după v. 31. *Iar ei fiind*: dracii. *Și iată turma* etc. după ce intraseră dracii în porci¹⁾.

33. Iar păstorii fugiră, și mergând în cetate au spus toate și de cei îndrăciți. 34. Și iată cetatea întreagă a eșit întru întimpinarea lui Isus, și văzându-l pe el l-au rugat să treacă din hotarele lor. Starea celor tămăduiți nu se spune și dorința de

¹⁾ Unii părinți cred că demonii cer a intra în porci pentruca să abată pe locuitorii dela Isus; e cu puțință, dar rămâne numai părere.

S'a pus întrebarea, de ce Isus a făcut nedreptatea aceasta nimicind turma Gadarenilor? O întrebare plină de hulă ca și cea că Dumnezeu lasă epidemie în vite. El este stăpân absolut peste toate, omul numai temporal; Dumnezeu deci poate da și lua, când voește, bunurile pământestii fără a i-se imputa nedreptate. Scopurile lui sunt necunoscute, și poate că perzând vite deșteaptă viața internă a oamenilor. Și Gadarenilor putea servi spre mântuire paguba temporală.

a urma lui Isus (Mc. Lc.). *Toate și etc.*: toate întâmplările, în-deosebi cele cu cei îndrăciți (Win. p. 407). *πᾶσα ἡ πόλις*: cetatea întreagă; a Gadarenilor (Win. p. 405). Locuitorii temându-și bunurile pământești roagă pe Isus, care venise a le mântui sufletele, să se ducă dela ei. După Lc. 8, 37 le împlinește cererea.

f) *Vindecarea paralticului, 9, 1—8.*

(Mc. 2, 1—12. Lc. 5, 17—26).

La cei doi evangeliști istorisirea e ceva mai nainte; Lc. nici nu spune locul unde s'a întâmplat; Mc. îl numește Capernaum, unde pare că s'a întors Mântuitorul după ce Ga darenii nu-l primesc.

1. Și intrând el în corabie a trecut, și a venit în cetatea sa. 2. Și iată aū adus lui un slăbănog zăcând în pat. Și văzând Isus credința lor zise slăbănogului: Cutează fiule, iertate sunt păcatele tale, cf. Mc. Lc. Capernaum se numește *cetatea proprie* pentru că locuitorii de aici l-aū primit, s'aū arătat ca unii care sūnt proprietatea lui (Io. 1, 11) — nu ca cum ar fi fost patria lui. *Crizostom*: *Căci care l-a produs este Belleem; care l-a crescut Nazaret, iar care l-a avut locuitor Capernaum.* Între alți bolnavi aduc și un slăbănog (paraltic; Mc. Lc. descriu cum aducătorii și-aū făcut cale la Isus). *Lor* se rapoartă la cel bolnav și care-l aduceaū: credința s'a manifestat din partea celui bolnav că s'a învoit să-l ducă la Isus, iar aducătorii își dau multă silință a ajunge în nemijlocita lui apropiere. Să poate că bolnavul își mărturisea păcatele, de aceea îl agrăește Isus: *Cutează fiule.* Isus îi iartă păcatele, apoi îl însănătoșează; deci cauza boalei sūnt păcatele lui. *ἀφίενται* după NB., *Recepta ἀφίενται*; perf. pas. doric în loc de *ἀφίενται* (Win. p. 77): păcatele sūnt iertate.

3. Și iată unii din cărturarii ziceaū întru sine: Acesta hulește. 4. Și văzând Isus gândurile lor zise: De ce cugetați rele întru inimile voastre? 5. Căci ce este mai ușor, a zice: Iartă-ți-se păcatele, sau a zice: Scoală-te și umblă? 6. Iar ca să vedeți că putere are Fiul omului să ierte

păcatele pe pământ, atunci zice slăbănogului: Scoală-te, ia patul tău și mergi în casa ta. În iertarea păcatelor cărturarii ved — cu drept cuvânt — prerogativa dumnezească, pentru că numai Dumnezeu poate ști starea internă a omului și delăturând-o să-l pună întrun element al Spiritului (1. Sam. 12, 23. Is. 43, 25. Ps. 32, 2). De aceea și biserica iartă păcatele (Io. 20, 23) fiind organul puterii Spiritului sânt (după Lc. sânt față și fariseii). *Acesta*: ei privesc numai la aparițiunea lui Isus, nu la puterea care se manifestă prin el. *Hulește*: pentru că Isus nu sèvresșește iertarea păcatelor în numele altuia, ci din propria putere. Acest act însă e sânt și dacă omul și-l atribue răpește lui Dumnezeu onoarea. Înțelesul lui *βλασφημεῖν* îl cunoaște precis monoteizmul, pentru că în greccitate însemnează: *a vorbi rău asupra cuiva*; apoi *a spune ceva ca semn rău*, contrast la *εὐφημεῖν*. Monoteizmul vede în cuvânt hulirea, înjurarea lui Dumnezeu, îndeosebi însă răpirea onorei ce i-să cuvine numai lui (Io. 10, 33). Mântuitorul ca Fiul lui Dzeu avea dreptul la prerogative dzești. Dacă fariseii nu recunosc aceasta apoi vina sânt numai ei, care primind influența lui se temeau că vor perde tot lustrul lumii lor interne, dar mai vârtos al celei externe. Isus dovedește că cunoaște cugetele (Mc. 2, 8) zicând: *De ce etc.; rele*: că eu hulesc pe Dzeu. V. 5. arată că nu este deosebire între puterea care iartă păcatele și care vindecă (*εἰπεῖν* — *εἰπεῖν*): amândouă presupun plenipotență dzească. El zice: De aș fi zis bolnavului să se scoale și să umble, voi în aceasta nu ați fi aflat ceva extraordinar, dar aceasta nu e mai ușor ca a zice: iartă-ți-să păcatele. Îi convinge apoi că ca Fiul omului are putere pe pământ, zice etc. *τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ* e elipsă: deci zic celui bolnav; atunci zice celui bolnav etc.; alții iaă ca parenteză (Win. p. 576). *Pe pământ* se leagă cu *Fiul omului*; în opunere cu Dumnezeu în cer: nu numai acesta, ci și Fiul omului pe pământ, Mesia, are putere a ierta păcatele, deci nu hulește pe Dumnezeu dacă zice: iertate sânt păcatele etc.

7. Și sculându-se s'a dus în casa sa. 8. Iar mulțimea văzând se temea și preamăreaă pe Dumnezeu care a dat oamenilor această putere. Efectul cuvintelor lui Isus, a minunii asupra mulțimii; de fariseii

nu se spune nimic pentru că, se vede, evangelistul n'avea să istorisească ceva plăcut. Recepta: *s'a'ū mirat* în loc de *se temeă*. Venind cele dumnezeești în atingere cu cele omenești totdeauna produc spaimă, frică. *Preamăreaū pe Dumnezeū*, iar motivul este puterea care se arată în Isus. *Oamenilor: dat. commodi* = pentru oameni; iar plur. este al categoriei, pentru că privește numai pe Isus care este om și Dumnezeū deplin. Deplinătatea puterii dată lui ca om se revărsă asupra tuturor oamenilor.

g) *Chiemarea lui Mateiū, 9, 9—13,*

(Mc. 2, 14—17. Lc. 5, 27—32).

Între minunile espuse intercalează Mt. chiemarea sa la apostolat. Istorisirea este obiectivă, iar chiemarea se amintește pentru că stă în strinsă legătură cu întâmplările prezente. Ceialaltii evangeliști încă tratează faptul în aceeaș legătură, se deosobesc însă la nume; după ei este chiebat *Levi*. Din consunarea istorisirilor, identitatea cuvântărilor cu cari stău în legătură și din împrejurarea că registrele apostolești cunosc numai pe Mateiū ca apostol urmează că Levi și Mateiū sânt aceeaș persoană. Probabil este că numele lui înainte de chiemare era Levi.

9. Și trecând Isus de acolo văzu pe un om șezând la vamă, anume Mateiū, și zise lui: Vino după mine. Și sculându-se a mers după dânsul. Isus merge dela Capernaum la lacul Genezaret (Mc. 2, 13). *παράγειν* propriu înseamnă *a trece pe lângă ceva*; aici: trece mai departe dela locul unde vindecase pe cel paraltic. Numele Mateiū înseamnă: *Teodor* (= darul lui Dumnezeū; derivă dela נתן יה; מרתיה, scurtat מתי, dar nu מתיה *Matthias*, cf. Acta 1, 23). Ocupând Romanii Palestina scoteau vamă (*τέλη*), adică dare după marfa care se importa și exporta. Vămile din o provincă se dădeau în arândă cavalerilor romanii (*publicani*), care le incasau punând *vameși* (*τελωναι*) în fiecare cetate. Acești perceptori de vamă erau foarte desprețuiți la Iudei pentru lăcomia și abuzurile cari le făceau; iar fiind Evrei de naționalitate se consideraū unelte ale asupritorilor și ca cei mai mari păcătoși. Chiemarea lui Mateiū spune motivul scandalizării fa-

riseilor. *τελώνιον* este locul de vamă. Cuvintele: *Vino după mine* nu însemnează a merge după dânsul numai cu trupul, ci a se alătura de tot lui.

10. Și a fost că șezând la masă în casa, iată mulți vameși și păcătoși venind șezură la masă cu Isus și cu învățăceii lui. 11. Și văzând fariseii ziseră învățăceilor lui: De ce învățătorul vostru mănâncă cu vameșii și păcătoșii? 12. Iar el auzind zise: Nu aū trebuință de doftor cei sănătoși ci cei bolnavi. 13. Iar mergând învățați ce este: Milă voesc și nu jertfă. Că n'am venit să chiem pe cei drepți. ci pe păcătoși. *ἀνακείμενοι*, la clasicul *κατακείμενοι*; cei vechi ședeau la masă răzimându-se cu brațul stâng pe perină. Această datină aū adoptat Evreii în robia babiloniană (Keil, *Archäologie* 504). În casa: a lui Mateiū (Mc. Lc.; alții cred că a lui Isus — deși nu e probabil). Fariseii par a nu fi avut intențiunii dușmănoase față de Isus, ci nu pot pricepe purtarea lui: el intră în societatea celor mai desprețuiți oameni. Isus caracterizează lucrarea sa ca a unui medic al lui Israil provocându-se la Ex. 15, 26. Întru atâta concede el obiecțiunea, dar justifică ținuta sa. Sănătoși sau drepți nu înțelege Mântuitorul pe cei deplin drepți, ci dreptatea legală, externă, care crede a posede toate. Generalitatea păcătoșiei nu se neagă; dar numai unii recunosc această stare; pe aceștia el îi vindecă. Citând Os. 6, 6 (după LXX) arată că înainte de toate să cere milă, iar misiunea lui este a chema pe păcătoși și nu pe cei relativ drepți. Mergând învățați e formulă rabină: mergeți și învățați; să cugete asupra obiectului, sau să primească învățatură dela alții. *ἔλεος* la clasicul e masc., în apocrife și T. N. neutr.; milă însemnează iubirea cătră aproapele imbinată cu jertfire de sine. Și nu jertfă exprimă negațiune absolută: nu . . . ci (Win. p. 462). Înțelesul: Dzeu așteaptă dela noi iubirea aproapelui și nu numai să-î aducem jertfe. *Zigaben: Mai bună este mila decât jertfele.* Ei nu înțeleg cuvintele prorocului căci nu s'ar sminti văzându-l că petrece cu păcătoșii; aceștia așa se pregătesc la mântuire. Că n'am venit etc. motivează pe învățați. *καλέσαι* este lucrarea Mântuitorului la păcătoși. Unii aū la podâință după păcătoși; adaus din Luca.

h). *Postul privat, 9, 14—17.*

(Mc. 2, 18—22. Lc. 5, 33—38).

La Lc. întrebă fariseii și cărturarii, la Mc. învățăceii lui Ioan și fariseii. Originalitatea atribue unii lui Lc., alții lui Mt. Pentru cel din urmă decid narațiunea simplă; răspunsul din v. 15. în legătură cu v. 12. 13.

14. Atunci veni ră la dēnsul învățăceii lui Ioan zicēnd: Pentru ce noi și fariseii postim mult, iar învățăceii tēi nu postesc? Legea mozaică prescrie post numai la ziua împăcării (Lev. 16, 29). Evreii aū mai introdus postul de Lunia, Joia și cele întru amintirea unor evenimente triste din istorie; învățăceii lui Ioan încă le țin. *Nu postesc*: relativ, din punctul de vedere al întrebătorilor care nu puteau constata post la învățăceii lui Isus avēndu-se în vedere pe sine.

15. Și zise Isus lor: Aū doar pot jeli prietenii mirelui până când este mirele cu dēnșii? Veni vor zile când sē va lua mirele dela dēnșii, și atunci vor posti. — *νυμφῶν* = cămara nupțială, iar *ἡ μία τοῦ νυμφῶνος* sūnt ceice aduc mireasa dela părinți însoțită de prietene și iaū parte la ospēțul care ținea 7 zile. (Ioil 2, 16. Tob. 6, 16. cf. Io. 3, 29; *παρὰ νυμφίους* sau *ἡ μία τοῦ νυμφίου*). Raportul între Isus și biserică sē infățișează ca căsătorie (Os. 2, 30 sq. Ier. 3, 1—14. Ez. 16, 8): Isus e mirele, apostolii sēi vorniceii, iar omenirea e mireasa. Ziua nunții este de bucurie, așa acum pentru învățăceii sēi n'ar fi potrivit sē postească, ceeace însemnează întristare. Vine timpul când îi va părăsi (profetește moartea sa), atunci vor fi triști. Până la venirea lui a doua biserica face foarte bine ordinând anumite posturi ca sē aducă aminte membrilor sēi că în lume sē schimbă bucuria cu durere.

16. Iar nimene nu pune petec de materie nebătuță în piuă pe haină veche; căci întregirea ei ia dela haină, și mai mare sē face gaura. 17. Nicī bagă vin nou în foi vechi; iar de nu, se rup foi, și vinul se va vērsa și foi se vor perde; ci bagă vin nou în foi noi, și amēndouē se vor ține. Aceste versuri generalizează ideea precedentă arētându-sē deosebirea

între economia T. V. și N. Noul spirit trebuie îmbrăcat în forme noi, și chiar aflându-se în T. N. forme asemănătoare cu cele din T. V., totuș se deosebesc. Aceasta se dovedește cu două asemănări. Ântăia arată că cele noi nu sînt partea secundară a celor vechi cum credeaŭ fariseii; iar a doua dovedește că cele vechi sînt forma și cele noi esența. Astfel se convingă fariseii că scăderile economiei T. V. nu le pot delătura cu cârpituri, ceea ce este tot așa de cu neputință ca și când cineva ar pune petec nou pe haină veche, sau vin nou în foi vechi. *Tertium comparationis*: aceasta nu e numai fără scop, ci contra lui. ῥάκος (dela ῥήσσω): *bucata ruptă, petec. πλήρωμα (întregirea)* e nominativ: petecul întregeste haina; iar αὐτοῦ se rapoartă la haină nu la petec. *Ia dela haină*: din haina veche. Petecul nebătut în piuă udându-se se stringe, iar haina veche nu, și așa trebuie să cedeze părți. Vulg. ia πλήρωμα ca acuz. și întregeste din cele precedente la αἶρε ca subiect ἐπίβλημα: căci el (petecul) ia plinirea sa: (cât umple haina), adecă în toată estinderea. *Nici bagă vin nou* etc. Acest exemplu nu e tautologie, ci exprimă aceeaș idee în alt chip: la întăiul se asemănă părțile cu întregul, aici forma cu cuprinsul. În orient vinul se păstrează în foi, mai adese făcuți din pei de capră (*Omer* II. γ 247. *Od.* ζ, 78. ι, 196. ε, 265), cămilă, azin; partea aspră vine în lăuntru. ἀπολούνται exprimă urmarea celor espuse. NB 1. 13. Verz. aŭ ἀπόλυνται; *Recepta* e după *Lc.* 5, 37. *Crizostom, Ieronim, Teoflact, Zigaben* etc. zic că Isus răspunde astfel pentrucă învățăceii săi încă nu sînt în stare a ține posturi mai grele. Noi știm însă că Evreii aveaŭ multe posturi pe cari învățăceii sigur nu le-aŭ călcat. Isus zice numai că învățăceii lui Ioan nu pot observa praxa învățăcelor săi pentrucă le lipsește spiritul lui; de ar face aceasta ar perde cele vechi și n'ar căștiga cele noi (*Ilarie*).

i) *Isus învie pe fica lui Iair; vindecă o femeie bolnavă, 9, 18—26.*

(*Mc.* 5, 21—42. *Lc.* 8, 40—56).

Istoria evanghelică conține 3 învieri: cea de aici; *Lc.* 7, 11—17; *Io.* 11, 1 sq. Petrecend Isus în Capernaum vine mai marele sinagogii și-l roagă să-l învie pe fie-sa; pe cale face minunea vindecării.

18. Aceste grăind el cătră dênșii, iată un boier întrând se închină lui, zicând: Fie-mea acum muri, ci venind pune mâna ta peste ea și va învia. *Aceste grăind el* pune în legătură cele precedente cu cele următoare; deci urmează nemijlocit după v. 11 sq. Mc. numește pe acest boier mai marele sinagogii; Lc. zice că se chiamă Iair. Mt. contrage istorisirea și lasă ca Iair să zică că fie-sa murise (Mc. 5, 23. Lc. 8, 49). *Pune mâna ta* etc. exprimă marea încredere ce are în Isus. Punerea mânilor simbolizează împărtășirea darurilor dumnezeestii (19, 13. Lc. 4. 40. 13, 13. Acta 6, 6. 8, 17 sq. 13, 3. 19, 5. Gen. 48, 14. Num. 27, 18).

19. Și sculându-se Isus merșeră după dênșul și învățaceii lui. 20. Și iată o femeecăreia curgea sânge de doisprezecé ani venind dinapoî s'a atins de ciucurul hainei lui; 21. că zisese în sine: Numai de mă voiî atinge de haina lui, mă voiî mântui. Învățaceii însoțesc pe Isus care se sculă dela ospet; după Mc. și Lc. și mulțime de popor. Boala femeii e curgere. Ceialaltî evangeliști descriu că medicii n'au putut-o tămădui, deși cheltuisse toată averea. În urma acestor împrejurări este explicabilă starea ei desperată. Credință mare în puterea lui Isus are femeea, dar pentruca aceasta să se poată manifesta crede că trebuie să se atingă de el. *Dinapoî*: probabil de rușine ca să nu descopere boala. *ζωάσπεδον* (צִיִצִי) este *ciucurul* (găitan). care purtau Iudeii la cele patru cornuri ale vestmântului deasupra (Num. 15, 38. Deut. 22, 12); la Greci *poală, margine*; în T. N. numai în înțelesul întâiî.

22. Iar Isus întorcându-se și vîzînd-o pe ea zise: Cutează fică, credința ta te-a mântuit. Și s'a vindecat femeea din acea oră. Mc. Lc. au aici unele momente cari lipsesc la Mt. *Întorcându-se*: pentrucă Isus știea că ea s'a atins și i-a cunoscut intențiunea. *Fică* (θυγάτηρ) numai în această istorie în T. N. Perf. *te-a mântuit* exprimă fapta împlinită. *Din acea oră* nu e egal cu *în ora aceea* (8, 13), ci: fapta s'a împlinit din acel moment, *acea oră* (15, 28. 17, 18). *Zigaben*: *Iar din ora nu este din ora când i-a zis Isus: cutează fică, ci de când s'a atins de ciucur, cum istorisesc Mc. și Lc.* Numele femeii este *Veronica*, era păgână din Paneas (Cezarea

lui Filip; Eus. H. E. 7, 17: întru amintirea acestei fapte se fi ridicat ea înaintea casei sale Mântuitorului o statuă de bronz, lângă care statua unei femei rugându-se; Eusebie a văzut-o în acel oraș; *Socrates* zice că Iulian a pus în locul statuei Mântuitorului pe a sa; Hist. lib. 6, 41).

23. Și venind Isus în casa boierului și văzând pe fluerători și mulțimea făcând gâlceavă zise: 24. Depărtați-vă; că fata n'a murit ci doarme. Și rîdea de dînsul. 25. Iar după ce a scos afară poporul, intrând a prins-o de mână, și s'a sculat fata. 26. Și a eșit vestea aceasta în tot pămîntul acela. Mc. și Lc. tratează cum vin soli din casa lui Iair care spun că fata a murit; Mântuitorul mîngăie pe părintele care începe a se îndoii; ia cu sine numai anumite persoane. Sosind acolo află muzică și persoane jelitoare (în-mormîntarea se făcea în ziua morții) după datina Iudeilor din acele timpuri. Tr. Chetuboth 4: „Etiam pauperrimus inter Israelitas praebebit ei (uxori mortuae) non minus quam duas tibias et unam lamentatricem“. *Mulțimea* conzistă din bocitori, prietenii, vecinii și rudeni. *N'a murit*: moartea nu va fi durabilă. Cuvîntul *doarme* nu poate fi luat despre moarte părută, căci vedem mulțimea rîzînd de Isus fiind ei deplin convinși că fata murise (Lc. 8, 53). El întrebuițează acest cuvînt pentru că nu avea scopul să deștepte în mulțime încredere în puterea sa; apoi exprimă că moartea pentru dînsul este somn. Celce se află în această stare trebuie numai deșteptat. *I-a scos afară*: cu puterea; pare că fiind provocați n'au ascultat. *αὐτῆς* după înțeles se leagă la *χοράσιον* (Win. p. 133). Actul învierii; cele întâmplăte după aceasta și porunca dată părinților cf. Mc. Lc. În opunere cu porunca lui Isus se lățește vestea despre minune.

j) *Vindecarea celor doi orbi și a mutului îndrăcit* 9, 27—34.

27. Și trecînd Isus de acolo, aū mers după dînsul doi orbi strigînd și zicînd: Miluește-ne, Fiul lui David. 28. Iar venind el în casă s'aū apropiat de dînsul cei orbi, și zise lor Isus: Credeți că pot face aceasta? Răspunseră lui: Da,

Doamne. 29. Atunci s'a atins de ochiilor zicând: Fie vouă după credința voastră. 30. Și s'a'au deschis lor ochii. Și Isus le-a poruncit zicând: Vedeți, nimene se nu știe. 31. Iar ei eșind l-a'au vestit în tot pământul acela. *De acolo*: din casa lui Iair. Acești orbi se vede că au ziseră de minunile lui Isus, deci credeau că el e Mesia; de aceea îl numesc *ful lui David*. Isus nu le implinește cererea îndată, ci le examinează credința până sosesc în casa din Capernaum (v. 10). El îi urmează; rezultatul este tămăduirea. *Credeți că pot*: am putere a face ceea ce voi cereți. Inf. aor. exprimă acțiunea momentană, răpede (Win. p. 310). *S'a'au deschis ochii lor*, e evraizm: au dobândit vederea (2. Reg. 6, 7. Is. 35, 5. Ps. 146, 8). *ἔμφοιῦσθαι* propriu: a amenința pe cineva; se explică din prevederea că porunca va fi fără rezultat. El le poruncește nu a ascunde fapta — căci aceasta toți o vedeau, ci a nu spune condiția prin care au dobândit vederea: credința că el este Mesia, pentru că poporul căuta ocaziunea să-l provoace a face minuni. *διαφημίζειν*, numai aici cu acuz. persoanei, are înțelesul: *γὰρ ἐξὸν ποιεῖν τινα*. *Eșind*: din casă.

32. Iar după ce eșiră ei, iată au adus la d'ân-sul un om mut îndrăcit. 33. Si fiind scos afară dracul mutul vorbea. Și s'a'au mirat mulțimea zicând: Nici când nu s'a arătat așa în Israil. 34. Iar fariseii ziseră: Cu stăpânul dracilor scoate dracii. — *Iar după ce eșiră ei* leagă cele următoare cu cele precedente; opune pe aceia bolnavului care acum vine să se vindece; de aceea Mt. 12, 22 sq. este altă întâmplare. *Mut îndrăcit*; cuvântul din urmă e adiectiv, însemnează pe un om care prin influența demonului era mut, nu din pricina unei scăderi organice. *Nici când nu s'a arătat așa* (scoaterea de draci și minuni în genere): nu au fost în această măsură; minunile lui Isus întrec toate minunile de până acum. *Așa nu* = așa ceva; dar nici subiect la *s'a arătat* nu e Isus: nici n'a făcut lucruri așa minunate în Israil. Poporul recunoaște minunea și o admiră; fariseii răutăcioși și invidioși caută a scurta lui Isus din merit (fapta nu o pot nega), afirmă că el nu face aceasta dela sine, puterea nu o are dela Dzeu, ci dela stăpânul demonilor.

III. Isus restringe lucrarea la ceice îl ascultă; învățături; minuni,
9, 35—18, 35.

§. 13. Trimiterea apostolilor, 9, 35—10, 42.

a) Ocaziunea trimiterii, 9, 35—38.

35. Și umbla Isus prin toate cetățile și satele învățând în sinagogele lor și predicând evangelia împărăției și vindecând toate boalele și toate neputințele. 36. Iar văzând mulțimea i-s'a făcut milă de ei, că erau necăjiți și lăpădați ca oile cari n'aș păstor. 37. Atunci zise învățăceilor săi: Iată secerișul (e) mult, iar lucrătorii sunt puțini. 38. Rugați-vă deci la Domnul secerișului ca să scoată lucrătorii la secerișul său. Ținutul lucrării Mântuitorului este Galileea. *αὐτῶν* e masc. Isus observă (văzând: în această călătorie) că poporul Israil, după starea spirituală, este ca o turmă de oi fără păstor; care din toate părțile e infricată (*ἔσχυμένοι*) și nefăcând pace e aruncată la pământ (*ἐρρόιμένοι*).¹⁾ *Μυλțimea*: care veneau după el. Împrejurarea aceasta indeamnă pe Isus a declara cele din v. 37 sq. Israil simțeste necesitatea mântuirii; venirea lui este un seceriș foarte bogat, iar lucrătorii sunt puțini. *σπλαγγνίζω*²⁾: a mânca intestinele animalelor după jertfire (2. Mac. 6, 8), în med.: a compătimii, a avea milă. Numai aici în T. N. e construit cu *περί*, mai adese cu *ἐπί* și dat. ori acuz.; Mt. 18, 17 numai gen. (Win. p. 218). Fiind mulți care așteptau mântuirea, învățăceii (ca 5, 1) se roage lui Dumnezeu ca să trimită lucrătorii. *Să scoată* exprimă necesitatea.

¹⁾ *Σχύλλειν* a beli, jupui, despoia, apoi a sfășia, zmulge; *ἔρρόιμένοι* prostrati, jacentes, Vulg. O turmă de oi fără păstor rătăcește și e chinată, sfășiată de foame, furtune și fiere săbatece pânăce pierde, așa este și Israil. Starea lui o descrie istoria cu cele mai triste colori. Irodianii l-au tradat, saduceii îl supără cu viața imorală, iar fariseii îl împovărează cu prescripțe minuțioase; rezbele politice, sărăcie și desmățare religioasă-politică.

²⁾ *Σπλαγγνόν* (σπγγ) însemnează părțile interne nobile, inima; apoi *uterus*; ca locul afectelor și sentimentelor; îndeosebi însă plur. *σπλάγγνα* se întrebuințează spre a însemna compătimirea, iubirea. LXX traduce *σπγγ* cu *οἰκτιρμοί* (Ps. 25, 6. 40, 12) ori *ἔλεος* (Is. 47, 6) și numai Prov. 12, 10 cu *σπλάγγνα*.

b) *Numele apostolilor, 10, 1—4.*

(Mc. 3, 14—19. Lc. 6, 14—16. Acta 1, 13).

Mateiū presupune colegiul acesta ca complet și el nu relatează chemarea fiecăruia, ci numai a unora (4, 18 sq.); Mc. Lc sunt mai preciși. Numărul 12 nu e din întâmplare: 12 patriarhii sunt întemeetorii poporului israiltean, iar cei 12 apostoli reprezentanții lui Israil după spirit; numărul 12 e compus din 3×4 : lucrarea celor dumnezeiești asupra creaturei.

1. Și chemând pe cei doisprezece învățăceli ai săi le-a dat lor putere peste duhurile necurate ca să scoată pe ele, și să tămăduască toată boala și toată neputința. Aci se amintește mai întâi cum Isus inzestreză pe apostoli cu putere spirituală de a face minuni, care putere se deplinește la pogorîrea Spiritului sânt. La începutul creștinizmului trebuia să se facă minuni pentruca înrîurind asupra omului senzual să-l facă aplicat a-l primi. *Să tămăduască* atârna dela *putere* nu dela *ca să*: aveaū putere să tămăduască pe cei îndrăciți și cuprinși de alte boale.

2. Iar numele celor doisprezece apostoli sunt aceste: Mai întâi Simon numit Petru și Andreiū fratele lui, și Iacob al lui Zebedeiū și Ioan fratele lui, 3. Filip și Bartolomeiū, Toma și Mateiū vameșul, 4. Iacob al lui Alfeū și Lebeū, Simon Cananeul și Iuda Iscarioteanul care l-a vîndut pe dînsul. Punend lângă olaltă registrele apostolești avem următorul tablou:

Clasa I:

Mt.	Mc.	Lc.	Acta.
Simon	Petru	Simon	Petru
Andreiū	Iacob	Andreiū	Iacob
Iacob	Ioan	Iacob	Ioan
Ioan	Andreiū	Ioan	Andreiū

Clasa II:

Filip	Filip	Filip	Filip
Bartolomeiū	Bartolomeiū	Bartolomeiū	Toma
Toma	Mateiū	Mateiū	Bartolomeiū
Mateiū	Toma	Toma	Mateiū

Clasa III:

Iacob lui Alf.	Iacob lui Alf.	Iacob lui Alf.	Iacob lui Alf.
Lebeu	Tadeu	Sim. Zilotul	Sim. Zilotul
Simon Can.	Simon Can.	Iuda lui Iac.	Iuda Isc.
Iuda Isc.	Iuda Isc.	Iuda Isc.	

*Apostol derivă dela ἀποστέλλειν trimis, sol. Ântăiul este Simon; numărarea nu se continuă pentru că Mt. numește pe apostoli cu păreche. Simon fiul lui Iona se deosebește de alt apostol cu acelaș nume prin numele dat de Isus (Io. 1, 43). El se amintește în locul prim pentru că împreună cu fratele său au fost atâtă chiemați (*Teofilact*); *Eut. Zigaben*: Numește mai atâtă pe Petru nu numai că este mai bătrân ca Andreiul fratele său, ci și că este deosebit de toți în statornicie. De aceea și Cristos numindu-l Petru zice, 16, 18. Aceasta explică și rangul lui între ceilalți (16, 16 sq. 17, 1. 24; 19, 27. 26, 37. 40. Lc. 8, 45. 9, 32. 22, 31 sq. Io. 21, 15. Acta 1, 15. 2, 14. 5, 3 sq. 8, 14. 10, 5. 15, 7. Gal. 1, 18. 2, 7); ceea ce se confirmă din consecința a pune în urmă pe tradator, iar după Petru pe Andreiul, Iacob și Ioan, cei mai încrezuți ai Domnului. Andreiul, nume vechiul grecesc, stă în legătură cu ἀνδρ; alții îl deduc dela נדר; în istoria creștină are rol puțin însemnat. Iacob fiul lui Zebedeiul este ucis la porunca lui Irod Agripa pela 42 d. Cr. Filip cf. Io. 1, 45 nu e identic cu Acta 6, 15 cf. 21, 8. Bartolomeiul (ברתולמאי fiul lui Tolmai) se ia ca patronim și identifică cu Natanail (Io. 1, 46 sq. cf. 21, 1 sq.). Augustin etc. zice că este Mateiul; numele nu este contrar ipotezei pentru că derivă dela aceeaș rădăcină (מתן cf. Mt. 9, 9). Toma (תומא, תאמא = geamên cf. Io. 11, 16. 20, 24 sq. 21, 2); Eusebie și Acta Thomae se zice 'Ιουδας Θαυμας ὁ καὶ Αἰδύμος. La numele său evangelistul adaugă vameșul, care lipsește la ceilalți evangeliști și servește drept dovadă că Mt. a compus cartea prezentă. Iacob al lui Alfei. Ἀλφαιος e identic cu Κλωπας (Io. 19, 25); bărbatul unei Marii, cumnată saș soră a preacuratei Fecioare, deoarece הלפי la transcriere lesne s'a schimbat astfel ca și הגי în Ἀγγαῖος (LXX). Acest Iacob era văr al Domnului, se numără 13, 55 la frații lui, iar Mc. 15, 40 se numește cel mic. Pe apostolul următor unele mărturiil îl numesc Lebeu (D. 122); altele Tadeu (NB. 17, 124); Recepta: Lebeu care s'a supranumit Tadeu*

(aşa şi cele mai multe Msse, Const. apost. 6, 14, 1. 8, 25). Acest Lebeu ori Tadeu este identic cu *Iuda lui Iacob* din Lc. şi Acta I. c., deci la gen. *Ἰακώβου* trebuie suplinit *ἀδελφός* (Win. p. 179); aparţine fraţilor Domnului. Tadeu şi Lebeu sânt supranume; derivă dela *תָּדַע, תָּשׁ = piept*, şi *לֵב = inimă*. Acta Thaddaei (Tischendorf p. 261) încep: *Lebeu care se chiamă Tadeu* şi spun că a primit acest nume când a fost botezat de Ioan. Crizostom: *Există şi alt Iuda Lebeu care se chiamă Tadeu*; Ieronim: *Thaddaeus . . qui alibi appellatur Lebbaeus*. Simon (*שמעון = ascultare*) se numeşte *ὁ Καραναῖος* (Recepta după *ΝΑ* al. *ὁ Καρανίτης*) ceea ce explică Lc. *ὁ ζηλωτής* (cf. Acta I. c.). Zeloşi se numesc bărbaţii care păseauă nu numai cu cuvântul ci şi cu fapta contra oricărei călcări a legii mozaice (Num. 25, 9. *Ios. Flaviu*, Bell. jud. 4, 3, 9; 5, 1; 6, 3; 7, 8, 1). Partidul s'a format abia mai târziu şi a contribuit foarte mult la risipirea Ierusalimului. Cuvântul derivă dela cald. *קנאן*, evr. *קנא = a fi zelos* (Ex. 20, 5. 34, 14. Deut. 4, 24); deci nu însemnează un loc, o cetate de unde era el. Dela Cana din Galileea (*Ieronim* etc.) nu se poate deduce pentrucă locuitorii se numeau *Καραῖοι* ca cei din *Κάρα* în Aeolis (Strabo 13, 1 p. 581). Părerea unora că acest Simon ar fi fratele lui Iacob şi Iuda nu se poate dovedi; iar după Io. 7, 5 este neverosimil ca 3. din fraţii Domnului să fi fost apostoli. *Iuda*: *Ἰούδας יהודה = laudă: mărire, glorie* (Gen. 29, 35. 49, 8). *Iscariot*: *איש קריות = bărbat din Cheriote*; oraş în seminţia Iuda (Ios. 15, 28. Ier. 48, 41, Amos 2, 2); la talmudişti aşijderea se zice *איש ירושלים, Iosif Flaviu* (Antiq. 7, 6, 1 (transcrie *איש טוב = bărbat din Tob* cu *Ἰστοβος. ὁ καὶ παραδούς: l-a predat*; nu: l-a tradat, ceea ce s'ar exprima cu *προδούς*. Amintire tragică şi condamnatore!

c) Instrucţiile date apostolilor, 10, 5—42.

Chiemarea apostolească a celor aleşi se mărgineşte la poporul israiltean, poporul ales, pentrucă Isus nicicând nu atacă înţâietatea lui. Împrejurările sânt de natură că lucrarea celor doisprezece deocamdată să fie numai în Israil; mai apoi acest cerc de lucrare să va lărgi (Acta 9, 15; 10. Mt. 28, 19). În sinul lui Israil trebuia să se pregătească vatra focului sânt; acesta să ia parte la mântuirea care s'a desvoltat în-

trénsul și dupăce nu o primește în totalitatea sa va trece la celelalte popoare realizându-se profeția (Miha, 4, 1 sq. cf. Rom. 11, 11 sq.). Instrucția prezentă este un întreg, de aceea evangelistul o reproduce fidel; la Lc. se tratcăză la deosebite ocaziuni (Lc. 9. 10. 12). Isus arată apostolilor: a) cercul de lucrare (v. 6—15); b) soartea și picioarele cari vor întimpina (v. 16—31); c) scopul misiunii (v. 32—42).

5. Pe acești doisprezece i-a trimis Isus poruncind ziselor: În calea păgânilor să nu mergeți și în cetatea Samarinenilor să nu intrați; 6. dar vă duceți mai vértos la oile perdute ale casei lui Israil. În calea păgânilor: calea care duce la păgân. Samarinenii erau amestecătură de popoare, care s'a născut din rămășița poporului din imperiul Israil și din coloniștii aduși de Salmanasar (2. Reg. 17, 24). Iudeii îi consideraū aproape păgâni; pe timpul Mântuitorului nu stăteau în nicio legătură (Io. 4, 9). Oile perdute: rătăcite, avându-se în vedere 9, 36. Păstorul poporului israiltean este Iehova (Ps. 80, 1); nepri-mind acum pe promisul Mântuitor s'a abătut dela densus (Is. 53, 6. Ier. 50, 8. Ez. 34, 5).

7. Iar umblând predicați zicând că s'a apropiat împărăția cerurilor. 8. Pe cei bolnavi vindecați, pe morți înviați, pe leproși curățiți, draci scoateți; în dar ați luat, în dar dați. Cuprinsul predicii lor este: împărăția lui Dzeū (cf. 3, 2. 4, 17). Chiemarea de acum a apostolilor să deosebește de cea după pogorirea Spiritului sânt; ei stăū încă pe punctul de vedere al T. V.: predică pocăința drept condiția primirii în această împărăție. Minunile cari vor face întăresc predica și dau dovezi despre apropiata împărăție a Mântuitorului; dar ele să servească numai acestui scop; de aceea: în dar ați luat etc. Porunca aceasta rezultă din împrejurări. Învétăceii lesne puteau să iee daruri; a nu privi la credința ci mai ales la împrejurările celor bolnavi.

9. Nu vă agonisiți auri nici argint, nici aramă la brăul vostru, 10. nici traistă pe drum, nici două haine nici încălțăminte nici toiag; că vrednic este lucrătorul de hrana sa. Motivează pe în dar ați luat etc. Ei nu numai să nu grijească de aramă care ca

monetă le-ar agonisi cele trebuincioase, dar nici de cele mai necesare lucruri de călătorie cari le pot pune în traistă, cum două rënduri de haine, sau toiag. Brăul era de in, piele sau bumbac; se încingea cu el haina, iar în el se puneau bani și alte unelte. *La brăul vostru* aparține lui *nu agonisiți*: să nu agonisească bani pentruca să-și pună la brău. În v. 10. suplinim: nu vă agonisiți. În traistă se pun hainele necesare. Mc. 6, 8 Isus dă voe a lua toiag; aci se oprește. Această contrazicere e numai la părere. După Mt. Isus oprește a lua ceva cu sine, nici chiar toiag, care îl are și cel mai sărac; iar după Mc. se nu ia ceva, cel mult toiag; cine are numai atâta e destul de sărac. Particularitățile nu trebuesc urgate. Isus zice numai că predicătorul se nu fie îndeosebi îngrijat când pleacă în misiune, ci toată încrederea se o aibă în Dumnezeu. *Vrednic este lucrătorul* etc. arată că ei sunt lucrătorii lui Dumnezeu care le va purta grija. *ὑποδήματα* și *σαנדάλια* însemnează aceeaș; era numai talpă de piele sau lemn și se prindea de picioare cu curele. LXX traduce cu *ὑπόδημα* evr. *לַעַל*, iar în Targumuri *סנדל*.

11. Iar în oricare cetate sau sat veți intra cercetați cine este vrednic întru aceea; și acolo rămâneți până când eșiți. 12 Iar intrând în casă întrebați-o de sănătate. 13. Și de va fi vrednică casa aceea, vină pacea voastră peste ea; iar de nu va fi vrednică, pacea voastră se se întoarcă la voi. Apostolii se caute în locul unde sosesc cine este vrednic: sunt aceia săraci cu spiritul care doresc și așteaptă mântuirea, ca să rămână la densii. Iar după ce au aflat atare loc se rămână acolo, se nu schimbe locul de petrecere; căci ar putea se supere pe gazda de până acum, iar lor s'ar putea zice că sunt nestatornici. Când intră în casă (în care locuiește cel vrednic) se o întrebe de sănătate, adică pe locuitorii. *Zicând: Pace casei acesteia* e adaus din Lc. 10, 5 (D. L. It. Vulg.). Salutarea la Evrei cuprinde dorirea păcii sau a salutii: *שְׁלוֹם לָהֶם*. Și de va fi vrednică etc.: de sunt locuitorii acelei case vrednici de pacea care voi aveți fiind înzestrați cu Spiritul sânt, atunci pacea din salutarea voastră vină asupra ei și va lucra ceeace exprimă formula aceasta; la din contră va fi fără efect. *Eut. Zigaben* zice la *ἐπιστραφήτω*:

Nimic nu va lucra, ci aceasta luând-o cu voi eșiți. Atitudinea acelora va dovedi vrednicia sau nevrednicia.

14. Și oricine nu vè va primi pe voi nici va asculta cuvintele voastre, eșind din casă sau din cetatea aceea scuturați praful de pe picioarele voastre. 15. Adevër zic vouë, mai ușor va fi pământului Sodomei și Gomorei în ziua judecării decât cetății aceleia. Solul lui Cristos rămâne numai unde vede dorința mântuirii. *Oricine*: de s'ar întâmpla ca o cetate s'au individ să nu-l asculte. *Scuturați praful*: rupeți toate legăturile cu ei; aceștia nu vor lua parte la darurile dzești, vor veni la judecată. Sodoma și Gomora (Gen. 19.) simbolizează pedeapsa dumnezească care vine asupra celorce s'au lăpădat de dânsul. Pedeapsa însă totdeauna corespunde gradului în care s'au arătat lucrurile dumnezești omului. Cine nu primește pe solii lui Cristos sunt mai mari păcătoși decât aceste cetăți, pentru că aceștia învață mai lămurit adevărurile dumnezești decât Lot și contemporanii lui.

16. Iată eu vè trimit pe voi ca oi în mijlocul lupilor; fiți deci înțelepți ca șerpii și simpli ca porumbii. Partea umbroasă a lucrării apostolești. Aceștia se nu creadă că stau în fața lumii ca păstori, ci ca oi (Lc. 21) între lupi. *Eū are emfază; Teofilact: Eū cel puternic. În mijlocul lupilor* de legat cu *ca oi*: vè trimit ca pe oi cari se află între lupi (Să poate lua și la *vè trimit* și în (év) arată rezultatul, pentru că stă la verb care exprimă mișcare). Oaia e simbolul nevinovăției, blândeței și răbdării, lupul al răutății, răpirii. — Simbolica aceasta naturală arată foarte lămurit apostolilor raportul lor către lume. De toate părțile sunt înconjurați de lupi răpitori, sunt amenințați cu moarte. În această situație să fie înțelepți ca șerpii, să aibă cea mai mare prudență, dar aceasta să nu degenereze în înșelăciune; de aceea: *simpli* (ἀξέκωτος = neamestecat, curat) ca porumbii; simbolul Spiritului sânt; arată deci curățenia sufletească. Între împrejurările primejdioase cere Isus dela învățacei a îmbina prudența cu simplitatea; a cunoaște primejdia și a aplica mijloacele cele adevărate spre combaterea ei; a se feri de paguba ce ar rezulta din primejdie fără a săvârși ceva imoral.

17. Dar vă păziți de oameni; căci vă vor da pe voi la judecătoria, și în sinagogele lor vă vor bate; 18. și chiar înaintea stăpânilor și a regilor veți fi duși pentru mine, spre mărturie lor și păgânilor. Aceste sunt primejdiiile cari vor îndura ei. Fiecare om poate fi lor periculos, pentrucă lucră în scopul celorce voesc să-și piardă. *De oameni*, zis în genere; iar art. τῶν arată că aceștia în starea lor de acum sunt dușmanii apostolilor. *συνέδρια* sunt judecătoriile în orașele provinciale; *sinagogele* judecău în afaceri curat religioase și pedepseau cu biciuire (Acta 22, 19. 26, 11; 2. Cor. 11, 24). *ἡγεμόνες*: propretorii, proconzuli, procuratorii; *βασιλεῖς* sunt tetrarhii, d. e. Irod Agripa. *Spre mărturie lor*: Iudeilor și păgânilor se va da ocaziune a cunoaște învățătura mea prin voi. *αὐτοῖς* se rapoartă la Iudei, ceace arată adausul și *păgânilor*: subiectul dela *vă vor da* și *vă vor bate*.

19. Iar când vă vor da pe voi, nu vă grijiți cum sau ce veți grăi; căci se va da în acea oră ce se grăiți; 20. căci nu sunteți voi care grăiți, ci duhul Tatălui vostru care grăește pentru voi. Mângăere în atari împrejurări le dă Domnul spuindu-le că atunci se vor bucura de ajutor extraordinar. Mărturisind pe Cristos se nu grijească de cuprinsul (*ce*) nici de forma (*cum*) predicii; atunci le va purta grijă Spiritul sânt (inspirațiune, cf. Is. 50, 4). *μεριμνᾶν* se ia ca încordarea puterilor naturale (acestea nu se perd nici când lucră Spiritul sânt) cu cari singure omul necredincios crede a face lucruri extraordinare. Această putere mai înaltă dobândesc ei numai fiind vrednici: credința adevărată prin pocăință. *Că nu sunteți voi care grăiți* etc.; a lui Dumnezeu este cauza și o duce la îndeplinire prin organele sântite de el. *πνεῦμα πατρός* e contrast la spiritul învățăcelor; principiul dumnezeesc care lucră întrênși.

21. Dar va da la moarte frate pe frate și tată pe fiu, și se vor scula feciorii asupra părinților și vor ucide pe dênșii. 22. Și veți fi urâți de toți pentru numele meu; iar care rabdă până în sfârșit, acela se va mântui. *În mijlocul lupilor* se descrie după manifestările speciale. Toate legăturile familiare se vor rupe și ura generală va domni pentru dênșul. Noul spirit nu

va fi oprit de hotarele puse de natură, ci intră în elementele cari-l primesc. Din aceasta urmează opoziție și așa evangelia păcii este sabie care sfășie sinul familiei. Lățirea creștinismului confirmă această profeție pe deplin. *Vor ucide*, nu în faptă, ci vor da anză la aceasta denunțându-l că sunt creștini; indirect cauzează moartea lor. *Pentru numele meu*: cauza pentru care toți îi uresc; voi credeți în mine. Creștinismul și principiile lumii sunt opuse; prietenul lui Cristos e dușman lumii și întors. Numele lui Cristos era motiv suficient a aduce pe cineva la moarte. *Tertulian: Chinuiți suntem dacă mărturisim, pedepsiți în viață dacă stăruim, liberați dacă ne lăpădăm; lupta este numai pentru numele* (Apol. 2). Apostolii și credincioșii însă trebuie să fie statornici, căci numai astfel se măntuesc. *Până în sfârșit*: până la moartea fiecărui individ; pentru biserică până la venirea a doua a Domnului.

23. Iar când vă vorgoni pe voi în această cetate, fugiți în cealaltă; că adevăr zic vouă nu veți sfârși cetățile lui Israil până când va veni Fiul omului. În timpuri de goane Isus dă sfatul învățăceilor să fugă dinaintea lor. Biserica totdeauna a urmat acestui sfat dacă pentru ea n'au rezultat pagube. Rigorismul montanist însă pretinde ca membrii bisericii (îndeosebi episcopii) să nu fugă de goane. *Că adevăr etc.* conține motivul pentruce învățăceii să fugă. Ei nu vor fi trecut toate orașele lui Israil până când Mesia vine. *τελεῖν* scil. *ὁδόν*. Care venire a Mântuitorului? *Origen, Crizostom, Teofilact* înțeleg un ajutor extraordinar; alții venirea lui Isus prin Spiritul sânt. În T. N. pretutindene venirea Fiului omului se'nțelege cea la judecata de pe urmă, al cărei prototip este risipirea Ierusalimului. Isus zice deci: *Învățăceii nu vor fi trecut prin toate cetățile lui Israil până când vine el ca să-l judece*, adică până când Ierusalimul va fi risipit, iar Iudeii imprăștiați. Isus însă grăește aceste cuvinte învățăceilor, reprezentanții învățătorilor timpurilor următoare; deci *τελεῖν* este deplinirea religios-morală, adică Israilul întreg să va converti la sfârșitul zilelor, când el vine să judece lumea (cf. Rom. 11, 25 sq.).

24. Nu este învățăcelul peste învățător, nici sluga peste stăpânul său. 25. Ajunge învățăce-

lului să fie ca învățătorul său, și slugii ca stăpânul său. Dacă pe stăpânul casei l-a numit Beelzebul, cu cât mai vârtos pe casnicii lui. Isus zugrăvește mai departe soarta învățăcelilor, ceea ce se nu-î descurajeze. *Nu este învățăcelul* etc. sunt proverbe. Dar mulți învățăceli întrec pe învățătorii lor! Când este învățăcel nu întrece pe învățător, iar dacă mai apoi s'a întâmplat, atunci o putere internă spirituală l-a înălțat, și nu este mai mult învățăcel, ci măiestru. La Cristos proverbul are valoare absolută: învățăcelii nicicând nu-l vor întrece, toți trebuie să se supună lui, învățătorul și stăpânul absolut. De aceea ce a suferit stăpânul trebuie să întîmpine și învățăcelii. În v. 25. arată Mântuitorul că dispoziția dușmănoasă a ajuns culmea identificând manifestarea puterii dzești întrînsul cu o putere diavolească. *Ajunge*: să se mulțumească a fi în aceeaș soarte. *ἵνα γένηται* este în loc. infin. (Win. p. 316). *καὶ ὁ δοῦλος* în loc de *καὶ τῷ δούλῳ ἵνα γένηται. ὡς* etc. (Win. p. 583) *Casnicii*: pentru că se amintește stăpânul casei. Scrierea și înțelesul lui Beelzebul sunt necunoscute. Vulg. C. aŭ *Βεελζεβούβ* (cf. 2. Reg. 1, 2. 3, 16), iar în T. N. se află numai *Βεελζεβοίλ*. Cuvîntul derivă dela *בַּעַל* = *domn, stăpân*, și *בַּיִת* = *locuință, cetate* (Ps. 49, 15; 1. Reg. 8, 13): stăpânul cerului, al tartarului; al locului în care petrec spiritele rele. Isus se numise pe sine *οἰκοδεσπότης*; Iudeii în batjocură îi zic că este *Herus domicili* — cum se cheamă diavolul. *Ieronim* scrie *Βεελζεβοίβ* deducînd dela *בַּיִת* = *musca*. Supremul zeu al Fenicienilor era Beelzebul și se onora mai mult în Akkaron (2. Reg. 1, 2. 3. 16). Iudeii numeau astfel pe căpetenia diavolilor arătînd desprețul, pentru că cultul zeilor se considera drept cult al demonilor. În bătae de joc îl numeau zeul muștelor (schimbînd pe *בַּיִת* în *בַּיִת*), celce apără de insecte, cum aveau și Grecii *Zeus ἀρούριος* (Paus. 8, 26, 4), Romanii *Deus Myiagrius* (Solin. Polyh. c. 1); cf. Os. 4, 15. 5, 8. 10, 5 în loc de Bet-El (casa lui Dzeu) Bet-Aven (casa păcatului); 2. Reg. 23, 13 muntele olivilor: muntele coruperii. În 12, 24 afirmă fariseii că el scoate demoni în numele lui Beelzebul, deci aŭ putut și să zică că este Beelzebul. Alții îl deduc dela *בַּעַל זְבוּל* = *dominus stercoris* exprimînd că este domnul necurăției și urciunii; dar atunci ar trebui să

fie Βεελζαβήλ sau Βεελζάβελ ca Ίεζαβήλ sau Ίεζάβελ din
 לבן.

26. Deci nu vè temeți de ei; că nimic nu e acoperit ce nu se va descoperi, și ascuns ce nu se va cunoaște. 27. Cecace zic vouë intru întunerec, grăiți intru lumină, și ceeace auziți la ureche vestiți pe coperișe. 28. Și nu vè temeți de celceucid trupul, iar sufletul nu-l pot ucide; ci vè temeți mai vèrtos de celce poate perde și suflet și trup în gheena. Învățăcei vor fi perzecutați ca și învățătorul; ei se nu slăbească în împlinirea chemării. Când se vor descoperi faptele oamenilor, atunci adevèrul și cele bune vor învinge minciuna și rèutatea. *Intru întunerec, la ureche* = secret; *în lumină, pe coperișe* = se audă și vadă toți. Opus este întunerecul lui *descoperi* și însemnează întunerecul care zace asupra unui lucru; aici: rèsare o lumină nouă; la ureche a auzi corespunde lui *ascuns* și exprimă cecace se ascunde cu intențiune; aici: numai învățăceilor se descoper misteriiile împèrăției lui Dumnezeu. Coperișele caselor în orient sânt drepte, de acolo se putea vorbi mulțimii. Viitoarea descoperire a tuturor lucrurilor se-l îndemne a nu tăcea ceva din învățatura lui. Pentru împlinirea conștiințioasă a datorințelor (predicând învățatura lui) vor suferi goane; dar ei se nu se teamă de oameni ci mai vèrtos de *celce poate perde* etc. Oamenii pot nimici cel mult trupul, Dzeu nu numai pe acesta ci și sufletul. Frica morții trupesti este nimic față de spaima morții vecnice. *μη φοβηθητε από* în T. N. aici și Lc. 12, 4; LXX adese. *μᾶλλον potius*; Zigaben: *Alungati frica cu frică, pe cea de oameni cu aceea de Dzeu.*

29. Aù nu se vënd douë paseri cu un as? Și nici una din ele nu cade pe pământ fără de Tatăl vostru. 30. Iar ai vostri și peri capului toți sânt numèrați. 31. Deci nu vè temeți; voi sunteți mai buni decât multe paseri. Apostolii se știe că Dzeu grijeste și de cele mai micè lucruri, deci și de dènșii. Denuitivul *στρουθιον* (dela *στρουθος* la LXX צפר) este ales, = pasere mică, vrabie. *ἀσάριον* este monetă mică, 3—4 cr. (6—8 bani) austr. ($\frac{1}{10}$ de drahme, apoi și mai puțin), însemnează un preț mic. *Cade pe pământ*: moartă, din aer sau

de pe crengi. *Fără de Tatăl vostru*: fără știrea lui. Purtarea de grijă a lui Dzeu este așa mare că cunoaște și lucrurile carii nu se pot număra, perii capului. *Al voștri*; cu emfază pus în frunte. *Zigaben*: *Atâta cinste aveți voi că și toți perii voștri sunt numărați la Dzeu . . . și cu subtilitate știe toate ale voastre* — prevedința specialisimă (Lc. 21, 18. Acta 27, 34; 1. Sam. 14, 45; 2. Sam. 14, 11; 1. Reg. 1, 52).

32. Deci tot care mă va mărturisi înaintea oamenilor, îl voi mărturisi și eu înaintea Tatălui meu celui din ceruri; 33. iar tot care se va lăpăda de mine înaintea oamenilor, mă voi lăpăda și eu de el înaintea Tatălui meu care este în ceruri. Dupăce adusese Isus mai multe motive ca să-l îndemne a învăța cum le-a poruncit (23. 26. 28. 29) arată urmările mărturisirii sau nemărturisirii lui înaintea oamenilor. *ὁμολογεῖν ἐν τινι*: obiectul personal al mărturisirii se cugetă ca acela, de care se ține mărturisirea. Contrastul: Mărturisirea înaintea oamenilor (dușmanii binelui) aduce că Isus va mărturisi de acesta la Tatăl ceresc; cine ia asuprași ocară de a fi considerat mărturisitor al lui Cristos, la arătate va primi răsplată; la din contră aceasta nu are loc.

34. Să nu vă pară că am venit să arunc pace pe pământ; nu am venit să arunc pace ci sabie. 35. Căci am venit să despart pe om de părintele său și fida de muma-sa și pe noră de soacră-sa, 36. și vrăjmași (sunt) omului casnicii săi. Pentru toate goanele ce vor suferi apostolii să nu se mire. El să-și aducă aminte că Isus n'a venit să arunce pace pe pământ. El este regele păcii (Is. 9, 6 cf. Lc. 2, 14), totuș la omenirea întreagă și individul în parte pacea lui numai atunci are loc, când s'a sfârșit lupta cu lumea. Evangelia după natura sa e luptă; obiectul ei este pace, care să va realiza la sfârșitul luptei. *βαλεῖν* = a arunca. să leagă cu *μάχαιραν* apoi ca zeugma și cu *εἰρήνην*. Sabia simbolizează lupta: pe pământ vine cu evangelia o putere în felul unei sabii cu două tășuri (Evr. 4, 2). Sântenia absolută în Cristos și lumea cuprinsă de rău trebuie să vină în coliziune. În v. 35. 36 descrie Isus urmările acestei puteri a evangheliei ca v. 21. 22. Sabia aceasta taie și legătura produsă din cea mai apropiată înrudire; o nimi-

cește chiar, dacă Spiritul sânt altcum nu poate străbate. Criză se produce în lume, chiar în familii. Cerința aceasta a Mântuitorului de a se deslipi de toate legăturile mai intime se află și Deut. 33, 9. 10 cf. Gen. 12, 1. Citatul este Miha 7, 6. *νύμφη* = mireasa 30 de zile după aducerea ei în casa soacilor; aici în opunere cu soacra (*πενθερά*) avem să înțelegem o noră după acest termen.

37. Cine iubește pe tată sau pe mamă mai mult decât pe mine nu este vrednic de mine, și cine iubește pe fiu sau fată mai mult decât pe mine nu este vrednic de mine, 38. și cine nu ia crucea sa și vine după mine, nu este vrednic de mine. 39. Celce și-a aflat sufletul său îl va pierde, și celce pierde sufletul său pentru mine îl va afla. Hotărîrea pentru sau contra lui Isus cere oamenilor cea mai mare abnegațiune și rezoluțiune. În această luptă trebuie să fie iubirea lui Cristos mai mare decât cea de părinți; de câte ori aceste două vin în conflict trebuie să învingă întâia. *Nu e vrednic de mine*: omul nu poate fi și al lui Cristos și al lumii; Cristos pretinde ca el cu întreaga lui ființă să-i aparțină. Această poruncă nu desrădică pe: „Cinstește pe tatăl tău și pe mamă ta“ ci o perfecționează (Mt. 5, 17), pentru că omul se cunoaște pe sine în Cristos fiul Părintelui tuturor (Efez. 3, 15). *Nu ia crucea* e aluziune la datina Romanilor ca cei osândiți la moarte să-și ducă crucea pe care se execută (Cicero de divin. I, 26. *Plut. de Mor.* p. 554: „Fiecare făcător de rele singur își duce crucea afară“). *Și vine după mine* însemnează că acela ia crucea asuprași cu toate urmările ei până la moarte. Vieța celui ce mărturisește pe Cristos este moarte continuă pentru că ne'nterupt trebuie să lupte cu răul din lume, căci numai așa voea lui corespunde voei celei prea înalte. Ceeace aici se rapoartă, în timpurile întâi ale creștinismului, la vieța trupească are valoare în toate timpurile pentru vieța sufletească. *A aflat*: îl păstrează lăpădându-se de Cristos sau neprimind mărturisirea lui. Cine aici îl câștigă, îl pierde în cealaltă lume și întors. *ψυχή* se ia odată în înțeles: vieța pământească, temporală, a doua oară: vieța večnică, nemuritoare. *Pentru mine*: din iubire cătră densus, din ascultarea de el. Și acest loc se rapoartă mai întâiu la

timpurile apostolilor și cele următoare; dar fiecare individ trece prin această moarte cu spiritul. Adevărat creștin poate fi numai celce s'a născut în Cristos (Io 3, 3 sq.). Această renaștere se întâmplă dacă omorim în noi pe omul cel vechi, îl îngropăm împreună cu Cristos (Rom. 6, 3 sq.) și-l înlocuim cu omul cel nou, creat după Cristos. Această omorire se fie pentru Cristos; din iubire și ascultare către el. Omorirea omului pentru sine nu se încuvințează.

40. Celce vă primește pe voi pe mine mă primește, și celce mă primește pe mine primește pe celce m'a trimis pe mine. 41. Celce primește pe proroc în numele de proroc plata prorocului va lua, și celce primește pe cel drept în numele dreptului plata dreptului va lua. 42. Și celce va adăpa pe unul din acești mai mici cu un pahar de apă rece numai în numele învățăcelului, adevăr zic voue, nu-și va perde plata sa. *Zigaben: Aceste grăește el deschizend învățăcelilor casele credincioșilor.* Rezoluția pentru densusul se arată în primirea apostolilor ca locțiitorii lui; dând fiecărui proroc și drept nu din compătimitire ci din motivul că-l recunoaște de atare; în urmă dând unui credincios chiar și numai un pahar de apă rece, ceea ce în ochii lumii este ceva de tot puțin: așadar cel mai mic serviciu. Primirea de aici are înțelesul: celce primește are conștiința caracterului vostru spiritual; inima și vieța lui internă se deschid voue. *Celce m'a trimis: Tatăl.* În v. 41 explică cele precedente; iar înțelesul îl aflăm din expresiunea *eis ōroia*, care corespunde lui $\alpha\lambda\lambda\epsilon\iota$ la rabinii: ceea ce cuprinde numele. *Zigaben: Pentru că se numește și este.* Numele exprimă deci caracterul, natura celui ce se primește. Aceștia caută numai la obiectul care-l reprezintă cineva și-l primesc. *Drept* e paralel cu *proroc*; apostolii aparțin amânduror categoriilor, căci au primit și vestesc descoperirea în Cristos, au intrat prin credință în dreptatea vieții. *Maî mici:* toți credincioșii cum îi ține lumea. Expresiunea arată că învățăcelii lui Isus sunt lipsiți, expuși tuturor mizeriilor; apoi smerenia și nevinovăția lor. *Plata sa:* în împărăția mesianică (5, 12).

§. 14. Botezătorul trimite soli la Isus; cuvântările acestuia,
11, 1—30.

(Lc. 7, 18—35. 10, 13—15. 21. 22).

După trimiterea celor doisprezece Isus continuă lucrarea: nu numai estenziv (trimiterea apostolilor), ci și intenziv stăruind ca Israel să se hotărească. Moment potrivit la aceasta se îmbie când Botezătorul trimite învățacei la el. După datina de atunci învățaceii comunica cu învățătorii închiși (Acta 23, 16 sq. 24, 23 sq.); și văzând Botezătorul faptele lui Isus trimite soli ca să se declare de este Mesia sau să aștepte pe altul. Botezătorul recunoaște că în Isus se descopere o putere mai înaltă, dar nu știe de nu este ultimul înaintemergător (v. 14). În aceasta zace ispitire care, ne'nvîngînd-o Ioan, lesne îl putea eschide dela împărăția mesianică (v. 6). De aceea v. 4—6 se arată că trebuie a se hotărî pentru dînsul (Isus), iar v. 7—19 dovedește că mărturia Botezătorului este a unui pro-roc, și poporul să o primească.

1. Și a fost după ce Isus sfîrșise a porunci celor doisprezece învățacei ai săi, a trecut de acolo ca să învețe și predice în cetățile lor. Și a fost este formula cu care evangelistul începe un șir nou de idei. *A porunci celor doisprezece* arată că cele precedente privesc numai pe învățacei. Isus a trimis pe învățaceii săi și când erau departe nu încetează a lucra: atunci se întîmplă că Ioan trimite soli. Rezultatul lucrării și re'ntoarcerea învățaceilor nu se istorisesc (Lc: 9, 10. 10, 17). *ἐξεῖθεν*: unde Isus propusese cele precedente; locul e nehotărît; după 9, 95 era în călătorie: deci nu în Capernaum. *αὐτῶν* se rapoartă la cetățile din Galileea unde se află Isus (9, 1); apostolii cei mai mulți erau Galileenii, deci se pot înțelege cetățile apostolilor.

2. Iar Ioan auzind în închisoare despre faptele lui Cristos, trimițînd pe învățaceii săi zise lui: 3. Tu ești cel ce va să vină, sau pe altul să așteptăm? *Auzind* dă anză la trimiterea soliei. La Machărus se afla închis Ioan (*Ios. Flaviu*, Antiq. 18, 5, 2. cf. Mt. 14, 3, sq.; Mt. 4, 12 se indegetează scurt). Cetatea era situată în partea de miazăzi a Perea, pe malul răsăritean al Mării moarte, 1158 m. deasupra nivelului acesteia. *τὰ ἔργα* sînt

minunile și învățătura lui Isus. *Lui Cristos* e anume pus: Botezătorul aude că Isus săvârșește faptele așteptatului Mesia. Vulg. și unele Msse citesc *δύο* în loc de *διά* — corectură după Lc. 7, 18. *Prin (diá) învățaceii săi* se poate lega cu *zise* său *trimitend*; în cazul din urmă este evraizm: *שלה ביד* (Ex. 4, 13; 1. Sam. 16, 20; 1. Reg. 2, 25). *Celce vine* e numirea Mesiei. T. V. îl înfățișează ca pe celce are se vină; obiectul așteptărilor generale (Ps. 40, 8. 118, 26 cf. Evr. 10, 37: unde se numește Mesia așa având în vedere a doua venire). *Altul*: Tu să fii în acest caz numai înaintemergătorul lui? *προσδοξάμεν* poate fi conj. și indicat. Întrebarea Botezătorului explică *Tertulian* (Adv. Marc. 4, 18) (tc. că Ioan intradevăr se îndoiește de mesianitatea lui Isus — cel puțin pe un moment. Aflându-se el acum în temniță conștiința lui clară se întunecă, începe a descuraja — cu atât mai vârtos că aștepta pe un Mesia care va schimba toate raporturile. Aceasta nu se întâmplase încă și totuș aude că Isus face minuni; cere deci deslușiri ca se scape de îndoiala care s'a născut în sufletul său. Dar pentru 3, 16 sq. Io. 1, 29, v. 7 din acest cap. zic alții că Botezătorul nu se îndoiește de caracterul lui Isus, ci exprimă numai nemulțumirea sa că nu întemeiază mai îngrabă împărăția mesianică. Mai bine explică însă *Origen*, *Crisostom*, *Teofilact*, *Zigaben*. El zic că Botezătorul trimite solia la Isus pentru învățaceii care și acum ved întrânsul pe Mesia (cf. Io. 3, 26). Aceștia nu-l părăsesc nici în închisoare; era deci nevoie a-i trimite la Isus, dela care se audă cine este el și cunoscând faptele lui să-l recunoască așteptatul Mesia.

4. Și răspunzând Isus zise lor: Mergând spuneți lui Ioan celece vedeți: 5. Orbii ved și schiopii umblă, leproșii se curățesc și surzii aud, și morții învie și săracilor se bine vestește. 6. Și fericit e celce nu se va sminti întru mine. Provocându-se la Is. 35, 5. 6; 61, 1 Isus răspunde cu faptele sale (8, 2. 9, 1. 23, 27. 32). Solii pot vedea ceea ce el săvârșește și deschizând ochii spirituali să vadă în lucruri pe făptuitor. La *săraci* cf. 5, 3. *εὐαγγελίζειν τινι* e activ; în pasiv dat. pers. devine nom. (Win. p. 232); aici = a auzi evangelia, a primi vestea bună. Numai cei smeriți cu spiritul pot auzi acest cuvânt pentru că întrânsii se

află pământul care îl primește (9, 36. 12, 20); — cea mai eclatantă dovadă că învățătura lui Isus nu se potrivește cu a lumii pentru că atunci s'ar fi adresat învățătorilor ei (1. Cor. 1, 18 sq). Aceste cuvinte îndeamnă pe învățăceii lui Ioan să facă așa; ceea ce confirmă următoarele: *fericit* etc. *A se sminti* (scandaliza) de cineva: a se poticni, rătăci. Isus nu se teme că Botezătorul va rătăci și va șovăi în credința întrînsul, ci învățăceii lui (Io. 3, 26) care lesne puteau să nu-l primească. Isus grăește despre toți care credeau că Mesia se va arăta ca un rege puternic.

7. Iar după ce s'a dus aceștia a început Isus a grăi mulțimii despre Ioan: Ce ați eșit în pustie să vedeți? Trestie clătinată de vînt? 8. Dar ce ați eșit? Să vedeți om îmbrăcat în haine moi? Iată ceice poartă haine moi sînt în casele regilor. 9. Dar ce ați eșit? Să vedeți proroc? Da, zic vouă, și mai mult decît proroc. 10. Acesta este de care s'a scris: Iată eu trimit pe ângerul meu înaintea feții tale, care va găti calea ta înaintea ta. 11. Adevăr zic vouă, nu s'a sculat între cei născuți de muiere mai mare decît Ioan Botezătorul; iar cel mai mic în împărăția cerurilor este mai mare decît dînsul. După depărtarea solilor se pronunță Isus asupra demnității și chemării Botezătorului ca așa mulțimea, care auzise întrebarea învățăceilor acestuia, să nu creadă că șovăește în credința în Cristos. Importanța aŭ dat ei înșiși Botezătorului când aŭ eșit la el în pustie; l-aŭ recunoscut de un om excepțional, proroc. *ἐξῆλθετε* e formă alexandrină în loc de *ἐξήλθετε* (Win p. 71. a.). Dar următor presupune răspuns negativ la întrebarea de mai nainte. Dacă aceasta nu are loc, de *ce ați eșit?* etc. *Trestia clătinată de vînt* simbolizează omul nestatornic în principii, sau care se acomodează mulțimii; imaginea e luată dela trestia din apropierea Iordanului. *Om îmbrăcat în haine moi*; = om moleșit; moleșirea trupească cauzează nestatornicie și acomodarea după părerile altora. Mântuitorul zice: Ce v-a îndemnat să eșiți la Ioan, chiar în pustie? Pentru că credeți a afla un om fără principii și șovăitor în părerile sale, care se

acomodează părerilor străine? Nu! Aceștia puteați afla ori-când și nu era necesitate a vă duce în pustie. Seriozitatea lui era adevărată și impunea tuturor; deci să nu credeți că acum șovăește. Saū v-ați dus să vedeți un om dedat luxului? Nu! căci aceștia trăesc la curțile regilor nu în pustie. Ioan din contra era sever în viețuire, și tocmai aceasta vă atrăgea; deci nici acum să nu credeți că închisoarea l-a făcut pusil-anim și l-a descurajat. Nu acestea au căutat ei, ci să vadă un proroc? Arată apoi că Ioan este proroc în înțelesul T. V., dar întrece pe toți. *περισσότερον* e neutr., ceea ce dovedește întrebarea *τί*: ceva mai mult decât profet. Ântâicitatea aceasta față de toți profetii se dovedește cu Mal. 3, 1 — nu se citează după original ori LXX. Botezătorul era mijlocitor între T. V. și N.; înaintemergătorul Mesiei; era profetit de un proroc, deci cel profetit este mai mare decât celce profetește. Ioan întrece pe oricare om: *ἐγείρεσθαι ἐν* = *ב קים קים* = a lăsa ca cineva să resară din mumă spre un scop anumit; a chema pe cineva la ceva; trebuie suplinit: de Dzeū (Io. 7, 52). *Născut din muiere* (Iob. 14, 1. 15, 14. Gal. 4, 4) este omul în genere înțelegându-se și păcătoșia, slăbiciunea lui în contrast cu cel născut din Dzeū (Io. 1. 13), cum era omul înainte de păcătuire (Efez. 4, 24). *Mai mare*: pentrucă este înaintemergătorul Mesiei. Mult ne'nțelese au fost cuvintele: *mai mic* etc. *μικρότερος* nu este superlat. (Win. p. 229); se poate întregi numai *Ἰωάννου*. *Împărăția cerurilor* (Lc. 7, 28) însemnează nu numai cerul, împărăția lui Dzeū în perfecțiune, ci biserica ca împărăția pământească a Mesiei. Isus nu vorbește aici din punctul de vedere moral al lui Ioan, ci are în vedere numai poziția lui teocratică. Înțelesul este: Ioan e mai mare decât toți care s'au născut după legile naturale; el este cel mai mare bărbat al T. V. fiind înaintemergătorul Mesiei; ultimul reprezentant al profetilor T. V.; care a botezat pe Isus: totuș întreaga sa viață este în T. V., de aceea cel mai mic renăscut în Cristos din Dzeū, cel mai mic dintre membrii economiei creștine, e mai mare decât dânsul fiindcă T. N. e superior celui V. *Crizostom, Teofilact, Zigaben* rapoartă *ὁ μικρότερος* la Isus: acesta se numește mai mic decât Ioan fiind mai tînăr, saū pentrucă acesta avea mai multă vază la popor. (*Crizostom: Mai mic după vîrstă și toată mă-*

rirea). Atunci împărăția cerurilor trebuie legată cu *mai mare* și înțelesul este: eu care sunt *mai tînăr* decât Ioan, sau: eu care acum față de el nu apar nimic voi străluci în împărăția cerurilor ca Mesia. Aci însă se poate spune că Isus, care era înconjurat de mulțime de popor, nu se putea numi *mai mic* decât Ioan care era închis, apoi nici deosebirea de vîrstă (6 luni) nu este așa mare.

12. Iar din zilele lui Ioan Botezătorul până acum împărăția cerurilor se silește și silitorii o răpesc pe ea. Căci toți prorocii și legea până la Ioan au prorocit, 14. și de voiți să primiți, acesta este Ilie care va să vină. 15. Celce are urechi să audă. Să demonstrează că dela pășirea Botezătorului până în momentul de față este timpul când se întemează împărăția cerurilor. *Zilele lui Ioan*: timpul pășirii Botezătorului cu predica pocăinții (*terminus a quo*), iar *până acum* e *terminus ad quem* care ține până la sfîrșitul veacurilor. Pășind Botezătorul s'a făcut o schimbare. De acum înainte numai trebuie să se aștepte împărăția mesianică ca în T. V., ci se fie ocupată. *βιάζεται* are înțeles pasiv: *a ocupa cu forța* (Hesichii: *βιάως κρατεῖται*); înfățișează lupta încordată și neobosită după împărăția mesianică. *Zigaben*: *Pentru că cu forța se răpește de oameni, care se încoardă și înving sila tuturor patimilor, sau și tirănia necredinții*. *βιασται* sînt credincioșii care cu puterea caută să între în împărăția mesianică. Împrejurările sînt atare că aceia, de care se afirmă că întrebunțază forța imbulzindu-se în credință la mine, ia împărăția aceasta ca pradă. Cele zise se explică v. 13 sq. arătînd că legea și prorocii ajung numai la Botezătorul; cu el începe un șir nou. Sub *lege* înțelegem elementul din care au purces profeții ca reprezentanții ei; iar chemarea lor și scopul legii era a prezice de Mesia (Io. 5, 46. Acta 7, 37. Rom. 10, 6. 11, 19). Venind Botezătorul încetează însemnătatea acestora, economia pregătitoare se înlocuiește cu realizarea; el pășeste ca al doilea Ilie (Mal. 3, 23). Acest loc al prorocului Malahia se rapoartă la a doua venire a lui Cristos, iar Evreii îl lua de întăia arătare a Mesiei; ba mulți credeau că Ioan e Ilie (Io. 1, 21) care cu trupul a fost răpit în cer. Isus confirmă părerea poporului zicînd: *de vreți să primiți etc.*,

adecă de nu-l desprețuiți sau înțelegeți rău, apoi Ioan este încâtva Ilie. Amândoi au misiunea a uni pe fiul lui Dzeu la Cristos: Ioan la început (Lc. 1, 17), Ilie la sfârșitul împărăției mesianice; cu Ioan începe judecata spirituală a lumii (3, 10 cf. Io. 3, 17), Ilie la sfârșitul zilelor înaintea judecării de pe urmă; Ioan este martor la botezul lui Isus, Ilie martor al schimbării la față (17, 3). Viețuirea lor încă samănă foarte mult (3, 4 cf. 2. Reg. 1, 8; 14, 3 sq. cf. 1. Reg. 21, 20; v. 16 o generațiune care nu bagă în seamă mântuirea sa, cf. 1. Reg. 18, 18.). Înțelesul: T. V. era tipul celor viitoare în T. N. Ioan este Ilie la venirea întâia a lui Isus, ceea ce avea să fie — după Malahia — Ilie la a doua venire a acestuia când va judeca lumea. *Acesta*: nu altul. Ca să îndrepte atenția auzitorilor la adevărul rostit zice: *Celce are wrechi* etc. Recepta are ἀκούειν (*auzi*) înaintea lui să *audă*, lipsește în B. D. și e adaus din Mc. Lc. *Să audă*: să înțeleagă; urechile sunt facultatea.

16. Iar cui voiți asemăna acest neam? Asemene este pruncilor care șed în târg, care strigă soților zicând: 17. Flueraț-am voue, și n'ați jucat; plâns-am, și nu v-ați tânguit. Cerutul θέλειν (v. 14.) nu există la neamul de atunci; desvoaltă cele zise v. 7. *Neam* (γενιά 77) însemnează *veac*, *durata vieții*; apoi ceice trăesc în acelaș timp. Textul este după Lachmann: *pruncilor care șed în târg, care strigă soților* (Tischendorf: *altora*); Recepta: *pruncilor care șed în târguri și strigă soților lor și zic*, cf. Lc. 7, 32. ηὐλήσαμεν ὑμῖν: am început cu jocul de bucurie, iar voi n'ați voit; ἐδρηρήσαμεν ὑμῖν: v-am provocat apoi la o întâmplare tristă și de durere, dar n'ați voit să fiți între jeltori. La ospete și jocuri se cânta din fluer; iar baterea pieptului (κόπτεισθαι) este semnul jelierii (Ez. 20, 43. Naum 2, 8. Mt. 24, 30. Lc. 18, 13). *Soților*: altor copii care erau față dar nu se ținea de soții lor de joc. Imaginea înfățișează (copii de amândouă clasele: care vorbesc și pe care provoacă) pe contemporanii lui Isus. Acești oameni sēmănau cu o grămadă de copii supărăcioși, căror nimic nu le place; unii voesc una, alții alta, nu pot face ceva în bună înțelegere: așa s'au purtat ei față de Ioan și Isus. Venit-a cel dăntăiu cu asceză

severă și nu l-aș primit; venit-a Isus fără aceasta și nu l-aș primit căci le era prea liberal. Unul n'a jucat cum îi fluerau, al doilea n'a jelit cum ei se tângueau.

18. Că a venit Ioan nici mâncând nici bând, și ziseră: drac are. 19. Venit-a Fiul omului mâncând și bând, și ziseră: Iată om care mănă și bea vin, prieten vameșilor și păcătoșilor. Și s'a îndreptat înțelepciunea dela fiii săi. Domnul explică cele precedente: Ioan a fost prea aspru, el prea lax. *Nici mâncând, nici bând* e iperbolă, exprimă numai abținerea Botezătorului. *Zigaben: Modul de viață al lui Ioan era neaccesibil și aspru. Care mănă și bea:* Isus nu se deosebește în traiu de oameni, ci ia parte la ospete etc. *Drac are*=îndrăcit și deci e nebun (Io. 10, 20); acesta îl îndeamnă la excentricități. *Economia T. V. și N. în reprezentanții săi:* Ioan observă legea strict, de aceea nu vine în atingere cu păcătoșii ca în curățenia sa să lumineze cu lumina dzească. *xai* e adverbativ. *S'a îndreptat:* a fost recunoscută adevărată. *Dela fiii săi:* înțelepciunea dzească s'a arătat adevărată în Botezătorul și Isus prin ceice i-aș primit, s'aș lăsat conduși de ea și n'aș aprobat socotința celorlalți; e contrast la v. 16. *Crizostom* înțelege pronia dzească, ia *δικαιοῦσθαι ἀπό τινος*=a fi liberat de vina unuia și înțelesul ar fi: pronia dzească pentru poporul Israil nu poartă vina că acesta a fost lăpădat. *ἀπό* nu=*ὑπό*, ci exprimă eșirea saș anza (Acta 2, 22. Iac. 1, 31; Win. p. 347). În loc de *τέκνων* aș N. B. 124. *Ieronim*, Verz. *ἔργον*, ceace pare interpretament. *τέκνα σοφίας* sânt înțelepții după idiomul semitic, aici credincioșii; contrast la Iudei (v. 12).

§ 15. Isus amenință cetățile Galileii, 11, 20—24.

(Lc. 10, 13—16).

Parte mare din Iudei judecă falz despre el și Botezătorul; de aceea se vede îndemnat să amenințe cetățile cari aș rămas necredincioase deși făcuse minuni întrênsele.

20. Atunci a început Isus a muștra cetățile în cari făcuse cele mai multe minuni, că nu s'aș pocăit. 21. Vai ție Chorazine, vai ție Betsaido,

căci dacă în Tir și Sidon s'ar fi făcut aceste puteri cari întru tine, de mult s'ar fi pocăit în sac și cenușă. 22. Dar zic vouă, Tirului și Sidonului mai ușor va fi în ziua judecății ca vouă. *Χορζαίν* (Lc. 10, 13) era după *Ieronim* $\frac{3}{4}$ milă dela Capernaum; Kerâ-zeh nu de mult descoperit pare a fi păstrat numele, 2 ore spre miazănoapte-apus de lacul Genezaret. *Betsaida* (בֵּית צִדְדָּי) = *casa pescuitului*, pe malul apusean al lacului Genezaret. Aceste cetăți însemnează locurile unde Mântuitorul a umblat și împărtășit binecuvântările sale. *Tirul și Sidonul* (cetăți păgâne) reprezintă vicața luxoasă și plină de desfrânări (Is. 23, 1. Ezech. 26, 2. Am. 9, 1). *Sac și cenușă*: simboalele pocăinții (1. Reg. 21, 27; 2. Reg. 6, 30. Iona 3, 6. 8). Mântuitorul arată răutatea cetăților galileene cari nu l'au primit. De s'ar fi întâmplat atâtea minuni în cele două cetăți — cari și la profeți sînt tipurile păgânismului și ale judecății dzești aspre — s'ar fi pocăit, ele însă nu; de aceea soarta lor va fi mai rea. Comparativul arată că va fi deosebire în privința pedepsei, care se îndreptează după vină, iar aceasta după gradul de cunoștință și mărimea grației primite. *ἀρεστότερον* derivă dela *ἀρέξα*, a *suporta*, *răbda*. *Ziua judecății*: când se va hotari definitiv soarta celor buni și răi.

23. Și tu Capernaume, n'ai fost înălțat până la cer? Până la iad te vei cobori; că dacă în Sodoma s'ar fi făcut puterile cari s'au făcut întru tine, ar fi rămas până în ziua de azi. 24. Dar zic vouă că mai ușor va fi pământului Sodomei în ziua judecății decât ție. În această cetate ne'nsemnată în Galileea petrece Mântuitorul mai mult ca ori unde; de aceea s'a *înălțat*. Locuitorii au avut ocaziune să primească împărăția mesianică; aceasta trebuia de aici să-și ia începutul. Dar ei n'au voit în parte mare a se folosi de acest prilej, ci cei mai mulți au rămas necredincioși. Conformă acestei împetriri a inimii este pedeapsa: *până la hades te vei cobori*. Mântuitorul a cugetat fără îndoială la Ezech. 31, 10. Is. 14, 15. 57, 9. A se *cobori* e contrast la a se *înălța*: iad la cer. Hades este evreescul șeol (שְׁאוֹל), locul de petrecere al morților înainte de judecata mesianică; o temniță întunecoasă în

adâncul pământului cu porți tari, primește în sine pe toți morții, iar la ziua judecării se vor sparge încuierile (Ps. 30, 4. 36, 13. 89, 49. Prov. 23, 14. Iob 10, 21 sq. 17, 16. 38, 17. Apoc. 1, 18. 20, 13 sq.). Ca împărăția morților simbolizează hades nimicirea. Ziua judecării este momentul când lucrurile care sunt amestecate acum se vor deosebi și va ajunge fiecare la locul său; așadar căderea în hades înseamnă că răul singuratic vine și se duce la elementul său. Cine a primit pe Cristos și spiritul lui va ajunge la lumina lui, iar unde stăpânește spiritul întunerecului acela ajunge pe mâinile acestei puteri. Capernaum se nu creadă că va scăpa de pedeapsă saă chiar va ajunge cel mai înalt loc în împărăția mesianică. Din contră el va fi aruncat în locul cel mai de jos; va fi tratat mai rău decât Sodoma adăugând: *ar fi rămas până în ziua de azi*. Există deci libertate cu care cineva se hotărăște de sine spre ceva; omul însă trebuie să asculte numai de Dzeu. *Vouë — ție; Ziguben: Vouë zice el locuitorilor din acea cetate, iar ție cătră cetate.*

§. 16. Isus promite grație celorce îl primesc, 11, 25—30.

(Lc. 10, 21. 22).

Combinând aceste de aici cu Lc. reesă că Isus mulțumește Tatălui ceresc pentru darurile revărsate asupra trimișilor săi (70). Cuprinsul are paralele la evangelistul Ioan.

25. În vremea aceea răspunzând Isus zise: Te laud Părinte, Doamne al cerului și pământului, că ai ascuns aceste de cătră cei înțelepți și înțelegători și ai descoperit aceste pruncilor; 26. da Părinte, că așa a fost bunăvoința înaintea ta. *Răspunzând* se întrebuintează adese ca *נָתַן* fără să fi premers o întrebare: *a lua cuvântul la oarecare ocaziune*. Aici se poate înțelege amenințarea precedentă, deși în vremea aceea dovedește că trecuse timp de atunci; se poate că la întoarcerea celor 70 (Lc. 10; 21 sq.) saă mai bine a apostolilor, care dupa 12, 1 sunt la Mântuitorul. La tot cazul aceste versuri sunt contrast la amenințare; comentariu la *s'a îndreptat înțelepciunea dela fiii săi*. *ἐξομολογῆσθαι* cu dat. = *a lăuda, preamări* (רָוַדְרָה). Raportul său cătră Dzeu este că-l

numește *Părinte*, care este Domnul cerului și pământului; iar obiectul laudei: *că ai descoperit aceste*. *Aceste* se ia absolut; obiectul de care se vorbește (Lc. 10, 20): cunoștința lui Isus ca Mesia, adevărul și grația descoperite întrânsul. *σοφία* este rezultatul lui *νοῦς* (rațiune), *δύσεως* a lui *φρόν* (minte). Înțelepții și prudenții lumii acesteia nu aveau numai idei false, ci și unele adevăruri, dar în cel mai bun caz aceste erau numai pământești, deci aveau scăderi și nu puteau pătrunde adâncurile înțelepciunii dzeestii. La aceasta se cere sărăcie spirituală, deșertarea de înțelepciunea proprie (1. Cor. 1, 19 sq. 3, 10); ceice au primit înțelepciunea dzească cum s'a arătat în Cristos au ajuns la ea prin descoperire. Înțelepciunea omenească este rodul lucrării spirituale, cea cerească efectul lucrării dzeestii. Descoperirea e opusă ascunderii; ca cum ar fi predestinațiune — dar cuvintele se iaă aici: au fost lăsați în înțelepciunea lor pământească. În v. 26. repețește Mântuitorul mulțumita. *Bunăvoința* (Lc. 2, 14): așa ți-a plăcut ție; a ascunde de cătră cei înțelepți și înțelegători înțelepciunea dzească, a o descoperi însă celor săraci și pruncilor.

27. Toate s'a au dat mie de Tatăl, și nimeni nu cunoaște pe Fiul decât numai Tatăl, nici pe Tatăl cunoaște cineva fără numai Fiul și cui voește Fiul să-l descopere. 28. Veniți la mine toți care sînteți osteniți și însărcinați, și vă voi odihni pe voi. Aceste cuvinte nu aparțin rugăciunii precedente, ci Isus se întoarce cătră popor. Fiul este organul Tatălui prin care descopere grația și adevărul (Col. 2, 3). *Toate* are în vedere *Doamne al cerului și pământului* (cf. 28, 18. Io. 13, 3. 16, 15; 1. Cor. 15, 24. Evr. 2, 8). Fiului se cuvine aceeaș onoare ca Tatălui (Io. 14, 9). *Zigaben: Toate, fără îndoială ce are Tatăl*. Între Tatăl și Fiul există raport perfect. Tatăl are împărăție; Fiului i-a dat-o întrucât este om, care la sfârșitul veacurilor o dă iarăș Tatălui (1. Cor. 15, 28). Din acest raport rezultă cunoașterea reciprocă; dar și celce a primit pe Fiul dobândește facultatea de a-l cunoaște când acesta îi descopere. *Cui voește* arată că adevărata cunoștință a lui Dzeu nu atârână dela vocea omului, ci dela Cristos (Rom. 9, 16). V. 28. dovedește că omul dobândește adevărată liniște internă numai prin înțelepciunea dzească. Isus care stăpânește

toate chiamă la sine pe cei osteniți și însărcinați, adecă pe ceice caută a se libera de conștiința păcatului împlinind prescriptele asupritoare ale legii și așezămintele fariseilor. Conștiința aceasta îi asuprește, luptă a se libera de păcat, suspină sub sarcina lui, scurt cei săraci cu spiritul. *Toți* exprimă grația univezsală; *Crizostom*: *Nu numai pe acela sau acela, ci pe toți care sînt în grije, necazuri, în păcate. Veniți, nu ca să vă cer dare de seamă, ci să vă dezleg păcatele. Și eu are emfază. Cine crede intrînsul câștigă armonia internă și externă a vieții; află pacea sufletului (Io. 10, 10). Ca și magnetul sufletul omenesc se odihnește numai în Mântuitorul; învățătorii lor nu le-au putut da aceasta. Vă voi odihni; Zigaben*: *Vă voi libera de această osteneală și de această greutate (Io. 14, 27. 16, 33. Rom. 5, 1); să 'nțelege că această ἀνάπαυσις se potentează și devine ειρήνη.*

29. Luați jugul meu peste voi și învățați delam mine, că sînt blând și smerit cu inima, și veți afla odihnă pentru sufletul vostru. 30. Căci jugul meu este domol și sarcina mea ușoară. Modul liberării de sarcina precedentă. Omul simțeste păcatul ca sarcină, așa și cerințele dzești; dar aceste sînt domole și ușoare în comparație cu sarcina păcatului. Legea încă apesa cu pretenziunile sale (Ier. 5, 5. Sir. 51, 26); așadar cu jugul face aluziune la aceasta. Omul se lapede acest jug (al legii și al păcatului) care nu-i dă liniștea dorită, ci mărește durerea sufletului și se iese jugul lui Cristos. *Învățați delam mine*: vor face aceasta luându-l pildă; precum el a ascultat de Tatăl. Acum este blând și smerit față de oamenii ca învățător și mântuitor: așa se facă și ei (contrast la farisei și cărturarii mândri). *Și veți afla*; Ier. 6, 16. V. 30. arată că și jugul lui are greutate, dar numai pentru cei păcătoși; luptând noi cu bărbăție contra păcatului și cu toată seriozitatea, urmând totdeuna învățaturii lui, devine acesta (jugul) binefăcător, plăcut, chiar ușor. *ὅτι* este motivul la *învățați delam mine. χορηστός = bun, salutar, blând, plăcut (Vulg. suave); aici în înțelesul din urmă. τὸ φορτίον μου; sarcina care o pun eu cuiva (Gal. 6, 5). ἐλαφρόν = ușor, 1. Io. 5. 3. Augustin: Omnia levia sunt caritati.*

§. 17. Isus în opoziție cu fariseii, 12, 1—50.

Întâmplările următoare sînt contemporane. Cu cele două dântâi (1—8. 9—14) se provoacă conflict între Isus și dușmanii săi; iar a treia (15. 16) arată urmarea pentru lucrarea Mântuitorului; v. 17—21 e profetie.

a) *Învățaceii culeg spice Sâmbăta, 12, 1—8.*

(Mc. 2, 23—28. Lc. 6, 1—5).

1. În vremea aceea mergea Isus prin sëmă-nături; iar învățaceii flămânziseră și începură a rupe spice și a le mânca. 2. Iar fariseii vëzënd ziseră lui: Iată învățaceii tēi fac ce nu e slobod a face Sâmbăta. În vremea aceea e nedeterminat; cu aceasta leagă Mt. întâmplările următoare cu cele precedente (Mc. Lc. istorisesc aceasta după vindecarea paralicului și chiemarea lui Mateiū). Sâmbăta se numește în T. N. τὸ σάββατον, τὰ σάββατα analog cu τὰ ἄζυμα, τὰ ἔγκαϊρια; iar dat. plur. σάββασι derivă dela σάββατ—τος (Passow); LXX încă traduce שבתון, שבתון cu σάββατον sau σάββατα, de aceea varianta σαββάτοις. După Deut. 23, 25. 26 era permis a zmulge spice trecënd prin holde. Fariseii impută Mântuitorului și învățaceilor numai pentrucă sēvērșesc aceasta în zi de Sâmbătă, cecece consideraū oprit (Ex. 20, 10). Tal-mudul conține 39 de lucrări nepermise a le face Sâmbăta (a aduna ierburi, a zmulge spice etc.).

3. Iar el zise lor: N'ați citit ce a făcut David, când a flămânzit și cei cu dēnsul? 4. Cum a intrat în casa lui Dumnezeu și a mănecat pânile punerii înainte, ce lui nu era iertat sē mănance nici celor cu dēnsul, fără numai singuri preoților? Isus înfrânge imputarea cu trei argumente. Ântâiul este că în caz de foame David a mănecat cele sântite (1. Sam. 21, 3), deși aceasta e permis numai preoților. Astfel fi înalță din punctul lor ângust de vedere la unul mai înalt, spiritual, arētând că legea cu prescriptele sale trebuie explicată spiri-tualicește și implinită după spiritul ei. Cei cu dēnsul se leagă la ce a făcut David: soții lui. Pânile punerii (evr. לחם

המערכת 1. Cron. 23, 29. Ex. 40, 23) numite de comun *ale feșii* (τοῦ προσώπου, להם פנים 1. Sam. 21, 7. Ex. 35, 13. 39, 36 cf. Lev. 24, 5 sq.) erau 12 și se puneau pe mescioara în sânta din cortul sânt. *Casa lui Dumnezeu* este cortul sânt (Ex. 23, 19. בית יהוה) care se afla atunci în Nob. *ei μῆ= nisi*: nimăruți nu era iertat să mănânce fără numai preoșilor; negașione absoluta. Neutr. *o* exprimă categoria (Win. p. 164). Mântuitorul nu afirmă că orice lege se poate călca, ci conchide *a minori ad majus*. David a călcat o lege ceremonială, învășăceiți mei n'au făcut aceasta (în Deut. nu se oprește a zmulge spice Sâmbăta). Dacă David a putut trece peste litera legiți ca se-și potolească foamea, mănăcând pânilă carți simbolizează faptele bune, cu atât măi ales învășăceiți mei au putut se-și aline foamea deoarece n'au călcat vro lege. Aci nu se are în vedere valoarea porunciți a IV. ci cum are se se plinească ea, — cum fac fariseiți ținându-se de literă saș după spiritul ei.

5. Saș nu așți citit în lege că Sâmbăta preoșii în templu spurcă Sâmbăta și sânt nevinovașii? 6. Iar eș zic vouă că măi mare decât templu este aici. Al doilea argument ia Isus dela împrejurarea că preoșii aducând jertfe Sâmbăta calcă porunca repausului. După Num. 28, 9 se prescrie pentru Sâmbăta anumite jertfe, carți presupun lucrări deosebite până animalele se pot jertfi; totuș preoșii erau fără vină. Decți nu lucrul în sine se oprește, ci lucrul în chiemarea sa pămăntească; se permite, chiar se pretinde, pentru lucrurile lui Dzeș, pentru chiemarea cerească, și în zi de sabat, cf. Io. 5, 17. *Spurcă Sâmbăta*, Ez. 20, 16: după părerea voastră ar trebui se o spurce. În templu e contrast la spurcă: -săvărșesc această faptă a spurcăciuniți unde măi pușin se așteaptă. Al treilea argument demonștră că demnitatea sa întrece pe a templului. Variantă este *μείζων* și *μείζων*: măi mare ca persoană; măi mare ca apariție decât templul. Neutr. trage paralelă între raporturile preoșilor cătră templu, al învășăceilor cătră Isus: aici este ceva măi mare ca la cultul din templu. Dacă acolo legea putu fi întrebuintată spiritualicește, cu atât măi vărștos aici. Se 'nștelege că raporturile aceste se bazează pe importanța persoanei, de aceea masc. *μείζων* încă e la loc.

7. Iar de ați ști ce este: Milă voesc și nu jertfă, nu ați fi osândit pe cei nevinovați. 8. Că domn este Fiul omului și al Sâmbetei. Înainte de a lămuri cine este el (v. 8 *υιοῦ ἄνθρωπου*) arată cu Os. 6, 6 că el condamnă pe învățăceii lui deși sunt nevinovați, se opun ființii dzeștii care mai mult iubește milostivirea decât jertfele. Fariseii așadar n'au înțeles spiritul legii căci n'ar fi urzit goană contra învățăcelor, chiar caută a-i pedepsi. Cuvintele profetului — zice Mântuitorul — au arătat starea lucrurilor care va aduce-o evangelia, după care Dzeu iubește nu faptele din afară, ci iubirea plină de smerenie, abnegațiunea, milostivirea. Aceste însă lipseau fariseilor; ei nu voiau să îndrepte pe învățăceii, ci urmăriindu-i să piardă pe învățător; ei condamnă pe cei ce fără voe călcăra legea, căci culeseră spice numai de foame. V. 8. motivează cele precedente: *Că domn este etc.*: Mesia, sub a cărui autoritate ei au lucrat aceasta. *Fiul omului* e contrast la om și însemnează demnitatea mesianică a lui Isus. El e domnul cerului (1. Cor. 15, 47) și pământului. Deși acum umblă în chipul nepretențios al omului, totuș Mesia este domn și al sabatului; el nu abrogă vro lege ci numai o plinește (5, 17). Înțelesul: Eu sunt domnul Sâmbetei; lucrul acestui domn se săvârșește în zi de Sâmbătă; ceea ce învățăceii mei au făcut Sâmbăta în serviciul meu nu abrogă Sâmbăta, ci o sântește. Eu ca stăpânul Sâmbetei am drept să hotărâsc ce o sântește și ce nu. Și aici nu e vorba de valoarea poruncii a patra, ci de împlinirea ei. El învață numai a o plini după spirit, dar nu ne dispenzează de împlinirea ei pentru că este stăpânul Sâmbetei. Recepta are și între *domn și Sâmbetei*.

b) *Isus vindecă mâna uscată, 12, 9—14.*

(Mc. 3, 1—6. Lc. 6, 6—11).

Întâmplarea se tratează mai precis la Lc. Mt. o relatează ca cum fariseii ar fi pus întrebarea; iar după Mc. și Lc. însuș Isus dă expresiune cugetelor lor de e slobod a vindeca Sâmbăta, ce era oprit de Talmud.

9. Și trecând de acolo a venit în sinagoga lor. 10. Și iată un om având mână uscată; și l-au întrebat pe el zicând: De este slobod a vindeca

Sâmbăta? ca să-l ispitească pe el. După Mt. pare că acest conflict s'a întâmplat în aceeași zi cu cele precedente; dar *trecând de acolo* arată că cel puțin nu în același loc (după Lc. 6, 6 opt zile mai apoi). *Sinagogele lor*: ale fariseilor sau Iudeilor în genere. *Mână uscată*: o mână în care încetase circulația sucurilor, o mână înțepenită (1 Reg. 13, 4. Zah. 11 17. Io. 5, 3). *ei* stă la întrebare directă numai în T. N. la clasicii nu (Win. p. 474). După învățătura rabinilor era oprită orice vindecare în zi de Sâmbătă afară de cazuri când întârzierea ar fi primejduit viața. Școala lui *Sammai* crede că să oprește și mângăierea bolnavilor în această zi. *Ca să-l ispitească*: fariseii pun lui Isus întrebarea ca să-l poată piri la judecătoria din Capernaum că a călcat legea Sâmbetei.

11. Iar el zise lor: Cine va fi omul între voi care va avea o oacă, și de va cădea aceasta Sâmbăta în groapă, a nu o va apuca și o va scoate? 12. Cu cât mai ales este omul decât o oacă; deci slobod este a face bine Sâmbăta. Isus înlătură orice îndoială arătând că cineva având o unică oacă o scapă dacă Sâmbăta a căzut în groapă; demonstrează apoi demnitatea omului care trebuie vindecat spiritualicește în orice zi. *Cine va fi*: viit. arată un caz posibil (Win p. 263). *καὶ εἰς ἐμπύσην*; acest caz trebuie să fi fost iertat. Mântuitorul argumentează *e concessio*; rabinii însă mai apoi interzic și această scoatere a oii căzute în cisternă. V. 12. este concluzia *a minori ad majus*. Omul este mai mult decât oacă; concluzia: *decî e slobod a face bine. καλῶς ποιεῖν = a lucra ceva moral bun* (Acta 10, 33; 1. Cor. 7, 37. Iac. 2. 19).

13. Atunci zise omului: Întinde mâna ta. Și a întins-o, și s'a făcut sănătoasă ca cealaltă. 14. Iar eșind fariseii a nu ținut sfat asupra lui, ca să-l piardă pe dânsul. *Ieronim* observă: „In evangelio, quo utuntur Nazareni et Ebionitae . . . homo iste, qui aridam habet manum, caementarius scribitur; istius modi vocibus auxilium precans: Caementarius eram manibus victum quaeritans; precor te Iesu, ut mihi restituas sanitatem, ne turpiter mendicem cibos“. Porunca de a-și întinde mâna înseamnă actul. *ἀπεκατεστάθη* are dublu augment (Win. p. 69; ca evreescul *שׁוּב*, Ex. 4, 7 întrebuițat de vindecarea trupeză)

propriu = *in integrum restituere* = a veni la locul de mai nainte; se 'nțelege în momentul întinderii. *Sănătoasă* exprimă rezultatul lui ἀπεκατεστάθη (Win. p. 491. 580). Cuvintele, mai ales fapta Mântuitorului, deșteaptă amărăciunea fariseilor; ei țin sfat al cărui scop și rezultat este: *ca să-l piardă* pe Isus. συμβούλιον λαμβάνειν = *consilium capere, facere*.

c) *Smerenia și blândeța lui Isus, 12, 15—21.*

15. Iar Isus cunoscând s'a dus de acolo. Și a ū mers după dēnsul mulți, și a tămăduit pe ei, 16. și le-a poruncit lor ca să nu-l vĕdească pe dēnsul. Isus înțelege situația; caută să scape de cursele fariseilor, dar cătră popor e binefăcător pentrucă tămădue pe toți care aŭ mers după el. Fuga aceasta se explică din motivul că nu sosise încă ora patimilor sale. Din sinagogă (v. 9) se duce la lacul Genezaret (Mc. 3, 7). Poporul care-l urmasă poruncește să nu spună nimeruī, pentrucă voește să evite orice manifestațiunii publice din partea Iudeilor care aveaŭ credință falsă despre Mesia; astfel nu dă anză dușmanilor a-l invinováți.

17. Ca să se plinească ceea ce s'a zis prin Isaia prorocul care zice: 18. Iată servul meu, pe care l-am ales, cel iubit al meu pentru care bine a voit sufletul meu; pune-voiŭ duhul meu peste dēnsul, și judecată va vesti neamurilor. 19. Nu se va prici nicī va striga, nicī va auzi cineva glasul lui în ulițe. 20. Trestie zdrobită nu va frânge și feștila ce fumegă nu o va stinge, până când va scoate judecata la învingere. 21. Și în numele lui păgâniī vor nădăjdui. În retragerea lui Isus și porunca dată evangelistul vede realizarea lui Is. 42, 1—4 care se citează liber — nu după original ori LXX. יהוה יברך ידו înțeleg unii exegeți poporul israiltean ca cel ales; LXX a adaus Ἰσραήλ: *Iacob servul meu... Israil, alesul meu*; alții iarăș înțeleg pe profetul Isaia, saŭ pe profeți în genere. După Mt. expresiunea se rapoartă la Mesia — cel puțin aici. ἡρέτισα dela αἰρετίσω — numai aici în T. N., formă ionică a lui αἰρέομαι — se abate dela originalul ἤρτισα = *a prinde, ocupa. Pune-voiŭ duhul*

mei... va vesti: îi voiî da plenipotența spiritului meu, îl voiî face profet în înțeles eminent și el va predica prin ai sei păgânilor împărăția mesianică (Is. 11, 2. 61, 1. Mt. 3; 16. Acta 4, 27). Evreescul יוציא traduce LXX mai corect cu ἐξοίσει. Judecată: intrând Cristos în lume a venit o deosebire între oameni, care continuă până la judecata de apoi. τοῖς ἔθνεσιν: păgânilor. V. 19. espune caracterul acestui nou predicător. El — în opunere cu învățătorii Evreilor — nu va fi certăreț nici va păși cu pompă mare. Textul evreesc este: לא יצעק ולא ישא — LXX are ἀνήσει în loc de ἐρίσει — iar ברויץ (LXX ἔξω) e tradus liber: ἐν ταῖς πλατειαῖς, fără îndoială pentru ἀναχωρεῖν (eis τὴν ἔρημον v. 15). V. 20. Lucrarea lui Isus e fără zgomot, ceeace Iudeii nu așteptau dela viitorul Mesia; dar pentru aceasta plină de compătimire cătră suferitori și slabi. Trestie zdrobită... și feștila ce fumegă e proverb și exprimă viața supusă, smerită, aproape de apunere, care Mesia trebuie s'o aprindă de nou. Isus pe aceștia îi deșteaptă la o viață nouă, îi întărește. Scoate (ἐκβάλλη) exprimă forța care învinge toate pedecile; adevă în ziua de pe urmă se săvârșește judecata. Textul original (Is. 42, 3) לאמת יוציא משפט LXX eis ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν, iar Mt. ἕως ἂν ἐκβάλῃ τὴν κρίσιν eis vīzos; Is. 42, 4, orig. עד ישים בארץ משפט; LXX ἕως ἂν θῆ ἐπὶ τῆς γῆς κρίσιν. De unde eis vīzos? Să crede că Mt. a citit לנצה (=până la deplinire, de tot cf. Ps. 13, 2) în loc de לאמת, ceeace LXX traduce cu eis vīzos (cf. 1. Cor. 15, 54), saū evangelistul scriind în limba aramaică a întrebuintat cald. וכרת = adevăr, nevinovăție; învingere, în loc de evreesc. אמת. ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ e luat după LXX care traduce astfel evreesc. לתורתו. Dat. la verbul ἐπιτίθειν ocură numai aici în T. N. (altcum și în LXX cu ἐν, eis ἐπί), exprimă obiectul care e cauza speranței: pe temeiul numelui lui, adevă pentru celece exprimă numele Mesia vor spera păgânii întrênsul.

d) Fariseii inzultă pe Isus, 12, 22—45.

(Mc. 3, 19 sq. Lc. 11, 14 sq.).

Cu ocaziunea vindecării unui îndrăcit fariseii se află îndemnați a accentua și mai mult ceeace afirmaseră 9, 3, că Isus lucrează cu puterea unui demon, pentrucă mulțimea începuse

a crede că poate acesta e Mesia. Astfel caută ei a zădărnici întărirea acestei verziuni. Istorisirea lui Mt. nu leagă cu necesitate cele următoare la cele precedente. Vindecarea de aici nu e identică cu cea din 9, 32—34, fiind multe particularități divergente.

22. Atunci s'a adus lui un drăcit orb și mut; și l-a vindecat pe el cât cel mut vorbea și vedea. 23. Și s'a mirat toată mulțimea și zicea: Aū doar nu este acesta Fiul lui David? BD. N omit: *orb și*. Boală deosebită trebuie să fi fost căci altcum nu se poate explica mirarea mulțimii (v. 23) și concluzia din vindecare. La *fiul lui David* cf. Lc. 1, 35. Din context rezultă că cel îndrăcit era mut și orb, adecă aceste erau însoțite de aparițiuni psihice și fizice cari făceau a deduce la influența spiritului rău. *οὐτος* are emfază; o credință care se luptă cu îndoiala; răspuns pozitiv nu se așteaptă, dar nici să eschide (cf. Io. 4, 29). Minunea făcea pe popor să creadă, dar esteriorul lui Isus nu era atare ca să convină cu ideile greșite ale Iudeilor despre Mesia.

24. Iar fariseii auzind ziseră: Acesta nu scoate dracii decât cu Beelzebul stăpânul dracilor. 25. Iar cunoscând el gândurile lor ziselor: Toată împărăția care se împărechează întru sine se va pustiî, și toată cetatea sau casa care se împărechează întru sine nu va sta. 26. Și dacă satana scoate pe satana, întru sine s'aū împărechiat; deci cum va sta împărăția lui? *Beelzebul* cf. 9, 34. Poporul nu știe ce să creadă; fariseii se pronunță cu hotărîre asupra lucrării lui Isus. Ei nu pot tăgădui fapta; mărimea ei însă trebuie să-i îndemne a afla o explicare: el nu lucrează cu putere sântă mai înaltă, ci cu puterea stăpânului dracilor. Isus cunoaște cugetele lor (cugete cari se opun unul altuia), de aceea — spre a arăta absurditatea învinuirii — spune că satana ar lucra contra sa de ar scoate draci și ar primejdui existența împărăției sale. Patima îi orbește că schimbă cele sante cu nesante, cele luminoase cu cele întunecoase. Spre a-i combate aduce înainte o împărăție, o cetate, o casă și dovedește că dacă aceste nu pot exista fără oarecare ordine și comunitate a membrilor, nici împărăția întunerecului.

Se împărechează: există ne'nțelegeri, partide, se combat între sine; *să va pustii, nu va sta*: încetează să mai existe. *Satana scoate pe satana*: satana e celce scoate și pe cine scoate. Argumentarea pare a avea unele greutăți. S'ar părea că în împărăția întunecului lipsește unitatea și pacea și ar fi mereu ceartă; deci cum se poate conchide dela natura împărăției întunecului la ceartă? Aci se observă că Isus nu afirmă că nu pot exista împărății în cari se află ceartă, căci atunci am trebui să zicem că nu există nicio împărăție, cetate, casă, pentru că aceste fără ceartă întradevăr nu sunt. Mântuitorul zice mai vârtos: Nicio împărăție sau societate bine organizată nu poate exista dacă ca atare luptă contra sa. Când într-o împărăție cearta nu încetează — deși e vorba a lucra contra unui dușman — apoi este ea nimicită, disolvată. Isus nu neagă că în împărăția satanei este ceartă; dar toți membri ei lucră contra împărăției binelui. *Satana* este aci stăpânul demonilor; el reprezentantul întregului nu poate fi contra sa, pentru că atunci nu s'ar putea opune binelui cu atât succes.

27. Și dacă eă cu Beelzebul scot draci, fiii vostri cu cine scot? Pentru aceea vor fi judecătorii vostri. 28. Iar dacă cu duhul lui Dumnezeu scot eă draci, a ajuns dară la voi împărăția lui Dumnezeu. Urmează argumentul *e concessio*. *Eă și fiii vostri* sunt contraste; sub fii înțelegem învățăceii fariseilor (1. Reg. 20, 35 sq.). La Iudei existau atunci exorciști (Lc. 9, 49. Acta 19, 13. *Ios. Flaviu*, Antiq. 8, 2, 5. Bell. jud. 7, 6, 3; *Iustin Dial.* p. 311) care scoteau draci; deci întreabă el: cu ce putere? Nu există efect fără cauză. Fariseii nu neagă că exorciștii lor vindecă, iar ca cauză nu puteau admite o putere rea, ci numai una bună, pentru că ar fi venit în contradicere cu credința poporului.¹⁾ Din vindecările sale deduce Mântuitorul că s'a apropiat împărăția lui Dumnezeu: o ordine a lucrurilor unde stăpânește puterea dumnezească. *Crizostom, Ilarie, Ieronim, Teofilact, Zigaben* înțeleg sub *fii* pe apostoli. Aceștia vor fi judecători: îi vor combate. *Cu duhul lui Dumnezeu*: cu putere dumnezească care locuiește în mine. Înțelesul: Voi

¹⁾ Credința Iudeilor în duhurile rele era imbinată cu multe credințe deșerte. *I. Flaviu* istorisește că în apropierea cetății Machărus crește o rădăcină cu care se scoteau draci (Bell. jud. 7, 6, 3); iar în Antiq. (8, 21, 5) se spune un caz care a fost tămăduit cu această rădăcină rostind rugăciuni solomonare; cf. Tob. 8, 2.

nu puteți admite că eu lucrez în numele și cu puterea satanei, deci trebuie să credeți că cu putere dzească. Admițând aceasta trebuie mai departe, văzând minunile mele, să concedeți că sunt Mesia.

29. Sau cum poate cineva să intre în casa celui tare și să jefuească vasele lui, de nu va lega întâi pe cel tare, și atunci va jefui casa lui?

30. Celce nu e cu mine este contra mea, și celce nu adună cu mine risipește. În această asemănare arată Isus că lupta între bine și rău (aici reprezentantul lor) rezultă din natura lor. Sub *cel tare* înțelegem pe satana; *casa* e pământul ocupat de el după păcătuirea oamenilor; *vase* sunt uneltele lui. *Crizostom: Căci nu numai dracii sunt vasele diavolului, ci și oamenii care fac cele ale lui; învederat este deci, că nu scoate numai dracii, ci și înșelăciunea lumii o va alunga și amăgirile diavolului le va nimici.* În v. 30 cuvântarea devine serioasă. Isus arată că în momente hotărâte omul trebuie să se declare pentru sau contra lui. *Ilarie, Crizostom, Ieronim* cred că acest v. este a patra dovadă contra aserțiunii fariseilor. El lucră contra dracilor, deci satana nu poate sta în legătură cu dânsul. *Crizostom: Toate aceste le grăește ca să arăte întreaga lui dușmănie contra diavolului care este nespus de mare.* Fariseii și cărturarii, reprezentanții teocrației, implinind cu conștiință datorințele ușor puteau fi cei dântâi în împărăția lui Cristos; ei însă i-s'au opus. Nu sunt perduți cu totul, dar sunt prietenii nehotărâți, iar cauza lui Cristos pretinde rezoluțiune. *Adună, risipește* e imagine luată dela adunarea comorilor sau cerealelor (3, 12. 6, 26. Io. 4, 36). Cine voește a fi cu Cristos trebuie să lucreze ca dânsul, în spiritul lui; altcum lucrarea este păgubitoare împărăției lui Dumnezeu: nu adună ci risipește.

31. Drept aceea zic vouă, tot păcatul și hula se va ierta oamenilor, iar hula Duhului nu se va ierta. 32. Și oricine va zice cuvânt contra Fiului omului, se va ierta lui; iar cine va zice contra Duhului sânt, nu se va ierta lui nici în acest veac, nici în cel viitor. *Drept aceea* se rapoartă la cele zise v. 24 sq. *Tot păcatul și hula:* întâiul e gen, a doua specie; Isus are în vedere mai ales hulirea pentru că fariseii

sëvërsiseră aceasta față de el nu mult înainte. *Oamenilor* lipsește NB Min. Verz. Părinți. Spiritul e reprezentantul lucrărilor dumnezeești; de aceea nu e numai decât persoana a 3. în Dumnezeire, ci Spiritul lui Dumnezeu în genere care lucrează în lucrările lui. Acest Spirit a lucrat și în Isus. Cine deci recunoaște lucrările acestuia ca ale Spiritului lui Dumnezeu, sau trebuie să le recunoască și totuși i-se opune sau chiar îl hulește, se face vinovat de un păcat care nu se va ierta nicicând. Din context rezultă că acest păcat se impută numai acelor farisei care cu conștiință s'aun opus lucrării lui Cristos. *Ieronim: Qui autem manifeste intelligens opera Dei, cum de virtute negare non possit, eadem stimulatus invidia, calumniatur; et Christum Deique Verbum, et opera Spiritus sancti dicit esse Beelzebub: isti non dimittetur neque in praesenti saeculo neque in futuro.* *Crizostom; Zigaben: Celce vede lucrările mele dumnezeesti cari le poate face numai Dumnezeu, și le atribue lui Beelzebub, ca și voi acum... acesta învederat s'a făcut dușman, și în cunoștință defaimă pe Dumnezeu, și făcându-se fără desvinovățire, nu va dobândi iertare.* Apostolii nicicând n'aun încetat a învăța atari indivizi: de aceea nu trebuie să înțelegem sub acest păcat singuraticile enunțiațiuni contra Spiritului sânt, ci o stare care se manifestă în singuraticile păcate cu cuvântul ori fapta. Individul este atunci impetrit la inimă față de descoperirea dumnezească; se produce întrênsul ura contra lui Dumnezeu și lucrurile dumnezeesti, de aceea nici nu se poate ierta. Rar se părăsește această stare. *Crizostom: Dar și acesta se iartă celorce se pocădesc; căci mulți care grăiseră aceste mai apoi au crezut și toate li s'aun iertat* (Ezr. 6, 4. 5. 10, 26; 1. Io. 5, 16). De acest păcat este vinovat oricine se opune adevărului evangelic recunoscut odată. *Contra Fiulul omului* cf. 9, 6. 8, 20; Isus în chipul smereniei care n'a impus lui Israil. Dacă cineva se opune lui, pentru că nu-l poate pătrunde ființa mai înaltă din cauza aparițiunii, se poate scuza, deși nu justifică. *Să va ierta lui:* cuvântul dușmănesc dacă nimerește numai persoana lui Mesia, nu pe Spiritul care lucră întrênsul, fără să-l permită mesianitate; se poate întâmpla convertire, pocăință, credință, pentru că acesta lasă pe Spiritul să lucreze întrênsul și atunci i-se iartă, cf. Lc. 23, 24. *Veacul acesta* (עולם הזה) este perioda aparițiunii lui Cristos, timpul înainte

de a doua venire; *veacul viitor* (עולם הבא) = timpul după a doua venire. Expresiunea = nicicând; pedeapsa e veșnică. În acest din urmă se enunță sentința de liberare urmându-i fericirea veșnică (Mt. 25, 46). οὔτε-οὔτε discompune negațiunea în părți (Win. p. 465). La ὅς ἐὰν εἴπῃ λόγον nu trebuie suplinit nimic (Win. p. 553); nici chiar βλάσφημον¹⁾.

33. Saū faceți pomul bun și rodul lui bun, saū faceți pomul putred și rodul lui putred; că din rod se cunoaște pomul. ποιεῖν în înțeles declarator: a face (Io. 5, 18. 8, 53. 10, 33; 1. Io. 1, 10. 5, 10). Isus zice: Pomul îl considerați rău (pe mine ca unealta satanei) iar roadele lui bune (scoaterea dracilor). Voi trebuie să căutați mai bine la natura lucrurilor și să judecați astfel. Dacă sunt bune faptele mele, atunci eu nu pot fi în legătură cu spiritul rău; căci roadele bune dovedesc că și pomul este bun.

34. Puî de năpârci, cum puteți grăi cele bune fiind răi? Căci din prisosința inimii grăește gura. 35. Omul bun scoate cele bune din vistieria bună, și omul rău scoate cele rele din vistieria rea. 36. Dar zic voue că tot cuvântul rău care vor grăi oamenii, vor da seamă despre el în ziua judecării. 37. Căci din cuvintele tale te vei îndrepta, și din cuvintele tale te vei osândi. Urmând lui Zigaben: Nu e de mirat dacă aceste huliri (ce combătuse v. 33), căci fiind răi nu puteși grăi cele bune. Arată apoi și fiziologicește de ce nu pot — legătura cu cele precedente este: Voi trebuie să vă purtați așa către mine pentru că sânteți răi în lăuntrul vostru, și după proverb gura grăește cele din inimă. Puî de năpârci cf. 3, 7., face deducție din cuvintele frivole la internul care le-a produs. Cum puteși nu e absolut, ci exprimă neputința morală: Răutatea inimii se arată totdeauna în cuvinte rele; aceasta se poate înăduși câtva timp, dar nu pentru totdeauna. Aceeaș idee exprimă și v. 35. Vistieria are în-

¹⁾ Părinții zic că acest loc este unul din cele mai grele ale s. Scripturii. Afară de locurile paralele (Lc. 12, 10. Mc. 3, 28 sq.) se mai amintește 2. Petru 2; 20 sq. Evr. 6, 4 sq. 10, 26 un păcat care nu se va ierta saū foarte greu. După indegetările lui Augustin în veacul al 12. Petru Lombardus († 1164) numără 6 păcate contra Duhului sănt, și adevă a) încrederea prea mare în mila lui Dumnezeu; b) desperarea în grația dumnezeiască; c) împotrivirea adevărului dumnezeesc recunoscut; d) pizmuirea aproapelui miluit de Dumnezeu; e) împetrirea inimii față de învățăturile mântuitoare; f) nepocăința până la moarte.

telesul lui *prisosința inimii* din v. 34. Inima se cugetă ca un vas în care păstrează omul bune și rele; după cuprinsul ei sunt faptele. În v. 36. arată că nu numai vorbele rele și blasfemătoare vor fi pedepsite fiindcă au izvorit din inimă rea, ci și cele deșerte, nefolositoare, pentru că nu servesc unirii omului cu Dumnezeu, nici la zidirea aproapelui. *Tot cuvântul rău e nomin. absolut*¹⁾. V. 37. e motivul. Cuvântul este copia internului omenesc: fiecare grăește cum este. La judecată va fi absolvat orî pedepsit după ecalitatea celor grăite, bune sau rele. *Crizostom: Nu ceice au fost calumniați trebuie să fie îngrijați și să se teamă, ci ceice au calumniat; căci nu aceia vor trebui să se apere pentru relele auzite, ci aceștia pentru relele ce au grăit; asupra acestor este toată primejdia.*

e) *Semnele cerute, 12, 38—45.*

38. Atunci răspunseră lui unii din cărturari și fariseii zicând: Învătătorule, voim să vedem semn dela tine. V. 28 declarase Isus că lucră cu Spiritul lui Dumnezeu; fariseii (nu se poate decide de sunt care huliseră mai înainte sau alții) întrebuintează aceasta ca să ceară semn și așa să arăte el că e Mesia. Toate minunile săvârșite până acum n'au putut produce în ei credința aceasta; ei cer un semn deosebit, după Lc. 11, 16 din cer. *σημεῖον* (ἰσῆν *semm*) se numește minunea întrucât se rapoartă la altceva, așadar nu în sine, ci încât dovedește ceva; aci mesianitatea lui Isus.

39. Iar el răspunzând zise lor: Neam rău și preacurvar cere semn, și semn nu se va da lui decât semnul lui Iona prorocul. 40. Căci precum Iona fu în pântecul chitului trei zile și trei nopți, așa va fi și Fiul omului în inima pământului trei zile și trei nopți. Dușmanii lui Isus sunt reuțacioși și necredincioși; ei s'au lăpădat cu necredință (v. 28) și acum cer semn; de aceea nu li se va da altul decât cel închipuit de Iona. *Preacurvar* înfățișează necredința și cele nedzeești drept adulteriu. *Teofilact: Care s'a lăpădat de Dzeu*. Abaterea dela Creator se închipuește astfel după raportul între suflet și Dzeu. În T. V. Iehova este bărbatul,

¹⁾ *Ieronim: Otiosum verbum quod nequaquam acificat audientes... quod sine utilitate et loquentis dicitur et audientis. Crizostom, Teofilact, Zigaben.*

iar poporul Israil soția (Ps. 73, 27. Is. 57, 3 sq. Ezech. 23, 27); căderea dela Iehova în idololatrie se consideră adulteriu (Ier. 3, 8 sq. Ezech. 16, 3 sq); deci: *preacurvar* = *abătut dela Dzeu, necredincios*. Fariseii și cărturarii nu primesc pe cel trimis de Dzeu, ci în îngâmfarea lor îl lapedă; sevrșesc deci adulteriu spiritual. Refuzul de aici nu contrazice altor locuri unde Isus face minuni (Io. 5, 20 10, 25). Scopul lui n'a fost a face minuni să mulțumească curiozitatea auzitorilor; și cele mai mari minuni înriureau numai asupra celorce erau primitori cu inima (dovadă este necredința fariseilor). *Cere* cf. 6, 32. Semnul lui Iona (care s'a plinit în persoana lui), pe care Mântuitorul voește a-l da fariseilor, îl explică însuș: *Căci precum* etc. Învierea lui Isus și soartea lui Iona sunt paralele; amândouă se rapoartă la persoană (Lc. 11, 30 se face semnul lui Iona). Învierea lui Isus și eșirea lui Iona din pește au fost nevăzute și se cred numai; Iona petrece în pântecul peștelui, Isus în inima pământului ca contrast la semn din cer. Accentul zace însă mai ales pe împrejurarea că crușarea lui Iona a fost necunoscută Ninivenilor, iar în Cristos a fost nevăzută fariseilor mărirea dzească. Cea mai mare minune a lui Isus este învierea sa din morți, care fariseii n'au primit-o fiind împetriți la inimă. În pântecul chitului și inima pământului sunt paralele (Iona 2, 1). În original este גֵּרָגָה, ce LXX a tradus cu *zētōs* — înseamnă în genere *hală, pește mare*; aici e *Canis carcharias*. *Inima pământului* = hades; *Crizostom*: în groapă. *Trei zile și trei nopți* nu trebuie urgat, ci se ia în înțeles popular (I. Sam. 30, 12 sq. Mt. 27, 63), pentrucă Isus a zăcut în groapă numai o zi și două nopți. O noapte-zi (*νυκθήμερον* 21) se lua ca întreg fără a se avea în vedere cele 24 de ore. S. Scriptură nu e micrologică în punctul datelor de timp; ea nu inzistă asupra pedanteriei matematice.

41. Bărbații niniveni se vor scula la judecată cu acest neam și-l vor osândi pe el, că s'au pocăit la predica lui Iona, și iată aci mai mult decât Iona. 42. O regină de miazăzi se va scula la judecată cu acest neam și-l va osândi pe el, că a venit dela marginile pământului să asculte înțelepciunea lui Solomon, și iată aici mai mult

decât Solomon. Necredința lui Israil sè condamnă prin două exemple cunoscute din T. V. Isus nu a venit ca sol al judecâții (cum era Iona), nici ca o regină necunoscută. Istoria lui Iona indeamnă pe Isus a arăta fariseilor decadența lor morală față de Niniveni care s'au pocăit la cuvintele acestui profet. Predica lui de pocăință aceia au primit-o; ei nu primesc pe celce vine la densusil plin de har și adevăr. Greutatea pedepsei vor înțelege singuri. În amândouă cazurile păgânii au dovedit credință; ei care se înălțau deasupra acestora nu voesc. *Bărbați niniveni* e mai onorific ca Niniveni; e evraizm. *Se vorscula*: ca martorii înaintea judecătorului (cf. יוֹב Iob 16, 8. Mc. 14, 57). *μετά* = lângă, nu = *contra* (Win. p. 353), pentru că piritul și martorii apareau deodată la judecată. Ei vor condamna mijlocit prin exemplul lor; *Augustin*: *Ex ipsorum comparatione isti merito damnabuntur* (cf. Rom. 2, 27). La pocăința Ninivenilor cf. Iona 3, 5 sq. *O regină de miuzazi* (מַלְכַּת שָׁבָא, *regina din Saba*); în Arabia fericită (1. Reg. 10, 1 sq.; 2. Cron. 9, 1 sq.). *Marginile pământului* e proverbial spre a arăta zelul reginei: foarte de departe. *Maî mult decât Iona, maî mult decât Solomon* arată deosebirea acestor persoane față de densusil, domnul tuturor; de aceea și pedeapsa va fi maî mare.

43. Iar când va fi eșit duhul necurat dela om umblă prin locuri fără apă căutând odihnă și nu găsește. 44. Atunci zice: *Întoarce-mă-voi în casa mea de unde am eșit. Și venind o află deșartă, măturată și infrumșetată.* 45. Atunci se duce și ia cu sine alte dhuri maî rele decât el, și intrând locuiesc acolo; și sînt cele de pe urmă ale omului aceluia maî rele decât cele dântâi. Așa va fi și acestui neam rău. Soartea neamului rău și preacurvar sè descrie cu o asemănare care stă în legătură cu curățirea celor îndrăciți în Israil și cu opul lui Isus în genere. El vorbește cărturarilor și fariseilor, reprezentanții poporulul. Această stare spirituală a lui Israil înțeleg unii dela darea legii (*Ilarie, Ieronim* etc.); dela întoarcerea din robia babiloneană (*Crizostom* etc.); alții dela pășirea lui Isus. Israil a eșit din robia babiloneană curățit de înclinarea la idololatrie, ba pe timpul Macabeilor seceră cele maî mari triumfuri ale

vieții religioase. Încurând însă întră o decadentă, chiar pe timpurile din urmă ale Macabeilor referințele religioase, politice încep a se zguduî, ce se întâmplă și mai mult cu sfășierea poporului în secte cari puneau mai mult pond pe lucrarea externă decăt pe cea internă. Exista deci numai o curățenie externă a poporului, vechiul demon se întoarce, căci fariseismul în ultima analiză este idololatrie spirituală; de aceea și este mai primejdios, iar vina cu mult mai mare. Idololatria de mai înainte a fost pedepsită cu robie, cea de acum — lăpădând promisiunea așteptată — cu ruina Ierusalimului și împrăștierea poporului. Acestei generațiuni se va întâmpla ca unui îndrăcit din care a eșit demonul, apoi neafând loc de odihnă iarăș se întoarce la dânsul și-l află gata de locuit. Dar nu întră singur, ci cu alți demoni, deci starea omului este mai rea ca înainte. De nu se va îndrepta generațiunea de acum de necredință, atunci va ajunge în starea de mai înainte de păcătoșie; va fi eschisă dela bunătățile Mesiei. *Dela om:* în care locuise; *locuri fără apă:* pustiirile se credeau a fi locuințele demonilor (Tob. 8, 3. Bar. 4, 35. Apoc. 18, 2). *ἔλθων* e *constructio zarat̄ óvρισιν*, deoarece spiritul necurat se consideră ca *δαίμων*. *Măturată și înfrumusețată* descriu starea actuală care îndeamnă pe demon a intra. *Alte șapte duhuri:* cu atât mai mult e chinuit omul; nu exprimă că numai astfel poate intra. *Cele de pe urmă:* starea lui de îndrăcire din prezent; *cele dântâi:* starea aceasta când era numai un demon (cf. 2. Petru 2, 28. Mt. 27, 64).

f) *Muma și frații lui Isus, 12, 46—50.*

(Mc. 3, 31—35. Lc. 8, 19—21).

46. Iar încă grăind el către mulțime, iată muma și frații lui stăteau afară căutând să vorbească cu dânsul. 47. Iar i-a zis oarecare: Iată muma ta și frații tăi stau afară poftind să-ți vorbească. Scena aceasta ar rămâne nemotivată după Mt. Lc. dacă n'am trage în combinație Mc. 3, 20 sq. — La frații Domnului cf. 13, 55. *Stau afară:* afară de mulțimea care impresorase pe Isus. *Să-ți vorbească* e scopul venirii lor. *Crizostom, Teofilact* cred că muma și frații lui au făcut aceasta

ostentativ chiemând pe Isus afară în loc să între ei la densusul. V. 47 lipsește NBL și pare a pregăti v. 48.

48 Iar el răspunzând zise celuice i-a spus: Cine este muma mea, și care sînt frații mei? 49. Și întinzînd mîna sa spre învățăceii zise: Iată muma mea și frații; 50. căci oricine face voea Tatălui meu din cer, acela este fratele meu și sora și muma. *αὐτοῦ* după *ἑἴτα* lipsește ND, dar e autentic. Isus nu-î lasă în lăuntru, nici se duce afară, ci continuă a cuvînta. Răspunsul lui pare cam aspru, dar el zice numai că Tatăl seî cerească e înaintea tuturor; lucrul acestuia trebuie el să-l plinească și acum nu e momentul unde din pricina celor înrudiți să se abată dela aceasta. Învățăceii lui ca lucrători spirituali stau în mai mare legătură decât muma după trup și rudeniile cele mai de aproape (cf. 10, 37). *Ambrozie: Non injuriose refutantur parentes, sed religiosiores copulac mentium docentur esse, quam corporum* (în Luc. 8). *Spre învățăceii ca 5, 1. 8, 21 etc. Iată muma mea etc.: rudeniile mele cele mai de aproape. Acela: nu altul.*

§. 18. Isus învață poporul în parabole, 13, 1—52.

În aceeași zi când învață în Capernaum (c. 12) propune poporului parabolele următoare. Forma aceasta de propunere o întîmpinăm rar în T. V. (Is. 5). Mulți din care-l auzeau au crezut, alții nu, pentru că așteptau ca Isus să întemeieze o împărăție pe pământ. Astfel se văzu îndemnat a arăta dezvoltarea acesteia (samănă cu a oricărui organism); întărește pe cei slabi în credință (v. 11 sq.); arată în urmă că este profetul trimis de Dzeu. În orient era imbinată vorbirea în parabole cu ideea înțelepciunii (1. Reg. 4, 32. Sir. 39, 1 sq.). Mt. spune apriat că Isus numai patru parabole a ținut poporului (v. 36.) cari se deosebesc prin explicarea cuprinsului (10—23. 34—45. 51. 52).

a) Observări introducătoare, 13, 1—3.

(Mc. 4, 1. 2. Lc. 8, 4).

1. În ziua aceea eșind Isus din casa ședea lângă mare. 2. Și adunându-sela densusul mulțime

multă, cât intrând în corabie ședea, și toată mulțimea stătea pe țermure. 3. Și grăea lor multe în parabole zicând: — În ziua aceea: se leagă cu 12, 25 sq. saū după *Augustin: Satis indicat aut hoc consequenter gestum, aut non multa interponi potuisse* (De cons. 2. 41, 88). *Din casa:* unde au venit muma și frații (12, 46); *lângă mare:* Genezaret. Isus voind să scape de îmbulzeala mulțimii intră în corabia care stătea la dispoziție. După datina celor vechi ședeaū numai învățătorii, auzitorii stăteau. ἐπὶ τὸν αἰμαλόν = pe țermure (Win. p. 380): παραβολή — corăspunde la LXX lui חֲזַן Ps. 49, 5. Prov. 1, 6 — însemnează asemănare, parabolă; este istorisirea unei fapte născocite care aparține întâmplărilor firești spre a lămurii o idee mai înaltă, religioasă. *Crizostom: Să vorbește în parabole ca să deie mai mare emfază cuvântului, să-l imprime memoriei mai adânc și să pună faptele înaintea ochilor; așa fac și profesii.* Faptele aparțin întâmplărilor firești, de aceea se deosebește de fabulă în care pot vorbi animale etc.; iar în privința obiectului fabula intenționează a recomanda virtutea pământească (care adese în animale este mai expresă, d. e. diligența la albine și furnici etc.); parabola din contră espune adevăruri mai înalte, dumnezeiești. În om se arată mai bine partea dumnezească, de aceea el și faptele lui sînt elementul parabolei. Proverbele, sentențele și gnomele cari cuprind adevărul abstract în formă concretă încă se numesc parabole în T. N. (Lc. 4, 23); Ioan are numirea parimie (10, 6. 16, 25). Pentru explicarea parabolelor *Crizostom* a pus canonul: *Nu e de lipsă a băga în seamă toate cele cuprinse în parabole, ci cunoscînd scopul pentru care s'a compus, pe acesta să-l culegem și să nu facem multă vorbă de altele.*

b) *Asemănarea sămănătorului, 13, 3—23.*

(Mc. 4, 1—25. Lc. 7, 4—18).

3. Iată a eșit sămănătorul să samene. 4. Și sămănînd el unele au căzut lângă cale, și au venit paserile și le-au mîncat. 5. Iar altele au căzut pe petriș unde nu aveaū pămînt mult, și îndată au răsărit pentrucă nu era adînc pămîntul. 6. Iar

răsărind soarele aŭ ars și pentrucă nu aveaŭ rădăcină s'aŭ uscat. 7. Iar altele aŭ căzut în spinii, și aŭ crescut spinii și le-aŭ înecat pe ele. 8. Iar altele aŭ căzut pe pământ bun și aŭ dat rod, una o sută, alta șesezeci, iar alta treizeci. 9. Celce are urechi să audă. Asămănarea nu începe ca v. 24. 31. 33. 44. 45. 47 — pentrucă auzitorii să cugete la ce se poate raporta. Apriat se spune poporului că nu vorbește pe față, ci în parabole, ca în ascuns. Trecerea la un nou soiŭ de pământ se face cu *altele* (v. 5. 7. 8); pe sēmănător puțin importă productivitatea celorlalte terenuri, de aceea se accentuează numai la cel din urmă (v. 8). *ὁ σπείρων* e articolat spre a-l deosebi de celce ară și de alt lucrător (Win. p. 101). *Lângă cale*: pe drumul întreg care duce pelângă grâu căde sēmēnța și fiind tare nu răsare nimic. Lc. adaugă la paseri: *cerului*, *ἄλλα δὲ* stă în loc de *ἃ δὲ* corăspunzător lui *ἃ μὲν* v. 4. Lacul Genezaret era stâncos, are puțin pământ; de aceea căzând o sēmēnță ușor răsare pentrucă nefiind adâncă în pământ incolțește răpede de căldura stâncilor și a soarelui. *βάθος γῆς=βαθεῖα γῆ*. Nu aveaŭ rădăcină: cu aceste trage umezeală contra căldurii. *ζαυματίζεσθαι*=a fi atacat de soare; *ξηραίνεσθαι*=a se usca de tot. În *spini*: întrun loc unde spinii începuseră a răsări; mai apoi vedem că crescând (*ἀρέθηναι*) le înecă. *Teofilact*: Sēmēnța sēmēnată în *spini* (cf. Ier. 4, 3). Masc. *ὁ μὲν, ὁ δὲ* se rapoartă la noțiunea latentă în pron. *ἄλλα:σπόρος*. La *o sută, șesezeci* etc. supliuim: grăunțe. Fertilitatea Palestinei e dovedită Deut. 8, 7—9. 11, 10 sq. etc.; *Iosif Flaviu, Tacit*; deci nu se exagerează afirmându-se că un grăunte a produs mai multe. *Celce are urechi* cf. 11, 15. Recepta citește încă *de auzit*.

10. Iar apropiindu-se învățăceii ziseră lui: De ce grăești lor în parabole? 11. Iar el răspunzând zise: Că voue s'a dat a cunoaște tainele împărăției cerurilor, iar acestora nu s'a dat. 12. Căci celce are, i-se va da lui și va prisosi; iar celce nu are, și ceea ce are se va lua dela dēnsul. Învățăceii nu întrebă pe Isus îndată după ce sfērșise cu asēmănarea, ci când erau singuri (Mc. 4, 10). Mt. pune înainte întrebarea lor asupra formei de învățământ ca să arete scopul

și motivul pentru cari Isus a ales-o. Întrebarea lor deci nu se rapoartă la cuprins, căci acesta era cunoscut, ci la motivul că Isus escluziv întrebuințează numai această formă. În răspuns Isus deosebește între învățacei și neînvățacei: unii înțeleg, alții nu; forma parabolică e corăspunzătoare acestui scop duplu. Celce are putere a cuprinde împărăția lui primește în parabolă o cunoștință mai adâncă și vie a tainelor acesteia; iar celce nu are această putere devine și mai nepricepător. *Învățaceii* ca 5, 1 etc., partizanii lui Isus. *ὅτι* e causal fiind poziția răspuns la întrebarea precedentă. *S'a dat* dovedește o hotărîre dzească înainte de timpul de față; trebuie să întregim: dela Dzeu. Numai celce are grația lui Dzeu poate primi tainele împărăției cerurilor. Cuvântul *μυστήριον* (derivă dela *μύω, μύω* = închid, ascund) însemnează *cele ascunse, necunoscute*. În T. N. se folosește de sfaturile, planurile, învățăturile, hotărîrile dzești cu privire la împărăția mesianică, cari sînt necunoscute omului și numai descoperirea dzească i-le arată (Rom 11, 25 16, 25; 1. Cor. 15. 51. Efez. 5, 32 etc.). *Împărăției*: aceste taine se rapoartă la această *βασιλεία*; iar *tainele împărăției cerurilor*: cercul sfaturilor, planurilor etc. cari s'aun descoperit de Isus în noua economie întemeiată de el. Cristos a descoperit întregul acest cerc al tainelor numai unora, altora însă nu. Cel înțelegător nu se oprește la cele externe ale parabolei, ci caută a pătrunde spiritul ei; de aceea motivează Isus: *Căci cine are* etc. Aceste cuvinte sînt proverb și înțelesul: cel avut lesne poate ajunge și mai bogat, iar cel sărac poate perde și puținul ce are. Aplicarea: Cine (voi învățaceilor) e accesibil pentru tainele împărăției lui Dzeu și are puțină pătrundere în ele se luminează de grația lui Dzeu și se ridică tot mai mult în cunoștință; iar cel impetrit (poporul) perde și slaba lumină ce are. *ἐξείροτς δὲ οἱ δίδουτς* se leagă cu *ὅτι*. La pasivul *περισσείτωτς* cf. Lc. 15, 17. *ἔχειτς* și *οὐκ ἔχει* are înțelesul lui: *a fi bogat, sărac, ocură și la clasic*.

13. Pentru aceea grăesc lor în parabole, căci vîzînd nu vîd și auzînd nu aud nici înțeleg. 14. Și se plinește întru dînșii prorocia lui Isaia care zice: Cu auzul veți auzi și nu veți înțelege, și privind veți privi și nu veți vedea. 15. Că s'a

îngrășat inima acestui popor, și cu urechile greu a auzit, și ochii lor au închis, ca să nu vadă cu ochii și cu urechile să audă și cu inima să înțeleagă și să se întoarcă, și să-și vindec pe ei. Isus motivează întrebuintărea acestui învățământ. Auzind omul parabola crede că aude, dar totuși nu înțelege dacă nu caută să pătrundă ideea mai înaltă ce o cuprinde; aceasta se poate face numai cu ajutorul grației dzeestii. *Pentru aceea se rapoartă la că văzând etc. Văzând și auzind*: din afară, nu partea internă, spirituală; mulți aud și văd dar lipsindu-le receptivitatea nu văd nici aud. Ei se mărginesc la cele externe, nu pătrund mai adânc, nu caută adevărul îmbrăcat în formă. Parabola este foarte acomodată căci omul vede și aude (cuvinte) și totuși nu aude și nu vede, adică lipsindu-i puterea internă nu cunoaște adevărul ei. *αὐτοῖς*: zicerea așa se plinește întru ei. Lipsa receptivității numește Mântuitorul îngrășare (metaforă ca *pinguis*), adică sînt fără simțire; e paralel cu *כחול* și *עיון* traduse cu *βαρῆς ἀκούειν, χαμύειν*. Cuvântul din urmă e barbarizm în loc de *καταμύειν, κλείειν τοὺς ὀφθαλμοὺς*. *Să se întoarcă*: dela calea apucată; întoarcerea dela întunec la lumină. *Și să-și vindec pe ei*: de boala spirituală, iertându-le păcatele și mântuindu-i. Citatul e Is. 6, 9 sq. după LXX. Nu trebuie trecut cu vederea compozitul *ἀναπληροῦται* (care nu mai occură la Mt. și de profetii nici în T. N). *μήποτε* exprimă scopul: ei nu voesc să primească învățătura, de bună voe închid ochii și astupă urechile interne pentru că adevărul îi supără; inima lor s'a impetrit ca nu pocăindu-se să ajungă la mântuire. Recepta are *λάσσωμαι*; *NBCDLAal. λάσσωμαι* care depinde dela *μήποτε* și exprimă: în urmarea acesteia eu să-și vindec (Win. p. 468). Profetul Isaia vorbește de contimporani, iar Mt. vede o profetie la atitudinea lui Israil pe timpul Mântuitorului. Atunci poporul a fost nesimțitor față de cele dzeestii în profet, acum încă este astfel; deosebire este numai în persoanele descoperirii: acolo un om, aici Dzeu-om; de aceea pedeapsa va fi mai mare.

16. Iar ochii vostri sînt fericiți că văd, și urechile voastre că aud. 17. Adevăr zic vouă că mulți proroci și drepti au dorit să vadă celece vedeți, și nu au văzut, și să audă celece auziți,

și nu au auzit. Soartea fericită a învățăcilor față de ceea a celor de mai înainte. Ochii și urechile sunt organele receptivității cari au analogie în internul omului. Învățăcii stau pe o treaptă cu dreptii și profetii T. V.; aceștia numai au dorit pe Mesia, iar ei îl ved (Gen. 49, 10. Is. 45, 8. Lc. 2, 29 sq.); au deosebită grație să fie conștienți de aceasta. *Vostri* e opus mulțimii; *că* motivează fericirea lor; *dreptii*: sântii timpurilor precedente; *să vadă celece vedeți*: v. 11. (Evr. 11, 13. 39); iar *să vadă . . . să audă* să ia în înțeles strins (Io. 9, 39).

Explicarea parabolei 18. Voi deci ați auzit parabola sămănătorului. 19. La tot care aude cuvântul împărăției și nu-l înțelege vine cel rău și răpește ce s'a sămănat în inima lui; acesta este care s'a sămănat lângă cale. 20. Iar care s'a sămănat pe petriș, acesta este care aude cuvântul și îndată îl primește cu bucurie; 21. dar nu are rădăcină în sine ci e până la o vreme, iar când se face necaz sau goană îndată sesmintește. 22. Iar care s'a sămănat în spinii, acesta este care aude cuvântul, și grija veacului și înșelăciunea bogăției înecă cuvântul, și se face fără rod. 23. Iar care s'a sămănat pe pământ bun, acesta este care aude cuvântul și înțelege, care și aduce rod și face unul o sută, altul șesezeci, altul treizeci. *Voi* e opus mulțimii necredincioase. *Deci*: avându-se așa cu voi; voi primiți învățătura mea. Explicarea Mântuitorului e de mare importanță; de aici putem scoate principiul că la toate parabolele T. N. se căutam adevărul principal care se înfățișează și se nu ne oprim la singuratică părți. Multe parabole au părți împodobitoare, sau cari servesc a descrie mai vioiu raporturi din viața inferioară fără să altereze esența. Cele patru soiuri de grâu paralelizează patru stări ale inimii. a) indiferenții față de cuvântul lui Dumnezeu. *Tot . . . înțelege* e pus cu emfază la locul întâiu. Propoziția ar trebui să fie: Cel rău vine și răpește ce s'a sămănat în inima fiecărui . . . înțelege, sau: tot care aude . . . înțelege din inimă răpește cel rău ce s'a sămănat. *Acesta este care s'a sămănat lângă cale* e abatere dela imagine, pentru-că nu omul ci învățătura s'a

sămēnat; ar trebui să fie: Acesta este la care s'a sămēnat lângă cale. Sămēnța este cuvēntul lui Dzeū, evangelia; *cale*: inima împetrită care nu poate primi cuvēntul lui Dzeū. Vedem că calea există, adecă inima împetrită prin împrejurări externe. Precum calea e pentru toți, nimene nu e stăpân și oricine trece lasă tină și urme: așa sūnt și sufletele de rēnd, oricine poate furiuri asupra lor. *Paserile* din v. 4. se explică aci cu *cel rău*: diavolul, uneltele lui, cari șterg toate urmele cuvēntului evangelic. Deși atari indivizi conced celor dzeești să între în ei (în inimă), totuș nu le primesc în ființa lor (ne'ntelegēnd), nici pētrund adūnc, de aceea vrājmașul le poate ataca și perde. Cuvēntul lui Dumnezeū trebuie ascultat (auzit), primit cu credință și apoi priceput. La explicarea parabolei variază elementul parabolic cu vorbirea de rēnd (s'a împrumutat: *s'a sămēnat*; v. 21. *nu are rădēcina*; v. 23. *aduce rod* . . 30). b) Aceștia primesc cuvēntul lui Dumnezeū, dar făcēndu-le greutăți îl părăsesc. Imaginea e luată dela pământul care conținēnd mult var se încălzește răpede și orice sămēnță încolțește ingrabă. Aceștia încă primesc cuvēntul lui Dumnezeū cu bucurie, dar numai până când experiează efectul lui mângăitor. Textul ar trebui să fie: Pe petriș e sămēnată sămēnța la acela care aude etc. *Până la o vreme* (πρόσκαιρος): numai un timp oarecare, contrast la: totdeauna. Examinarea lor vine din afară: *necaz saū goane*. *Se smintește*: devine necredincios (5, 29). c) A treia clasă de oameni e cuprinsă de grijele lumești; duplicitatea inimii (Iac. 1, 6). Aci există un element străin care nu se aliază cu cele dumnezeești. Imaginea este: inima nu e împetrită, a primit cuvēntul și s'a întors, dar poftele rele nu sūnt stīrpite de tot; așa sămēnța lor crește împreună cu cele bune și le înecă. Grijele de cele lumești și bōgățiile sūnt spinii; întelegēnd sub *grijă* (μέριμνα) partea apēsătoare a vieții pământene care abate dela cele dumnezeești, iar *înșelăciunea bogăției* partea ei amăgitoare, care înșelānd caută a liniști dorința sufletului. Lumina de sus nu poate străbate prin griji și să desvolte germenele; omul nu aduce rod. d) Auzitorii acestei clase sūnt opuși celor de sub a). *Face unul*: o sămēnță, după schimbarea imaginii cu persoane: un atare auzitor. *Șeszeci, o sută* etc.: grăunte. *Pământ bun* e inima care primește cuvēntul lui Dumnezeū și-l lasă s'o prelucra; el nu întimpină

pedeci. Deosebirea roadelor se poate reduce la grația dzească (1. Cor. 7, 7. Rom. 12, 6) și nu numai la deosebita graduri ale credinții (25, 14. Lc. 19, 11 sq.). Pământul bun încă nu produce roade asemenea, ci după puterea sa internă și după măsura lucrării, apoi după poziția mai mult ori mai puțin favorabilă și după vreme.

c) *Parabola sēmēței bune și despre mărăcină 13, 24—30.*

Parabola tratează un proces care s'a săvârșit venind Mesia și nu se întâmplă în toate timpurile. După sēmēnător vine noaptea vrăjmașul său și sēmēnă neghină. Grâul și neghina cresc la olaltă până din rod se vede că sunt două soiuri și se despart: astfel și în împărăția lui Cristos pe pământ se rabdă necredincioșii.

24. Altă parabolă a pus lor zicând: Asēmēnату-s'a împărăția cerurilor omului care sēmēnă sēmēnță bună în țarina sa. 25. Iar dormind oamenii venit-a vrăjmașul lui și a sēmēnat neghină în grâu și s'a dus. 26. Iar dacă a crescut sēmēnătura și a făcut rod, atunci s'a arătat și neghina. Imaginea nu e tocmai clară, căci împărăția cerurilor, adică biserica, se asemănă cu un sēmēnător; trebuia să se zică: s'a asemēnat Mesia unui sēmēnător; Cristos și biserica sa sunt una. Aoristele *ώμοιώθη* și *σπείραται* se explică din împrejurarea că Mesia pășise și lucrase la întemeierea împărăției sale. *Lor:* poporulul. *În țarina sa;* *εἶν* nu e schimbare cu *εἰς* pentru că arată locul său de lucrare. *Oamenii:* se ia în genere, nu lucrătorii, căci ar trebui să stee servitorii ca v. 27. *Dormind oamenii* zugrăvește împlinirea faptei în taină; nu este însă numai descripție, ci impune prepozițiilor datorința a veghea (*Crizostom, Zigaben*). *λίβανος* e de origine semitică; Talmud *לוליא*. *lolium temulentum*; are influență primejdiasă asupra creierilor și stomaculul; *Virgil, Georg. I. 154: lolium infelix*. Iarba se arătase la răsărire (*εβλάσθησεν*) și mai apoi la rodire (*καρπὸν ἐποίησεν*); n'a putut fi înecat de grâu.

27. Iar venind slugile stăpânului casei ziseră lui: Doamne, aū n'ai sēmēnat sēmēnță bună în țarina ta? De unde dar are neghină? 28. Iar el

zise lor: Omul vrăjmaş făcu aceasta. Iar slugile ziseră lui: Voeşti deci să mergem să o adunăm? 29. Iar el zise: Ba, ca nu adunând neghina să zmulgeţi împreună şi grâul. 30. Lăsaţi să crească amândouă împreună până la seceriş, şi în timpul secerişului zice-voiu secerătorilor: Adunaţi mai întâiu neghina şi legaţi-o în snopi ca să o ardem; iar grâul astringeţi-l în granarul meu. συλλέξωμεν e conj. deliberativ. μήποτε ἐκρίζώσητε: rădăcinile amândurora sunt crescute împreună; scoţând una iasă şi cealaltă. Θειοστῆς=ὁ θεοκρίζων; numai aici. δέσμη cf. Ex. 12, 22. Imaginea are asemănare în 2. Sam. 23, 7, unde încă se rapoartă la judecată. ἀποθήκη=granar (ΓΣΝ); în cărţile bisericesti jiguiă.

d) Parabola muştarului, 13, 31. 32.

(Mc. 4, 31. Lc. 13, 19).

Împărăţia mesianică întemeiată în Israil din începuturi ne'nsemnate se desvoltă în imperiū mare; ocupă teren tot mai mult la singuraticii şi popoare.

31. Altă parabolă a pus lor zicând: Asemene este împărăţia cerurilor grăuntelui de muştar, pe care luând omul l-a sămănat în ţarina sa; 32. care e mai mic decât toate seminţele, iar dacă a crescut, e mai mare decât toate buruenile şi se face copac, că vin paserile cerului şi locuesc în ramurile lui. σίναπι e muştarul negru care se cultivă mai ales în Palestina (*Senapis nigra*; nu *Salvadora Persica*, pomul muştar, pentru că cel de aici se numără la clasa λαχάρων). Grăunţul lui şi în Talmud e proverb pentru lucruri mici, ne'nsemnate. Deşi trăeşte numai un an, totuşi formează trunchiū de 2—4 m. unde petrec paserile mici (Ps. 104, 12 LXX). Mai mic, mai mare (μικρότερον, μείζον) stă în înţelesul superlativ. λαχάρων: legume, verdeţuri, burueni. Muştarul nu se cultivă ca grâul etc., ci ca plantele de grădină, şi în imagine exprimă împărăţia lui Dumnezeu nu cum se desvoltă în urma graţiei sădită în inima omului, ci întrucât păşeşte istoriceşte ca apariţiune în lume. Paserile ceru-

lui sunt ceļce caută scăpare și ajung în împărăția lui Dzeu (Ezech. 17, 23. 31, 6).

e) *Parabola despre aluat, 13, 33.*

(Lc. 13, 21).

Aluatul puindu-se în făină dispore pânăce dospește întreaga massă; împărăția mesianică încă dispore acum în lume, dar se arată în toată plinirea dupăce a schimbat și prefăcut-o. Puterea dzească pētrunde pretutindene. Deosebirea de cea precedentă: acolo puterea împărăției lui Dumnezeu se manifestă în creșterea sa, aici însă e latentă până la desvoltare, când după influența asupra elementului străin îl schimbă în natura sa.

33. Altă parabolă le zise lor: Asemene este împărăția cerurilor aluatului, care luând muiera îl ascuse în trei mēsurī de făină pânăce toată s'a dospit. *Muiera*; datorința ei era a coace pāne. *Îl ascuse*: l-a pus în făină; exprimă puterea tainică, nevēzută. Aluatul în s. Scriptură nu simbolizează numai necurăție, stricăciune pentrucă discompune (Ex. 13, 7; 1. Cor. 5, 7), ci și o putere lucrătoare (1. Cor. 5, 6. Gal. 5, 9). *σάτορ* = *סַטוֹר*, mēsură evreească pentru uscate, conține după *Iosif Flaviu* 1½ mēsură romană (Antiq. 9, 4, 5; *Ieronim* l. a. l.). *ἄλευρον* e substanța la *φύραμα*: făina în loc de aluat. Aluatul, deși mic, dospește întreaga massă, așa și împărăția pământeană a lui Dzeu, creștinismul, care a produs în omenire mari schimbări prelucrând-o din lăuntru spre afară (Numărul 3 înțeleg unii spiritul, sufletul și trupul cari se influențează de puterea dzească).

f) *Învățământul lui Isus în parabole se pune în lumina profetilor 13, 34. 35.*

34. Aceste toate grăea Isus mulțimii în parabole și nimic nu grăea lor fără parabolă, 35. ca să se plinească ce s'a zis de prorocul care zice: Deschide-voiu gura mea în pilde, face-voiu să curgă cele ascuse dela întemeierea lumii. *Nimic nu grăea*, se ia în înțeles relativ: atunci, sau de regulă, ceea ce dovedește și imperf. *ἐλάλει*. Luând negațiunea absolut trebuie

să aibă παραβολή înțeles mai larg: vorbea în inimă, taġnic; sau comparând Mc. 4, 33: precum putea auzi fiecare, adecă deși Isus nu grăea totdeauna în pilde, totuș nu-l înțelegeau toți. Evangelistul află aci realizat Ps. 78, 2. Prin prorocul pentru că după inscripție autorul psalmului este Asaf, care 2. Cron. 29, 30 se numește vġzător. Ieronim (Coment. la ac. loc) zice că aici stătea în Msse vechi numele lui Isaia (Tischendorf încă l-a primit după N și Minusc.) — ceeace s'a adaus pentru că copiiștii nu credeau că autorul psalmului era profet. Partea întâia a citatului consună cu textul LXX, a doua e liber după original. דַּם כִּי מִנִּי הִיָּדָה אֲבִיעָה traduce LXX φέρωμαι παραβολήματα ἀπ' ἀρχῆς. ἀπὸ καταβολῆς κόσμου însemnează ἀπ' ἀρχῆς, ocură în acest înțeles numai în T. N. (Mt. 25, 34. Lc. 11, 50. Io. 17, 20 etc.). Lumea se închipuește ca o zidire care începe cu fundamentul (καταβολή). Expresiunea ἐρέυνα se află numai aici, LXX traduce așa Ps. 18, 2 evreescul עִיבִּי. Cele ascunse dela întemeierea lumii: conducerea miraculoasă a poporului ales prin Dumnezeu. Evangelistul ia expresiunea în înțeles mai larg: planurile dumnezeiești privitoare la omenire, sau cele ascunse ale istoriei acesteia cari s'aũ arġtat în Cristos.

g) Explicarea parabolei despre neghina în grău, 13, 36—43.

Isus grăește numai învġțăceilor. Aci avem două soiuri de sġmġnță aruncate de doi oameni. După momentele: sġmġnător, țarină, sġmġnță bună, neghină, vrăjmaș (37—39) urmează în v. 40 nimicirea neghinei ca actul principal raportându-se la judecata Fiului omului.

36. Atunci slobozind mulțimea veni în casa. Și s'aũ apropiat de dġnsul învġțăceii sġi zicġnd: Spune nouġ parabola despre neghina țarinei. 37. Iar el rġspunzġnd zise: Celce a sġmġnat sġmġnța bună este Fiul omului, 38. iar țarina e lumea; iar sġmġnța bună, aceștia sũnt fiii împġrăției; iar neghina sũnt fiii celui rău, 39. iar vrăjmașul care a sġmġnat-o este diavolul; iar secerișul e sfġrșitul veacului, iar secerătorii sũnt ângerii. 40. Deci cum se adună neghina și se arde în foc, astfel va fi la sfġrșitul veacului. 41. Va trimite

Fiul omului pe ângerii săi, și vor aduna din împărăția sa toate smintelele și pe celce fac fărădelegē, 42. și-i vor arunca pe ei în cuptorul de foc; acolo va fi plângere și scârșnirea dinților. 43. Atunci dreptii vor străluci ca soarele întru împărăția Tatălui lor. Celce are urechi să audă. *În casa* cf. v. 1. *σπάσειν* afară de 15, 15 nu mai ocură în T. N. După explicarea Mântuitorului sēmănătorul este el însuș, țarina este lumea în care se desvoltă împărăția lui Dzeu. Biserica conzistă din bunii și răi; sēmēnța bună sânt membrii împărăției. *σπέρμα* nu însemnează *grăunte* ci *grâu*, pentrucă această sēmēnță este învătătura lui Isus. *Neghina* sânt partizanii diavolului (*fiii celui rău*); iar *secerișul* va fi la judecata din urmă, când secerătorii (ângerii) vor veni cu dreptul judecător (25, 31. Mc. 13, 27). *τοῦ ποτηροῦ* e masc. cum arată *ὁ διάβολος* v. 39 (cf. Io. 8, 41. 44; 1. Io. 3, 8. 10). *Sfērșitul veacului* numai la Mt.; în evangeliu exprimă timpul înainte de venirea a doua a lui Mesia; pentru Iudei acest sfērșit sosise (Is. 2, 2. Dan. 10, 14. Evr. 9, 26). *Sē arde* simbolizează greutatea pedepsei; cei răi vor fi scoși cu totul. V. 41. *lui . . . lui*: stau în serviciul Fiului omului, cf. 8, 20. V. 41. 42 arată puterea Mesiei asupra ângerilor care adună toate smintele ca să nu mai poată fi altora îndemn, dar și pentruca cei seduși la fărădelegi să fie nimiciți. *Neghină* să sēmēnă îndemnând la smintele, deci nici fiii împărăției nu o pot cunoaște lesne și seducerea la fărădelegi să mărește astfel (1. Io. 3, 4). V. 43 espune cu cuvintele lui Dan. 12, 3 mărirea celorce s'au păzit de fărădelege numindu-i drepti (v. 42). Din asēmēnare rezultă că celce nu aparțin împărăției mesianice vor fi suferiți până la sfērșitul acestui veac, apoi vor fi alungați. *τὰ σκάνδαλα* e abstract în loc de concret: oamenii care dau anză la smintele, scandal, la păcat, seducătorii. *Zigaben*: *Pe accia numește scandal și care fac fărădelege. Fac fărădelege* Ps. 5, 6; *cuptorul de foc* însemnează gheena (Dan. 3, 6). La v. 42 cf. 8, 12. *Atunci*: când cele bune se deosebesc de cele rele în definitiv. *Vor străluci*; *compozit. ἐκλάμπουσιν* e ales spre a semnifica că vor vedea mărirea maiestatică a *Tatălui lor*, care este asigurată deplin.

h) *Parabola despre comoara ascunsă, mărgăritarele prețioase și năvod, 13, 45—52.*

La cele patru parabole de până aci grăite poporului se adaug trei grăite numai învățăcelilor, cari tratează tainele împărăției lui Dzeu: raportul oamenilor către ea, pecând cele de mai nainte se ocupă cu natura sa și raportul ei către omnire. Ele stau în strinsă legătură și se întregesc, ce dovedește repețirea lui *πάλι*.

44. Asemenea este împărăția cerurilor comoarei ascunse în țarină, care aflând-o un om a ascuns-o, și de bucuria ei merge și vinde toate câte are și cumpără țarina aceea. Asemănarea aceasta și cea următoare arată că împărăția lui Dzeu, în care există deplină grație și adevăr, evangelia, întrece orice bun pământesc. Omul trebuie să părăsească pentru ea toate: externe (avere, bunuri, rudeni) și interne (putere, datină, felul de viațuire). *Care aflând-o un om a ascuns-o*: o ascunde unde a găsit-o ca să nu fie silit a o da stăpânului de acum, ci cumpărând țarina să fie a sa. Artic. la *ἀγορῆ* e generic. După Talmud cine cumpără o țarină era stăpân și a celor din lăuntrul ei (Baba Mezia f. 28, 2). Ascuns este adevărul descoperit în Cristos dintru început și chiar acum filor lumii. Natura acestui om e receptivă. Grația dzească se apropie de dânsul, el o primește; apoi produce curajul în urma căruia se jertfește pe sine (*de bucuria ei merge*) și prudența, pentru că el o ascunde și apoi cumpără țarina cu comoara dintrênsa.

45. Iarăș asemenea este împărăția cerurilor omului neguțător care caută mărgăritare frumoase. 46. Iar aflând un mărgăritar de mult preț mergând a vândut toate câte avea și l-a cumpărat. Aci se înfățișează un caracter activ care caută cele nobile (adevărul creștinesc) și nu se odihnește până nu-l găsește; silințele și grijele omului care voiește a fi părtaş de împărăția lui Dzeu. Aici mai avem contrastul între mulțime și unime; cea din urmă este Dzeu, pe care toți trebuie să-l caute (mulțimea: ceice îl caută). Asupra valorii mărgăritarelor se rostește *Pliniu*: *Principium culmenque omnium rerum pretii margaritae tenent* (H. N. 9, 15).

47. Iarăş asemenea este împărăţia cerurilor năvodului aruncat în mare şi care adună tot felul; 48. care dacă s'a umplut scotându-l la margine şi şezând aŭ adunat cele bune în vase, iar cele putrede aŭ lăpădat afară. 49. Aşa va fi la sfârşitul veacului; eşi-vor ângerii şi vor deosebi pe cei răi din mijlocul celor drepti, 50. şi-i vor arunca pe ei în cuptorul de foc; acolo va fi plângere şi scârşnirea dinţilor; cf. v. 24—30. Nu e destul a fi numai cu numele membru al bisericii lui Cristos, ci trebuie să căutăm a păstra viaţa graţiei totdeauna nepetată. *Crizostom: Apoi ca să nu ne încredem prea mult în predică numai, nici să cugetăm că credinţa ar fi suficientă spre mântuire, spune şi altă parabolă înfricoşată.* Aici se arată că împărăţia cerurilor atrage pe toţi din toate popoarele (*ἐκ παντὸς γένους* — vezi la parabola despre neghină se spune ciue o samănă), dar unii vor fi primiţi întrînsa, alţii nu, fiind putrezi să lăpădă afară. *Bune . . rele:* peştii care se pot folosi şi care nu (7, 17).

Acum întreabă Isus pe învăţacei de aŭ înţeles cele grăite, căci numai atunci pot învăţa pe alţii. 51. Înţelegeţi aceste toate? Ziseră lui: Da. 52. Iar el zise lor: Pentru acea tot cărturarul care se face învăţacei al împărăţiei lui Dumnezeu, asemenea este omului stăpân de casă, care scoate din vistieria sa noi şi vechi. La răspunsul afirmativ al învăţacilor Isus arată chiemarea unui cărturar în înţeles mai înalt, cum sînt ei. *Aceste toate:* v. 36 sq. *Pentru aceea*¹⁾ se rapoartă la cele nemijlocit precedente: pentru că voi aŭ înţeles cele grăite, fiinţa şi însemnătatea împărăţiei cerurilor, deci zic vouă etc. *γραμματεὺς* e învăţator în genere, iar adausul *μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ* arată că se are în vedere un învăţator creştin (Recepta: *εἰς τὴν βασιλείαν*; Lachmann: *ἐν τῇ βασιλείᾳ*): un cărturar instruit şi apt a lucra pentru împărăţia lui Dzeu. *μαθητεῖεν τινι* = a fi învăţacei cuiu, e tranzitiv (discipulum facere alicui). Împărăţia lui Dzeu e

¹⁾ Unii rapoartă la învăţămîntul precedent în parabole; la întrebarea: De aceea v-am întreat, pentru că fiecare cărturar; *Augustin* la parabola despre comoară (v. 44).

personificată. Acesta trebuie însă să-și aparțină, să pătrundă adâncurile ei ca să poată învăța pe alții. Celce voește a fi învățător bisericesc trebuie să-și fi fost învățacel; contrastul între învățătorii creștini și jidovești. Aceștia propun înțelepciunea pentru scopuri pământești, apostolii și urmașii lor învață cuvântul vecinic (Io. 1, 1), izvorul înțelepciunii și adevărului, spre scopuri cerești. Raportul acestor două soiuri de învățători este ca al stăpânului de casă către casnici; acela a adunat toate cele trebuincioase în casa sa și împarte după trebuința fiecărui. *Ἰνσουργός* este camera de provizii. *ἐκβάλλειν* *promere*. *Noi și vechi*: legea și evangelia (*Origen, Crizostom, Ieronim*), sau lucruri necunoscute și cunoscute. Înțelesul este: Biserica dă prin învățătorii săi fiecărui din puterile sale lucruri noi și cunoscute, precum face și un stăpân de casă care scoate din camera de proviziune și dă fiecărui după trebuință mănăcare cunoscută adăugând necunoscută.

§. 19. Isus petrece în Nazaret, 13, 53—58.

(Mc. 6, 1—6).

Cele istorisite aici nu sînt identice cu Lc. 4, 16 sq. pentru că după acest autor Isus petrece în Nazaret îndată după ispitirea în pustie.

53. Și a fost dacă a sfârșit Isus parabolele aceste, a trecut de acolo. 54. Și venind în patria sa învăța pe dînșii în sinagoga lor, că se mirau și ziceau: De unde are înțelepciunea aceasta și puterile? *Înțelepciunea* lui Isus s'a dovedit în parabolele sale; auzitorii o constată deși nu o primesc și să fie părtași binecuvântărilor lui. *A trecut* (*μεταίρειν* scil. *ἐαυτόν*): dela lacul Genezaret (13, 1). *Patria* sa este Nazaretul, unde locuia muma lui; locuitorii îl cunosc (v. 55). *Pe dînșii*: pe Nazarineni. *Acesta* (*τούτω*) e zis cu dispreț. *Puterile*: Isus a săvârșit minuni (Mc. 6, 5 cf. Mt. 13, 58).

55. Nu este acesta fiul teslarului? Nu se chiamă muma lui Mariam, și frații lui Iacob, Iosif, Simon și Iuda? 56. Și surorile lui nu sînt toate la noi? De unde deci are el toate aceste? *Μαριάμ* e formă siriană în loc de *Μαρία*. *τεκτών* = *lemnar*, apoi în

genere care lucră în lemn, *faber lignarius*.¹⁾ Recepta citește *Ἰωσήs*, formă mai moale grecească a evreescului *Ἰωσήφ* (primit aici după B. C. Ital. Vulg.; \aleph are *Ἰωάννης*).

57. Și se sminteaă de dânsul. Iar Isus zise lor: Un proroc nu este necinstit fără numai în patria și în casa sa. 58. Și nu făcu acolo puteri multe pentru necredința lor. *Se sminteaă*: nu puteaă găsi legătura între faptele lui Isus și originea lui; judecând după cele din afară nu-l ascultaă. *În casa*: familia (12, 25. cf. Io. 4, 44). Experiența aceasta se bazează pe împrejurarea că rudeniile și compatrioții nu pot pricepe virtuțile unuia din sinul lor (Io. 7, 3). *Nu făcu multe minuni* cf. Mc. 6, 5. — Întrebarea asupra fraților lui Isus se răspunde:

a) *Aceștia sânt feciori și fete ai Mariei cu Iosif*. Părerea aceasta aflăm la ebioniți etc., Helvidiu, Eunomiu etc.; în timpul mai nou la cei mai mulți protestanți.

b) *Frații și surorile lui Isus sânt fiu trupești ai lui Iosif din altă căsătorie* — ce relatează deja *Origen*; se află în *Evangelium de nativitate Mariae*, *Evangelium infantiae Salvatoris*, *Historia Iosephi fabri lignarii*, *Grigorie de Nisa*, *Ilarie*, *Epifane* etc. *Ieronim* zice că această socotință se bazează pe scrierile apocrife și nu are temelū în s. Scriptură și tradiție.

c) *Iosif a ținut în căsătorie de levirat pe muierea lui Cleopa*; copiii născuți în această căsătorie sânt frații și surorile lui Isus — aceasta afirmă mai întâi *Teofilact*. El zice că Iosif era fratele lui Cleopa care a murit fără urmași; dar noi nu știm de aceasta nimic pozitiv.

d) *Frații și surorile Domnului sânt rudeni aproape, adecă veri și verișoare* — după tradiția foarte veche a bisericii. Probabil este că ei sânt copiii lui Cleopa sau Alfeu cu ai Mariei care Io. 19, 25 se zice sora preacuratei Fecioare. *Hegesip* numără la neamul Domnului pe Iacob, Simeon și Iuda zicând că sânt *așanumiți frați ai Domnului*. Această numire și că Simeon este fiul unchiului (*θείος*) arată raportul lui Isus cătră aceștia (*Eus. H. E. 4, 30. cf. 3, 23*). Lui

¹⁾ *Iustin* afirmă că Iosif a făcut pluguri și juguri (*Dial. c. Tryph. 88. cf. Mc. 6, 3*).

urmează *Clement Alexandrinul, Origen, Eusebie, Ieronim* (care combate pe *Helvidiu*), *Teodoret, Augustin* etc.

Din cele înșirate vom cerceta din punct de vedere exegetic numai a) d). La Mt. 27, 55 sq. Mc. 15, 40. 47. cf. 16, 1 se amintesc *Maria Magdalena, Maria lui Iacob și a lui Iose muma și Salome*; iar Io. 19, 25 zice că la crucea Domnului erau: *Maria, muma lui Isus, sora ei, Maria a lui Cleopa și Maria Magdalena*. Nu este motiv ca cei doi evangeliști să amintească pe muma lui Isus după cei doi fiți, așadar *muma lui Isus* la Io. și *muma lui Iacob și Iose* nu sunt identice; rămâne deci că aceasta din urmă este a lui Cleopa, sora mumei lui Isus (cf. Mc. 15, 40. Lc. 24, 10. Mc. 15, 47). Doi din frații lui Isus (v. 55), deci toți patru, au fost fiii Mariei a lui Cleopa. Se naște întrebarea ce însemnează ἡ τοῦ Κλωπᾶ? Poate fi *fica și muierea lui Cleopa*; registrele apostoletilor dovedesc că se poate lua numai în înțelesul din urmă. În aceste se amintește *Iacob al lui Alfeu* care Gal. 1, 19 se numește fratele Domnului. Nimic nu împedecă a identifica pe *Iacob fratele Domnului* cu *Iacob al Mariei a lui Alfeu*; îndeosebi că *Κλωπᾶς* și *Ἀλφαῖος* sunt numai pronunțări diferite ale aram. הלפי transcris grecește mai aspru ori mai moale; cf. ἡ LXX Ἀγγαῖος; 2. Cron. 30, 1. פסח LXX Φασέχ. Acest rezultat se confirmă prin argumentele contrariilor aduse dela *Helvidiu* până în timpurile noastre. Aceștia zic că ἀδελφός însemnează *frate* nu *văr*. Aci se observă însă că după dialectul elenist ἀδελφός are înțelesul lui ἄδρ însemnând și înrudiți de aproape (Gen. 14, 16: *Lot și Avram* cf. Gen. 11, 27. 13, 8; Gen. 29, 12. 15; 31, 23. 32, 46); așijderca și ἄδρ se ia în înțelesul acesta mai larg în T. V. (Gen. 24, 59 sq. Iob 42, 11). Mai departe se zice că frații lui Isus sunt totdeauna în societatea mumei lui (12, 46. Mc. 3, 31. Lc. 8, 19. Io. 2, 12). Din tăcerea evangeliilor asupra lui *Iosif* putem deduce că el a murit înainte de pășirea publică a lui Isus (*Epifane* Haeres. 78 zice că în al 12. an al vieții lui Isus); *Maria* va fi locuit la rudeniile sale, *Cleopa și Maria*, formând așa o familie. Nu e cu neputință însă că *Cleopa* a murit înaintea lui *Iosif*, care a luat la sine pe văduva cu copii — atunci ușor se explică credința că frații Domnului sunt din căsătoria întâia a lui *Iosif*; el i-a crescut și se numără în înțelesul

larg fiul lui. Nu fără importanță este împrejurarea că Isus încredințează pe mumă sa lui Ioan (Io. 19, 25 sq.); de avea fiul trupeștii aceasta nu era necesar. În urmă se provoacă contrariul fecioriei perpetue a Mariei la Mt. 1, 18. 25; vezi cele espuse acolo. Astfel se confirmă pe deplin învățătura bisericii: Maria a zămislit fecioară, a născut fecioară și a rămas totdeauna fecioară.

§. 20. Isus fuge dinaintea lui Irod; tăierea capului
Botezătorului, 14, 1—13.

(Mc. 6, 14—19. Lc. 7, 7—9).

În cap. 14—17 observăm că Mt. se abate dela datina de până aci. Cronologia este și aici un ce de a doua mână, dar întâmplările sunt înșirate fără a se putea stabili un principiu comun. Ântâia istorisire este de importanță pentru că se dovedește cum Irod se pronunță asupra lui Isus: el reduce puterea acestuia la învierea Botezătorului din morți (necredința se imbină cu credința deșartă). Espunerea uciderii Botezătorului completează istorisirea.

1. În vremea aceea Irod tetrarhul auzise veste de Isus, 2. și zicea slugilor sale: Acesta este Ioan Botezătorul; el a înviat din morți, și pentru aceasta lucră puterile întrênsul. În vremea aceea e cu totul nehotărît, cf. Mc. Lc. care pun această întâmplare după trimiterea celor 12 apostoli. Irod este I. Antipa, fiul lui Irod cel Mare; prin testamentul acestuia moșteni Galileea și Perea având titlul de tetrah, adică stăpânitorul părții a patra de țară. Numai la *Ios. Flavii* (Antiq. 14, 1. 3. 17, 1. 3; Bell. jud. 1, 28, 4) poartă numele *Ἀντίπας*, adică *Ἀντίπατρος*, pe monete și în T. N. nu. Nu e mirare că acest bărbat foarte ușuratic nu auzise mai nainte nimic de Isus. *Veste de Isus* (*τὴν ἀκοὴν Ἰησοῦ*) cf. 4, 24. Impresiunea vestei se descrie v. 2. (cf. Mc. Lc. care adaug faimele în popor). Irod nu crede în învierea morților (era saducei, cf. 16, 6), dar conștiența îl muștră pentru uciderea Botezătorului și-l face grijă că poate totuș a înviat (Lc. 9, 7). Această temere împărtășește el *slugilor sale*: oficianții de curte (Gen. 41, 37; 1 Sam. 16, 15 sq. Dan.

2, 7). Înviind Ioan — crede Irod — face minună; nu e metempsihoză, căci nu zice că sufletul lui a trecut în altă ființă, ci însuș a înviat (*pentru aceasta*: fiindcă nu e om de toate zilele).

3. Căci Irod prinzând pe Ioan ilegal și băgă în temniță pentru Irodia muierea fratelui său. 4. Că zicea Ioan lui: Nu e slobod ție să o aibi pe ea. 5. Și vrând să-l omoară pe el se temea de popor, căci îl ținea pe dânsul proroc. Ca să explice cele cuprinse în v. 2. urmează cum Botezătorul a fost prins și ucis (cf. 4, 12. 11, 2). Irod cel Mare avu dela soția a doua (Mariamne, fca arhiereului Simeon) pe Irod Filip (nu este tetrarhul, pentru că acesta era fiul Cleopatrei cu al lui Irod cel Mare); dela a treia (Maltace) pe Irod Antipa; dela a cincia soție (Mariamne, fca romaneului Alexandru) pe Aristobul. Acesta se căsători cu Berenice și născu pe Irodia care se mărită după Irod Filip, care desmoștenit de tatăl său locuea în Ierusalim și avu pe Salome, jucătoarea din v. 6. Irodia trăea în adulteriu și incest cu Irod Antipa care alun-gase pe soția sa legitima, pe fca regelui arab Areta (*Ios. Flaviu*, Antiq. 17, 1, 2. 8, 2. 18, 5, 1. 4). Închisoarea este *Machaerus* (*Ios. Flaviu*, Antiq. 18, 5, 2), la hotarele de miazăzi ale Pereii; iar anul prinderii după cei mai buni cronologi (Anger, Wieseler) este 782 U. c. *ἐν τῇ φυλακῇ*: în loc de *εἰς τὴν φυλακὴν*, cf. 10, 16. În D. Vulg. Itala lip-sește *Φιλίππου* după *γυναῖκα*. Nu e slobod etc. Lev. 18, 16. 20, 21, pentru că trăea bărbatul ei. *Să o aibi pe ea*, cf. 1. Cor. 5, 1.; posesiunea conjugală. Pentru Irod a fost aceasta numai pretext, motivul adevărat va fi fost teamă că Botezătorul va naște tumulte. *εἶχον* nu *aestumabant*, ci ținea la dânsul ca la un profet.

6. Iar sosind ziua nașterii lui Irod jucat-a fata Irodiei în mijloc și plăcu lui Irod, 7. de aceea cu jurământ îi făgăduise să-i dea orice va cere. 8. Iar ea fiind învățată mai înainte de mu-mă-sa zise: Dă-mi aici în tipsie capul lui Ioan Botezătorul. Ceeace omul ușuratic nu face în stare de trezvie temându-se de popor, deși constatase că i-a vătămă maiestatea (11, 9 cf. v. 5), se hotărăște acum în starea de

beție. τὰ γενέσια: ziua nașterii, ori ziua suirii pe tron (*Suicer*, *Thes. eccl. I. p. 746*); serbați și faraonii pe timpul lui Iosif (*Gen. 40, 20*). γενεσίους δὲ γενομένοις e dat. temporal, nu trebuie cores după Recepta ca gen. abs. γενεσίων δὲ γενομένων (*Win. p. 205*). Orientalii iubesc jocul foarte mult; Grecii îl execută la ospete. ἐν μέσῳ: oaspeților; salei. *Fata Irodiei* și a lui Filip; se cheama Salome și s'a măritat apoi după unchiul său, tetrarhul Filip (*I. Flavii, Antiq. 18, 5, 4*). Jocul Salomei răpește pe Irod, el promite să dea ce va voi fata. προσβιβάζειν = a aduce aminte, a promova; trop: a instrui, învăța. Din ὠδε, fără amănare, îndată (*Zigaben: aci, la ospet*); v. 11 și *Mc. 6, 25* rezultă că Irod nu și-a serbat ziua nașterii în palatul său Tiberia care e o zi departe de Machaerus., ci în această fortăreață ori în palatul regesc din Bethanamaton sau Livias.

9. Și întristându-se regele pentru jurământul și pentru ceice împreună ședeau la masă porunci să se dea, 10. și trimițând au tăiat capul lui Ioan în temniță. 11. Și a fost adus capul lui în tipsie și s'a dat fetei, și fata l-a dus mumei sale. 12. Și venind învățăceii lui luară trupul și-l înmormântară, și mergând spuseră lui Isus. Recepta are: καὶ ἐλυπήθη... διὰ δέ, *Vulg.*; iar *B. D. Min. Ital.* numai *λυπήθεις* fără δέ; deși logicește trebuie discompus precum are Recepta: și... s'a întristat. Întristarea regelui e motivată: *Pentru că era să ucidă un bărbat mare și să atragă ura poporului. (Zigaben). Dar pentru jurământul*: jurământul din v. 6. pare a fi fost însoțit de mai multe formalități; și pentru etc. Regele nu aștepta acest sfârșit al promisiunii, deși voia să piardă pe Ioan (v. 5). Conștiința îl mustră că a pus în joc foarte ușor viața unui om care nimic rău nu-i făcuse. Părerea de rău e însă momentană, căci motive omenești: ambiția și rușinea falsă amuțesc conștiința; poruncește a împlini promisiunea. Învățăceii Botezătorului auzind sfârșitul lui iaș trupul și-l îngroapă: ultimul semn de reverință; duc apoi veste lui Isus (cf. *Io. 1, 35 sq.*).

13. Iar auzind Isus s'a dus de acolo în corabie singur în loc pustiū. Cu aceste cuvinte începe de nou istorisirea din v. 2. Cursul istorisirii: Isus era în

Nazaret când Irod aude de densusul; moartea Botezătorului, de care înțelege și Isus (v. 12) și se vede îndemnat a se retrage în pustie. *ἐξεῖθεν*: unde se află când a primit vestea, Nazaret sau altundeva; cel puțin din în corabie ar rezulta că este în apropierea mării. *Loc pustii* după Lc. 9, 10 Bet-saida în Gaulonitis, teritoriul aparținător lui Filip tetrarhul, cel mai blând între fiii lui Irod. *Singur*: numai cu învățăceii.

§. 21. Săturarea celor 5000 de oameni, 14, 13—21.

(Mc. 6, 30—44. Lc. 9, 10—17. Io. 6, 1—14).

Mai detaliat espun această întâmplare Mc. și Io. Măntuitorul se retrage în pustie, unde-l urmează mulțimea; îi vorbește și face minunea.

13. b) Și auzind mulțimea s'a dus după densusul în pustie pedestri din cetăți. 14. Și eșind văzu popor mult, și i-s'a făcut milă de densusii și tămăduia pe bolnavii lor. Mulțimea auzise că Isus a trecut lacul, se duce după el; și adică din cetățile Galileii. *Pedestri*: încungiurând lacul. Cât timp a stat Isus singur în retragere nu se spune; vedem însă că eșind de acolo — nu din corabie — vede poporul adunat. *I-s'a făcut milă* indică nemărginită dragoste.

15. Iar făcându-se seară s'a au apropiat învățăceii zicând: Locul e pustiu și ora a trecut; slobozi deci poporul, ca ducându-se în sate să-și cumpere de mâncare. 16. Iar el zise lor: Nu trebuie să se ducă; dați-le voi lor să mănânce. 17. Iar ei ziseră lui: Nu avem aici fără numai cinci pâni și doi pești. Iudeii numărau două seri; aici este întâia, adică dela 3—6 ore după amiază (cf. Ex. 16, 12. 30, 2 etc.). *Ora*: timpul zilei, nu timpul potrivit de mâncare sau de învățatură. Pare că între sinopticii și Ioan există diferență, care se înlătură: învățăceii roagă pe Isus să slobozească poporul; urmează agrăirea către Filip. Învățăceii îi atrag atențiunea că acum e vremea a griji de cele trupesti; locul însă e departe de orașe, deci înzadar ar slobozi poporul. Isus arată neputința lor zicând: *Dați-le voi lor* etc. cf. Io. 6, 5.

18. Iar el zise lor: Aduceți-le mie încoace.
19. Și poruncind mulțimii se șadă pe iarba luând

cele cinci pâni și cei doi pești căutând la cer a binecuvântat, și frângând a dat pânila învățăceilor, iar învățăceii mulțimii. 20. Și mâncară toți și se săturară, și luară rămășița de sfărâmituri douăsprezece coșuri pline. 21. Iar cei ce mâncau erau bărbați ca la cinci mii fără muieri și copii. Săturând Isus mulțimea cu ne'nsemnata proviziune dovedește că nu are nevoie să i-se aducă aminte. Aci sânt legate mai multe particip. fără copula *zaí* (Win. p. 323). Pustia unde petrece Isus era pășune fără sate și orașe (מִדְבָּר). ἐπὶ τοῦ ἄγρου ca 13, 2. A binecuvântat e rugăciunea de masă rostită de Isus asupra pânilor; care se rostea de tatăl familiei la mâncare în numele tuturor. Mântuitorul caută la cer rugându-se, apoi binecuvântă pânila și le frânge. Pânila la Iudei erau subțiri și serveau adese ca farfurii. Cu aceeaș putere care face din puține grăunțe un lan întreg înmulțește Isus pânila în mânila sale. εὐλογία lui Isus este izvorul înmulțirii pânilor care în mânila apostolilor continuă. *Luară*: după ce s'a săturat mulțimea apostolii adună rămășița. *κόφινος* e coș de mână sau săculeț în care se puneau merindele de drum. Evreii îl folosiau foarte mult, de aceea îi batjocurește Martialis *cistiferos* (Epigr. 5, 17). Fiecare apostol ia un coș de sfărâmituri; așadar aceste întrec numărul pânilor. *Douăsprezece coșuri* e apozitie la *de sfărâmituri* care depinde de *rămășița*. Evangelistul spune apriat numărul celor săturați și al coșurilor pline de sfărâmituri spre a arăta mărimea minunii. Toți evangeliștii conglăsuesc la număr; numai Mt. are *fără de muieri și copii*. Deminut. *παιδίων* = copilașii care-i purtau sau țineau mumele.

§. 22. Isus călătorește pe mare, 14, 22—33.

(Mc. 6, 42—52. Lc. 6, 15—21).

Isus se retrage după minune dinaintea poporului pentru că acesta voia să-l aleagă rege (Io. 6, 15) și așa ușor se putea produce tumult (cf. Mc. 6, 52). În singurătate converzează Isus cu Tatăl. Minunea de acum încă dovedește că este stăpânul naturii; iar umblarea pe ape proorocește schimbarea lui la față (Io. 6, 1).

22. Și îndată a silit pe învățăceii să intre în corabie și să meargă înaintea lui de cealaltă parte până când va slobozi poporul. 23. Și slobozind mulțimea s'a suit în muntele mai întâiu să se roage. Iar făcându-se seară era singur acolo. *Îndată a silit*: fără întârziere după cele precedente; învățăceii mai bine rămăneau cu el, de aceea îi silește a-l părăsi. Motivul faptei este dorința Mântuitorului de a fi singur (v. 23). *În corabie*: cu care veniseră. *Până când va slobozi mulțimea*, apoi avea să vie după densii; pe drumul de țară (Io. 6, 24 sq.). *În muntele*: care era în apropiere. *Făcându-se seară*: a doua; după apusul soarelui, dela 6—9 ore. În evangeliul întimpinăm adese că Domnul se ruga. Obiectul și modul rugăciunii rămân necunoscute oamenilor neavând analogie, pentru că se roagă Dumnezeu la Dumnezeu. Ce putem zice este că ea conținea lupta în cerere și rugă cu dreptatea dumnezească; era fapta arhiereului perfect, jertfirea de sine lui Dumnezeu Tatăl pentru neamul omenesc (Evr. 5, 7).

24. Iar corabia era în mijlocul mării învăluindu-se de valuri; căci vântul era protivnic. 25. Iar în a patra veghie de noapte mers-a la densii umblând pe mare. 26. Iar ei văzându-l pe el umblând pe mare s'a au spăimântat, zicând că este nălucă, și striga au defrică. 27. Iar el îndată le grăi zicând: Îndrăzniți, eu sunt; nu vă temeți. Mt. pune în contrast cu Isus corabia primejduită pe apele lacului Genezaret (aproape de Capernaum, 1 milă de lat) arătând că acela poartă grijă totdeauna de ai săi. μέσον e pred. la πλοῖον (Win. p. 439); βασανίζομενον nu depinde de ἦν: era maltratată de valuri. Veghia a 4.: dela 3—6 ore dimineața. Înainte de exil numărau Evreii numai trei veghii, mai apoi (dela Pompeiū înainte) adoptară dela Romani numărarea de patru veghii de câte trei ore. Isus grijește de ai săi chiar din depărtare (6, 27), de aceea sculându-se dela rugăciune folosește ocaziunea a le dovedi aceasta; mai ales acum după apunerea lunii este corabia și mai mult bântuită de valuri. Cei mai mulți citesc ἀπῆλθεν πρὸς αὐτούς: a părăsit locul de până aci (muntele) și a venit la densii; alții ἦλθεν πρὸς αὐτούς. Văzându-l învățăceii călătorind pe mare

cred că e nălucă și se spăimintă. περιπατοῦντα ἐπὶ τὴν θάλασσαν, sau cu Recepta περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, este o umblare miraculoasă pe apele mării și nu pe țermuri — ce se arată din analogia v. 29., căci atunci frica învățăceilor ar fi ridiculă; aceștia n'ar fi putut înțelege pe Domnul fiind ei în mijlocul mării. Expresiunea φάντασμα = nălucă; învățăceii nu puteau crede că se mișcă pe mare ceva trupesc, de aceea se spăimintă crezând că este vro arătare spirituală. *Eu sînt* îi incurajează.

28. Iar răspunzînd Petru zise lui: Doamne, dacă tu ești, poruncește-mi ca să vin la tine pe ape. 29. Iar el zise: Vino. Și eșind Petru din corabie umbla pe ape și venea la Isus. 30. Iar vîzînd vîntul tare s'a temut, și începînd a se afunda striga zicînd: Doamne, mîntuește-mă. 31. Iar îndată tinzînd Isus mîna l-a apucat pe el, și zise lui: Puțin credinciosule, pentruce te-ai îndoit? Cele istorisite în aceste versuri se află numai la Mt., corespond caracterului aprig, plin de iubire al lui Petru către Isus. El voește să se convingă de este Domnul care le-a grăit, și nu are răbdare pînă acesta s'ar apropia de el. Recepta citește ἐλθεῖν πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Vulg. Tischendorf καὶ ἦλθεν πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Porunca Domnului: *Vino* îi dă încredere că poate umbla pe ape, înainte însă nu; această încredere nu o perde nici cînd începe a se cufunda căci cere ajutorul Domnului: *Doamne* etc. Petru numește așa pe Isus pentru caracterul lui mai înalt. *Vîzînd*: din valurile mișcate ale mării. *Puțin credinciosule* nu = necredinciosule; îl muștră numai că credința lui nu e neclătită. *Pentruce* etc. διατάζω cf. 28, 17 însemnează: a se întoarce în două părți, a fi nerezolut încotro se apuce; apoi în genere: *a fi nehotărît, a se îndoii*. *Zigaben*: *Pentruce mai înainte ai îndrăznit, iar în urmă ești fricos?* Credința este elementul mijlocitor al minunilor săvîrșite de Isus.

32. Și intrînd ei în corabie a stătut vîntul. 33. Iar ceice erau în corabie s'a u închinat lui zicînd: Cu adevărat Fiullui Dumnezeu ești. După cele întâmplăte cu Petru, Isus intră în corabie, vîntul se așază. *Intrînd ei*: Isus și Petru. Comparînd cu Io. 6, 21 pare conțrazicere; aceasta se înlătură: ἦθελον nu exprimă că învăța-

cei n'au luat pe Isus în corabie, ci are înțelesul „cu bucurie, plăcere“ (Win. p. 435. 4.) *Celce era în corabie*: ceialaltă învățăcei afară de Petru. V. 33 descrie efectul minunii: aceștia mărturisesc că este Fiul lui Dumnezeu, ceea ce determină pe *προσκυνῆν*, cf. 16, 16. Aici mai întâiu numesc oameni pe Isus astfel.

Părinții explică această istorisire ca alegorie. Corabia e biserica, furtuna sunt goanele, veghiile deosebiții vrăjmași sau deosebitele vremi ale descoperirii (*Ilarie, Ieronim*). Din punct de vedere moral se rapoartă la ispitele și primejdiile vieții.

§. 23. Petrecerea în Genezaret; conflict, 14, 34—15, 28.

(Mc. 6, 55—7, 23).

Mt. nu istorisește unde au debarcat, ci unde se așază: în șesul Genezaretului, care începe spre miazăzi de Capernaum. Isus trebuie să fi petrecut aci mai mult timp, pentru că mulți aduc pe bolnavii lor la dânsul; el îi vindecă, deși ei nu ascultă cuvintele lui (Io. 6, 66). Nu mult după aceea conturbă lucrarea fariseii și cărturarilor veniți din Ierusalim. El le spune că lupta continuă: respinge atacurile fariseilor (1—9); învață poporul (10. 11) și pe învățăcei (12—20).

34. Și trecând au venit în pământul Genezaretului. 35. Și cunoscându-l pe el bărbații acelui loc au trimis prin toată prejurimea, și au adus la dânsul pe toți bolnavii, 36. și-l rugau pe dânsul ca numai să se atingă de ciucurul hainei lui; și care s'au atins s'au tămăduit. Ținutul Genezaretului e foarte frumos, în Galileea inferioară; după *Ios. Flaviu* (Bell. jud. 3, 10, 8) are 30 stadii în lungime și 20 stadii în lățime, lângă mare, acum *El Ghuweir*, adică *Ghor* mic. Bărbații de aici îl cunosc și se roagă să le fie iertat ca bolnavii lor să se atingă de el, cf. 9, 20. V. 36. e notiță generală ca 4, 24.

a) Spălarea mânilor, 15, 1—20.

(Mc. 7, 1—23).

Timpul când s'au petrecut cele următoare nu se poate hotări. Prezența fariseilor și cărturarilor din Ierusalim nu

contribue cu nimic la cronologie, pentru că aceștia, deși au venit de acolo, puteau fi de altunde.

1. Atunci s'a-ă apropiat la Isus fariseii și cărturarii dela Ierusalim zicând: 2. Pentru ce învățăceii tēi calcă obiceiurile bătrânilor? Că nu-și spală mânilor când mănăcă pâne. Citind cu Lachmann ἀπὸ Ἱεροσολύμων (după BDN Min.) se leagă aceste cuvinte cu προσέρχονται; alții citesc οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων și atunci avem contractiune a prepoziț. cu artic. οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις . . . προσέρχονται τῷ Ἰησοῦ ἀπὸ Ἱεροσολύμων. Fariseii țineau foarte mult la ritual; aceasta explică imputarea ce o fac Mântuitorului că învățăceii lui se abat dela datinele vechi, adecă nu-și spală mânilor. Tradiția aceasta începuse dela Ezra. Pentru Lev. 15, 11 sq. încep a-și spăla mânilor înainte și după masă (după Lightfoot abia din timpul lui Sammai și Hillel). *Tradițiunile bătrânilor* sânt prescripte nescrise (pentru Deut. 4, 14. 17, 10) cari pe încetul căpătară autoritatea legii scrise (cf. Mc). *πρεσβύτεροι* sânt predecesorii, nu cărturarii; bătrânii poporului, cf. Evr. 11, 2. βαπτίζεσθαι = a cufunda și a spăla mâncările cumpărate ca să se depărteze de ele orice necurăție, iar *νίπτεσθαι* mai adaugă momentul că sânt frecate. ἄρτον ἐσθίειν (אָרֶתְךָ לֶחֶם) = a șede la masă, a mânca.

3. Iar el răspunzând zise lor: De ce și voi călcați porunca lui Dumnezeu pentru obiceiurile voastre? 4. Căci Dumnezeu a poruncit zicând: Cinstește pe tatăl și pe mumă ta, și: Celce va grăi rău pe tată sau pe mumă cu moarte se moară. 5. Iar voi ziceți: Oricine va fi zis tatălui său mumei: Dar (este), orice veți cere tu dela mine spre folosire, nu va cinsti pe tatăl său sau pe mumă sa. 6. Și ați stricat legea lui Dumnezeu pentru obiceiul vostru. Isus arată acestora ca ei calcă o poruncă dzească pentru datinele lor. Porunca a patra din Decalog este serioasă deplin pentru că călcarea se amenință cu moarte; decī cea mai zdrobitoare dovadă contra lor (Ex. 20, 12. 21, 17). Contrazicerea între dispozițiunile lor și ale lui Dzeu se invederează: *Dzeu a poruncit . . . voi ziceți*; așa au schimbat ei cele dzești cu lucruri omenești. Fățărnicia a încungiurat o poruncă sântă a lui Dzeu cu așezăminte omenești

carl aũ în vedere interesul propriũ. *Iar voi:* îi asamănã cu învătăceii; *tertium comparationis* e cãlcarea, deși în diferit chip. Citatul întâiũ este Ex. 20, 12. Deut. 5, 16, al doilea Ex. 21, 17. Lev. 20, 19. Prepoz. σοũ dupã πατέρα și μητέρα e omisã în citat. Lui τιμᾶν e opus κακολογεῖν. Θανάτα τελευτάτω, în original יומת יומת: sã moarã fãrã amãnare. Dar (δῶρον, scil. ἔστι; קרבן) sã întrebuinteazã de daruri sãngeroase și nesãngeroase; aci sã poate suplini este, sau sã fie: în cazul dântaiũ sã infãțișeazã darul ca promis templului, în al doilea ca unul care va fi aceasta. Tradiția bẽtrãnilor era cã darurile menite templului sũnt înainteã datorințelor fațã de pãrinți. ἀφελεῖσθαι ἐκ (ἀπό) τινος = a avea folos de ceva; ocurã și la clasicĩ; mai adese cũ ὑπό, παρά, ἀπό. Crizostom: *Acesta e dar lui Dumnezeuã ce tu ai voi sã te folosești dela mine și nu sã poate lua. Nu va cinsti* începe apodoza: dacã zice cineva pãrinților . . . atunci nu trebuie sã mai cinsteascã (în acest caz) pe pãrinți, el pentru acest caz e dispensat de porunca de mai nainte. τιμᾶν: orice manifestare a cinstei cãtrã pãrinți. Aceastã învătăturã tradiționalã pare cã s'a aplicat foarte adese jignindu-sẽ astfel pietatea cãtrã pãrinți. ἠκυρώσατε: ați declarat nevalidã. Recepta are: *porunca lui Dumnezeuũ* (τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ; CN Min. τὸν νόμον τ. Θ. Lachmann dupã BD. Verz. τὸ λόγον τ. Θ.).

7. Fãțarnicilor, bine a prorocit despre voi Isaia zicẽnd: 8. Acest popor mẽ cinstește cu buzele, iar inima lor departe este de mine; 9. dar înzadar mẽ cinstesc învẽtãnd învẽtãturi, porunci omenești. Pentrucã aũ infãțișat tradiția ca cinstirea lui Dumnezeuũ — deși aũ desfĩntat legea lui — îi numește Isus fãțarnici și aplicã cuvintele lui Is. 29, 13, dupã LXX. Profetul zice cã cultul extern fãrã participarea omului întreg, îndeosebi inima, nu-ĩ place; aceasta descopere și Isus la contimporani. *Înzadar* (lipsește în original): cũ aceastã cinstire nu aũ nici un merit; nu aduce rod în viața lor spiritualã. ἐντάλματα e apozitie la διδασκαλίας. Isus declarã apriat așezãmintele fariseilor *porunci omenești* dovedindu-sẽ așa caracterul lor inferior (Mc. 7, 7. Col. 2, 22).

10. Și chiamãnd mulțimea zise lor: 11. Nu ce intrã în gurã spurcã pe om, ci ce ieseã din gurã

aceea spurcă pe om. Mântuitorul desaproabă datinele curăţirii, dar poporul totuşi se deosebească între curat şi necurat; de aceea arată că în lăuntru trebuie căutată necurăţenia şi nu afară. Mulţimea (în opunere cu învăţaceii v. 12) instrueşte el după ce se întoarce dela farisei care nu voesc să se îndrepte. *Zigaben: Făcându-î se tacă şi ruşinându-î îi părăseşte ca incorigibili, dar se întoarce către mulţime ca mai vrednici de cuvânt. Întră în gură: mîncarea şi beutura care se mîncă şi cu mînilor nespălate. Spurcă pe om: în privinţa morală (χοινοῦν, LXX pentru כִּי). Fariseii căutau să păstreze curat poporul decretând necurate toate lucrurile cari vin dela păgânii. Ce iesă din gură: cuvinte imorale etc. Mântuitorul nu e contra mîncărilor necurate (Lev. 11, 1 sq.), căci această deosebire nu e tradiţie ci poruncă dumnezeiască; el vorbeşte de mîncări în genere, căci zice ce întră în gură (Crisostom). Ideea etică a legilor T. V. nu se rapoartă la mîncare în sine, ci la raportul ei către viaţa omenească.*

12. Atunci apropiindu-se învăţaceii ziseră lui: Ştii că fariseii auzind cuvîntul s'au smintit?
 13. Iar el răspunzînd zise: Toată planta care n'a sedit-o Tatăl meu cel ceresc se va desrădăcina.
 14. Lăsaţi-î; sînt povăţuitorii orbi ai orbilor; iar dacă orb povăţueşte pe orb, amîndoi vor cădea în groapă. Fariseii mai bine îşi întăreau vaza la popor opuinđu-se celor desvoltate de Isus în v. 11. 12. după ce mai nainte v. 1—9 îi ruşinase. Chiar învăţaceii lui Isus sînt surprinşi de aceste cuvinte (v. 15 sq.); poate că se temeau că aceia îi vor face rău. *Apropiindu-se* nu spune unde; Mc. 7, 17 *în casa. Cuvîntul*, adică v. 11: ei vîd nu numai o reducere în învăţăturile tradiţionale, dar şi a legii mozaice. Isus linişteşte pe învăţacei arătînd că nu poate cruţa pe farisei pentru că nu sînt planta lui Dumnezeu; deci nefolositorii la împărăţia lui (cf. Io. 8, 41. 44. Mc. 13, 24 sq. 30). *Planta* nu e numai învăţătura fariseilor, ci ei înşişi ca sectă; asemnarea despre plantă e cunoscută în T. V. (Is. 5, 7. 60, 21). *φύτεύω = plantare*, apoi ce s'a plantat, *φύτλημα*; Ignatie întrebuintează expresiunea despre eretici (ad Trall. 11, 1. ad Philad. 3, 1). *Să va desrădăcina*: la judecata de pe urmă; expresiune mai domolă decît *κατάξεισιν*. Şi fariseii sînt crea-

tura lui Dumnezeu, dar, pentru că în urma principiilor greșite s'au abătut dela el, nu mai sânt ai lui. *Lăsați-i*: dați-le pace, nu le purtați grija! *Iar dacă orb povățuește pe orb* motivează ideea din *lăsați-i*: conducerea lui orbită duce pe Israil la peire. Orbia fariseilor este că n'au văzut lumina în Cristos fiindu-le închiși ochii sufletești; totuș în inchipuirea lor se credeau conducătorii poporului (Io. 9, 40); de aceea toți vor peri. La *în groapă* (*βόθρυος*) ci. 12, 11; imaginea peirii poporului israiltean.

15. Iar răspunzând Petru zise lui: Spune nouă parabola aceasta. 16. Iar el zise: Încă și voi sânteți ne'ntelegători? 17. Nu socotiți că tot ce intră în gură în pânțece merge și se lapădă în umblătoare? 18. Iar celece ies din gură din inimă ies, și acelea spurcă pe om. 19. Căci din inimă ies gândurile rele, uciderile, preacurviile, curviile, furtişagurile, mărturiile minci-noase, hulele. 20. Aceste sânt cari spurcă pe om; iar a mânca cu mânilé nespălate nu spurcă pe om. Nicî învățaceii nu înțeleg cuvintele Mântuitorului; îl roagă să le explice pilda (Mc. 7, 17). Isus se miră de această ne'ntelegere, le împlinește însă cererea arătând că aceste au înțeles deosebit, deoarece ființa mai înaltă a omului nu se spurcă prin orice mâncare ce vine din afară, ce dovedește asimilarea mâncărilor (v. 17). *παραβολή* = gnomă, sentență îmbrăcată în formă senzitivă, apophthegma; *Etym. M.*: *Un cuvânt enigmatic, numit de mulți cercetare (quaestio), exprimă ceva ce nu se lămurește din înșeși cuvintele, ci are înțeles ascuns. ταύτην*: cea din v. 11. Isus mustră cu blândeță ne-priceperea lor (*σύνεσις* = înțelegere, minte, *νοῦς* = rațiune). *ἀκμήν* = acum, încă (= *ἔτι*): de mult sânteți cu mine și încă nu puteți înțelegé cuvintele mele îmbrăcate în această formă. *Și voi*: e contrast la popor și farisei. În v. 11. ne'ntelesé au fost cuvintele: *Ce intră în gură nu spurcă* cari sânt contrast la T. V. cu deosebirile sale între mâncări curate și necurate; de altă parte Isus recunoaște autoritatea T. V. Isus demonstrează aici contrastul între cele interne și externe: mâncările ca un ce extern nicicând nu spurcă cele interne ale omului, dar că cele din afară nicicând nu pot spurca în afară nu afirmă

el; deci nu e indiferent ce mănâncă omul. Învățăceii se recunoască că legea evreească ca ceva extern are valoare (fiind prototipul lucrurilor spirituale), și se desaproabă numai schimbarea fariseească a celor externe cu cele interne. *Pântecele și inima* sînt contraste: ântâiul e centrul vieții animalice, trupesti; a doua izvorul vieții spirituale, personale: ea dă caracterul moral cugetării și lucrării omenești. Vieața animalică e dictată de legile firii, aci nu există libertate, nu poate fi vorba deci nici de imputare, prin urmare nici de curățenie ori necurățenie morală. Ce iese însă din lăuntru omului, din centrul vieții spirituale, este fapta omului și are caracter moral sau imoral. *Să lapedă în umblătoare*¹⁾ exprimă parte că procesul mîncărilor este un ce extern, parte că natura însăși a grijii a deosebi în mîncări cele nutritoare de cele necurate (cf. Mc.: *curățind toate mîncările*). *Gândurile rele*: nu sînt păcatele înșirate în Decalog, ci toate păcatele interne și externe. Plur. *uciderile* etc. exprimă singuraticile acte ale uciderii, adulterului etc. (Win. p. 166). *Mănile nespălate*; incheiă tratatul cu ce începuse în v. 2: învățăceii sînt justificați înaintea fariseilor.

b) *Femeea canaaneană, 15, 21—28.*

(Mc. 7, 24—30).

După noul conflict cu fariseii Isus sistează lucrarea în Galileea și se retrage în ținuturi unde putea fi singur cu ai săi (v. 23. Mc. 7, 24); alege ținutul Sidonului și Tirului. Pe drum intracolo vindecă din depărtare.

21. Și eșind de acolo s'a dus în părțile Tirului și ale Sidonului. 22. Și iată o muiere canaaneană din acele ținuturi eșind striga zicînd: Miluește-mă, Doamne fiul lui David; fica mea rău se îndrăcește. Fără a spune timpul și locul vedem că se înșiră această întâmplare la cele precedente. *De acolo*: din pămîntul Genezaretului (14, 34). *Părțile Tirului și ale Sidonului* e ținutul între hotarele Galileii și aceste orașe;

¹⁾ *Ἀφροδίαν* umblătoare, cloacă, ocură numai în T. N. (Mc. 7, 19); se consideră cuvînt de origine macedoneană; derivă poate dela *ἄφροδος* (cf. Lev. 12, 5. 15, 19), nu dela *ἀφ' ἑδρῶν*.

este vechea Fenicie care se numește după orașele principale. Teritoriul acesta era grecizat încă de pe timpurile lui Alexandru cel Mare, dar până la Septimiū Severus (189 d. Cr.) nu era district administrativ independent, ci se ținea de Siria. Din v. 24 reesă că Isus n'a trecut hotarul; *Crizostom, Teofilact, Zigaben* cred că Isus era pe teritoriul acestor cetăți, deși nu mersese acolo să învete. Când se apropia de aceste locuri îi iese înainte o muiere din acele ținuturi, adecă ale Tirului și Sidonului, îl întimpină pe teritor israiltean unde se afla Isus. *Femeea canaaneană = feniciană.*¹⁾ Fenicienii erau descendenții vechilor Canaaneni, care locuiseră în Palestina înaintea Israiltenilor, iar după venirea acestora se retrăseseră în părțile nordice. *Eșind:* a trecut hotarul în ținuturile Palestinei, la Isus. Din agrăirea femeii vedem că știe că Iudeii așteaptă un Mesia care e fiul lui David. Aceasta se nu ne mire, pentrucă pe țărmurile mării populațiunea era foarte amestecată. Ea se roagă pentru fie-sa care suferă mult. *Miluește-mă:* mama grăește așa nu numai din compătimire, ci pentrucă și ea suferă împreună în această nenorocire. *Crizostom:* *Căci aceasta suferă din cauza boalei, iar că mă chinuesc în mi de chipuri; una e bolnavă cu simțire, cealaltă știind că e îndrăcită. Rău se îndrăcește; credința în demoni era și la păgâni.*

23. Iar el nu i-a răspuns cuvânt. Și apropiindu-se învățăceii lui l-au rugat pe el zicând: Slobozește-o pe ea, căci strigă în urma noastră.

24. Iar el răspunzând zise: Nu sunt trimis fără numai la oile cele perdute ale lui Israil. Isus nu împlinește cererea ei (a păgânei); motivul cf. excursul: instrucțiunile date apostolilor (pagina 114). *Crizostom, Teofilact, Zigaben* zic că Isus voește a descoperi credința femeii. *Nu i-a răspuns cuvânt:* ca să ispitească credința ei. *Slobozește-o:* împlinindu-i cererea. Învățăceii îl roagă să facă pentrucă strigă; se roagă așa mult. Din v. 25. pare că muierea nu auzise răspunsul lui Isus, ci stând acesta și învățăceii îndrăznește și mai mult. *Crizostom, Teofilact, Zigaben* cred că auzise și înțelesese refuzul, dar repetind cererea dovedește stăruință.

¹⁾ După Omil. clem. 2, 19 se chiamă ea *Iusta*, și după 3, 73 fata ei *Berenica*.

25. Iar ea venind s'a închinat lui zicând: Doamne, ajută-mi. 26. Iar el răspunzând zise: Nu este slobod a lua pânea cōpiilor și a o arunca cânilor. 27. Iar ea zise: Da, Doamne; că și câniî mănâncă din sfărămăturile cari cad de pe masa stăpânilor lor. 28. Atunci răspunzând Isus zise ei: O femeie, mare e credința ta; fie ție cum voești. Și s'a tămăduit fica ei din acea oră. Nici dupăce femeea îi urmase până în casa. (Mc. 7, 25) Isus nu-i încuviințează cererea, ci în pildă îi arată nedreptatea ce s'ar face luând mântuirea dela Israil și dând-o păgânilor. Cu smerenie recunoaște aceasta femeea înțelegând pilda; ea cere pentru sine numai sfărămăturile (*ψιζια* deminut. dela *ψιξ*); ea renunță la prerogativa unei fice a lui Avram și se mulțumește cu foarte puțin din grația dumnezească — cum ar fi raportul între sfărămăturile cari cad de pe masă cu pânea de pe masa stăpânilor. Isus este tatăl tainelor dumnezești și le dă casnicilor, lui Israil; iar păgâniî se asemănă cânilor — cum numeău atunci Iudeii pe aceștia pentru idololatria și necurăția lor. Deminut. *κυνάρια* imblânzește imaginea; nu sunt câniî cari și în zilele noastre vagabundează în orient, ci cei de casă înfățișându-se că stau sub masă așteptând să cadă ceva de acolo. Textul este *οὐκ ἔστι* Lachmann, Tischendorf după D, mai multe Min. și Părinți, Recepta: *οὐκ ἔστι καλόν*. Da: confirmă v. 26., iar *că și* motivează. *Stăpânilor lor*: ce cade dela membrii familiei. Drept al grăit, Doamne, zice ea, dar nu numai copiii se satură din pânea de pe masă, ci — este așa multă — și câniî capătă partea lor adunând sfărămăturile cari cad. Mare e smerenia și credința acestei femei! Mântuitorul o numește după datina Iudeilor, — ea nu se revoaltă; nu-i împliniște îndată cererea, — ea nu contenește a cere. Astfel Isus ne dă exemple la 5, 11: 7, 7. Credința învinge; Isus îi zice: *O muiere . . . fie ție etc. Din acea oră cf. 9, 22.*

§. 24. Vindecări. Săturarea celor 4000 de oameni, 15, 29—39.

(Mc. 7, 31 8, 1—10).

Criticii moderni au identificat istorisirea aceasta cu săturarea celor 5000 de oameni afirmând că sunt scoase din

deosebite izvoare. Dar noi vedem că fiecare istorisire are particularități, și așa trebuie să recunoaștem că Isus a făcut această minune de două ori.

29. Și trecând Isus de acolo a venit lângă marea Galileii, și suindu-se în muntele ședea acolo. 30. Și mult popor venea la dânsul având cu sine șchiopi, orbi, muți, strîmbi și alții mulți, și i-a aruncat pe ei la picioarele lui; 31. și i-a vindecat pe ei, că mulțimea se mira văzând pe muț-vorbînd, pe strîmbi sănătoși și pe șchiopi umi blând și pe orbi văzând; și preamăreau pe Dumnezeuul lui Israil. Luând în considerare v. 21 sq. vedem că Isus a călătorit mai departe spre nord de Tir; probabil este că trece lângă Liban în Coelesiria și Pella, Scitopol la lacul Genezaret și acum se afla de partea răsăriteană, deși nu se așază în apropierea țărmurilor, ci pe platoul Hauran (Auranitis, cf. Mc. 7, 31). *Lângă marea Galileii* e după Mc. 7, 31 malul răsăritean. *Ședea*: a petrecut mai mult timp. *În muntele*: 14, 22. *Au aruncat* exprimă graba cu care au fost așezați bolnavii înaintea lui Isus; după vindecarea lor alții se vină. *Preamăreau pe Dzeul*: în Decapol erau mulți păgâni; văzând ei aceste minuni lăudau pe Dzeu care în Israil era adorat (Ex 32, 27. 34, 23. Mal. 2, 16) și care în Isus se arată puternic.

32. Iar Isus chiemând pe învățăceii săi zise: Milă-mi e de popor, că iată de trei zile rămâne cu mine și nu au ce mânca; și să-i slobod pe ei flămânzi nu vreau, ca nu cumva se piară pe cale. 33. Și ziseră lui învățăceii: De unde avem în pustiie atâtea pânzi ca să sâturăm atâta popor? 34. Și zise Isus lor: Câte pânzi aveți? Iar ei ziseră: Șapte, și puținii pești. 35. Și poruncind mulțimii să șadă pe pământ, 36. luă cele șapte pânzi și peștii și mulțumind frânse și dădu învățăceilor, iar învățăceii mulțimii. 37. Și mâncară toți și s'au săturat, și au luat rămășița sfărămăturilor șapte coșuri pline. 38. Iar ceice mâncară erau patru mii de bărbați afară de copii și muierii. 39. Și slobozind mulțimea a intrat în corabie, și

a venit în hotarele Magadanului. Fără a indica timpul se înșiră întâmplarea la cele precedente, cf. Mc. Mulțimea petrece cu Isus trei zile și nu face pregătiri a pleca, deși provizia era pe sfârșite. ἤδη ἡμέραι τρεῖς hotărăște timpul, e paranteză, eliptic; nominativ și trebuie suplinit εἰσὶ (Win. p. 523). Recepta citește ἡμέρας τρεῖς (după N, Min.) și adausul εἰσὶν καὶ după τρεῖς în D sînt emendațiunî. Mântuitorul nu voește a lăsa mulțimea pe nemâncate, căci se temeă că pe drum mulți pot peri; de aceea însuș ia inițiativa cum s'e-l sature (cf. Io. 6, 5; altfel Mt. 14, 15). *De unde avem* etc. exprimă că mijloacele naturale nu sînt suficiente, dar nici n'aũ la îndemână ca s'e poată sătura pe toți; așadar e de lipsă o putere mai înaltă, ce arată și noi (ἡμῶν). ὥστε: așa multe pânî ca s'e se poată sătura. *Pești* (ἰχθῦδια) arată că provizia era foarte ne'nsemnată. *κελεῖεν τινι* numai aici în T. N. *Mulțumind*: după ce a rostit rugăciunea de mulțumită cum făcea la masă părintele familiei. *Șapte coșuri* e apoziție la rēmășița sfărămăturilor. Și aici are numai Mt. adausul: *afară de muieri și copii*. Recepta are *Μαγδαλά*, Tischendorf după BD \aleph și unele Verziunî *Μαγαδάν*; *Vulg. Ieronim, Augustin* aũ citit *Μαγεδάν*; sigur nu putem hotări numele. Magdala este vechiul Migdal (=turn) pe ținutul apusean al lacului Genezaret, poate satul Medschdel; 1½ oră spre miazănoapte de Tiberia. Mc. 8, 10 numește locul acesta Dalmanuntha, și mai puțin cunoscut.

§. 25. Fariseii și saduceii cer semne; Isus ferește pe învătăceii de aluatul evreesc, 16, 1—12.

(Mc. 8, 1—11. 14—21).

Dușmanii lui Isus vin la el pe malul apusean al lacului; ei voesc s'e pună capăt autorității lui mesianice care s'e întărește tot mai mult prin minunile ce le s'e vîrșește. De aceea cer semne care aduce aminte 12, 38 sq. cf. 24, 29 sq. Io. 3, 3 sq.

1. Și apropiindu-se fariseii și saduceii ispitindu-l l-aũ rugat pe el s'ele arête semn din cer. În 12, 38 aũ cerut fariseii semne dela Isus în societatea cărturarilor, acum cu saduceii. Procedarea sectelor este: dușmane

între sine se aliază contra unul al treilea. *Tertulian* zice: *Semper Christus inter duos latrones crucifigitur. Teofilact: Deși în dogme se deosebesc fariseii și saduceii, dar se înțeleg contra lui Cristos; iar cer semn din cer căci cred, că semnele de pe pământ se lucră de o putere demonică și cu Beelzebul. Ispitindu-l pentrucă împlinind Isus cererea lor condiționează a-l recunoaște de Mesia; iar de nu va putea face această minune, este înșelător, profet mincinos. ἐπερωτᾶν: a propune ceva spre deliberare, a provoca prin întrebări la ceva; are totdeauna înfin. ca compliment obiectiv. Din cer: de acolo să purceadă și vină în cercul lor de vedere; să-l recomande de Mesia.*

2. Iar el răspunzând zise lor: Când se face seară ziceți: Senin (este), că cerul se roșește; 3. și dimineața: Azi va fi vreme turbure, căci se roșește cerul posomorit. Fața cerului știți judeca, iar semnele vremilor nu puteți? 4. Neam rău și preacurvar caută semn, și semn nu se va da lui fără numai semnul lui Iona. Și lăsându-i pe ei s'a dus. Răspunsul lui Isus în întrebare le arată că ei nu pot înțelege din faptele lui că e Mesia pentrucă nu voesc. În cele meteorologice sânt bine verzați; acolo știu spune când va fi vreme bună ori nu. De aceea repetind cele din 12, 39 se duce dela ei, pentrucă sânt incorigibili. Cuvintele: *Când se face seară... vremilor nu puteți?* lipsesc încă pe timpul lui *Ieronim* în cele mai multe Msse: *MBVXI*; dar deosebirea de Lc. 12, 54 sq. și ocaziunea la care s'aun grăit dovedesc că nu s'aun adaus de copisți. *πυρόειν* ocură numai aici. *Pliniu* zice „Sol ventos praedicit, quum ante exorientem eum nubes rubescunt; si circa occidentem rubescunt nubes, serenitatem futurae diei spondent (H. N. 18, 78).“ *Senin* (εὐδία) e exclamațiune și nu e necesitate a întregi ἔσται. *Vreme turbure* cf. Mc. 10, 22; e posomorit, noros. *Semnele vremilor*: împrejurări și aparițiuni deosebite cari prevestesc desvoltarea iminentă a unor lucruri; aci: minunile lui Isus și întreaga lui activitate în care se plinesc profețiile T. V. (11, 12). După *nu puteți?* trebuie suplinit: judeca. La *semnul lui Iona* cf. 12, 39.

5. Și venind învățaceii de cealaltă parte uitaseră să iee pâni. 6. Iar Isus zise lor: Căutați și vă pă-

ziți de aluatul fariseilor și saduceilor. 7. Iar ei gândeauă întru sine zicând că n'am luat pâni. 8. Iar Isus cunoscând zise: Ce gândiți întru voi, puțin credincioșilor, că nu ați luat pâni? 9. Încă nu înțelegeți, nici vă aduceți aminte de cele cinci pâni ale celor cinci miș și câte coșuri ați luat? 10. Nici de cele șapte pâni ale celor patru miș și câte coșuri ați luat? 11. Cum nu înțelegeți că nu grăesc vouă despre pâni? Dar păziți-vă de aluatul fariseilor și al cărturarilor. 12. Atunci aū înțeles că nu zise să se păzească de aluatul pânilor fariseilor și al saduceilor, ci de învățătura fariseilor și a saduceilor. *De cealaltă parte:* partea răsăriteană a lacului. *Aū uitat să iese pâni:* după ce învățaceii sosiseră pe malul răsăritean și înainte de a călători mai departe; sau mai bine: trecerea a fost îngrabă după conversația de mai nainte, de aceea aū uitat toată proviziunea (numai o pâne aū, cf. Mc. 8, 14); Isus îi întreabă apoi când erau în corabie sau înainte de a merge mai departe. Între Mt. și Mc. 8, 15 pare a fi contradicere. Acesta zice că Irod a pășit cu fariseii; Irod e pus în locul partidului care îmbina unele principii ale saduceilor cu nizuințe politice. Saduceii și irodianii nu sânt identici dar înrușiți: cei dântăi puncaū mai mare temelū pe dogme, cei din urmă pe politică. Mântuitorul după ce făcuse de nou experiența cu factorii principali ai poporului israiltean ferește pe învățaceii de aluatul acestora, de învățătura lor ca sectă (v. 12) și orânduiriile lor omenești păgubitoare moralității (16, 9). Încât acest aluat al fariseilor și saduceilor se mulțumește în practică numai cu aparența o numește Isus Lc. 12, 1 fățarnicie. *Întru sine* (ἐν ἑαυτοῖς): gânduri neexprimate, dar și conversația singuraticilor aparte, 21, 38. Lc. 7, 48; aici după Mc. 8, 16 trebuie să luăm în înțelesul din urmă. Avertismentul lui Isus de a nu comunica cu dușmanii lui învățaceii nu-l înțeleg; ei cred că Isus le vorbește de proviantul uitat și-i oprește să mai cumpere pâne dela farisei și saducei — de unde să cumpere pâne curată? Aceste gândeauă ei între sine, iar Isus fără a-i spune cineva îi mustră pentru că deși aū luat parte la două minuni — arătându-le purtarea de grijă ce are de al săi — nici acum nu

sunt destul de tari a crede că el nu-î va lăsa să flămânzească; apoi le arată că el are în vedere altceva. Nu se poate hotărî deosebirea între *κόφινος* și *σπυρίδες* (14, 20, 15, 37). Unii zic că *κόφινος* este în genere *coș*, iar *σπυρίς* (*sportia*) e *coș de mâncare* și ar fi mai mare ca cel dântăiū. *Cum* exprimă mirare. Recepta are *προσέχειν ἀπὸ τῆς ζύμης* etc.; infinit. depinde de *εἶπον ὑμῖν*. Lachmann, Tischendorf au *προσέχετε δὲ ἀπὸ τῆς ζύμης* după BCLN, mai multe Verziuni și Părinți. *Păziți-vă*: VI-o repet. *Aluatul pânilor* după BL și Verz.; iar N lipsește *pânilor* pentru Lc. 12, 1.

§. 26. Mărturisirea învățăceilor. Profetia morții sale, 16,
13—28.

(Mc. 8, 27—9, 1. Lc. 9, 18—27).

Călătoria aceasta se estinde până la Cezareea, departe de centrul teocratic. Mântuitorul pune temelia împărăției sale; nouă dovadă că aci nu este deosebire între Iudei și păgânii (Gal. 5, 28. Col. 3, 11). Isus întreabă pe învățaceii asupra efectului lucrării sale; părerea lui Petru — în numele celorlalți — e deosebită de a poporului și de aceea li se spune care este chemarea lor în împărăția sa.

13. Iar venind Isus în hotarele Cezareei lui Filip întrebă pe învățaceii săi zicând: Cine zic oamenii că este Fiul omului? Recepta: cine zic oamenii că sunt eu Fiul omului?; Tischendorf a șters *με* după NB și mai multe Verz. Cetatea *Cezareea* (deosebită de Caesarea Stratonis lângă mare, Acta 23, 23 sq.) se numea mai nainte *Paneas*, acum *Bāniyas*. Tetrarhul Filip mărind-o și infrumșetând-o o numi Cezareea în onoarea împăratului Tiberiū (ca Betsaida în onoarea surorii împăratului *Ιουλιās*; *Ios. Flavii*, Antiq. 18, 2. 1); era situată în partea nord-estică a Palestinei, nu departe de Magdala și Gerasa. Mărturisirea următoare e de mare importanță, de aceea evangelistul și descrie în detalii locul unde s'a întâmplat. Isus sevășea minuni dovedind natura sa dzească; marturii credeau că el este promisiul Mesia, dar credința lor încă nu era clară deplin, hotărâtă, din care cauză numirea *Fiul omului* pusă la sfârșitul v. se-î întărească în această credință, pentru că se apropie tim-

pul ispitei. Învățăceii se nu aibă păreri divergente ca mulțimea. Isus zice: Minunile mele arată că în mine s'au realizat profețiile T. V., cine cred oamenii că sunt eu?

14. Iar ei ziseră: Unii Ioan Botezătorul, iar alții Ilie, iar alții Ieremia sau unul din proroci. 15. Iar voi cine ziceți că sunt eu? 16. Iar răspunzând Simon Petru zise: Tu ești Cristos Fiul lui Dumnezeu celui viu. Părerile mulțimii conglăuesc în negarea mesianității lui Cristos și recunoașterea unui caracter mai înalt. Unii cred ca Irod (14, 2); alții că e Ilie, este înaintemergătorul Mesiei (11, 14); alții că Ieremia, păzitorul comorilor templului ascunse de el, care după credința poporului avea să păsească înaintea Mesiei (2. Mac. 2, 5 sq. 15, 14 sq.); în urmă sunt unii care nu vorbesc apriat de un profet, ci în genere — poate pentru Deut. 18, 15 cf. Io. 1, 21. Acum crede Mântuitorul că este oportun a examina cunoștința lor dobândită de când petrec cu dânsul; el le zice: *Iar voi cine ziceți etc.* Petru — gura apostolilor (*Crizostom*) — răspunde scurt dar cuprinzător: *Tu ești etc.* Aceste cuvinte conțin economia dumnezească: Ce s'a pregătit de Dumnezeu în T. V. s'a realizat în tine, tu ești Mântuitorul promis; preotul, profetul și regele per eminentiam (v. 1). *Fiul lui Dumnezeu celui viu*, nu în înțeles moral cum sunt profeții; *Crizostom*: *Dupăce zise Fiul lui Dumnezeu ca să arăte că este Fiul lui Dumnezeu așa cum acela fiul lui Iona, celui născut din aceeaș ființă, pentru aceea a adaus această.* Expresiunea nu e identică cu *Cristos*, ci aceasta se determină. Înțelesul este: dintru început și învățăceii recunoșteau în Isus pe Mesia, dar după credințele evreiești de atunci ca un bărbat înzestrat de Dumnezeu cu deosebite puteri¹⁾, mai apoi se conving de natura lui mai înaltă, recunosc o descoperire dumnezească, pe Fiul lui Dumnezeu (Lc. 1, 35). Acest epitet revine numai lui Cristos, de alții nu se întrebuintează în T. V. (Ps. 2; 2. Sam. 7). *Dumnezeu celui viu*: nu opune numai pe Dumnezeu zeilor păgânești, ci arată că el singur e viețată, are și dă viețată altora (Io. 6, 57. Rom. 9, 26; 2. Cor. 3, 3; 1. Tim. 3, 15. 4, 10). Toate ființele cu viețată sunt moarte față de ceea ce s'a arătat în

¹⁾ *Iustin* (Dial. c. Tryph. 266, 267) zice că Iudeii îl numeau *om din oameni* și a fost ales de Dumnezeu ca Mesia pentru virtuțile sale.

Isus (Io. 1, 4). Petru întâia dată mărturisește mesianitatea lui Isus, raportul lui către Dumnezeu și a acestuia către lume: deci legătura între T. V. și N.

17. Iar Isus răspunzând zise lui: Fericit ești, Simone Bariona, că sânge și carne nu ți-a descoperit ci Tatăl meu cel din ceruri. Numai cine a primit descoperire (11, 27; 1. Cor. 12, 3) poate face această mărturisire, a recunoaște în Isus pe Mesia. De aceea îi zice: *Fericit ești* cf. 5, 4: Ai primit fericirea večnică bazată pe mărturisirea ta. *Βαριωνά* (בר יונה) = *ful lui Iona*¹⁾ sau *Ioan* (Io. 1, 43. 21, 15 sq.); acest nume era în viața lui pământească în opunere cu cel de cetățean al împărăției mesianice (Io. 1, 42). Numirii corăspund cele următoare: *Că carne și sânge*; acestora se neagă cunoștința mărturisită și se atribuie unei descoperiri. *ὁ ἄνθρωπος* = omul cu slăbiciunea naturii trupesti; cunoștința naturală omenească a apostolului în opunere cu descoperirea de sus. Înțelesul: nu o ființă omenească ți-a putut da această cunoștință, ci numai Dumnezeu.

18. Dar și eu îți zic ție că tu ești Petru, și pe această stâncă voi zidi biserica mea, și porțile iadului nu o vor birui pe ea. 19. Voi da ție cheile împărăției cerurilor și orice vei lega pe pământ va fi legat în ceruri, și orice vei dezlega pe pământ va fi dezlegat în ceruri. Mărturisirii urmează instalarea apostolilor arătându-li-se oficiul. *Și eu*: Petru a mărturisit, Isus încă își împlinește datoria. Mântuitorul a grăit în limba aramaică cu כִּיפָא, statul emfatic delā כִּי = *stâncă*; ²⁾ traducătorul îl redă cu Πέτρος, apoi cu πέτρα, pentru că se are în vedere natura lui de piatră, persoana lui ca fundamentul bisericii, nu numele. *Și pe această stâncă*: ce ești tu ca reprezentantul celorlalți; emfaza zace pe *această*. *Biserica mea*: biserica care e proprietatea mea. Sub biserică (הַקָּהָל Deut. 18, 16. 23, 1 sq. Jud. 21, 8) înțelegem comunitatea credincioșilor pe pământ care se înfățișează ca zidire, de aceea *voi zidi* (1. Cor. 3, 10 sq. Efez. 2, 19 sq. Gal. 2, 9; 1. Petru 2, 4 sq.). De aici însă nu rezultă primatul

¹⁾ Poate că numele are înțeles mistic raportându-se la יוֹנָה = *porumb*; tu Simone ești un fiu al Spiritului (spiritul S. simbolizat prin porumb).

²⁾ La clasic încă ocură πέτρος însemnând *piatră*, apoi *stâncă*.

episcopului din Roma, pentrucă Petru nu este întemeietorul acestei comune, nici n'a fost episcop acolo; nu e tocmai sigur nici de a fost la Roma, ci avem să 'nțelegem cu *Origen*, *Ciril*, *Crizostom*, *Augustin* credința, mărturisirea lui Petru. *Porțile iadului*: iadul (șeol) să inchipue ca un palat cu incuitorii grele arătându-se așa puterea lui (Iob 38, 17. Ps. 9, 14. Is. 38, 10 etc.). Acest palat e opus bisericii și o combate dar nu-l poate strica. *κατισχύειν τινος*: *praevalere adversus aliquem* (Ier. 15, 18). *Voiți da fie cheile* etc.: puterea a primi în împărăția mesianică saă a eschide (cf. Lc. 11, 52. Apoc. 1, 18. 3, 7 etc.). *δώσω*: viit. e promițetor; atunci Cristos nu mai dispune deadreptul. *Orice vei lega* etc.; *Crizostom*, *Teofilact*, *Zigaben*: ținerea orî iertarea păcatelor. *Va fi legat*: fapta să întâmplă îndată cu *orice vești lega* și va fi durabilă.

20. Atunci porunci învățăceilor ca nimărul să nu spună că el este Cristos. Porunca aceasta se explică din împrejurarea că nu sosise timpul de a zidi biserica pe această temelie a credinții; ce să întâmplă abia după moartea și învierea sa (1. Tim. 6, 13. Rom. 1, 4). *Îra* circumserie infinit. (Win. p. 299). *αὐτός* e emfatic: el și nu altul.

21. De atunci începu Isus a spune învățăceilor săi că el trebuie să meargă la Ierusalim și multe să sufere dela bătrâni și arhieriei și cărturari și să se omoară și a treia zi să învie. *De atunci*: din momentul când Petru a mărturisit credința sa în numele tuturor. *A spune*: a-l învăța lămurit despre patimile sale, căci mai nainte numai făcea aluziune la ele; acum învățăceii pot suporta toate ispitele cu cari erau imbinate aceste. *Trebuie* (*δεῖ*) exprimă necesitatea după planul dzeesc (17, 10. 24, 6. 26, 54. Lc. 24, 46. Io. 3, 14). Cu aceasta stă în legătură călătoria la Ierusalim unde va pătimi multe (ce nu eschide alte călătorii acolo); spune apoi chipul în care îl vor trata reprezentanții teocrației. Cele trei clase sînt sinedriul. *Să se omoară*, cf. 20, 19; moartea lui prin instanță judecătorească. *Și a treia zi să învie*: prezice învierea sa. Atitudinea învățăceilor la patimă, moarte și învierea lui Isus nu se explică din împrejurarea că el le-a grăit aceste cuvinte

în genere și evangelistul abia *ex eventu* le-a luat din tradiție așa lămurite, ci din frica care i-a cuprins și le-a întunecat mintea răpindu-le liniștea sufletescă. *Crizostom*: *Căci nu știea ce va fi oare aceasta că va învia și mai mult credea că nu va muri.*

22. Și luându-l Petru pe el începă a i-se împotivi lui zicând: Ferească Dumnezeu, Doamne, să nu se întâmple ție aceasta! 23. Iar el întorcându-se zise lui Petru: Mergi după mine satano; sminteală ești mie, căci nu cugeți cele ale lui Dumnezeu ci cele ale oamenilor. Abia espuse Mântuitorul planul dzeesc și Petru crede a fi nevoie să se roage la Dzeu ca învățătorul să nu sufere aceste. Isus îl muștră și-l respinge cu aceleași cuvinte ca 4, 10, căci el ca Fiul omului trebuie să ajungă până la cele din urmă ale ascultării (Fil. 2, 5). Gândirea aceasta a lui Petru — declarat mai înainte piatra credinței, acum sminteală — nu e după Dumnezeu ci după oameni; omul deci nicicând nu e liber de ispite (1. Cor. 10, 12). *Luându-l*: la o parte; *începu*: Petru numai începuse, căci Isus nu-l lasă să continue, ci-l întrerupe după: *Ferească Dumnezeu* (în original: *Fie-ți milă de tine*). *ἰλαώς σοι* scil. *εἴη ὁ θεός* (לְיִלְיִלָּהּ, 1. Cron. 11, 19). *ἔσται* exprimă încrederea lui Petru; *Teofilact*: *Ce i-s'a descoperit a mărturisit, iar în cele nedescoperite a căzut.* De nouă se constată că învățăceii tot nu s'au familiarizat cu credința că Mesia trebuie să moară. *Mergi după mine* cf. 4, 10. *Sminteală ești mie*; pare că cuvintele lui Petru nu erau numai păcat din punctul de vedere al Mântuitorului ci chiar seducătoare. Tocmai îl ferise Isus pentru că cu ajutorul lui Dzeu a cunoscut întrînsul pe Mesia, iar acum fără acest ajutor i-se opune și caută a zădărnici planul dzeesc. De aceea îl numește *satana*; e apelativ = *adversarius* (*Origen, Ieronim*); pentru că acesta totdeauna este vrăjmaș lui Dumnezeu. Petru lucră acum ca și satana deși inconstient.

24. Atunci zise Isus învățăceilor săi: De voește cineva să vină după mine să se lapede de sine și să-și iee crucea sa, și să-mi urmeze mie. 25. Căci celce vrea să mântuească sufletul său îl va perde; iar celce va perde sufletul său pen-

tru mine, îl va afla pe el. 26. Căci ce va folosi omului, dacă va dobândi lumea întreagă, iar va pierde sufletul? Sau ce va da omul schimb pentru sufletul său? În legătură cu cele precedente demonstră Isus că precum el trebuie să plinească planul dumnezeesc, așa și al săi trebuie să facă lui asemenea. Încă 10, 38 vorbește de datorințele unui învățăcel, acum mai adaugă că acela trebuie să se lapede și de sine însuș, motivând aceste trei propozițiuni cari încep cu *căci*: nici plăcerea vieții în genere (v. 25); a vieții pământești (v. 26) și urmările rele (v. 27, 28). Cuvintele lui Petru au izvorit din frica de luptă, suferință și moarte; el le arată că cine voește a fi vrednic lui trebuie să desprețuească toate; să zică de sine ca apostolul Paul (Gal. 6, 19). *Să vină după mine*, cf. 4, 19. *De sine*: eul său; *Zigaben*: *Voința sa care iubeste plăceri, vieața. Să-și iee crucea* cf. 10, 38. *Să vină după mine*: după ce a luat crucea. *Crizostom, Teofilact, Zigaben* înțeleg urmarea în virtute; în creștin să fie amândouă, cf. Gal. 2. 20. La v. 25. cf. 10, 39. Lumea cu ale sale nu poate mulțumi pe om; de aceea să se jertfească vieața pământească pentru agonisirea celei vecinice. *ὠφελείται* (NBL Min. Părinți etc. *ὠφελήσεται*) înfățișează nu numai judecata ci caracterizează și starea sufletului. *Crizostom*: *Spune-mi dacă ai ști că casnicii tăi sunt truși iur tu te afli în mare primejdie, și-ar folosi ceva că tu ești stăpân? Nimic. Aceasta cugetă deci și de suflet; când trupul se trufeste și îmbogățește atunci pe acela îl așteaptă peirea.* *ζημιούσθαι* = a suferi pagubă, adică agonisind cele pământești se face nevrednic de cele cerești, de vieața mai înaltă; de împărăția lui Dumnezeu. *Sau ce va da schimb*: perezând sufletul ce va pune în loc ca să-l poată răscumpăra; numai Dumnezeu are aceasta (20, 28). *ἀντάλλαγμα* e înrudit cu *λύτρον*, deși nu sinonim; însemnează preț de cumpărare; un obiect de schimb (Sir. 6, 15 *φίλου πιστοῦ οὐκ ἔστι ἀντάλλαγμα*). Toate bunurile pământești nu pot răscumpăra sufletul perdut al omului.

27. Căci va să vină Fiul omului întru mărirea Tatălui său cu ângerii săi, și atunci va răsplăti fiecărui după fapta sa. 28. Adevăr zic voue că sunt unii din cele ce staū aici care nu vor gusta moarte până când vor vedea pe Fiul omului

venind întru împărăția sa. Unii nu vor voi să iee asuprași această luptă pentru că nu știu ce va fi. Isus le arată că Fiul omului va veni ca judecător și atunci va răsplăti după faptele fiecăruia. Momentul acestei venirii a doua este aproape. *Mărirea Tatălui*: mărirea cu care se închipue Tatăl a fi în cer (Ps. 103, 1 sq.). *πράξις* nu sânt fapte singuratice (*ἔργα*), ci întreaga dispoziție a omului din care rezultă ca roade. *Sânt unii* etc.: se zice cătră toți cei de față nu numai cătră învățacei; deci partea mai mare vor muri. *Nu vor gusta moarte* = nu vor muri, inchipuindu-se moartea ca o beutură amară care omul trebuie să o guste (cf. Mc. 9, 1. Lc. 9, 27. Io. 8, 52. Evr. 2, 9). *Întru împărăția sa* cf. c. 24. *Crizostom, Teofilact, Zigaben* etc. înțeleg aceste cuvinte de schimbarea la față a lui Isus. Precum s'a arătat el atunci unor învățacei, așa va fi la a doua sa venire; atunci membrii împărăției vor fi luminați trupește. Alți exegeți înțeleg pogorîrea Duhului sânt când se întemeie biserica. Contextul indică lămurit o judecată asupra tuturor, iar spre a arăta asprimea zice că este aproape: unii din cei de față vor fi încă vii. Această judecată nu este risipirea Ierusalimului sau venirea a doua a lui Isus, ci amândouă trebuie îmbinate (10, 23. cap. 24). Iudaismul a apus cu risipirea Ierusalimului; atunci Domnul intradever a judecat acest popor. Ultimul act al manifestării dreptății este la sfârșitul zilelor, când vor fi pedepsiți toți dușmanii împărăției lui Dumnezeu, care acum continuă în biserică, atunci însă ajunge la definitiva perfecțiune.

§. 27. Schimbarea lui Isus la față, 17, 1—13.

(Mc. 9, 2—13. Lc. 9, 28—36. 2. Petru 1, 17 sq.).

Acești patru autori din T. N. relatează întâmplarea ca faptă adevărată, dar are caracter simbolic: instalarea lui Isus ca legislatorul T. N. Schimbarea la față stă în strinsă legătură cu botezul: aci a primit legitimarea de fiu, la schimbare grăește cu reprezentanții T. V. despre patimile sale; odată este începutul lucrării sale, altădată al doilea act. Nu există motiv a afla aici viziune internă (*Tertulian*, adv. Marc, 4, 22 etc.), viziune în vis, iluziune optică; mit cu scopul de a repeți într-un chip mai înalt cele petrecute cu Moisi și a pune pe Isus

ca plinirea legii (Moisi) și a profetilor (Ilie); alegoric, adică învățaceii au născocit istorisirea ca să descrie lumina ce li s'a făcut atunci asupra chiemării lui Isus, îndeosebi asupra raportului lui către teocrația T. V.

1. Și după șese zile luă Isus pe Petru și pe Iacob și pe Ioan fratele lui, și i-a dus pe ei deosebi pe un munte înalt. Lc. are *cam opt zile*, care diferență se bazează pe calcularea deosebită a zilelor numărând ziua conversației și a schimbării la față (*Crizostom, Teoflact etc.*), iar ceilalți evangeliști numai zilele între aceste două evenimente. *Pe un munte înalt* nu determină locul mai aproape, care rămâne necunoscut. Cele nemijlocit precedente s'au petrecut la Cezareea lui Filip (Mc. 8, 27), de aceea unii au crezut că muntele trebuie căutat în partea răsăriteană a lacului Genezaret; dar nu se poate dovedi că Isus n'a schimbat locul în cele șese zile. Tradiția bisericii din sec. 4. (*Ciril Ierus. Ieronim*) zic că este *Taborul* (LXX *Ἰταβύριον*, תַּבֹּר: *vârful muntelui, buric*), două ore spre miazăzi-răsărit de Nazaret; acum *Tschebel Tor*. Învățații mai noi zic că piscul acestui munte era înconjurat cu șanț dela Antioh cel Mare (218 n. d. Cr.) până în timpurile lui Iosif Flaviu și cred că ar fi *Panius* sau *Hermonul* în apropierea Cezareei lui Filip (16, 13).

2. Și s'a schimbat înaintea lor, și strălucea fața lui ca soarele, iar hainele lui s'au făcut albe ca lumina. 3. Și iată se arătă lor Moisi și Ilie grăind cu dânsul. 4. Iar răspunzând Petru zise lui Isus: Doamne, bine este că noi suntem aici: de voești, voi face aci trei colibi, ție una și lui Moisi una și lui Ilie una. După Lc. 9, 9 Mântuitorul se roagă și în curgerea acesteia se întâmplă transformarea lui. Raportorii nu spun de s'a făcut schimbarea din afară ori din lăuntru; din istorisire reesă însă că figura lui Isus capătă altă înfățișare, fața lui strălucește ca soarele, iar hainele ca lumina. Simbolica tuturor popoarelor este ca lucrurile dumnezeiești să fie înfățișate luminoase, și cu cât e mai mare această lumină cu atât mai mare gradul și curățenia descoperirii. În momentul acesta a străbătut mărirea dumnezească, care locuia în Isus, forma din afară luminând-o; altfel oamenii nu o puteau vedea. În cele întâmplăte vedem anticipațiunea gloriei după înviere (Io. 12,

16. 23; 17, 5; 2. Cor. 3, 18); analogie inferioară este Ex. 34, 29. *Înainte lor*: marturii acestei întâmplări sînt cei trei învățaței care au văzut cu ochii și nu în extază. Esența acestei schimbări este o stare suprapămînteană, ce dovedesc împrejurările: Moisi și Ilie vorbesc cu dînsul, care în serviciul lui Dumnezeu au ajuns la preamărire (Deut. 34, 6; 2. Reg. 2, 1). Singul. *se arătă* (ὤφθη, după NBD Min.; Recepta ὤφθησαν) exprimă că fiecare subiect se cugetă singuratic (Win. p. 483. β.). Reprezentantii T. V.: Moisi întemeietorul, Ilie restauratorul — cel dîntăii reprezentantul legii, al doilea al profeției — aduc omagiile celui care l-a realizat. Obiectul conversației era după Lc. 9, 31 *moartea lui*. Învățații nu cunosc întregul proces, totuși se simțesc foarte bine și Petru propune a sta mai mult timp aci; de aceea zice că se facă colibă. Lc. 9, 33 motivează cuvintele lui Petru: *nu știea ce grăește*; era o stare extatică, un fel de beție spirituală în care se afla el acum. *καλόν ἐστὶ ἡμῶς ὧδε εἶναι*; bine este că noi sîntem aici, adecă ne aflăm bine aci (Crisostom, *Teofilact, Zigaben*: mai siguri ca în Ierusalim unde Isus avea să pătimizească), sau accentuând pe ἡμῶς ca cum ar fi înțelesul: potrivit lucru este că sîntem aici ca să ne facem colibă. Singul. *ποιήσω* (NBC) arată zelul lui Petru.

5. Încă grăind el, iată nor luminos i-a umbrat pe el, și iată glas din nor zicînd: Acesta este Fiul meu cel iubit întru care bine am voit; pe el ascultați. 6. Și auzind învățații căzură pe fețele lor și se temură foarte. *Iată* repetit introduce noile momente cari urmează răpede unul după altul. *Nor luminos*: strălucitor, cf. Ex. 16, 10. 19, 9. 24, 15 etc. *I-a umbrat*; și acesta poate pune obiectele în jumătate lumină lăsându-le să se vadă mai puțin clare. *Pe el* se rapoartă numai la Isus, Moisi și Ilie, pentru că norul se închipuește ca tronul lui Dumnezeu și vocea se aude de acolo. În norul acesta intră Isus și ceilalți doi, apar închiși ca întrun sanctuar luminos, iar învățații se aflau afară; de aceea se și spăimîntă ei fiind singuri, despărțiți de Domnul lor, apoi pentru noua aparițiune. Din acest nor resună glasul Tatălui ceresc ca la botez, adaugă însă porunca: *Pe el ascultați*: Isus e legislatorul T. N., are în vedere Deut. 18, 15. Cele pregătite

de Moisi, cui s'a dat legea pe muntele Sinaï, să deplinesc acum (cf. Io. 1, 17). Acolo să pedepsește neascultarea, aici așijderea (Deut. 18, 19). Fără îndoială să poruncește învățăceilor să meargă cu Isus la Ierusalim. Cele din v. 6. 7 se află numai la Mt.

7. Și apropiindu-se Isus și atingându-se de ei zise: Sculați-vă și nu vă temeți. 8. Iar ridicându-și ochii pe nimene nu văzură fără numai pe Isus singur. 9. Și pogorîndu-se ei din munte le porunci lor Isus zicând: Nimăruî să nu spuneți vederea până când Fiul omului nu se va scula din morți. Isus se apropie de ei spre a le arăta că este cu dânsul ca mai înainte și a-i întări cu puterea dumnezească (Dan. 10, 9 sq. Apoc. 1 17). Porunca Mântuitorului a nu spune nimăruî. cele întâmplate să întemeiază parte pe 16, 20, mai vîrtos însă pentru că nu toți puteau cunoaște mărirea lui până după înviere (cf. Lc. 9, 36). *Atingându-se*: în acest chip îi aduce la conștiința naturală (Dan. 10, 10). *ὄραμα* se numește întâmplarea pentru că ei au văzut-o cu ochii (Acta 7, 31), fără să se zică că e viziune lucrată de Isus înaintea lor, ci era deplină realitate — ce reesă din cele următoare, căci învățăceii cugetă mult asupra celor văzute. *ἐκ νεκρῶν*: din Șeol, locul celor morți (artic. e omis cf. Win. p. 117). Formula *ἐγείρειν, ἐγείρεσθαι, ἀναστῆναι ἐκ* și *ἀνάστασις νεκρῶν* cf. Win. p. 117.

10 Și l-au întrebat pe el învățăceii zicând: Pentru ce deci zici cărturarii că Ilie trebuie să vină mai înainte? 11. Iar el răspunzând zise: Ilie vine și va întocmi toate. 12. Iar eu zic vouă că Ilie a venit, și nu l-au cunoscut pe el, ci au făcut cu dânsul câte au vrut; așa și Fiul omului va suferi dela ei. 13. Atunci înțeleseră învățăceii că de Ioan Botezătorul grăește lor. Între Isus și învățăceii se naște conversația numai cu privire la Ilie care se pune de învățătorii evreești în legătură cu venirea Mesiei. *οὐν* se rapoartă la aparițiunile precedente. Ei nu pot înțelege că Ilie n'a rămas, nu-și puteau da seamă de așteptarea generală că Ilie este înaintemergătorul Mesiei; cu arătarea de acum ei nu se mulțumeau (*Crizostom, Teofilact*). *Origen, Crizostom, Ziga-*

ben accentuează pe *πρῶτον*. Cel din urmă zice: *De ce zic cărturarilor că Ilie trebuie să vină înaintea lui Cristos? Cum deci n'a venit acesta înaintea ta? Isus confirmă învățătura cărturarilor (el vine etc.), dar îi dă alt înțeles. El va veni și restaura toate după Mal. 3, 23, numai pregătindu-l moraliște (ἀποκαταστήσει πάντα) nu re'noind raporturile teocratice cum afirmă cărturarilor. Spre a arăta că el trebuie să moară adaugă că Ilie a și venit, dar Iudeii nu l-au cunoscut. Au făcut cu dânsul: față de persoana lui (Win. p. 205). Iustin, Origen, Crizostom, Ieronim, Augustin etc. afirmă că Ilie nu a venit numai în Ioan Botezătorul, ci va veni și la a doua venire a lui Cristos.*

§. 28. Isus vindecă pe un lunatic, 17, 14—21.

(Mc. 9, 14—29. Lc. 9, 37—43.)

Vindecarea se leagă după Lc. nemijlocit la schimbarea la față a lui Isus. Boala era cauzată de înfrințe demonice; dar nu vindecarea este de importanță pentru evangelist, ci cuvintele rostite de Isus către celce aduseră pruncul.

14. Și venind el către mulțime, s'a au apropiat de el un om ingenunchind înaintea lui și zicând: 15. Doamne, miluește pe fiul meu, că e lunatic și rău pătimește; căci de multe ori cade în foc și de multe ori în apă. *Venind (ἐλθόντων: gen. abs.): Isus și învățăceii. Ingenunchind (γονυπετεῖν τινα ca προσκυνεῖν, προσπίπτειν): a ruga pe cineva ingenunchind înaintea lui (Win. p. 197). Boala fiului o descrie părintele: e lunatic, deși v. 18 recunoaște că este înfrință drăcească (cf. Mc. Lc.). După Mc. Lc. băiatul suferea de epilepsie, care cu schimbarea lunet era mai vehementă; după Mc. era și mut. Pătimeste rău exprimă în genere starea lui tristă. Mc. Lc. descriu în detalii aparițiunile boalei.*

16. Și l-am adus învățăceilor tăi, și nu au putut să-l tămăduiască. 17. Iar Isus răspunzând zise: O neam necredincios și întors, până când voi fi cu voi? Până când ve voi răbda pe voi? Aduceți-l la mine. 18. Și l-a certat pe el Isus, și a eșit dintrânsul dracul, și s'a tămăduit pruncul

din ora aceea. Învățăceii lui Isus n'aū putut tāmādui pe prunc de boala sa pentru puțina lor credință, ce rezultă din cele următoare. Numai o credință tare poate face minuni (v. 19). Mustrarea pentru necredință se rapoartă nu numai la poporul dimprejur, ci și la învățăcei; deci *neam* cuprinde pe toți. *Crizostom, Teofilact, Zigaben* zic că Isus mustră numai pe părintele pruncului. El îi numește ca poporul israiltean Deut. 32, 5 unde LXX a tradus כָּרַר פְּתוּלָה. *Până când ve voi răbda; până când voi fi cu voi* se înțeleg mai firește dacă se rapoartă și la ceice mai multă vreme aū petrecut cu Isus. Multă vreme am fost cu voi și totuș n'am putut înlătura slăbiciunea credinții voastre de tot. Astfel Isus dă expresiune nemulțumirii sale. ἀρέσθαι = לָבַט = a purta sarcină și păcat. *Aduceți-l*: nu numai cătră învățăcei, deși la ei îl aduseseră, ci cătră ceice aū adus bolnavul. *Dintrēnsul* (ἀπ' αὐτοῦ) pare a indica acelaș subiect, dar αὐτῶ se rapoartă la δαίμονιον, iar ἀπ' αὐτοῦ la παῖς. *Din ora aceea* cf. 15, 28, 9, 22. Procesul tāmăduirii descrie Mc. mai detailat.

19. Atunci apropiindu-se învățăceii cătră Isus deosebi ziseră lui: Pentruce noi n'am putut să-l scoatem? 20. Iar el răspunzēnd zise lor: Pentru necredința voastră. Căci adevērat zic vouē, de aveți credință ca grăuntele de muștar, veți zice muntelui acestuia: Trece de aci acolo, și va trece, și nimic nu va fi vouē cu neputință. Conversația aceasta descrie Mt. mai pe larg. Mântuitorul impută necredință și învățăceilor, deși nu se poate asemēna cu a celorce se vindeacă. Există deci trepte ale credinții. Primind omul principiul mai înalt de viață crește receptivitatea și se deplinește credința. Apostolii n'aū fost fără credință, dar nu aveaū una care o cere Isus; de aceea le arată lucrarea credinții depline. Aceasta explică și întrebarea lor: ei nu înțeleseră mustrarea precedentă. *Deosebi* explică Mc. 9, 28 *întrând în casa*. În loc de ἀπιστίαν aū ὀλιγοπιστίαν NB Min. *Origen, Crizostom*; expresiune mai blândă; acest cuvēt din urmă putea sminti pe cineva pentru v. 17. εἰν ἔχητε: *de aveți*, nu *de ați avea*, pentrucă sentența e generală (21, 21. Lc. 17, 6; 1. Cor. 13, 2. Win. p. 275). *Grăuntele de muștar* (13, 32) e contrast la *muntelui acestuia*: de ar fi credința

lor așa mică ca grăuntele de muștar între semințe toate ar putea. Punctul de mănecare este imaginea grăuntelui (Win. p. 232) nu puterea (*Crizostom, Augustin, Zigaben* etc.). Mutarea munților e luată din T. V. și exprimă o putere care sevărește lucrurile cele mai extraordinare (Iob 9, 5. Zah. 4, 7 cf. 1. Cor. 13, 2). *Nimic* e iperbolă populară. *Cu neputință* cf. Iob 42, 2.

21. Iar acest fel nu iese fără numai cu rugăciune și post. *Acest fel*: de dracl; *Crizostom, Teofilact, Zigaben* zic că felul tuturor demonilor. A muta un munte să cere credință ca un grăunte de muștar, iar acest solă de dracl să scoate pelângă credință în legătură cu alte însușiri. *Rugăciune și post*: sânt gradațiune la cerința precedentă (la credință); prin ele credința se întărește și înalță, persoana se sânteste ajungând gradul necesar la scoaterea acestui fel de dracl. *Crizostom* crede că aceste însușiri (credința, rugăciune și post) se cer dela cel bolnav; *Teofilact, Zigaben* dela celege scoate și dela bolnav.

§. 29. Isus prezice moartea sa a doua oară 17, 22. 23.

(Mc. 9, 30—32. Lc. 9, 43—45).

22. Iar petrecând ei în Galileea zise Isus lor: Să va da Fiul omului în mânil oamenilor, 23. și-l vor omori pe el, și a treia zi va învia. Și se întristară foarte. *Συορηγοῦέντων* (NB Vulg. Itala; *ἀναστρεφ.* e corectură): petrecerea în Galileea pânăce nu intraseră în Capernaum (v. 24). *A doua oară* cf. 16, 21. *În mânil oamenilor* e contrast la *Fiul omului*: Mesia, Mântuitorul oamenilor și judecătorul lor ajunge în puterea acestora; contrastul conștientii de demnitatea sa dzească (cf. Miha 7, 6; 1. Cron. 21, 13). *Îl vor omori* impresionează foarte pe învțăcei că nu observă pe *va învia* și se întristează (16, 21).

§. 30. Statirul în gura peștelui, 17, 24—27.

Comparând Mc. 9, 33 reesă că Isus a mers la Capernaum, apoi urmează îndată conerzația asupra rangului în împărăția lui Dumnezeu; la aceasta Petru ia parte (Mc. 9,

35). Istorisirea prezentă intercalează evangelistul voind a trata în cap. 18. mai multe elemente ale vorbirilor lui Isus; caracterul ei miraculos nu se poate șterge cum au voit unii raționaliști.

24. Iar venind ei în Capernaum se apropiară de Petru ceice primeau didrahmele și ziseră: Învățătorul vostru nu plătește didrahmele? Un statir avea 4 drahme atice sau denari romani=1 siclu evreesc; *didrahma*= $\frac{1}{2}$ siclu. Darea aceasta o plătea fiecare Evreu dela 20 de ani al vârstei la templu (Ex. 20, 13 sq.); iar pe timpul lui Ios. Flaviu o plăteau și Iudeii din alte țări (Antiq. 18, 9. 1). Mai înainte nu se plătea regulat; odată se amintește 2. Reg. 12 sub Ioas pentru restaurarea templului; abia dela Neemia (10, 32, unde se statorește numai $\frac{1}{3}$ de siclu, apoi $\frac{1}{2}$ siclu) devine dare regulată; se încassa dela 15 Adar și la 1. Nisan trebuia să fie plătită; contra restanțierilor se proceda cu asprime. Pare că Isus a rămas restant cu darea; bărbaii întreabă pe Petru în a cărui casă Isus petrece adese când era în Capernaum (8, 14). *Ceice luau*: care fără a avea vrun oficiu public scoteau darea aceasta; vor fi fost atari oficianți pentru că nu toți puteau merge la Ierusalim să plătească. Plur. *τὰ δίδραχμα* exprimă mulțimea didrahmelor încassate; iar artic. (*τὰ*): darea cunoscută. Ei întreabă pe Petru crezând că Isus ca învățător evreesc nu voeste să plătească, sau că se numără la preoți care nu plăteau dare.

25. Zise: Da. Și intrând în casa l-a prevenit Isus zicând: Ce ți se pare, Simone? Regii pământului dela cine iaă vămi și dare? Dela fiii lor sau dela cei străini? 26. Iar răspunzând el: Dela cei străini, zise Isus lui: Așadar slobozi sunt fiii. Petru nu cugetă că răspunsul său a supus pe Isus îndatoririi; poate că Isus plătise mai înainte. *προέφθασεν* numai aici în T. N.; pare că Isus n'a fost față când perceptorii au întrebat pe Petru, căci atunci se adresau lui. Isus arată că cunoaște gândurile altora. *Ce ți se pare* zis înainte de a-i spune Petru ceva deșteaptă conștiința poziției mai înalte a amândurora față de teocrație. August introduse nouă metod de dare: de pământ (*tributum soli*) și de cap (*tributum capitis*). Felul întâiu se arunca măsurându-se și prețindu-se pământul,

al doilea să da după averea mișcătoare și după câștig, și adecă plăteau celee agonisesc sau posesorii ca dare după avere, iar celee ajutaū la câștig sau luaū parte ca dare fixă de cap. Această dare plăteau și Evreii Romanilor dela Tit înainte. Aci însă nu se poate înțelege aceasta sub *κῆνος*, ci trebuie luată darea care se impunea la început provinciilor ocupate ca *stipendium* plătindu-se ca *tributum* în argint. Această dare o numeau Grecii *φόρος* (Appian. Pun. 135), Le. 20, 22 *κῆνος*. Lui *φόρος* (*stipendium*) opuse erau *τέλη* (*vectigales*) cari consistau în zeciueli și alte dări în naturalii (Marquardt, Privatalt. 151), dar se întrebunțează și spre a însemna darea indirectă: deci *τέλη καὶ κῆνος* = dare indirectă și directă. *Ziguben* le identifică: *Αττασ εστὶ τέλος* și *κῆνος, ἀντάμιον εστὶν* după Grecii, al doilea după Romanii. Așadar *τέλος* = vamă după mărfuri, *κῆνος* dare de cap. *ἄλλοτριοι* sânt cei care nu aparțin familiei regestii (nu sânt *υἱοί*), supușii. Petru răspunde din experiența de toate zilele, iar Mântuitorul face concluzia *a minori ad majus: regii pământului*. Astfel proced aceștia între oameni față de al săi, deci și eu Fiul lui Dumnezeu trebuie să fiu liber de darea la templul lui. Isus consideră instituțiu-nea T. V. dată de Dumnezeu. Plur. *fiu* e generic (2, 20); ceva ne'ndatinat, și se rapoartă la Isus pentru că numai lui se cuvine acest predicat în înțelesul argumentării; în înțeles mai larg sânt aceasta nu numai apostolii ci toți credincioșii, pentru că vor fi liberați de templul evreesc (Io. 4, 21). *Sânt slobozi* e pus cu emfază înainte. Și *Iosif Flaviu* zice că di-drahmele se dau lui Dumnezeu (Antiq. 18, 4, 1). Concesiunea de aci nu stă în contradicere cu alte locuri unde afirmă Isus autoritatea sa mesianică față de lege (12, 8. Io. 7, 21), ci se explică din împrejurări.

27. Iar ca se nu-i smintim pe ei, mergând la mare aruncă undița ta și scoate peștele care mai nainte se va fi ridicat în sus, și după ce al deschis gura lui vei afla un statir; acela luând dă-l lor pentru mine și pentru tine. *Ca se nu-i smintim*: Isus grăește comunicativ nu doar că Petru era scutit a plăti, ci pentru că nu făcuse indestul acestei datorinți; lesne puteau vedea întrensul un desprețuitor al templului, și ar fi venit în contradicere cu învățacelul său. Statirul de argint era un siclu

evreese sau două didrahme atice, aşadar era destul pentru amândoi (1 fl. 30 cr. cam 3 cor. austr.). *Să va fi ridicat*: din adâncime. *Veţi afla un statir*: în gura peştelui. Isus se supune economiei T. V., deşi era mai presus decât ea, ca să se plinească sfatul dumnezeesc în toate privinţele (12, 8. Gal. 4, 4). Abia moartea lui pe cruce introduce o nouă formă religioasă desfiinţându-se puterea legii vechi.

§. 31. Caracterul membrilor împărăţiei mesianice, 18, 1—35.

(Mc. 9, 33—58. Lc. 9, 46—56).

Mântuitorul instruează pe cei doisprezece arătându-le atitudinea celorce îi urmează: fiecare trebuie să se smerească (v. 1—4); numai aşa va fi mărit în cer (v. 5—14); a griji de membri păcătoşi asupra cărora biserica are putere (v. 15—20); membrii împărăţiei sunt fraţi (v. 21—25) întărind aceasta cu o asemănare (v. 26—35).

a) *Învăţăceii dispută asupra rangului, 18, 1—14.*

(Mc. 9, 33—50. Lc. 9, 46—50. 17, 1 sq.).

1. În ora aceea venit-au învăţăceii la Isus zicând: Cine aşadar este mai mare în împărăţia cerurilor? Scena aceasta se descrie la Mc. foarte intuitiv. *În ora aceea*: când Mântuitorul este în casa lui Petru (17, 24 sq.). *Ŷqa* caracterizează întrebarea învăţăceilor ca urmare. La ce? Fără îndoială conversaţia cu Petru le-a dat anză a cugeta că Isus va întemeia împărăţie, şi cine va ocupa locul întâiu? cf. Mc. care espune că pe drum spre Capernaum disputaseră în acest punct; fiecare dorea să ajungă întâiul rang (Lc. 9, 46). *Zigaben*: *Atunci învăţăceii au suferit lucruri omeneşti*. Prez. *esti* exprimă că-şi închipueau împărăţia ca una prezentă. *Mai mare*: decât ceilalţi învăţăcei în putere şi vază (Win. p. 229). *Împărăţia cerurilor*: nu cea mesianică viitoare, ci cea de acum care credeau ei că se va arăta cât mai curând în toată splendoarea (*Crizostom, Zigaben*).

2. Şi chemând Isus un prunc l-a pus în mijlocul lor şi zise: 3. Adevăr zic vouă, de nu veţi întoarce şi veţi fi ca pruncii, nu veţi intra

în împărăția cerurilor. 4. Decî oricine se smerește pe sine ca acest prunc, acela mare va fi în împărăția cerurilor. Deminut. *παιδιος* exprimă ne'nsemnătatea acestui prunc, și dela el caracterul celorec voesc să aibă loc în împărăția lui Dumnezeu. *Nicefor* (II. E 2, 35) zice că acest prunc era *Ignatie*. Isus zice: *Veți și ca pruncii*, adică numai în aceștia se arată caracterul membrilor împărăției lui. Copilul dela natură este fără aroganță, plin de smerenie, naivitatea este însușirea lui principală, nu e prepuelnic etc. Așadar și membrii împărăției lui se îmbrace această natură. *σραφιστε* arată încordarea omului când înlătură ambițiunea omenească și o înlocuiește cu smerenia unui copil, fără a reflecta la grația dumnezească (Io. 3, 5). *Zigaben*: *Dacă cineva se lăpădă de patimile espuse se face ca un copil, agonisit cu asceză, care au copiii din simplitate. Ca pruncii se rapoartă la sentimentele de slăbiciune cari se produc în individul devenit prunc prin smerenie. Însușirea de prunc se dovedește: Oricine se smerește pe sine: cel renăscut față de semenii săi trebuie să renunțe la toate; el totdeauna luptă contra dorinței de a se înălța, pentrucă nicicând nu e liber de unele porniri la păcat. Smerenia trebuie re'noită adese, de aceea viit. ταπεινώσει. Acest individ este mai mare în împărăția cerurilor.*

5. Și oricine va primi pe un prunc ca acesta întru numele meu, pe mine mă primește. 6. Iar cine smintește pe unul din acești micî care cred în mine, mai bine este lui ca să-și spânzure de grumaz o piatră de moară de azin și să se înecă în adîncul mării. *Un prunc ca acesta: se rapoartă la cel de față ca reprezentantul caracterului descris mai nainte; învătăceii să primească pe toți care sînt smeriți, blânzi, curați etc. ca acest prunc. Crizostom: Copii numește aci pe oamenii care sînt considerați de mulți ca simpli, smeriți și lăpădați. Va primi: cu iubire purtând grijă de sufletul lui; și apără nevinovăția și promovează pietatea. Întru numele meu: pentrucă atare prunc mărturisește numele meu, crede în mine; decî nu numai din compătimitate omenească. Pe mine mă primește: se identifică pe sine cu al săi; aceștia stau cu el în intimă comunitate; formează un trup mistic (25, 40. Io. 13, 20). V. 6. e contrastul. Care cred în mine: a-l seduce sau*

cu pilda rea a-î face să piardă credința. *μύλος ὄνικος* e piatra dela o moară mênată cu azini. Cuvântul *σκάνδαλον* în formă veche *σκανδάληθρον* însemnează *cursa* în care se prind animale, cursa în genere, *insidie*; în T. N. se transpune și la cele spirituale însemnând orice împedecă desvoltarea vieții spirituale, ceea ce poate abate pe om dela credință în cele dzești (Rom. 11, 9 unde e pus în legătură cu *παγίς* și *θήρα*); iar *σκανδαλίζειν* = *a sminti, scandaliza*; contrast la *δέξεται*. Isus arată că smintirea spirituală întru intimidarea celor mici dela credință este mai grea decât orice crimă a făcătorilor de rele politici. *Din acești mici* să ia ca *pe un prunc ca acesta* = pe cei mici după spirit. *συμφέρει αὐτῷ* = *aequum est ut* (5, 29) luând pe *ἴνα* ca final: Mai bine este lui ca etc.; exprimă pedeapsa. Alții iaă aceste cuvinte ca comparativ și înțelesul este: Mai bine ar fi omului care dă sminteală dacă înainte de aceasta s'ar șterge pe sine de pe fața pământului aruncându-se în mare; perderea trupească e mai mică decât a sufletului său sau a altora. Cufundarea în apă (*καταποντίζειν*) nu e pedeapsă evreească, ci se află la Romanii, Grecii, Sirienii, Fenicienii. *ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης*: luciul mării în opunere cu adâncul ei.

7. Vai lumii de smintele; căci trebuie să vină sminteala, însă vai omului prin care vine sminteala. 8. Iar de te smintește mâna sau piciorul tău, taiă-l și-l aruncă dela tine; bine este ție a intra în viață ciung sau șchiop decât având două mâni sau două picioare a fi aruncat în focul cel vecinic. 9. Și dacă te smintește ochiul tău, scoate-l și-l aruncă dela tine; bine este ție cu un ochi să intri în viață decât având doi ochi să fi aruncat în gheena focului. În lume se produc smintele; legea ei naturală cere aceste, dar singuraticul care-i servește de uncaltă va suferi pedeapsa cuvenită pentru că s'a pus în serviciul ei. *Vai: Plânge asupra lumii, iubitorul de oameni, ca una care va suferi daună de scandele (Teofilact). De smintele (ἀπὸ τῶν σκανδάλων)*: pentru aceste; iar *ἀνάγκη* exprimă necesitatea cu care aceste vin. Tăerea mânil și a picioarelor, scoaterea ochiului arată că omul trebuie să renunțe și la cele mai prețioase lucruri când se periclitează lucruri

spirituale prin influența celor din afară (cf. 5, 29 sq.). τὰ σκάνδαλα: seducerile ca noțiune generală: iar τὸ σκάνδαλον seducere la singuraticte acte. καλὸν ἐστὶν . . . ἢ sînt combinate două construcții: bine este a intra mutilat în viață (împărăția mesianică la paruzie) și adecă mai bine decât (Win. p. 226). κυλλός cf. 15, 30. μονόφθαλμος se numește cel din naștere cu un ochi, iar ἑτερόφθαλμος care a pierdut un ochi (Passow, 1, 1203).

10. Căutați și nu desprețuiți pe unul din acești micș; căci zic voue că ângerii lor în ceruri totdeauna vîd fața Părintelui meu celui din ceruri. 11. Că a venit Fiul omului să mîntuească ce era pierdut. *Desprețuiți* are privire la a sminti din v. 6. (decî 7—9 e inciză) arătînd Mîntuitorul prețel celor micș (a credincioșilor în genere) la Dzeu. Motivează apoi că *ângerii lor* păzitori stau la Dzeu (Acta 12, 15. Evr. 1, 14). Întrebarea de fiecare om are un ânger păzitor sau numai credincioșii nu se hotărîște aci, cf. Evr. 1, 14. Isus confirmă învățătura T. V. că Dzeu trimite ângeri întrajutorul pioșilor și spre pedepsirea celor rîi. De acești ângeri se zice că *vîd totdeauna fața* lui Dzeu, adecă sînt în nemijlocită apropiere. Expresiunea e luată dela curțile regilor orientali ai căror ministri se numesc „care vîd fața regelui“ (2. Reg. 25, 19. Ier. 52, 25. Est. 1, 14 cf. 1. Reg. 10, 8). Ângerii celor micș sînt însemnați pentrucă stau în acest raport cu Dzeu. *Crizostom: Aci nu vorbește numai de ângeri, ci și de ângerii cei deosebiți.* V. 11. lipsește BLS, mai multe Verz. și se afirmă că s'a adaus din Lc. 19, 10; dar atunci se întrebă de ce nu s'a împrumutat și ζητῆσαι καί. Că . . . *Fiul omului* este al doilea motiv la *căutați și nu desprețuiți*. La ângerii apărătorii vine împrejurarea că Isus a venit să scape tocmai pe care erau desprețuiți; chemarea lui Isus nu se realizează dacă aceștia în urma desprețuirii ar cădea, s'ar perde. Neutr. τὸ ἀπολωλός marchează generalitatea, deși are înțelesul lui τοῦς ἀπολωλότας.

12. Ce vi se pare? Dacă ar avea un om o sută de oi și ar rătăci una din ele, nu lăsînd cele nouăzeci și nouă în munte mergînd caută pe cea rătăcită? 13. Și de se va întîmpla să o afle, ade-

văr zic vouă, că s'ar bucura de ea mai mult decât de celelalte noauăzeci și noauă car în'au rătăcit.

14. Așa nu este voea înaintea Tatălui vostru celui din ceruri ca să piară unul din acești mici. (cf. Lc. 15, 4 sq. rostit la altă ocaziune și în altă legătură; pare că asemnarea s'a repetit). Iehova în T. V. se asemnă unui păstor (Ezech. 34, 13 sq. Ps. 23). *Ce vi se pare*: judecați voi înșivă — zice el învățăcelilor. *O sută de oi* e contrast la *ev*: o sumă remarcabilă; exprimă grijirea de toate. *În munte* se leagă cu *lăsând* (nu cu *mergând*); *epi* nu exprimă numai locul, ci înfățișează cum oile sunt împrăștiate pe muntele întreg. Căutarea sirguincioasă și bucuria ce o simțeste găsind oaea rătăcită arată că voea păstorului omenirii nu poate fi ca să piardă vrulul din ai săi (Ezech. 18, 23. 33, 11; 2. Paral. 3, 9). Variantă este aci; *οὐχὶ ἀφῆσαι . . . καὶ πορευθεῖς ζητεῖ* (B L Itala, Vulg. etc.). *De se va întâmpla se o afle*: se poate întâmpla contrarul, se nu o afle. *S'ar bucura* etc. psihologicește la loc. Omul se bucură momentan mai mult de ce perduse și iarăș a găsit uitând celece posede sigur. *Zigaben*: *Căci nu ne bucurăm așa mult de celece avem sigur ca de ceeace am găsit după perdere*. În v. 14. este aplicarea asemnării la Dumnezeu și este *tertium comparationis*: voea lui Dumnezeu ca să nu piară ceva (cf. 11, 26). *ῥέλημα* corăspunde lui *לפני יהוה רצון* (cf. 1, 19). *ev τῶν μιζρῶν τούτων*; neutr. *ev* din cauza asemnării *πρόβατον*; Recepta are *eis*. Isus neagă predestinațiunea și accentuează alegerea la vieața vecinică. *Irineu, Ciril, Ambrozic* zic că cele 99 de oi sânt cele 9 coruri de ângerî, iar oaea perdută este omenirea ca întreg și *πορευθεῖς* este venirea Fiului pe pământ.

b) *Mustrarea frățească, 18, 15—20.*

15. Iar de va greși ție fratele tău, mergi îl muștră pe el între tine și el singur; de te va asculta, ai dobândit pe fratele tău. 16. Iar de nu te va asculta, ia cu tine încă unul sau doi, ca în gura a doi sau trei martori să stee tot lucrul. 17. Iar de nu va asculta de aceștia, spune bisericii; iar de nu va asculta de biserică, să fie ție

ca un păgân și vameș. 18. Adevăr zic vouă, orice veți lega pe pământ, vor fi legate în cer, și ori câte veți dezlega pe pământ vor fi dezlegate în cer. Atitudinea învățăcelilor față de credincioșii care dau smintea (1. Cor. 11, 21. Iac. 5, 19) ca așa să se realizeze vocea Tatălui ceresc (v. 14). Mustrarea frățească are aci loc și iertarea greșelilor dacă a fost atinsă persoana celui ce mustră. Legătura acestor versuri cu cele precedente o află unii: mai înainte s'a zis că credincioșii se nu vatome pe cel slab, iar acum să spună cum se se poarte când alții îi vatemă, etc.; mai firească este însă legătura spusă mai sus: cum face Dumnezeu cu păcătoșii așa trebuie să facă fiecare creștin cu aproapele său. *Fratele e credinciosul ca gen, iar specia este cel mic. Va greși fie:* păcătuirea față de cineva, având emfază *va greși*, ca contrast la smintire: trecerea la faptă. *Îl mustră* (ἐλεῖξον αὐτόν, LXX הוּכִיחַ Gen. 21, 25. Lev. 19, 17 cf. 1. Cor. 14, 24; 1. Tim. 5, 20): arată-i vina ce are înaintea lui Dumnezeu ca să se pocăească. *Între tine și el:* între patru ochi ca să nu fie rușinat. *De te va asculta:* de ascultă de mustrarea ta. *Ai dobândit* (privește la *nu e voca... ca să piară*): pentru împărăția lui Dzeu, mântuire; altfel era pierdut. *Zigaben:* *Mai înainte l-ai fost pierdut pentru că prin smintea răpuse legătura frățească cu tine.* Dacă însă n'ar voi să urmeze acestui stat atunci să apelezi la alt for. *În gura a doi sau trei martori* cf. Deut. 19, 15. *În gura:* în espunerea, afirmarea acestora. Cel vinovat va declara, iar aceștia o pot asigura, pentru că sunt 2—3 afară de vinovatul. *q̄nua* (קרב) în înțeles iuridic=jalbă. Ultima instanță a mustrării frățești este biserica, adunarea credincioșilor; tratându-se aci de mântuirea unui frate să apelează la forul care administrează aceasta. La caz că nici poruncile acesteia nu vor fi ascultate să se rupă orice legătură, cum erau eschiși vameșii și păgânii din societatea Iudeilor; cf. 16, 19. *Veți lega... dezlega:* apostolii și urmașii lor, ce să dovedește din context avându-se în vedere în întreaga cuvântare numai aceștia.

19. Iarăș amin zic vouă că dacă doi sau trei se vor înțelege din voi pe pământ pentru oricare lucru care vor cere, va fi lor dela Tatăl meu în ceruri. 20. Căci unde sunt adunați doi sau trei

în numele meu, acolo sînt și eu în mijlocul lor. Construcția propoziției ar trebui să fie *ἐὰν δύο ὑμῶν συμφωνήσουσιν ἐπὶ τῆς γῆς περὶ πράγματος, πᾶν ὃ ἐὰν αἰτήσωται, γενήσεται αὐτοῖς*; așadar subiectul propoziției principale e contras în propoziția secundară și legată de *πράγματος* (Kühner, II, 2. p. 925). Puterea dată apostolilor și urmașilor în v. precedent vor exercia-o totdeauna, pentrucă și cea mai mică societate de credincioși (2—3) cerînd ceva în numele lui vor primi dela Tatăl ceresc; *zoινωρία* acestora devine *συμφωρία* care e sigură că va fi ascultată de Dumnezeu. Numărul 2, 3 nu trebuie luat literal. *Pentru oricare lucru*: acele lucruri cari sîrvesc spre propășirea comunei în cele spirituale, pentrucă numai aceste necesități sînt obiectul rugăciunii bisericești. Locul, unde se fac aceste (οὐδ'), e indiferent, dar condiția principală este *εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα*; *εἰς* exprimă punctul de întrunire; acesta recunosc ei drept temelîu al comunității lor; iar *ἐν ὀνόματι* este puterea acestei întruniri; mărturisirea acestuia este scopul întrunirii cf. Io. 15, 1—7.

c) *Despre iertare, 18, 21—35.*

(Lc. 17, 3. 4).

21. Atunci apropiindu-se Petru zise lui: Doamne, de câte ori va păcătui mie fratele meu și voi ierta lui? Până de șapte ori? 22. Zise Isus lui: Nu zic ție până de șapte ori, ci până de șeztezeci și șapte de ori. Cele din v. 15—20 fără îndoială au produs în Petru și ceilalți învățacei părerea că se tratează de iertarea greșelilor fratelui, pentrucă altcum nu se poate executa această muștrare frățescă. Petru care încă nu pătrunsesse deplin învățătura lui Isus crede, că e permis a se mânia pe fratele său, dar voește să știe când este dator a ierta; a ierta orice greșală și totdeauna ar fi prea mult. Întrebarea *până de șapte ori* se motivează cu învățătura rabinilor care ziceau că de trei ori trebuie a ierta; Petru cugetă că e destul, dacă pune numărul sânt (7) drept hotar al iertării păcatelor (*Crizostom: Credea că spune ceva mare; Zigaben: Cugetă că se arată marinimos*). Isus îi răspunde: *Nu zic: eu cu autoritatea de stăpânul tuturor nu poruncesc numai etc.*

ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ=490 (70×7) și însemnează un număr nedeterminat de mare: totdeauna se iertăm greșelele (*Ieronim, Teofilact etc.*); dar zicându-se ἑπτὰ și nu ἑπτάκις mai corect se traduce: șeptezeci și șapte de ori, deși ar trebui să stee ἑπτὰ καὶ ἑβδομηκοντάκις sau ἑβδομηκοντα ἑπτάκις. *Teofilact: Nu ca să circumscrie cu numărul iertarea, ci ca să arăte infinitul; ca cum ar zice: de câte ori căzând se va pocăi, iartă-i.*

23. Drept aceea asemănatu-s'a împărăția cerurilor omului rege, care voia să ia seamă cu slugile sale. 24. Iar începând a le lua seama, a adus la el un datornic cu zece mii de talanți. 25. Iar neavând el să dea, porunci domnul să se vândă el și muierea și copiii lui și toate câte are, și să plătească. 26. Deci căzând sluga aceea se închină lui zicând: Fiil îndelungrăbdător mie, și toate voi plăti ție. 27. Iar făcându-i-se milă domnului acelei slugi l-a slobozit pe el și i-a iertat datornia. Parabola aceasta arată că învățaceii împărăției mesianice au datorința a ierta pentru că și ei numai fiind iertați au fost primiți. *Drept aceea:* pentru că impune a ierta așa mult (v. 21). *Asemănatu-s'a împărăția cerurilor* cf. 13, 24. *Slugile* sunt administratorii, rentierii, supraveghetorii dărilor, dela care din timp în timp cereau dare de seamă; aceștia se considera în orient slugile regelui (1. Reg. 9, 22). *Omului rege:* în opunere cu Dzeu; exprimă nemărginita lui putere (βασιλεύς). La βασιλεῖ e adaus ἀνθρώπων, deoarece βασιλεύς era adiectiv dintru început (ἀνὴρ βασιλεύς la Omer, βασιλεύτερος, βασιλεύτατος, cf. Passow, Bäuml. 117). συναίρειν λόγον= conferre rationes, dispungere, mai ocură 25, 19; Grecii zic διαλογίζεσθαι πρὸς τινα. Zece mii de talanți reprezintă o sumă foarte mare. Un talant avea 3000 de sicli (Ex 38, 25. 26; 3927 fl. austr.); aici însă este talantul atic care avea 2475 fl. austr., ceeace rezultă din amintirea denarilor în cele următoare; un talant avea 6000 de denari. *Iar neavând el să dea;* de faptă nu avea, iar în construcție sunt strins legate cu *porunci*, pentru că știe pozitiv că nu are. După datina veche datornicul cu întreagă familia erau proprietatea creditorului. T. V. îmblânzește această datină introducând anul iobileu (Ex. 22, 3. Lev. 25, 39, cf. 2 Reg. 4, 1). Sluga recunoaște

datoria, cere să mai îngăduie stăpânul; suma e mare, de aceea stăpânul o iartă, deși acela promite a o plăti — ce era imposibil. τὸ δάνειον (=banî împrumutați, Deut. 24, 11) pentru că suma a rămas neplătită la scadență.

28. Iar eșind sluga aceea află pe unul dintre cei împreună slugă, care era dator lui o sută de denari, și prinzându-l îl sugruma zicând: Plătește-mi dacă-mi ești dator. 29. Deci căzând cel împreună slugă cu el îl ruga zicând: Mai îngăduiește-mă, și-ți voi plăti. 30. Iar el nu voia, ci ducându-se îl băgă în temniță până va plăti datoria. 31. Văzând deci ceialați împreună slugi ai lui celece se făcuseră s'aă întristat foarte, și venind aă spus domnului lor toate cele întâmplate. Partea a doua a asemănării espune contrarul în purtarea slugii, căreia iertase stăpânul datoria, față de altul împreună slugă. Acesta se pune pe punctul de vedere al dreptului (*Plătește-mi* etc.); întrebunțează dreptul roman, după care creditorul poate duce cu forța pe datoraș la judecătorie, cf. 5, 26. *O sută de denari*; 1 denar=34 cr. austr.; datoria era deci $\frac{1}{600.000}$ parte din a sa la regele. Păcătuirea omului față de aproapele e mai mică decât față de Dzeu. *Îl sugruma* (ἐπιγυε): pentru că cu forța îl trăgea înaintea judecătoriei. *εἴ τι* (după NBCD. *Origen, Crizostom*; *Recepta are ὅ τι*) exprimă logica nemilostivă: Tu se știi că trebuie să plătești dacă dorești ceva; ἀπόδος are emfază. *σύνδουλος* nu e paralel cu cele dântai, ci exprimă raportul amëndurora de subordonare către regele arătând cu cât mai mare este asprimea lui ca creditor. *Crizostom*: *El nu și-a adus aminte de felul rugăminter sale la umanitatea stăpânului său.* După: *cel împreună slugă* v. 29 unele Msse aă: *la picioarele lui*; asemene aă unele: *πάντα* după *voii plăti fie.* *Nu voia*: se îngăduie. *S'aă întristat*: pentru această asprime și maltratare; *merg la stăpânul se ceară ajutor.* *Crizostom*: *Nici oamenilor nu plăcu aceasta, decum lui Dumnezeu.* διασαφείν=a explica, lămuri, a face la înțeles. *Vulg. narraverunt*; mai bine însă este *declararunt.* τῆ ζωίῳ ἐαυτῶν (BCN al. nu αὐτῶν); reflexivul exprimă că σύνδουλοι merg la stăpânul lor în urma poziției către acesta; încrederea numai la acesta îl îndreptează.

32. Atunci chiemând pe el domnul său zise lui: Slugă vicleană, toată datoria ți-am iertat ție pentrucă m'ai rugat; 33. nu să cădea și ție să-ți fie milă de cel împreună slugă, precum și mie mi-a fost milă de tine; 34. și mâniindu-se domnul lui l-a dat pe el muncitorilor până va plăti lui toată datoria. 35. Așa și Tatăl meu cel ceresc va face vouă, de nu veți ierta fiecare fratelui său din inima voastră. Partea a treia arată toată întâmplarea ca întristătoare; cel grațiat nu e mântuit de răutate cu totul; după aceasta fără îndoială se pedepsește și mai aspru. Stăpânul iertase o sumă foarte mare, deși sluga îl rugase numai să amâne terminul plătirii (ἐπεὶ παρεκάλεσάς με); acesta încă trebuia să se arăte milostiv către soțul său. *Muncitorii* sunt care pedepseaū pe datorașul zăbavnic; așadar nu temnițerii, deși aceștia încă săvârșeau câte odată tortura; este înmaginea muncii din iad (8, 29. Lc. 16, 23. Apoc. 14, 10). *Ēdei* moralicescul oportuit. *Până va plăti; Crizostom: În veci, pentrucă nicicând nu va putea plăti.* Astfel se pedepsește asprimea acestei slugi față de fratele său. V. 35. conține învățătura parabolei. Regele e Dumnezeu, datorașul fiecare om care prin mulțimea păcatelor contrage datorie mare către acesta, dar i-să iartă pentru grația în Cristos. Aceasta trebuie să îndemne pe fiecare a fi milostiv către aproapele său care-l greșește. *Din inima voastră* (cf. Efez. 6, 6) exprimă adevărata natură a iertării, care e caracterul fiilor lui Dumnezeu. Recepta mai are: *greșelele lor; lipsesc NBDL Min. mai multe Verz. Părinți.*

B. Călătoria lui Isus la Ierusalim, 19, 1—20, 28.

§. 32. Desfacerea căsătoriei, 19, 1—12.

(Mc. 10, 1—12).

1. Și a fost când sfârșise Isus cuvintele aceste, a trecut din Galileea și a venit în hotarele Iudeii, de ceca parte de Iordan. 2. Și a mers după dânsul mulțime mare, și tămăduea pe ei acolo. Aceste versuri espun pe scurt cum Mântuitorul încheie lucrarea sa în Galileea și trece în ținuturile Iudeii. *A fost nu*

determină timpul, ci e trecere la un șir nou de idei (cf. 7, 28. 11, 1. 13, 53); nu eschide lucrarea precedentă în Iudeea. *A trecut din Galileea* cf. 17, 22. 24. *De ceea parte de Iordan* nu trebuie înțeles: a venit în hotarele Iudeii dincolo de Iordan pentru că Iudeea nu se estindea peste Iordan (*Ios. Flavii*, Bell. jud. 3, 3. 5) — deși unele cetăți despre răsăritul Iordanului se numără la Iudeea (Ptol. 5, 16, 9), apoi evangelistul deosebește între Iudeea și Perea —, ci aparțin la ἡλιθίων desemnând drumul apucat de Isus: din Galileea a venit prin Perea la Iudeea; așadar de ceea parte a Iordanului.¹⁾ *Tămăduca pe ei*: mulțimea, dar obiectul logic sunt bolnavii lor (12, 15. Win. p. 139). *Acolo*: în Perea.

3. Și s'a'a apropiat către densusul fariseii ispitindu-l pe el și zicând: Slobod este a lăsa pe muierea sa din orice pricină? Pe vremea Mântuitorului era ceartă între școala Șammai și Hillel pentru desfacerea căsătoriei (cf. 5, 31). Fariseii voesc ca Isus să se declare în acest punct pentru că oricum va produce ura amânduror școalelor, sau cel puțin pe una va întărita contra lui; în aceasta zace ispitirea.²⁾ *ei* la întrebare directă, cf. 12, 10. ἀνθρώπων lipsește NBL Min.; αὐτοῦ se rapoartă la subiectul din context, adică τὸς cuprins în ἔξοτι. *Din orice pricină*: așa explica școala lui Hillel Deut. 24, 1. 2 (עדות דבר, goli-ciunea unui obiect), care era la putere atunci, cf. 5, 31.

4. Iar el răspunzând zise: Nu ați citit că celce a făcut dintru început bărbat și muiere i-a făcut pe ei? 5. Și a zis: Pentru aceea va lăsa omul pe tată și pe mamă și se va lipi de muierea sa, și vor fi cei doi un trup. 6. Pentru aceea mai mult nu sunt doi ci un trup. Deci ceea ce a împreunat Dumnezeu, omul să nu despartă. Isus nu bagă în seamă întrebarea, ci arată ființa căsătoriei după raportul genurilor între olaltă, după care nu se poate desfința, pentru că este unire trupească și sufletească. *Celce a făcut*: pe

¹⁾ Comparând Io. 11, 54. Lc. 17, 11 avem: învierea lui Lazar, retragerea în Efraim; călătoria prin Samăria și Galileea (Lc. 17, 11); trecerea Iordanului, călătoria pe malul răsăritean, trecerea în teritoriul Iudeii (poate la Betabara), venirea peste Iericho la Ierusalim (Mt. 20, 29).

²⁾ Unii exegeți cred că fariseii pun întrebarea lui Isus pentru că era în teritoriul lui Irod Agripa care se despărțise de muiere și vor irita și pe acesta contra lui.

om, având în vedere Gen. 1, 27 (*Zigaben*). ἄρσεν καὶ θῆλυ însemnează înseși genurile: bărbătesc, femeesc. Dzeu n'a creat dintru început doi indivizi omenesți cari s'au împreunat din întâmplare și arbitrar iarăș s'au despărțit, ci două genuri cari se pretind unul pe altul; sânt îmbinate strâns. *Dintru început* cf. Mc.; ce dovedește Isus cu T. V. (Gen. 2, 24, după LXX). Subiectul la *a zis* este *celce a făcut*. După istorisirea Gen. cuvintele aceste le-a rostit Adam, dar Mântuitorul arată că el le-a grăit ca organul lui Dzeu, creatorul lui. *Pentru aceea* se rapoartă la cuvintele rostite nemijlocit de Adam: *Acesta e os din oasele mele etc.*; apoi continuă Adam cu *pentru aceea*, adecă fiind unitate din început, căci muierea a fost luată din bărbat, și această duplicitate tinde a se re'ntoarce la unitatea originală, de aceea: *Va lăsa omul etc.* Mântuitorul desfășură ideea că căsătoria nu se poate desface în opunere cu fariseii — arătând că această legătură este așa intimă că rupe orice legătură de altă natură; chiar pe cea între părinți și copii. Această unitate se arată apoi și mai mult: *Se va lipsi . . . și vor fi cei doi un trup. Cei doi* lipsește în original și e întregire a LXX. εἶναι εἰς e evraizm. Deși bărbatul și muierea rămân doi indivizi, totuș în această unire devin numai un spirit, un suflet, chiar un trup. În căsătorie se restabilește unitatea din început. De aceea zice Mântuitorul că nimărul nu-i permis a desface căsătoria (*οὐκέτι*: după ce s'a încheiat): nici alt om, dar nici căsătoriții, ci numai Dumnezeu pentru că el i-a unit. Contrastul între Dumnezeu și om. Neutr. *o* stă în loc de *oūs* spre a exprima cu atât mai mult unitatea adevărată.

7. Zis-aŭ lui: Pentruce dar Moisi a poruncit a da carte de despărțire și a o lăsa? 8. Zise lor: Că Moisi după învërtoșarea inimii voastre a îngăduit vouă să lăsați muierele voastre; iar din început nu a fost așa. 9. Iar zic vouă că oricine va lăsa pe muierea sa fără numai pentru curvie și va lua alta, preacurvește; și celce ia pe cea lăsată, preacurvește. Fariseii înțeleg pe Isus că el nu încuvințează desfacerea căsătoriei și-i pun întrebarea, de ce a permis-o Moisi? Ei nu amintesc cauza din care s'ar putea desface căsătoria. *A poruncit . . . a o lăsa* exprimă: Tu zici

că căsătoria nu se poate desface după ideea lui Dzeu, deci Moisi cum a poruncit Deut. 24, 1? Isus s'ar pune — cred ei — în conflict cu Moisi. El le arată cauza acestei dispozițiuni a lui Moisi. *Învërtoșarea inimii* lor; starea de neprimire a armoniei spirituale; tâmpirea lor morală, etc. au îndemnat pe acesta să fie concesiv, deși nu corăspunde ordinii primitive. *αρός* exprimă ce s'a luat în privire (Win. p. 378). *Pentru deosebite cauze ale celorce își uriau femeile și nu se împăcau cu ele. A legiuit deci a le lăsa ca să nu fie omorite (Zigaben). Nu a fost așa: ca să se fi încuvințat a lăsa pe muierea sa dându-i carte de despărțire. Dumnezeu a putut lăsa din strictețea legii, pentrucă întrând păcatul în lume a întinat toate legăturile, deci și a căsătoriei. Fiind această legătură neperfectă acum, lucru de sine înțeles este că se poate desface; celece se leagă numai din afară sunt dezbinatē și după partea lor internă. În împărăția mesianică este altfel. Aci trebuie omul și toate raporturile aduse în starea de mai înainte, deci încețază și dispenza dată păcatului. De aceea: *Iar eu zic vouă* etc. Numai cea căsătorie e desfăcută în care legătura internă s'a desfințat prin adulteriu. După căsătorie nici bărbatul nici muierea nu pot rupe credința conjugală; la din contră este *πορνεία*: desfrânarea uneia măritate sau unui căsătorit. *Oricine . . . preacurvește* pentrucă căsătoria cu muierea lăsată e validă încă. *Celce ia . . . preacurvește* pentrucă cea părăsită după drept este muierea altuia. Cuvintele *Și celce ia pe cea lăsată, preacurvește* lipsesc în unele Msse și par a fi adause din Mc. 10, 9.*

10. Ziseră lui învățaceii: Dacă astfel e pricina cu muierea, nu folosește a se însura. 11. Iar el zise lor: Nu toți cuprind acest cuvânt, ci căror s'a dat. 12. Că sunt fameni care din pântecul mamei lor s'au născut așa, și sunt fameni care s'au scōpit de oameni, și sunt fameni care se scopesc pe sine inșiși pentru împărăția cerurilor. Celce poate cuprinde să cuprindă. *Învërtoșarea inimii* — accentuată mai înainte — cunosc învățaceii că e foarte lățită între oameni și cred că avându-se astfel cu căsătoria mai bine este a nu o sēvērși. *Zigaben: Dacă numai o cauză este între bărbat și muiere care-i desparte. Ei cunosc*

din experiență cazuri că una sau amândouă părțile sunt nemulțumite în căsătorie și ar desface-o. *Nu folosește*: pentru că unicul motiv a se desface de sarcina căsătoriei este preacurvia. Isus nu respinge deducțiunile făcute din cuvintele sale, dar greutatea este, după dânsul, în împrejurarea că omul numai prin grația dumnezească poate cunoaște și păstra acest raport. *Acest cuvânt* se rapoartă la cele precedente (*nu folosește a se căsători*): Necăsătorirea nu e datorința tuturor, nici zace în puterea lor, ci numai a celorce Dumnezeu a dat grația înfrânării trupesti. *ἠνοεῖν*: a înțelege și aplica cuvintele în praxă = a rămâne necăsătorit. Omul nu poate învinge boldul sexual fără grația dumnezească. V. 12. explică Isus cine sunt *câror s'a dat* zicând: *Că sunt fameni* etc. El confirmă aserțiunea învățăceilor (*bine este a nu se căsători*), dar adaugă: această renunțare la mulțumirea acestui bold trebuie să se facă pentru împărăția cerurilor. Isus nu cugetă aci la famenii fizici care s'aun născut așa, sau oamenii i-aun făcut, ci la cei spirituali. Abnegațiunea aceasta nu se poate aștepta dela toți, de aceea: *Celce poate cuprinde* etc. cf. 1. Cor. 7.

§. 33. Isus binecuvântă pruncii, 19, 13—15.

(Mc. 10, 13—16. Lc. 18, 15—17).

13. Atunci aduseră la dânsul prunci ca să pue mâinile pe ei și să se roage; iar învățăceii i-aun certat pe ei. 14. Iar Isus zise lor: Lăsați pruncii și nu-i împedecați pe ei să vină la mine; căci celor ca aceștia este împărăția cerurilor. 15. Și punând mâinile pe ei s'a dus de acolo. *Atunci*: când s'a adunat mulțime împrejurul lui Isus (v. 1) aun adus și prunci ca să-l roage să-l binecuvinte. Punerea mânilor din vechime era simbolul împărtășirii darurilor și puterilor mai înalte (Gen. 48, 14. Evr. 6, 2. cf. Acta 6, 6). Conj. lângă *iva* după pret. înfățișează cele întâmplare ca cum s'ar petrece acum (Win. 270). Învățăceii îi opresc crezând că Mântuitorului va displace; de aceea îi certău, adecă opreau pe celce aduceau pe copii. *αἰτοῖς* (pe ei) se rapoartă la subiectul din *aduseră*. *Celor ca aceștia* (*τῶν τοιούτων*): sunt copii ca aceștia, dar și aci se ia caracterul lor (cf. 18, 5). *Împărăția cerurilor*

e aproape de fiecare, dar numai cel smerit, cel copilăresc-naiv are darul de a o primi, pentru că se cere credință.

§. 34. Tânerul bogat, primejdia avuției, 19, 16—26.

(Mc. 10, 17—27. Lc. 18, 18—27).

16. Și iată apropiindu-se unul zise lui: Învățătorule, ce bine voi face ca să am viața veșnică? 17. Iar el zise lui: Ce mă întrebi de bine? Unul este cel bun. Iar de voești să intri în viață, ține poruncile. 18. Cari? zise. Iar Isus zise: Să nu ucizi, să nu preacurvești, să nu furi, să nu mărturisești strîmb, 19. cinstește pe tată și pe mamă, și să iubești pe aproapele ca pe tine însuși. 20. Zise lui tânărul: Toate aceste am ținut; ce-mi mai lipsește încă? Pe drum cere un individ învățatură (v. 22. Lc. 18, 18). După *Învățătorule* Recepta citește *bune*, care lipsește SBDL Min. al. și pare împrumutat din Mc. 10, 17. Lc. 18, 18. Întrebătorul după descrierea următoare a observat strict prescripțiile legii mozaice, dar aceste nu-l mulțumesc; el dorește a cunoaște binele special care făcându-l să va învrednici de împărăția mesianică; de aceea întrebarea *ce bine voi face* are emfază. El este pe baza legii mozaice, Isus îl face a cunoaște binele în natura adevărată, nu precum și-l închipuia acela; îi arată că el din inima sa nu poate scoate ceva bun. De aceea: *Ce mă întrebi de bine?* (după SBDL. Vulg. Itál. Origen; Recepta: *Ce-mi zici bun? Nime nu e bun fără numai unul, Dumnezeu;* pare corectură după Mc. Lc.). Isus zice *unul este bun*: Dumnezeu; întrebătorul deci se nu-și închipue că ar posede în sine ceva bun, din contră are lipsă a se pocăi (Rom. 2, 13. Gal. 3, 10, sq.); nici consistă bunătatea în acumularea faptelor bune, ci în apropierea de Dumnezeu care ca bunătatea absolută dă oamenilor bunuri adevărate. Posibilitatea acestei apropieri este dată în împlinirea poruncilor lui Dumnezeu ca expresiunea voei lui. *Poruncile* (singuratiche părți ale legii) sunt prea generale, de aceea întrebătorul voește a ști special care îl poate introduce în împărăția mesianică. *ποιος* exprimă calitatea: cum sunt; ce pretind? Între atari porunci amintește Isus unele din Decalog

(Ex. 20, 12—16) adăugând Lev. 19, 18: iubirea aproapelui, pentru că numai așa avem măsura deplină a stării morale (Rom. 13, 9 sq.). τó pus în frunte substantivează propoziția (Win. p. 103 sq.). Tânerul răspunde: *Toate aceste etc.* Nu avem motiv a ne îndoi de adevărul mărturisirii; pare că intradevăr și-a dat șilinta a observa legile, a se feri de păcat mai greu, totuși avea conștiința că nu e deplin moral. Dreptatea externă avea, dar nu pe cea prevăzută încă în T. V. care căuta cele sante și depline concentrându-se în așteptarea Mesiei. Iubire de sine manifestă tânerul când întreabă: *Ce-mi mai lipsește încă? ὅστις εἶν = a avea lipsă, a fi cu ceva îndărăt.*

21. Zise Isus lui: De voești să fi desevârșit, mergi vinde averea ta și dă-o săracilor, și vei avea comoară în cer, și vino urmează mie. 22. Iar auzind tânerul s'a dus întristat; că avea avere mare. După declarația tânerului Isus îi arată partea slabă. *Desevârșit* e cuprins în *ce-mi lipsește*: vieța veclnică ajunge omul numai împlinind cu scumpătate prescripțiile legii ca voea celui Preainalt. De voește însă cineva o treaptă mai înaltă a perfecțiunii morale și un grad mai înalt de fericire trebuie să vândă averea și să urmeze Domnului ca învățacel. Isus pretinde două lucruri: a vinde averile și a-l urma lui; dar nu dă poruncă ci sfat¹⁾. *Vei avea comoară în cer* cf. 5, 12. 6, 20. *Vinde averea ta* exprimă că tânerul era legat cu inima de lume, ce dovedește și *s'a dus întristat* adăugându-se observarea: *Că avea avere mare*. Întristarea aceasta se explică lesne: Dorința tânerului de a se face părtaș împărăției mesianice nu se poate realiza pentru că cuvintele lui Isus sunt prea serioase și el vede că nu le poate împlini. Adânc pătrunsese cuvintele acestuia în inima lui, îi arătase calea renașterii, dar cătușele cari-l țineau de această lume sunt prea tari și nu le poate rupe. Abia i-s'au deschis porțile fericirii și i-să închid înaintea ochilor.

¹⁾ *Augustin* (Serm. 16. de temp.): „Aliud est consilium aliud praeceptum. Consilium datur, ut virginitas conservetur, ut a vino et a carnibus absteineatur, ut vendantur omnia et pauperibus erogentur. Praeceptum vero datur, ut justitia custodiatur, ut omnis homo divertat a malo et faciat bonum. Denique de virginitate dicitur, qui potest capere capiat; de justitia vero non dicitur, qui potest facere faciat, sed omnis arbor, quae non facit fructum bonum, excindetur et in ignem mittetur. Consilium qui libenter audierit et fecerit majorem habebit gloriam; praeceptum qui non impleverit, nisi poenitentia subvenierit, evadere poenam non poterit“.

23. Iar Isus zise învățăceilor săi: Adevăr zic voue că un bogat cu anevoie va intra în împărăția cerurilor. 24. Iarăș zic voue că mai lesne va intra cămila prin urechile acului decât bogatul în împărăția cerurilor. Atitudinea tînerului îndeamnă pe Isus să arăte primejdia averii, care cauzează multe griji (crescentem sequitur cura pecuniam, *Horatiu*, *Carm.* 3, 16. 17); de aceea și împedecă pe oameni să intre în împărăția lui Dumnezeu. Această dificultate se simbolizează prin proverbul: *Mai lesne etc.* Variantă este *διελθεῖν* și *εισελθεῖν*; păstrând pe *εισελθεῖν* se închipue urechile acului ca o poartă. Isus nu zice că un bogat absolut nu poate fi părtaș împărăției cerurilor, ci numai cu anevoie (*Origen*, *Crizostom*; *Ieronim*: Non dixit impossibile, sed difficile). Unii credeau că proverbul nu e potrivit și au schimbat pe *κάμηλος* cu *κάμιλος* (*funea corabiei*), dar acest cuvânt în grecește e necunoscut până la *Suidas*. *ῥακίς*=ac; cuvânt în grecoitatea de mai apoi. Unii citesc v. 24: . . . a trece (*διελθεῖν*) decât bogatul să intre (*εισελθεῖν*) . . . după BD Itala, Vulg. și în parte C.

25. Iar auzind învățăceii se miraă foarte zicînd: Cine dar se poate mîntui? 26. Iar Isus privindu-i zise lor: La oameni aceasta este cu neputință, iar la Dumnezeu toate sînt cu putință. Învățăceii conclud din cuvintele lui Isus — bogatul cu greu poate intra în împărăția lui Dumnezeu — că nici ei nu vor fi părtași acesteia, pentru că mult-puțin sînt legați de lume. Existînd această greutate, chiar neputință pentru cei bogați, se întrebă îngrijați, cine se poate mîntui. Isus în răspunsul său arată că omul cu puterile sale nu poate învinge această greutate, dar ei vor avea ajutorul lui Dumnezeu care-i întărește; de aceea la Dumnezeu toate sînt cu putință (*Mc.* 9, 23). *εμβλέψας*; *Crizostom*: *A privit cu blîndeță și plin de iubire ca să nu-i spăimînte.* *Ieronim*: *Interrogantibus discipulis et admirantibus austeritatem dicti . . . clementia sua severitatem sententiae temperavit.* La oameni etc. exprimă că aceștia nu sînt în stare a face. Aceasta se rapoartă la: să se mîntuească cel bogat.

§. 35. Răsplata celor ce au urmat lui Isus, 19, 27—20, 16.

(Mc. 10, 28—31. Lc. 18, 18—30).

Cele zise de Mântuitorul asupra ténérului Petru le aplică la sine (se simțea încă lipit de lume) și întreabă ce crede Isus de ei? Acesta le arată (v. 28. 29) că pentru faptele lor vor fi răsplătiți, ce lămurește cu o asemănare, care se află numai la Mt.

27. Atunci răspunzând Petru zise lui: Iată noi am lăsat toate și am venit după tine; ce va fi dar nouă? 28. Iar Isus zise lor: Adevăr zic vouă că voi care ați venit după mine, la nașterea a doua, când va șede Fiul omului pe tronul măririi sale, veți șede și voi pe douăsprezece tronuri judecând cele douăsprezece seminții ale lui Israil. 29. Și tot care și-a lăsat frați sau surori sau tată sau mamă sau prunci sau țarine sau case pentru numele meu, însutit va lua și viață vecinică va moșteni. 30. Iar mulți ântâi vor fi pe urmă și cei de pe urmă ântâi. Ténérul nu voia să se lapede de avere, iar învățaceii au lăsat toate ale lor; pentru aceasta crede Petru că trebuie să aibă răsplătire. *Noi* e pus cu emfază în frunte: contrast cu ténérul. *Toate*: averi, ocupațiune, etc.; apostolii deci n'au continuat chiemarea de mai nainte. *Ce va fi dar nouă*: ca recompensă pentru aceasta. Isus răspunzând arată prerogativele învățaceilor (v. 28), dar aceeaș vor avea și alții care au făcut ca dênșii (v. 29). *Renaștere* (a doua naștere) se leagă la *veți șede*: procesul de prefacere al univertzului, care începe în individ (Tit 3, 5), trece la creatura întreagă și sfârșește la ziua judecării. Această re'noire a început cu înălțarea lui Isus și pogorrea Spiritului sânt și la sfârșitul zilelor este terminată (Apoc. 11, 5 cf. Ezech. 47, 1. Zah. 14, 8). Atunci Mântuitorul apare ca rege; șede pe tron ca stăpânitor; învățaceii vor lua parte (*și voi*: precum Mesia) și vor judeca: speciala manifestare a stăpânirii. Cele promise lor se dau și altor credincioși, cf. 1. Cor. 6, 2. Recepta citește *muiere după pe mamă*; unii au *înmulțit*, alții *însutit* (NCDX Verz.). Lc. 18, 30 adaugă: în acest veac și în veacul viitor viață vecinică, cf. Mc. 10, 30. Răsplată vor avea

aceștia și aici pe pământ pentru că au urmat lui Cristos; Dumnezeu hotărăște mărimea și felul ei (7, 9, 10. Lc. 11, 11). Și aici arată Isus că trebuie rupte și cele mai intime legături dacă împedecă pe cineva a-î urma lui. Răsplătirea aceasta nu se dă după timpul chemării ci după stăruința intrinseca; de aceea: *Μὴ ἀντὶ* etc.; care au primit grația chemării mai înainte vor fi pe urmă și din contra.

20, 1. Căci asemenea este împărăția cerurilor omului stăpân de casă, care a eșit foarte de dimineață să năimească lucrătorii în viea sa. 2. Iar tocmindu-se cu lucrătorii câte un denar pe zi i-a trimis pe ei în viea sa. 3. Și eșind pela ora a treia văzu alții stând în târg fără lucru, 4. și acelora zise: Mergeți și voi în vie, și ce va fi drept voi da vouă; iar ei s'au dus. 5. Și iarăș eșind pela ora a șesea și a noaua asemenea a făcut. 6. Iar eșind pela ora a unsprezecea află pe alții stând și zise lor: De ce stați aci ziua întreagă fără lucru? 7. Ziseră lui: Că nimeni ne-a tocmnit. Zise lor: Mergeți și voi în vie. Scopul asemănării este a arăta că și alți credincioși pot avea parte la prerogativele învățăcelilor de acum. *Căci*: dovadă explicativă (19, 30). *Stăpânul* casei e Dumnezeu (13, 24, 18, 23); *ἡμα πρωί* foarte de dimineață, la clasici *ἡμα ἔω*, *ἡμα τῆ ἡμέρας*, *ἡμα ὄρθρου* etc.; împărțitorul plății (v. 8) e Cristos, viea (Is. 5, 1) în care-l mână este împărăția lui Dumnezeu întemeiată pe pământ, care o lucră el cu năimiții săi (apostolii etc.). *ἐκ θηναρίου τὴν ἡμέραν* însemnează prețul dela care a început tocmeala între stăpân și lucrătorii (mântuirea mesianică). *τὴν ἡμέραν* e acuz. determinativ: dela un denar pentru zi. Ora a treia=pela 9. ore, iar a 6. 9. 11: ameză, 3 ore, 5 ore după ameză însemnează timpurile chemării la împărăția lui Dumnezeu. *Crizostom, Teofilact, Zigaben* înțeleg vârsta prunciei, tinereței, cea bărbătească și bătrânețele. *În târg*: aci petrec zilerii. *Ce va fi drept*: cât se cuvine. *Asemene a făcut*: ca la cei de mai înainte. Unii sunt chemați în ora a 11, scurt înainte de încetarea lucrului de zi. Recepta are *ὥραν* după *ἐνδεκάτην*, și *ἀργούς* după *ἑστῶτας*, iar la finea v. 7. *καὶ ὁ ἐὰν ἦ δίκαιον λήψεται*.

8. Iar dacă s'a făcut seară zise domnul viei către economul său: Chiamă pe lucrătorii și le dă plata, începând dela cei din urmă până la cei dântâi. 9. Și venind cei de pela ora a unsprezecea luă fiecare un denar. 10. Iar venind cei dântâi socoteau că vor lua mai mult; și luară și ei fiecare un denar. *S'a făcut seară*: la șese ore când încețază lucrul. *Economul* este cel încredințat cu supravegherea gospodăriei; să lua dintre sclavi. *Le dă plata*: tocmită, *Începând . . . dântâi*: mai întâi celorce i-a chemat în urmă, apoi tuturor până vine rândul celor tocmiți întâiu. *Pela ora 11*: care în acest timp au fost trimiși în vie. *Mai mult*: decât un denar — ce a adaus Recepta.

11. Iar primind au murmurat asupra stăpânului casei zicând: 12. Apeștia din urmă o oră au lucrat, și pe ei întocma cu noi i-a făcut care am purtat greutatea zilei și căldura. 13. Iar el răspunzând unuia din ei zise: Prietene, nu-ți fac nedreptate; au nu te-ai tocmit cu mine cu un denar? 14. Ia al tău și mergi. Dar voesc să dau acestui din urmă ca ție; 15. sau nu-mi este slobod să fac ce voesc cu ale mele? Sau ochiul tău este viclean că eu sunt bun? Aceste versuri arată că Dumnezeu dispune după voea sa necăutând la creatură. Grația dumnezească lucră totdeauna după dreptate și iubire, ea se împărtășește fără a privi la meritele omului. *Ūti e recitativ*. *Au lucrat*: au petrecut numai o oră (ποιεῖν cf. Acta 15, 33. 18, 23; 2. Cor. 11, 25). *Căldura*: ceialaltii începuseră lucrul abia înspre seară. *Unuia*: pentru toți care cugetau astfel. *Prietene*: introduce cu blândetă dojana. *Nu-ți fac nedreptate*: dacă ne punem pe punctul dreptății. *δυνατίου* e gen. prețului. *Cu ale mele*: cu proprietatea mea. *Ochiul . . . viclean* correspunde lui $\gamma\gamma \ \text{וי}$, este privirea răutăcioasă care sevrșește stricăciune, ochiul pizmătăreț (Mc. 7, 22. Sir. 14, 10).

16. Așa vor fi cei din urmă întâi și cei dântâi pe urmă; căci mulți sunt chemați, dar puțini aleși — conține învățătura asemănării. Timpul chiemării nu hotărăște la răsplătirea dzească, ci credința cu care s'a

urmat grației lui Dumnezeu. Cei chemați pe urmă să pun pe aceeaș treaptă cu cei chemați mai înainte: *Căci mulți sânt chemați, dar puțini aleși*. Cuvintele aceste lipsesc NBLZ. Min. unele Verz., ca adause 22, 14; dar multe mărturiile au și omiterea să explică din omioteleutonul *ἐσχατοὶ* — *ἐξλεξτοὶ*. Mântuitorul spune că cei chemați în împărăția mesianică vor fi remunerați; unii vor avea deosebită fericire, care atârnă numai dela Dumnezeu. Așa răspunde Isus la 19, 27 și eschide orice pretenție.

§. 36. Isus prezice patimile și moartea sa, 20, 17—19.

(Mc. 10, 32—34. Lc. 18, 31—34).

17. Și suindu-se Isus la Ierusalim a luat pe cei doisprezece deosebi, și pe cale zise lor: 18. Iată ne suim la Ierusalim, și Fiul omului să va da arhierilor și cărturarilor, și-l vor osândi pe el la moarte; 19. și-l vor da pe el păgânilor să-l batjocurească, să-l bată și răstignească, și a treia zi va învia. Pe cale la Ierusalim Isus spune învățăceilor soartea ce-l așteaptă acolo. *Suindu-se* re'ncepe istorisirea 19, 1; poate că Isus trecuse deja Iordanul. *Păgânilor*: Romanilor. Recepta citește *κατ' ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ εἶπεν*; Vulg. lipsește *ἐν τῇ ὁδῷ*, cf. 16, 21.

§. 37. Cererea Zebedeizilor, 20, 20—28.

(Mc. 10, 35—45).

20. Atunci s'a apropiat cătră dânsul muma fiilor lui Zebedei cu fiii săi, închinându-se și cerând oarece dela dânsul. 21. Iar el zise ei: Ce voești? Zise lui: Zi să șadă acești doi fii ai mei unul de dreapta și altul de stânga ta în împărăția ta. Mai înainte vorbise Isus de învierea sa, iar învățăceii cred că după aceasta va întemeia împărăția mesianică (Acta 1, 6). *Atunci*: după profetia precedentă. Zebedeizii credeaū că acum e momentul a se asigura la Mântuitorul de rangul întâi în această împărăție. Acest favor îl cer prin muma lor Salome (27, 56. Mc. 15, 40. 16, 1). Isus răspunde învăță-

ceilor și pare că muma numai a interpretat dorința aceloră; dar nici ea nu îndrăznește a cere dela Isus îndată ci dupăce acesta o agrăește: *Ce voești? De dreapta... de stânga*: a ocupa cele dântăi locuri lângă rege după datina orientalilor (1. Reg. 2, 19. Ps. 41, 10. *Iosif Flaviu*, *Antiq.* 6, 11, 9). În 19, 28 vorbește Isus de tronuri, acum acești doi învățacei voesc să ocupe cele dântăi. Motivul acestei cereri poate fi iubirea a sta totdeauna în apropierea lui Isus, ambiția, jaluzia față de Petru (?).

22. Iar răspunzând Isus zise: Nu știți ce cereți. Puteți bea paharul care eu voi bea. Ziseră lui: Putem. 23. Zise lor: Paharul meu cu adevărat veți bea, iar a șede de dreapta mea și de stânga, nu este al meu a da, ci celorce s'a gătit de Tatăl meu. Isus le arată că ei nu știu ce cer, pentru că nu sânt în stare a suferi împreună cu dânsul, sau nu cunosc natura împărăției lui, care nu e trupească ci spirituală. *Puteți*: putința morală. *Bea paharul*: cu această condiție să implinește cererea lor și însemnează *dueri, suferințe* (Is. 51, 17. 21; Ier. 25, 15. 49, 12) înțelegând paharul patimilor sale (Ps. 60, 5. Io. 18, 11. Mt. 26, 39). *Recepta a adaus: și să vă botezați cu botezul cu care eu mă botez* — lipsesc NBDLZ Min. Verz. Părinți și par luată din Mc. 10. 38. Învățăcelii plini de încredere în sine răspund că pot — ce aduce aminte cuvintele lui Petru Io. 16, 37 — pentru că nu cunoșteau amărăciunea paharului; ei vor urma învățătorului, iar Isus admite aceasta, totuș. . . . După *ci* trebuie întregit: să va da. De ce Isus nu poate da aceasta? Pentru că este hotărît în sfatul veclnic; este o prerogativă a Tatălui (cf. 24, 36. Mc. 13, 32).

24. Iar auzind cei zece s'a au mâniat pentru cei doi frați. 25. Iar Isus chiemându-i pe ei zise: Știți că stăpânitorii păgânilor îi stăpânesc și cei mari îi asupresc pe ei. 26. Nu așa va fi între voi; ci oricare voește între voi să fie mare, să fie sluga voastră, 27. și celce voește între voi să fie întâiul, să fie vouă slugă; 28. precum Fiul omului n'a venit ca să i-să slujească ci să slujească și să dea sufletul său răscumpărare pentru mulți. Supărarea celorlalți învățacei se explică din in-

vidia față de acești doi care, cred ei, vor ocupa cele mai însemnate locuri (*Zigaben*). Aceasta îndeamnă pe Isus a arăta deosebirea rangurilor în împărăția lumească și cea cerească. *Stăpânitorii păgânilor* sînt regenții lor. *Stăpînesc pe ei*: pe păgâni. Compozitul *κατακυριεύουσιν* exprimă că această stăpînire este foarte asupritoare. *Cei mari*: magnații. *Antâiul*: după rang. Însușirea puterii lumești este a se folosi față de cei supuși; iar în împărăția lui Isus se va deosebi numai celce slujește altuia. *Na venit*: în lume. *Să i-să slujească*: ca oamenilor mari; *să dee*: e gradațiune; contrast la cele precedente. El este pilda cea mai elocventă a smereniei — învățaceii să-l urmeze. *Sufletul*: viața (Io. 10, 11. 13, 37. 15, 17). *λύτρον* e prețul de răscumpărare; așa se numește viața pentru că s'a dat pentru alții (1. Tim. 2, 6 cf. 16, 26). Isus decî pe sine însuș s'a jertfit (cf. Num. 3, 44—51, Ps. 49, 8. 9). *Pentru mulți* se leagă cu preț de răscumpărare și exprimă ideea că moartea lui Isus e substitutivă (26, 28. Io. 1, 29. Rom. 3, 25. 5, 6. Efez. 5, 2; 1. Tim. 2, 6; 1. Io. 4, 10; 1. Petru 1, 18 sq. 3, 18. Is. 53, 10). *Mulți* arată că obiectiv Isus a murit pentru toți, dar subiectiv numai unii se mântuesc (Rom. 5, 18; 2. Cor. 5, 15; 1. Tim. 2, 6; 1. Io. 2, 2. cf. Mt. 26, 28. Io. 17, 20. Evr. 9, 28). Liberarea este de pierzarea vecinică (Io. 3, 16. 36. Gal. 3, 13; 2. Cor. 5, 21. Col. 1, 14. 2, 13 sq. 1. Petru 2, 24).

§. 38. Isus vindecă doi orbi, 20, 29—34.

(Mc. 10, 46—52. Lc. 18, 35—43).

29. Și eșind ei din Ieriho a mers după dînsul popor mult. 30. Și iată doi orbi ședeau lângă drum, auzind că Isus trece, aŭ strigat zicînd: Miluește-ne, fiule al lui David. 31. Iar mulțimea i-a certat pe ei să tacă; iar ei și mai tare strigaŭ zicînd: Doamne, miluește-ne, fiule al lui David. *Și ieșind ei din Ieriho*; sinopticii nu spun ceva despre petrecerea în Efraim și călătoria la Betania (Io. 11, 54. 12, 1). *Ieriho* (יריחו sau ירידה) mirositor de balzam) era în seminia Beniamin, cam 7—8 ore de Ierusalim; acum *Rihâ*. Acest oraș este ultima stațiune până la intrarea în Ierusalim. Aju-

torul lui Isus se cere pentrucă este fiul lui David; această numire întărită poporul, căci vedea în Isus numai pe făcătorul de minuni dela Nazaret, nu pe Mesia (Lc. 18, 37). Mc. amintește vindecarea numai a unui orb, *Bartimeu*, iar Lc. zice că s'a săvârșit o vindecare înainte de intrarea lui Isus în Ierihou. Diferența aceasta se aplanează: Isus a săvârșit două vindecări, una când a intrat, alta când a eșit din Ierihou (*Teoflact*). *Să tacă: I-a făcut să tacă ca să nu necinstească pe Isus amestecându-l cu ei (Zigaben)*.

32. Și stând Isus i-a chemat pe ei și zise: Ce vreți să vă fac voue? 33. Ziseră lui: Doamne, să se deschidă ochii nostri. 34. Iar făcându-i-să milă lui Isus s'a atins de ochii lor, și îndată a văzut, și a mers după dânsul. Atențiunea lui Isus se atrage prin cuvintele poporului care voește a opri pe cei orbi să-l chieame fiul lui David, precum și prin stăruința lor asupra acestei numiri. *Ce vreți să vă fac:* deșteaptă speranța vindecării și întărește încrederea lor. *Să se deschidă* este răspunsul, scopul exclamațiunii *miluește-ne*. (v. 30. 31). *S'a atins*, nu aș Mc. Lc. În loc de *ὄφθαλμῶν* citesc BDZ. 13. *ὀμμάτων*; iar după *ἀρέβλεψαν* aș multe Msse, Vulg. Itala, *αὐτῶν οἱ ὄφθαλμοί*.

C. Intrarea și activitatea lui Isus în Ierusalim, 21, 1—25, 46.

Aici avem la sinopticii o istorie cronologică a evenimentelor, totuș Mt. se abate având o introducere istorică (21, 1—16), aranjând apoi materialul după puncte de vedere generale și tratând grupuri mai mari de cuvântări și parabole. În cele din urmă se arată contrazicerea ce întâmpină Isus la mai marii poporului în Ierusalim, care caută a-l prinde și perde. Cele cuprinse în aceste cap. s'a întâmplat în anul din urmă al lucrării Mântuitorului, ce reeșă din atitudinea fariseilor și a lui Isus contra lor. Cronologia și aici se ia în considerare foarte puțin (21, 1 cf. 20, 29; intrarea și eșirea din Betania, 21, 17. 18; cap. 22, 46 e foarte general; 24, 1 leagă cuvântarea precedentă), Mc. e mai precis în espunere, iar relatarea lui Io. completează tabloul întâmplărilor acestui restimp.

§. 39. Întrarea lui Isus în Ierusalim, 21, 1—11.

(Mc. 11, 1—11. Lc. 19, 29—44. Io. 12, 12—19).

Isus intră în Ierusalim Duminecă în 10 Nisan, dar nu direct dela Ieriho cum pare din sinoptici. După Io. 12, 1 sq. Vineri în 8 Nisan (după calendarul ierusalimean 7. Nisan) merge la Betania, rămâne Sâmbătă în casa lui Simon leprosul (Mc. 14, 3. Mt. 26, 6); iar ungerea lui Isus de Maria se spune la Mt. și Mc. mai apoi fără a indegeta timpul. Isus cercetează Ierusalimul deși știe că are mulți dușmani acolo. Până acum a viețuit necunoscut, smerit, fără pompa în care își inchipueau Iudeii pe Mesia; a sosit însă ora când întimpinându-l mulțimea cu onoruri regești să se simbolizeze demnitatea lui mai înaltă. Așa ocupă el centrul teocrației T. V. de unde se lăți apoi împărăția sa. Nu fără înțeles mai înalt este intrarea lui în ziua când se alegea mielul pashal (Ex. 12, 3): Mântuitorul este adevăratul miel pashal (cf. 1. Cor. 5, 7). Învățăceii înțeleg cele întâmplate abia după înviere (Io. 12, 16), iar relatarea este mai precisă și detaliată la Mc.

1. Și când s'aū apropiat de Ierusalim și aū venit în Betfage la muntele maslinilor, atunci Isus trimise doi învățăcei zicând lor: 2. Mergeți în satul care este înaintea voastră, și îndată veți afla o azină legată și mânzul cu ea; dezlegând aduceți-o la mine. 3. Și de va zice voue cineva ceva, ziceți că Domnului trebuiesc aceste; și îndată le va slobozi. *Și aū venit în Betfage*: determină pe când s'aū apropiat; veniseră aproape de sat, dar nu intraseră încă, cf. Io. 4, 5; nu departe era Betania; de aceea nu este diferență cu Mc. Lc. *Betfage* derivă dela בית פנה = casa smochinelor; la poalele de miazăzi ale muntelui olivilor; $\frac{3}{4}$ oră de Ierusalim; acum de el nu se află nicio urmă; în T. V. încă nu se amintește, adese însă în Talmud. *Atunci*: determină timpul; dela Betfage se vede cetatea sântă; în acest moment se întâmplă cele următoare. *Satul înaintea voastră*: Betfage, nu Betania. *Îndată*: cum veți intra acolo. *Veți afla*: Mesia nu trebuia să tocmească mai înainte animalele pe cari să între în Ierusalim; fără îndoială însă trebuie să primim că stăpânul animalelor era cunoscut lui Isus, ce dovedește: *Dom-*

nului trebuiesc. Ceialaltii evangeliști relatează numai despre un azin; Mt. este mai detaliat în narațiune pentru v. 5 — ceeace la ceialaltii nu era scopul. *Origen, Crizostom, Ieronim, Ciril Alex.* zic că numărul doi simbolizează pe Iudei și păgânii. Azinul în vechime era foarte cinstit la Evrei (Jud. 10, 4. 12, 13. 14), mai apoi să înlocuește cu calul (dela Solomon înainte); iar alegându-se pentru intrare festivă arată caracterul simbolic al întregii procedări.

4. Iar aceasta s'a făcut ca să se plinească ceeace s'a zis de prorocul care zice: 5. Ziceți fetei Sionului: Iată regele tău vine la tine blând și șezând pe azin și pe mânz, pe fiul celei de sub jug. Intrarea pe mânzul azinei o au toți evangeliștii; e în legătură cu profeția lui Zah. 9, 9. unde Mesia se descrie ca regele păcii, cui se supune univertzul; care șezând pe azin (simbolul păcii în opunere cu calul, simbolul războiului) intră în Ierusalim, centrul împărăției mesianice. Citatul e liber după LXX¹⁾ și original adăugându-se la început Is. 62, 11. *Fata Sionului:* locul cetății să închipue ca muma locuitorilor (Is. 1, 8). *Pe azin și pe mânz;* și să ia în înțeles epexegetic: pe azin, adecă pe mânzul etc. *πραῦς* (πρ) = smerit; celelalte două cuvinte ale originalului: *drept și mântuitor* (LXX) sunt omise. *ὄνος* e masc. pentrucă stă în strinsă legătură cu *fiul azinei*. LXX numește adese azinul animal sub jug.

6. Iar mergând învățăceii și făcând cum le poruncise lor Isus, 7. aduseră azina și mânzul, și puseră deasupra lor hainele, și șezu pe ele. 8. Iar cel mai mult popor a așternut vestmintele pe cale, iar alții tăiară ramuri din arbori și așterneau pe cale. Învățăceii implinesc porunca învățătorului; aducând animalele pun hainele lor pe ele pentrucă nu știu pe care să va sui Isus; acesta se așază pe ele, adecă pe haine cf. Mc. Lc. care descriu detaliat. *Cel mai mult popor:* cea mai mare parte; *ἐαντων* indică ce a făcut

¹⁾ Mai literal după textul evreesc: *χαίρε σφόδρα θύγατερ Σιών, κήρυσσε θύγατερ Ἱερουσαλήμ· ἰδοὶ, ὁ βασιλεὺς ἔρχεται σοι δίκαιος καὶ σωζων, αὐτὸς πραῦς καὶ ἐπιβεβηκώς ἐπὶ ὑπόζυγιον καὶ πῶλον νέον.*

mulțimea cu hainele după ce învățăceii le puseseră pe animale. Datina veche a orientalilor este a așterne vestminte și ramuri de arbori la primirea regilor în semn de onoare (2. Reg. 9, 13).

9. Iar poporul care mergea înaintea lui și care venea după el striga zicând: Osana fiului lui David, binecuvântat este cel ce vine întru numele Domnului, osana întru cel de sus. 10. Și dacă a intrat el în Ierusalim s'a cutremurat toată cetatea zicând: Cine este acesta? 11. Iar mulțimea zicea: Acesta este prorocul Isus dela Nazaretul Galileii, cf. Io. 12, 12 sq. Cuvântul *osana* (הוֹשִׁיעָה נָא) = *dă mântuire*, dar semnificarea etimologică s'a pierdut și este exclamare: *ura!* Citatul este Ps. 118, 25. *Fiului lui David* (dat. τῷ υἱῷ Δαυῖδ depinde de osana și e construcție evraizantă): să trăească, regelui! Cuvintele aceste le-a adăus poporul însemnând pe Isus ca urmașul lui David; Mesia. *Celce vine întru numele Domnului*: circumscrierea lui Mesia; el e locuitorul lui Dumnezeu (Io. 5, 43). *Osana întru cel de sus*: să provoacă cetele cerești a se alătura la osana de pe pământ; și în cer să fie această strigare; sau Dumnezeu să dea binecuvântare lui Mesia care intră acum. *S'a cutremurat*: toți erau atrași de conductul care intrase în cetate. *Prorocul*: cel trimis, Mesia. Mulțimea îl recunoaște, iar locuitorii din cetate întreabă de nume și starea lui; de aceea răspunsul: *Isus. . . Dela Nazaretul Galileii*: compatriotul nostru, pentru că pare că mulți erau din acele ținuturi.

§. 40. Isus curățește templul, 21, 12—17.

(Mc. 11, 15—19. Lc. 19, 45—48. 21, 37 sq.).

Întâmplarea aceasta nu e identică cu Io. 2, 13 sq. pentru că e la sfârșitul lucrării mesianice a lui Isus în Ierusalim, iar la Ioan la începutul acesteia.

12. Și a intrat Isus în templul lui Dumnezeu, și a scos pe toți care vindeau și cumpărau în templu, și a răsturnat mesele schimbătorilor de bani și jețurile celor care vindeau porumbi, 13. și zicea lor: Scris este: Casa mea casă de rugăciune să va chieama, iar voi o faceți peșteră tâlharilor.

14. Și s'a'ă apropiat la d'ensul orbii și șchiopi în templu, și i-a tămăduit pe ei. După Mc. 11, 11—15 curățirea nu s'a'ă întâmplat în ziua intrării lui Isus în Ierusalim, cum pare a rezulta din textul evangheliei noastre. τὸ ἱερόν însemnează tot complexul templului, sanctuar, iar ναός e templul propriu. Aci avem curtea păgânilor, unde se vindeau cele trebuincioase la jertfe (vin, sare, făină, tămâe, porumbi pentru săraci); mai apoi se ținea aci și sinedriul; se schimbaū monete romane ori grecești cu cele evreești cu cari se plătea darea la templu. Schimbătorii cereau totdeauna agio, de aceea *κόλλυβισται* pentrucă *κόλλυβος* (קולב) = agio, sau și *τετραμισται* dela *τέτρα* = ban mărunt (Io. 2, 14). Gen. τοῦ Θεοῦ nu mai ocură la ἱερόν. Toți evangeliștii confirmă procedarea lui Isus cu Is. 56, 7 și Ier. 7, 11. Cuvintele lui Isus: *peșteră tâlharilor* se explică lesne având în vedere ocaziunea la care s'a'ă rostit: Casa lui Dumnezeu se face un loc pentru câștiguri egoiste. *Teofilact*: *Καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ ἐστὶν ἡ ἀγάπη τοῦ κέρματος*. *Venzătorii și schimbătorii de bani se supun, pentrucă pășirea lui Isus e energică; Ieronim* zice: *Ignem quiddam atque sidereum radiabat ex oculis eius, et divinitatis majestas lucebat in facie*. Eri numai intrase în Ierusalim, azi manifestă că este stăpânul templului (Mal. 3, 1—3). Iubirea sa nemărginită arată acest stăpân tămăduind bolnavii: *orbii și șchiopi*.

15. Iar v'ezând arhieriei și cărturarii minunile cari le-a făcut și pruncii strigând în templu și zicând: Osana fiului lui David, s'a'ă mâniat, 16. și ziseră lui: Auzi ce zic aceștia? Iar Isus zise lor: Da; nici odinioara nu ați citit că din gura copiilor și a sugătorilor voiū face laudă? 17. Și lăsându-l s'a'ă dus afară de cetate în Betania, și a petrecut noaptea acolo. Copiii repeșesc în templu strigătele mulțimii, iar arhieriei și cărturarii caută a suprima aceasta. Arhieriei nu s'ănt care ocupaū oficiul arhieresc, ci preoții ca membri în sinedriu, care după moartea lui Arhelaū (6. d. Cr.) conduceau poporul (*Ios. Flaviu*, Antiq. 20, 10 fin.). Ei se apropie de Isus și-i zic: *Auzi ce zic aceștia?* cu cari cuvinte de o parte îl muștră că el a dat anză la atare abuz în loc sănt, de altă parte îl ispitesc de primește această numire

mesianică. Isus răspunzând le arată cu Ps. 8, 3 că întreaga natură, deci și copiii sunt chemați a lauda pe Dumnezeu. Cuvintele următoare ale Ps.: „Pentru vrăjmașii tăi, a face se amuțească dușmanul și răzbunătorul“ întrebătorii le pot suplini. Isus se declară pe sine Mesia și Dumnezeu, creatorul universului. Citatul e după LXX; evreescul *יָ* (putere) e tradus cu *αἶψος* spre a exprima că lauda celor mici e o putere învingătoare. Numai aci faptele lui Isus se numesc *Θαυμάσια* în T. N. Etimologia numelui *Betania*¹⁾ nu e sigură; acum el Azarieh, arab. el Azir, 15 stadii departe de Ierusalim (*Ios. Flaviu*, *Antiq.* 11, 18), la poalele despre răsărit ale muntelui olivilor.

§. 41. Isus afurisește smochinul, 21, 18—22.

(Mc. 11, 12—14. 20—25).

18. Iar dimineața întorcându-se în cetate a flămânzit. 19. Și văzând un smochin lângă cale a venit la el, și nimic nu a aflat întrânsul fără numai frunze. Și zise lui: Nici odată din tine rod să nu se facă în veci. Și s'a uscat smochinul îndată. *πρωί* = de dimineață. *A flămânzit*: foame firească, nu artificială cu scopul de a afurisi pomul, cum cred *Crizostom*, *Zigaben* etc. *Venit la el* = ἦλθεν ἐπ' αὐτήν. *Lângă cale*: nu era deci plantat în holda cuiva, ci în loc public. *μῦρον* = un smochin singur. În orient smochinii se plantați pelângă drumuri, căci se crede că le priește praful; în regiuni calde fac roade în mai multe rânduri, iar *Iosif Flaviu* (*Bell. jud.* 3, 10, 8) relatează că lângă lacul Genezaret aveau roade 10 luni. Mai întâi începe rodul apoi înfrunzește. Sunt trei feluri de smochine: timpuri, cari încep în Martie și se coc în Iunie (boccore); de vară, încep în Iunie și se coc în August (kermuse); tomnatice cari se coc după ce pomul a perdut frunza și fiind iarnă moale rămân până primăvara următoare (*Winer*, *RWW.*). Și Isus putea să aștepte ca acest smochin plin de frunză să aibă roade; apropiindu-se de el însă constată contrarul. Experiența aceasta folosește Isus a simboliza soarta poporului israelitean, care fiind ales avea să aducă roade în

¹⁾ בית הינו locul curmalelor necoapte (pe muntele maslinilor cresc și finic); בית עניה locus depressionis s. miseriae.

T. V. dar nu le-a adus, nici s'a arătat aplicat a primi rodul
T. N. Smochinul avea frunze nu însă roade, așa și poporul
nu are fapte plăcute lui Dumnezeu (Miha 7, 1. 2).

20. Și văzând învățăceii s'a au mirat zicând:
Cum îndată s'a uscat smochinul? 21. Iar Isus răspunzând zise lor: Adevăr zic vouă, de veți avea credință și nu vă veți îndoi, nu veți face numai ceea a smochinului, ci și de veți zice acestui munte: Ridică-te și aruncă-te în mare, va fi; 22. și toate câte veți cere în rugăciune crezând veți lua. După Mc. 11, 20 învățăceii observă abia a doua zi că smochinul s'a uscat, Mt. contrage istorisirea; ei întreabă pe Isus care le răspunde că având credință vor face și mai mari lucruri. Aceasta exprimă: *ceea la smochin* (s'a făcut) și aruncarea munților în mare. Condițiunea personală este credința când se roagă (*în rugăciune — nu vă veți îndoi*); toate vor primi atunci dela Dumnezeu (17, 20. 7, 7—10. 18, 19).

§. 42. Isus și fariseii din Ierusalim, 21, 23—22, 14.

(Mc. 11, 27—12, 12. Lc. 20, 1—19).

Ura dușmanilor lui Isus ajunsese ultima potență, dar se tem de popor a-l prinde cu forța, de aceea îi pun întrebări ca să-l compromită. Isus le răspunde în 3 parabole: a) cei doi feciori (28—32; are numai Mt.); vierii răi (33—46) și nunta regească (22, 1—14).

23. Și venind el în templu s'a au apropiat de el când învăța arhieriei și bătrânii poporului zicând: Cu ce putere faci aceste? Și cine ți-a dat această putere? 24. Iar răspunzând Isus zise lor: Vă voi întreba și eu un cuvânt, care de mi-l veți spune, și eu vă voi spune cu ce putere fac aceste: 25. Botezul lui Ioan de unde era? din cer sau dela oameni? Iar ei cugetau întru sine zicând: De vom zice: Din cer, va zice nouă: Pentru ce n'ați crezut lui? 26. Iar de vom zice: Dela oameni, ne temem de popor; căci toți țineau pe Ioan de proroc. 27. Și răspunzând ziseră lui: Nu știm. Zise și el lor: Nici eu nu vă spun cu ce pu-

tere fac aceste. Zilele de pe urmă ale lucrării sale Isus petrece în Ierusalim și Betania; aflându-se acum în casa lui Dumnezeu vin arhieriei și bătrânii poporului. Aceste două clase erau și în sinedriu și poate că au fost trimișii acestuia. *Cu ce putere și cine ți-a dat*: profeții T. V. nu erau supuși vrului colegiului său individ în ale oficiului lor pentru că ei păseauă când Dumnezeu îi trimitea. Ca să poată cunoaște poporul de profetul este adevărat sau falz putea și trebuia să-l controleze, respective însuș profetul avea să se legitimeze (Io. 1, 19. Mt. 11, 1 sq.) ca așa să-l asculte ori nu. *Aceste și această* se rapoartă la curățirea templului și la toate faptele săvârșite în Ierusalim. Isus nu le răspunde ci le pune o întrebare. *Botezul lui Ioan*: forma lucrării sale înțelegându-se și aceasta. Botezătorul declarase (Io. 1, 26) că Mesia este în mijlocul lor, dar ei nu au crezut nici s'au lăsat să-l boteze. *Din cer* e contrast la *dela oamenii*. A recunoaște autoritatea mai înaltă a Botezătorului nu voesc, căci și-ar contrazice neprimind pe Isus; a zice că a fost conducătorul unui partid se tem de popor, de aceea se sfătuiesc între sine (*παρ' ἑαυτοῖς*) a răspunde că nu știu. Isus încă nu le spune ce așteptau ei.

28. Iar ce să pare voue? Un om avea doi feciori; apropiindu-se de cel dântâiu zise: Fiule, du-te azi lucră în vie. 29. Iar el răspunzând zise: Nu voesc, în urmă părându-i rău s'a dus. 30. Iar mergând la al doilea zise așijderea. Iar el răspunzând zise: Eū Doamne, și nu s'a dus. 31. Care din acești doi a făcut voea tatălui? Ziseră: Cel dântâiu. Zise Isus lor: Adevăr zic voue, că vameșii și curvele întră înaintea voastră în împărăția lui Dumnezeu. 32. Că a venit Ioan la voi în calea dreptății, și nu ați crezut lui; iar vameșii și curvele au crezut lui; iar voi văzând nu vi-au părut rău după aceea ca să credeți lui. Isus ia ofenziva. *τέξνα, τέξνον* exprimă dragostea părintească. *Eū Doamne*; eū are emfaza și înțelege: da, eū mă voi duce; iar agrăirea *Doamne* exprimă fățarnicie, pentru că în realitate nu s'a arătat această supunere ne'mplinind dorința lui. *Întră înaintea voastră* se rapoartă la viitoarea intrare în împărăția mesianică; aceștia vor intra, dar nu urmează că ceilalți încă

vor fi părtași ei, cf. Lc. 18, 14. *Calea dreptății*: calea co-răspunzătoare dreptății lui Dumnezeu (2. Petru 2, 21. Prov. 8, 20. 12, 28. 17, 23). Botezătorul a viețuit și învățat după dreptatea T. V. *Teofilact*: *În viață neprihănită*; *Zigaben*: *Ca să se arăte și vrednic de credință*; deci putea pretinde să-i creadă. *Văzând*: că vameșii și curvele cred lui. *Nici vi-au părut rău*: nici părere de rău n'a simțit decum să se fi pocăit; exprimă că exemplul acelora n'a avut efect la ei. *Să credeți* e scopul la *nu vi-au părut rău după aceea*. B. unele Verz. și mai mulți Părinți schimbă v. 29 și 30: *Iar el răspunzând zise: Eu Domnule, și nu s'a dus. Și venind la al doilea zise așijderea. Iar el răspunzând zise: Nu voesc, în urmă părându-i rău s'a dus*. Consecința acestei schimbări este apoi că în v. 31 citese B. al. *ὁ ἰσραήλ*, D. Vulg. Itala *ὁ ἰσραήλ* în loc de *ὁ πρῶτος*. Înțelesul parabolei: Părintele e Dumnezeu, viaa este împărăția sa; întâiul fiu sunt păcătoșii care auzind cuvintele pocăinții la început nu ascultă, mai apoi se pocăiesc; al doilea fiu sunt sinedriștii care totdeauna se țineau drepti și ascultători, dar nici venirea Botezătorului nici exemplul păcătoșilor celor mai mari (*vameșii și curvele*) nu i-au înduplecat a se pocăi. Cel mai mulți Părinți înțeleg sub cei doi fii pe Iudei și păgânii. Mai întâi a fost provocat Israil care promisese ascultare (Ex. 24, 7), iar păgânii s'a au opus, n'a au voit să contribuie la zidirea împărăției lui Dumnezeu; venind însă Botezătorul, apoi Isus, și provocându-l să între în împărăția cerească s'a au deșteptat și pocăit lăpădând viața păcătoasă, iar Israil n'a voit.

33. Altă parabolă ascultați. Era un om stăpân de casă, care a sădit vie, și a îngrădit-o cu gard, și a săpat întrânsa teasc și a zidit turn, și a dat-o lucrătorilor, și s'a dus. 34. Iar când s'a apropiat vremea roadelor, a trimis pe slugile sale la lucrători ca să ia roadele sale. 35. Și luând lucrătorii pe slugile sale pe unul l-a au bătut, iar pe altul l-a au omorit, iar pe altul cu pietri l-a au ucis. 36. Iarăș a trimis pe alte slugi mai multe ca cele dântâi, și a au făcut lor asemenea. 37. Iar mai pe urmă a trimis la ei pe fiul său zicând: Se vor rușina de fiul meu. 38.

Iar lucrătorii văzând pe fiul ziseră între sine: Acesta e moștenitorul; veniți să-l omorim și vom avea moștenirea lui. 39. Și luându-l l-au scos afară din vie și l-au omorît. 40. Deci când va veni stăpânul viei, ce va face lucrătorilor acestora? 41. Ziseră lui: Pe cei răi rău îi va perde, și viea o va da altor lucrători care vor da lui roadele în vremile sale, cf. Mc. 12, 1 sq. Lc. 20, 9 sq. *Care a sădit vie* etc. urmează întru toate profetia Is. 5, 1 sq. *ληνός*=teasc; Mc. are *ἑπολήνιον*, adecă vasul care e sub teasc; când era săpat în stâncă se lăsa în fund o gaură pe care curgea mustul. *Turn*: spre a observa din depărtare primejdia ce ar putea veni asupra viei. Viea se năimește pe bani în care caz toate roadele sunt ale stăpânului, sau pe o parte din roade (Mc. 11, 2. Lc. 20, 10). *Roadele sale*: stăpânului său viei, dupăcum se înțelege lucrarea acesteia. *Bă-tut, omorît, ucis cu petri* e gradațiune. *Maî multe slugi ca cele dântâi*: se rapoartă la numărul maî mare de profeți care au venit după Samuil, Natan, Ilie și Elisei, pentrucă prin trimiterea slugilor în două rânduri se fac două perioade de profeți: cei amintiți și urmașii lor. *Vom avea moștenirea lui*: nu=vom ajunge noi moștenitori, ci suntem siguri că și maî departe vom trage foloasele viei; Dem. 7, 26: *Căci se zice a posede și de cele ale altora și nu toți care au posed ale sale*. Mc. 12, 8: *L-au luat și l-au omorît și-l scoaseră afară de vie*, de aceea D. și unele Min. au schimbat în acest înțeles. Răspunsul din v. 41 se relatează la Mc. și Lc. că l-a dat Mântuitorul. *Pe cei răi rău*: răutatea faptei aduce cu sine aceeaș pedeapsă (*ζαζοῖς ζαζῶς*). În *ἐν καιροῖς αὐτῶν* se rapoartă *αὐτῶν* la *καρπούς*, iar *καιροῖς* la repeșirea din fiecare an.

Viea este teocrația T. V. căreia Dzeu a dat legea drept *gard* contra păgânilor, a zidit *teasc*, adecă altarul jertfelor pe care se vërșă sângele prototipic, iar *turn* este templul de unde se supraveghea și păzea poporul ca dintrun observatoriu. *Ziditorii* (lucrătorii) sunt preoții, bătrânii și judecătorii (Is. 62, 6) căror incredințase Dumnezeu conducerea poporului în T. V. (cât timp era departe: dela darea legii până la venirea întru ale sale, cf. Io. 1, 11). *Roadele* sunt onoarea (Mal. 2, 2), mul-

țumita, dragostea și ținerea poporului pe calea dreaptă (Ezech. 34, 2 sq.). *Slugile* sunt profeții, pe care Israil i-a maltratat. În urmă a venit Fiul lui Dumnezeu (Evr. 1, 1), pe care fariseii și cărturarii caută să-l omoare; scoaterea afară din vie profetește moartea Mântuitorului afară de porțile Ierusalimului (Evr. 13, 12).

42. Zise Isus lor: Nicicând nu ați citit în Scripturi: Piatra care aș nesocotit-o ziditorii, aceasta s'a făcut în capul unghiului; dela Domnul s'a făcut aceasta, și e minunată în ochii nostri! 43. Pentru aceea zic vouă, că se va lua dela voi împărăția lui Dumnezeu și se va da neamului care face roadele ei. 44. Și celce va cădea pe aceasta se va sparge; iar pe celce va cădea îl va sfărâma. *Aș nesocotit-o*: ziditorii au aflat că nu e bună la zidire. *Aceasta*: piatra din capul unghiului. Citatul e Ps. 118, 22 sq. după LXX. Înțelesul istoric: Israilul a fost desprețuit de păgâni deși avea menirea a fi atâtul popor; iar în cel tipic se rapoartă de rabinul la Mesia, ceea ce face și Mântuitorul (Acta 4, 11; 1. Petru 2, 6 sq.). *λίθον ὄν* e atracțiune în loc de *λίθος, ὄν* etc. Piatra din capul unghiului corăspunde evreesc. *הַבֵּיטוֹן*: piatra din temelie care se închipuea că ține la olaltă întreg edificiul, în care se concentrează toate puterile (Efez. 2, 20 sq.). Isus grăește ca Fiul omului care în realitate e smerit și desconsiderat, arată fariseilor chemarea dzească și însemnătatea sa teocratică. Mesia era speranța T. V.; venind el și nefiind recunoscut s'a desființat întregul edificiu al acestuia (Rom. 11, 30 sq.). *Dela Domnul*: Dumnezeu este cauza (Io. 1, 6. Win. p. 343). *Aceasta*: nu alta. Forma feminină *ἀλίτη, θανατοῦ* se explică din împrejurarea că neutr. în evreește se exprimă cu femin.; *ἀλίτη*=*ἄλις*, după care e format *θανατοῦ*; mai bine însă se explică dacă îl raportăm la *ζεφάνη γυνίας*. *Și e minunată*: această piatră a unghiului. *În ochii nostri*: a credincioșilor. *Pentru aceea* pare a nu sta în strinsă legătură cu cele precedente; dar celce au nesocotit piatra sunt tocmai cei lăpădați. Israil avea, ca urmașii lui Avram, prerogativa la promisiunile lui; dar nevoind să-și recunoască pe Mesia în persoana lui Isus cel pregătit în T. V., aceste au trecut la

acel popor, care prin credință s'a format din Iudei și păgâni. (1. Petru 2, 9. Rom. 2, 28 sq. Gal. 4, 29). *Neam* (ἔθνος) nu se ia aici despre păgâni în genere, deși aceștia se subînțeleg, ci Israil după spirit. *Roadele ei*: acest popor va aduce rod care corăspunde împărăției lui Dumnezeu; este în sântenie și dreptate (5, 3 sq. Gal. 5, 22 sq. Efez. 5, 9). V. 44. lipsește D. 33. Origen și unii Părinți, se află însă *ABCZ III*; poate fi adaus din Lc. 20, 18. Aci se spune soartea ziditorilor combinându-se Is. 8, 14. 15 cu Dan. 2, 45: Cine se smintește de Mesia cauzează sieși perdere; iar peste cine Mesia vine ca judecător, acela va fi nimicuit cu totul. *λuzuān* însemnează *a vântura*, apoi *a strivi*; imaginea e luată dela o stâncă pe care căzând cineva se zdrobește, iar căzând ea pe cineva îl strivește. La Dan. 1, c. se descrie așa puterea lui Dumnezeu care nimicește tot răul. *Teodoret* traduce în *הרסוהו* pe *הרסו* cu *λuzuān*.

45. Și auzind arhieriei și fariseii pildelele lui cunoscură că despre ei zice; 46. și căutând să-l prindă se temeau de popor, pentru că îl țineau de proroc. Tischendorf are *δέ* (după *NLZ*), dar *BCDX III* *καὶ ἀκούσαντες. ἔχειν τινα εἰς τι* e construcție evraizantă în loc de simplu *προφήτην* (Win. p. 214; LXX Gen. 12, 2; 2. Cron. 11, 22. Acta 13, 22 etc.). Recepta citește *ὡς προφήτην*; Lachmann, Tischendorf după BL. 1, 22 *εἰς προφήτην*. Foarte bine înțeleg conducătorii poporului că Isus în parabolele sale de mai nainte cugetă la dânsul, dar nu cutează a-l ataca pentru că poporul era pe partea lui (cf. Lc. 19, 47. 48. Mc. 11, 18).

Parabola dela Lc. 14, 16—24 nu e identică cu cea de față; pare că Isus a repetit-o adăugând unele trăsuri noi având în vedere pe farisei și arhierii. Partea întâia a parabolei are bază în T. V. (Tef. 1, 7. 8; Prov. 9, 1 sq.) — rabinii au dezvoltat-o în cuvântări asemănătoare; iar a doua (v. 8—14) învață că cel chemat în împărăția lui Dumnezeu trebuie să-și însușească toate condițiile primirii întrînsa, să le împlinească întru toate.

1. Și răspunzând Isus iarăș grăi lor în parabole, zicând: *Lor* se rapoartă la *despre ei* din 21, 45;

vouë, 43. auzind 33. vouë 28. În *parabole* e plur. categoriei, căci urmează numai una.

2. Asămănatu-s'a împărăția cerurilor omului rege, care a făcut nuntă fiului său. 3. Și a trimis pe slugile sale ca să chieime pe cei chiemați la nuntă, și nu voră să vină. 4. Iarăș trimise alte slugi zicând: Ziceți celor chiemați: Iată am gătit prânzul meu, taurii mei și cele grase ale mele s'aū junghiat, și toate sūnt gata; veniți la nuntă. În 21, 37 se numi Isus pe sine fiul stăpânului de casă, acum se zice fiul regelui, care are drept la demnitatea și puterea regească. Suirea pe tron adese se inchipue ca căsătoria principelui cu poporul. Astfel a fost și venirea lui Isus în omenire, a cărui așezare de rege în împărăția lui Dumnezeu se mai zice că mirele cercetează pe mireasa sa (9, 15. Io. 3, 29). *Asămănatu-s'a*, cf. 13, 24. *Omului rege* cf. 18, 23. Plur. *γαυοί* (numai lângă *ἔρδνυα* e sing.) însemnează nuntă, nu ospet în genere. Datina este în orient ca oaspeții să se invite de două ori; în rëndul al doilea servitorii îi însoțesc în semn de onoare. A doua oară trimite stăpânul pe slugile sale și se spue celor chiemați: *Prânzul* etc. *ἄριστον* (*prandium*, prânz) se ținea cătră amiază (*Iosif Flaviu*, *Antiq.* 5, 4. 2), cu care începea ospetul de nuntă, iar pentru cină (*δειπνον coena*), ospetul principal, erau toate gata. *Cele grase*: animalele îngrășate anume, contrast la vitele dela pășune.

5. Iar ei nebăgând în seamă s'aū dus, unul la țarina sa, altul la neguțătoria sa; 6. iar ceialalți prinzând pe slugile lui le-aū batjocurit și omorit. 7. Iar regele s'a mânia, și trimițând oștile sale aū perdut pe ucigașii aceia și cetatea lor a ars-o. 8. Atunci zice slugilor sale: Nunta este gata, iar cei chiemați nu erau vrednici. 9. Deci mergeți la răspântiile căilor, și pe câți veți afla chiemați-i la nuntă. 10. Și eșind slugile acele la căi aū adunat pe toți care aū aflat, rēi și bunī, și s'a umplut nunta de ceice șēdeaū. *Iar ei*: unii din invitați. *Nebăgând în seamă*: se rapoartă la ceice s'aū depărtat; iar ceialalți s'aū purtat dușmănește. *τὸν ἴδιον* e pus pentru pron. posesiv (*Win.* p. 145) și arată că

aceștia au pus mai mult preț pe interesele sale decât pe reverința ce dătoresc regelui; cf. Lc. 14, 18 sq. La respingerea invitației în v. 7. citește Vulg. *Și auzind regele s'a mâniat* etc. A doua chemare se desvoltă și de Paul, Rom. 11: Iudeii, ramurile tăiate ale olivului. *Respântii* sînt locurile unde se întălnesc mai multe strade; cele mai frecventate locuri ale cetăților. Regele lasă să chieame pe alții care mai înainte nu fură luați în considerare. *Esind*: din palatul regesc. *Au adunat*: cu invitarea lor, care au primit-o. *Reri și buni*: nu s'a luat în seamă starea morală a celor chemați; slugile erau vesele că aceștia primesc invitarea. *Reri* e pus înainte, ce dovedește neprecauțiunea procedurii din partea slugilor. *Nunta*: ospetul de nuntă. Unele Msse au *νυμφών*=odaia nupțială, aci însă este sala de ospet.

11. Iar intrând regele se vadă pe cei ce ședeau la masă văzu acolo pe un om care nu era îmbrăcat în haină de nuntă. 12. Și ziselui: Prietene, cum ai intrat aici neavînd haină de nuntă? Iar el a amuțit. 13. Atunci zise regele slugilor: Legându-i picioarele și mâinile luați-l și-l aruncați în întunerecul cel din afară; acolo va fi plângere și scârșnirea dinților. 14. Căci mulți sînt chemați, dar puțini aleși. *Haină de nuntă*: haină corăspunzătoare acestei festivități. *Cum ai intrat și neavînd* etc. exprimă mirarea că acesta a îndrăznit să facă aceasta, deși știea că nu e îmbrăcat după cuviință (*μη̄ ἔχων*, Buttm. Neut. Gr. p. 301, e zis din punctul de vedere al celui întreat; *ὄχι ἔχων* ar refera ceva faptic). V. 13 este: *ἀρατε αὐτὸν καὶ ἐξβάλετε*; NBL Min. Verz. și *Πατριῆς αὐτὸν ἐξβάλετε*. *Legându-i picioarele etc.*: i-să ia toată puterea de a scăpa să nu fie aruncat și a eși din întunerec. *Acolo va fi*: este observarea lui Isus, ce rezultă din *ἔσται*. La idee cf. 8, 12. *Căci* motivează pe *acolo va fi*; între chemare și alegere este deosebire. Nu folosește nici participarea externă la împărăția lui Dumnezeu dacă nu se exercează dreptatea.

Părinții recunosc în parabola aceasta lăpădarea Iudeilor și chemarea păgănilor, apoi că la dobândirea mântuirii este necesară o viață dreaptă. *Cei chemați* sînt Iudeii, de aceea

parabola de față cuprinde timpul înainte și după venirea lui Cristos. *Regele* e Dumnezeu, *Fiul* e Cristos, *mireasa* e biserica, *nunta* e unirea lui Cristos cu biserica, care se serbează după învierea Domnului (Apoc. 21, 2. 9; Io. 3, 29. Efez. 5, 27), iar invitarea o fac apostolii; *haina de nuntă* este viața creștinească adevărată în sântenie și dreptate ca contrast la aparținerea externă a mărturisirii. Sub întâii trimiși înțeleg cei mai mulți Părinți pe profeți, mai bine însă este a înțelege cu Crizostom, Zigaben pe apostoli, pentru că Cristos a chemat mai întâiu. Pedepsa care se amenință cetății este risipirea Ierusalimului.

§. 43. Fariseii și saduceii întreabă pe Isus despre plățirea dării, 22, 15—22.

(Mc. 12, 13—17. Lc. 20, 20—26).

Sinopticii arată cum partidele din sinul Iudeilor se aliază a compromite pe Isus înaintea poporului. Relatările consună, ce dovedește că avem date cronologice sigure.

15. Atunci mergând fariseii au făcut sfat cum să-l prindă pe el în cuvânt. 16. Și trimiseră la el pe învățăceii lor cu irodianii zicând: Învățătorule, știm că ești adevărat și înveți calea lui Dumnezeu în adevăr, și nu-ți este grijă de nimene, că nu cauți la fața oamenilor; spune deci nouă, ce ți se pare? 17. cade-se a plăti dare cezarului, sau nu? ὅπως: scopul sfătuirii a fost să prindă pe Isus. συμβούλιον, la clasicί συμβουλή, συμβουλία cf. 27, 1. 7. 28, 12. Mc. 3, 6. Să-l prindă în cuvânt simbolizează cuvântul ca cursă (παγίς). Fără îndoială parabolele lui Isus au supărat pe fariseii care erau trimiși de sinedriu. Acum se hotărăsc a păși ca partid politic, dar trimit numai unii învățăcei, care să simuleze că de nevoie cer sfatul lui. Fariseii erau reprezentanții rigorizmului legal, ei țin tradițiile vechi, și pentruca să păstreze autoritatea la popor erau contra elinizmului, care începuse a se furișa, și a supremației romane. Iudeii credeaă că fiind poporul lui Dumnezeu sunt supuși popoarelor străine numai de pedeapsă pentru fărâdelegile lor, dar sunt liberi totdeauna; de aceea orice ocaziune era bine-

venită a se desface de jugul roman. *Irodianii* erau partizanii familiei lui Irod Idumeul și îndeosebi ai lui Irod Antipa, nu simpatizau cu Romanii. Contra lui Isus se aliază aceste două partide vrăjmașe între sine. Delegații lor pășesc la Isus cu cuvintele: *Învățătorule, știm etc.; e captatio benevolentiae*; cf. Io. 3, 2 unde se ia în înțeles bun. *Zicând*: prin trimișii lor. *Adevărat*: nu umbli cu minciuna, ce se explică în cele următoare pozitiv și negativ. *Calea lui Dzeu*: ce pretinde Dumnezeu delă oameni (6, 33. Io. 6, 28. Ps. 27, 11). *Zigaben*: *Virtutea pe care merge cineva la Dumnezeu. În adevăr*: corăpunzător ființii acestei căi (Io. 17, 19). *Nu-ți este grijă de nimene*: învățând nu iai în considerare persoanele. *Nu cauți la fața oamenilor*, motivează pe *știm etc.*; poate fi sărac, bogat, învățat etc., tu nu bași aceasta în seamă; fața omului este aparițiunea externă (16, 3). Întrebarea pusă lui Isus pretinde rezolvire hotărâtă: *Cade-se a plăti etc.*; *cade-se*, adică după legea dumnezească, principiul teocratic. Ei voesc să știe dacă după principiile teocratice se poate ca ei să recunoască supremația romană sau să fie recunoscut numai Iehova de regele lui Israil. Conducătorii Iudeilor fanatici, d. e. Iuda Galileu (*Iosif Flaviu*, Antiq. 18, 1 sq. Acta 5, 37), afirmau că poporul ales are să plătească dare numai lui Dumnezeu (templului) și să fie supus numai acestuia. Această doctrină nu se poate confirma din s. Scriptură, pentru că Israiltenii din vechime au plătit deosebite dări regilor proprii, apoi Deut. 17, 15 oprește numai a alege un străin de rege; de altă parte toate stăpânirile sunt delă Dumnezeu (Rom. 13, 1 sq.). Isus afirmând întrebarea l-ar fi învinovățit că este contra legii; negând-o l-ar fi spus stăpânirii romane. *Kaĩσαρ* = *Caesar*; nume familiar, care mai apoi devine numirea oficiului. *Dare* (*zñρος*) cf. 17, 24.

18. Iar cunoscând Isus vicleșugul lor zise: Ce mă ispitiți, fățarnicilor? Arătați-mi banul de dare. 19. Iar ei aduseră lui un denar. 20. Și zice lor Isus: Alcu este chipul acesta și inscripția? 21. Zic: Al cezarului. Atunci zice lor: Dați deci cezarului celece sunt ale cezarului și lui Dumnezeu cele ale lui Dumnezeu. 22. Și auzind s'aă mirat, și lăsându-l pe el s'aă dus. Cunoscătorul

inimilor știe că întrebătorii umblă cu vicleșug, răutate (pentru scopul lor); iar *fătarnicilor* le zice având în vedere cazul prezent, nu caracterizează decî pe farisei în genere. *Ce mă ispițiți*: aceasta este scopul lor; ei îl numiseră drept; cere apoi o monetă cu care plăteau darea; iar ei îi dau un denar. *Banul de dare* e zis spre deosebire de moneda cu care plăteau darea templului: moneda din circulațiune care aveau la sine. Din icoană și inscripție deduce Isus îndatorirea. El arată că în realitate ei recunosc supremația romană, deoarece folosesc moneda care poartă chipul și inscripția ei. *Maimonides*: „Ubi-cunque numisma regis alicuius obtinet, illic incolae regem istum pro domino agnoscunt“. Răspunsul este hotărît: să plătească dare. *Deci*: fiind moneda a cezarului. *Cele ale cezarului*: dare în vamă etc. *Cele ale lui Dumnezeu*; *Crizostom*: *Ce ne folosește la Dumnezeu*. Mântuitorul arată că au să îplinească datorințele către Dumnezeu și împăratul: amîndouă stau în strînsă legătură; ele nu se eschid una pe alta, nu sînt lucrări interne și externe, vecinice și timporale, ordine de conștiință și de drept, ci datorințele de supuși aparțin celor către Dumnezeu: ascultare de oameni și de Dumnezeu (Rom. 13, 1—7. Tim. 2, 1 sq. 1. Petru 2, 13. 14). În cazuri de colizie preced datorințele către Dumnezeu celor către autorități cf. Acta 4, 19. 5, 29. Răspunsul lui Isus desiluzionează pe dușman, care îl părăsesc.

§. 44. Saduceii cer lămurire despre înviere, 22, 23—33.

(Mc. 12, 18—27. Lc. 20, 27—34.)

Încercarea fariseilor de a compromite pe Isus politicește n'a succes; saduceii cred că-l vor prinde neputîndu-le da răspuns la învățătura lor că nu este înviere.

23. Iar în ziua aceea venit-au la el saduceii care zic că nu este înviere, și l-au întrebat pe el zicînd: 24. Învătătorule, Moisi a zis: De va muri cineva neavînd feciori, să iee fratele lui pe muierea lui și va ridica sămîntă fratelui său. La saducei și învățătura lor cf. 3, 7. În punctul învățaturii despre învierea morților voesc să-l prindă. Citatul e Deut. 25, 5 liber după original fără considerare la LXX. *ἐπιγαμβρεύειν*

=□□'=a lua în căsătorie ca cumnat (*γαυβρός*), ocură Gen. 38, 8, care loc avu în vedere traducătorul.

25. Dar au fost șapte frați, și cel dântăiu în-surându-se a murit, și neavând sēmēntă a lăsat pe muierea sa fratelui său. 26. Așijderea și al doilea și al treilea, până la al șeptelea. 27. Iar mai pe urmă de toți a murit muierea. 28. La în-viere deci a căruî din cei șapte va fi muierea? căci toți au avut-o pe ea. Exemplul acesta pare că-l întrebunțau ei totdeună spre a ataca învierea morților. *γίνας* (după NBL Min.) în loc de *γαίνας* (Win. p. 80. 443. b.) *Până la al șeptelea:* în rēnd unul după altul a luat-o și toți au murit fără a lăsa sēmēntă, adecă urmași. *La înviere în-semnează* vieța care va urma după actul învierii. Întreaga istorisire e ficțiune (*Crizostom*).

29. Iar răspunzēnd Isus zise lor: Rētăciți neștiind Scripturile nici puterea lui Dumnezeu. 30. Căci la înviere nu se vor însura, nici se vor mărita, ci sūnt ca āngerii lui Dumnezeu în cer. 31. Iar despre învierea morților nu ați citit ce s'a zis vouē de Dumnezeu care grăește: 32. Eū sūnt Dumnezeuul lui Avram și Dumnezeuul lui Isac și Dumnezeuul lui Iacob? Nu este Dumnezeu al morților ci al viilor. 33. Și auzind mulțimea s'a mirat de învățătura lui. Isus le demonstră că ei retăcesc contra Scripturēi, dar nu cunosc nici puterea lui Dumnezeu: învățătura lor că nu este înviere, dedusă din căsătoria de levirat, nu este dreaptă. *γαυοῖα* se rapoartă la bărbați, *γαυῖζοιται* la fete pe cari părinții le mărită. Isus afirmă că după înviere se vor nimici raporturile cari au existat aici pe pământ. Până când neamul omenesc e muritor are nevoie de conservarea speciei sale, dar când intră în nemurire, atunci se asemēnă āngerilor, adecă se spiritualizează (1. Cor. 11, 11 sq. 15, 42). Dar ei nu numai că au idee falsă, senzuală, despre înviere, ci învățătura lor contrazice și Scripturēi. *La înviere:* când începe o nouă vieță în trupurile preamărite (1. Cor. 15, 44); atunci încetează procesul de producere, dar nu deosebirea genurilor. *În cer* aparține la āngerii nu la sūnt, pentrucă se are în vedere timpul după înviere (25, 31 sq. 1.

Cor. 15, 52; 2. Petru 3, 13). Urmează combaterea învățurii că nu este înviere. *Iar despre învierea e opus lui căci la înviere; se leagă cu nu ați citit.* Citatul este Ex. 3, 6 liber după LXX. Mulți exegeți — cu nedrept — au văzut în aceste o mărturie că saduceii recunoșteau numai Pentateuhul. *Nu este Dumnezeu al morților e propoz. maioră a concluziunii că în acel loc al Scripturii se dovedește învierea.* Această deducție saduceii n'au făcut-o, de aceea nici nu înțeleg Scriptura (v. 29) — ce voia Isus să dovedească. Iehova e Dumnezeul viilor, nu al morților, deci nu poate fi Dumnezeul celor care sunt nimiciți cu totul; *Crizostom: Nu este al celorce nu sînt și al celorce odată au dispărut și nu vor învia mai mult.* Lui Moisi însă Dumnezeu a zis că este Dumnezeul părinților lui Israel, deci aceștia prin moarte nu au perit de tot, ei continuă viața individuală și așteaptă învierea. *Mulțimea: Nu erau răi și corupți (Ziguben, cf. 7, 28).*

§. 45. Fariseii întrebă pe Isus de porunca cea mare, 22, 34—40.

(Mc. 12, 28—34).

Saduceii n'au putut compromite pe Isus înaintea popoului; de aceea fariseii se hotărăsc a-l ataca din punctul lor de vedere; ei caută toate căile a-l prinde (21, 46).

34. Iar fariseii auzind că a adus la tăcere pe saducei, s'au adunat împreună, 35. și l-au întrebă unu din ei învățator de lege ispitindu-l pe el: 36. Învățătorule, care poruncă e mare în lege? 37. Iar el zise lui: Să iubești pe Domnul Dumnezeu tău din toată inima ta și din tot sufletul tău și din tot cugetul tău. 38. Aceasta este mare și întâia poruncă. 39. A doua asemenea acesteia: Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși. 40. Întru aceste două porunci atărnă toată legea și prorocii. *Auzind:* poate erau între popor sau șpionii lor le spusese. *συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό* = s'au adunat la un loc. Fariseii după întreruperea conversației cu saduceii se'nțeleg a pune Mântuitorului întrebări și trimit pe un iurist din sinul lor, care cunoaște legea (legiutor, *νομικός*). Expresiunea νο-

μυζός; occură numai aici la Mt.; în evangeliu adese la Lc. apoi Tit 3, 13. Evangelistul pare a face deosebire între *νομικός* ca un specific (*juris consultus*) și *γραμματεὺς* (*literatus*) care e general; ca învățători se numeau *νομοδιδάσκαλοι* (Lc. 5, 17; Acta 5, 37; 1. Tim. 1, 7). *Ispitindu-l*: credeau că așa îl vor prinde, deși după Mc. 12, 34 întrebătorul pare a nu fi avut această intențiune rea; poate era numai disputător isteț, bine verzat în deosebirile cazuistice ale școalei. Întrebarea e luată din teologia evreească. Cea mai grea problemă era care poruncă este cea mai mare în lege. *ποία*: ce însușiri trebuie să aibă o poruncă ca să se poată numi mare (Win. p. 231). Rabini împărțeau cele 613 de porunci ale legii în mari și mici; neavând un principiu recunoscut de toți se disputați cari aparțin uneia sau alteia din aceste clase. Nici Isus nu credeau ei că le va putea statori atare principiu, și în aceasta conzistă ispita. Isus nici nu se demite în această deosebire, ci arată două porunci cari sunt deopotrivă, sunt plinirea dragostei (Rom. 13, 10) și sunt porunci mari pentru că se rapoartă la Dumnezeu și om, chipul aceluia (Gen. 1, 27); apoi pretinde dela oameni a le îmbrățișa cu deplină iubire. Mari sunt ele, zice Isus, pentru că sunt suma pretenziunilor cuprinse în T. V. (legea și profeții). Citatul întâiu e Deut. 6, 5, mai mult după original decât după LXX; al doilea Lev. 19, 18 liber după LXX. *Domnul Dumnezeul tău* (יהוה אלהינו): *Dumnezeul tău* e apoziție. *Inima* e centrul personalității spirituale, *sufletul* facultatea senzitivă și a poftelor, iar *cugetul* e mintea, puterea cugetării. Iubirea lui Dumnezeu trebuie să cuprindă întreaga persoană a omului (*Teofilact*). Alții zic că Iudeii deosebeau numai două facultăți principale: *mintea* (care are locul în inimă) și *voința* (sufletul ca principiu animalic); de aceea *διάνοια* trebuie luată în înțeles general și exprimă intențitatea acestor două puteri, corect ar fi deci să se zică *ισχύς*. Mt. traduce $\epsilon\iota$ cu *ev*, deși mai corect este *ez*. *A doua asemenea*: de acelaș fel și însușiri; *Zigaben*: *Cele două sunt strâns legate și se poartă una pe alta*. *Aceste* e cu emfază: aceste sunt două porunci cari etc. *ζεῦμαται* propriu=oscilează, apoi a ține în încordare; cu *ev* nu occură în grețitate, ci cu *ez*. Imaginea e luată dela un par de care atărnă obiecte și exprimă: a fi razim la ceva. Aceste

două porunci sînt razimul ființei morale a tuturor legilor (Rom. 13, 8. Gal. 5, 14). *Profeții* se amintesc pentru părțile legislative (5, 17).

§. 46. Isus întrebă de Mesia ca fiul lui David, 22, 41—46.

(Mc. 12, 35—37. Lc. 20, 41—44).

Isus arată deosebirea între așteptările mesianice ale fariseilor și realitatea în persoana sa pe temeiul cunoștinții din T. V. Pe această bază voia el să delătore rătăcirea lor și să-i facă a-l recunoaște de adevăratul Mesia.

41. Iar fiind adunați fariseii i-a întreat pe ei Isus zicînd: 42. Ce vi se pare despre Cristos? al cui fiu este? Ziseră lui: Al lui David. 43. Zise lor: Cum deci David cu spiritul îl numește pe el domn, zicînd: 44. Zis-a Domnul Domnului meu: *Șezi de dreapta mea pînă când voi pune pe dușmanii tăi sub picioarele tale.* 45. Dacă deci David îl numește pe el Domn, cum este fiul lui? 46. Și nimene n'a putut să-i răspundă cuvînt, nici n'a mai cutezat cineva din acea zi să-l mai întrebe pe el. Această întâmplare se leagă nemijlocit la cele precedente; fariseii sînt încă la un loc. Isus le pune numai întrebarea, ce cred ei despre Mesia ca să le arăte cât de puțin cunosc s. Scriptură. Răspunsul este corect că este *fiul lui David*, cf. 2. Sam. 7, 12. 28, 1—6. Apoi urmează ce fariseii nu înțelegeau: *Cum deci David etc.* Recepta are *ἰσοπόδιον* = *scăunel*, după LXX. Citatul e Ps. 110, 1 (cf. Acta 2, 34; 1. Cor. 15, 25. Evr. 10, 13) care a fost recunoscut și în sinagogă de mesianic. Mântuitorul îl caracterizează de atare, că e compus de David, care avea spirit prorocesc (cum îl numește David *în spirit*), era inspirat de Spiritul sânt (2. Petru 1, 21. Lc. 2, 27; 1. Cor. 12, 3. Rom. 8, 15; 9, 2 cf. Acta 1, 16. 2, 30). *Domnul Domnului meu*: Iehova, Domnul Domnilor (Deut. 10, 17), cătră Mesia, viitorul rege al lui Israil. *Șezi de dreapta mea*: Mesia are stăpînire ca Dumnezeu, așadar e Dumnezeu. *Pînă când voi pune sub picioarele etc.*: Mesia va învinge pe toți dușmanii, deci și pe fariseii (1. Cor. 15, 25). *Cum . . . îl numește domn . . . fiul: domn*

și *fiul* au emfaza, aceste numiri par a se contrazice. Răspunsul corect era: După natura omenească Mesia e fiul lui David; după cea dumnezească este Domnul lui și al tuturor (11, 27. 17, 26. Io. 1, 14. 18; 6, 46. 7, 28 sq. Rom. 1, 3 sq.). Fariseii vedeau în Mesia numai un urmaș trupesc al lui David, deși înzestrat cu puteri mai înalte, care va restaura imperiul acestuia; de aceea nici nu-i pot răspunde. De aci înainte nu-l mai atacă în public, ci cugetă la alte mijloace ca să-l înlăture.

§. 47. Cuvântările lui Isus către farisei, 23, 1—39.

(Mc. 12, 38—40. Lc. 11, 46. 20, 45—47).

În cele precedente s'a dovedit pe deplin că conducătorii poporului Israil nu sânt aplicați a vedea în Isus pe Mesia; fariseii, saduceii și irodianii se încercaseră a-l prinde în cuvinte. Conform acestei rezoluții interne a acestor conducători spirituali Isus pășește arătându-le că pedeapsa aspră care va veni asupra lor este meritată. Cuvintele lui Isus rostite acum au timpul și locul lor, cari vorbesc pentru autenticitatea întregului.

1. Atunci Isus a grăit către popor și învățăceii săi zicând: 2. Pe scaunul lui Moisi au șezut cărturarii și fariseii. 3. Deci toate câte vor zice vouă să faceți și să păziți, iar faptele lor nu le faceți; căci zic și nu fac. După Mt. Lc. Isus grăește către partizanii săi. Mântuitorul purcede dela faptul că fariseii și cărturarii exerceau mare influență asupra poporului fiind învățătorii lui. *Fariseii* determină mai aproape pe cărturarii, pentru că numai cărturarii din secta fariseilor învățau poporul, cei din secta saduceilor nu. *Au șezut*: ocupă locul de învățători, propun legea mozaică; el nu zice că n'au drept la aceasta. *Scaunul lui Moisi* e simbolul puterii teocratice concentrate în el, care apoi s'a dat reprezentanților teocratiei cu arhiereul în frunte. Dela Ezra, întâiul cărturar, scaunul lui Moisi — zice Isus — nu-l mai ocupă profeții, ci cărturarii (Neem. 8, 4—9). *Învățăceii* să asculte cele ce se spun acolo, învățătura cărturarilor, dar să nu imiteze faptele lor. *Toate*: ceea ce corespunde legii mozaice, nu lucruri imorale, sau cari se întemeează pe tradiție ca prescripte omenești. Contrastul între învățatură și practică.

4. Dar ei leagă sarcini grele și cu nevoe de purtat, și le pun pe umerii oamenilor, iar ei nici cu degetul lor nu voesc să le miște. Textul este *δεσμεύειν φόρτια βαρέα καὶ δυσβάστακτα*. Fariseii pretind dela alții lucruri foarte grele, pe cari ei nu le implinesc: *leagă... oamenilor* explică pe *zic*; *cu degetul... să le miște pe și nu fac*. Prescripțiile lor se înfățișează ca sarcini cari apasă pe umerii poporului (umerii sînt organele purtării), iar ei nici cea mai mică putere nu aplică (nici cu degetul etc.) ca să facă ceva (miște din loc). Emfaza are *cu degetul*; *Zigaben: Nu se ating nici în parte ori superficial*.

5. Dar toate faptele sale le fac ca să se arête oamenilor; că-și lătesc fruntările sale și măresc ciucurii, 6. și iubesc șederile mai înainte la ospețe și scaunele cele dântăi în sinagoge 7. și închinăciunile în târguri și a să chieama de oameni învățătorule, învățătorule. Fariseii puteau impune lesne atari îndatoriri, pentru că scopul lor era să se arête oamenilor, ce se dovedește din împrejurarea că filacteriile (fruntările) și ciucurii nu erau ca la ceilalți israeliteni; iubesc a ocupa locurile dântăi etc. *φυλακτήρια* (תפילין) erau două fâșii de pergament, pe cari erau scrise Deut. 11, 13—22. 6, 4—10. Ex. 13, 11—17. 1—11; se purtau într-o cutie, iar la rugăciune una se punea pe frunte, alta pe brațul stîng aproape de inimă, legându-se cu curele, după Ex. 13, 9. 16; Deut. 6, 8. 11, 18. Ele aduceau aminte că legea se se plinească cu mintea și inima; erau și mijloace a feri de rău (Winer RWW). La *ciucuri* cf. 9, 20; erau bucăți de purpur. *πρωτοζωοιοία* nu ocără la Greci; însemnează locul ântăi la masă; adecă după Lc. 14, 8 sq. cel mai deasupra loc pe divan; ce era și la Greci, iar la Perși și Romani locurile de mijloc se consideraū cele mai onorifice. גבול=רב, este numire de onoare numai după exil; רבי = *învățătorul meu*, pentru că רב este *Jod parag*. La rabini există deosebire între רב רבי și רבן. Al doilea corăspunde lui *doctor* din timpurile noastre; pe timpul lui Isus (îndeosebi dela Hillel) astfel se agrăeau învățătorii.

8. Iar voi să nu vă chiemați învățători; căci unul este învățătorul vostru, iar voi toți sunteți frați. 9. Și părinte să nu vă chiemați vouă

pe pământ; căci unul e părintele vostru cel cesc. 10. Nicî să vă chieați conducător, căci conducătorul vostru este unul Cristos. 11. Iar cel mai mare între voi să fie vouă slugă. 12. Iar cine se înalță pe sine smerise-va, și cine se smereste pe sine înălțase-va. Purtarea învățăcelor către Dumnezeu (v. 9), Isus (v. 10) și frați (v. 11). *Iar voi*: în opunere cu fariseii și cărturarii. Nime să nu-și atribue titlul de învățator, părinte și conducător, iar motivul este: membrii împărăției lui Dumnezeu sînt toți frați avînd un creator și Mîntuitor (Efez. 3, 5. 6). *Să nu vă chieați*: nu pretindeți nicî primiți. *Toți*: nicî unul nu poate fi preferit ca învățator și să se ridice deasupra raportului de frate. Titlul *părinte* (πατήρ) ocără și 2. Reg. 6, 21 pentru învățatori, care spiritualicește nasc prin învățatură; învățăcelii sînt fiii lor. καθηγητής = *conducător* este titlul capilor de școale. *Cel mai mare etc.*: astfel să se manifeste ăntăietatea la voi. V. 8 sq. opresc a întrebuinta titlurile amintite în înțeles ierarhic cum era atunci praxa; titlul de învățator trebuie însă să existe pînă cînd sînt școale — decî nu trebuie luat înțelesul literal.

13. Iar vaî vouă, cărturarilor și fariseilor fățarnici, că închideți împărăția cerurilor înaintea oamenilor; că voi nu întrați, nicî lăsați să între care vor să între. Recepta are v. 13. οὐαὶ . . εἰσελθεῖν, și v. 14. οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι κατεσθίετε τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν καὶ προσάσει μακρὰ προσευχόμενοι; διὰ τοῦτο λήψετε περισσότερον κρῖμα; unil criticî aū schimbat v. aceste după EFGHK al. mai multe Verz. și Părinți; iar Lachmann, Tischendorf aū șters οὐαὶ . . κρῖμα, pentrucă acest v. lipsește ἌBDLZ Min. și Părinți și pare adaus din Mc. 12, 40. Lc. 20, 47. Autenticitatea acestui v. însă o dovedesc cele mai multe Msse. Începe apostrofa nimicitoare către dușmanî. Tonul vaetelor correspunde mîniei sante a profetilor (Is. 5, 8. 10, 1. Avac. 2, 6 sq.). *Împărăția cerurilor* (împărăția mesianică) să închipește ca un palat saū cetate, ale cărei porți sînt deschise și poate întra cine voește. Fariseii să numesc fățarnici, pentrucă afirmaū că vor conduce poporul în starea teocratică deplină și acum cu atitudinea lor

il împedecă să intre în împărăția lui Cristos. Singurii nu intră, dar nici pe popor nu-l lasă să se facă aceasta.

14. Vaî voue, cărturarilor și fariseilor fățarnici, că mâncați casele veduvelor și intru arătare făcând rugăciuni lungi; pentru aceasta veți lua osândă mai grea. Isus descrie lăcomia fățarnică a fariseilor. Ei răpesc averea veduvelor, iar când sunt văzuți de oameni fac rugăciuni lungi ca să-și ascundă nedreptățile. *Pentru aceasta*: din cauza fățarniciei vor primi pedeapsă aspră.

15. Vaî voue, cărturarilor și fariseilor, că încungiurați marea și uscatul să faceți un prozelit, și dacă s'a făcut, îl faceți pe el fiu al gheenei îndoit ca voi. Străduința lor de a face învățacei li s'împută drept vină pentru că nu caută a-î îndrepta moralicește; aceștia îi întrec în răutate. *Ios. Flaviu* (Antiq. 20, 2, 4) și scriitorii profani istorisesc că Iudeii umblău să facă învățacei. *ἤραρ* scil. *γῆν* e contrast la *mare*: uscatul (Gen. 1, 9. 10. Win. p. 550). Erau două clase de prozeliți: *ai porții*, adică păgânii care primiseră credința întrun Dumnezeu și a ține cele 7 porunci ale lui Noe (*Iosif Flaviu*, Antiq. 14, 7. 2.; in Acta *σφοδρῶν* scil. *τὸν Θεόν*, cf. Acta 13, 50. 16, 14. 17, 14 etc.); *prozeliți ai dreptății*: păgânii care tăindu-se împrejur au trecut la iudaism. *Un*: și cu atât se mulțumesc. *Și dacă s'a făcut*: prozelit. *Fiu gheenei* (LXX 2. Sam. 12, 5): cel vinovat el care va și suferi pedeapsa de acolo. Răutatea lor o produce exemplul învățătorilor (*Crizostom, Ieronim, Zigen* etc.) sau vaza acelora etc. *Iustin Martirul* dovedește cum prozeliții căutau să întreacă pe învățători în răutate zicând: *Mai mult decât Iudeii hulesc numele lui și pe noi care credem întrînsul și voesc să ne omoare și maltrateze, căci în toate caută să vă samene.*

16. Vaî voue povățuitorilor orbii care ziceți: Oricine va jura pe templu, nu e nimic; iar cine va jura pe aurul templului, dator este. 17. Nebunilor și orbilor, căci ce este mai mare, aurul sau templul care sânteste aurul? 18. Și: Oricine va jura pe altar, nimic este; iar cine va jura pe darul deasupra lui, dator este. 19. Orbilor, ce e mai mare, darul sau altarul care sânteste darul?

20. Decî cine joară pe altar, joară pe el și pe toate celece sînt deasupra lui; 21. și celce joară pe templu joară pe el și pe celce locuește întrînsul; 22. și celce joară pe cer joară pe tronul lui Dumnezeu și pe celce șede pe el. Egoizmul totdeauna caută a denatura lucrurile. Fariseii, ca să poată dispune de jurămînt pentru interesele lor, deosebesc între jurămînt obligator și neobligator. Ca 5, 34—36 demonștră Isus cã toate aceste lucrãri aũ valoare numai stãnd în raport cu Dumnezeu și deosebirile fãcute sînt zadarnice. *Nu e nimic*: jurãmîntul nu obligã; subiectul în propoziție: *Oricine va jura etc.* *Aur*: vasele de aur, vistieria etc. din templu. *Dator este*: obligã; trebuie ținut. *Ce e mai mare*: ce pot servi drept motiv la obligațiune; fãrã îndoialã ceea ce sãntește e mai mare decãt ce se sãntește. Isus le aratã cã deși credeã ei cã sînt conducãtorii poporului, totuș din exemplele aceste dovedesc cã sînt orbii spiritualicește, nu pãtrund lucrurile dzeestii. V. 20. e concluzia: pentrucã altarul împãrtãșește sãntenie jertfei etc. V. 21. 22. urmeazã douẽ jurãminte cari dovedesc cã toate se rapoartã la Dumnezeu, decî obligã ca și acele unde se pronunță numele lui.

23. Vai vouẽ, cãrturarilor și fariseilor fãțarnici, cã zeciuiți mintã și mãrarul și cuminul, și ați lãsat cele mai grele ale legii, judecata și mila și credința; aceste trebuieã sã faceți și acele sã nu lãsați. 24. Povãtuitorilor orbi care strãcurați țințarul, dar înghițiți cãmila. Aci se muștrã scrupulozitatea lor în lucruri ne'nsemnate și laxitatea în principiile etice. Zeciuiala se prescrie Lev. 27, 30. Num. 18, 21. Deut. 12, 6 sq. 14, 22—27; se lua numai la roadele de cãmp și de poame, apoi la turme; fariseii le estind și la roadele de grãdinii și la legumi. ἄνιθον = *anethum graveolens*; κύμινον (*Carum carvi*) = *cuminul*. *Cele mai grele ale legii*: pãrțile mai ponderoase ale acesteia (Acta 25, 7). Isus nu zice cã zeciuiala trebuie desființatã, dar împlinirea ei se nu împedece a împlini datorințele mai înalte. *Judecata*: deosebirea între drept și nedrept (Ps. 33, 5); este lucrarea dreptãții; *mila*: rãdãcina iubirii, cf. Lc.; *credința*: a avea idei clare și adevãrate despre Dumnezeu și lucrurile dumnezeestii, îndeosebi a avea inima

care primește puterile dumnezeiești; ce se manifestă apoi în ținerea promisiunii date aproapelui; contrast la *ἀπιστία* *perfidia* (Ier. 5. 1. Rom. 3, 3. Gal. 5, 22 etc.). *μὴ ἀφιέναι* e mai puțin decât *ποιῆσαι*; *ἔδει* e datorința care nu s'a plinit cf. 18, 33. Iudeii îndatinău să strecore vinul ca să nu înghiță vrun animal necurat. *ζώνου* e contrast la *ζάμηλος*. *A înghiți cămila* e proverb: în lucrări mici a fi scrupulos, iar în cele mari a fi neconștientios. *Zigaben*: *Cele mai mari lucruri nu le țin păcătuiind*.

25. Vai vouă, cărturarilor și fariseilor fățarnici, că curățiți cele din afară ale paharului și ale blidului, iar din lăuntru sunt pline de răpire și necumpătate. 26. Fariseule oarbe, curățește mai întâiu cele din lăuntru ale paharului, ca să fie curate și cele din afară ale lui. 27. Vai vouă, cărturarilor și fariseilor fățarnici, că vă asemănați mormânturilor văruiute, cari din afară se arată frumoase, iar din lăuntru sunt pline de oasele morților și de toată necurăția. 28. Așa și voi din afară vă arătați oamenilor drepti, iar în lăuntru sunteți plini de fățarnicie și fără-delege. În v. 25. 26. se adresează Isus contra scrupulozității în observarea prescriptelor privitoare curăția levitică a vaselor de beut și de mâncat, pentru că tâmpirea lor morală se dovedește când agonisesc bunurile cu jefuire și lăcomie. *Din lăuntru*: cele cuprinse în pahar și blid, cari sunt agonisite pe nedreptul; *cele din afară* exprimă intențiunea; amândouă stau în strinsă legătură. Variante sunt: *ἀκρασίας, ἀδουλίας; πλεονεξίας, ἀκαθαρσίας*. *ἀκρασία* se ia în înțeles mai larg: stăpânirea patimilor (1. Cor. 7, 5). *Curățește cele din lăuntru ale paharului*; depărtează din pahar orice l-ar putea necurăți prin răpire și necumpătate. *Să fie curate*: nu numai la părere, ci în realitate. Mântuitorul arată că curăția adevărată se produce numai fiind curat cuprinsul. Recepta citește după *ποτηρίου* încă *καὶ τῆς παροψίδος*, apoi *αὐτῶν* în loc de *αὐτοῦ*; ce lipsesc în D. 1. 209, la unii Părinți și pare a fi corectură după v. 25. V. 27. 28 espun fința falză a cărturarilor și fariseilor, descopere fățarnicia lor în genere: ei se arată drepti, deși în realitate nu sunt. Isus fi asemănă foarte potrivit cu

mormânturile cari din afară sânt frumoase, iar lăuntru lor este plin de moarte. Rabinii prescriu după Ez. 39, 15 a restaura cu var mormânturile predecesorilor la 15 Adar (*zoviáw* sau *zoviáçw* = a vârui), pentruca pelerinii vëndându-le să nu se atingă și să se necurâtească (Num. 19, 16). Deși aceasta nu se întâmplă spre a le împodobi, totuș căpetau înfățișare mai plăcută.

29. Vai vouă, cărturarilor și fariseilor fățarnici, că zidiți mormânturile prorocilor și împodobiți gropile dreptilor, 30. și ziceți: Dacă am fi fost în zilele părinților nostri, nu am fi fost părtași lor la sângele prorocilor. 31. Așadar mărturisiți înșivă de voi că sunteți fiilii celorce au omorît pe proroci. 32. Și voi ați umplut măsura părinților vostri. 33. Șerpi, puî de năpărcă, cum veți fugi de judecata gheenei? Fățarnicia lor se arată deplin în pietatea mai mare, ce și-o atribue, decum aveau părinții. Isus le spune că ei înșiși declară așa că sânt fiilii celorce au ucis pe profeți, și nici ei n'au făcut mai bine; de aceea nu vor putea să scape de judecată, cf. 3, 7. *Dacă am fi fost*: de am fi trăit. *ἤμεθα* este formă mai rară a lui *ἤμεν*. *Așadar*: pentrucă ziceți: *părinților nostri*. *ἐαυτοῖς* e dat. com. = voi contra voastră, Rom. 13, 2. Călătorii din timpurile mai noi spun că Ierusalimul conține multe mormânturi de bărbați însemnați din T. V. și de pe timpul lui Cristos. Fariseii le restaurau ca să manifeste pietatea lor către strămoși, să fie lăudați de popor. Isus ia *părinților nostri* în înțeles trupesc și spiritual arătând că nu sânt mai buni decât aceia care au omorît pe profeți; chiar îi întrec în reutate cu atitudinea lor față de el și apostoli. *La sângele prorocilor*: la vërsarea lui. V. 33. e coment. *θύνητε* e conj. deliberat. *Judecata gheenei*: sentența care condamnă la gheena; expresiunea *judicium Gehennae* ocură și la rabinii (cf. 1. Tes. 2, 16).

34. Pentru aceasta iată eu trimit la voi proroci și înțelepți și cărturari; din aceștia veți omori și veți răstigni, și din ei veți bate în sinagoge voastre și veți alunga din cetate în cetate; 35. ca să vină asupra voastră tot sângele drept care s'a vërsat pe pământ dela sângele

lui Abel celui drept până la sângele lui Zaharia fiul lui Barahia, pe care l-ați omorât între templu și altar. 36. Adevăr zic vouă, aceste toate vor veni peste neamul acesta. *Pentru această*: că voi să nu scăpați de pedeapsa gheenel, *trimit etc.* *Iată eu* grăește Isus în afectul demnității sale mesianice. Apostolii se numesc profeți arătându-se că au aceeaș înzestrare; *înțelepți și cărturari* (Efez. 4, 11) exprimă că dușmanii lor au ocupat locul pe nedrept (cf. 13, 52). Israel deci se creadă acelora și nu învățătorilor de acum care sunt orbi și nebuni (v. 18. 19.) *Din aceștia*: unii din trimiși etc.; acțiunile se consideră absolut (Win. p. 552). *Vești răstigni*: e specie la *vești omori*; prin Romani, la care se îndatina această pedeapsă. Răstigniți au fost Petru și Simeon, fratele Dluî (Eus. H. E. 2. 28. 5. 3, 1; 1. 3, 33, 2). La *vești omori* sunt comentare Acta și Istoria bisericească. *În sinagoge*, cf. 10, 17; *din cetate în cetate*, cf. 10, 23; *ca să vină* e teleologia soartei puse de Dumnezeu. *Asupra voastră*: fariseii și cărturarii sunt reprezentanții poporului întreg, ei răspund de faptele acestuia. *Tot sângele drept*: pedeapsa ce se cuvine pentru sângele versat al unui drept (Iona 1, 14. Ioil 3, 19. Ps. 94, 21. Mt. 27, 25). Prez. *ἐκχύρουενον*: Isus înfățișează că acum ar vedea sângele vărsându-se. Forma *ἐκχύρω* e mai nouă dela *ἐκχέω* (Win. p. 82). *Pe pământ*: după istoria păstrată în Canaan. *L-ați omorât*: Iudeii de acum sunt solidari cu cei de mai nainte; copiii cu părinții (v. 36). *Zaharia fiul lui Barahia* este cel din 2. Cron. 24, 20, fiul lui Ioiada, care a fost omorât în curtea casei Domnului (cf. *Iosif Flaviu*, Antiq. 9, 8, 3). De acesta se istorisește că murind a cerut dela Dumnezeu pedepsirea faptei, iar rabinii spun că sângele lui nu s'a acoperit ci a curs pe petri. *Crizostom etc.* zice că tatăl avea două nume, ce nu este probabil; de aceea *Ieronim etc.* cred că aci este eroare la nume — cum a cores și evangelia după Evreii. Alții înțeleg pe Zaharia care a fost omorât la începutul războiului evreesc (*Iosif Flaviu*, Bell. jud. 4, 6, 4): Isus a prezis, iar Mt. a scris după ce s'întâmplase uciderea (după ocuparea Gamalei), de aceea preteritul. Dar acest Zaharia este fiul lui Baruh; nici se poate crede ca un autor să schimbe viit. cu aorist. *Crizostom, Teofilact* înțeleg pe pro-

fetul Zaharia; *Origen, Vasile, Grigorie Nisenul, Teofilact* etc. pe tatăl Botezătorului. *Între templu* etc.: între propriul templu și altarul jertfelor, deci în curtea preoților. *Aceste toate*: toată vina sângelui; pedeapsa ce merită această vină. *Vor veni* are emfază: nu se va perde; se va întâmpla. *Neamul acesta*, care este în viață la risipirea Ierusalimului.

37. Ierusalime, Ierusalime, care omoare pe proroci și ucide cu pietri pe cei trimiși la el, de câte ori voit-am să adun pe fiii tăi, în cechip adună găina puil sêi sub aripă, și nu ați voit.

38. Iată casa voastră va fi lăsată vouă pustie!

39. Căci zic vouă, nu mă veți mai vedea până când veți zice: Binecuvântat fie celce vine întru numele Domnului. Isus încheie cuvântările sale cu o agrăire plină de durere către Ierusalim. Repetiția lui *Ierusalim* exprimă mila, declararea de mizer și iubirea lui Isus (*Crizostom*). Vorbirea continuă în persoana a treia: *Care omoare . . . la el*; apoi se întoarce către toți locuitorii zicând: *Nu ați voit*; ca contrast la *voit-am*. Varianta *la tine* se află D. unele Min. Itala, Vulg. *Care omoare, ucide cu pietri*: așa a fost acest oraș totdeauna, în loc să primească pe trimișii lui Dumnezeu și să-i ajute a lăși cuvântul lui și la alții. *De câte ori voit-am*, mai firesc să înțelege despre deseale încercări a face învățacei aci; ce dovedește și Ioan, care relatează că Isus a fost mai de multe ori la Ierusalim; alții cred că trebuie înțeles deosebitele manifestări ale grației dumnezești în timpuri, prin profeți, pânăce a venit celce avea să scape de robia păcatului întreg neamul omenesc. *Puil sêi* exprimă nemărginita iubire a lui Dumnezeu. *Nu ați voit*: să vă adun; pentrucă nu ați primit îndemnările lui. *vooslov* în loc de *veóssiov* = *pasere ténéră, puil*. Pentru această atitudine contrară descoperirii dumnezești urmează pedeapsa: *Iată, casa* etc.; adecă vine timpul când Dumnezeu va lua dela ei purtarea sa de grijă, nu-i va scuti mai mult. *oĩzoç v̄uōv* e Ierusalimul, în înțeles mai larg, de care s'a vorbit v. 37; apoi țara și poporul. *Ieronim, Teofilact, Zigaben* înțeleg templul, dar acest înțeles e prea îngust. *Pustie* lipsește BL; pare a fi adaus din Lc. 13, 35., exprimă urmarea dupăce Dumnezeu i-a părăsit: va fi ruină. V. 39. să motivează

această amenințare a lui *va fi lăsată* etc.: *Căci zic vouă* etc. Israil va umbla căile sale, el, regele așteptat de atâția secoli se depărtează din mijlocul lor; dar se vor întoarce și-l vor primi cu cuvintele Ps. 118, 26. ceeace acum nu fac (21, 15. 16) cf. Rom. 11. Apoc. 11. *Binecuvântat* etc. cf. 21, 9. *Până când veți zice; Zigaben: Dar când vor rosti aceasta? De bună voe întradevăr nicicând; fără de voe însă în timpul venirii a doua, când va veni cu putere și mărire multă, când nimic nu le folosește cunoștința.*

§. 48. *Profeții despre Ierusalim; venirea lui Isus la judecata de pe urmă, 24, 1—25, 46.*

(Mc. 13. Lc. 21, 5 sq.).

În mijlocul învățăceilor încheie Mântuitorul lucrarea învățătoarească profetind risipirea Ierusalimului și sfârșitul lumii. Între evangeliști Mt. relatează aci mai detaliat. Credincioșii se nu creadă că catastrofa din Israil e contemporană cu sfârșitul lumii (v. 4—14); când va fi risipirea Ierusalimului se fugă din Iudeea (v. 15—22); după aceea se nu creadă că paruzia este foarte aproape sau întârzie (v. 23—35), ci totdeauna se fie gata (v. 36—44); se descrie judecata de pe urmă în 4 asemănări (24, 45—25, 46).

a) *Introducere istorică, 24, 1—3.*

Evangelistul Mt. spune apriat ocaziunea când Isus a ținut aceste cuvântări; el voia să părăsească templul cel frumos împreună cu învățăceii. Aceștia îi arată edificiile și el în profecie grăește despre viitoarea soarte a lor.

1. Și eșind Isus mergea dela templu, și se apropiară învățăceii lui ca să-i arăte zidurile templului. 2. Iar el răspunzând zise lor: Nu vedeți aceste toate? Adevăr zic vouă, că nu se va lăsa piatră pe piatră, care nu se va desface. *Eșind: din templu, 21, 23 iar mergea să leagă cu dela templu. Zidurile templului* sunt zidurile laterale cari erau pe locul templului, al căror complex cu templul propriu (*ναός*), portice și curți formau templul (*ἱερόν*). *Iosif Flaviu* descrie în detal

frumseța templului (Bell. jud. 5, 5, 6. 6; 4, 6. 8. Tacit, Hist. 5, 8. 12). Învățăceii arată lui Isus aceste zidiri pentru 23, 38. Naintea lui βλέπετε stă oi' contra DLX al. Itala, Vulg. și omiterea lui oi' e corectură după Mc. 13, 2; cuvintele sînt întrebare (*Crizostom*). *Aceste toate*: nu numai zidirile pompoase ale templului, ci exprimă trista soarte care va veni asupra tuturor zidirilor. *Piatră pe piatră*: nu va rămâne una pe alta — ce s'a întîmplat la 70 d. Cr. În loc de oi' μή ἀφεθή și ὅς οὐ καταλυθήσεται ar trebui să stee μή, dar aceasta nu e absolut necesar, pentrucă să neagă ceva în faptă și mai ocură oi' după ὅς (Win. p. 448). καταλίειν pentru nu să va lăsa trebuie luată sfărîmarea pietrilor, totala desfacere.

3. Și șezînd el pe muntele olivilor s'a așezat la el învățăceii deosebi zicînd: Spune nouă când vor fi aceste, și ceva fi semnul venirii tale și al sfîrșitului veacului. Eșînd din templu pare că Isus peste muntele olivilor mergea spre Betania. *Muntele olivilor*: cam 1/2 oră spre miazănoapte-răsărit de Ierusalim și fiind mai înalt decît ceialaltii munți de pe el să vedea foarte departe. Învățăceii — după depărtarea altor soți — apropiindu-se la el îl întrebă, fiind singuri, când să vor întîmpla cele grăite. Ei credeaū că aceste vor fi cât mai curînd, dar cer și semn după care să cunoască timpul împlinirii. *Crizostom*: *Credeaū că atunci este și timpul venirii lui. Aceste*: risipirea (v. 2). *Venirii tale*: a lui Isus (1. Cor. 15, 23; 1. Tes. 2, 19); ei așteaptă întemeierea împărăției mesianice mai apoi, pentrucă ved că Domnul trebuie să pătimească și moară mai întăiū (Acta. 1, 6); după înviere însă va veni din cer (Acta 1, 11. 3, 20 etc.). *Și al sfîrșitului veacului*: veniud Isus să întemeieze împărăția sa încetează veacul actual și începe cel viitor, cf. 13, 19. Paruzia, învierea și judecata să întîmplă la ziua de pe urmă (Io. 6, 39. 11, 24), care are mai multe numiri (Acta 2, 17; 2. Tim. 3, 1. Iac. 5, 3. Evr. 1, 2; 2. Petru 3, 3; 1. Petru 1, 5. Iuda 18; 1. Petru 1, 20; 1. Io. 2, 18).

b) *Risipirea Ierusalimului; sfîrșitul lumii, 24, 4—14.*

(Mc. 13, 5—13. Lc. 21, 8—19).

4. Și răspunzînd Isus zise lor: Căutați să nu vă amăgească pe voi cineva. 4. Căci mulți vor

veni în numele meu zicând: Eu sunt Cristos, și pe mulți vor amăgi. Până la risipirea Ierusalimului vor păși indivizi care numindu-se pe sine Mesia vor căuta să-l abată dela el. *Răspunzând zise lor*: semnul cerut va fi arătând ce se va întâmpla înainte de venirea lui. După *Ios. Flaviu* (Antiq. 20, 5, 1. 8, 6. Bell. jud. 2, 13, 5 cf. Acta 5, 36. 21, 38) au pășit ca atare *Theuda* egipteanul etc.; chiar în timpul asedierii Ierusalimului prin Tit pășesc profeți falși și zeloți care fanatizează poporul și-l perd. Aceeaș se va întâmpla la sfârșitul zilelor, numai cu mai multă putere seducătoare. *Întru numele meu*: acesta e temelul pășirii lor; acesta și-l atribue pe nedrept.

6. Iar voi veți auzi de războaie și vești de războaie; vedeți, nu vă turburați; căci toate trebuie să fie, dar încă nu e sfârșitul. 7. Căci se va scula popor peste popor și împărăție peste împărăție, și vor fi foamete și cutremure în unele locuri. 8. Dar toate aceste sunt începutul durerilor. Soarta Israelului cu aparițiunile sale sunt numai fragmentele întâmplărilor viitoare înainte de venirea lui Isus la judecată. Învățăceii însă se nu se teamă (*Ἰσοεῖσθε* = a se spăimânta), căci toate se întâmplă după sfatul večnic al lui Dumnezeu. Decadența morală a Israelului a fost pedepsită; așa se va pedepsi și stricăciunea omenirii la sfârșitul zilelor când se va arăta anticrist, plinirea tuturor răutăților (2. Tes. 2, 7). *Războaie și vești de războaie*: războiul în apropiere și depărtare, sau cari sunt declarate, dar încă n'au început. Istoria dovedește că înainte de risipirea Ierusalimului Iudeii luptă în patria lor contra Romanilor și Grecilor, iar imperiul roman era în cea mai mare disordine. După moartea lui Nero sunt mai mulți pretendenți, 4 împărați urmează unul după altul (*Tacit. Hist.* 1, 2). *Toate trebuie să fie*; toate nu se rapoartă numai la războaiele amintite, ci în genere: celece se vor întâmpla atunci. *SBDL Min.* omit πάντα; alții schimbă în ταῦτα, sau πάντα ταῦτα. *Sfârșitul*: nevoilor, ce rezultă din v. 8. 14; *Crizostom*: sfârșitul lumii. Se explică dar încă nu e sfârșitul: Se vor scula etc. (cf. 2. Cron. 15, 6. Is. 13, 13. Ioil 3, 3. Zah. 14, 3); exprimă cum se schimbă popoarele și imperiile. Unele mărturii citesc λιμοὶ καὶ λοιμοὶ (sau λοιμοὶ καὶ λιμοὶ), altele

omit *καὶ λοιμοί* (NBD). Istoricii spun că foamete a fost de patru ori (Acta 11, 28), de mai multe ori ciumă, cutremure de pământ au fost între 60—70 d. Cr. (*Seneca*, Quaest. nat. 6, 1. *Tacit*, Annales 14, 16, *Filostrat*, Apoll.); chiar scurt înainte de căderea Ierusalimului a fost cutremur de pământ în Smirna, Milet, Samos și Chios. Mai mari vor fi schimbările din natură înainte de ziua din urmă. *κατὰ τόπους* se leagă cu *cutremure: locatim*. *Durerilor* se explică din evreescul הכלי המשיח (LXX Os. 13, 13. Is. 26, 17. Ier. 22, 23) cum numeau rabinii timpurile grele înainte de venirea Mesiei. Lumea se închipue ca cum ar fi grea cu Mesia, suferă dureri înainte de nașterea lui.

9. Atunci vă vor da pe voi întru nevoi și vă vor omori, și veți fi urși de toate popoarele pentru numele meu. 10. Și atunci se vor sminti mulți și vor vinde unul pe altul și se vor uri între sine. 11. Și mulți proroci mincinoși se vor scula și vor amăgi pe mulți. *Atunci*: când va fi începutul acestor dureri (v. 7) încep goanele contra credincioșilor. *Vă vor omori* e. zis în genere, nu trebuie toți să sufere aceasta numai decât. *Veți fi urși*: nu numai învățații, ci toți credincioșii. *De toate popoarele*: omenirea afară de spiritul lui Cristos se află în întunec și nu poate cunoaște lumina dobândită de credincioși. Motivul acestor goane e: *Pentru numele meu* însemnând numele persoana și întreaga lui ființă. *Se vor sminti*: începând goanele se vor lăpăda de credință și vor fi primejdioși celor statornici. Istoria timpurilor apostolești adeverește realizarea acestei profeții; la sfârșitul zilelor aceste vor fi și mai crâncene.

12. Și pentru înmulțirea fărădelegii va reci dragostea multora. Imaginea *va reci* e luată dela asemănarea dragostei cu focul. Epistola lui Iacob și cea către Evrei dovedesc cruzimele războiului care a risipit Ierusalimul; aceste vor fi și mai mari când imoralitatea a ajuns culmea înainte de ziua judecării. *Multora*: nu sunt cei din v. 10, pentru că aceștia erau înțeleși sub *vă vor uri*, ci mulțimea în genere.

13. Iar celce va fi răbdat până în sfârșit, acela se va mântui. *Până în sfârșit*: până la paruzie;

apoi până la sfârșitul fiecărui individ; statornicia în credință și viață. Aceste cuvinte sînt contrast la v. 10—12.

14. Și se va predica această evanghelie a împărăției în toată lumea spre mărturie tuturor neamurilor, și atunci va veni sfârșitul. Alt moment înainte de venirea sa este: evanghelia se predică la toate popoarele cari așa se pot declara pentru sau contra ei; *Zigaben: Căci predica nu conține lașitate. Această evanghelie a împărăției: obiectul evangheliei predicate de el este împărăția lui Dumnezeu. În toată lumea e zis în genere, nu numai imperiul roman (Lc. 2, 1). Spre mărturie tuturor popoarelor: niciun popor se nu se poată scuza că n'a avut cunoștința ei. Și atunci va veni sfârșitul: după ce se va fi lătit evanghelia încetează nevoile precedente venirii lui Mesia.*

c) *Risipirea Ierusalimului, 24, 15—22.*

(Mc. 13, 14—20. Lc. 21, 20—24).

15. Deci când veți vedea uriciunea pustiirii, care s'a zis de prorocul Daniil, stînd în locul sînt, celce citește se 'nțeleagă, 16. atunci care sînt în Iudeea se fugă la munți, 17. celce e pe coperiș se nu se pogoare se iee ceva din casa sa, 18. și celce va fi în câmp se nu se întorcă înapoi se-și iee haina sa. *Deci* introduce admonarea către învățacei și răspunde la întrebarea din v. 3. *Uriciunea pustiirii*: personifică uriciunea, în loc de pustiirea uricioasă. Citatul este Dan. 9, 27 și înțelesul cuvintelor la Daniil: profanarea templului în genere cum s'a întîmplat sub Antioh Epifane, apoi pe timpul risipirii Ierusalimului când Idumeii chie-mați de zeloti au făptuit sîngerări și omoruri între zidurile lui. *ἑστὸς* e forma iregulară a neutr. în loc de *ἑστῶς*, contras din *ἑσταός* sau *ἑστηξός* (Win. pag. 76. 1. i.). *Locul sînt*: templul. *Celce citește se 'nțeleagă; Crizostom* etc. cred că sînt cuvintele Mântuitorului: Isus provoacă pe cititori când citește pe Daniil să fie cu băgare de seamă, să-l pîtrundă; alții zic — pentru că lipsesc Mc. 13, 14 ce s'a zis de profetul Daniil — că sînt ale evangelistului. Primejdia va fi foarte mare atunci, deci nimic se nu împedece pe cineva a-și scăpa viața.

Coperișele caselor în orient sînt drepte și despărțite de olaltă cu primez scund. *La munți*: creștinii iudei au urmat acestei îndemnări pentru că fugiră la Pella în munții despre răsăritul Iordanului (Eus. H. E. 3, 5, 3). Așadar celce se află întrun loc se caute îngrabă a fugi, se nu mai cugete la ce ar putea lua cu sine. *τὰ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ* e atracțiune în loc de *τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκ τῆς οἰκίας* (Win. p. 553). Lucrătorii afară la câmp se nu se întorcă a lua altă haină lungă, pentru că la lucru se întrebuița una scurtă.

19. Vai celorce vor avea în pînțele și celorce vor apleca în zilele acele. 20. Iar vă rugați se nu fie fuga voastră iarna nici Sâmbăta. 21. Căci va fi atunci nevoie mare, care n'a fost dela începutul lumii până acum nici va mai fi. 22. Și de nu s'ar fi scurtat zilele acele, nu s'ar mântui toată carnea; iar pentru cei aleși se vor scurta zilele acele. Învătăceii se se roage ca această vreme se nu vină iarna când căile sînt rele, nici Sâmbăta când nu pot fugi din motiv religios (cf. Ex. 16, 29). Sinagoga permite numai o cale de 2000 de pași (calea Sămbetei, cf. Acta 1, 12). Credincioșii timpului întăiu încă ținea sabbatul și aceasta poate i-ar fi împedecat se fugă. *Teofilact* zice la v. 19: *Cele îngreuiate nu pot fugi Sâmbăta de greutatea pînțecelui; iar cele cari laptează pentru că simpatizează cu copiii*. Fuga se motivează cu nevoile de atunci. V. 21 e aluziune la Dan. 12, 1. dar adaugându-se *dela începutul lumii* exprimă că nevoea sufletească va întrece pe cea de sub Antioh Epifane și la potop. Comentar sînt cuvintele lui *Ios. Flaviu* (Bell. jud. 5, 10). *Până acum*: nevoea prezisă; care întrece pe toate cele de mai înainte, e viitoare și mai mare — durând timp îndelungat ar aduce moarte tuturor (Is. 40, 6. LXX). *De nu s'ar fi scurtat*: numărul acestor zile de nu s'ar fi micșorat; *toată carnea*: niciun om n'ar fi scăpat, toți ar fi murit în război (Iudeii și iudeocreștinii; cf. Gen. 6, 12 sq. Acta 2, 16 כל־בשר). Aorist. *ἐξολοβώθησαν* exprimă ce a hotărit Dumnezeu în sfatul său: scurtarea zilelor; iar viit. *ζολοβώθησεται* arată fapta scurtării. Romanii au putut ocupa lesne Ierusalimul și supune poporul existând certele interne. *Pentru cei aleși*: credincioșii din timpul risipirii Ierusalimului; cruțat a fost un

număr mai mare al poporului (s'au scurtat zilele acele), ca să se mântuească cei aleși în sfatul večnic al lui Dumnezeu la mântuirea în Cristos.

d) *Profeție despre sfârșitul lumii, 24, 23—41.*

(Mc. 13, 21—34. Lc. 21, 25—35).

23. Atunci de va zice cineva vouă: Iată aci Cristos, sau acolo, să nu credeți. 24. Căci se vor scula Cristoși mincinoși și proroci mincinoși, și vor da semne mari și minuni, ca să amăgească, de se poate, și pe cei aleși. Isus răspunde la *ce semn* al arătării sale v. 3. și descrie mai aproape cele din v. 5. *Atunci*: timpul dela risipirea Ierusalimului până la a doua venire a lui Isus (*Crizostom, Ieronim* etc.). În acest restimp vor păși mulți Mesia falși și profeți falși, care caută a seduce pe oameni, chiar pe apostoli și credincioși. *Mesia falși*: ei se zic a fi vicarii lui Cristos, deși nu se identifică cu acesta. *Proroci mincinoși*: indivizi care afirmă că sunt trimiși de Dumnezeu fiind inspirați de el (*Iosif Flaviu, Bell. jud. 2, 13, 4*). *Semne mari și minuni*: ei documentează că stau în legătură cu puteri mai înalte. Celce le săvârșesc sunt falși; deci minunile încă nu dovedesc trimiterea cuiva de Dumnezeu.

25. Iată vi-am spus vouă mai înainte: 26. Deci dacă vor zice: Iată e în pustie, să nu eșiți; iată în cămări, să nu credeți. Că precum fulgerul iese dela răsărit și se arată până la apus, așa va fi arătarea Fiului omului. *Vi-am spus... mai înainte*: în cuvântarea de față și când vor vedea aceste să-și aducă aminte. *Iată este*: Mesia. *În pustie*:... în cămări arată locurile deosebite unde vor căuta acești oameni seducători să amăgească pe credincioși. *În cămări*: în asta sau cealaltă; e contrast la în pustie. *Iosif Flaviu* (*Bell. jud. 2, 13, 4*) istorisește că oamenii care afirmau a fi inzestrați cu puteri extraordinare căutau să ducă poporul în locuri singuratice. Dacă acești oameni caută în ascuns să arăte puterea lor, apoi arătarea a doua a lui Cristos e văzută de toți, deși va fi răpede: dela un capăt al lumii până la celalalt să vede întrun moment. *Așa va fi această paruzie, odată pretutindene se arată pentru*

strălucirea măririi (Crizostom). La ἐξ τῆς și εἰς τὴν trebuie adaus χάρα.

28. Ori unde e stârvul, acolo se adună vulturii. γάρ al Receptei lipsește SBDL Itala, Vulg. și Verz. Isus dovedește că paruzia lui se va vedea pretutindene. Naturaliștii afirmă că vulturul propriu nu iubește stârvul, de aceea ἀετός se ia despre uliū; e proverb, arată nimicirea celorce au ajuns în această stare (13, 41). Crizostom, Ieronim, Teofilact, Zigaben înțeleg sub stârv pe Mesia, iar vulturii sânt credincioșii sau oamenii în genere: nu e nevoie a arăta vulturului stârvul, căci singur îl află, nici în momentul de pe urmă a spune credincioșilor unde se află Mesia (cf. 1. Tes. 4, 17.; Teofilact: *Precum vulturii îndată se adună unde e stârv, ... așa vor veni și toți sântii oriunde s'ar afla Cristos*). Dar nu e probabil ca Fiul omului să se asemene unui stârv — a cărui arătare să zisese mai înainte că e ca fulgerul. Mai bine este dacă luăm stârv despre cei morți cu spiritul (8, 22. Lc. 16, 24), care vor fi pedepsiți de Mesia, iar vulturii sânt ângerii lui care vor fi activi atunci: unde există moarte spirituală, und pecatul a străbătut, Mesia va pedepsi și nimici. Astfel se exprimă că venirea lui Mesia e cunoscută tuturor, sigură. La imagine cf. Iob 39, 30. Os. 8, 1. Avac. 1, 8. Seneca (epist. 46): „Si vultur es, cadaver exspecta.“

29. Iar îndată după nevoea acelor zile soarele se va întuneca, și luna nu va da lumina sa, și stelele vor cădea din cer, și puterile cerurilor se vor clăti. *Îndată*: după cele descrise în v. 15 sq. Catastrofa dela sfârșitul veacurilor se espune ca cum ar începe îndată după risipirea Ierusalimului, ceace nu e un ce extraordinar, deoarece înaintea lui Dumnezeu o mie de ani sânt ca o zi (2. Petru 3, 8 cf. Mc. 13, 32). *Soarele se va întuneca* etc; și în T. V. se descriu în imagine căderea statelor, a persoanelor, sau întâmplări deosebite (Is. 13, 10. 24, 18 sq. 34, 4. Ezech. 32, 7. Ioil 2, 10. 28 sq. Agheū 2, 21 sq.). Crizostom, Teofilact, Zigaben zic că mărirea Domnului va întrece strălucirea soarelui; dar corect este a înțelege întunecarea lui. *Stelele vor cădea* (Is. 34, 4.) se ia în înțeles propriu nu ca imaginea timpurilor triste. *Puterile cerurilor* etc. arată că toate potențele cari țin cerul se vor nimici (Iob. 26, 11).

În T. V. însemnează ceata stelelor (Is. 34, 4. 40, 26. Ps. 33, 6. Deut. 4, 19; 2. Reg. 17, 16 etc.); *Crizostom, Zigaben* înțeleg lumea ângerilor. Descrierea aceasta nu trebuie măsurată cu astronomia timpurilor noastre; d. e. cum pot cădea stelele pe pământ cari sânt unele mai mari decât acesta, ci aci se zugrăvește ideea: înainte de venirea lui Cristos la judecată univerzul va fi zguduit; la soartea microcozmului ia parte macrocozmul.

30. Și atunci se va arăta semnul Fiului omului pe cer, și se vor plânge toate neamurile pământului și vor vedea pe Fiul omului venind pe norii cerului cu putere și mărire multă. Al doilea moment al sfârșitului este venirea Fiului omului, Mesiei, pe care atunci toți îl vor vedea, deși mai înainte n'aun voit. *Atunci*: când se vor fi întâmplat cele din v. 29. Sinopticii relatează că înainte de venirea Mesiei vor fi semne, iar Mt. mai adaugă că va fi și un semn special (Mt. 24, 3); de aceea artic. *τό* la *σημείον*; ce va fi acesta nu se poate hotări. *Ciril Ierusalimeanul* (mai întâiu), *Crizostom, Augustin, Ieronim, Zigaben* etc., cred că crucea; alții steaua Mesiei (Num. 24, 17) etc. Fără îndoială este o aparițiune luminoasă, din cauza întunecimii din v. 29. Cu aceste cuvinte Isus încă răspunde la v. 3. *Și atunci*: după ce se va fi arătat acest semn al Mesiei care vine să judece. *κόσμος*: semnul jalei este a-și bate pieptul (Zah. 12, 10. Apoc. 1, 7). *Venind pe norii cerului*, aluziune la Dan. 7, 13, sânt norii luminoși; ei sânt bază pe care odihnește Mântuitorul care se pogorâ din cer, iar întreaga aparițiune e cu mărire. În T. V. și N. toate arătările lui Dumnezeu sânt înconjurate de lumină. *Toate neamurile pământului*: locuitorii de pe pământ în genere; fără deosebire. *Putere* nu e sinonim cu *mărire*, ci = oaste, pentru că Mântuitorul nu apare atunci singur, ci cu ângerii (Mt. 16, 27. 25, 31. Iuda v. 14. Apoc. 19, 12 cf. 2. Reg. 17, 16).

31. Și va trimite pe ângerii săi cu trâmbiță de glas mare, și vor aduna pe cei aleși ai săi din cele patru vânturi dela marginile cerurilor până la sfârșiturile lor. Al treilea moment. Cei răi sânt cuprinși de frică, cei aleși însă se aduc la Mântuitorul lor. *Și va trimite*: din norii cerului (I. Tes. 4, 16. 17).

Ângerii săi: stau în serviciul lui. *μετὰ σάλπιγγος φωνῆς μεγάλης*=trâmbiță cu glas puternic; nu fiecare ânger are trâmbiță, ci de înțeles ultima trâmbiță (1. Cor. 15, 52 cf. 1. Tes. 4, 16. Is. 27, 13) care resună când vine Mesia. *Vor aduna* (22, 37; 2. Tes. 2, 1): cum va suna trâmbița se adună cei aleși la locul unde apare Mesia; 1. Tes. 4, 17 deci va fi după această alegere. *Cei aleși* sunt toți credincioșii, nu numai cei din Palestina; ce dovedește adausul *cele patru vânturi*: cele patru regiuni (1. Cron. 9. 24. Ezech. 37, 9. Apoc. 7, 1) și *dela marginile cerurilor până la sfârșiturile lor* (Deut. 4, 32. 13, 7. 28, 64), care expresiune din urmă întărește numai cele premergătoare: de pe întreg pământul, asupra căruia pare a zace cerul (Deut. 4, 32. 30, 4. Ps. 19, 7).

32. Iar dela smochin învățați pilda. Când mlădița lui e moale și înfrunzește, știți că aproape e secerișul; 33. așa și voi când veți vedea aceste toate, cunoașteți că aproape este la ușă. Isus mângăie pe credincioși, căci cu acest eveniment începe noua împărăție mesianică. *Dela smochin* e zis în genere; *ἀπό* cf. 11, 29: luați pildă dela acest pom și învățați. Artic. la *παράβολήν* exprimă: pilda care se potrivește vouă, iar *παραβολή*=*παράδειγμα* (13, 3). *ἀπαλός*=moale, când ramurile devin mustoși. *Înfrunzește*, subiectul e mlădița, căci numai așa se 'ntelege: că ramurile se fac moi; apoi prez. indică hotărât momentul: când mlădița începe a incolți, dacă scriem *ἐκφύη*; EFGHKMV Δ, Itala. Vulg. scriu *ἐκφυῆ*, subiect: *τὰ φύλλα*. *Θερος*=seceriș (începea la Evrei în 16. Nisan); vara începe abia în Maiu. *Aceste toate* se rapoartă la toate întrebările învățăcelor despre venirea Mesiei, sau numai la v. 29—31. *Apr aproape este la ușă*: secerișul, luându-se în înțeles mai înalt; primirea răsplății în împărăția mesianică; alții cred că cele espuse v. 33.; paruzia, judecata, împărăția lui Dumnezeu în genere etc.

34. Adevăr zic vouă, nu va trece acest neam până când vor fi toate aceste. 35. Cerul și pământul vor trece, iar cuvintele mele nu vor trece. 36. Iar de ziua aceea și de oră nimene nu știe, nici ângerii cerurilor nici Fiul, fără numai Tatăl. Cele prezise se vor întâmpla chiar în neamul de față

(10, 23. 16, 28. 23, 39). La risipirea templului și a Ierusalimului vor mai fi în viață unii din contemporanii lui, dar și la paruzie vor mai fi vii din neamul lui Israil (risipirea Ierusalimului și paruzia se pun foarte aproape de olaltă). *Toate aceste* ca v. 33. e mai cuprinzător decât *aceste toate* (6, 32): orice a grăit el asupra risipirii Ierusalimului, a templului și de paruzie. Siguranță în acest punct dă el v. 35. *Cerul și pământul* (par a fi cele mai sigure) vor lua atunci altă formă (2. Petru 3, 7. 8; 1. Cor. 7, 31). *Cuvintele mele* etc. au deplin adevăr, deci trebuie să se plinească. *De ziua aceea și de oră*: sigur este că va veni Mesia să judece, dar timpul e neștiut. Mc. 13, 32 înainte de *fără numai Tatăl* să afle *nicl Fiul*; unele ediții ale T. N. l-au adaus și la Mt. după *ABD Min.* unele Msse ale Vulg. Origen, Iaric, Crizostom; după *Ambrozic* și *Ieronim* lipsesc ele în cele mai bune Msse. Deși n'am citi aceste cuvinte aci, înțelesul totuș rămâne după *ὁ πατήρ μόνος*.

37. Precum însă zilele lui Noe, așa va fi venirea Fiului omului. 38. Că precum era în zilele înainte de potop, mâncau, beau, se însurau și mărita, până în ziua când a intrat Noe în corabie, 39. și nu au știut până când a venit potopul și i-a luat pe toți, așa va fi și venirea Fiului omului. 40. Atunci vor fi doi în câmp, unul se va lua și altul se va lăsa; 41. două măcinând la piatra morii, una se va lua și alta se va lăsa. Neștiind oamenii când va sosi Mesia a doua oară se ocupă toți cu ale sale, cum a fost pe timpul lui Noe; când vine răpește pe cei ce sînt la un loc. V. 37—39 paralelizează Mt. timpul paruziei cu întâmplările dinaintea potopului. *ἦσαν . . τρώγοντες* etc. cf. 7, 29; nu se pune verbul finit ci particip. și circumscie; *ἦσαν* cu ceace exprimă verbul arată durabilitatea. *Nu au știut*: că e aproape potopul. Espunerea prezentă pe oamenii de atunci nu ca răutăcioși, vițioși, ci senzuali, materialști (*mâncau, beau, etc.*); vițioșii încă au perit, dar și cei descriși nu sînt nevinovați înaintea lui Dumnezeu, nu vor scăpa de judecată. Potopul a fost deosebirea celor buni de cei răi, care petreceau la olaltă; așa va fi și la paruzie. În *ἐν ἡμέραι ἧ* nu se repește prepoz. înainte lui *ἧ* (Win. p. 393).

Atunci: când va fi venirea. *Să va lua*: va fi puși de ângerî la cei aleși (v. 31); *să va lăsa*: nu va fi primit, așadar să va judeca. Alții schimbă: unul va fi răpit, altul rămâne mântuit; dar *παραλαμβάνεσθαι* nicînde nu însemnează *a fi răpit*. Alt exemplu de intimitate: *δουὲ μάκινând* etc., iar soartea le e diferită. Present. *παραλαμβάνεται* și *ἀγίεται* înfățișează ca prezente lucruri viitoare. *ἀλήθειν* e întrebuintat în loc de *ἀλεῖν*. Moara de aci e râșnița care se afla în casa fiecăruia, sclavele o învêrtea (Ex. 5, 11. Is. 47, 2. Iob 31, 10. Coh. 12, 3) cum dovedește femin. *ἀλήθουσαι*; la *δύο ἀλήθουσαι* trebuie suplinit *ἔσονται*, căci partic. *σὲ* întrebuintează foarte rar în locul verb. finit (Win. p. 329). *ἐν μύλῳ* după NBLTA, nu *ἐν μυλῶνι* — însemnează piatra deasupra.

e) *Îndemnare la veghiere, 24, 42—25, 30.*

Următoarele parabole arată necesitatea veghierii (parabola despre slugi, 24, 45—51) și a pregătirii de paruzie prin o viață adevărată (parabola despre fecioare, 25, 1—13); lor corăspunde judecata Domnului după împlinirea grației primite (parabola despre talanți, 25, 14—30).

42. Priveghiați deci, că nu știți în care zi vine Domnul vostru. 43. Iar aceasta să știți, că de ar ști stăpânul casei în care veghie va veni furul, ar fi priveghiat și nu ar fi lăsat să-i sape casa lui. Pentru aceea și voi fiți gata, că în ora în care nu gândiți va veni Fiul omului. Stăpânul casei nu poate ști că furul vine, de aceea nu priveghiază. La veghie cf. 14, 25; la imagine cf. 1. Tes. 5, 2. 4; 2. Petru 3, 10. Apoc. 3, 3. 16, 15. Învētăceii știu că Mesia vine a doua oară, dar nu știu când. *Pentru aceea*: ca să nu se întâmple ca stăpânului de casă. *Și voi*: cum ar fi făcut stăpânul casei de ar fi priveghiat; *gata*: de paruzie, în cele morale. Părinții bisericei rapoartă această admonare la moartea fiecărui.

a) *Asēmēnarea slugilor, 24, 45—51.*

45. Deci cine e sluga credincioasă și înțeleaptă, pe care a pus-o domnul său peste slugile sale ca să dea lor hrana la vreme? 46 Fericită e

sluga aceea pe care venind domnul său o află făcând așa. 47. Adevăr zic vouă că peste toată avuția sa îl pune pe el. Lc. 12, 42 are *economul* exprimând înalta poziție a lui. *Deci cine* etc.: constatându-se necesitatea de a fi gata; e concluzie și înfățișează pe apostoli și urmașii lor, căror s'a incredințat conducerea bisericii (1. Cor. 4, 1 sq.). *οἰκετεία* la Lc. *Ἰερατεία* = *servitorime*. *αὐτοῖς* e pus pentru colectivul *οἰκετεία*. V. 46 e răspuns. *Așa*: cum cere oficiul său (v. 45). V. 47: dovedindu-se hărnicia deplin și credința îi va da un post mai înalt, cf. 2. Tim. 2, 12; *Origen: Bravul econom va stăpâni cu Cristos, ful casei, cu acela cui Tatăl toate i-a dat.*

48. Iar de va zice acea slugă rea în inima sa:
 49. Zăbovește domnul meu, și va începe a bate pe soții săi, dar va mânca și bea cu bețivii; veni-va domnul slugii aceleia în ziua când nu-l așteaptă și în ora când nu știe, 51. și-l va tăia pe el în două, și partea lui o va pune cu fățarnicii; acolo va fi plângere și scârșnirea dinților. Tratează soartea slugii rele. În *acea slugă rea*, *acea* e deictic, se rapoartă la v. 45: domnul o vede. *Rea* e contrast la *credincioasă și înțeleaptă* din v. 45. *Zăbovește*: nu vine curând, iar urmarea este indiferența; pentru pregătire crede că este timp destul. Domnul impută slugii două: tratarea rea a celorlalte slugi și imbuirea în mâncare și bețură. *ἄρῃται* nu exprimă că stăpânul l-a surprins în aceste două fapte, ci că sluga se credea sigură prin întârzierea aceluia, de aceea a început. *διχοτομεῖν* = *a tăia în două*; aci însemnează cel mai aspru soi de pedeapsă, tăierea cu ferestreu (2. Sam, 12, 31; 1. Cron. 20, 3. Ebr. 11, 37), sau tăierea singuraticelor membre; *decî nu dividet cum* (Vulg.) sau îl va despărți de servitorime. *Partea lui o va pune*: îl pune între fățarnici, îl tratează ca atare, pentru că din *zăbovește domnul meu* rezultă că venind acesta el se arată foarte conștientos. Aceste cuvinte se potrivesc mai bine înaintea celor precedente, dar se explică din împrejurarea că se trece dela asemănare la obiect încât acest membru se rapoartă la pedeapsa acelor slujitori ai bisericii, care la paruzie sînt aflați nevrednici. *Acolo va fi plângere* etc. cf. 8, 12, 13, 42. 50. 22, 13. 25, 30.

β) *Asămănarea despre fecioarele nebune și înțelepte, 25, 1—13.*

1. Atunci se va asemăna împărăția cerurilor cu zece fecioare cari luând candelile lor au eșit întru întimpinarea mirelui. 2. Iar cinci din ele erau nebune și cinci înțelepte. 3. Căci cele nebune luând candelile nu luară cu sine untdelemn; 4. iar cele înțelepte luară untdelemn cu candelile lor. *Atunci*: când va veni domnul (cf. 24, 50); *se va asemăna* cf. 7, 16. *Împărăția cerurilor*: împărăția mesianică; la ce se rapoartă potrivit cum învață parabola; unii vor fi primiți întrînsa, alții nu. *λαμπάς* propriu = *făclie*, apoi *lumină, candelă*. La Iudei era datina ca mirele să aducă mireasa din casa părinților însoțit fiind de prietenii, și adevărat seara; prietenii ei încă mergeau cu dînsa. Cristos este mirele care s'a pogorît la omenire, mireasa lui; ospetul se ține în casa miresei, nu a mirelui. Descrierea este: mirele se pregătește a merge de seară la mireasă ca făcînd acolo ospet se o ducă acasă. Prietenii miresei îi ies înainte din casa acesteia cu făclii aprinse ca să-l însoțească la mireasă. Pe drum intră ele într-o casă așteptînd să vină mirele care întârzie; ele adormi; odată se aude zgomot etc. Această schimbare a obiceiului se motivează cu împrejurarea că Isus întemeiază împărăția sa pe pămînt, nu în cer. *Au eșit*: din casa miresei. Numărul *zece* (5 nebune, 5 înțelepte) nu trebuie luat aritmetic, pentru că aci se înfățișează starea credincioșilor în timpul pînă la a doua venire a Mesiei și datorința lor de a-l aștepta. De altfel acest număr însemnează un cerc închis; cel puțin din 10 indivizi se forma o societate; se poate însă că era și datina la Iudei să fie 10 surori de mireasă. Recepta pune înainte pe cele înțelepte, apoi pe cele nebune; *ⲚBCDLZ* Min. Itala, Vulg. Părinții au șirul futurs. *Înțelepte* cf. 24, 45. 7, 24. 26. Cele nebune încă aveau untdelemn, dar neprudența lor este că n'au luat mai mult ca trecînd acesta să aibă de unde pune de nou. Credincioșii trebuie totdeauna să fie gata de venirea lui Cristos și ori cît ar întârzia să nu neglige datorințele. *Luară*: când au eșit. *Cu candelile lor*: nu aveau untdelemn numai în candelile, ci și în alt vas; lucră necontentit credinciosul la înnoirea sa. *Nu luară...untdelemn*

exprimă trândăvia unora în chiemarea creștină. *ἀγγεῖα* sînt vase pentru untdelemn; fără îndoială erau tocmita la candelă.

5. Iar zăbovind mirele aŭ dormitat și adormiră. 6. Iar la miezul nopții sē făcu strigare: Iată mirele, eșiți întru întimpinare. Fecioarele aŭ dormitat (*ἐνίστασαν*), apoi aŭ adormit (*ἐξάδουδον*). *Sē facu strigare*: de bărbății care însoțeau pe mire cu făclii, muzică și cântare. *Eșiți*: pe cale întraseră întră casă.

7. Atunci se sculară toate acele fecioare și și-aŭ împodobit candelăle sale. 8. Iar cele nebune ziseră celor înțelepte: Dați-ne nouă din untdelemnul vostru, că se sting candelăle noastre. 9. Iar cele înțelepte răspunseră zicînd: Dar de nu ne va ajunge nici nouă; mergeți mai bine la celce vînd și vē cumpărați. *Aŭ împodobit candelăle*: aŭ gătit, aŭ curățit fitilul etc. *ἐαυτῶν*: fiecare pe a sa (după NABL). *Se sting*: încep a se stinge. *μήποτε οὐκ ἀρξέση* e agrăire eliptică și înainte a lui *μήποτε* trebuie supliniit un verb care exprimă frica, cam: ne temem că nu va ajunge; alții citesc *μήποτε οὐ μὴ ἀρξέση* (BCD Min.), în care caz *μήποτε* stă de sine, și trebuie sē întregim: *δώμεν*, sau *γενέσθω τοῦτο* (Win. p. 556); deci construcția: *μήποτε οὐ μὴ ἀρξέση* etc.

10. Iar mergînd ele sē cumpere venit-a mirele, și care eraŭ gata intrară cu dînsul la nuntă, și ușa sē încuiă. 11. Iar pe urmă veniră și celelalte fecioare zicînd: 12. Doamne, Doamne, deschide-ne. Iar el răspunzînd zise: 13. Adevăr zic vouă, nu vē cunosc. Priveghiați deci, că nu știți ziua nici ora. *La nuntă*: în casa de nuntă. *Doamne, Doamne* exprimă stăruința și frica fecioarelor. *Nu vē cunosc*: pentrucă nu ați fost între celece m'aŭ așteptat (cf. 7, 23; 1. Cor. 8, 3. 13, 12. Gal. 4, 9). V. 13 e scopul parabolei. Credincioșii intră deci în împărăția mesianică numai făcîndu-se vrednici; de aceea admonarea: *Priveghiați deci* etc. După *nici ora* Elz. aŭ adaus *când va veni Fiul omului*, după 24, 44.

La explicarea parabolei sē pretinde multă precauțiune. Fecioarele sînt credincioșii (*Origen, Ambrozie, Ieronim*) sau cei caști (*Crizostom, Augustin, Teofilact*); lampele simbolizează

lumina credinții îmbinată cu grația dumnezească; untelemnul fecioarelor înțelepte sînt faptele virtuozose; dormirea exprimă grijele acestei vieți — *Crizostom* etc. înțeleg moartea; sfîrșitul e numai ornamentarea parabolei.

γ) *Asemănarea despre talanți, 25, 14—30 cf. Lc. 19, 12—27.*

Aci urmează o nouă îndemnare ca credincioșii să aștepte venirea Mesiei. Fiecare răspunde pentru administrarea darului primit; după aceasta se remunerează ori pedepsește. Parabola aceasta nu e identică cu cea dela Lc., deși nu se poate hotărî cărui evangelist revine originalitatea.

14. Că în ce chip un om care mergînd departe a chemat pe slugile sale și le-a dat lor averea sa, 15. și unuia a dat cinci talanți, altuia doi, altuia unul, fiecărui după puterea sa, și s'a dus îndată. Partic. γάρ exprimă că continuă admonarea din v. 13; fiecare capătă anumit cerc de lucrare în biserica Domnului, dar nu totul depinde de darul primit, ci și de întrebuințarea lui. Propoziția din V. 14. e anacolut pentru că lipsește apodoza; poate: așa va face și Fiul omului. Omul parabolei e Mântuitorul care părăsește lumea, slugile sînt învățăceii și credincioșii care stau în serviciul lui, nu străin, de aceea *slugile sale* (cf. 22, 5), iar talanții sînt deosebitele dispozițiuni naturale cari corăspund darurilor harizmatice (cf. 18, 25). *Îndată*: unii îl trag la v. 15: stăpînul călătorește ca să dea mână liberă slugilor a chivernisi după pricepere; alții îl leagă cu cele următoare, șterg pe *δέ* după *πορευθείς* (după NB Min. Itala), ce pare a se confirma din împrejurarea că în evangelia noastră totdeauna *εὐθέως* e pus înaintea verbului.

16. Iar mergînd celce luase cinci talanți a lucrat cu ei și a făcut alți cinci talanți. 17. Așijderea și cel cu doi a dobîndit alți doi. 18. Iar celce luase un talant ducîndu-se a săpat în pămînt și ascunse argintul domnului său. 19. Iar după multă vreme vine domnul slugilor acelora și a luat socoteală cu ei. 20. Și apropiindu-se celce luase cinci talanți aduse alți cinci talanți zicînd: Doamne, cinci talanți mi-ai dat, iată alți

cinci talanți am dobândit. 21. Zise lui domnul său: Bine, slugă bună și credincioasă, peste puține ai fost credincios, peste multe te voi pune; intră întru bucuria stăpânului tău. 22. Apropiindu-se și cel cu doi talanți zise: Doamne, doi talanți mi-ai dat, iată alți doi talanți am dobândit. 23. Zise lui stăpânul său: Bine, slugă bună și credincioasă, peste puține ai fost credincios, peste multe te voi pune, intră întru bucuria domnului tău. *A lucrat*: a întreprins; *ἐν αὐτοῖς* e instrumental; în acest înțeles se întrebunțează *ἐργάζουαι* și la clasic. *A făcut*: a agonisit; *pecuniam facere*. *Ducându-se*: s'a depărtat; altfel lucrară cei de mai înainte. *A săpat în pământ*: o groapă (NBL aū *τὴν γῆν*). *Argintul stăpânului său* exprimă întrelăsarea datorinței accentuând cu atât mai mult responsabilitatea. *După multă vreme* e zis spre a arăta că slugilor s'a dat puțința să agonisească cât mai mult. *Cu ei* (*ἐπ' αὐτοῖς*) din v. 20 lipsește NBL Min. Verz., așijderea și în v. 22.; de ar fi autentic=pelângă ce mi-ai dat. *Iată*: arată stăpânului câștigul. *εἶ*: bine, e absolut ca *εὖγε*; recunoaște procederea lor; alții îl leagă cu *ἦς πιστός*: fără îndoială credincios ai fost în puține. *Bună, credincioasă* sunt gen și specie ale probității; contrastul în v. 26. *Peste puține ai fost credincios*: „Peste puține a fost credincioasă sluga, căci orice avem sau sântem pe pământ, deși apare mult și mare, este mic și ne'nsemnat față de bunătățile viitoare (Rom. 8, 18). Ce poate câștiga însă sluga credincioasă mai mult decât să fie la stăpânul său și se privească și guste bucuria acestuia“ (*Ieronim*). *Întră întru bucuria stăpânului tău*: până acum a fost sclav; din această stare este liberat și ia parte la cele ale domnului său. *Orizostom*: *Acest cuvânt exprimă deplina fericire*. Această fericire credincioșii vor avea după paruzie. Al doilea servitor primește acelaș răspuns, pentru că nu împoartă ce a săvârșit cineva în oficiu, ci credința și zelul carî s'a aplicat.

24. Iar apropiindu-se și cel ce luase un talant zise: Doamne, te-am știut că ești om aspru, secerî unde n'ai sămănat și adunî de unde n'ai vînturat; 25. și temîndu-mă m'am dus de am ascuns talantul tău în pământ. Iată ai al tău.

Sluga nu se scuză, ci în imagine luată dela agricultor impută asprime. *ἔγνωσεν ὅτι* e atracțiune (Win. p. 581). Să descrie apoi în proverb omul care cere ale sale până la cele din urmă. *Adunî de unde n'ai vînturat*: ia! și pu! grău în granarele tale din arie străină. *διασπορίζειν* = a împrăstia, nu = *σπείρειν*, căci s'ar naște tautologie. *Temîndu-mă*: că voiți perde talantul tîu neguțătorind cu el.

26. Iar răspunzînd domnul sîu zise lui: Sluga rea și leneșă, ai știut că secer unde n'am sîmînat și adun de unde nu am vînturat? 27. Să cîvenea ție să arunci argintul meū cîmîntarilor, și venind eū să fiū luat al meū cu dobîndă. Domnul combate pe slugă cu inșeși cuvintele lui. Dacă a știut că preține unde nu are drept, cu atît mai ales unde are drept. De n'a putut agonisi pe altă cale, cel puțin să fi dat talantul cîmîntarilor (cu ce s'ar fi mîntuit de orice grijă) și ar fi luat percentele. Cine singur nu poate administra darul lui Dumnezeu, pentrucă se teme de ostenele, să se alieze cu altul mai tare ca darul lui să nu rămîna nefolosit. *Eū* e contrast la *iată, ai al tîu*.

28. Luați deci dela el talantul și-l dați celui ce are zece talanți. 29. Căci tot celui ce are să va da și va prisosi; iar la cel ce n'are și ce are să va lua dela el. 30. Iar pe sluga netrebnică aruncați-o în întunerecul din afară; acolo va fi plîngere și scîrșnirea dinților, cf. 13, 12. *Deci*: pentrucă a lucrat așa. V. 29. motivează mîsurile stîpînului din experiență. *τοῦ δὲ μὴ ἔχοντος* (după NBDL) e genit. abs. și nu se leagă cu *ἀρθίησεται*; *Recepta* citește *ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος* etc. corectură gramaticală. *Cel ce are*: posesor, avut (Passow, 1, 1295). *Gnoma*: Celui ce are să va da etc. exprimă ideea: cel accesibil pentru bunurile grației o dobîndește în mîsură tot mai mare, propășește, iar osînda pîcatului este că și scîderea o face mai săracă. Sentența finală: *Luați pe sluga* etc. Împărăția lui Dumnezeu se închipue ca un teren luminos, afară de ea este întunerec. *Explicarea parabolei*. Stîpînul e Cristos care a dat darurile sale învîțăcelor. Cine a chivernisit bine talanții dobîndește fericirea vecinică; iar mîsura darului pentru exercitarea oficiului urmează după actul alegerii.

f) Judecata din urmă, 25, 31—46.

31. Iar când va veni Fiul omului întru mărirea sa și toți îngerii cu dânsul, atunci va ședea pe tronul mării sale; 32. și se vor aduna înaintea lui toate neamurile, și va despărți pe ei unul de altul, cum desparte păstorul oile de țapi, 33. și va pune oile de dreapta lui, iar țapii de stânga. Judecata aceasta se estinde asupra tuturor oamenilor (*Crizostom etc.*), sau numai asupra credincioșilor (*Ieronim, Zigaben*). Cristos se numește ca judecător *Fiul omului* cf. Io. 5, 22. 27. El va veni la judecată cu mărire (19, 28. 24, 30; 2. Tes. 1, 8) însoțit de îngeri; va ședea pe tron și va judeca; partidele stau (Ps. 9, 5. 8). Înaintea lui apar *toate popoarele*, pentru că atunci creștinismul va fi lătit peste întreg pământul (se judecă omenirea întreagă nu numai păgânii sau creștinii). Păstorul osebește seara oile de capre, cari peste zi au fost la aceeaș pașune, și le include deosebit în staul; la judecata de pe urmă se deosebesc cei buni de cei răi, care trăeau la un loc pe pământ. *Oile* simbolizează oamenii buni, blânzi, *țapii* pe cei răi. Demin. *ἐπίστα* e desprețitor. *εὐώνυμος* = cu nume bun, renumit; exprimă eufemistic partea dreaptă în loc de *ἀριστερός* — se consideră fericire și binecuvântare; cea stângă este nefericire (Coh. 10, 2).

34. Atunci va zice regele celor de dreapta sa: Veniți binecuvântații Părintelui meu, moșteniți împărăția care e gătită vouă dela întemeierea lumii. 35. Că am flămânzit și mi-ați dat de am mâncat, însetoșat-am și mi-ați dat de am beut, străin am fost și m-ați primit, 36. gol și m-ați îmbrăcat, bolnav am fost și m-ați cercetat, în temniță am fost și ați venit la mine. 37. Atunci vor răspunde lui dreptii zicând: Doamne, când te-am văzut flămând și te-am săturat? sau însetând și ți-am dat de beut? 38. iar când te-am văzut străin și te-am primit? sau gol și te-am îmbrăcat? 39. iar când te-am văzut bolnav sau în temniță și am venit la tine? 40. Și răspunzând regele va zice lor: Adevăr zic vouă, încât ați

făcut unula din acești frați mai mici ai mei, mie ați făcut. *Regele*: pentru că Cristos a venit în împărăția sa (16, 28). *Binecuvântații Părintelui* se numesc dreptii pentru că vor lua parte la binecuvântarea cerească; Părintele i-a binecuvântat chiamându-i la împărăția mesianică, iar ei stăruiesc în această chiamare (Gen. 26, 29. Ps. 37, 22. Is. 65, 23 cf. Efez. 1, 3). τοῦ πατρὸς e genit. sub. și e legat cu particip. înaintea cărui stă artic. dându-i așa semnificarea substantiv. (Win. p. 178). *ζηγοροῦεῖν* = a moșteni, a dobândi cu soarte; aluziune la împărțirea Canaanului între cele 12 seminții. Iudeii au primit ceea ce li s-a promisese (Deut. 1, 8), credincioșii încă intră în posesiunea unui obiect pregătit. *Gătita*: nu numai hotărâta, ci înzestrată cu toate de predare (20, 23; 1. Cor. 2, 9. Io. 14, 2). *Crizostom*: *Și nu zice: Iuați, ci: moșteniți, ca o casă, moștenire, ca ale voastre, ca cele aparținătoare vouă de mai înainte.* Acum se realizează 5, 5. *Dela întemeierea lumii*: dela crearea lumii; alegerea s'a făcut înainte de aceasta (Efez. 1, 4; 1. Petru 1, 20), dar s'a executat abia cu crearea. Ei s'au arătat vrednici acestei binecuvântări: *Că am flămânzit etc. M-ați primit*, în original propriu *m-ați dus împreună* (συνήγαγέ με): în cercul familiei voastre; sau: m-ați primit ca oaspe. În orient ospitalitatea se respectă foarte mult. *Gol*: fără vestimente, expus schimbărilor vremii. În T. N. au valoare faptele prototipurilor din T. V. (Avram, Iob etc. Is. 58, 6. 7; Iob 6, 14. 21, 6. Iac. 2, 15 cf. Io. 21, 7. Acta 19, 16). Dreptii nu neagă că au făcut fapte bune, dar nu lui Cristos. Atunci le răspunde el că orice faptă au făcut fraților săi lui au făcut: în ce chip ați săvârșit aceste fapte către cei mai mici frați ai mei, celor care în lume erau desprețuiți (10, 24; 1. Cor. 4, 9. 13 cf. 1, 27. 28). *Unula din acești frați mai mici*: sunt credincioșii săraci și nefericiți; nu apostolii (20, 10; 1. Cor. 4, 13); nu credincioșii în genere; comuna asupra. *Încât* (ἐφ' ὅσον): *in quantum*, Rom. 11, 13.

41. Atunci va zice și celor de stânga: Mergeți dela mine blăstemaților în focul cel vecinic care e gătit diavolului și ângerilor lui. 42. Că flămând am fost și nu mi-ați dat să mănânc, setos am fost și nu mi-ați dat să beau, 43. strâin

am fost și nu m'ați primit, gol am fost și nu m'ați îmbrăcat, bolnav și în temniță și nu m'ați cercetat. 44. Atunci vor răspunde și aceștia zicând: Doamne, când te-am văzut flămând sau însetat sau străin sau gol sau bolnav sau în temniță, și nu am slujit ție? 45. Atunci va răspunde lor zicând: Adevăr zic vouă, încât nu ați făcut unuia din acești mai mici, nici mie nu ați făcut. 46. Și vor merge aceștia în munca vecinică, iar dreptii în viața vecinică. *Blăstemașilor*: de Dzeu, dar nu ca Părinte, căci ca atare binecuvântă numai. *Crizostom*: Nu mai zice dela Părintele; căci nu el i-a blăstemat, ci proprii-le fapte. *Gătită diavolului* etc. nu vouă ca mai sus, pentru că căderea îngerilor (Iuda 6; 2. Petru 2, 4) a fost înainte de a omului (Io. 8, 44; 2. Cor. 11, 3); aceștia singuri se aruncă în pedeapsa acelora (*Origen, Crizostom, Teofilact, Zigaben*). La îngerii diavolului cf. 2. Cor. 12, 7. Apoc. 12, 7. Lipsește apoi dela întemeierea lumii pentru că căderea îngerilor a precedat crearea. *Focul cel vecinic*: e foc adevărat, dar deosebit de al nostru. *Origen*: „Forsitan talis substantiae est, ut invisibilia comburat ipse invisibilis constitutus . . . si autem aeternus est, et invisibilis est . . . Ne autem mireris audiens esse invisibilem ignem et punientem, cum videas inter homines calorem corporibus accidentem et non mediocriter cruciantem, maxime eos qui ab eo validissime molestantur (Is. 66, 24).“ Sentința se motivează cu v. 35 sq. iar aceia se scuză: când . . . și nu am slujit ție; voesc să știe când văzându-l într-o stare descrisă mai înainte nu i-au fost intrajutor. Numirea *frați* lipsește; ei i-au declarat că nu le sunt aceasta, altfel le-ar fi făcut binele. *Munca vecinică — viața vecinică*: cele două contraste; așadar nu va fi *ἀποστασις τῶν πάντων*, cum învăța Origen. *Viața* exprimă petrecerea în împărăția lui Dumnezeu și se explică din raportul între moarte și păcat (Rom. 5, 12; 1. Cor. 15, 22 cf. Dan. 12, 2).

PARTEA A TREIA.

Istoria patimilor, morții, învierii lui Isus,
26, 1—28, 20.

§. 49. Unele întâmplări înainte de prinderea lui Isus, 26, 1—46.

a) *Isus e sigur că va muri; sfatul sinedriului, 26, 1—16.*

(Mc. 14, 1—10. Lc. 22, 1—6).

Ultimul act al lucrării mesianice a lui Isus s'a apropiat, de aceea se tratează: a) pătimirea lui de sërbitoarea Paștilor (v. 1. 2); b) sfatul mai marilor se treacă sërbitoarea până la prinderea lui Isus (v. 3—5); c) Maria unge pe Isus (v. 6—13); d) Iuda propune sinedriului a vinde pe Isus (v. 14—16).

1. Și a fost când a sfârșit Isus toate cuvintele aceste, zise învățăceilor săi: 2. Știți că după două zile vor fi Paștile, și Fiul omului se va da să se răstignească. *Și a fost* e formulă de trecere, cf. 7, 28. 11, 1. 13, 53. 19, 1. *Toate cuvintele aceste* se rapoartă la cuvântările din 24, 4—25, 46. fără a le pune însă în nemijlocită legătură (*Crizostom, Teofilact*) ca cum Isus ar voi să întărească pe învățacei spuindu-le că vor fi pedepsiți și ceice îl răstignesc. După două zile nu e determinat: 12. ori 13. Nisan, pentrucă nu se știe de a numărat Isus și ziua când grăește sau nu; poate Marți, dacă sërbitoarea a căzut Joi. τὸ πάσχα (ܩܕܝܫܐ aram. ܩܕܝܫܐ=cruțare, întru amintirea întâmplării din Ex. 12, 12 sq. și scoaterea poporului din Egipt) se sërba din 15—21 Nisan ca sërbitoare mare; sabbat deplin se ținea numai 15. și 21. (Ex. 12, 16. Lev. 23, 7. Num. 28, 18); dar începe cu cina pashală din seara lui 14. Nisan, pentrucă Evreii numărau ziua dintro seară până la ceealaltă; de aceea adese se numără ziua aceasta la sërbitoare (*Iosif Flaviu, Antiq. 3, 10. 5. 9, 13, 3* numără 7 zile, iar 2, 15, 1. opt). Măncarea era azimă, se și zicea sërbitoarea azimelor, aducând aminte de graba cu care au eșit din Egipt, când nu avură vreme a coace pâne (Ex. 12, 39. Deut. 16, 3). *Fiul omului* etc. nu depinde de știți,

pentru că Isus niciunde nu le-a spus că va patimi în zi de sër-
bătoare (16, 21. 17, 22. 20, 19). *γίνεται*, prez. înfățișează
lucrarea viitoare ca prezentă (Win. p. 249).

3. Atunci se adunară arhieriei și bătrânii
poporului în curtea arhierelui care se cheama
Caiafa, 4. și au făcut sfat să prindă pe Isus cu
vicleșug și să-l omoare. 5. Dar ziceau: Nu de
sër-bătoare, ca să nu fie rëscoală în popor. *Atunci*:
când Isus grăea cele precedente; profetia sa e contimporană
cu consultarea dușmanilor. Recepta are după *arhieriei*: și
cărturarii, ce e adaus după Mc. 14, 1. Lc. 22, 2. Scopul
adunării este pierderea lui Isus; deși evangelistul adaugă că
nu voiau să se întâmple aceasta de sër-bătoare, căci se te-
meau că-l va împedeca poporul care ține mult la Isus. *αὐλή*
(*atrium*) e nehotărît: curtea înconjurată de zidiri unde îndă-
tinau orientali a se aduna la sfătuirii, sau palatul (Odys. 4,
74 cf. Mc. 15, 16. Lc. 11, 21); asemenea nu știm dacă este
ședință ordinară a sinedrului ori numai o consultațiune.¹⁾
Numele arhierelui era Iosif; dar conumele Caiafa (poate כַּיֵּפָא = ^{Caiafa}
curvatio, depressio, sau כַּיֵּפָא ^{Chefa}, contrast la Petru) devine nume
propriu, de aceea *λεγομένου* nu *επιζαλουμένου* (2, 23). Pro-
conzulul Valeriu Gratus l-a făcut arhiereu, în care oficiu a ră-
mas 17 ani (din cari 10 sub procuratorul Pilat din Pont); a fost
depus la 789 U. c. de proconzulul *Vitellius* (*Ios. Flaviu*,
Antiq. 18, 2, 2. 4, 3). Socrul său Ana (Ananos), deși depus,
avea influență mare, din care cauză se numește împreună cu
Caiafa (Lc. 3, 2. Io. 18, 13. 24. Acta 4, 6). V. 4 e cu-
prinsul sfătuirii. La *μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ* trebuie suplinit *τοῦτο*
γενέσθω sau *τοῦτο ποιῶμεν* (Win. p. 555). Toate zilele de
sër-bătoare aveau să treacă²⁾; pentru că atunci erau mulți

¹⁾ Comparând Lc. 11, 21 cu Mt. 12, 29 reeșă că *αὐλή* e identic cu
oizία; iar Io. 19, 15 nu e dovadă contrară. Arhierelul avea palatul său care
se numea *curte*; iar localul oficial pentru ședințele sinedrului era o sală în
partea de miazăzi a curții templului, se numea *Gazith*. Talmudiștii afirmă că
cam 40 de ani înainte de risipirea Ierusalimului sinedrul începuse a nu mai
ține ședințele sale aci, ci în salele (*tabernae*) curții mai din afară a templului,
mai apoi în locuința președintelui.

²⁾ Ca să dee exemple să executați făcători de rele și în zi de sër-bătoare
(Deut. 7, 13 cf. Acta 12, 3 sq.) — sigur însă nu în ziua întâia. Sinedrului se
tem că partizanii lui Isus se vor revolta; de aceea hotărêsc a-l prinde numai,
iar executarea s'o lasă după sër-bătoare — hotarirea dumnezească însă încrucii-
șează planurile oamenilor.

pelerinii la Ierusalim și lesne se putea produce tumult cu ocaziunea prinderii și omorării lui Isus. Mai apoi, când tradatorul se îmbie, uită această hotărîre.

b) Maria unge pe Isus în Betania, 26, 6—13.

(Mc. 14, 3—9. Io. 12, 1—8).

Istoria de față e deosebită de Lc. 7, 36 sq., dar identică cu Mc. și Io. 1. c. *Origen*, *Crizostom*, *Ieronim* etc. zic că ungerea dela Ioan nu este cea prezentă, așadar istoria evanghelică conține trei ungeri (*Origen*, *Augustin*, *Zigaben*), sau două (*Crizostom*, *Ieronim*); ei au afirmat aceasta pentru că la Io. întîmpinăm particularități deosebite de cei doi — aceste nu sînt însă contraziceri, ci completează istorisirea. Locul ungerii e *Betania* (la toți 3); timpul e după Ioan șase zile înainte de Paști. Simon leprosul (Mt. Mc.) e găzduitorul; *Marta* slujește, iar *Lazar* fratele ei este între oaspeții. (Io.); *Maria*¹⁾, sora lui *Lazar* și a *Martei* (Io.), unge pe Isus; ea nu numai varsă untdelemnul pe capul lui Isus (Mt. Mc.), ci unge și picioarele lui ștergîndu-le cu părul (Io.); *Iuda* (Io.) exprimă nemulțumirea sa cu această faptă (Mt. Mc.).

6. Iar Isus fiind în Betania în casa lui *Simon* leprosul, 7. venit-a la el o muiere cu un vas de alabastru cu mir de mult preț și a turnat pe capul lui cînd ședea la masă. *Fiind în Betania*: venise acolo. *Simon leprosul*; fără îndoială era cunoscut cu *Lazar* și surorile lui; unele apocrife zic că a fost părintele lor, alții cred că e bărbatul *Mariel*; pare că Isus îl vindecase de lepră, de aceea și numele lui (10, 3). Femeea după Io. 12, 3 se chiamă *Maria*, sora lui *Lazar*. ἀλάβαστρος (de toate 3 genurile; *alabaster*, *alabastrum*): vas mic de alabastru pentru păstrarea unsoarelor (cf. Mc. 14, 3). „Unquenta optime servantur in alabastris“ (*Pliniu*, N. H. 13, 3). μύρον (מוֹר) însemnează toate unsoarele cari au ingrediente de smirna,

¹⁾ *Origen* deja amintește părerea că istoria evanghelică numește 4 femei cu acest nume; el zice că sînt numai 3; mai zice că mulți cred că este numai o *Marie* (*Augustin* etc.). *Crizostom*, *Ambrozie*, *Ieronim*, *Teofilact*, *Zigaben* zic că sînt două, ce se dovedește și din relatările lui Mt. Mc. Io. care nu spun nimic de păătoasa, apoi nielunde sora lui *Lazar* nu se numește *Maria* *Magdalena*, nici însoțește pe Domnul (Mc. 16, 9. Lc. 8, 2).

saŭ numai unsoarea de smirnă curată fără alte ingrediente; se mai numea și *στακίη*. Pe capul lui are numai Mt. spre a arăta nemărginita dragoste a Mariei, ce dovedește și v. 12. pe trupul lui. Datina era la Evrei a unge părul oaspeților, a le spăla picioarele înainte de intrare, pentru că desculțându-se sandalele se așezau pe divanuri. Femea de aci sparge vasul și toarnă odată tot cuprinsul, nu însă scoate dopul ca să toarne picături (cf. Mc. Io.).

8. Iar văzând învățaceii s'aŭ mâniat zicând: Pentru ce această pagubă? 9. Că se putea vinde scump și se se dee săracilor. La Mc. erau *unii*, Io. *Iuda*, care muștră, ce nu este contrazicere, ci exprimă că acesta mai întâiu ia cuvântul, deși unii învățaceii încă erau de părerea lui crezând că Mântuitorul nu poate încuviința această pradă. *Scump*: respective pe *null* cf. Io. 12, 5: 300 de denari; Mc. 14, 5. *ἐπάνα δηραρίων τριακοσίων*. *Pliniu* zice că fontul de nard costa 400 de denari (N. H. 12, 26. 13, 4). *ἀπόλεια* e contrast la *τήρησις*.

10. Iar Isus cunoscând zise lor: Ce faceți supărare muierii? căci lucrul bun a făcut cu mine. 11. Că pe săraci pururea îi aveți cu voi, iar pe mine nu mă aveți pururea. 12. Căci vârsând aceasta mirul acesta pe trupul meu spre îngroparea mea a făcut. 13. Adevăr zic vouă, ori unde se va predica evanghelia aceasta în toată lumea, se va spune și ce a făcut aceasta întru pomenirea ei. Isus justifică fapta muierii din punct de vedere moral, pentru că e ultima manifestare a iubirii ce i-o mai poate face vrăn om; el în curând se va lua dela ei. *Cunoscând*: învățaceii vorbisera între sine fără să-l audă Isus. *κόπους παρέχειν* = a supăra. Muierea a săvârșit o fapta bună (fiind împrejurări deosebite), deci se nu o mustre, iar ungerea însemnează îngroparea și înbalzamarea lui. În v. 11 se motivează *lucrul bun*. Pe săraci pururea etc.: le puteți face bine oricând. *Nu mă aveți pururea* exprimă ideea: eu încurând voii muri. *Vârsându-l* (*βάλλουσα*)... *îngroparea mea*: când a vârsat avea scopul să-l înfațișeze ca mort. Aoristul arată acțiunea contemporană din *ἐποίησεν* (Win. p. 310). Cu îngroparea era îmbinată la Evrei înbalzamarea. *Evanghelia aceasta*; obiectul evan-

geliei scrise de autor: moartea lui Isus cea mântuitoare; iar aceasta se rapoartă la v. 11. 12 (cf. Acta 20, 24. Efez. 1, 13. 6, 13; 1. Cor. 1, 18). În toată lumea se leagă cu se va predica; iar oriunde (ὅπου) specializează locurile. Întru pomenirea ei aparține la se va spune. Profetia s'a și implinit.

c) Iuda tradează pe Isus, 26, 14—16.

(Mc. 14, 10 sq. Lc. 22, 3—6.)

Crizostom, Ieronim etc. leagă cele următoare nemijlocit la ungerea lui Isus, dar Mc. 14, 10 îndegetează altă legătură: acesta continuă și Iuda s'a dus etc. Probabil este că Iuda se poartă cu gândul trădării 6 zile, iar motivul acestei fapte este (după Io. 12, 6) iubirea de argint, care totdeauna a îndemnat pe oameni la cele mai mari crime. Așadar nu vătămarea ambiției lui, pentru că Isus l-a pus în urma celorlalți apostoli, nici supărarea că a fost muștrat la ospetul din Betania, etc. — cum cred unii exegeți.

14. Atunci mergând unul din cei doisprezece, cel ce se chiamă Iuda Iscarioteanul, la arhierii zise: 15. Ce vreți să-mi dați și eu îl dau pe el vouă? Iar ei puseră lui treizeci de arginți. 16. Și de atunci căuta prilej bun ca să-l dea pe el. Atunci leagă la cele din v. 3—5: când mai marii se sfătuiseră să omoare pe Isus, atunci vine Iuda și le spune planul său. Unul din cei doisprezece: era în numărul celor mai aproape ai lui Isus; tragic contrast. ἔσθησαν αὐτῷ: au cumpenit, pentru că în vechime aurul și argintul se cumpeneau (Zah. 11, 12) neexistând monete bătute. Dela 143 n. de Cr. avea Iudeii sicili bătuti (1. Mac. 15, 6. Win. RWW. 2, 443 sq.); dar Mt. păstrează expresiunea arhaică a lui Zaharia pentru noțiunea nouă a lui ἀφιθμεῖν; sau: au promis (Teofilact etc.) cf. Mc. 14, 11. Treizeci de arginți: 30 de sicli de argint; fără îndoială cei întrebunțați la templu; avea greutate mai mare ca cel comun; Ios. Flaviu (Antiq. 3, 8, 2) zice că unul avea 4 drahme atice, Ieronim (ad. Mich. 3, 10) îl valorează cu 20 de oboli sau 3½ drahme; deci=1 fl. 35—50 cr. austr. Mântuitorul lumii e vândut cu prețul unui sclav ucis (Ex. 21, 3).

d) *Cina cea de taină, 26, 17—30.*

(Mc. 14, 12—26. Lc. 22, 7—23; 1. Cor. 11, 23—25)

17. Iar în ziua cea dântăiū a azimelor veni ră învățăceii la Isus zicēnd: Unde vrei să gătim ție să mănānci paștele? Orice dospit să depărta din casă încă în noaptea precedentă zilei de 14 Nisan, de aceea τῆ πρώτῃ τῶν ἄζύμων nu e ziua înainte de azime, ci 14 Nisan, când seara să mânca mielul pashal. Diferența între sinopticii și Ioan cf. Io. 13, 2. τὰ ἄζυμα (ἠῆμῖν): să numea sērbătoarea azimelor pentru că era iertat a mânca numai pâne nedospită (Ex. 23, 15. Lev. 23, 6); să identifi cā în T. N. și la *Ios. Flaviu* cu paștele (Antiq. 14, 2, 1. 17, 9, 3. Bell. jud. 2, 1, 3. 6, 9, 3 cf. v. 1). Ție: infățișează pe Isus ca părintele familiei. *Să mănānci paștele*: cina pashala, mielul pashal (Ex. 12).

18. Iar el zise: Mergeți în cetate la oarecare și ziceți lui: Învățătorul zice: Vremea mea este aproape, la tine fac paștele cu învățăceii mei. 19. Și aū făcut învățăceii cum poruncise lor Isus, și aū gătit paștele. După v. 6 sq. Isus era în Betania, de unde trimite doi învățacei, pe Petru și Ioan (Mc. 14, 13. Lc. 22, 7), la Ierusalim să gătească de paște. *La oarecare*; în grecește să întrebuintează ὁ, ἡ δεῖρα când cutetăm la anumită persoană fără a-i spune numele. *Teofilact*, *Zigaben* cred că Isus n'a voit să numească pe găzduitor pentruca Iuda să nu știe unde petrece și să nu-și poată realiza planul; *Augustin* zice că evangelistul nu la numit din motive nouē necunoscute; poate că evangelistul nu vedea în nume o parte esențială a istorisirii sale; Mc. și Lc. tratează mai detaliat. Chipul cum vorbește Isus de această persoană dovedește că-l cunoaște, dar și acela pe Isus; poate a fost învățacel. *Învățătorul*: καὶ ἐξοχῆν. *Vremea mea e aproape*: după context e vremea când trebuie să moară (Io. 13, 1); deci nu nu să poate refuza cererea. *Fac paștele* (פסח עשה Ex. 12, 48. Num. 9, 10 sq. Evr. 11, 28), ocură și la scriitorii profani ποιεῖν τὰ Ὀλύμπια, εορτήν ποιεῖν: a. sērba. Present. ποιῶ (nu e viit. atic) exprimă că cererea lui va fi implinită.

20. Iar făcându-se seara a șezut la masă cu cei doisprezece învățaței. Acest v. spune timpul celor următoare. După apusul soarelui se mânca mielul pashal în 14 Nisan (nu mai înainte, Deut. 16, 6). După talmudiști prescripțiile legii (Ex. 12, 11) pentru mâncarea mielului pashal au avut valoare numai pe timpul petrecerii Evreilor în robie¹⁾; de aceea acum îmbrăcați în haine sărbătorești ședeau la masă pe divanuri. Mielul trebuie să se consume întreg, din care cauză participau cel puțin 10 persoane (Ex. 12, 4. 43 sq. *Ios. Flavin, Bell. jud. 6, 9, 3*).

21. Și mâncând ei zise: Adevăr zic vouă că unul din voi mă va vinde. Înainte de această prevestire a fost după Io. 13, 2 sq. spălarea picioarelor, după Lc. 22, 21—23 și așezarea și mâncarea s. Euharistiei; după Mt. Mc. tradatorul se depărtează înainte de așezarea acestei taine. S'a născut întrebarea de Iuda a luat parte la aceasta sau nu? *Ciprian, Crizostom, Ieronim, Augustin etc.* zic că da, alții că nu. Deoarece Lc. are scopul a trata istoria Domnului în șir cronologic pare că merită și aici preferință față de ceilalți evangeliști; așa Iuda ar fi întâiul care cu nevreținie s'a împărțit cu trupul și sângele Mântuitorului.

22. Și intristându-se ei foarte a început a zice lui fieștecare: Nu doar eu sunt Doamne?

23. Iar el răspunzând zise: Celce întinse mâna cu mine în blid, acela mă va vinde. Intristarea învățaților o produce împrejurarea că unul din ei ar putea să vindă pe Învățătorul. Din nedumerire îi scoate răspunsul lui Isus, care spune anume pe cine înțelege că-l va vinde. *Celce întinse*: nu e așa determinat ca Io. 13, 26; fără îndoială s'a întâmplat înainte de cele zise în v. 21; nu e diferență esențială la Mc. 14, 20. Pelângă azimă și miel se mâncau ierburii amare (Ex. 12, 8) ca să-și aducă aminte de amărăciunea părinților în Egipt; era o fertură groasă de curmale, smochine, scortişoară etc., numită חרר-חרר. În această fertură se muceau bucățile de azimă și carne înainte de mâncare. Probabil este că Iuda ocupase loc lângă Mântuitorul și așa cu dânsul întingea întrun blid pelângă alții. *ἐν τῷ τριβλίῳ* nu stă în loc de *eis*

¹⁾ Hier. Pesach. f. 37, 2: „Mos servorum est, ut edant stantes; at nunc comedant recumbentes, ut dignoscatur, exisse eos e servitute in libertatem.“

τὸ τρίβλιον, ci = a întins în blidul în care puse mâna cu carne sau pâne (Deut. 33, 24. LXX).

24. Ci Fiul omului merge precum este scris despre dânsul; dar vai de omul acela prin care Fiul omului se va vinde; mai bine ar fi lui de nu s'ar fi născut omul acela. Mântuitorul merge calea pusă lui de Dumnezeu, dar omul care lucră ca el să ajungă la această soarte nu e mântuit de vină (18, 6). Nu crima lui — zice *Crizostom* — ne-a mântuit, ci înțelepciunea dumnezească, ca sapta lui Iuda, la care s'a hotărît liber, să ia loc în dovezile milei lui cătră noi și să se manifeste în urmările acesteia; iar *Zigaben*: Iuda n'a săvârșit tradare pentrucă era prehotărît (ca Cristos să fie tradat); ci pentrucă a săvârșit tradarea de aceea a fost prehotărît (pentru Cristos) astfel încât Dumnezeu prevede toate celece să întâmplă în timp după hotărîrea liberă a cuiva; de aceea *Vai de omul acela*. *ὑπάγει* înfățișează moartea ca mergere la Tatăl (Io. 7, 33. 8, 22). *Precum este scris* cf. Dan. 9, 26. *Mai bine ar fi lui* sînt expresiuni populare însemnând cea mai mare nefericire (Iob 3, 1 sq. Ier. 20, 14 sq.) *Ieronim*: „Multo melius est non subsistere.“ *καλὸν ἦν* e propoziție ipotetică fără *ἄν* (Win. p. 286). *δὲ οὖ*: Iuda e unealtă în mâna prevedinții (vezi *Zigaben*, mai nainte). *οὐ* în *οὐκ ἐγεννήθη* cf. v. 42. *Omul acela*: acel nefericit.

25. Iar răspunzînd Iuda vînzătorul zise lui: Aū doar eū sînt, Învătătorule? Zise lui: Tu ai zis. Fătarnicia ajunge culmea în întrebarea acestui învățacel care știe ce intenționează și totuș apare îngrijat de soartea învățătorului ca ceialaltî. *Tu ai zis*: Da! cf. Io. 13, 26 sq. V. 25 nu poate fi considerat adaus al tradiției, pentrucă conversația cu Iuda n'ău auzit-o toți (Augustin).

Așezarea santei Euharistii. 26. Iar mîncînd ei luă Isus pânea și binecuvîntînd-o a frînt și dat învățăceilor zicînd: Luați mîncăți, acesta este trupul meu. *Mîncînd ei*: cînd ședeau la masă; re'ncepe cele tratate în v. 21.; iar după Lc. 22, 20; 1. Cor. 11, 25 pare că ospetul pashal era sfîrșit, care după rabinii avea acest ritual. Începutul se făcea cu ântăiul pahar asupra cărui capul familiei rostea o rugăciune de mulțumită: „*Binecuvîntat ești*

Doamne, Dumnezeul nostru, regele lumii care ai făcut rodul vitei; bea el și toți mesenii. Să aducea o masă pe care era pus mielul pashal, azime, ierburile amare (simbolizează viața lor amară în Egipt), charosetul și carnea de chagiga (cf. Io. 18, 28). Rostind tatăl „*Binecuvântat ești celce ai creat rodul pământului*“ întingea ierburile amare în charoset, mâncă; apoi și ceialaltii. Acum se umplea al doilea pahar; aci întreba fiul (câte odată nu) pe tată asupra semnificațiunii acestui ospet; acesta explica după Ex. 12, 26; să cânta apoi Ps. 113. 114 și după o scurtă rugăciune să bea acest pahar. După aceste urmează ospetul propriu. Tatăl își spăla mâinile, lua două azime, una o frângea, punea cele două părți peste cea nefrântă și zicea: *Binecuvântat este celce a dat pâne din pământ*; lua o bucată din azima frântă, o învêlea în ierburile amare, amândouă le întingea în charoset, mulțumind le mâncă, apoi lua din chagiga și din miel. Toți ceialaltii dela masă făceau asemenea; ultima îmbucătură o făcea tatăl familiei. Urma al treilea pahar după ce tatăl își spălase mâinile și-l umpluse. Să citea apoi Ps. 115—118. și să bea al 4. pahar; câte odată mai bea și al cincilea cântând apoi Ps. 120—137. Probabil este că Isus după paharul al 4. și înainte de a să cânta partea a doua din Aliluia luă de pe masă pânea cu care a instituit s. Euharistie, deși artic. τὸν lipsește înaintea lui ἄφρον NBCD LZ. *Binecuvântând-o* se poate lua o binecuvântare a omnipotenței dumnezeesti care mai înainte a înmulțit pânea, iar acum o preface, sau rugăciunea de mulțumită ce o rostea capul familiei înainte de mâncare (cf. Lc. 22, 19; 1. Cor. 11, 24). *A frânt* nu e accidental ca 14, 19. 15, 36, căci se relatează la toți trei evangeliștii și 1. Cor. 11, 24; frângerea simbolizează moarte, iar fiecare jertfă se omoară sau nimicește. *Dat învêțăceilor*: nu se poate hotări de s'a dat fiecărui separat sau toate bucățile s'a pus întrun vas; șezând ei la masă pare că s'a procedat în chipul din urmă, iar *luați* = fiecare cu mâna sa. La Mc. lipsește *mâncăți*; Lc. Paul omit și *luați*. *Acesta este trupul meu*; subiectul e *acesta* și se poate lua ca adiectiv (genul lui τούτο atunci se determină de substantivul din predicat, σῶμα) sau ca substantiv: ce țin în mâni. Explicarea lui Luther: „Această pâne conține trupul meu, cu această pâne este îmbinat trupul meu,“ a lui Zwingli și Calvin:

„Această pâne însemnează trupul meu, e simbolul trupului meu“ nu e corectă nici chiar de ar sta οὔτος. Zwingli anume a luat ἐστὶ nu ca copulă =este, care leagă subiectul la predicat (Isus nu l-a exprimat, pentru că în limba aramaică copula nu se pune), ci în înțelesul lui *significat* raportându-se la Gen. 41, 26; 1. Cor. 10, 4. εἶρα = a fi; în parabole, alegorii sau viziuni și a semnifica, care înțeles nu zace în verb ci în subiect ori predicat. Raportându-ne la care se dă pentru voi (Lc. 22, 19), spre iertarea păcatelor (Mt. 26, 27), care se varsă pentru voi (Lc. 22, 20), care se frânge (1. Cor. 11, 24) rezultă că cuvintele trebuie luate în înțelesul literal: era un trup care sub chipul pâinii se dă pentru apostoli și omenire, un trup care se jertfește pe sine se dă apostolilor spre mâncare. *Teofilact: Arată că însuș trupul Domnului este pânea care se sânteste în altar, și nu răspunde cu figură. Căci nu a zis, aceasta este chipul, ci acesta este trupul meu; căci se preface în chip nespus, deși nouă se arată pâne. Fiind noi slabi ne înfricoșăm a mânca carne crudă, îndeosebi carnea de om, și de aceea apare pâne, dar este carne.*

27. Și luând un pahar și după ce a mulțumit a dat lor zicând: 28. Beți din acesta toți; că acesta este sângele meu al legământului, care se varsă pentru mulți spre iertarea păcatelor. Artic. τὸ înaintea lui ποτήριον lipsește NBEFGLZ Min. și pare adaus din Lc. 22, 20, care amintește (v. 17) paharul pashal. Acest pahar zic unii că este al treilea; dar atunci rămâne al 4., asupra cui se cântă partea a doua din Aliluia. Nu este probabil că Isus a lăsat afară paharul al 4.; că după cel de acum ar fi urmat altul — ce se eschide prin v. 29; în urmă să amintește Aliluia (a doua parte) după acest pahar: deci trebuie să cugetăm la paharul al patrulea. Maimonides zice: „Deinde miscet poculum quartum, et super illud perficit Hallel, additque insuper benedictionem cantici (ברכת השיר), quod est: Laudent te, Domine, omnia opera tua etc.; et dicit: Benedictus sit qui creavit fructum vitis, — et postea non quicquam gustat ista nocte“ (la Lightf.). Paul scrie 1. Cor. 10, 16 *paharul binecuvântării* — ce corespunde paharului al 3. — din punct de vedere creștinesc; deducție din consecratia creștină și nu este termin tehnic împrumutat din ritual evresc. Vinul

care se întrebuinta la ospetul pashal era de culoare roșie (neagră), se amesteca cu apa; iar Constit. apost. 8, 12 citim: *În acelaș chip după ce el (Isus) a amestecat paharul cu vin și apă și l-a sântit etc.* εὐχαριστήσας nu se deosebește după obiect de εὐλογήσας, de aceea se întrebuintează aceste expresiuni promiscue (14, 19, 15, 36. Mc. 8, 6. Lc. 24, 30. Acta 27, 35; 1. Tim. 4, 3 sq.); atâtăul însemnează o mulțumire imbinată cu binecuvântare. τὸ înaintea lui τῆς lipsește NBDLZ, iar καινῆς în NBLZ; cel din urmă e adaus din Lc. 22, 20; 1. Cor. 11, 25. *Toți: Isus a dat paharul unuia, iar acesta se-l dee mai departe. Teofilact: De ce mai sus n'a zis: Luați, mâncați toți; iar aci: Beți din acesta toți? Sânt unii care zic că pentru Iuda. Căci Iuda a primit pânea dar n'a mâncat-o, ci a ascuns-o, ca s'o arate Jidovilor că Isus a nimit pâne trupul său; iar din pahar a beut contra voii sale, căci nu l-a putut ascunde. De aceea în acest loc a zis: Beți toți. În înțeles mai înalt, zice-se, că nu toți pot lua parte la mâncare vârtoasă, ci cei mai perfecti, iar a bea toți pot. Drept aceea aci a zis: Beți toți; căci toți pot cuprinde învățăturile mai simple. Că motivează provocarea ca toți să bea. Acesta (τοῦτο) nu se rapoartă la ποτήριον, ci luându-se ca v. 26. exprimă: Cuprinsul acestui pahar este sângele meu. Sângele meu corăspunde lui trupul meu; dar amândouă există în împreunare; aci se despart pentru caracterul de jertfă al euharistiei, ce se exprimă prin care se varsă etc. Sângele meu al legământului = sângele meu prin care se încheie legământ între Dumnezeu și omenire; aduce aminte Ex. 24, 6 sq. Genit. μου și τῆς διαθήκης se explică și fără repetirea lui τὸ înaintea lui τῆς (Win. p. 180). Simbolul sângelui animalelor jertfite de Moisi este realitate în sângele lui Cristos; prin acesta nou legământ s'a încheiat între Dumnezeu grației și omenirea mântuită (Evr. 10, 29. 13, 20). Caracterul de jertfă al acestui act exprimat aci indirect se spune direct în care pentru mulți etc.; epegează la sângele meu etc. și arată: cine ia parte la legământ (pentru mulți), lucrarea dumnezească asupra lor (iertarea păcatelor) și modul încheierii legământului (care se varsă). Prez. ἐρχομένων are numai înțelesul vârsare la jertfă — ce reesă din pentru mulți, spre iertarea păcatelor și din care se dă pentru mulți (Lc. 22, 19) — dar nu pe cruce, ci în*

momentul când Isus grăește aceste cuvinte: *Pentru mulți: Pentru toți, căci și toți sînt mulți* (Teofilact; cf. 20, 28). Lc. are *ἐπέ* în loc de *περί*; obiectiv nu se deosebesc, ci numai după baza deosebită a reprezentării; améndouē=*pentru, spre binele cuiva* (Gal. 1, 4; 1. Cor. 1, 13. 15, 3). Isus grăește acum cătră învățacei, de aceea zice *ἐπερ υμῶν*; dar cina cea de taină avea să continue până la sfârșitul zilelor (1. Cor. 11, 25) și firesc este adausul *περί πολλῶν*. *Spre iertarea păcatelor* (are numai Mt.) explică reprezentarea din *περί*: sângele este mediul obiectiv prin care să dobândește iertarea păcatelor; cel subiectiv este credința. Mt. omite *aceasta faceți întru pomenirea mea* (Lc. 22, 19; 1. Cor. 11, 24 sq.); dar relatările celorlalți autori și praxa bisericii apostolești dovedesc că Isus a instituit s. Euharistie pentru toate timpurile (cf. *Ignatie ad Trall.* 8, 1; *Iustin Martirul* Ap. 1, 66. c. Tryph. 70, 41).

29. Iar zic voue, că nu voiŭ mai bea de acum din acest rod al viței până în ziua aceea când voiŭ bea acesta cu voi nou în împărăția Tatălui meu. 30. Și dupăce lăudară aŭ eșit în muntele maslinilor. Domnul vede moartea sa apropiată; în prezentul trist varsă el o rază de speranță a împărăției mesianice, care să îmbărbăteze pe învățacei în lupte și primejdii. După Lc. 22, 15—18 Isus a grăit aceste cuvinte la paharul pashal, nu cel euharistic, îndegetând că nu va mai sërba ospetul acesta aici pe pământ, ci în împărăția sa; când va lua pe al sei la sine va sërba un ospet vecinic dându-le paharul vecinicei bucurii (Lc. 22, 16. 29). După Mt. cu aceste cuvinte Domnul ia rēmas bun. *Nu voiŭ mai bea*: după sinopticii se poate raporta numai la al 4. pahar; e de necrezut că Isus se fi omis acest pahar cf. v. 26. 30. *De acum*: vedem că și Isus a beut din pahar; *Zigaben*: *Iar dacă a luat parte din pahar, a luat și din pâne*. Din acest rod; acest are emfază însemnând vinul pashal. *γέννημα τῆς ἀμπέλου* e circumscriere a vinului, are înțelesul lui *ζαρός*; e sərbătoresc și aduce aminte formula de mulțumire la vinul pashal: *Binecuvēntat fie care a creat rodul viței*. *Ziua aceea*: când va întemeia împărăția mesianică; ce nu eschide că Isus după învierea sa se fi beut vin (Acta 10, 41), căci aici are în vedere vinul

pashal. *Noi*: calitatea lui este alta ca a celui de față. Vinul acesta pashal de calitate superioară stă în legătură cu refacerea lumii ca pregătire a împărăției mesianice. *zairov* nu se poate lua = de noi (*ex zairov, pálin*), în chip noi (*Crizostom zairov, touto estu zairov; Zigaben paradóξov*); nici se poate cugeta la paharul euharistic care urmează, iar întreaga zicere se rapoartă la împărăția mesianică deplinată, însemnează timpul după învierea Domnului (*Crizostom, Zigaben*) — ce nu se poate pentru *toutou* și împărăția Tatălui meu. *Teofilact: Promite noi, adecă un noi chip al primirii. În împărăție, adecă la înviere. După ce va fi înviat, mănâncă și bea într-un chip noi; nu ca cum ar avea trebuință de mâncare ia mâncare trupească, ci ca se se creadă natura adevărată a trupului. Cu drept cuvânt numește învierea sa împărăție, pentru că atunci a învins moartea, și deci s'a dovedit pe sine rege. Să înțelege așa: Noul pahar este descoperirea tainelor lui Dumnezeu, adecă la a doua venire se vor descoperi cele ce sunt noi cu adevărat, cari nicicând nu le-am auzit. Și după ce laudară: după partea a doua din Alilua (Ps. 115—118); Iustin (c. Tryph. 106 p. 360) Crizostom zic că și Isus a cântat. Așeșit; după Ex. 12, 22 nu era permis Iudeilor să iese din casă în noaptea pashei înainte de revărsatul zorilor, iar rabinii opresc a părăsi cetatea. Legea aceasta pare că nu s'a observat totdeauna strict; poate că avea scopul numai a feri de călcarea sabatului; în acest caz Isus n'a călcat-o căci muntele maslinilor abia este departe de Ierusalim o cale a sâmbetei (*Iosif Flaviu, Antiq. 20, 8, 6. 5; Bell. jud. 5, 2, 3: șese stadii*).*

e) *Învățaceii se smintesc; Isus prezice lui Petru că se va lăpăda 26, 31—35.*

(Mc. 14, 27—31. Lc. 22, 31—38. Io. 13, 36—38).

31. Atunci zise lor Isus: Voi toți vă veți sminti întru mine în această noapte. Că scris este: Bate-voiu păstorul, și se vor imprăștia oile turmei. 32. Iar după înviere merge-voiu înainte de voi în Galileea. *Atunci* leagă convorbirea Mântătorului cu învățaceii, îndeosebi cu Petru; Lc. Io. încă la cină. Unii

aŭ crezut că Isus de două ori a spus lui Petru că se va lăpêda de el (la cină și când mergeau la Getsemane); pare însă că Mt. amintește conversația aceasta numai spre a explica atitudinea apostolilor (v. 38—41. 69—75). *Ve veți sminti întru mine*: nu veți fi totdeauna statornici lângă mine; ce este prevăzut în s. Scriptură, Zah. 13, 7; scurtat. La profet Iehova provoacă sabia sa contra poporul lui Israil, aci aplică Isus la învățaceii săi. La *păstorul* cf. Zah. 11. 12, 10. cf. Io. 10, 1 sq. Ultimele cuvinte ale citatului: „Iar eu voi întinde mâna mea către cel mic“ sună la Mântuitorul: *După învierea mea* etc., adevăc iarăș ve voi aduna, cf. 28, 10. 16; Io. 21; 1. Cor. 15, 6. *În Galileea*: ținutul unde lucrase foarte mult.

33. Iar Petru răspunzând zise lui: Dacă toți se vor sminti întru tine, eu nici odată nu mă voi sminti. 34. Zise Isus lui: Adevăr zic ție că în această noapte mai înainte de cântatul cocoșului de trei ori te vei lăpêda de mine. 35. Zise Petru lui: De ar trebui să mor cu tine, nu mă voi lăpêda de tine. Asijderea ziseră și toți învățaceii. Petru se încrede în sine prea mult; nemărginita lui iubire către Domnul îl orbește; el uită că nu e spirit, ci și carne (v. 41). Isus demonstră puterea ispitei ce va veni asupra lui spuindu-i că se va lăpêda de el. *Mai înainte de cântatul cocoșului*: înainte de veghia a treia (3 ore după miezul nopții; *ἀλεξτροφωνία*, Mc. 13, 35); Mc. 14, 30: înainte de ce va cânta cocoșul de două ori: înainte de începerea veghiei a 4.; dar nu e cunoscut că cântatul cocoșilor ar indica timpul precis, de aceea mai corect este a înțelege revărsatul zilei, care e deosebit după anotimpuri. Petru încrezându-se în sine se declară gata a muri cu Isus; iar ceialalți consimțesc afirmațiunii lui. Isus nu le răspunde știind că *Adevăr zic* (voue) se va realiza.

f) *Isus în Getsemane*, 26, 36—46.

(Mc. 14, 32—42. Lc. 22, 40—46).

După cele precedente se intercalează aci Io. cf. 14—17. Ispitit a fost Isus la începutul lucrării sale, iar acum la

sferșitul ei. Conștiența patimilor apasă asupra lui (Lc. 12, 50. Io. 12, 27); el trebuie să supoarte toate ca un om (Evr. 4, 15), dar subordinarea voei omenești celeia a Tatălui cerească asigură victoria.

36. Atunci a venit Isus cu dânsul în țarina ce se cheama Getsemane, și zise învățăcelilor: Ședeți aci până voi merge să mă rog acolo. 37. Și luând pe Petru și pe cei doi feciori ai lui Zebedeiu începu a se întrista și a-i fi frică. 38. Atunci zise lor: Foarte întristat e sufletul meu până la moarte; rămâneți aci și priveghiați cu mine. Cuvântul *Γεθσημάνει* (*Γεθσημαννή*; dela evreesc. גתשמן; aram. גתשמן) = *teascul de untdelemn*; locul era o grădină spre sudul drumului ce ducea la muntele olivilor; acolo erau teascuri și alte zidiri (Mc. 14, 51). *Χωρίον* = *țarină, vilă* (Io. 4, 5. Acta 1, 18. 4, 34. 5, 3. 28, 7; *Origen: praedium; Ilarie: ager*; Io. 18, 1: *grădină*); acum se numește la Arabi *Dschesmanije*. *αὐτοῦ* e luat ca adverb = *αὐτόθεν* (Acta 15, 34. 18, 19. 21, 1); pare că Isus în timpul acela fiind popor mult în cetate mai adese petrecuse aci; numai astfel se explică că Iuda îl află aci. Cu cei 3 învățacei Isus intră mai în lăuntrul grădinei. *Începu*: introduce noua stare de durată mai lungă. *ἀδημονεῖν* e gradație la *λυπεῖσθαι*. *Foarte întristat*: de tot (Ps. 43, 5). *Până la moarte*: întristarea e așa mare că se apropie de moarte; exprimă gradul întristării nu timpul (Ps. 22, 16. 40, 13. Is. 38, 1); *Zigaben: Foarte lămurit grăește de slăbiciunea naturii, ca om zice până la moarte, în loc de ca în moarte*. Patimile încep cu întristare, cutremur și frică (Mc. 14, 33). Noi ne putem face numai o slabă imagine a acestei stări a lui Isus care supoartă acum toată greutatea păcatului omenească. El se simțeste părăsit de Tatăl cerească, moartea i-se înfățișează în toată grozăvenia sa și produce frică și spaimă nespuse de mare. De aceea lipsindu-i mângăierea internă crede a fi suficientă cea externă; învățaceii se rămână cu dânsul. Isus în întristare caută singurătatea, totuș prietenii să fie aproape; dar puțin folos: slăbiciunea lor îi mai amărăște paharul durerilor.

39. Și mergând puțin a căzut pe fața sa rugându-se și zicând: Părintele meu, de este cu

putință, treacă dela mine acest pahar; dar nu precum eu voesc, ci precum tu. *μικρόν* cf. Lc. 22, 41, aparține lui *προελεθών* (BMII și Verz., nu *προσελεθών*). Pe față cade Isus de spaima ce-l cuprinsese și de reverință către Tatăl ceresc. La *Părinte* cf. Mc. 14, 36 (trebuie să se citească *πάτερ μου* după *ΣΑΒCΔ*, pentru că *μου* lesne s'a omis lângă *πάτερ* = *αββα*). *De e cu putință*: de este voința lui Dumnezeu; putința morală după sfatul dumnezeesc (cf. Lc. 22, 42). *Acest pahar* (cf. 20, 22) exprimă patima și moartea de acum. *Să treacă*; imagine dela ospet unde celce nu bea lasă paharul să treacă la altul. *Precum tu*: cum voești așa fie; în afect grăim puțin. Scopul rugăciunii este a primi ajutorul supranatural (Lc. 22, 43) dovedindu-se deplin natura omenească (*Crizostom* etc.) — așadar nu compătimire cu Iudeii care păcătuiesc răstignindu-l (*Origen, Epifane, Vasile, Ieronim, Teofilact*), nici teama că paharul suferințelor lui va trece la învățacei (*Ilarie*). Cristos ca om a intrat în lupta patimilor sale cu voe și știință omenească; ca Dumnezeu a grăit clar și cu hotărîre că trebuie să moară pentru mântuirea neamului omenesc. Natura lui omenească se spăimântă de moarte; voea lui omenească voește a scăpa, iar știința omenească crede că cele suferite până acum sunt suficiente a satisface dreptății dumnezești. De aceea zice: Părinte de este cu putință etc. Dar îndată se supune, în cele următoare, voei dumnezești. Numai în consunare cu voea lui Dumnezeu voește el să treacă paharul (*Origen*).

40. Și a venit la învățacei și-i află pe ei dormind, și zice lui Petru: Așa n'ați putut priveghia cu mine o oră? 41. Priveghiați și ve rugați, ca să nu intrați în ispită; duhul este gata, dar carnea e slabă. La învățacei caută Isus mângăere, dar ei adormiseră de oboseală și după Lc. 22, 45 de întristare. Unii afirmă că fapta psihologiceste e neexplicabilă (cf. Lc. I. c.), deși recunosc istoricitatea ei pentru v. 40, 45. *Nu ați putut . . . o oră*: timp scurt, un moment. Isus se adresează lui Petru pentru cele rostite în v. 33, 35 arătându-i că trebuie mai nainte să vegheze (*Crizostom, Teofilact, Zigaben*). *οὕτως* exprimă mirarea și e mustrare = *siccine*. *Zigaben* pune după așa semnul întrebării, dar trebuie să se

lege cu cele următoare. Admonarea este: *Priveghiați și vă rugați* etc.; specie la cele din v. 31: sminteala pentru el; lesne pot ajunge în starea să se lapede de el. De aceasta vor scăpa priveghind și rugându-se ca în timp de primejdie să aibă tăria a se opune și a lupta pentru Cristos. Aceste două deșteaptă spiritul și-l fac precaut avizând pe om la puterea de sus. Motivul admonării: *duhul este gata*: principiul de viață, omul vostru intern e gata la toate, dar i-se opune trupul cu slăbiciunea sa, care îndeamnă pe toți la rele și e neputincios a învinge frica și a se opune ispitei la necredință.

42. Iarăș a doua oară mergând s'a rugat zicând: *Părintele meu*, de nu poate trece acesta ca să nu-l bea, fie voea ta. 43. Și venind iarăș i-agăsit pe el dormind; că ochii lor erau îngreoași. 44. Și lăsându-l pe el iarăș mergând s'a rugat a treia oară, acelaș cuvânt zicând. *πάλιν ἐξ δευτέρου* e pleonazm (Io. 21, 15. Acta 10, 15); ocură și la clasic. *εἰ οὐ δύναται* nu e de schimbat cu *εἰ μὴ δύναται* (Win. p. 444 sq.). În a doua rugăciune exprimă Isus că se învoește a implini porunca Tatălui ceresc. Recepta citește *τὸ ποτίριον* după *τοῦτο* și *ἀπέμω* după *παρελθεῖν*. Acesta înseamnă: ce trebuie să bea. *Fie voea ta*: ascultarea până la moarte (Fil. 2, 8. Rom. 5, 19). *Erau îngreoași*: de somn (Lc. 9, 32). *Iarăș* se leagă cu *i-a găsit*. La nevoi și întristare omul rostește rugăciune scurtă; astfel și Mântuitorul. La a treia rugăciune s'au întâmplat Lc. 22, 43 sq. *ἐξ τρίτου* (lipsește în unele Mss) se leagă cu *s'a rugat*. Ἄ are *τὸν αὐτὸν ἐξ τρίτου λόγον εἰπὼν πάλιν* (care *πάλιν* unui îl leagă la v. următor pentru *τὸν αὐτὸν λόγον*). Rugăciunea se relatează cu modificări, deși cuprinsul e acelaș (v. 42); aceasta nu are însă nicio importanță.

45. Atunci veni la învățacei și zise lor: *Dormiți în viitor și vă odihniți*; iată s'a apropiat ora și Fiul omului se va da în mâinile păcătoșilor. 46. Sculați să mergem; iată s'a apropiat cel ce m'a vândut. *καθεύδετε* și *ἀναπαύεσθε* nu sânt indic., ci imper. *Zigaben* etc. iau ca ironie: *Până acum nu ați putut priveghia, în viitor dormiți și odihniți de puteți* — ceeace nu se potrivește cu acest moment de multă întristare. *Crizostomi*,

Teofilact etc. explică corect ca permisiune și după ἀναπαύεσθε urmează o pauză scurtă: Dormiți acum timpul scurt de care mai dispuneți, căci nu mult după aceea zice: *Iată s'a apropiat* etc. Alții: se lasă somnul pe altădată, acum se grijească de cece se vor întâmpla cât mai curând, deci se se scoale. *Ora*: fatală, hotărîtoare. *Fiul omului*: acesta va fi vîndut. *Pecătoșilor*: sînt dușmanii Domnului, mai vîrtos căpeteniile poporului Israil. *Ora primejdiei* îl îndeamnă a zice învătăceilor: *Sculați* etc. ἐγείρεσθε, ἄγωμεν, ἰδοὺ arată că nu e vreme de zăbovire, lucrurile se întîmplă cu grabă. *Să mergem*; *Zigaben*: *Și aci dovedește că de bună voe va fi omorît.*

§. 50. Prinderea lui Isus, 26, 47—56.

(Mc. 14, 43—52. Lc. 22, 47—53. Io. 18, 2—11).

47. Și încă grăind el, iată Iuda unul din cei doisprezece a venit, și cu dînsul mulțime multă cu săbii și drugî, dela arhierii și bătrânii poporului. 48. Iar celce îl vînduse pe el dădu lor semn zicînd: Pe care voiî săruta, acela este; prindeți-l. 49. Și îndată apropiindu-se de Isus zise: Bucură-te învătătorule, și l-a sărutat. 50. Iar Isus zise lui: Prietene! pentru ce ai venit? Atunci apropiindu-se ei pus'au mînilor pe Isus și l'au prins pe el. Iuda știe unde petrece Isus, după Io. 18, 2. *Unul din cei doisprezece*; așa se realizează precizarea din v. 21, cf. v. 14. *Crizostom*: *Iarăș îl numește unul din cei doisprezece și nu se rușinează*; pare că aceasta devenise numirea lui ca celce îl vînduse pe el (v. 25. 48. 27, 3. Io. 13, 11. 18, 2.). *Mulțime multă* se determină mai aproape Io. 18, 3. 12. Lc. 22, 5: o parte din cohorta romană, servitorii sinedriului și din straja dela templu (aceasta avea drugî). Așa sînt gata și la o eventuală opoziție din partea învătăceilor lui Isus. *Dela arhierii* etc. se leagă cu *a venit*. Mt. arată apriat că arhierii evrești, nu stăpînirea romană, a pus la cale prinderea lui Isus. Tradatorul se înțelesese cu el a le da semnul salutării ca așa se cunoască pe Isus; după Mc. 14, 44 mai adause: *pe acela legați-l și-l duceți. Pe care voiî săruta*: semnul iubirii, al amicitiei și credinței. La Evrei

și învățaceii sărutați pe învățător ca semn al reverinței. Semnul fusese ales bine: mulțimea va ști pe cine se prindă, iar învățaceii nu înțeleg că e tradare. *Acesta este*: deosebește persoana anumită. *Și îndată*: după ce dăduse semnul. *καταφιλεῖν* amplifică semnificarea verbului simplu: Iuda procedează cu multă afecțiune. *Prietene* cf. 20, 13. *Pentru ce ai venit?*! Împlinește scopul venirii tale; Isus n'ar primi sărutarea și provoacă pe Iuda să-și împlinească scopul venirii (cf. Lc. 22, 48). Unii iau *ἐφ' ὅ* în înțelesul lui *ἐπὶ τι* (Win. p. 157); alții zic că propoziția e întrebare: *Prietene, pentru ce ai venit?* *Atunci*: după cele întâmplate Io. 18, 4—6. *Apropiindu-se*: soții lui Iuda.

51. Și iată unul din cei ce erau cu Isus întinzându-și mâna scoase sabia sa, și lovind pe sluga arhiereului i-a tăiat urechea lui. 52. Atunci zise Isus lui: Întoarceți sabia ta în locul ei; că toți care scot sabie de sabie vor muri. 53. Sau socotești că nu pot ruga pe Tatăl meu și-mi va pune acum întrajutor douăsprezece leghioane de îngeri? 54. Deci cum se vor plini scripturile, că așa trebuie să fie? Io. 18, 10 spune că Petru a scos sabia (Lc. 22, 38) și a tăiat urechea dreaptă a servitorului Malh (Lc. 20, 50). *ὠτίον*, ca *ὠτάριον*, e deminut. dela *οὖς*. Omiterea numelui lui Petru aci se explică din poziția creștinilor atunci: Petru lesne putea fi urmărit; pe timpul când Ioan scrie evangelia nu mai exista această primejdie. Crizostom zice că săbiile simbolizează tradarea; poate că ele s'au folosit la junghierea mielului pashal (*Crizostom, Zigaben*). *Întoarce sabia ta în locul ei* e evraism: s'o bage în teacă. *Că toți etc.*: sentență generală care aduce aminte legea răzbunării (Gen. 9, 6); ca proverb: ce greșește cineva așa se va pedepsi (Întel. 11, 16 cf. Apoc. 13, 10). Incidentul acesta a trebuit să mărească durerea lui Isus, pentru că pare astfel justificată pornirea contra lui (v. 58); să dădu motiv la maltratarea lui (cf. v. 50); în urmă era fără folos. *Crizostom, Teofilact, Zigaben* zic că aceste cuvinte se rapoartă la Evreii prezicându-le soarta viitoare, de aceea nu-i nevoie a se apăra acum contra lor pentru că încurând vor peri; *Crizostom* mai zice că mulțimea înțelege conversația și se va teme. Dar nici

nu e nevoie de această intervenire a lui Petru: *Sau socotești* etc. ἢ δοκεῖς: dacă Petru n'ar încuviința partea întâia a dilemei, apoi i-să pune în vedere partea a doua. πλείω se întrebuintează ca πλείον cu și fără ἢ neschimbând construcția. δώδεκα etc. grecească curată (Win. p. 525). Recepta a cores: πλείους ἢ δώδεκα; numărul nu trebuie luat aritmetic, ci: Tatăl meu ceresc de ar voi mă-ar pune la dispoziție nenumeroși ângerî. Mântuitorul numără după legiuni având în vedere stăpânirea romană. *Deci cum*: de mă-ar da Dumnezeu această putere etc.; *Zigaben*: *De nu voi fi omorît astfel. ὅτι* exprimă cuprinsul lui γραφαί (Is. 53, 10. Dan. 9, 26) și avem să suplinim λέγουσαι.

55. Întru aceeaș oră zise Isus mulțimii: Ca la un tâlhar ați eșit cu săbiî și drugisemă prindeți; zi de zi în templu șezut-am învățând, și nu m'ați prins. 56. Iar aceste toate s'aũ făcut ca să se plinească scripturile prorocilor. Atunci învățaceii toți lăsându-l pe el fugiră. Isus demonștră că venind asupra lui cu arme îl declară un făcător de rele, un tâlhar; impută apoi sinedriului de ce nu l-aũ prins ziua când învăța înaintea tuturor în templu, ci acum noaptea. Conștiența rea a acestui sfat al poporului se arată deci ca în v. 5. *În aceeaș oră*: când s'aũ întâmplat cele istorisite dela v. 47 sq. Unele mărturiî aũ la voi după șezutam — adaus din Mc. 14, 49. τοῦτο δὲ ὅλον . . . προφητῶν sũnt cuvintele Mântuitorului exprimând că prinderea lui se întâmplă ca să se realizeze cele profeșite de mult; așadar nu e reflexiunea evangelistului ca în 1, 22. 21, 4. Învățaceii vȳzând că învățatorul lor nu caută a scăpa din mânilor vrăjmașilor îl părăsesc — lucră contra promisiunii din v. 35.

§. 51. Interogatorul și maltrarea lui Isus înaintea arhierelui, 26, 57—68.

(Mc. 14, 53—65. Lc. 22, 54—71. Io. 18, 12—24).

57. Iar ceîce prinseră pe Isus îl duseră la Caiafa arhierel, unde erau adunați cârturarii și bȳtrâniî. 58. Iar Petru mergea după el de de-

parte până la curtea arhierelui, și intrând în lăuntru ședea cu slugile ca să vadă sfârșitul. *Cărturarii și bătrânii*: sinedriul, v. 59; *bătrânii* lipsesc. *NBDL* Min. Verz. și *Părinți*. Mai detaliat tratează Io. 18, 15 sq. *ἀπό μαρτόθεν* (*ἀπό* lipsește *NCLA*); *μαρτόθεν* aparține grecității de apoi; e pleonazm adese întrebuintat. *ιδεῖν τὸ τέλος* = *exitum rei*.

59. Iar arhiereli și întreg sinedriul căutaă mărturie mincinoasă asupra lui Isus, ca să-l omoară pe el. 60. Și nu aă aflat deși multe mărturii mincinoase aă pășit. Iar mai pe urmă venind două mărturii mincinoase ziseră: 61. Acesta a zis: Pot risipi templul lui Dumnezeu și în trei zile să-l zidesc pe el. În și întreg sinedriul trebuie luat și: în genere; vedem că toți erau contra lui Isus. *Mărturie mincinoasă, Zigaben*: *Cum părea lor era mărturie, iar după adevăr mărturie mincinoasă*. Hotărîtă era moartea lui Isus (v. 3—5), dar voesc să-l deie aparența dreptății; de aceea caută mărturii, cari fiind tendențioase numai mincinoase pot fi. Recepta are textul v. 60: *καὶ οὐχ εὔρον. καὶ πολλῶν ψευδομαρτύρων προσελθόντων οὐχ εὔρον*, sau: *καὶ οὐχ εἶρον καὶ πολλῶν προσελθόντων ψευδομαρτύρων*. Multe mărturii pășesc contra lui Isus; dar sinedriul nu află în ele gravitatea ca să poată enunța sentența de moarte pentrucă își contraziceaă (Mc. 14, 56), iar după lege se cer cel puțin două mărturii. (Num. 35, 30. Deut. 17, 6. 19, 15). În urmă pășesc două mărturii, cari însă nu spun adevărul (Mc. 14, 58) pentrucă Isus altfel a pronunțat cuvintele aceste, cf. Io. 2, 19. *În trei zile*: în timp de 3 zile.

62. Și sculându-se arhierel zise lui: Nimica nu răspunzi la ceea ce mărturisesc aceștia contra ta? 63. Iar Isus tăcea. Și răspunzând arhierel zise lui: Juru-te pe Dumnezeu cel viu, ca să spui nouă, de ești tu Cristosul Fiul lui Dumnezeu. 64. Zise Isus lui: Tu ai zis; însă zic vouă, de acum veți vedea pe Fiul omului șezând de dreapta puterii și venind pe norii cerului. Sfatul caută a proceda după prescripțiile legii (Io. 19, 7), de aceea arhierel își dă silință să confunde pe Isus cu întrebări; el

însă tace (Is. 53, 7), căci combatându-l n'ar fi folosit nimica pentrucă-I lipsea credința (*Zigaben*). $\tau\iota = \delta\acute{o}$, $\tau\iota$ (Win. p. 152). Tăcerea lui Isus irită mai mult pe arhiereii: *Juru-te* etc. Aceasta era formula jurămintelor la tribunalele de atunci, la care urma răspunsul *da și Amin* (Num. 5, 19—22. Deut. 27, 15 sq. 1. Sam. 14, 27; 28; 2. Reg. 22, 16). $\alpha\alpha\tau\acute{\alpha} = la$, ocură adese la Greci (Passow, Krüger 68, 24. 1). Jurământul la tribunale se făcea totdeauna la Dumnezeu (Winer RWW. 1, 303 sq.). *Dumnezeul cel vii*: acesta poate pedepsi spuiind Isus neadevărul (Evr. 10, 31). *Fiul lui Dumnezeu*: în înțelesul propriu, care zici tu că ești (Ps. 2, 7. 110, 1). Isus răspunde afirmativ și primește jurământul (Mc. 14, 62); dovedește apoi că deși acum nu apare ca Fiul omului, totuși va ajunge la deplină stăpânire provocându-se la Ps. 110, 1. Dan. 7, 13 (cf. 22, 44. 24, 30). $\pi\lambda\eta\nu = \text{însă}$; afară de această întărire a jurământului din partea mea, *veți vedea pe Fiul* etc. $\tau\eta\varsigma \delta\upsilon\nu\acute{\alpha}\mu\epsilon\omega\varsigma$ e abstractul pentru concret: *pe cel puternic*. Talmudul încă numește pe Dumnezeu הגבורה ; este cel mai eclatant contrast al aparițiunii sale de acum. Voi, zice el, mă omorîți, dar mă veți vedea ca guvernatorul lumii, mai apoi ca judecătorul ei. *Veți vedea*: nu se înțelege vederea trupească, ci observarea din experiență. Venirea *pe norii cerului* nu se rapoartă numai la venirea lui la sfârșitul zilelor, ci și la întâmplările precedente (risipirea Ierusalimului) conform profetiei lui Dan. 7, 13 sq. *Săderea de dreapta* simbolizează participarea la putere.

65. Atunci arhiereul și-a rupt vestmintele sale zicând: Grăește hulă; ce ne mai trebuie mării? Iată acum aștiauzithulă. Ce vi se pare vouă? 66. Iar ei răspunzând ziseră: Vinovat este morții. 67. Atunci au scuipit în obrazul lui și l-au lovit cu pumnii, 68. iar alții l-au palmuit zicând: Prorocește nouă, Cristoase, cine te-a lovit? Ruperea vestmintelor era semnul jalei și al întristării — îndeosebi la hule (Lev. 24, 16; 2. Reg. 18, 37); numai

¹⁾ *Maimonides* la Buxt. Lex. Talm.: „Laceratio fit stando, a collo anterior, non posterior, non ad latus neque ad fimbrias inferiores vestis. Longitudo rapturee palmus erat. Laceratio non fit in interula seu indusio linteo, nec in pallio exteriori: in reliquis vestibus corpori accommodatis omnibus fit, etiamsi decem fuerint“.

mantaua și haina de desupt nu era permis să se rupă; de aceea plur. τὰ ἱμάτια. Declararea lui Isus că este Fiul lui Dumnezeu este dovadă suficientă; el nu mai are nevoie de mărturiile prescrise în lege (Deut. 18; 20). *Vinovat morții* cf. Lev. 24, 16; era prescrisă uciderea cu pietre. Sinedriul enunță sentința de moarte; Romanii aveau s'o execute, pentru că Iudeii perduseră *jus gladii*; asupra acestuia se sfătuiesc 27, 1 sq. Urmează batjocurirea, după Mt. Mc. din partea membrilor sinedriului; Lc. 22, 63 spunē că straja. *Au scuipt*: subiectul sūnt sinedriștii (Mc. 14, 65); *Zigaben*: *După condamnarea nedreaptă luându-l ca pe un necinstit și nevrednic etc.* ῥαπίζειν; *Vulg.* palmas in faciem ejus dederunt; alții cred că trebuie luat în înțelesul lui ῥαβδίζειν = a bate cu varga, nuele, pentru că oi δὲ introduce altă clasă a maltratării și Mc. 14, 65 se zice că ἔπηξεταῖ αὐτὸν ἔπειτα. au făcut aceasta.

§. 52. Petru se lăpēdă de Isus, 26, 69—75.

(Mc. 14, 66—72. Lc. 22, 56—62. Io. 18, 16 sq.)

În cele esențiale consună aceste relatări. Toți spun că Petru s'a lăpēdat de 3 ori de Isus. Mai întâiu îl întreabă o slujnică (Mt. Mc. Lc. — Io. zice că era portăreasă); a doua oară după Mt. altă slujnică, după Mc. alta; Lc. *altul*; Io. nehotărit: *ziseră lui*; a treia oară îl întreabă după Mt. Mc. nehotărit celce stăteau acolo, Lc. prin altul, Io. prin o slugă a arhierelui. Numai Mc. amintește că cocoșul a cântat dedouē ori. 69. Iar Petru șēdea afară în curte; și apropiindu-se de el o slujnică zise: Și tu erai cu Isus Galileeanul. 70. Iar el s'a lăpēdat înaintea tuturor zicēnd: Nu știū ce zici. ἔγω̄ în opunere cu interiorul palatului: *μὴ* are înțelesul lui τίς (Win. p. 111). παιδίον = *fată tēnēră, sclavă, servitoare*. *Erai* exprimă că-l văzuse în apropierea lui Isus. *Galileeanul*: caracterizează astfel pe cel prins. *Înaintea tuturor*: câți erau față (servitorii tribunalului v. 58). Petru simulează că nu înțelege pe servitoare. 71. Iar ēșind el la poartă, l-a văzut alta și zice-lor acolo: Acesta era cu Isus Nazarineanul. 72. Și iarăș s'a lăpēdat cu jurământ că nu știū pe omul. *Ēșind*: din curte. *πυλῶν* e portalul (Mc. 14, 68);

un turn cu porți, care duce din curtea internă în vestibulul din afară. *Alta*, adecă servitoare. *Lor*: oamenilor care erau prezenți. *Cu jurământ*, numai la Mt. A doua oară se lapedă Petru de Isus numindu-l *omul*, adecă străinul.

73. Iar peste puțin apropiindu-se ceice stătea ziseră lui Petru: Cu adevărat și tu ești din aceștia; căci și graiul tău te arată. 74. Atunci începu a se blăstema și a se jura că nu știu pe omul. Și îndată a cântat cocoșul. 75. Și și-a adus aminte Petru de cuvintele lui Isus, cări a zis că înainte de cântatul cocoșului de trei ori te vei lăpăda de mine; și eșind afară a plâns cu amar. *Peste puțin* cf. Lc. 22, 59. *Ceice stătea*; atențiunea li se atrage în urma celor întâmplare v. 69 sq.; după Io. 18, 26 era față și o rudenie a lui Malh, de aceea *καὶ γὰρ*. Dialectul galileean se deosebea prin pronunția mai moale, nu se distingeau bine guturalele; *ψ* se pronunța ca *π* etc. *καταθεματιζεν* e corupt din *καταθεματιζεν*. Petru face gradațiune în lăpădarea de Isus: se lapedă simplu (v. 70); se joară (v. 72); în urmă se blastemă (v. 74). Cântând cocoșul Petru își aduce aminte de cuvintele Domnului (cf. Lc. 22, 61).

§. 53. Isus înaintea lui Pilat; sfârșitul lui Iuda; 27; 1—26.

(Mc. 15, 1—15; Lc. 23, 1—25; Io. 18, 28—19, 16).

1. Iar făcându-se dimineată sfătuitu-s'au toți arhieriei și bătrânii poporului asupra lui Isus, ca să-l omoară pe el. 2. Și legându-l l-au dus și l-au dat lui Pilat din Pont, procuratorului. Sentința de moarte se adusese (26, 59 sq.); dar sindriul putea ține ședință numai ziua, (indeosebi când aducea sentențe grele; deci ca să păstreze forma legii se adună de nou și hotărăsc. Aici este altă ședință, ce dovedește deosebirea timpului (v. 1.) și adunarea tuturor membrilor de nou. La stăpânirea romană îl acuză că revoltă poporul (v. 11. Io. 19, 12). *Legându-l* arată că în timpul interogatorului era dezlegat (Io. 18, 12; 14). Arhelaș e depus la 6. d. Cr.; Iudeea devine provincă romană și e supusă propretorului din Siria, cărui era subordonat procuratorul (*ἡγεμόν*) propriu=

ἐπίτροπος) cu reședința în Cezarea. (Acta 23, 23 sq. 24, 27. 25, 1); acesta avea toată puterea în absența propretorului. Atunci era al 5. procurator Pilat din Pont, dela 26—36 d. Cr. Procuratorul venea de sărbători la Ierusalim, unde locuia în palatul lui Irod, aproape de fortăreața Antonia, pentruca să fie la îndemână când s'ar naște tumult. Aproape de acest palat era și pretoriu și tribunalul (Io. 19, 28).

3. Atunci văzând Iuda care vînduse pe el că l-a judecat, căindu-se a întors cei treizeci de arginți arhiereilor și bătrânilor zicînd: 4. Păcătuit-am vînzînd sînge nevinovat. Iar ei ziseră: Ce este nouă? Tu vei vedea. 5. Și aruncînd arginții în templu s'a depărtat, și mergînd s'a spînzurat. Din procedarea arhiereilor și a bătrânilor văzu Iuda că fapta sa e nedreaptă; știe că-l condamnaseră la moarte. El voește acum cel puțin să impedece executarea pedepsei, căci celelalte prezise de Isus toate s'a plinit; de aceea zice că a vîndut sînge nevinovat. *Atunci*: după ce a fost dus Isus la Pilat. *Căindu-se* dovedește că în momentul trădării nu așteptase acest sfîrșit. *Arhiereilor și bătrânilor*: nu toți sinedriștii au parte la acest act. (v. 2). *ἀθῶρον* e compus din *ἀ* priv. și *θῶν* (*vină, pedeapsă*): a vîndut un om nevinovat și i-a jertfit viața. Dușmanii lui Isus însă se bucură că l-au prins și nu poartă grija celuilce l-a dat în mîna lor; de aceea: *Ce este nouă* etc. *Tu vei vedea*: De tine însuși poartă grijă de acum înainte. *ναός*: templul în înțeles propriu, unde funcționau preoții și nu se ia în înțeles mai larg (24, 1). *ἀπ' ἄλλοθεν* se află și la clasicii = *a se spînzura*. Espunerea lui Petru Acta 1, 18 diferă încâtva puindu-se pondul pe plesnirea trupului lui Iuda; tradiția desvoltă aceasta.¹⁾ Diferența aceasta pare a se aplana mai bine dacă primim că cadavrul plesnind a căzut pe pămînt (cf. Acta 1, 18).

6. Iar arhiereii luînd arginții ziseră: Nu să cade a pune aceștia în vistierie, pentrucă sînt prețul sîngelui. 7. Iar sfătuindu-se au cumpărat cu ei țarina unui olar pentru îngroparea străinilor. 8. Pentru aceea s'a numit țarina aceea țar-

¹⁾ Vezi scrierile Părinților apostolești traduse de mine pag. 51 — mărturia lui *Apolinarie*,

rina sângelui până în ziua de azi. După Deut. 23, 18 nu era permis a se pune în vistieria templului bani agonisiți pe cale nedreaptă. De aceea sînt toți de acord ca se cumpere un loc unde se îngroape pe Iudeii din alte țeri, care s'ar întâmpla să reposesse de sărbătorii fiind în Ierusalim; și adică țarina unui olar în valea Hinom, care se numește de atunci țarina sângelui (cf. Acta. 1, 18). Cumpărarea s'a întâmplat mai apoi, cf. Acta. 1, 18. *zoḡβαῶς* (*zoḡbāv*=dar): vistierea templului (*los. Flaviu*, Bell. jud. 2, 9, 4). *Prețul sângelui*: prețul pentru care trebuie să se verse sânge; această mărturisire este învinovățire de sine (*Crizostom*). Artic. *τὸν* înaintea lui *ἄγρον τοῦ νεκρούς* dovedește că țarina e cunoscută în Ierusalim. *Până în ziua de azi* arată că evangelia noastră s'a tradus în grecește mai târziu.

9. Atunci s'a plinit ceea ce s'a zis de Ieremia prorocul care zice: Și aŭ luat treizeci de arginți, prețul pentru cel prețuit, care și-aŭ prețuit delă fiii lui Israil, 10. și i-aŭ dat pe țarina olarului, precum mi-a poruncit mie Domnul. *Atunci*: când aŭ cumpărat țarina. Citatul e Zah. 11, 12. 13. *Augustin* etc. cred că avem eroare de memorie, mai vîrtos că există asemănare cu Ier. 18, 2. 19, 1 sq.; alții cred că citirea *ἱερουίου* e falsă și acest cuvînt trebuie omis ori înlocuit cu *Ζαχαρίου* — dar textul e sigur. *Origen*, *Zigaben* etc. zic că autorul a citat din o carte pierdută a lui Ieremia, iar *Ieronim* mărturisește că acest loc l-a citit din cuvînt în cuvînt: „Legi nuper în quodam hebraico volumine, quod Nazarenæ sectæ mihi Hebraeus obtulit Jeremiae apocryphum, in quo hæc ad verbum scripta reperi.“ Înțelesul istoric al Iocului Zah. 11, 4—11 este: Profetul, după ce nu mai voește a fi păstorul lui Efraim, în numele lui Iehova cere plata sa. El îi dau 30 de sicli, iar el îi aruncă, la porunca lui Iehova, în templu olarului. Dificultăți are אֶל-הַיָּצָר: *olarului*; LXX traduce *eis χωνευτήριον*=în topitoare; unii citesc אֶל-הַיָּצָר = *în vistierie*, adică a templului. Mt. a luat cuvîntul în înțelesul *olarului*, ce reese din *eis ἄγρον τοῦ νεκρούς*. În valea Hinom erau oficiile olarilor și cărămidarilor (Ier. 19, 2). Păstorul aruncă cei 30 de arginți în templu indicând că și acesta s'a profanat. Păstorul este Cristos, pe care Israil îl înlătură plătind

pentru viața lui 30 de arginți. *Prețul* . . . *prețuit* e apozitie la *30 de arginți*; care-l aduse înapoi Iuda. Profetul are pers. 1, iar evangelistul persoana 3. *ἔλαβον, ἔδωκαν*; subiectul sînt arhierii, reprezentanții poporului. De observat este cã τοῦ *τετιμηένου* corăspunde lui קִיָּה (*pretii*), dar evangelistul a citit קִיָּה (*cari, aestumati*) și înțelege pe Isus, cel prețuit κατ'ἔ-*ξοχήν*; *Zigaben: Prețul Cristosului prea scump* (compoziția *pretium pretiosi*). Cel care întrece orice prețuire a fost prețuit cu 30 de sicli. *ὁν ἐτιμήσαντο*: arhierii. Înțelesul: aceștia și-au pus acest preț dându-le anză fiilor lui Israil și în numele lor; deci și-au pus preț să leagă cu dela fiilor lui Israil. *Precum* (καθά) *mă-a poruncit mie Domnul* corăspunde lui: „Și zise Iehova către mine“ (v. 13); profetul motivează de ce a aruncat olarului arginții:

11. Iar Isus sta înaintea procuratorului; și l-a întrebat pe el procuratorul zicînd: Tu ești regele Iudeilor? 12. Iar Isus zise: Tu zici! Și când grăceaș asupra lui arhierii și bătrânii nimic nu răspundea. Continuă tratarea începută în v. 2. Acest interogatoriū să espune mai pe larg Io. 18, 29—39 cf. Lc. 23, 2—5. Din cuvintele procuratorului reesă cã Isus era acuzat a se fi declarat regele Iudeilor; Isus confirmă aceasta: *Tu zici* (cf. 26, 64. Io. 18, 37). La celelalte acuze ale dușmanilor Isus nu răspunde știind cã moartea lui era hotărîită.

13. Atunci zise Pilat lui: Nu auzi câte mărturisesc asupra ta? 14. Și nu a răspuns lui la nici un cuvînt, cã se mira procuratorul foarte. πόσα σου *καταμαρτυροῦσιν* propriū: cē lucruri grave aduc contra ta. Pilat voește ca Isus să se apere, dar demnitatea lui îi împune; cf. Lc. 23, 6—12 cari trebuie intercalate. Tăcerea din v. 12. 14 urmează după Io. 18, 37.

15. Iar la sērbătoare îndatina procuratorul să slobozească poporul un legat pe care îl voia. 16. Iar avea atunci un legat vestit care se cheama Baraba. Un drept tradițional (cf. Io. 18, 39) folosește Pilat cã doar va libera pe Isus; el crede cã numai invidia arhierilor l-a dat în mâinile sale și poate acum se vor lăsa de răzbunare. *κατὰ ἑορτήν*: de sērbătoare, adecă în decursul ei

(Win. p. 374); aci sânt paștele cum dovedește textul. La Romani s'liberau prizonierii, în onoarea zeilor, de s'erbătoarea *Lectisternielor* (Liv. 5, 14); apoi la ziua nașterii împăraților; la Greci de s'erbătoarea zeiței Ceres, așa numitele *desmofori*. S' se poate că Romani aplicau acest drept tradițional și la popoarele asuprite că se le căștigate iubirea (*Origen* în Matth. III, 120); la Iudei aleseseră s'erbătoarea paștelor. *Aveau*: în priușoare; subiectul sânt procuratorul și oamenii lui. *Un legat*: vor fi fost mai mulți, dar numai pe unul puteau cere se libereze. *ἐπίσημον*=renumit, în înțeles r'eu; presupune deci mai mulți. De observat este că unele Min. și Verz. au *Ἰησοῦν Βαραββάρ* aci și v. 17; *Origen* zice că se află și în multe Msse. *Βαραββᾶς* = אבנ בר = *fiul părintelui*, cum explică *Ieronim* (Tom. 7. p. 406. în Psal. 108): „Nolunt habere regem Jesum, habeant regem Barabbam, qui interpretatur filius patris, hoc est diaboli“; *Teofilact*: *Iudei cer pe fiul părintelui lor, al diavolului, iar pe Isus l-au răstignit*. Alții îl deduc dela אבנ בר = *Barabbas* = *filius magistri nostri*; era un tâlhar (Io. 18, 40); sau dela אבנ בר = *fiul tatălui nostru*. În acel timp erau mulți bandiți care se sculasera contra puterii romane (*Iosif Flaviu*, Bell. jud. 2, 13, 3. 4, 7, 2—9).

17. Deci adunându-se ei zise lor Pilat: Pe cine voiți se v' slobod, pe Baraba sau pe Isus care se zice Cristos? 18. Căștiea că pentru pizmă l-au dat pe el. *Deci*: conform acestei datine și aflându-se acum atare prins. *Ei*: Iudeii, poporul, cf. v. 15. *Ce se zice Cristos*: poartă între voi acest nume; e recunoscut de atare; pe care l-ați și acuzat pentru că zice că este Mesia vostru. Motivul întrebării: *Că știea* etc. Din atitudinea sinedriștilor a dedus el că numai invidia, că autoritatea lui Isus crește în paguba lor, i-a îndemnat a procedea astfel. *diá* exprimă motivul (Win. p. 372).

19. Iar când ș'edea pe scaunul de judecată, trimis-a la d'ensul m'ierea lui zic'nd: Nimic știe și acestui drept! Căci multe am pățit azi în vis pentru d'ensul. Pilat aștept'nd r'espunsul (la întrebarea din v. 17) poporul se așează pe scaunul de judecată (cf. Io. 19, 13); atunci vine solie dela femeea sa — tradiția o numește *Procla, Claudia Procula* (Nicef. Ist. bis. 1, 30. Evang.

Nicod. P. 1. A. c. 2). Dela August înainte magistrații romanî puteau să-și iee soțiile în provinciile unde erau trimiși (Tacit. Annal. 3, 33 sq.). *Nimic ție și acestui drept*: să nu-î faci nimic rău (8, 29. Io. 2, 4). *Căci multe am pășit*; Origen, Crizostom, Augustin explică acest vis ca lucrare dumnezească spre a dovedi încă odată nevinovăția și sântenia lui Isus; *Beda* îl atribue influenței, diavolului. În timpul mai nou unii exegeți zic că este un proces psihologic. Evang. Nicod. se numește această femeie *Ἰουδαίῃς* și *Ἰουδαίῃσιν* (Tischendorf. Pilati c. Christ. judic. etc. ex actis Pilati 1855. p. 16 sq.); ea auzise de Isus, poate îl și văzuse, compătimizește cu el având cunoștința de soartea ce-l așteaptă. Teama că zeii vor pedepsi pe bărbatul ei, dacă va lua parte la uciderea lui, se manifestă în vis spăimântător. *În vis* cf. 1, 20; în somnul de dimineața. Numai Mt. are această întâmplare; Lc. 23, 6 sq. este trimiterea lui Isus la Irod înainte de propunerea de a-l slobozi.

20. Iar arhieriei și bătrânii îndemnau mulțimea să ceară pe Baraba, iar pe Isus să-l piardă. 21. Iar răspunzând procuratorul zise lor: Pe cine voiți din cei doi să vă sloboz vouă? Iar ei ziseră: Pe Baraba. 22. Zice lor Pilat: Dar ce voiți face cu Isus care se zice Cristos? Zic: Să se răstignească. 23. Iar el zise: Dar ce rău a făcut? Iar ei și mai vîrtos strigați zicînd: Să se răstignească. Pecînd Pilat vorbea cu solia femeii sale arhieriei și bătrânii îndeamnă poporul să ceară pe Baraba. *În* exprimă scopul lui *πείθειν*; acest verb se leagă la Greci cu infin. său cu *ὥστε* cu infin. său cu *ὅπως* (Win. p. 317). *Iar răspunzînd*: e zis în genere reluînd întrebarea din v. 17. (*Zigaben*). *Dar ce voiți face cu Isus*: voi cereți pe Baraba, ce să întîmplă cu Isus? Pe acela va slobozi, rămîne însă Isus; el crede că pentru acesta vor cere o pedeapsă mai mică. *ποιεῖν τινα τι* (Win. p. 208). *Să se răstignească*; *Zigaben*: *Nu zic: să se omoară, ci să se răstignească, pentru că și felul morții se dovedească că este revoltător*. Această moarte se aplica la Romanii numai sclavilor și celor mai mari criminali. *Dar ce*: voi ziceți să se răstignească; care este motivul? *γὰρ* e deci concluziunea (Win p. 416). Slăbiciunea lui Pilat este

că, deși recunoaște nevinovăția lui Isus și putea să împedecă uciderea lui, totuș face pe voe poporului dându-i și toată răspunderea faptei. *Crizostom* compară această atitudine a lui Pilat cu a tribunului Lysia, când e prins Paul, zicând că au lucrat fără bărbăție și foarte moleșiți.

24. Iar vîzînd Pilat că nimic nu folosește ci mai multă gâlceavă se face, luînd apă și-a spălat mînile înaintea poporului zicînd: Nevinovat sînt de sîngele acestuî drept; voi veți vedea. 26. Și rîspunzînd întreg poporul zise: Sîngele lui asupra noastră și asupra fiilor nostri. Spălarea mînilor ca semn al nevinovăției era cunoscută poporului din Deut. 21, 6. 7 în cazuri de omoruri, când făptuitorul nu se putea afla (*Iosif Flaviu*, *Antiq.* 4, 8, 16); asemenea era cunoscută la Greci și Romani ca simbolul curățeniei; provocare se făcea la soare ($\pi\rho\delta\varsigma\ \tau\acute{o}\nu\ \eta\lambda\iota\omicron\nu$ sau $\acute{\alpha}\pi\acute{\epsilon}\nu\alpha\nu\tau\iota\ \tau\omicron\upsilon\ \eta\lambda\iota\omicron\nu.$, *Constit. apost.* 2, 52. 1; *Acta Pilati* 9 p 244). Pilat declară că e nevinovat de celce s'a atins, nu ia asupra-și sîngele lui, dar a împedeca vîrsarea acestuia nu are putere suficientă. *Nu folosește*: nu ajunge la niciun rezultat (Io. 12, 19). $\acute{\alpha}\theta\eta\rho\varsigma$ cu $\acute{\alpha}\rho\acute{o}$ e evraizm (cf. 2. Sam. 3, 27. *Acta* 20, 26). *Voi veți vedea*; Pilat pune asupra lor toată răspunderea pentru acest omor justiciar. *Sîngele acestuî drept*, adecă vina etc. cf. 23, 35. *Acta* 18, 6; 2. Sam. 1, 16. Ier. 51, 35. $\tau\omicron\upsilon\ \delta\iota\kappa\alpha\iota\omicron\nu$ lipsesc BD *Origen*, *Crizostom*. La Evrei judecătorii, în semn că sentința e dreaptă și nu ia răspunderea pentru moartea celui osîndit, puneau mînile asupra acestuia rostind cuvintele: Sîngele tîu vină asupra capului tîu. Această formulă rostește poporul și cere pedeapsa lui Dumnezeu, ceeace s'a și plinit risipindu-se Ierusalimul. *Crizostom*: *Așa mare este turbarea și pafra rea*. Poporul care mai nainte, mergînd după Isus, îl preamărea pentru minunile sale, acum cere moartea lui.

26. Atunci le-a slobozit lor pe Baraba, iar pe Isus bătîndu-l l-a dat să-l răstîgnească. Verbul $\phi\rho\alpha\gamma\epsilon\lambda\lambda\omicron\upsilon\nu$ e format din *flagellare*, în loc de $\mu\alpha\sigma\tau\iota\gamma\omicron\upsilon\nu$ (Io. 2, 15). După praxa criminală la Romani biciuirea se sîvîrșește înainte de răstîgnire (*Liv.* 33, 36. *Curt.* 7, 11, 28. *Cic.* de div. 1, 26, 55. *Ios. Flaviu*, *Bell. jud.* 5, 11, 1). Cel osîndit se lega cu mînile de un stîlp, care avea înălțimea din ju-

mătatea statului omenesc; se dezbrăca de vestminte și se bătea cu vergi de ulm sau cu curele cari la capăt aveau noduri (*μάστιξ ἀστραγαλωτή*) ori bucăți de plumb. Comparând Io. 19, 1 sq. Lc. 23, 16. 22 rezultă că bătea și batjocurirea (v. 27—31) se întâmplaseră mai nainte, și adevărat ca mijloc cu care Pilat voia să scape pe Isus.

§. 54. Răstignirea și moartea lui Isus, 27, 27—50.

(Mc. 15, 16—37. Lc. 23, 26—46. Io. 19, 17—30).

Mt. în relatarea sa ne prezintă pe Isus batjocurit de soldați și israelitenii care treceau, de membrii sinedriului, chiar de cei împreună răstigniți. a) în pretoriu (v. 27—32); b) pe cruce (v. 33—44); c) la moarte (v. 45—50).

27. Atunci ostașii procuratorului luând pe Isus în pretoriu adunat-au la dânsul toată cohorta. 28. Și dezbrăcându-l pe el l-au îmbrăcat în hlamidă, 29. și împletind cununa de spini au pus pe capul lui și trestie în dreapta lui, și îngenunchind înaintea lui își băteau joc de el zicând: Bucură-te regele Iudeilor, 30. și scuipind asupra-i au luat trestia și-l băteau peste cap. 31. Și dacă l-au batjocurit pe el, dezbrăcat-au de pe el hlamida și l-au îmbrăcat în hainele sale, și l-au dus să-l răstignească. *Ostașii procuratorului*: care aveau serviciu atunci. *Pretoriu*: palatul procuratorului (Io. 18, 28); afară de acesta s'a întâmplat biciuirea. *σπείρα* e $\frac{1}{3}$ de cohortă, cam 600 de oameni care garnizona în Ierusalim. *La dânsul* (*ἐπ' αὐτόν*): e ținta adunării lor. *Toată* nu se ia literal, ci: pe cei care se întâmplaseră a fi în apropiere. După biciuire Isus a fost îmbrăcat în hainele sale, acum iarăși îl dezbracă — pare numai cele deasupra (cf. v. 31 *τὰ ἱμάτια*). NBD au *ἐνδύσαντες* în loc de *ἐκδύσαντες*; pare adaus din Mc. 15, 17, iar înțelesul ar fi: după ce l-au îmbrăcat cu hainele de deșupt, rupte înainte de biciuire (Dionys. Halic. 9, 596), nu i-au dat haina deasupra (*τὰ ἱμάτια* v. 31), ci mantaua mohorită. *χλαμύς sagum*¹⁾ era haina soldaților confecționată din lână colorată

¹⁾ Port național al Spanilor, Galilor, Ligurilor și Germanilor. După ceilalți evangeliști haina era purpură, după Mt. roșu mohorită.

roșu cu cocos; pe umărul drept era prinsă cu cataramă; regii și imperatorii încă o purtau, dar din materie fină și mai lungă. Așa fac ostașii din Isus rege-caricatură. La *trestie* se suplinește *aș pus* din cele precedente. *Cunună de spinii* (*impletind*) e diadema regească; spinii se dovedescă lui Isus cum înțeleg ei încoronarea; *trestia* substituie sceptrul; ingenuchierea și cuvintele: *Bucură-te* etc. exprimă adorațiunea, iar salutarea omagială se înlocuește cu scuire și bătae pe cap. Specia spinilor nu e cunoscută; călătorii mai noi zic că e *rhamnus paliurus* sau *spina Christi*, care are ramuri foarte mlădioși și spinoși; se află în apropierea Ierusalimului și acum. După batjocurare iarăși îl dezbracă de manta¹⁾ și-l îmbracă în hainele sale deasupra (v. 28).

32. Iar eșind afară aflat-aș pe un om din Cirene, numele lui Simon; pe acesta l-aș silit se ducă crucea lui. Executarea se făcea afară de cetate (Num. 15, 35 sq. 1. Reg. 21, 13. Acta 7, 58), de aceea eșind. Cel osândiș la moarte pe cruce trebucaș singuri se o ducă până la locul de executare (Io. 19, 17). Isus în urma celor întâmpate era de tot slăbit, soldașii silesc pe Simon se o ducă (Mc. 15, 21), pentrucă altul din popor nu voia se facă acest serviciu (Lc. 23, 27). Acest Simon era din Cirene, capitala provinciș Cirenica în Libia, unde locuecaș mulș Evrei, deși nu știm de a fost el păgân sau iudeu; de era stabil în Ierusalim sau numai acum; liber ori sclav. Aceste nu se dovedesc nici din *care venea din țarină*, pentrucă *ἀγρός* nu = curte la moșie, vilă (Lc. 23, 26), nici din *ἠγγάρεσσα* (cf. 5, 41), pentrucă soldașii romanii nu procedaș totdeauna strict după lege față de Evreii liberi și provincișli (Liv. 30, 4). Mc. zice că e tatăl duor bărbaș cunoscuș în biserica creștină (Rom. 16, 13). Răstignirea era pedeapsă străină. Romanii avecaș 3 soiuri de cruci: *crux decussata* (X), *crux commissa* (T) și *crux immissa* (+); pe cea din urmă pare că Isus a fost răstignit²⁾.

33. Și venind la locul ce se chiamă Golgota, ce se zice locul căpăținei, 34. i-aș dat se bea oșet

¹⁾ Despre cunună nu se zice că a fost luată jos; *Zigaben* crede că s'a luat; Evang. Nicod. 10. *Tertulian*, *Origen* că nu.

²⁾ La Greci nu se face strictă deosebire între trunchiul și grosul cruciș ca la Romanii. Aceștia numeaș trunchiul *patibulum*, grosul *crux*; cel dântăiș purtaș cel osândiș și adecă se punca pe grumazi, li se legaș mâinile de el sau se pironeaș; șa acesta se adauga grosul și crucea era gata.

amestecat cu fiere; și gustând n'a voit să bea. *Golgota*, cald. גולגותא, e stat. emf. dela גולגולת, evr. גולגולת = *căpățînă*. Numirea e luată poate dela multele căpățîni ale celor executați aci (*Ieronim* și *Părinții*), sau dela forma rotundă, pleșuvă (*Ciril Ierusal.* etc.). *Tertulian*, *Origen*, *Ciril*, *Ambrozie*, *Atanasie*, *Epifane*, *Augustin* etc. cred că se numește așa dela mormântul lui Adam; *Ieronim* zice că este o tradiție neadevărată; *Ambrozie*, *Atanasie* și *Epifane* o reduc la Evrei. Locul acesta este afară de cetate (Ier. 31, 39) și se crede că acum se află acolo biserica mormântului Domnului nostru, pentru că pe timpul acela acest loc era afară de zidul al doilea al Ierusalimului. În v. 34 citesc unele mărturii *vin* (SBDL Verz. cf. Mc. 15, 23), altele *oțet* (Ps. 69, 22). *χολή* = *fiere*, la Mc. aflăm *smirnă*; ce nu contrazice pentru că fierea se întrebuintează spre a semnifica ceva amar, smirna încă e amară. Datină era la Iudei să se dee delinvenților atari beuturi înainte de executare spre a-i ameți ca să nu simțească dureri. Isus gustă oțetul arătând că primește ceva recoricor, dar beutura amețitoare (fierea) nu, pentru că voește să lupte cu deplină conștiință.

35. Iar dacă l-au răstignit pe el împărțiră hainele lui aruncând sorți, 36. și șezând păzeau pe el acolo. Crucea din trunchiū și gros (la *Iustin*, *Tertulian antenna*) — cel dântăiū trecea puțin în sus (cruz immissa; așa se zugrăvește crucea lui Isus din sec. 5.) — se așeza în pământ, apoi se ridica pe ea cel osândit, mânil și picioarele se băteau cu cue¹⁾; corpul zăcea pe un țeruș

¹⁾ Regulă era a pironi mânil și picioarele osândiților (*Plaut. Mostell.* 2 1, 13: „Ego dabo ei talantum, prinus qui in cruce m excucurrerit, sed ea lege, ut offigantur bis pedes, bis brachia“); iar la Isus mărturisesc *Iustin Martirul* (c. Tryph. 97) *Tertulian* (c. Marc. 3, 19), *Ciprian*, în ale căror timpuri răstignirea era îndatinată (Constantin cel Mare a desfințat-o); ei o pun în legătură cu Ps. 22, 17. Întrebare poate fi de s'au pironit fiecare picior sau amëndoué unul peste altul. Pentru părerea din urmă sînt tragedia compusă în sec. 6. (atribuită lui Grigorie Nazianzeanul) în care crucea lui Isus se numește *τρισηλον ξίλον*, *triclave lignum*; *Nonnus* în parafraza la ev. Ioan (20, 19). Dar aceasta pare nepractic, căci ar fi trebuit un cuiū foarte lung și gros care și așa n'ar fi putut da soliditatea necesară; de aceea este probabil că fiecare picior s'a pironit separat. Racionaliștii neagă că picioarele osândiților se pironeau de regulă, ci numai se legaū, ce s'a întâmplat și la Isus, avënd în aceasta un argument pentru afirmațiunea că moartea lui Isus a fost părere numai. Motivele acestora sînt: a) Io. 20, 25; Toma însă nu amintește semnele dela picioare din bunăcuviință; el își închipe pe Isus de față și are destul dacă vede numai mânil și coasta. b) După *Soerates* (H. E. 1, 17) împărăteasa Elena a găsit și cuele cu cari Isus a fost răstignit pe cruce, dar nu amintește cuele dela picioare. Contextul dovedește că aci

bătut în trunchiū, care trecea printre picioare și împedea ruperea mânilor; deci nu era scândură sub picioare (*suppedaneum*²). *Împărțirea hainele lui*: osândiții se dezbracău de haine și goi se răstigneau; hainele erau proprietatea celorce executaū sentența. Nehotărît este dacă au înfășurat apoi coapsele lui Isus, cum îl zogrăvesc (*subligaculum*), deși se amintește Evang. Nicod. 1, 10 (p. 339 edit. Tischend.). *Atanasie, Ambrozie, Augustin* etc. cred că Isus a spânzurat pe cruce gol; dar averziunea Iudeilor cătră goliciune, prezența femeilor par a indegeta că coapsele lui au fost învelite. *Aruncând sorți*, mai detaliat Io. 19, 23 sq. Vulg. Recepta citesc încă *ca se se plinească ce s'a zis de prorocul: Împărțit-au hainele mele* etc. — adaus din Io. 19, 21 lipsind mai în toți codicii. Soldații păzesc ca să nu fiure cineva pe cel răstignit. Moartea nu urma îngrabă, pentrucă umflându-se părțile pironite sângerarea era împedecată; delinquentii adese trăeau o zi, chiar 3—4 zile (*Petron. Sat. 111 sq. Eusebie H. E. 8, 8*).

37. Și au pus deasupra capului vina lui scrisă: Acesta este Isus regele Iudeilor. Dio Cass. 54, 8 spune că delinquentul pe drum la locul de executare avea să poarte o tablă, pe care era scrisă vina lui; se poate că un herold mergea înainte și striga spuind poporului vina pedepsei (Suet. Domit. 10. Calig. 32. Eus. H. E. 5. 1, 19). După Io. 19, 19 sq. Pilat lasă vina să se scrie în 3 limbi; toți se cunoască că Isus e primejdios. După răstignire soldații pun inscripția pe cruce deasupra capului. Pozitiv nu știm de această tablă (*σaris*) să punea totdeuna pe cruce.

38. Atunci răstignesc cu dânsul împreună doi tâlhari, unul de dreapta și altul de stânga. 39. Iar cei ce treceau huleau pe dânsul, clătind cu capetele sale și zicând: 40. Cel ce strică templul și în trei zile îl zidește, mântuește-te pe tine

e vorba numai de o parte din cele aflate dela cruce, partea ce Elena a dăruit fiului său. *Ambrozie* (Or. de obitu Theodos. § 47) zice că împărăteasa a dăruit cuele dela picioare; *Rufin* (H. E. 2, 8), *Teodoret* (H. E. 1, 17) că amândouă parchile cuelor. Această divergență însă dovedește pironirea picioarelor.

²) Anastasie Sinaita (sec. 7.), spre a arăta monofiziților că numai trupul a pătimit, zogrăvește o icoană a Mântuitorului fără cununa de spină, cu nimb, din rana de suliță curge sânge, crucea are inscripția IC XC, razim la picioare, jos la capetul crucii craniul lui Adam, deoarece Golgota se crede locul înmormântării lui. Acest model e recunoscut în biserica noastră.

însuși, de ești Fiul lui Dumnezeu, pogoară de pe cruce. *Atunci*: după ce s'a săvârșit răstignirea. Tradiția numește pe tâlharul de stânga Gestas, pe cel de dreapta Dismas (Evang. Nicod. 1, 10 ed. Tischendorf p. 339). *Răstignesc*: altă secție de soldați, ce rezultă din v. 36. (*șezând... acolo*). *Celce treceai* arată că Isus a fost răstignit aproape de drumul de țară. *Clătind cu capetele sale*; așa exprimă ei că acum s'a sfârșit cu cel răstignit și toate afirmările lui (v. 40. Ps. 22, 8. 109, 25. Iob 16, 4). *DM A* citesc înainte de *ὁ καταλύων* cuvântul *οὐά* (ⲓⲛⲁⲓ), adaus din Mc. 15, 29. Mulțimea folosește cuvintele martorilor mincinoși (26, 61); față de afirmațiunea lui este lucru mai mic a se mântui pe sine. După *BLFAΠ* trebuie citit *κατάβηθι* fără *zai* precedent (ⲚⲀⲔ). Aci avem paralelism între *Celce strică* etc. și *de ești Fiul lui Dumnezeu, mântuește-te... și pogoară de pe cruce*.

41. Așijderea și arhieriei batjocurindu-l împreună cu cărturarii și bătrâni ziceai: 42. Pe alții a mântuit, pe sine nu se poate mântui; regele lui Israil este, pogoare-se acum de pe cruce și vom crede întrînsul! 43. Nădăjduia spre Dumnezeu, mântuească-l acum de voește pe el; că zise că Fiul lui Dumnezeu sunt. 44. Iar aceeași ocărai și tâlharii care erau răstigniți împreună cu el. Sinedriștii și acum trag la îndoială minunile lui, de cari atâta s'a vorbit; el șieși nu poate ajuta. Recepta citește *ei* înaintea lui *βασιλεύς*; fără acesta batjocura e și mai mușcătoare: a afirmat că e regele lui Israil, Mesia, dovedească acum! Unele mărturii citesc *αὐτῷ* în loc de *ἐπ' αὐτόν* (ⲚⲐⲘ): în momentul când face aceasta credem lui; *ἐπ' αὐτῷ*: el e baza credinței (Rom. 9, 33. 10, 11; 1. Tim. 1, 16; 1. Petru 2, 6). *Și vom crede întrînsul*: de se va pogori acum de pe cruce vom crede că e Mesia. *Nădăjduia spre Dumnezeu*, cf. Ps. 22, 9 după LXX: *ἤλπισεν ἐπὶ κύριον, ὁσάσθα αὐτόν, ὁσάσω αὐτόν, ὅτι θέλει αὐτόν*, dar schimbă pe *că-l voește pe el* în: *de-l vrea pe el*, adaug ca motiv: *el zise că Fiul lui Dumnezeu sunt*. Emfaza are *Dumnezeu*: Fiul acestuia sunt nu al unui om. Dumnezeu l-ar scăpa acum de moarte dacă afirmarea lui Isus ar fi adevărată. *Îl voește pe el* e format după *ⲓⲃ ⲓⲛⲁⲓ*: de este obiectul doririi lui; îl iubeste. *τὸ αὐτό* e

acuz. obiect. (Fil. 2, 18) după construcția *ὀνειδίζειν τινά τι* (Win. p. 213); aşadar nu = *ἰσοίως*. Lc. 23, 39 sq. arată că numai unul ocăra pe Isus, pentru ce celalalt îl muștră; Mt. și Mc. zic că amândoi. Plur. *λησταί* este al categoriei: arhierii, tâlharii; ceice îl răstigniseră și cei împreună răstigniți îl batjocureau. *Origen, Ciril, Crizostom, Teoflact, Zigaben* cred că la început amândoi tâlharii l-au ocărit; iar mai apoi, văzând demnitatea cu care Isus rabdă patimile, unul cere grație dela el.

45. Iar dela ora a șesea întunec se făcu peste tot pământul până la ora a noaua. 46. Iar pela ora a noaua strigă Isus cu glas mare zicând: Ili, Ili, lema sabahtani? adică: Dumnezeuul meu, Dumnezeuul meu, de ce m'ai părăsit? 47. Iar unii din ceice stăteaă acolo auzind ziseră că pe Ilie chiamă acesta. 48. Și îndată alergând unul din ei și luând un burete l-a umplut cu oțet și puindu-l într-o trestie îl adăpă pe el. 49. Iar ceialaltii ziseră: Lasă să vedem de vine Ilie să-l mântuească. 50. Iar Isus iarăș strigând cu glas mare și-a dat duhul. Numărarea orelor e cea evrească; aici 12 ore din zi; ora a 9. = 3 ore după amiază; la timpul răstignirii lui Isus cf. Io. 19, 14. *Întunec*¹⁾ este o întunecime extraordinară ca semn din partea lui Dumnezeu. *Peste tot pământul* se ia în înțeles strict. *Crizostom, Teoflact, Zigaben* zic că întunecimea a fost generală, nu particulară; alții o mărginesc la Palestina (*Origen* etc.), dar expresiunea are numai înțelesul întâi, cf. Lc. 21, 35. 23, 44. Rom. 9, 17. 10, 18. Apoc. 13, 3. *Tertulian* (Apolog. 21) dovedește din documentele aflătoare în arhivele statului veritatea acestei istorisiri. *Ili, Ili, lema sabahtani* e din Ps. 22, 1; în locul lui *למה אובחתי* e pus cald. *למה שבחתי*. *Mărturiile* citesc *λεμιά*, (*lamin arfaltani*) (*lema sebaktau*)

¹⁾ Nu poate fi întunecime de soare pentru că era lună plină (*Origen*; *Acta Pil. Tischend.* p. 249; *Crizostom* combate această părere amintind durată; *Ieronim* îmbină amândouă); de aceea nu poate fi cea relatată de *Philegon* din timpul lui *Tiberiu* (*Eusebie*; *Chron. Ol.* 202, 4 ad a. 19 Tib.), care după *Ideler* (*Chron.* 2, 417) a fost la 24 Noevre an. 29 d. Cr. Așijderea nu este o întunecare a atmosferei, carei precede un cutremur de pământ, căci v. 51 sq. nu descrie un cutremur de pământ în înțelesul de rënd, iar Mc. Lc. amintesc întunecul și ruperea cataractezmei dar nu și cutremurul de pământ. Rămâne deci a lua istorisirea evanghelică în înțeles literal, cum zice *Zigaben*: *Soarele a îmbrăcat întunec*; *Ieronim*: *Luminae maius retraxisse radios suos.*

λημιά, λιμιά, Vulg. *lamia*. Suferind Mântuitorul 3 ore sufletul lui cade în cea mai mare durere ce poate nimeri pe om: părăsirea de Dumnezeu. Traducătorul a păstrat cuvintele evreiești pentru v. 47. Ele nu exprimă desperare, nici acuză pe Dumnezeu; ci sunt exclamare firească a sufletului care e în necazuri și suferințe. Cine chiamă pe Dumnezeu în nevoile sale arată că nădăjduște în el și-i poate ajuta. Probabil este că Mântuitorul a rostit psalmul întreg, îndeosebi că „*S'a sfârșit*“ este finea lui. Cuvintele din v. 47 nu le rostesc soldații romani (*Zigaben*) pentru că nu înțelegeau pe Ili, ci Iudeii care credeau că înaintea Mesiei vine Ilie. Ei răstălmăcesc pe Ili ca cum Isus ar chiama întrajutor pe Ilie; este ironie, batjocură frivolă. La v. 48 sq. cf. Io. 19, 28 sq. Unul din ostași compătimentește pe Isus, de aceea vrea să-l aline durerile, ceialaltă însă zic să-l lase ca să vadă de va veni Ilie să-l scape; după Mc. 15, 36 celce îl adapă grăește astfel: Înțelesul: voiū să-l adap ca să nu moară până îl scapă Ilie pe care l-a chemat. Așa a suferit el cu trupul și sufletul înainte de a intra moartea (Evr. 2; 9. Gen. 35, 18. Ps. 146, 4). *ὄζος* = *posca*, beutura soldaților romani (Io. 19, 29). *Lasă*: nu-l adăpa. *Iarăș* (lipsește în unele Msse) se rapoartă la v. 46. Cuvintele lui Isus sânt relatate Lc. 23, 46. Io. 19, 30. *Cu glas mare* dovedește după unii că n'a murit de oboseală (Io. 19, 31 sq.); după alții Isus ar mai fi avut putere a ține vieața, așadar moartea e de bună voe (*Origen, Crizostom, Teofilact, Zigaben* etc.). *ἀφιέναι τὸ πνεῦμα* sau *τὴν ψυχὴν* = *a muri*; cf. Io. 19, 30. O moarte la părere nu se împacă cu prevestirile lui Isus, cu existența bisericii întemeiată pe această credință (cf. 28; 10. Lc. 24, 51).

§. 55. Evenimentele la moartea lui Isus; înmormântarea lui, 27, 51—66.

(Mc. 15, 38—47. Lc. 23, 45—56. Io. 19, 31—42).

Imediat după cele precedente începe evangelistul cu *ιδού* exprimând din întâmplările la moarte însemnătatea și mărirea celui ce a fost omorât. Evenimentele sânt lucrarea lui Dumnezeu creatorul și judecătorul lumii, deci mărturisesc dumnezeirea celui lăpădat de oameni.

51. Și iată catapeteazma templului s'a rupt în două de sus până jos, și pământul s'a cutremurat, și pietrele s'aū despiciat, 52. și mormânturile s'aū deschis și multe trupuri ale sântilor care adormiseră s'aū sculat; 53. și eșind din mormânturi după învierea lui aū venit în sânta cetate și s'aū arătat multora. 54. Iar sutașul și celce păzeau împreună cu dēnsul pe Isus vėzēnd cutremurul și celece sē făcuseră s'aū spăimēntat foarte, zicēnd: Cu adevērat Fiul lui Dumnezeu ęra acesta. *Catapeteazma* e perdeaua la ęntrarea în sânta sântelor (Ex. 26, 31. Lev. 21, 23. Evr. 6, 19. 9, 3. 10, 20), deși mai ęra a doua la ęntrarea în sânta, numită *ἐπισπαστρον* (Ἐπισπαστρον). Ȃntăiul semn la moartea lui Isus ęste ruperea acestēi perdele, necauzată de cutremurul de pământ care ęste după aceea, și dōvedește cā Isus a ęntrat în sânta sântelor dānd tuturor dreptul de ęntrare (Evr. 9, 8. 10, 19. 20 *Origen, Ierulian, Ilarie, Crizostom, Ieronim* etc.); cā instituțiunea T. V. s'a desființat. Aceeaș ęnsēmñatate are și cutremurul de pământ. Mormēnturile se deschid: Isus prin moartea sa a ęnvins moartea. *Multe trupuri ale sântilor*¹⁾: ale ęnvēțāceilor reposați ai lui Isus. *ἔγερσις* ocură numai aci în T. N., sē leagă cu *εἰσηλθον*; dupăce ęnviaseră aū rēmas ascunși și n'aū ęntrat în cetate până după ęnvierea lui Isus. *αἰ τοῦ* ę genit. obiect.: Tatāl a ęnviat din morți pe Fiul (Rom. 4, 24. 8, 11. 10, 9; 1. Cor. 16, 14). Ȃntāmplările aceste ęnriuresc asupra pāzitorilor. *Iar sutașul* etc. (Centurio supplicio praepositus, *Seneca*, de ira 1, 16); aparținea la *σπείρα* (v. 17). *Și celce il păzeau*: sūnt la olaltā (v. 35 sq.). *Celece sē făcuseră*: la moartea lui Isus (v. 46 sq.). Partic. prez. exprimă cā aceste durează și acum,

¹⁾ a) *Teoflact* ęnțelege sub *σώματα* trupurile materiale ale celor morți: adecā aceștia aū ęnviat apoi iarăș aū murit, dar *ἐνεφανίσθησαν* nu exprimă vieța de rēnd, apoi din *πολλοῖς* vedem cā avēnd o vieță în trup gloriñicat nu s'ar zice cā multor s'aū arătat, ci ar fi fost vėzuți de toți cu care aū venit în atingere b) *Origen, Ieronim* etc. zic cā trupurile ęraū gloriñicate; aceștia aū anticipat ęnvierea generală ca așa cu Cristos sē se ęnalțe la cer. Această părere nu se ęmpacā cu Evr. 11, 39 sq. (sāntil T. V. nu vor ajunge la ęnviere ęnaintea noastră). c) Suñletele celor fericiți (d. e. Adam, Avram, David; saū celce ęraū în vieță după pāșirea lui Isus, l-aū cunoscut și iubit, dar muriseră ęnaintea lui) aū ęmbrăcat trupurile din mormēnturi numai pe un timp ca sē fie martorii ęnvieril lui Isus, apoi depunēnd trupul s'aū ęnălțat la cer cu Cristos.

iar *zai* trece dela cele generale la cele speciale. *S'aũ spăimântal*: de frica zeilor. *Fiul lui Dumnezeu* în înțelesul păgânilor: un eroi sau semizeu. Acești soldați nu aparțineau legiunilor romane în înțelesul strict, pentru că dela 6. d. Cr. până la 70. în Iudeea se aflau numai trupe auxiliare conscrise din provințiali. Garnizona din Cezareea, în special, era compusă numai din locuitorii Siriei (*Iosif Flaviu*, Bell. jud. 2, 13, 7. 4, 1, 5 cf. Mommsen, Röm. Gesch. V. p. 53. ed. 3.).

55. Iar acolo erau multe muieri privind de departe, cari merseseră după Isus din Galileea slujind lui; 56. între aceste era Maria Magdalena, și Maria mama lui Iacob și Iosif, și mama fiilor lui Zebedeiu. *Slujind lui*: de trebuințele trupesti. *Între aceste*: n'aũ fost numai cele amintite cu numele de Mt. *Mariu Magdalena*: din cetatea Magdala (15, 39); Magdalena e deci gentilic (Lc. 7, 36. 8, 2), se deosebește de cea din Io. 12, 1 sq. *A lui Iacob* cf. 13, 55; *Crizostom*, *Teofilact* aũ înțeles pe mama lui Isus, ce e falz (*Zigaben*). *Mama fiilor lui Zebedeiu*: Salome (20, 20. Mc. 15, 40. Io. 19, 25).

57. Iar făcându-se seară venit-a un om bogat din Arimateea cu numele Iosif, care și el fusese învățacul al lui Isus; 58. acesta mergând la Pilat ceru trupul lui Isus. Atunci Pilat porunci să se dea. Îngroparea lui Isus este a doua mărturie că înjosirea până la moarte este înălțarea lui. Sinedristul Iosif din Arimateea pe față mărturisește credința cerând trupul învățatorului. *ὄψια* scil. *ὥρα* însemnează timpul dela 3—6 ore după amiază (8, 16. 14, 15. Mc. 4, 35), sau dela 6 ore după amiază până la începutul nopții (14, 23 cf. Mc. 6, 47). Aici este în înțelesul întâi, ce reesă din Mc. 15, 42 cf. Lc. 23, 54. Vineri începe a se sfârși, în care zi a fost în acel an pregătirea pentru 15 Nisan, ziua paștelor; cu apusul soarelui începe sabbatul, lucrul încetează. *Venit-a*: la locul de executare, ca apoi să meargă la Pilat. *Bogat* e adaus spre a arăta că ca atare avu curajul a merge la procurator. *Din Arimateea* se leagă cu *om bogat*, nu cu *venit-a*. Acest oraș după unii este Ramataim în munții Efraim (1. Sam. 1, 1) sau Rama (2, 18); alții cred că este Ramla în șesul Saron. Iosif era membru al sinedriului (Lc. 23, 50 sq. Io. 19, 38). *Care și el*: ca muierile amin-

tite și fiil lor. *μαθητεῖεν τινι* cf. 13, 52. După Deut. 21, 23 trupurile celor răstigniți trebuiau luate jos în ziua executării; la Romani rămăneauă pradă paserilor (*Plaut. mil. glor.* 2, 4, 9. *Horat. ep.* 1, 16, 48); cerându-le însă rudeniile să estradau. *Mergënd:* de pe locul de executare. Pilat îi împlinește cererea (Mc. 15, 44 sq. Io. 19, 33 sq.).

59. Și luând Iosif trupul l-a înfășurat cu giolgiu curat, 60. și l-a pus în mormântul său nou care îl săpase în piatră, și prăvălind o piatră mare pe ușa mormântului s'a dus: 61. Iar acolo era Maria Magdalena și cealaltă Marie, șezând în preajma mormântului. *Luând:* de pe cruce. *Giolgiu curat:* nemurdar, cf. Io. 19, 40: în fâșii de pânză. În apropierea Ierusalimului mormânturile erau săpate în stâncă orizontal, în ele se puneau trupurile după ce mai înainte se înfășurau în fâșii de pânză puindu-se și arome. Aci nu se eschide Mc. 16, 1. Lc. 23, 56. Io. 19, 39. *ἐν τῇ πέτρᾳ:* stâncă care era acolo. Piatra e prăvălită deasupra ușii mormântului ca să nu poată intra fiare sălbătice și să profaneze trupul; așa se închid și acum mormânturile în orient. După Io. 20, 8 sq. pare a fi fost mormântul foarte spațios. *Era acolo:* când s'a făcut înmormântarea. *Ceealaltă* cf. v. 56. Mc. 15, 47. *Înpreajma mormântului:* ca să vadă unde e așezat trupul; pentru cele din Mc. 15, 47. 16, 1. Lc. 23, 55 sq.

62. Iar mâne zi, care e după Vineri, adunatu-s'a au arhierii și fariseii la Pilat zicënd: 63. Domnule, adusu-ne-am aminte că acel amăgitor zise încă fiind viu: După trei zile înviu. 64. Poruncește deci să se întărească mormântul până a treia zi, ca nu cumva venind învecăceii să-l fure și să zică poporului: S'a sculat din morți! Și va fi rătăcirea de apoi mai rea decât cea dântăi. *παρασκευή*=ziua de gătire; așa numeauă Evreii ziua a șesea (Vineri; cf. *Iosif Flaviu*, *Antiq.* 16, 6, 2. Mc. 15, 42) și zilele înainte de sărbători, pentru că se pregăteau cele necesare pe mâne zi. *Care e după gătire:* Sâmbătă. Probabil este că arhierii și fariseii merg la Pilat după ce trecuse ziua, seara, ca să nu se necurătească. După sinopticii în anul morții lui Isus *παρασκευή* de Sâmbătă a fost 1. zi a sărbătorii, se putea numi

σάββατον (Lev. 23, 11. 15). Wieseler (Synop. p. 147) crede că Mt. nu întrebuițează *ἡγίς ἐστὶ σάββατον* ca să nu producă neînțelegeri. Aceasta însă nu stă, deoarece Mt. (26, 17—27, 1) spune apriat că ziua morții lui Isus e ziua întâia a sârbătorii, deci putea scrie *ἡγίς ἐστὶ τὸ σάββατον*. Mai firească este explicarea exegeților care zic că expresiunea e luată dela datina iudeocreștinilor. Creștinii încep pe încetul a nu serba Sâmbăta cu Iudeii, iar cuvântul *παρασκευή* perde semnificațiunea originală și se întrebuițează ca numire pentru Vineri. Mt. scrie „măne zi care e după Vineri“ și nu „Sâmbătă“ ca să nu fie înțeles rău de iudeocreștinii. *Adusu-ne-am aminte*: motivează sinedriștii de ce n’au cerut trupul lui Isus îndată. *Acel amăgitor*: al poporului (2. Cor. 6, 8; cf. *Ios. Flaviu*, Antiq. 20, 8, 6. Bell. jud. 2, 13, 4. *Iustin* c. Tryph. 69: *λαοπλάνος*). *Învii* (*ἐγείρομαι*); prezent. exprimă siguranța cu care prezice fapta. *Și va fi* nu depinde de *ca mi* (*μήποτε*). *Rătăcirea de apoi*: depărtându-se trupul și zicându-se că a înviat. *Decât cea dântăii*: i-a succes a se numi Mesia și ca unii să-l creadă. *Mai rea*: mai primejdioasă pentru ordinea și siguranța publică. Cele din v. 62—64 are numai Mt.

65. Zise lor Pilat: Aveți custodie; mergeți întăriți cum știți. 66. Iar ei mergând au întărit mormântul cu strajă, pecetluind piatra împreună cu custodia. Pilat este indiferent față de toată procedarea lor (v. 65). *ἔχετε* e imper.: să căpătați strajă, adică un număr din soldații, sau luând ca indic.: aveți deja soldați (cf. Io. 18, 3) țineți-i ca strajă (cf. 28, 14). *Cum știți*: cum vor putea să păzească mormântul. Pecetluirea s’a făcută că s’au petrecut frânghii deasupra mormântului, ale căror capete s’au sigilat, ori dacă au pus o bârnă la ușa lui, apoi s’a sigilat aceasta de piatră. *Cu custodia*; *Crizostom* leagă la *pecetluind*: după ce sigilaseră piatra în societatea sa cu ajutorul străjii; alții la *întărit*: pun custodie.

§. 56. Învierea lui Isus (28, 1—20).

a) *Isus se arată* *mulierilor*, 28, 1—10.

(Mc. 16, 1—11. Lc. 24, 1—11. Io. 20, 1. 2).

Învierea lui Isus este contrastul la cele precedente; moartea n’a putut să-l stăpânească, pentru că cel fără păcate nu era

dator ei cu nimica (cf. Rom. 4, 23 sq. 1. Cor. 15, 17 sq.). Actul învierii nu se relatează; femeile venind la mormânt îl află deșert; evangeliștii istorisesc numai întâmplările extraordinare urmate după înviere și arătările Domnului. Evangeliștii diferă încâtva în acest punct, dar se pot aduce în armonie.

1. Iar târziu Sâmbătă seara, când se lumina de ziua întâia a săptămânii, venit-a Maria Magdalena și cealaltă Marie să vadă mormântul. Plur. *σάββατα* însemnează *săptămână*, iar *ὄψε σαββάτων* se determină prin *τῆ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων. ἐπιφώσκειν*: *a se face zi* (cf. Lc. 23, 54); de întregit este *ἡμέρα* ca dat. timpului. Zilele se numără la rabinii după urmarea lor în săptămână. *μία* se întrebuintează ca numărul ordinar; deci ziua întâia = *Duminecă*: când se făcea zi în ziua întâia a săptămânii (Lc. 24, 1. Io. 20, 1 cf. Mc. 16, 2). La femeile de aici Mc. 16, 1 amintește pe Salome, iar Lc. 24, 10 pe Ioana. Scopul venirii lor este *să vadă mormântul*, după Mc. Lc. se îmbalzameze trupul, pentru ce se pregătiseră încă în ziua îngropării lui (Mc. 16, 1. Lc. 23, 56).

2. Și iată cutremur mare se făcu; că ângerul Domnului pogorîndu-se din cer și venind a răsturnat piatra și a șezut deasupra ei. 3. Iar chipul lui era ca fulgerul, și îmbrăcămintea lui albă ca neaua. 4. Iar de frica lui străjarii s'a u cutremurat și s'a u făcut ca morți. Această istorisire are numai Mt.; el demonștră prin învierea lui Isus partea opusă tuturor mahinațiunilor omenești. Toate aceste s'a u întâmplat înainte de a sosi femeile la groapă. Cutremurul atrage atențiunea străjarilor; piatra e prăvălită nu ca să poată eși Isus, ci să se arate străjarilor și muierilor că a înviat, căci el putea eși și fără a strica pecețile (*Crizostom, Ieronim, Augustin*). *ἦν δὲ ἡ εἰδέα* etc. descrie pe ânger după exterior: fața și vestmintele. *Ca fulgerul*: strălucea ca acesta, nu = avea forma lui. Străjarii văzând aceste se spăimântă și sânt mai morți. Mt. Mc. zic că a fost numai un ânger, Lc. și Io. a u doi; cei dântâi amintesc numai pe ângerul care a vorbit femeilor.

5. Iar răspunzând ângerul zise muierilor: Nu vă temeți voi; că știu că pe Isus cel răstignit căutați. 6. Nu este aici; căci a înviat, precum

zisese; veniți vedeți locul unde a zăcut Domnul.
 7. Și degrabă mergând spuneți învățăceilor lui
 că s'a sculat din morți, și iată merge înaintea
 voastră în Galileea, acolo îl veți vedea pe el.
 Iată vi-am spus vouă. 8. Și eșind în grabă dela
 mormânt cu frică și cu bucurie mare aū alergat
 să spună învățăceilor lui. *Răspunzând* cf. 11, 25; la im-
 presia celor întâmpilate, ceea ce observase la ele. *Nu vă temeți voi:*
 pe muierī cuprinsese frică, de aceea le agrăește āngerul; voi
 e contrast la străjari; sau mai bine contrast la Iudei, căror
 nu putea fi binevenită vestea că Isus a înviat. āngerul își
 motivează cuvintele: el știe pe cine caută, dar acela nu e
 aici, a înviat; aceasta e vestea de bucurie ce le-o poate spune.
Domnul lipsește numai NB. 33. 102 și unele Verz. *Origen,*
Crizostom. Precum zisese: dă cuvintelor sale mai mult pond.
 Muierile se spună învățăceilor această veste ca să se bucure
 și el. *La și iată merge înaintea* etc. cf. 26, 32.; sunt spuse
 muierilor, dar privesc pe învățăcei. *Acolo* nu eschide că-l vor
 vedea și altunde, ci evangelistul amintește numai aceasta.
 Învățăcei nu cred femeilor (Lc. 24, 11), rămân în Ieru-
 salim; Isus li se arată. *Iată vi-am spus:* confirmă cele spuse,
 toate sunt adevărate cum el le-a înfățișat; muierile se asculte.
 NBCL aū ἀπελθοῖσαι, iar alte Msse citesc ἐξελθοῖσαι: muie-
 rile intraseră deci în mormânt, ce reesă și din Lc. 24, 3,
 apoi din δεῖτε v. 6. Adiect. μεγάλη aparține după înțeles la
 φόβου și χαρᾶς. Femeile s'aū spăimântat de vederea āngeru-
 lui, s'aū bucurat însă de vestea lui.

9. Și iată Isus le-a întimpinat pe ele zicând:
 Bucurați-vă. Iar ele apropiindu-se aū cuprins
 picioarele lui și s'aū închinat lui. 10. Atunci zice
 Isus lor: Nu vă temeți; mergeți, vestiți frați-
 lor mei să meargă în Galileea, și acolo mă vor
 vedea. Recepta are înainte de *și iată: iar cum mergeaū*
ele se spună învățăceilor lui — ce lipsește în NBD, multe
 Min. Verz. și la mai mulți Părinți. Asindetonul *nu vă temeți,*
mergeți, vestiți exprimă că Mântuitorul insistă asupra acestora.
 Cuprinzându-I picioarele arată reverința cătră Domnul, dar
 având înainte-și o aparițiune extraordinară le cuprinde frica.
Fraților mei, cf. Io. 20, 17. Înainte de înviere niciunde nu-I

numește așa; acum întrebuițează numirea ca să liniștească pe femei. *Îva* circumscrie infin. (Win. p. 314 sq.); cuprinsul vestei lor; Isus confirmă zisele ângerului. Arătarea aceasta nu e identică cu Io. 20, 11 sq. cf. Mc. 16, 9. Mai ântâi se arată Isus Mariei Magdalinei (Io. l. c. Mc. l. c.), apoi celorlalte mueri¹⁾.

b) *Coruperea custodiei. 28, 11—15.*

11. Iar mergând ele, iată unul din custodie venind în cetate aș spus arhierelor toate cele ce s'au făcut. 12. Și adunându-se împreună cu bătrânii și sfat făcând arginți mulți au dat ostașilor, zicând: 13. Ziceți că învățaceii lui venind noaptea l-au furat pe el când noi dormiam. 14. Și dacă se va asculta aceasta sub procurator, noi îl vom imblânzi și vă vom face fără grijă. 15. Iar ei luând arginții făcură cum îi învățaseră. Și s'a vestit cuvântul acesta între Iudei până în ziua de astăzi. *Mergând ele*: muerile ca să spună învățaceilor (v. 10); în acelaș timp unul soldați se duc să spună arhierelor cele întâmplare, pentru că au fost puși de Pilat la dispoziția lor (27, 65). *Unii*: care erau în serviciu. *Adunându-se*: arhierii; subiectul se schimbă (Win. p. 586); fără îndoială sfatul s'a ținut în cerc restrins și în secret (12, 14. 22, 15. 27, 1. 7). A corupe pe soldații romani nu era tocmai greu (*Cic. Offic. 2, 21*); aci s'a întâmplat și mai lesne, pentru că nu erau în serviciu militar. *Arginți* ca 26, 15. 27, 3. 5. 9. Dar oricât de bine au crezut arhierii că tocmeșc lucrurile, totuș n'au putut vedea partea nelogică. Bine zice *Augustin*: „Si dormiebant, quid videre poterant? si nihil viderant, quomodo testes sunt?” Cum se poate ca fiind față custodia învățaceii să fure trupul lui Isus?! Arhierii asigură

¹⁾ Șirul în care s'a arătat Isus după înviere este: a) Duminecă dimineața, în ziua învierii, Mariei Magdalinei, care mersese cu alte femei la mormânt (Io. 20, 1. 2. 3—10. 11 sq. Mt. 28, 1—7. Lc. 24, 12); b) lui Simon Petru (Lc. 24, 34; 1. Cor. 15, 5); c) învățaceilor care mergeau la Emaus (Lc. 24, 13—33); d) celor 10 învățacei (Lc. 24, 36 sq. Io. 20, 19 sq.); e) la 11 învățacei Io. 20, 26 sq.); f) la 7 învățacei în Galileea (Io. 21, 1 sq.); g) 11 învățacei îl ved pe un munte în Galileea (Mt. 28, 18 sq.); h) în urmă la înălțarea sa la cer (Lc. 24, 44 sq. Mc. 16, 19 sq. Acta 1, 3 sq.). Alte arătări (la 500; lui Iacob) se istorisesc 1. Cor. 15, 6. 7.

pe soldați că și auzind procuratorul de aceasta și făcând cercetare nu li s'ă întâmplă nimic rău. *S'ă va asculta sub procurator*: ar veni cestiunea la interogatoriū înaintea procuratorului. *Noi îl vom îmblânzi*; noi exprimă aroganță și încredere; nu vor fi pedepsiți; în ce — fără îndoială — i-a întărit atitudinea lui Pilat (27, 65). *Și s'a vestit cuvântul acesta*: învățaceii lui Isus au furat trupul lui noaptea (*Iustin c. Tryph.* 17. 108; *Tertul. ad. nat.* 1, 14. *adv. Marc.* 3, 23. *Eus.* în *Jes.* 18, 1). După *σήμερον* au BDL Itala, Vulg. *Crizostom* cuvântul *ἡμέρας*, ce este autentic (cf. 11, 23. 27, 8).

c) *Isus se arată celor 11 în Galileea, 28, 16—20.*

(Mc. 16, 15—18).

16. Iar cei 11 învățaceii au mers în Galileea, în muntele unde le poruncise lor Isus, 17. și v'ăzându-l pe el s'au închinat lui; iar unii se îndoiea. După Io. 20, 26 au mai rămas învățaceii cel puțin 8 zile în Ierusalim după înviere, apoi se duc în Galileea la locul unde le poruncise Isus. Unii părinți cred că este muntele pe care Isus s'a schimbat la față (17, 2). *oī* e adverb, exprimă pace, deși ar trebui unul care arată mișcarea după verbul *προκίεσθαι*, care trebuie suplinit aci (*Win.* p. 439 sa.); s'ă determină cele din v. 10. *V'ăzându-l* nu exprimă că mai nainte nu-l întâlniseră, ci: conform poruncii l-au v'ăzut în acest munte. *Unii se îndoiea*; mai nainte zisese în genere că i-s'au închinat; acum urmează excepțiunea (*Win.* p. 100). Această îndoială s'ă explică din aparițiunea necunoscută a trupului s'ău preamărit (Lc. 24, 16 sq. 37. Io. 20, 14, 21, 4 sq.) cf. Io. 21, 3—5. *oī δ'ē* s'ă zice fără a fi premers *oī μ'έν* lui *προσεκίνησαν*, pentru că cei mai mulți s'au închinat, și care n'au făcut aceasta erau în minoritate (26, 67). De ar fi scris Mt. *oī μ'έν προσεκίνησαν*, *oī δ'ē ἐδίστασαν* ar fi împărțit pe cei 11 în două grupuri cam asemenea de mari. Alții identifică ar'ătarea aceasta cu 1. Cor. 15, 6: *oī δ'ē ἐδίστασαν* s'unt unii din cei 500 de frați. BD 33. 102. Itala lipsește *αὐτῶ* după *προσεκίνησαν*. Că ar'ătarea aceasta nu este cea dela înălțare rezultă din: Isus nu merge cu învățaceii afară de cetate (Acta 1, 6); le dă un oficiu nou, iar la înălțare numai unele înviațiuni, ce s'ă facă până la pogorirea Spiritului sânt.

18. Și apropiindu-se Isus le-a grăit lor zicând: Datu-mi-s'a toată puterea în cer și pe pământ. 19. Mergând deci învățați toate neamurile botezându-l pe ei în numele Tatălui și al Fiului și al Duhului sânt, 20. învățându-l pe ei să păzească toate câte vi-am poruncit voue. Și iată eu cu voi sunt în toate zilele până la sfârșitul veacului. Isus — după înjosire (Fil. 2, 7) a preamărit firea sa omenească (Io. 17, 5), șede de dreapta Tatălui stăpânind toate până va supune pe toți vrăjmașii (Fil. 2, 9 sq. 1. Cor. 15, 25 sq. Evr. 1, 5) — având deplină putere institue pe învățacei predicatorii al învățaturii sale la toate popoarele zicând: *Mergând deci învățați* etc. *Datu-mi-s'a* se zice având în vedere puterea specială care se dă învățacilor; iar *toată puterea* nu = puterea dzească, ci puterea lui Isus ca regele împărăției mesianice. οὐν (Recepta, Vulg.) e glosă. V. 19. Isus ca regele tuturor trimite pe învățacei la toate popoarele; așa se desruidică 10, 5; chipul lătirii împărăției sale nu-l spune, condiție însă este botezul. Partic. βαπτίζοντες și διδάσκοντες exprimă executarea lui μαθητεῖν. εἰς τὸ ὄνομα: botezul se săvêrșește întru mărturisirea numelui pe care se întâmplă; ὄνομα = cuprinsul persoanei numite (Acta 8, 16. 19, 5; 1. Cor. 1, 13. 15. 10, 2). Cine se botează în numele acestor trei persoane dzești mărturiseste credința în ele și se obligă la această credință. Comparând Rom. 6, 3; 1. Cor. 12, 13. Gal. 3, 7 rezultă că βαπτ. εἰς τὸ ὄνομα conține restabilirea comunității cu persoanele dzești. Cuvintele aceste sunt formula botezului,¹⁾ cum s'a îndatinat în biserică din timpuri străvechi (Iustin, Apol. 1, 61. Hom. Clem. 11, 16. 9, 23. Recog. 3, 67. Epifane 62, 2). Formulele din Acta 2, 38. 8, 16. 19, 5. Rom. 6, 3. Gal. 3, 27 exprimă în genere botezul creștin spre deosebire de al lui Ioan. Singul. τὸ ὄνομα trebuie suplinit la celelalte genit. διδάσκοντες e legat fără και la βαπτίζοντες, de aceea e subordonat acestuia; arată partea a doua a chemării apostolești, dar urmează nemijlocit după întâia. Adevărat învățacei al lui Isus este însă care implinește poruncile lui (19, 17. Io. 14, 15. 21; 15, 10; 1. Tim. 6, 14): διδάσ-

¹⁾ Acta Barn. p. 74. se relatează εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ αἰγίου πνεύματος (Win. p. 116).

ζωντες etc.; deci botezul și simpla mărturisire nu sînt suficiente. *Și iată* aduce aminte învățăceilor ajutorul său prea înalt, cu care vor învinge greutățile. *Lă* are emfază: Eu, Domnul, care are toată puterea în cer și pe pămînt. *Toate zilele*: cele luminoase și cele triste; toate sînt zile ale mîntuirii. *Sfîrșitul veacului*: cînd se va sfîrși timpul de acum; pînă la a doua venire a lui. Isus promite învățăceilor că totdeauna le va sta întrajutor, dar nu numai lor, ci și urmașilor: tuturor credincioșilor.

Evangelia după Marcu.

ÎNTRUDUCERE.

1. *Autorul.*¹⁾ Manuscrisele grecești, traduceri vechi și tradiția bisericii atribue evangelia a doua lui *Marcu* (Acta 15, 39 cf. Col. 4, 10. Filim. 24; 2. Tim. 4, 11), care se mai cheama *Ioan* (Acta 13, 5. 13) sau *Ioan Marcu* (Acta 12, 12. 25. 25, 37). De naștere era din Ierusalim, unde muma sa, Maria, avea casă (Acta 12, 12); n'a fost învățcel nemijlocit al Domnului; tradiția de apoi zice că era unul din cei șeptezeci de învățceli. După Col. 4, 10 este nepotul lui Barnaba; pare a fi primit întâia instrucțiune în creștinism dela Petru. Foarte de timpuriu cunoaște pe Paul; îl însoțește în misionada întâia și-l părăsește la Perghe, de aceea în a doua nu voește să-l iese cu sine. Barnaba și Marcu călătoresc la Cipru (Acta 15, 39 sq.). În întâia închisoare a lui Paul la Roma vedem pe Marcu la dânsul; în a doua închisoare scrie lui Timoteiul să iese pe Marcu și să vie la el (2. Tim. 4, 11). Între aceste Marcu este soțul lui Petru, după a cărui moarte merge la Alexandria, întemeiază comuna creștină ajungând poate întâiul ei episcop.

2. *Limba* originală este cea grecească; *timpul și locul compunerii* nu se pot preciza. Din 13, 13 sq. rezultă că evangelia nu s'a putut scrie după risipirea Ierusalimului; locul este Roma, după tradiția veche a bisericii.

3. *Autenticitatea.* Foarte de timpuriu se citează fapte și locuri din evangelia aceasta. *Clement Romanul, Barnaba, Papiia, Iustin Martirul*; numele îl amintește mai întâi *Irineu*. Lui urmează *Clement Alexandrianul, Origen, Tertulian, Epifane* etc.

4. *Întregitatea.* Cap. 16, 9—20 lipsește în cele mai vechi Msse (NB), în altele mai noi e însemnat cu asterisc; nu există întrun Mss. al Italiei (K), în unele Msse ale traduceri aramice; *Eusebie, Grigorie Nisenul, Ieronim* etc. spun că lipsește în cele mai bune Msse sau în cele mai multe; canonul lui

¹⁾ Vezi Introducere etc. pag. 155 sq.

Eusebie — în unele Msse — se estinde numai până la v. 9.; în urmă sânt abateri stilistice. Afară de amintitele mărturii aceste versuri există în ceialalți codici, Itala, Vulgata, traducerea coptică, Peșito; scriitorii bisericești care se îndoesc de autenticitate încep cu *Eusebie*, iar *Irineu*, *Ipolit* etc. le cunosc; *Victor* dela Antiohia (pela sfârșitul veacului 4.) zice că se află în puține, dar în cele mai bune Msse. Pentru explicarea împrejurării că unele Msse au aceste versuri, altele nu, s'au făcut mai multe ipoteze.

5. *Cuprinsul* se împarte:

a) Istoria lucrării publice a lui Isus, 1, 1—13, 37.

b) Istoria patimilor, morții, învierii și înălțării lui Isus, 14, 1—16, 20.

Aflarea osemintelor Evangelistului Marcu

— Vezi ilustrația 703.

În vara aceasta s'a descoperit în Roma mormintul cu osemintele Evangelistului Marcu și adică într'o basilică din catacombele Căcilia. Lângă altarul acestei capele s'a găsit un sarcophag antic cu inscripția: «Marco Apostolo Mart», în care se află osemintele acestui ucenic al Mântuitorului.

Mormintul Sf. Marcu se află din veacul întâiu al erei creștine sub supravegherea bisericei catolice. Istoria bisericească ne spune că apostolul Marcu a fost episcop la Alexandria și că fu adus la Roma unde a suferit moartea de martir.

Catacombele Sf. Cecilia au fost descoperite în anul 1854 de arheologul italian Rossi.

Ilustrația noastră de astăzi reprezintă catacombele din basilica Sf. Cecilia și portretul apostolului Marcu lucrat de celebrul pictor italian Titian.

Afiarea osemintelor Evangelistului Marcu. — (Vezi explicația)

PARTEA ÂNTĂIA.

Istoria lucrării publice a lui Isus, 1, 1—13, 37.

§. 57. Motivul pășirii lui Isus, 1, 1—13.

a) Botezătorul ca înaintemergător, 1, 1—8.

(Mt. 3, 1—12. Lc. 3, 1—18).

1. Începerea evangheliei lui Isus Cristos, Fiul lui Dumnezeu, 2. precum s'a scris la Isaia prorocul: Iată eu trimit pe ângerul meu înaintea feții tale, care va găti calea ta; 3. glasul celui ce strigă în pustie: Gătiți calea Domnului, drepte faceți cărările lui. 4. Fost-a Ioan botezând în pustie și predicând botezul pocăinții spre iertarea păcatelor. Începutul predicii lui Isus prin Botezătorul ca înaintemergător era profetit la Isaia. V. 1 se leagă cu cele următoare în deosebite chipuri. Unii leagă v. 1 cu 4, iar v. 2. 3 sunt inciză; alții puind punct după *lui Dumnezeu* iaă v. 2. 3 ca protază, iar v. 4 ca apodoză; saă v. 1—3 este inscripția la partea care începe cu v. 4 și încheie cu v. 8. Cea mai adevărată legătură este a lui *Teofilact, Zigaben*, care iaă v. 1—3 ca un întreg, dar suplinesc *era* după v. 1. La ἀρχή lipsește artic. (Win. p. 118). Ἰησοῦ Χριστοῦ e genit. obiect. cf. v. 14. Rom. 1, 4. 15, 16; 1. Petru 4, 17; 2. Tim. 2, 8 etc.): obiectul predicii este el însuș. *Fiul lui Dumnezeu* (lipsește ἄ) e luat în înțeles metafizic despre filiațiunea proprie (Mt. 3, 17). Citatul (unic în evanghelie) e combinat din Mal. 3, 1 și Is. 40, 3; iar evangelistul numește numai pe Isaia (NCDL/ Min. Vulg.); Recepta citește ἐν τοῖς προφήταις (după AP. al.). Sfatul dumnezeesc era ca Mesia să aibă înaintemergător, care este prezis la Isaia; Malahia încă a avut în vedere pe acest profet, de aceea se citează numai ântăiul (Mt. 3, 3. 11, 10). După *calea ta* unele Msse, traducerii și Părinții aă: *înaintea ta*; pare însă adaus din Mt. 3, 3. *Botezând* = botezător; iar *fost-a* se ia pentru sine: a

pășit, s'a arătat cf. Io. 1, 6; 2. Petru, 2, 1. În pustie, botezul pocăinții cf. Mt. 3, 1. 2. Adausul spre iertarea păcatelor nu pune botezul lui Ioan pe aceeaș treaptă cu cel creștinesc, ci exprimă că aceasta e calea sigură a dobândi iertarea păcatelor (Mt. 1, 21. 26, 28. Lc. 1, 77. Io. 1, 29); așadar aparține după idee la pocăință: auzitorii se se pocăiesc ca așa să li se ierte păcatele (Win. p. 177. β.).

5. Și eșea la dēnsul tot ținutul Iudeii și Ierusalimenii toți, și se botezaū de dēnsul în riul Iordan mărturisindu-și păcatele sale. 6. Și era îmbrăcat Ioan cu peri de cămilă și brēū de curea peste mijlocul lui, 7. și mânca locuste și miere sēlbatică. Și predica zicēnd: Vine după mine celce este mai tare decāt mine, cărui nu sūnt vrednic plecāndu-mē sē-i dezleg cureaua încălțămintelor sale. 8. Eū v-am botezat pe voi cu apă, iar el vē va boteza cu Duh sânt, cf. Mt. 3. 5. 6. *Tot ținutul Iudeii*: după v. 9. este provincia romană cu acest nume; pelāngă care se amintește deosebit Ierusalimul arētând mișcarea ce a produs-o lucrarea lui Ioan. *πᾶσα* și *πᾶντες* sūnt iperbolă poporală. La îmbrăcăminte și nutrimentul lui Ioan cf. Mt. 3, 4. *Peri de cămilă*: e pusă materia în locul vestmētului. Forma *ἰσθῶν* stă în loc de *ἰσθίων* (după BLA, cf. Win. p. 82.). La v. 7 cf. Mt. 3, 11. Present. *ἔρχεται* exprimă hotărirea și bucuria Botezătorului: Cristos se gătește a veni. *Plecāndu-mē sē-i dezleg* etc. arată serviciul inferior care Botezătorul este gata a-l face Mesiei; mai plastic decāt Mt. La v. 8. cf. Mt. 3, 11.

b) Botezul lui Isus, 1, 9—11.

(Mt. 3, 13—17. Lc. 3, 21, 22).

9. Și a fost în zilele acelea venit-a Isus dela Nazaretul Galileii și s'a botezat dela Ioan în Iordan. 10. Și îndată eșind din apă vēzut-a cerurile deschise și pe Duhul sânt ca un porumb pogrīndu-se spre dēnsul. 11. Și glas din ceruri: Tu ești Fiul meū cel iubit, intru tine bine am voit. *Dela Nazaretul* se leagă cu *venit-a* și nu cu *Isus*. *εἰς τὸν Ἰορ-*

δάνην exprimă cufundarea. *Îndată*: după ce s'a botezat. Mc. întrebuintează acest cuvânt spre a indica succesiunea răpede a unor întâmplări; aparține la *εἶδεν*. *Vezut-a*: Isus, la care se rapoartă *εἰς αὐτόν, σχιζομένους*; e mai intuitiv ca la Mt. și Lc. *ὡς περιστερόν* arată că vedenia se înfățișează numai în asemănare. *Întru tine* după SADDL Min. și Verz.; *Recepta*: *Întru care*, corectură după Mt. 3, 17.

c) *Ispitirea lui Isus, 1, 12. 13.*

(Mt. 4, 1—11. Lc. 4, 1—13).

12. Și îndată l-a scos pe el Duhul în pustie.
13. Și era acolo în pustie patruzeci de zile ispitindu-se de diavol, și era cu fiarele, și ângerii slujeau lui. După botez îndată, înzestrat fiind cu Spiritul sânt, Isus e dus în pustie, după sfatul dumnezeesc. *ἐξβάλλει* arată că Isus nu după voea omenească face aceasta, ci din ascultare către Tatăl ceresc. *Acolo* înainte de *în pustie* lipsește în multe mărturii. *Cu fiarele* are numai Mc. și descrie primejdiile externe, cari avea să învingă Isus la începutul lucrării publice; să realizează profetia lui Isaia 11, 65 sq. Ispitele diavolului le învinge cu puterea sa, iar de primejdiile externe îl apără ângerii; *ângerii slujeau lui* să ia deci pázirea de fiarele sêlbatice. După Mc. pare că Isus a fost ispitit 40 de zile; ajunarea nu să amintește.

§. 58. Activitatea lui Isus până la alegerea celor doisprezece,
1, 14 — 3, 6.

a) *Isus în Galileea, 1, 14. 15*

(Mt. 4, 12. 17. Lc. 4, 14. 15).

14. Iar după ce a fost prins Ioan veni Isus în Galileea, predicând evangelia lui Dumnezeu și zicea, 15. că s'a plinit timpul și s'a apropiat împărâția lui Dumnezeu; pocăiți-vă și credeți în evanghelie. Închiderea Botezătorului este timpul când Mântuitorul începe a lucra (Io. 3, 26; 2. Cor. 3, 2) și provoacă la credința întemeiată pe pocăință. Această întâmplare nu ur-

mează nemijlocit după cele precedente, cf. Io. 3, 23. 4, 1 sq. De ce s'a dus Isus în Galileea cf. Mt. 4, 12. Recepta citește *evangelia împărăției lui Dumnezeu*; dar *împărăției* lipsește NBL, mai multe Min. *Origen. În Galileea*: patria sa; așadar nu pentru că să fie mai sigur. *Lui Dumnezeu* e gen. originis: *evangelia* al cărei autor este Dumnezeu, care porcede dela Dumnezeu (Rom. 1, 1. 15, 16 etc.). *S'a plinit timpul* dovedește că în desvoltarea împărăției lui Dumnezeu există ordine; Mesia a venit când corăspundea planului večnic dumnezeesc, (cf. Gal. 4, 4. Efez. 1, 10). Condiția intrării în această împărăție este credința precedată de pocăință — ce Iudeii nu cunoșteau. Isus arată permisiunea, dar și condițiile cu care aceasta se poate câștiga. *πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ* (regulat ar fi *εἰς τὸ εὐαγγέλιον*) exprimă *evangelia* ca elementul în care se cuprinde credința (Efez. 1, 1).

b) *Isus alege pe cei patru apostoli, 1, 16—20.*

(Mt. 4, 18—22. Lc. 5, 1—11).

16. Și umblând pe lângă marea Galileii văzu pe Simon și pe Andrei fratele lui Simon aruncând mrejele în mare; că erau pescari. 17. Și zise Isus lor: Veniți după mine, și vă voi face vânători de oameni. 18. Și îndată lăsând mrejele au mers după dănsul. 19. Și trecând de acolo puținel văzut-a pe Iacob al lui Zebedei și pe Ioan fratele lui, și adecă pe aceștia dirigându-și mrejele în corabie. 20. Și îndată i-a chemat pe ei; și lăsând pe părintele lor Zebedei în corabie împreună cu pe năimiți s'au dus după el. Isus grijeste de lucrători ai cauzei sale; chemarea la apostolie îndeamnă aceste persoane a se lăpăda de toate afacerile lumești. La v. 16 cf. Io. 1, 41 sq. Lc. 5, 1. Mt. 4, 18. *παράγων*: lângă lac. *ἀμφιβάλλοντας* este absolut: a prinde. *Vânători (pescari) de oameni* cf. Mt. 4, 19. *Dirigându-și mrejele*: le repara. *ἐκείθεν* (de acolo) lipsește în unele mărturii, pare adaus din Mt. 4, 11. *καὶ αὐτοῖς*, numai la Mc. indicând că cei 2 feciori putură părăsi pe tatăl lor fără a-i cauza perplezități și fără să vătame

datorința pietății. Zebedeii nu era sărac, căci are năimiți în ocupațiunea sa.

c) *Isus vindecă pe un îndrăcit în Capernaum, I, 21—28.*

(Lc. 4, 31—37).

21. Și ei intrară în Capernaum; și îndată intrând Sâmbăta în sinagogă învăța. 22. Și se mira de învățătura lui; că învăța pe ei ca unul care are putere, și nu ca cărturarii. *Ei intrară*: Isus cu învățaceii; după Mt. Lc. reesă că Isus dela Nazaret a mers la Capernaum, nu dela lacul Genezaret, cum se pare din istorisirea prezentă. *Și îndată*: Sâmbăta următoare. Recepta are *εἰσελθὼν εἰς τὴν συναγωγὴν ἐδίδασκεν*; dar după NCL A Min. textul este *ἐδίδασκεν εἰς τὴν συναγωγὴν* = *învăța în sinagogă*; scriitorul își reprezintă pe Isus stând în sinagogă înaintea adunării și vorbind spre lăuntru ei. La v. 22. cf. Mt. 7, 28 sq. Lc. 4, 32. (la acesta lipsește contrastul).

23. Și era în sinagoga lor un om cu duh necurat, și striga zicând: 24. Ce este nouă și ție, Isuse Nazarinene? Ai venit să ne perzi pe noi? Știm cine ești tu, sântul lui Dumnezeu. 25. Și Isus îl certă pe el și zise: Amuțește și ești dintrênsul. 26. Și dupăce l-a scuturat pe el duhul necurat și a strigat cu glas mare ești dintrênsul. Bolnavul pare pătuns de învățătura lui Isus; demonul însă tocmai prin aceasta se revoltă și îndeamnă pe bolnav a-l agrăi ca pe unul venit din Nazaret, care pentru cei din Capernaum (*nouă . . știm*) este numai nenorocire dela Dumnezeu. *Sinagoga lor*: locuitorilor din Capernaum. Unele mărturii au *ἐνθίς* înaintea lui *era în sinagoga lor* etc. *εἰς* înaintea lui *τι ἡμῶν* lipsește în multe mărturii. Demonul recunoaște în Isus pe Mesia. Plur. se explică din împrejurarea că el grăește în numele soților. *Ce este nouă și ție* cf. Mt. 8, 29. *Sântul lui Dumnezeu*: sântenia lui Isus primită dela Dumnezeu în înțelesul eminent; însemnează pe Mesia în opunere cu natura nesântă a demonilor (Is. 6, 69. Ps. 106, 16 LXX; Acta 3, 14). *L-a scuturat*: l-a mișcat încoace și încolo. Înainte de eșire își arată demonul puterea sa. Porunca lui Isus (*amuțește*) se rapoartă numai la

a vorbi despre și contra lui; de aceea *a strigat cu glas mare* e numai un simptom al eșirii.

27. Și s'aŭ spăimântat toți că se întrebaŭ între sine și ziceaŭ: Ce este aceasta? *Învățătura nouă!* Cu putere poruncește și duhurilor necurate, și-l ascultă pe dânsul. 28. Și îndată a eșit vestea lui pretutindenea în toată laturea Galileii. *Se întrebaŭ între sine*: toți aŭ interes să explice cele întâmplate. *S'aŭ spăimântat* este efectul minunii asupra poporului; se exprimă în *învățătura nouă*, ce deduc din rezultate. *Cu putere... și duhurilor* etc. determină pe *διδασχὴ καινή*: nouă este pentru că se dovedește cu minuni. Alții leagă *cu putere la învățătura nouă*: învățătura nouă în privința puterii; adecă atare n'a mai existat. *A eșit*: din Capernaum.

d) *Isus vindecă pe soacra lui Petru; alte minuni, 1, 29—39.*

(Mt. 8, 14—17. Lc. 4, 38—44).

29. Și eșind îndată din sinagoga venit-a în casa lui Simon și Andreiŭ cu Iacob și Ioan. 30. Iar soacra lui Simon zăcea prinsă de friguri, și îndată vorbesc lui de dânsa. 31. Și apropiindu-se a sculat pe ea prinzând-o de mână; și aŭ lăsat-o frigarile, și slujea lor. *Eșind*: Isus cu învățăcii. Unii aŭ cores *ἐξελθὼν ἤλαθεν* după Mt. Lc. *Zăcea prinsă de friguri* exprimă greutatea boalei ca Mt. 8, 14. *Grăesc (λέγουσιν)* nu se determină cine sânt.

32. Iar făcându-se seară, când apusese soarele, aduseră la dânsul pe toți bolnavii și îndrăciții; 33. și întreagă cetatea era adunată la ușă. 34. Și a tămăduit pe mulți care erau bolnavi de deosebite boale, și mulți draclii aŭ scos, și nu lăsa să grăească draclii, că-l cunoșteaŭ pe el că este Cristos. *Făcându-se seară* etc.: trecuse Sâmbăta, decl se putea lucra (cf. v. 21). *ἡ πόλις ὅλη* cf. Mt. 5, 3; ocură și la clasiel (Thuc. 7, 82. 1. Soph. O. R. 179). *Pe mulți*; adecă pe toți care fuseră aduși, dar erau mulți. *ἤφι* e imperf. dela *ἀφίω* (Win. p. 77. 3. b.) cu augment la prepoz. *Că e Cristos* e autentic după BCGLM. Verz.

35. Și a doua zi foarte de noapte sculându-se a eșit și s'a dus în loc pustiū, și acolo se ruga. 36. Și a mers după el Simon și cei ce erau cu dēnsul, 37. și-l găsiră, și ziseră lui că toți te caută. 38. Și zise lor: Să mergem altunde în târgurile învecinate, ca și acolo să predic; căci pentru aceasta am venit. 39. Și a venit predicând în sinagogele lor în toată Galileea și scoțēnd draci. *ἐννοχα* e acuz. plur. neutr. și determină timpul, ca *σήμερον*, *αὔριον*, *νέον* etc.; ocură adese la clasiți, dar nu ca adverb în acuz.; iar *ἐννοχα λίαν* = foarte de noapte. *A eșit*: din casă și cetate. *κατεδίωξεν* numai aici în T. N.; e mai marcat decât verbul simplu. Singul. e pus pentru că precede verbul și Simon e subiect. principal (Win. p. 483. β.). *Și cei ce erau cu dēnsul*: Andreiū, Iacob, Ioan. *Toți te caută*: mulțimea care nu fuse mulțumită nevindecându-le bolnavii. *ἀλλαχοῖ*: alt loc ca cel de față. *Κωμοπόλεις* sūnt orășele, târguri (*Strabo*, 11, 5, 37 etc.); determină pe *ἀλλαχοῖ*. *Am venit*: dela Tatăl; acesta e scopul (*Zigaben* etc. cf. *Lc.* 4, 43); alți zic: de aceea am eșit din casă. *εἰς τὰς συναγωγὰς* cf. v. 21. *În toată Galileea* e teritoriul geografic al vestirii sale în sinagoge; alți leagă cu *ἦλθεν*: a umblat în toate sinagogele Galileii.

e) *Isus vindecă pe un lepros, l, 40—45.*

(Mt. 8, 1—14. Lc. 5, 12—16).

40. Și a venit la dēnsul un lepros, rugându-l pe el și ingenunchind înaintea lui zicea lui că de veți vrea poți să mă curățești. 41. Și făcēdu-i-se milă lui Isus întinse mâna sa și s'a atins de el și-i zice: Voesc, curățește-te! 42. Și cum zise el îndată s'a depărtat dela dēnsul lepra și s'a curățit. 43. Și amenințându-l pe el îndată l'a scos afară, și zice lui: 44. Vezi nimēnuī să nu spuni nimica, ci mergi te arată preotului și adu pentru curățirea ta cele ce a poruncit Moisi întru mărturie lor. 45. Iar el eșind începuse să predice multe și să vestească cuvēntul, cătaie vea nu mai putea să între în cetate, ci era afară în locuri pustii,

și veneau la dânsul de pretutindene. *γονιματιν* *τινα* cf. Mt. 17, 14. *Făcându-i-se milă* e subordonat lui *ἐξείρας* (Win. p. 323. 3. b.). *S'a depărtat dela el*; boala se personifică; cel bolnav se vindecă lăsându-l aceasta. *Amenințându-l*: după ce l-a certat cu mânie (cf. 14, 5. Mt. 9, 30). *L-a scos afară*: din casă, unde venise cel leproș contra Lev. 13, 46. Num. 5, 2.; iar *amenințându-l* etc. arată că Isus insistă ca cel vindecat să se depărteze. Acesta nu se dusesese îndată la preot, care să constate vindecarea și așa ar fi avut ei mărturie despre puterea lui Isus. *μυθῆνι μυθῆν* cf. Mt. 8, 4; *μυθῆν* lipsește *ΣΑΔΛΑ*. *Pentru curățirea ta*: ca să fii curat după prescripțiile levitice. *Întru mărturie lor*: tuturor care-l vor vedea, în special preoților. *Esind*: din casă (v. 43). *Începu*; *Zigaben*: *Fîind de bună credință cel leproș nu voia cu tăcere să ascundă binefacerea*. *Să predice multe*: a spus lucruri de Cristos. *Să vestească cuvântul*: vindecarea și cele auzite când Isus învăța; *Zigaben* rapoartă numai la v. 41: *Voesc, curățește-te*. *Să între în cetate*: fără să cauzeze îmbulzeală din partea poporului; cu toate acestea veneau la Isus din toate părțile.

f) *Isus vindecă un paralizic, 2, 1—12.*

(Mt. 9, 1—8. Lc. 5, 17—26).

1. Și intrând iarăș în Capernaum după mai multe zile, s'a auzit că este în casă. 2. Și s'a adunat mulți, că nici nu mai puteau avea loc nici la ușă, și grăea lor cuvântul. *δι' ἡμερῶν*: *interjectis diebus*, aparține la *intrând* (Gal. 2, 1, Win. p. 356. b.). *εἰς οἶκον ἔστιν* se închipue mișcarea precedentă ca una ce ajunsese la pace (Win. p. 387). *ΣΒΔΛ* Min. citește *ἐν οἴκῳ* — e corectură. După decursul unui timp mai îndelungat (1, 39) Isus vine iarăș în această cetate intrând în casa unde îndatîna a petrece; de aceea nici nu se poate ascunde multă vreme. *τὰ πρὸς τὴν θύραν*: locul înaintea ușii; cu atât mai puțin încăpeau în casă. *Cuvântul*: evangelia (8, 32. Lc. 1, 2).

3. Și a venit aducînd la el un slăbănog pe care îl duceau patru. 4. Și neputîndu-se ei apropia

de el pentru popor aŭ descoperit coperișul unde era el, și spărgând aŭ slobozit patul în care zăcea slăbănogul. Patru înși duceau pe slăbănog, așadar era deplin paralizat. Isus pare a fi fost în foisor (*ἵπερῶον*, Acta, 1, 13. 9, 3) și cuvânta mulțimii. Cel patru, de mulțime, nu pot ajunge la Isus pe din lăuntru casei, de aceea s'aŭ urcat pe treptele cari duceau dela stradă pe coperiș; aci aŭ spart podul deasupra locului unde era Domnul în foisor și prin spărtură aŭ slobozit pe cel bolnav înaintea lui (Lc. 5, 19).

5. Și văzând Isus credința lor zise slăbănogului: Fiule, iartă-ți-se ție păcatele tale. 6. Și erau acolo unii din cărturari șezând și cugetând întru inimile lor: 7. Ce grăește acesta așa? Hulește; cine poate ierta păcatele fără numai unul Dumnezeu? 8. Și îndată cunoscând Isus cu duhul său că astfel cugetă întru sine, zice lor: Pentru ce cugetați aceste întru inimile voastre? 9. Ce este mai ușor, a zice slăbănogului: Iartă-ți-se ție păcatele tale, sau a zice: Scoală și-ți ia patul tău și umblă? 10. Iar ca să vedeți că putere are Fiul omului pe pământ a ierta păcatele, 11. zice slăbănogului: Ție-ți zic, scoală ia patul tău și mergi în casa ta. 12. Și s'a sculat, și îndată luând patul a eșit înaintea lor, că semirau toți și măreaŭ pe Dumnezeu zicând că așa niciodată nu am văzut. La v. 6. cf. Lc. 5, 17, unde se istorisește că și fariseii erau prezenți, nu numai din acest loc, ci și din Ierusalim și Iudeea. Textul este: *τί οὗτος οὕτως λαλεῖ; βλασφημεῖ*, nu cel de rënd: *τί . . λαλεῖ βλασφημίας*. Hulește: pe Dumnezeu. Acesta (*οὗτος*); e desprețuitor; înfățișarea nu-l arată a avea puteri deosebite. La v. 9—12. cf. Mt. 9, 5—8. *Fiul omului* cf. Mt. 8, 20. *Așa* cf. Mt. 9, 33. Mc. 1, 27. *εἶδαμεν* e aorist. 2. (Win. p. 71. 1. a).

g) Chiemarea lui Levi, 2, 13—17.

(Mt. 9, 9—13. Lc. 5, 27—32).

13. Și iarăș a eșit lângă mare; și tot poporul venea la el, și învăța pe ei. 14. Și trecând văzu

pe Levi lui Alfeu șezând la vamă, și zice lui: Vino după mine. 15. Și sculându-se a mers după el. Și a fost că ședea el la masă în casa lui, și mulți vameși și păcătoși ședea la masă cu Isus și cu învățăceii săi; că erau mulți, și mergeau după el și cărturarii fariseilor. 16. Și văzând că mănâncă cu vameșii și cu păcătoșii ziseră învățăceilor lui: Căci mănâncă și bea cu vameșii și cu păcătoșii? 17. Și auzind Isus zise lor: Nu trebuie doftor celor sănătoși, ci celor bolnavi; nu am venit să chiem pe cei drepti, ci pe păcătoși. *A eșit:* din Capernaum (v. 1). *Iarăș* cf. 1, 16. *Lângă mare:* Genezaret. Datele de aci până *învêța pe ei* le are numai Mc. Plur. *αἰτοῦς* e pus pentru colectivul *ὄχλος*. *Trecând:* lângă lacul unde ședea Levi. Despre Levi și Alfeu vezi în Introducere, p. 140, cf. Mt. 9, 9. Numele Levi se scrie *Λευεῖν*, *Λευῖν*, *Λεῖν*. *Casa lui:* a lui Levi, cf. Lc. 5, 29. *Și mulți:* fiind Isus în casa vameșului. *Erau mulți:* învățăcei. *Cărturarii fariseilor:* numai care se ocupa cu Scriptura din secta fariseilor sunt opoziții lui Isus acum la început. V. 16 se află *ἄβδ* numai *ἕσθιεν*, iar *καὶ πίβει* e adaus în ACLA, Recepta din locurile paralele; aceasta din urmă a cores *cărturarii și fariseii*. *Nu trebuiește* cf. Mt. 9, 12. 13. V. 17 citește Recepta după *pe păcătoși: la pocăință*, adaus din Lc. 5, 32.

h) Despre ajunare, 2, 18—22.

(Mt. 9, 14—17. Lc. 5, 33—38).

18. Și îndatinau să postească învățăceii lui Ioan și fariseii. Și venind ziseră lui: De ce învățăceii lui Ioan și ai fariseilor postesc, iar învățăceii tăi nu postesc? 19. Și zise lor Isus: Aă doar pot fii nunții să postească până când este mirele cu dênșii? Câtă vreme este mirele cu dênșii, nu pot posti. 20. Dar vor veni zile când să va lua mirele dela dênșii, și atunci vor posti în acea zi. 21. Nimene nu coasă petec de pânză nouă pe haină veche; iar de nu, își va lua întregirea sa cea nouă dela cea veche, și mai mai mare gaură va fi. 22.

Și nimene nu bagă vin nou în foi vechi; iar de nu, va sparge vinul foi și vinul se va pierde și foii, ci în foi nouă se cade a băga vinul nou. ἥσαν... ῥηστῆροντες; partic. prez. cu εἶναι exprimă durată, îndatinarea (Win. p. 327). Recepta are v. 18. *învătăceii fariseilor. soi* nu e dat. ci nom. în plural. *În aceea zi*; Recepta: *în zilele acelea*, conformare după Lc. V. 21. înțelesul este: Petecul nou nu numai se rupe din manta, ci mai ia și ceva din aceasta. În v. 22. unii citesc ῥήσσει, dela ῥήσσω, în loc de ῥήγνυμι — alții viit. ῥήξει. *Ci în foi nouă se cade a băga vinul nou*, apoi *nouă după vin* din v. 22. lipsesc în unele Msse și par. adause din Lc. 5, 37 sq.

i) *Despre Sâmbătă, 2, 23—3, 6.*

(Mt. 12, 1—14. Lc. 6, 1—11).

23. Și a fost mergând el Sâmbăta prin sămănături, și învățăceii lui începură a călători zmulgând spice. 24. Și fariseii ziseră lui: Iată ce face Sâmbăta ce nu se cade? 25. Și zise lor: Niciodată n'ați citit ce a făcut David, când a avut lipsă și a flămânzit el și cei cu dânsul? 26. Cum a intrat în casa lui Dumnezeu pe vremea lui Abiatar arhiereul și a mâncat pâinile punerii înainte, cari nu este iertat să le mănânce fără numai preoții, și a dat și celor ce erau cu dânsul? 27. Și zise lor: Sâmbăta s'a făcut pentru om și nu omul pentru Sâmbăta; de aceea domn este Fiul omului și al Sâmbetei. BCD au διαπορεύεσθαι în loc de παραπορεύεσθαι (Recepta). ὁδὸν ποιεῖν = *iter facere* = a călători (Win. p. 240); nu ca cum învățăceii ar fi început să facă cale depărtând spicele dinaintea lor. ἤρξαντο: marchează o lucrare care începe a se săvârși din incidentul trecerii printre grâne; nu exprimă că fariseii îndată muștră cum începură învățăceii să zmulgă. *Ce nu se cade*: un lucru care nu este slobod a face Sâmbăta. *El (αὐτός)*: în opunere cu cei ce întreabă. *Când a avut lipsă*; în aceasta zace analogia; și învățăceii au fost nevoiți a face cele de acum. *Cum a intrat*: această faptă era deja nelegiuire. *Pe vremea lui Abiatar*: când acesta era

arhieru. Atunci însă n'a fost arhieru Abiatar, ci tatăl său Ahimeleh (1. Sam. 22, 20); acela mai apoi ajunge la acest oficiu. Să poate că Mc. amintește numai pe Abiatar care era prieten lui David; sau tatăl și fiul aveau același nume (2. Sam. 8, 17; 1. Cron. 18, 16. 24, 6. 31), sau Abiatar administra împreună cu tatăl său. Această eroare istorică a îndemnat pe unii a omite cuvintele *sub Abiatar arhierul. A mâncat... și a dat*: de nevoe David cel dântăiu a călcat ordinea teocratică a doua oră; dar a dat indemn și soților săi. *Și zise lor*; servește adese a introduce o zicere nouă remarcabilă. *Sâmbăta s'a făcut*: s'a întocmit. Isus afirmă aci că Sâmbăta e numai mijloc spre un scop mai înalt; omul se reculege și conduce la Dumnezeu; așadar fără acest scop omul nu trebuie să i-se supună. Fiul omului ca reprezentantul oamenilor poate pune în locul sărbătoririi externe un ce mai înalt, ce corespunde mai bine ideii sabatului; el scapă pe oameni de stăpânirea literei moarte.

3, 1. Și a intrat iarăși în sinagogă, și era acolo un om având mâna uscată. 2. Și pândeau pe el de-l va vindeca Sâmbăta, ca să-l pîrască. 3. Și zice omului celui cu mâna uscată: Scoală în mijloc. 4. Și zice lor: Cade-să Sâmbăta a face bine sau a face rău, a mântui sau a pierde sufletul? Iar ei tăceau. 5. Și privind împrejur la ei cu mânie întristându-se pentru împetrirea inimii lor zice omului: Întinde-ți mâna. Și a întins, și s'a făcut sănătoasă mâna lui. 6. Și eșind fariseii îndată cu irodianii au făcut sfat contra lui, ca să-l piardă pe el. *Iarăș* privește la 1, 21. *Θεραπεύσει*; iar prez. *Θεραπεύει* se află numai *NA*. Unele mărturii citesc *παρητήρουν*, altele *παρητήροῦντο*. La *ἴνα* cu viit. indic. Win. 269. b. *Scoală*: ridică-te, cf. Lc. 6, 8; cel bolnav să pășească în mijlocul adunării ca toți să-l vadă. *A face rău*: a omori nu e permis nicicând. Isus zice întrebând astfel: Permis este a face bine Sâmbăta, sau întrelăsând binefacerea a-i face pagubă? Binefacerea trebuie deci săvârșită îndată și nu se poate amâna (Mt. 5, 23). Dușmanii lui Isus nu pot nega întrebarea, dar nici a-i da dreptate; de aceea v. 5. *Cu mânie*; această mânie o produce împrejurarea că contrarii sunt

aşa de împetriţi, că mai bine ascund adevărul decât să-i dea dreptate. *συγλυποίμενος*: a se face milă de etc. *ἀπεραιεστάθῃ* are augment dublu (Win. p. 69. 7). V. 6. Recepta are *συβοῦλιον ἐποίουν*, *NC A ἐποίησαν*; BL *ἐδίδουν*. Înfruntându-l Isus fariseii se aliază cu duşmanii lor politici (cf. Mt. 22, 16).

§. 59. Alegerea şi învăţarea comunei noue, 3, 7—4, 34.

a) *Alegerea celor doisprezece, 3, 7—19.*

(Mt. 10, 2—4. Lc. 6, 13—19).

7. Iar Isus s'a dus cu învăţaceii săi către mare, şi mulţime mare din Galileea şi din Iudeea urma lui, 8. şi de la Ierusalim şi din Idumeea şi de ceea parte de Iordan şi de lângă Tir şi Sidon, mulţime multă a venit la dânsul, auzind câte făcea. 9. Şi zise învăţaceilor săi ca să-l pregătească o corabie pentru mulţime, ca să nu-l impresoare pe el; 10. căci pe mulţi a tămăduit, cât dădeaŋ năvală asupra lui ca să se atingă de ei, care aveau boale. 11. Şi duhurile necurate când îl vedeau pe el, cădeau înaintea lui şi strigau zicând că tu eşti Fiul lui Dumnezeu. 12. Şi mult certa pe ei ca să nu-l vâdească pe el. Mc. descrie pe scurt situaţia în care Isus lucră foarte mult. *S'a dus*: părăseşte terenul de lucrare de până acum, se duce la un loc mai puţin cunoscut în apropierea lacului. *εἰς τὴν Θάλασσαν*: calea spre mare. *Idumeea* e vechiul Edom sau Seir, lângă hotarele de miazăzi-răsărit ale Palestinei. *De lângă Tir şi Sidon*: care locuiau în apropierea acestor cetăţi. Cel din Galileea şi Iudeea îi urmau, ceilalţi veneau la dânsul. *ἔποιε*; imperf. exprimă o lucrare neconţinută de vindecări. *Σε-ὶ pregătească*: spune învăţaceilor să fie la îndemână o corabie liberă, în care intrând să poată predica fără împedecare din partea poporului. *Boale* (*μαστιγᾶς*), metaforă pentru lipsă, nevoi (cf. Ps. 89, 33. Ier. 6, 7). *Duhurile necurate*: cei cuprinşi de aceste. *ὅταν* cu preterit indic. Win. p. 290: oricând îl vedea unul (cf. 1, 24. Mt. 8, 4).

13. Şi s'a suit în muntele şi chiamă la sine pe care voia el însuşi, şi au venit la dânsul. 14. Şi a

făcut pe doisprezece să fie cu dânsul, 15. și ca să-i trimită pe ei să predice și să aibă putere a vindeca boale și a scoate draci. *În muntele* cf. Mt. 5, 1. *Pe care voia el însuș* cf. Eyr. 5, 4. Io. 15, 16. Din mulțimea învățăcelilor alese Isus pe cei 12 pentru un oficiu special (și a făcut pe 12 etc.). *Să fie cu dânsul*: pururea să-l însoțească (Acta 1, 21); *a face* = *a ordina*, *așezu* cf. 1. Sam. 11, 6. Acta 2, 36.

16. și a făcut pe cei doisprezece, și lui Simon a pus nume Petru; 17. și pe Iacob al lui Zebedei și pe Ioan fratele lui Iacob, și le-a pus lor nume Boanerges, adică fiii tunetului; 18. și pe Andrei și pe Filip și pe Bartolomei și pe Matei și pe Toma și pe Iacob al lui Alfeu și pe Tadeu 19. și pe Simon Cananeul și pe Iuda Iscariot, care l-a și vândut pe el. La registrul apostolesc cf. Mt. 10, 2 sq. — Mc. amintește numai schimbarea numelui lui Petru, chiamarea la apostolie o presupune cunoscută. Acuz. *Ἰάκωβον* etc. depind de *ἐπάησεν*; iar v. 14. *Βοανηργές* derivă dela *בני רגז* după pronunția aramaică, în care *Ş^eva=oa*, ce încă nu e dovedit. *רגז* = *zgomot*, *tumult* (Ps. 55, 15); siriene. *tunet*; deci traducerea nu e fidelă. Ieronim crede că numele e corupt din *בני רעם*¹⁾ Exegeții mai vechi zic că numele s'a dat proleptic despre puterea prediciei lor, care va străbate lumea ca un fulger și tunet (*Teoflact*, *Zigaben* etc.); iar cei mai noi afirmă că pentru temperamentul lor aprig (9, 38. 10, 35 sq. Lc. 9, 54. Mt. 20, 20 sq.).

b) Defăimarea fariseilor; muma și frații lui Isus, 3, 20–35.

(Mt. 12, 22–37. 46–50. Lc. 11, 17–23. 8, 19–21).

20. și a venit în casă; și s'a adunat iarăș popor, că nu mai puteau ei nici să mănânce pâne. 21. și auzind ai săi eșit-a ũ la dânsul să-l prindă; că ziceau că nu-și este în fire. *În casă*: nu se spune a cui era casa. *Iarăș* se rapoartă la v. 7.; e aceeaș mulțime

¹⁾ In Dan. 1, 8: Filii Zebedaei appellati sunt filii tonitru, quod non ut plerique putant, Boanerges, sed emendatius legitur Benereem. De nom. hebr. Benereem (בני רעם) filii tonitru, quod corrupte Boanerges obtinuit (De Ioanne).

care îl impresoară lângă țărmul mării (ce dovedește artic.). *Nu puteau ei*: Isus și învățăceii. Poporul venea în masse mari să se tămăduască la Isus și învățăceii săi, că ei nu mai aveau vreme nici să mănânce. *Ai săi*: aceștia prind veste de îmbulzeala mulțimii; pot fi învățăceii ori rudenii. Din v. 31 sq. rezultă că avem de înțeles acești din urmă. *Esit-au*: nu se spune de unde; probabil că dela Nazaret (1, 9. 6, 3). *Să-l prindă* (cf. 6, 17. 12, 12. 14, 1): ducându-l în cercul restrins al familiei să-l apere de slăbire și nimicire în lucrarea sa intențivă. ἔξωτη = nu-și este în fire. După Io. 7, 5 frații Mântuitorului nu credeau întrînsul. Văzând ei acum că poporul merge la dînsul ca la un făcător de minuni credeau că cu adevărat a pierdut mințile; de aceea vin să-l prindă, să-l iee cu sine. Cu putință este însă că auziseră de cursele fariseilor și voesc să-l scape. *Ziceau*: ceea ce a zis unul sau altul către rudenii se exprimă ca cum toți ar fi pronunțat.

22. Și cărturarilor care pogoriseră dela Ierusalim ziceau că are pe Beelzebul, și că cu domnul dracilor scoate pe draci. 23. Și chemându-l pe ei grăi lor în pilde: Cum poate satana să scoată pe satana? 24. Și dacă o împărăție se va împărți între sine, nu poate sta împărăția aceea. 25. Și dacă o casă se va împărți întru sine, nu poate sta casa aceea. 26. Și dacă satana s'a sculat asupra sa, s'a împărțit, și nu poate sta ci are sfērșit. 27. Dar nimene nu poate, intrînd în casa celui tare, să răpească vasele lui, de nu va lega întâi pe cel tare, și atunci va răpi casa lui. 28. Adevăr zic voue că toate păcatele se vor ierta fiilor oamenilor și hulele cari vor huli; 29. iar cine va huli pe Duhul sânt, nu are iertare în veci, ci vinovat va fi de păcătuire vecinică. 30. Că ziseră: Are duh necurat. *Cărturarilor care pogoriseră dela Ierusalim* dovedește că opoziția contra lui Isus s'a născut în centrul teocratic (2, 16). *Ziceau*; imperf. reprezintă ce cugețau cărturarilor în centrul lor asupra lui Isus. *Beelzebul* cf. Mt. 12, 22 sq. După Mc. afirmă ei că Isus e ocupat de demoni (Io. 7, 20. 8, 48. 52; 10, 20), de aceea *scoate pe draci*. Ocaziune la această afirmare li se îmbie când Isus vindecă pe

cel îndrăcit. Isus demonstrează absurditatea spuselor lor în v. 24 sq. *Și chemându-i*: Isus caută ocaziune ca să le poată reflecta. *Cum poate satana să scoată pe satana* cf. Mt. 12, 26; adică satana pe sine însuși; așadar nu un satana pe altul. Urmează din v. 24—26 două exemple analoge dovedind pe *cum poate*. Exemplele încep cu *și*, căror să alătură v. 26 ce era de demonstrat așijderea cu *și*. Acest progres cu *xai* e frapant, izbitor, deși legătura cu *xai* de v. 23 rămâne cam aspră. *Dar*: rezultă din cele precedente că Isus nu poate lucra cu putere demonică. *Toate*: fără excepțiune. *ὅσα* e paralel la *ἀμαρτήματα*. Unele Msse au *ὅσας* raportând la *βλασφημίας*. *Pecătuire vecinică*: o vină care nicicând nu se va ierta. Recepta are *χρίσιως* în loc de *ἀμαρτήματος*, care din urmă se dovedește de NBLA Verz. V. 30. motivează vorbirea lui Isus în acest înțeles: *Că ziseră* etc. cf. Mt. 12, 31 sq.; Lc. 11, 18. *Are duh necurat*, nu pe Beelzebul ca v. 22, pentru contrastul la *τὸ πνεῦμα τὸ ἁγίων*.

31. *Și veni muma lui și frații lui, și stând afară au trimis la dânsul să-l chieame*. 32. *Și ședea poporul împrejurul lui, și zic lui: Iată muma ta și frații tăi și surorile tale te caută afară*. 33. *Și răspunzând lor Isus zice: Cine este muma mea și frații mei?* 34. *Și căutând la cei ce ședea împrejurul său zice: Iată muma mea și frații mei*. 35. *Oricine va face voea lui Dumnezeu, acesta e fratele meu și sora mea și muma mea*. *Și surorile tale* după ADEF; lipsesc NBCGLAIT. *Împrejurul său*: Isus privește cu blândețe la toți care se alipiseră deja de el. *Voea lui Dumnezeu*: nu numai legea, ci descoperirea dzească în totalitatea sa.

c) *Isus învață în parabole, 4, 1—34.*

(Mt. 13, 1—23. 31—35. Lc. 8, 4—21).

1. *Și iarăși a început a învăța lângă mare. Și s'a adunat la dânsul popor foarte mult, că intrând el în corabie ședea pe mare, și tot poporul era pe uscat lângă mare*. 2. *Și învăța pe dânșii în pilde multe, și grăea lor în învățătura sa: Ascultați*. 3. *Iată a eșit sămănătorul să samene*. 4.

și a fost când sēmēna una a căzut lângă cale, și a venit paserile și a mâncat-o. 5. Și alta a căzut pe petriș, unde nu avea pământ mult, și îndată a răsărit pentrucă nu avea pământ adunc; 6. și când a răsărit soarele, a ars-o, și pentrucă nu avea rădăcină s'a uscat. 7. Și alta a căzut în spinii, și s'a înălțat spinii și a înecat-o, și nu a dat rod. 8. Și altele aș căzut în pământ bun, și dădură rod înălțându-se și crescând, și a adus până la treizeci și până la șesezeci și până la o sută. 9. Și zise: Celce are urechi de auzit, să audă. *Iarăș privește la 2, 13. Și s'a adunat:* istorisește ce s'a întâmplat când învăța el acum. *Popor foarte mult:* acum se imbulzesc mai mulți ca altă dată. *Lângă mare:* întors spre mare. *În pilde* cf. Mt. 13, 3; deși 3, 23. 4, 21—23. 24. 25 dovedesc că *παραβολή* la Mc. trebuie luat în înțeles mai larg, mai mult ca *προφοιμία* (Io. 16, 29). *Multe:* Mc. relatează numai unele; mai complet este Mt. *În învățătura sa:* proponimentele lui prezente, sau în genere. *Aș înecat-o:* prin cutropire cf. Mt. Lc. ἀπέτριζαν. *Altele specializează pe ἄλλο.* *Până la treizeci* etc.: de grăunțe. ἀραβαίοντα καὶ αὐξανόμενα (NB) se rapoartă numai la ἄλλα; iar sub *rod* înțelegem: fiecare fir de grâu.

10. Și când era singur, l-aș întrebat pe el ceș de pe lângă dēnsul cu ceșdoisprezece asupra pildelor. 11. Și zise lor: Vouē s'a dat taina împărăției lui Dumnezeu; iar acestora celor din afară toate vor fi în pilde, 12. ca privind să privească și să nu vadă, și auzind să audă și să nu înțeleagă, ca nu cumva să se întoarcă și să se ierte lor păcatele. 13. Și ziselor: Nu știți pilda aceasta, și cum veți înțelege toate pildele? *Singur* (κατὰ μόνας) arată că numai explicarea s'a făcut în cercul mai restrins al învățăceilor. *Ceș de pe lângă dēnsul* etc.: învățăceii care stăteau mai aproape de Domnul și apostoli. *Asupra pildelor* cf. v. 2. Nu i-a surprins cuprinsul cât mai ales forma învățămētului. *Recepta citește τὴν παραβολήν* — corectură. După s'a dat *Recepta* are: a cunoaște, adaus din Mt. 13, 11. Lc. 8, 10. *Taina împărăției lui Dumnezeu:* omul nu

poate cunoaște dela sine ființa acestei împărății. *Celor din afară*: cei afară de cereul format pelângă Isus: *γλυκοῖσαι* cu *ἐν* = a ajunge la ceva, a veni undeva, exista; de aceea: toate se fac pentru aceia în pilde ca ei se nu poată înțelege lucrurile cari se rapoartă la împărăția lui Dumnezeu; ei nici le pot profana ori întrebuița spre scopuri nepermise, cf. Mt. 13, 10 sq. *Zise lor*: nu numai celor 12, ci tuturor care erau cu dânsul (v. 10). V. 13. exprimă mirarea lui Isus. Mai înainte zisese el că lor s'au dat toate misterele împărăției lui Dumnezeu, și acum ei nici această pildă nu o înțeleg; dar nici celelalte pilde (v. 10. *τὰς παραβολὰς*).

Explicarea parabolilor. 14. Celce samână samână cuvântul. 15. Iar aceștia sunt cei de lângă cale unde se samână cuvântul, și când aud, îndată vine satana și ia cuvântul sămănat întru inimile lor. 16. Și aceștia așijderea sunt cei sămănați pe petriș, care când aud cuvântul îndată îl primesc cu bucurie, 17. și nu au rădăcină întru sine ci sunt până la o vreme, apoi când se face necaz sau goană pentru cuvânt îndată se smintesc. 18. Și alții sunt cei sămănați între spinii; aceștia sunt care au auzit cuvântul, 19. și grijele veacului și înșelăciunea bogăției și poftele după celelalte lucruri intrând înecă cuvântul, și se face fără rod. 20. Și aceștia sunt cei sămănați în pământ bun, care aud cuvântul și-l primesc, și rodesc unul treizeci și altul șesezeci și altul o sută. *Celce samână etc.*: sămănătorul este celce predică cuvântul lui Dumnezeu. *Lângă cale*: se află. La soiul acesta al auzitorilor vedem că satana, cum s'a predicat cuvântul, îndată îl ia din inimile lor. În loc de *inimile lor* citesc unii *întru ei* (*ἐν αὐτοῖς*). *Așijderca*: sub aceleași împrejurări și condiții ca cei de mai înainte (v. 14). *Se smintesc*: se lapedă de credință. V. 18. Recepta citește *ἀζοῖοντες* în loc de *ἀνούσαντες*. *Poftele după celelalte lucruri*: onoruri, plăceri etc. — exprimă că ceace pofteste omul pentru alte scopuri e stricăcios (1. Io. 2, 16). *Intrând*: în inimă. EN din Msse, neexistând accentuarea în unciale, la acest loc unii îl transcriu cu *ἐν*, alții cu *ἐν*.

21. Și zise lor că doar nu vine făclia ca să se pună sub măsură sau sub pat? Aă nu se se pună în sfeșnic? 22. Căci nu este ceva tănuit ca să nu se vedească; nici a fost ascuns, ci ca să vie întru arătare 23. Dacă cineva are urechi de auzit, să audă (Mt. 5, 15. 10, 26). Și zise lor desparte cele următoare de cele precedente; iar lor să rapoartă la mulțime (v. 2.), pentrucă nu să spune (ca în v. 12. 13.) apriat cercul auzitorilor. *Vine făclia*: nu de aceea să aduce lumina în odae; începe ca și a eșit sēmēndătorul în v. 3. Aceste cuvinte să afă și la Mt, dar în altă legătură. Aci se exprimă — raportându-se la v. 11 —: voi sūnteți instruiți de mine în tainele împărăției lui Dumnezeu, pe cari le veți propune altora ca toți să cunoască puterea ei (Lc. 8, 16). *Nu e ceva tănuit*: nimic nu poate rămâne vecnic ascuns. Subiectul propoziției trebuie luat din v. 21 *ὁ λύχνος* — ce nu împedecă adiectivele predicative la neutru cu și fără *τι*, pentrucă luându-se ca noțiune generală genul subiectului obiectiv nu să ia în considerare (Kühner, Gr. Gramm. II, 32 sq.). Lumina — zice Isus — avēndu-se în vedere pe sine, nu este un obiect care poate rămâne ascuns, ci ori unde străbate trebuie să se descopere. Tainele împărăției lui Dumnezeu trebuie să fie cunocute. La v. 23 cf. v. 9.

24. Și zise lor: Vedeți ce auziți. Cu care măsură veți măsura să va măsura voue, și să va adauge voue. 25. Căci celce are, să va da lui; și celce nu are, să va lua dela dēnsul și ceea ce are. *Vedeți*: ei să fie atenți la celece grăește el și să le păzească. *Cu care măsură etc.* *Cum va fi atențiunea voastră să va măsura voue cunoștință, adecă: câtă atențiune aduceți, atăta cunoștință vi să dă, dar nu numai în această măsură, ci și mai multă (Zigabben)*; altcum la Mt. 7, 2. V. 25. motivează pe să va adauge voue: *căci celce are etc.* Cine crezēnd și-a agonisit cunoștința mai înaltă progresează tot mai mult, iar cel trāndav lesne perde și puțină cunoștință (cf. Mt. 13, 12, Lc. 8, 18).

Parabola despre grāunțe — o are numai Mc. 26. Și zise: Așa este împărăția lui Dumnezeu, ca omul care după ce a aruncat sēmēnța în pământ, 27. și dormea și se scula noaptea și ziua, și sēmēnța

răsărea și creștea, cum nu știea el. 28. Pământul de sine rodește, mai întâi iarbă, apoi spic, apoi grâu plin în spic. 29. Iar când se coace rodul, îndată trimite secerea, că a sosit secerișul. *Tertium comparationis* este că sămënța pusă în pământ se lasă în voea sa; omul nu o grijește până la seceriș. *Împărăția lui Dumnezeu*: mesianică, biserica. *Și dormea* etc.; după și trebuie adaus apoi. *ὕπνια καὶ ἤμεραν* e acuz. temporal; iar noaptea e pusă înainte pentru *dormea*. Pământul se înfățișează că produce dela sine fără conlucrarea omului, din puterea sa produce cele trei stadii ale dezvoltării vegetative. *παράδοι* (unii *παράδοι*) are înțelesul lui *permite* (Passow, Lex.). *Trimite secerea* exprimă că sămënătorul n'a purtat grijă de sămënătură până când s'a dezvoltat, iar acum el hotărăște timpul secerării. Explicarea este: Sămënătorul e Cristos și învățătura lui în biserică, sămënța este cuvântul lui Dumnezeu, adevărul mântuirii; țarina sânt oamenii. Inimile acestora sânt aplicate a primi adevărul evangheliei; *Tertulian*: Anima hominis naturaliter christiana. Timpul secerișului este judecata din urmă. Vestitorul cuvântului dumnezeesc și-a împlinit datorința împărtășindu-l altora; puterea lui internă va produce în fiecare roădele sale, cum face și sămënătorul (1. Cor. 3, 7). Această parabolă confirmă pe *vedeți ce auziți* și arată că noi să nu fim indiferenți cătră cuvântul lui Isus.

Parabola despre muștar. 30. Și zise: Cum se asemănă împărăția lui Dumnezeu, sau cu ce pildă o vom închipui? 31. Ca grăunțul de muștar, care când se sămēnă în pământ, mai mic fiind decât toate semințele de pe pământ, 32. și când s'a sēmēnat, crește și se face mai mare decât toate buruenile, și face ramuri mari, cât pot locui sub umbra lui paserile cerului. Plural. nu e comunicativ. *Ca grăunțul de muștar*: de supliniit este o închipuim (cf. Mt. 13; 31 sq. Lc. 13, 18 sq.). *μικρότερον ὄν*; propoziția deși aparține la ὄς, genul e determinat de *σπέρματα*, cu care se asemănă grăunțul de muștar.

33. Și cu multe pilde de aceste grăea lor cuvântul precum puteau auzi; 34. iar fără de pildă nu grăea lor, iar când era singur învățăceilor le

dezlega toate. Evangelistul spune că Isus în învățatură s'a acomodat puterii de pricepere a auzitorilor. *Cu multe pilde*; Mc. vedem că a ales între multe parabole ale lui Isus. *Fără de parabolă* cf. Mt. 13, 34. *Toate*: învățăceilor (în înțelesul strins) explica parabolele propuse (cf. Mt. 13, 36 sq.).

§. 60. Isus arată învățăceilor puterea sa, 4, 35—5, 43.

a) *Liniștirea mării*, 4, 35—41.

(Mt. 8, 18. 23—27. Lc. 8, 22—25).

35. Și zicelor în ziua aceea făcându-se seară: Să trecem de ceea parte. 36. Și slobozind ei poporul l-au luat pe el așa cum era în corabie, și alte corăbii erau cu dânsul. 37. Și s'a făcut vifor mare de vânt, și valurile se loveau de corabie, cât se umpluse corabia: 38. Și era el dormind în partea dinapoi a corabiei pe căpătâi; și-l deșteptară pe el și ziseră lui: Învățătorule, nu ai grijă că perim? 39. Și sculându-se a certat vântul și zise mării: Taci, contenește. Și a statut vântul, și s'a făcut liniște mare. 40. Și zise lor: Ce sunteți așa fricoși? Cum nu aveți credință? 41. Și se temeau cu frică mare, și ziseră unul către altul: Cine este acesta, că și vântul și marea îl ascultă? Aceste versuri se leagă la v. 1.: După ce Isus învățase poporul în pilde voește acum, făcându-se seară, să treacă pe partea răsăriteană a lacului. Învățăceii sloboz poporul, iaă pe Isus în corabia de unde învățase, ca să treacă. *ἀφέντες τὸν ὄχλον*: au părăsit mulțimea suindu-se la Isus în corabie. *Cum era în corabie*: Isus lucrase ziua întreagă, iar acum fără a se fi întărit întreprinde călătoria. *ἐπιβALLE*: valurile lovindu-se de corabie se vărsaă, întrânsa. Isus doarme pe perina (*προσζεφάλοιον*, pe care ședeau sau dormeau matrozii) ce era în partea dinapoi a corabiei; atunci se naște vifor (*καίλαυ*). *Nu ai grijă că perim* exprimă îngrijirea învățăceilor și oarecare displăcere. *Cum nu aveți credință*; Isus îi muștră: ei văzuseră deja multe minuni și totuș nu cred în puterea lui înaltă. *Se temeau*: învățăceii și toți care erau în corabie. *Cine este*: din cele întâmplare recunosc că cel agrăit cu *Învățătorule* este o ființă superioară și merită mai multă

încredere decum aveaŭ ei, deși aŭ fost martori la mai multe fapte ale lui. Recepta citește *οὕτως; πῶς οὐκ* după AC Maiusc; iar *NBDL* Verz. *οὕτω*, ce lesne s'a format din asēmēnarea celor două silabe omițând *οὐκ*.

b) *Isus scoate draci la Geraseni, 5, 1—20.*

(Mt. 8, 28—34. Lc. 8, 26—39).

1. Și veni de cealaltă parte a mării în ținutul Gerasenilor. 2. Și eșind el din corabie, îndată l-a întimpinat pe el un om din mormânturi cu duh necurat, 3. care locuia în mormânturi, și nici cu lanțuri nimene nu putea să-l lege, 4. pentru că de multe ori fiind legat cu obezi și cu lanțuri, rupea dela sine lanțurile și obezile le sfărma, și nimene nu putea să-l domolească; 5. și totdeauna noaptea și ziua în mormânturi și în munți era strigând și bătându-se pe sine cu pietri. 6. Și văzând pe Isus de departe alergă și căzu înaintea lui, și strigând cu glas mare zise: 7. Ce este mie și ție, Isuse Fiul lui Dumnezeu celui înalt? Juru-te pe Dumnezeu, să nu mă chinuești. 8. Căci zicea lui: Ești duh necurat din omul. 9. Și l-a întrebat pe el: Care-ți este numele? Și zicea lui: Leghion este numele meu, că mulți suntem. 10. Și-l ruga pe el mult ca să nu-l trimită afară de ținut. 11. Dar era acolo lângă munte o turmă mare de porci păscând. 12. Și-l rugară pe el toți dracii zicând: Trimite-ne în porci, ca să intrăm în ei. 13. Și i-a slobozit pe ei. Și eșind duhurile necurate aŭ intrat în porci, și s'a pornit turma de pe țărm în mare, ca la două mii, și s'aŭ înecat în mare. 14. Și care-l păsteaŭ fugiră și vestiră în cetate și în țarină; și eșiră să vadă ce să întâmplase. 15. Și veniră la Isus, și văzură pe cel îndrăcit șezând îmbrăcat și întreg la minte, pe celce avuse leghionul, și s'aŭ temut. 16. Și le-aŭ spus lor ceice văzuseră cum s'a întâmplat cu cel îndrăcit și despre porci. 17. Și

incepură a-l ruga pe el să iese din hotarele lor. 18. Și intrând el în corabie, îl rugă celce fusese îndrăcit ca să fie cu dânsul. 19. Și nu l-a lăsat pe el, ci zise lui: Mergi în casa ta la ai tăi, și spune lor câte a făcut ție Domnul și te-a miluit. 20. Și s'a dus și a început a predica în Decapol câte făcuse Isus lui, și toți se miraă. La numele cetății cf. Mt. 8, 28. Variantă este ἐξελθόντι αὐτῷ și ἐξελθόντος αὐτοῖ; εὐθὺς ἀπήντησεν și ἐπήντησεν. *Din mormânturi*: cari erau acolo. V. 3 sq. descrie starea celui îndrăcit. Spre a-l îmblânzi s'aū aplicat toate mijloacele; dar fără efect. *Era* în v. 5. să leagă cu *strigând* și *bătându-se* pentrucă petrecerea lui în mormânturi să descriesese v. 3. Cel îndrăcit vede de departe pe Isus, aleargă la dânsul, i-se închină și-l roagă să nu-l chinuească, scoțând adecă din el dracii, care grăesc aceste prin om. ἀπὸ μαζρόθεν e pleonazm, ocură adese la Mc. *Pe Dumnezeu*: acesta să consideră autoritate și la Fiul lui Dumnezeu, de aceea se provoacă la el. *Ce este mie și ție* etc.: cel îndrăcit grăește așa, deși alergând înainte lui Isus aștepta tămăduire. Isus poruncește dracilor să iese din om; aceștia văzând puterea mai înaltă, care e prezentă, caută a se opune prin cel bolnav: el (respectiv ei) nu mai voește ajutorul lui Isus. Cu întrebarea din v. 9. Isus îl aduce la conștiința persoanei sale: *Leghion e numele meu*, adaugă explicarea: *căci mulți sîntem*. Și rabinii întrebuintează cuvântul *leghion* spre a semnifica mulțime; demonul conducător grăește așa în numele tuturor, ce reesă și din împrejurarea că eșind se impart în porci. *Din ținut*: în aceste locuri la Geraseni s'aū aflat ei foarte bine până acuma; să nu-i trimită altunde, deși trebuie să iasă din om. V. 12. după *pe el* de adaus este: *toți dracii* (Recepta); NBCLA lipsesc amândouă cuvintele, alte mărturii aū numai *toți*. *Ca la două mi* are numai Mc. *Șezând*: la picioarele lui Isus, cf. Lc. 8, 35; *îmbrăcat*, Lc. 8, 27. *Care avuse leghionul*: e contrast marcând și mai mult minunea. *Și începură*: dupăce aū văzut unele din cele întâmplate. *Să fie cu dânsul*: să meargă cu el. Isus nu-i permite, ci-l trimite la ai săi să le spună ce a făcut Dumnezeu prin trimisul său. În Perea nu era teamă că să vor naște tumulte din pricina lui, de aceea lasă pe cel vindecat să fie tot-

deuna mărturie Gerasenilor despre făcătorul de minuni. Din cuvintele lui Isus (*ce a făcut lui Domnul*) și din vestirea celui vindecat vedem dumnezeirea celui ce a lucrat.

c) *Isus învie pe fiica lui Iair; vindecarea femeii cu curgerea sângelui*
5, 21—43.

(Mt. 9, 1. 18—26. Lc. 8, 40—56).

21. Și trecând Isus în corabie iarăș de dincolo, s'a adunat mulțime multă la dânsul, și era lângă mare. 22. Și veni la el unul din mai marii sinagogii, cu numele Iair, și văzându-l căzu la picioarele lui, 23. și-l ruga mult, zicând că fiica mea e pe moarte, ca venind să-ți puî mâinile peste ea, ca să se mântuească și să trăească. 24. Și a mers cu dânsul; și mergea după el popor mult, și-l impresoraū pe el. Dela malul răsăritean al lacului trece la cel apusean, se duce la Capernaum unde vindecă pe un paralytic și iarăș se întoarce la mare (cf. Mt. 9, 1). *Mulțime multă la dânsul* (ἐπ' αὐτόν): mulțimea dorea să fie cât mai aproape de Isus. *Lângă mare* exprimă în genere locul petrecerii lui Isus; nu determină timpul în raport cu cele precedente. *Iair*: nume cunoscut din T. V. (Num. 32, 41. Jud. 10, 3). Deminut. *Θυγάτριον* arată iubirea părintească. *ἐσχάτως ἔχει*=*in extremis est*, Vulg.; ocură în greccitatea posterioară. *Ca venind să-ți puî* circumscrie imperativul și trebuie adaus *aș dorî* (Win. p. 295, 5. a).

25. Și o muiere fiind întru curgerea sângelui de doisprezece ani, 26. și mult chinuindu-se dela mulți doctori și cheltuindu-și ale sale, și nimic folosindu-se ci mai vârtos în mai rău venind, 27. auzind cele de Isus, venind între popor dinapoi s'a atins de haina lui; 28. căci zicea că de mă voiū atinge de hainele lui, mă voiū tămădui. 29. Și îndată s'a oprit izvorul sângelui ei, și a simțit cu trupul că s'a vindecat de plaga ei. 30. Și îndată cunoscând Isus întru sine puterea care eșise dintrânsul, întorcându-se în mulțime zise: Cine s'a atins de hainele mele? 31. Și zi-

seră lui învățăceii lui: Vezi că poporul te imbulzește, și zici: Cine s'a atins de mine? 32. Și căuta împrejur să vadă pe care făcuse aceasta. 33. Iar muierea temându-se și tremurând, știind ce s'a făcut ei, veni și căzu înaintea lui și spuse lui tot adevărul. 34. Iar el zise: Fică, credința ta te-a mântuit; mergi în pace, și fiil sănătoasă de plaga ta. Vindecarea acestei femei o istorisește evangelistul nostru mai vioiu și mai detaliat decât ceilalți. *Toate ale sale*: ce putu ea numai face să se vindece. *Că zise*: întru sine, introduce lucrarea următoare. *S'a oprit izvorul sângelui*: s'a înlăturat boala ei (Lev. 12, 7. 20, 18), sorginta secretării sângelui în corpul feminin. *Simțit cu trupul*: întărirea și aflarea bună trupească o fac a crede că s'a tămăduit; *Zigaben*: *Pe trupul ei nu mai curgea în picături. Și îndată cunoscând Isus întru sine* e contrast la *a simțit cu trupul* din v. 29; o observare spirituală în conștiința lui Isus, dela care a purces puterea vindecătoare; trecerea acestei puteri asupra femeii și cunoștința lui Isus sunt contimporane — ceea ce rezultă din paralelizmul v. 29. și 30. Isus pune întrebarea pentruca cel vindecat să se întărească în credință. V. 30. *μὴ* să leagă cu *ἥπατο* și exprimă obiectul atins: nu hainele lui Isus au săvârșit minunea. *Și ziseră lui învățăceii lui* dovedește că cunoștința lui Isus nu se bazează pe observare externă. *Care făcuse aceasta* (τὴν τοῦτο ποιήσασα); femin. e pus de evangelist în urma faptei implinite. *Temându-se și tremurând*: privirea lui Isus a impresionat-o; ea înțelege că el o cunoaște că s'a atins; de aceea să și zice de Isus *ιδεῖν*. *Tot adevărul*: nu ascunde nici schimbă ceva. *Mergi în pace*: Isus întărește vindecarea săvârșită; iar *ἐν* la *εὐφρίην* înfățișează starea fericită contimporană cu *ἰπαγε*.

35. Încă grăind el veni ră dela mai marele sinagogei zicând că ficata a murit, ce mai ostenești pe învățătorul? 36. Iar Isus nebăgând în seamă cuvântul rostit zice mai marelui sinagogei: Nu te teme, crede numai. 37. Și nu a lăsat penimene să meargă împreună cu dânsul fără pe Petru și pe Iacob și pe Ioan fratele lui Iacob. *Dela mai marele sinagogei*: casnic. Aceștia credea că până când fata era vie

Isus, ca profet, rugându-se și puind mâinile asupra ei, ar mai fi putut ajuta, acum însă nu. παραχοίσις: nu bagă în seamă ce ziseră casnicii lui Iair, ca cum aceste cuvinte nici nu s'ar fi pronunțat; el se adresează părintelui fetei și-l întărește: *Nu te teme, crede numai.* La v. 37 cf. Mt. 17, 1.

38. Și aș venit în casa mamei marelui sinagogei, și văzu turburare și pe cei ce plâng și se tângueau mult, 39. și intrând zice lor: De ce vă turburați și plângeți? Prunca n'a murit ci doarme. 40. Și aș ris de el. Iar el scoțând afară pe toți luă pe tatăl pruncei și pe muma și pe cei cu dânsul, și intrară unde era prunca. 41. Și prinzând mâna pruncei zice ei: Talitha kum, care se tâlcuește: Pruncă, ție-ți zic, scoală. 42. Și îndată s'a sculat prunca și umbla; căci era de doisprezece ani; și s'aș mirat îndată cu mirare multă. 43. Și a poruncit lor mult ca nimene să nu știe de aceasta, și zise: să dea ei să mănânce. *Aș ris de el:* ei sunt deplin convinși de moartea fetei, în opunere cu părerea lui Isus. *Cei cu dânsul:* cei 3 învățați amintiți mai înainte. *Talitha koum* (NBC) *טליתא קומי*, *puella, surge;* dar Jod dela fine e suprimat, pentru că e fără intonare; traducerea e lărgită cu *ție-ți zic* (7, 34. 14, 36). *zoqáσιov* e nomin. în locul vocat. (Win. p. 172. 2. a.). *Căci era de 12 ani* explică precedentele *s'a sculat și umbla:* nu mai era mică. *Și s'aș mirat:* învățații și părinții pruncei. *Să nu știe de aceasta:* cum s'a întâmplat învierea (cf. Mt. 8, 4). *γροί* în loc de *γρῆ* (SCA) e a a 3. pers. aor. conj. — veche eroare în scriere. *Și zise să dea etc.* cf. Mt. 9, 25; părinții să se convingă pe deplin că feta lor s'a însănătoșat.

§. 61. Rezultatul deosebirii precedente, 6, 1—13.

a) *Isus în Nazaret, 6, 1—6.*

(Mt. 13, 54—58. Lc. 4, 16—30).

1. Și a eșit de acolo, și a venit în patria sa, și aș mers după el învățații săi. 2. Și fiind Sâmbătă începu să învețe în sinagogă; și mulți au-

zind s'a'au mirat zicend: De unde are acesta aceste, și care e înțelepciunea cea dată lui? și atari puteri să fac prin mânilor lui? 3. A'au nu este acesta lemnarul, fiul Mariei și fratele lui Iacob și Iose și al Iuda și Simon? și nu s'unt surorile sale aici la noi? Și se smintea'au intru el. 4. Și zise Isus lor că nu este proroc necinstit fără numai în patria sa și între rudeniile sale și în casa sa. 5. Și nu putea face acolo nici o putere fără numai puțin neputințioși la t'ama'duit puind mânilor peste el. 6. Și se mira de necredința lor, și umbla împrejur prin sate învățând. *A eșit de acolo*: de lângă mare (5, 21). *Patria sa*: Nazaret. *De unde*: el nu-și putea'au explica originea înțelepciunii undă om ne'nv'etat, cum cunoștea'au pe Isus. *Și atari puteri etc.*: și la Nazaret se lă'tise vestea minunilor lui Isus. *Lemnarul* s'eu numește Isus pentrucă învățase meseria lui Iosif (Mt. 13, 55). *Iustin* zice că Isus făcea pluguri și juguri (c. Tryph. 88. p. 316); *Origen* (c. Cels. 6. 4, 3), *Teodoret* (H. E. 3, 23), *Evang. infant.* 38 (cf. în genere Thilo ad Cod. Apocr. I. p. 368 sq.). Variantă este 'Ιωσή, 'Ιωσήτος și 'Ιωσήφ. Iosif nu s'eu amintește, pare că murise. *Aici la noi*: pare că numai aceste erau măritate în Nazaret. Unele Min. citesc ἰθαίμαζον: el (Nazaretenii) se mira'au de el, iar motivul e necredința lor — este eroare în scriere. *Proroc* s'eu ia în genere. *Și nu putea face etc.*; *Teofilact*: *Nu pentrucă el era slab, ci pentrucă aceia erau necredințioși*; necredința este cauza care face pe Isus s'eu se mire. La mira-rea lui Isus cf. Mt. 8, 10. *Și umblând etc.* leagă unii la cele următoare, în care caz s'eu rupe orice legătură de timp cu cele precedente. ἐν ζίχλω ca 3, 34 aparține lui περιήγεν.

b) Trimiterea celor doisprezece, 6, 7—13.

(Mt. 10, 1—14. Lc. 9, 1—6).

7. Și chemă pe cei doisprezece și începu a-i trimite pe ei doi câte doi, și dădu lor putere asupra duhurilor necurate, 8. și porunci lor că nimic s'eu nu iee pe cale fără numai un toiag, nici

pâne, nici traistă, nici bani la brâu, 9. ci încălțați cu sandale, și să nu îmbrăcați două haine. 10. Și zise lor: În oricare casă veți intra, acolo rămâneți până când veți eși de acolo. 11. Și care loc nu vă va primi pe voi nici vor asculta de voi, eșind de acolo scuturați praful de sub picioarele voastre spre mărturie lor. 12. Și eșind predicaū ca să se pocăească, 13. și scoteaū mulți draci, și ungeaū cu untdelemn pe mulți bolnavi și-i tămăduceaū. *Și începu a-i trimite*: întâiul paș în realizarea chemării lor indicate 3, 14. *δύο-δύο* e evraizm în loc de *κατά* sau *ἀντὶ δύο* (Win. p. 234. 3). Trimiterea aceasta în grupuri de câte doi poate fi motivată de împrejurarea că doi sau mai mulți adunându-se în numele lui au deosebită binecuvântare și putere; sau după Ecl. 4, 10. Prov. 18, 19. La v. 8. cf. Mt. 10, 10. V. 9. se schimbă construcția: în *ὑποδεξιμένους σανδάλια* autorul trece din construcția precedentă cu *ἵνα* la acuz cu *ἵνῃ*. și omite verbul *πορεύεσθαι*; apoi cu *μὴ ἐνδύσῃσθε* vorbirea indirectă devine directă. Între acest loc și Mt. 10, 10 nu e contradicere. Sandalele să fie lor încălțăminte suficientă; să nu caute însă a îmbrăca încălțăminte formală, *ἐπόδημα ζοῖλον* (calceus), care avea piele și deasupra și să întrebuița la Fenicienii și Babilonenii. *Rămâneți acolo*: în casă. *Veți eși de acolo*: din acel loc. *Nici vor asculta de voi* este anacolut, căci se continuă ca cum *oricare loc* etc. ar fi propoziție condițională. După *lor spre mărturie* are Recepta: *adevăr zic vouă, mai lesne va fi Sodomei și Gomorei în ziua judecării decât cetății aceleia* — adaus din Mt. 10, 15. *Ungeaū cu untdelemn*; și acum în orient să întrebuițează untdelemnul ca medicină la boale interne și externe. Aci avem prototipul tainei mirului.

§. 62. Dela trimiterea apostolilor până la prezicerea morții,
6, 14—8, 30.

a) Irod aude de Isus; uciderea Botezătorului, 6, 14—29.

(Mt. 14, 1—12. Lc. 9, 7—9).

14. Și auzise regele Irod, căci se făcuse cunoscut numele lui, și zicea că Ioan Botezătorul

s'a sculat din morți, și pentru aceasta lucră puterile întrânsul. 15. Iar alții ziceau că Ilie este; iar alții ziceau că proroc ca unul din proroci. 16. Iar auzind Irod zice: Ioan al cărui capeu am tăiat, acela s'a sculat. Și auzise: despre lucrarea apostolilor (v. 12. 13) și în legătură cu aceasta și de a lui Isus. Irod se numește rege, deși era numai tetrarh (Mt. Lc.). Și pentru aceasta (Mt. 14, 2): se credea că cel înviat din morți are mare putere. *Teofilact: Căci mai înainte Ioan nu făcuse niciun semn; iar după înviere credea Irod că a primit lucrarea semnelor. Ilie cf. Mt. 16, 14. Proroc ca unul din proroci: un profet de toate zilele. Recepta citește: proroc este, sau ca unul din proroci. Irod însă persistă în părerea sa că este Botezătorul, pe care a lăsat să-l omoare. ὄν — Ἰωάννην e atracțiune (Win. p. 155. 2. b.); ἐγὼ exprimă conștiința rea.*

17. Căci acest Irod trimitând a prins pe Ioan și l-a legat în temniță pentru Irodia muierea lui Filip fratelui său, că o luase pe ea muiere. 18. Căci zisese Ioan lui Irod că nu se cade ție să îți pe muierea fratelui tău. 19. Iar Irodia îl pândea și voia să-l omoare, și nu putea. 20. Căci Irod se temea de Ioan, știindu-l bărbat drept și sânt, și-l păzea pe el și ascultând de el multe făcea, și cu drag asculta de el. V. 16 se lămurește istorisindu-se moartea Botezătorului. *Muierea lui Filip cf. Mt. 14, 1—3. ἐπέχεν αὐτῷ: a pândi pe cineva, a nu-l perde nicicând din ochi; motivul sânt cuvintele Botezătorului. Se temea de Ioan: avea deosebit respect pentru că vedea întrupată întrânsul o putere extraordinară; de aceea crede că se întâmplă vro nenorocire de va peri acest bărbat. Îl păzea: nu lăsa să i-se întâmple ceva rău; cu atât mai puțin ca Irodia să-și poată duce la îndeplinire planul de răzbunare. Și ascultând de el etc.; pare că în afaceri de mai puțină importanță cerea sfatul Botezătorului, atunci vedea întrânsul o autoritate. Ἄ are ἠπόρει în loc de ἐποίησεν, iar înțelesul este: când îl asculta cugetând la multe fapte de ale sale, conștiința deșteptându-se îl mustra; cf. Mt. 14, 5., de unde reesă că câte odată voia să nu mai fie Botezătorul între vii, dar se temea de popor.*

21. Și întâmplându-se o zi cu prilej bun, când

Irod de ziua nașterii sale făcuse ospet boerilor săi și căpeteniilor și fruntașilor din Galileea, 22. și intrând fata Irodiei și jucând, plăcu lui Irod și celorce ședeau la masă. Iar regele zise fetei: Cere dela mine orice voești, și-ți voi da ție. 23. Și s'a jurat ei că orice vei cere îți voi da ție până la jumătate de împărăție. 24. Și eșind zise mumei sale: Ce să cer? Iar ea zise: Capul lui Ioan Botezătorul. 25. Și intrând îndată cu grabă la regele a cerut zicând: Voesc ca acum să-mi dai în tipsie capul lui Ioan Botezătorul. 26. Și foarte s'a întristat regele, dar pentru jurământ și pentru ce lce ședeau la masă nu voia să o respingă. 27. Și îndată trimițând regele pe un alergător porunci să aducă capul lui. 28. Și mergând i-a tăiat capul în temniță, și a adus capul lui în tipsie și l-a dat fetei, și fata l-a dat mumei sale. 29. Și auzind învățaceii lui aū venit și luară trupul lui, și-l puseră în morment. *Zi cu prilej bun*: când Irodia poate executa planul de răzbunare contra Botezătorului. *μεγιστάνεις* sūnt cei mai înalți dignitari ai curții; expresiune introdusă din timpul macedonian; *χιλιάρχοι* sūnt căpeteniile militare; *οἱ πρῶτοι τῆς Γαλιλαίας* sūnt fruntașii țerii, nu erau în serviciul regelui. V. 22. aū *ΝΒΔ* *αὐτοῦ* în loc de *αὐτῆς*; dar noi nu știm că Irod să fi avut fată; *αὐτῆς* dovedește că fiind fca Irodiei plăcu regelui. V. 23 cf. Estir 5, 3. *ἡμίσοις* e genit. neutr. contras dela *ἡμῖν*. V. 24. *αἰτήσωμαι* e conj. deliberat.; Recepta citește *αἰτίσομαι*. Irodia știe că regele i-a căzut în cursă, nu-i dă răgaz să se desmeticească, ci pretinde ca îndată să i-se plinească dorința. *Θέλω ἴρα* cf. 10, 35; Lc. 6, 31. *ἐξαντῆς* scil. *ἐξ αὐτῆς ὥρας*. *ἀθρητῆσαι* = *eam irritam reddere, eam repudiare*. *σπεκουλάτωρ* (*speculator* este propriu *supraveghetor*): sūnt militarii care pe timpul împărățiilor romani făceau serviciu de poliție, curierii și chiar de gâde (*Liv.* 31, 24. *Suet.* Cal. 44). *Porunci să-l aducă* stă în legătură cu *trimițând* v. 27. *Și mergând* v. 28. nu conștringe a crede că Irod cu familia se aflaū în acelaș loc, adecă în *Machaerus*.

b) *Isus satură cincî mii de oameni, 6, 30—44.*

(Mt. 14, 13—21. Lc. 9, 10—17. Io. 6, 1—14).

30. Și s'aun adunat apostoliî la Isus și aun spus lui toate câte făcuseră și învățaseră. 31. Și zise lor: *Veniți voi deosebi în loc pustiū și ve odihniți puțin.* Căci erau mulți care veneau și se duceau, și nu aveaū vreme nici să mănânce. 32. Și s'aun dus în loc pustiū singuri cu corabia. 33. Și-i vëzură pe ei mergënd și-i cunoscură mulți, și pedestri din toate cetățile alergau la un loc întracolo și aun sosit înaintea lor. *Apostoliî, care v. 7. fuseseră trimiși de Isus, re'ntorcëndu-se din misiunea lor raportează despre toate.* După această lucrare intenzivă aveaū trebuință de recreare, de aceea le zice Isus: *Veniți voi etc., adecă fără popor. Nu aveaū vreme etc. cf. 2, 3. 3, 20. Și-i vëzură: oamenii; cunoscură pe ei: le înțeleseră intențiunea.* *Intracolo: spre locul singuratic încotro călătoreau.* *Pedestri: încungiuraū lacul, dar veneau și din alte părți ale țerii.* *Aun sosit înaintea lor: i-aun întrecut, cf. Lc. 22, 47.* *Și s'aun adunat la dënsul după aun sosit înaintea lor lipsesc NBL.*

34. Și eșind Isus vëzu popor mult, și i-se făcu milă de ei, că erau ca oile fără păstor, și începu să-i învețe pe ei multe. 35. Și fiind deja multă vreme din zi s'aun apropiat la dënsul învățaceii și-i ziseră că locul e pustiū și iată vreme multă: 36. Slobozește-i pe ei, ca să meargă în locuri și satele de prinprejur să-și cumpere ce să mănânce. 37. Iar el răspunzënd zise lor: *Dați-le voi să mănânce.* Și ziseră lui: *Mergënd să cumpărăm pâni de două sute de denari, și le vom da lor să mănânce?* 38. Iar el zise lor: *Câte pâni aveți? Duceți-ve vedeți.* Și știind ziseră: *Cincî, și doi pești.* 39. Și porunci lor să-i pună pe toți să șadă mese mese pe iarbă verde. 40. Și șëzură cete cete, câte o sută și câte cincizeci. 41. Și luând cele cincî pâni și cei doi pești căutând la cer le-a binecuvântat, și a frânt pânilă și dădu învățaceilor ca să le pună înaintea lor, și cei doi pești

i-aŭ împărțit tuturor. 42. Și mâncară toți și s'aŭ săturat; 43. și luară douăsprezece coșuri pline de sfărîmături, și din pești. 44. Și erau ceice mâncară pânile cinci mi de bărbați. *Și eșind*: din corabie, nu din locul singuratic, cf. Mt. 14, 14. *Ca oile fără păstor* cf. Mt. 9, 36. *Începu* dovedește că Isus voia să pauzeze în lucrarea sa. *ὥρας πολλῆς*: trecuse o parte însemnată din zi. V. 36. are Recepta: *să-și cumpere pânți, că nu aŭ ce să mănânce*; dar cele mai multe Msse citesc numai: *să-și cumpere ce să mănânce*. *τί* se întrebuințează în loc de *ὅ, τι* (Win. p. 159). La provocarea lui Isus se dee învățaceii de mâncare aceștia răspund cu oarecare supărare: *Mergënd să cumpărăm* etc. *200 de denari*: învățaceii zic că această sumă ar fi minimul, dar de aci nu urmează că o aveau. *συμπόσια συμπόσια* sînt acuzat. pentru că aparțin la construcția acuzat. cu infin. ; iar *πρασιαί πρασιαί* ca adverb determină predicatul. Întreg poporul formă societăți de masă, dar ședeau pe iarba verde în cete de 100 și 50 de inși împărțiți fiind ca straturile în grădină. Duplicarea lui *συμπόσια* și *πρασιαί* e evraizm spre a semnifica noțiunea distributivă, ca și *δίο—δύο* (v. 7 cf. Win. p. 234. 3; 432.). La v. 41. cf. Mt. 14, 19. În v. 43 avem variante: *κλασμάτων δώδεκα κοφίνους πλήρεις* (Lachmann; așa e tradus) și *κλάσματα δώδεκα κοφίνων πληρώματα* (Tischendorf): *și luară ca sfărîmături cu umplătură de 12 coșuri*, adică sfărîmăturile făceau 12 umplături de coșuri. *Și din pești*: rămășițe aŭ fost și dela aceștia. *Ceice mâncară pânile*: aceste aŭ fost mâncarea principală.

c) *Isus călătorește pe mare și face minuni, 6, 45—56.*

(Mt. 14, 22—36. Io. 6, 15—21),

Isus descopere în această liniștire puterea sa mai înaltă; cei doisprezece sînt surprinși și se miră.

45. Și îndată a silit pe învățaceii săi să se între în corabie și să meargă înaintea lui de ceea parte cătră Betsaida, pănăce va slobozi mulțimea. 46. Și dupăce și-a luat rămas bun dela ei s'a dus în muntele să se roage. 47. Și făcëndu-să seară era corabia în mijlocul mării, și el singur pe uscat.

48. Și văzându-l pe ei că se chinuesc vâslind, căci era vântul împotriva lor, către a patra veghie a nopții veni la dârșii umblând pe mare. Și voia să treacă pe lângă dârșii; 49. iar ei văzându-l umblând pe mare le părea că e nălucă și au strigat; căci toți îl văzuseră și s'au turburat. 50. Iar el îndată grăi cu ei, și zice lor: Cutezați, eu sunt, nu vă temeți. 51. Și a intrat la ei în corabie, și a încetat vântul; și foarte peste măsură s'au spăimântat și se mirau întru sine. 52. Căci nu înțeleseseră la pânt, ci era împetrită inima lor. *Îndată*: înainte de a fi înoptat. *I-a silit*: Isus desparte pe învățacei de mulțime ca fiind singur și să-l facă a înțelege minunea (v. 52). *În corabie*: cu care veniseră. *Către Betsaida*: pentru v. 53. să amintește aci în mod excepțional lângă de ceea parte și este cea de pe malul apusean, nu *Betsaida Iulias*. ἀποταξάμενος αὐτοῖς: dela popor; compozitul ἀποτάσσεισθαι = a lua rămas bun. *În mijlocul mării* nu trebuie luat în înțeles geografic, ci = pe mare în contrast cu uscatul. *Că se chinuesc vâslind*: vântul contrar îi împedea în călătorie, de aceea trebuie mult să chinuească fiind siliți a călători fără vâsle. *Să treacă pe lângă ei*: să le examineze credința; cum nu iar băga în seamă. *Toți*: fără excepțiune îl văzuseră; nu numai unii care poate erau fricoși. *Întru sine*: mirării nu dau expresiune. *La pânt*: din înmulțirea pânilor în chip miraculos încă nu ajunseră la cunoștința că Isus este putere mai înaltă dumnezească și poate face toate minunile. Motivul acestei necunoașteri sunt mintea și inima neaccesibile cunoștinții vie a demnității lui Isus.

53. Și trecând au venit în pământul Genezaretului și se opriră. 54. Și eșind ei din corabie îndată îl cunoscuseră, 55. și înconjurând tot ținutul acela și începură a aduce bolnavii pe paturi unde auzeau că este. 56. Și ori unde intra în sate sau cetăți sau locuri, puneau la ulițe pe cei bolnavi, și-l rugară măcar de găitanul hainei lui să se atingă; și câți se atingeau se tămădueau. διαπεράσαντες ἐπὶ τὴν γῆν: au trecut lacul deacurmezișul și au venit așa la Genezaret. εἰς Γεννησαρέτ exprimă altă

direcțiune ca v. 45. Ținutul acesta se întinde dela Betsaida până la Tiberia; azi se numește șesul El-Ghuwis. Vântul se vede că schimbase încâtva direcțiunea, și ei au aruncat ancora unde numai putură la uscat. *Îl cunoscură*: oamenii de acolo; ei nu-l așteptau acum. Din v. 55. reesă că ori unde înțelegău că este Isus duceau pe bolnavi după el ca să-l vindece. *περιέδραμον*: ca să lățească vestea venirii lui Isus. *περιφέρειν*: dela un loc la altul; dacă se întâmpla ca Isus să nu fie întrunul se duceau altunde. *În sate și cetăți*: nu numai în Genezaret. *Îl rugară măcar* etc.: acesta era obiectul rugămintei; nu doreau să-l învețe. Partic. *αὐτὸν* stă în propoziție relativă cu indic. când se vorbește de ceva sigur (Win. p. 287. 3).

d) Așezămintele eureești, 7, 1—23.

(Mt. 15, 1—20).

1. Și s'au adunat la dânsul fariseii și unii din cărturarii care veniseră dela Ierusalim. 2. Și văzând pe unii din învățăceii că mănâncă pânila cu mânila necurate, adecă nespălate — 3. Căci fariseii și toți Iudeii de nu-și spălau mânila cu pumnul nu mănâncă, ținând tradiția bătrânilor, 4. și din târg de nu se spală nu mănâncă, și altele multe sânt cari au luat a le ține: spălarea paharelor și urcioarelor și a vaselor de aramă și a paturilor — 5. și l-au întreat fariseii și cărturarii: Pentru ce nu umblă învățăceii tăi după tradiția bătrânilor, ci mănăcă pânea cu mânila necurate? *Care veniseră* aparține numai la *unii din cărturarii*, iar *văzând* se rapoartă la amândouă subiectele. *τινὰς τῶν μαθητῶν*: subiectul propoziției obiectului devine în urma atracțiunii obiectul verbului dela care depinde (1, 24). *τοὺς ἄφροὺς*; pânila cari tocmai le mănăcă (cf. Mt. 15, 2). *Toți Iudeii*: expresiune populară. *κοινὰς χερσίν* explică evangelistul pentru cititorii păgâului, cf. Mt. 15, 2. *πυγμῆ* are două înțelesuri: *pumn* și o măsură de lungime, adecă lungimea dela cot până la pumnul închis. *Teofilact*, *Zigaben* explică *până la coate*; dar neexplicabil este atunci dativ. *πυγμῆ*, ceace

gramaticeste însemnează numai *cu pumnul*: pumnul închis spală și freacă cu cealaltă mână. Vulg. traduce *crebro*, ca cum ar sta *πικρά* (asemene Șaguna). *Din târg*: venind, sau după *Ἐξ ἄγῶν*. În târguri conveneau cu oameni deosebiți și lesne se puteau necurăți; de aceea Iudeii riguroși nu mână când se întorc de acolo înainte de a lua baie (Lc. 11, 38) ca curați să stea la masă. *Σ* citește *ῥαντίζονται*: numai se stropesc cu apă. *Spălarea paharelor* etc.: vasele necurate se puneau în apă. *ξέστῃς* derivă dela *sextarius*, măsură pentru lichide și uscate. *κλίβαν* (Recepta, ADΣ Min.): nu numai *triclina*, divanurile de masă, ci și locurile de odihnă în genere, cari se necurăteau de leproși, de cei ce aveau curgere de sânge etc.

6. Iar el zise lor: Bine a prorocit Isaia despre voi fățarnicilor, cum este scris că acest popor mă cinstește cu buzele, iar inima lor departe este de mine; 7. dar înzadar mă cinstesc pe mine învățând ca învățături poruncile oamenilor. 8. Lăsând porunca lui Dumnezeu țineți tradiția oamenilor: spălarea urcioarelor și a paharelor și asemenea ca aceste multe faceți. 9. Și zise lor: Bine, lăpêdați porunca lui Dumnezeu ca să țineți tradiția voastră. 10. Căci Moisi a zis: Cinstește pe tatăl tău și pe muma ta, și: Celce grăește de rău pe tatăl său pe mamă cu moarte să moară. 11. Iar voi ziceți: De va zice om tatălui său mumei: Corban, adecă dar, este ceea ce ai fi putut folosi tu dela mine, 12. nu-l mai lăsați pe el nimic să facă tatălui său mumei, 13. călcând cuvântul lui Dumnezeu pentru tradiția voastră care ați dat-o; și altele ca aceste multe faceți. *Bine* e ironie, asemenea v. 9; cf. Is. 29, 13 (Mt. 15, 7 sq.). *Lăpêdați porunca lui Dumnezeu*: condamnă atitudinea lor față de legea lui Dumnezeu pentru că se poată observa datinele sale. Cuvintele *spălarea urcioarelor ... faceți* lipsesc NBLA Min. Cele zise mai înainte se ilustrează cu un exemplu v. 10. sq. *Corban* (Lev. 7, 38. Num. 7, 13): dar la templu. *Care ați dat*: legile aceste nu sunt vechi, ci s'au născocit abia de partidul fariseilor, deși nu toate de generația actuală (Mt. 15, 4 sq.).

14. Și chemând iarăș mulțimea zise lor: Ascultați toți și înțelegeți. 15. Nimic nu este din afară de om care intrând în el ar putea să-l spurce; ci celece ies din om acelea sunt cari spurcă pe om. 16. Celce are urechi de auzit să audă, cf. Mt. 15, 10 sq. Poporul se dăduse la o parte când veniră fariseii și cărturarii (v. 1); acum Domnul îl chiamă iarăș la sine ca să le arate cum se naște adevărata spurcăciune. Pe om spurcă înaintea lui Dumnezeu numai celece ies dintrênsul, nimic însă din celece se află afară de el. V. 16. lipsește NBLA Min.

17. Și când a intrat în casă departe de popor, l-au întrebat pe el învățăceii despre pildă. 18. Și zise lor: Așa și voi sunteți ne'nțelegători? Nu înțelegeți că tot ce intră în om din afară nu poate să-l spurce, 19. că nu intră în inima lui, ci în pânțele, și iese afară în umblătoare, curățind toate bucatele? *În casă departe de popor*: Isus este acum în cercul strîns al învățăcelilor. Artic. înaintea lui *οἶκος* e dubiū după *NA*. *Pildă*: adecă cele din v. 14. 15. *Așa și voi sunteți etc.*: Isus se miră că nici ei nu înțeleg deosebirea între necurățirea externă și internă. *καθαρίζων*: care (adecă umblătoarea) curățește toate bucatele fiind locul unde se aruncă părțile eterogene organismului; deci se rapoartă la *τὸν ἀφειδρῶνα*; neutr. *καθαρίζων* (Recepta) ar fi apozitie la propozitia precedentă și = *ὁ καθαρίζει* (Win. p. 579. 3). Înțelesul: de ar conține mîncarea ceva necurat, apoi se delătură prin *ἐκπορεύσθαι εἰς τὸν ἀφειδρῶνα*; omul deci nu se mai poate necurăți.

20. Iar el zise că ceeace iese din om, aceea spurcă pe om. 21. Căci din lăuntru din inima oamenilor ies cugetele rele, curviile, 22. furtisagurile, uciderile, preacurviile, iubirile de argint, răutățile, înșelăciunea, imbuibarea, ochiul viclean, hula, trufia, ușurătatea minții; 23. toate aceste rele ies din lăuntru și spurcă pe om. *Cugetele*: rezoluțiunile cari se manifestează în următoarele fapte rele. *Ochiul viclean*: invidios, cf. Mt. 20, 15. Prov. 23, 6. 28, 22. Înșirarea acestor rele variază în Msse; clasificarea lor e imposibilă (cf. Gal. 5, 19 sq. Mt. 1. paralel).

e) *Muirea canaaneană*, 7, 24—30.

(Mt. 15, 21—29.).

24. Iar sculându-se de acolo s'a dus în ținuturile Tirului și Sidonului. Și intrând în casă voia nimene să nu știe, și nu putea să se ascundă; 25. ci îndată auzind o muiere de dânsul, a cărei fică avea duh necurat, intrând la el a căzut la picioarele lui; 26. iar muierea era elină, sirofeniciană după neam. Și l-a rugat pe el ca să scoată dracul din fică sa. 27. Și zise ei: Lasă mai întâi să se sature fiil; căci nu e bine a lua pâinea fiilor și a o arunca cânilor. 28. Iar ea răspunse și zise lui: Da, Doamne; dar și câni sub masă mănâncă din sfărîmăturile fiilor. 29. Și zise ei: Pentru acest cuvânt mergi, eșit-a dracul din fică ta. 30. Și ducându-se în casa sa aflat-a pe fică sa zăcând în pat, iar dracul eșise. *De acolo*: din ținutul Genezaretului (6, 53); alții zic că din casa v. 17. provocându-se la ἀναστάς. Și Sidonului lipsește D.L.A. Ținuturile (τὰ ὄρια după NBDL.A; Recepta μεθόρια = hotare): partea aceea a Galileei care se hotărăște cu aceste două orașe. În casă: casa unui păgân. οὐδένα ἤθελε γινῶνα: nu voia ca cineva să știe că se află aci; deci avea intențiunea să nu facă minuni. *Să se ascundă*: pentru că vestea lui se lățise deja de mult. ἦς . . . αὐτῆς e evraizm (Win. p. 140. b.). *Elină*: o deosebește de fenicenele evreești. Variante sînt Συροφοίνισσα (Recepta), Συροφοινίσισσα (Lachmann), Συροφοινίσισσα, Σύρα Φοινίσισσα (Tischendorf); cf. Win. p. 90 sq. Adușul Σύρα exprimă: care aparține provinciei Siria, spre deosebire de Λιβοφοινίσις (Strabo 17, 3). *Maî întâi*: adică împărăția mesianică să va lași și la păgâni (Rom. 1, 16). *Pentru acest cuvânt*: deplina încredere. V. 30. Recepta citește: εὗρεν τὸ δαυμόνιον ἐξεληλυθὸς καὶ τὴν θυγατέρα βεβλημένην ἐπὶ τῆς κλίνης.

f) *Isus vindecă pe un surdomut*, 9, 31—37.

31. Și iarăș eșind din ținuturile Tirului veni prin Sidon la marea Galileei în mijlocul ținutu-

lui Decapolei. 32. Și aduseră la dânsul pe un surd grăind anevoe, și-l rugară ca să-și pună mânilor pe el. 33. Și luându-l pe el din mulțime deosebi, și-l-a băgat degetul în urechile lui și scuipînd i-a atins limba lui, 34. Și privind la cera suspînat, și zise lui: Efata, adecă deschide-te. 35. Și s'a-ă deschis urechile lui, și îndată s'a dezlegat legătura limbii lui, și vorbea bine. Isus din ținuturile Tirului trece prin ținuturile Sidonului, apoi ia direcțiunea spre miazăzi-răsărit, trece Iordanul, vine în hotarele celor 10 cetăți, nu departe de malul răsăritean al lacului Genezaret. Mt. 15, 30 sq. istorisește altă minune, iar Mc. relatează cea actuală și o are numai el. *Ca să-și pună mânilor pe el*: știu că Isus astfel tămăduiește. *μογιλάλος* = a grăi anevoe; (mut = ἄλαλος, מלן, Ex. 4, 10. Ps. 38, 14. Is. 35, 6). *Scuipînd*: pe pământ a face tină, cu care a uns apoi limba (Io. 9, 6). *Deosebi*: ca să nu fie împedecat îmbulzându-se poporul și să nu facă senzație. *A suspînat*; *Zigaben*: Apăsat fiind de suferințele omului. *ἔρφαθά* (הרפאת) e Ethpacl dela aram. פתפ; פ dela fine nu se pronunță, iar פ se asimilează lui פ. *Deschide-te*: subiectul e omul, avându-se în vedere auzul lui. *ai dzoaî* = urechile, ocură și la clasici. *Legătura limbii*: aceasta se consideră legată cu ceva. *ὄρθως* = bine; fără pedecă, nu mai produce tonuri ne'ntelese.

36. Și porunci lor se nu spună cuiva; iar cu cât mai mult le porunceă, cu atât mai vîrtos îl vesteau. 37. Și peste măsură se miraă zicînd: Bine a făcut toate, și pe surzi face să audă și pe cei muți să grăească. Isus nu poate împedeca ca vestea minunii să nu se lătească. *Lor*: care aduseseră pruncul (v. 32). Comparat. *περισσότερον* se gradează prin *μᾶλλον* (Win. p. 225). *Bine a făcut toate* se rapoartă la toate minunile lui Isus, căror apartine cea prezentă.

g) Isus satură patru mii de oameni, 8, 1—10.

(Mt. 15, 32—39).

1. În zilele acelea iarăș fiind mult popor și neavînd ce să mănânce chiemă pe învățaceii săi

și zise lor: 2. Mi-e milă de mulțime, că deja trei zile sînt cu mine și nu aū ce mîncă. 3. Și de-i voiū slobozi nemîncăți la casele lor, vor peri pe cale; și unii din ei veniseră de departe. 4. Și răspunseră lui învățăceii săi că de unde va putea cineva să sature pe atâția cu pîni aci în pustie? 5. Și întrebă pe ei: Cîte pîni aveți? Iar ei ziseră: Șapte. 6. Și porunci poporului se șadă pe pămînt; și luând cele șapte pîni mulțumind a frînt și dădu învățăceilor săi ca să le pună înaintea; și puseră înaintea mulțimii. 7. Și aveau puțini peștișori; și binecuvîntându-i i-a pus înaintea. 8. Și mîncară și se săturară, și luară rîmășița sfărîmăturilor șapte coșuri. 9. Iar erau ca la patru mil. și a slobozit pe ei. 10. Și îndată intrînd în corabie cu învățăceii săi a venit în părțile Dalmanuntei. *Iarăș* privește la 6, 34 arătînd că fapta de acolo s'a repetit. *Deja trei zile* (7, 36. 37): zilele de cînd s'a lătit vestea că este aci făcătorul de minuni (cf. Mt. 15, 32). V. 3. citesc unii ἕξωσι sau εἰσὶ, de preferit este însă ἕξασι — formă mai puțin uzitată a preterit. Isus nu voește a slobozi mulțimea pe nemîncate, atâtea pîni însă nu aveau aci ca să le poată da, iar fiind locul pustiū nici aveau dela cine să cumpere; de aceea întrebarea învățăceilor: *De unde va putea etc.* *Peștișori*: în jurul lacului peștii încă erau mîncarea de rînd. *Binecuvîntat*: a rostit rugăciune. *Dalmanunta* sat sau orașel aproape de Magdala, pe malul apusean al lacului Genezaret (Mt. 15, 39). Unii cred că ar fi satul de acum Delhemija, spre miazăzi de marea Galileii, deasupra locului unde se varsă Hieromax, spre răsărit de Iordan. Motivele ar fi că nu se spune că aū trecut de cealaltă parte a mării, apoi cele din v. 11 se întîmplă pe malul răsăritean.

h) *Fariseii cer semne; aluatul lor și al lui Isus, 8, 11—21.*

(Mt. 16, 1—12).

11. Și eșiră fariseii și începură a se disputa cu dînsul, cerînd dela el semn din cer, ispitindu-l pe el. 12. Și suspinînd cu duhul său zise:

De ce cere neamul acesta semn? Adevăr zic voue de să va da semn neamului acestuia. 13. Și lăsându-l pe ei iarăși intrând s'a dus de ceea parte. *Eșiră*: din sat în hotar fără a aștepta ca Isus să între în cetate. Ei încep disputa cu tendența de a încurca pe Isus cu întrebările ce le pun. *Suspînând cu duhul*: pentru necredința ce o dovedesc celor cer semn. *ἐὶ δοθῆσεται* e formă evreească la jurământ, căreia să dă totdeauna înțeles negativ (Win. p. 466. obs.). *Iarăș intrând*: în corabie, v. 10. *De ceea parte*: cea răsăriteană; sau după explicarea a doua a v. 10: apuseană.

14. Și ei uitaseră să iese pâni, și numai o pâne aveau cu sine în corabie. 15. Și poruncilor zicând: Căutați, păziți-vă de aluatul fariseilor și de aluatul lui Irod. 16. Și socoteau unul cătră altul că pâni nu avem. 17. Și cunoscând ziselor: Pentru ce socotiți că pâni nu aveți? Încă nu pricepeți nici înțelegeți? Aă încă impetrită este inima voastră? 18. Ochii având nu vedeți, și urechi având nu auziți, 19. și nu vă aduceți aminte când am frânt cele cinci pâni la cinci mii, și câte coșuri pline de sfărîmături ați luat? 20. Ziseră lui: Douăsprezece. Și când cele șapte pâni la patru mii, plinirea câtor coșuri de sfărîmături ați luat? Și ziseră: Șapte. 21. Și zise lor: Încă nu înțelegeți? *Li uitaseră*: învățaceii, cf. v. 10. *Numai o pâne* se află numai la Mc. *ὀψᾶτε* e absolut, și *de aluatul* etc. depinde numai de *păziți-vă*. *Fariseii și Irod* se numesc la un loc pentru că stăteau pe aceeaș treaptă în ținerea fățarnică a legilor tradiționale și desconsiderarea speranțelor poporului în viitor, ce dovediseră în atitudinea față de Isus. Irod se aminteste în locul saduceilor (Mt.), căci principiile lui frivole și desfrânate conglăsueau cu ale acestui partid. V. 16. citesc unii *ἔχουσι* în loc de *ἔχομεν*. Indicat. *ἔχουσι* în vorbire oblică zugrăvește mai vioiu (Kühner §. 595, 1). *πεπωρωμένην* e apozitie: aveți voi inima voastră ca una impetrită. La v. 20. cf. 6, 41. V. 21. avem variantă: *πῶς οὐ, πῶς οὐπω*, și *οὐπω* simplu. *Încă nu înțelegeți* relevează întrebarea din v. 17. exprimând mirarea că aceștia singuri nu și-au putut zice aceste.

i) *Isus vindecă un orb, 8, 22—26.*

Din vindecarea aceasta, păstrată numai la Mc., reesă că Isus nu mai voia să atragă poporul făcând minuni.

22. Și veni ră la Betsaida. Și aduseră la densusul pe un orb, și-l rugară să se atingă de el. 23. Și apucând pe orb de mână l-a scos pe el afară de sat, și scuihind în ochii lui, punându-și mânil pe el, l-a întrebat pe el de vede ceva. 24. Și ridicându-și ochii zise: Văd oamenii, căci ca copacii umblă. 25. Apoi iarăș puse mânil pe ochii lui, și-l făcu să se uite și era la loc, și vedea toate de departe. 26. Și-l trimise pe el la casa sa zicând: Să nu intri nici chiar în sat, nici să spui cui va în sat. *Betsaida* nu se poate hotări mai de aproape: cea de pe malul apusean (6, 45; *Teofilact, Zigaben*) sau nord-răsăritean. *Din sat* cf. 7, 33. *Scuipind în ochi*: a uns ochii cu scuipit (7, 33). *Din v. 24.* reesă că acesta nu era orb de naștere. În stadiul întâiu al redobândirii luminii ochilor obiectele li par neclare: oamenii i-se arată în mărimea copacilor. *Zigaben*: *Neperfect a tămăduit pe orb ca pe unul care era neperfect în credință; de aceea l-a și întrebat, de vede ceva, ca puținel văzând dela această măsură nică a vederii să creadă mai deplin, și să se vindece mai perfect; căci înțelept este tămăduitorul* (*Victor dela Ant., Teofilact*). διαβλέπειν = a fixa ceva; privirea aceasta fixă a fost urmarea vindecării, care o primi cu a doua punere a mânil din partea lui Isus. *Vedea*; imperf. ex primă starea durabilă. τηλαυγῶς propriu: strălucitor de departe (*Suidas*), arată că cel vindecat vede obiectele și în depărtare, deci căștigase lumina ochilor deplin. V. 26. μηδὲ — μηδέ: nici chiar — nici (*Win. p. 456*). Cel vindecat nu locuia în Betsaida; dar nici i-să permite să se întoarcă în satul său de unde venise cu Isus, iar dacă totuș s'ar duce atunci să nu spună nimenui despre vindecare (5, 4). Cuvintele *nici să spuă cui va în sat* lipsesc NBL, unele Min.; cele mai multe Min. aș: *Mergi în casa ta, și dacă vei fi intrat în sat, nimenui să nu spuă în sat*; D citește: *Mergi în casa ta și nimenui să nu spuă în sat* (εἰς τὴν κώμην).

j) Opiniunea mulțimii; mărturisirea învățăcelilor, 8, 27—30.

(Mt. 16, 13—16. Lc. 19, 18—26).

27. Și a eșit Isus și învățăceii săi în satele Cezareii lui Filip; și pe cale întreba pe învățăceii săi zicând lor: Cine zic oamenii că sunt? 28. Iar ei grăiră lui zicând că Ioan Botezătorul, și alții Ilie, iar alții că unul din proroci. 29. Și el îi întrebă pe ei: Iar voi cine ziceți că sunt? Răspunzând Petru zice lui: Tu ești Cristosul. 30. Și a oprit pe ei ca să nu spună nimănui de el. *Și a eșit*: din Betsaida (v. 22). *În satele*: locurile aparținătoare la teritoriul Cezareii lui Filip (Mt. 16, 13). *La unul din proroci* trebuie întregit *ești*. *Recepta* citește: *ἕνα τῶν προφητῶν* = corectură gramaticală. Ultimele cuvinte din răspunsul lui Petru și ce a zis Isus omit Mc. Lc., cf. Mt. 16, 17—19. *De el*: că e Mesia.

§. 63. Dela prezicerea morții până la călătoria la Ierusalim, 8, 31—9, 50.

a) Isus prezice moartea sa, 8, 31—9, 1.

(Mt. 16, 21—28. Lc. 9, 22—27).

31. Și începu să-l învețe pe ei că trebuie Fiul omului să pătimească, și să se va urgisi de bătrâni și de arhierii și de cărturari și să se va omori și după trei zile va învia. 32. Și grăea de față cuvântul. Și apucându-l Petru începu a-l certa. 33. Iar el întorcându-se și văzând pe învățăceii săi certă pe Petru și zise: Mergi după mine, satano, că nu cugeți cele ale lui Dumnezeu, ci cele ale oamenilor. *τῶν* se repețește înaintea fiecărei clase arătând că toți sunt vina în aceeaș măsură. *De față*: nu în enigme, ci fiecare putea scoate înțelesul cuvintelor lui; a cuvântului despre moarte și învierea sa. *Apucându-l Petru*: l-a luat la o parte. *A-l certa*: din motivul că mai marii poporului îl vor omori; Petru nu crede că Mesia poate fi omorât de oameni. *Și văzând pe învățăceii săi*: atitudinea lui Petru lesne putea sminti și pe ceilalți, de aceea Isus îl muștră.

34. Și chiemând mulțimea cu pe învățăceii săi zise lor: Celce voește să vină după mine, să se lapede de sine și să-și iee crucea sa și să vină după mine. 35. Căci cine vrea să-și mântuească sufletul său, îl va perde; iar cine va perde sufletul său pentru mine și pentru evanghelie, îl va mântui. 36. Căci ce folosește omului să dobândească lumea întreagă și să-și peardă sufletul său? 37. Căci ce va da omul schimb pentru sufletul său? 38. Căci cine se rușinează de mine și de cuvintele mele în acest neam preacurvar și de păcătos, și Fiul omului se va rușina de el când va veni întru mărirea Tatălui său cu sântii îngeri. 9, 1. Și zise lor: Adevăr zic voue că sunt unii din celce staū aici care nu vor gusta moarte până vor vedea împărăția lui Dumnezeu venită întru putere. Cuvintele aceste grăește Isus la Mt. 16, 24 cătră învățacei, Lc. 9, 23 cătră toți, după Mc. cătră popor și învățacei. V. 37. Recepta: ἡ τί δώσει ἄνθρωπος, Tischendorf τί γὰρ δοῖ (NB) ἄνθρωπος. Și de cuvintele mele: evanghelia predicată de Isus încă poate fi obiect al disprețului și batjocuririi. *Se rușinează . . . păcătos* (Mt. 12, 39); adiectivele exprimă: uriciune foarte mare este a se lăpêda de Isus întrun atare neam (cf. Mt. 10, 33. Lc. 9, 26). *Întru mărirea Tatălui* etc., adecă venirea aceasta e îmbinată cu judecata dumnezească. *Întru putere*: împărăția mesianică se va desvolta atunci, precum acuma nu se întâmplă (Mt. 16, 28. Lc. 9, 27).

b) Schimbarea la față a lui Isus, 9, 2—13.

(Mt. 17, 1—13. Lc. 9, 28—36; 2. Petru 1, 17 sq.)

2. Și după șese zile a luat Isus pe Petru și pe Iacob și pe Ioan, și i-a suit întrun munte înalt deosebi singuri. 3. Și s'a schimbat înaintea lor, și hainele sale s'aū făcut strălucitoare, foarte albe ca neaua, cum nălbitor pe pământ nu poate să nălbească. 4. Și s'a arêtat lor Ilie și Moisi, și erau grăind cu Isus. 5. Și răspunzând Petru zise lui Isus: Învățătorule, bine este că noi sūn-

tem aici, și se facem trei colibî, ție una și lui Moisi una și lui Ilie una. 6. Căci nu știea ce răspundea, că erau cuprinși de frică. 7. Și s'a făcut un nor umbrindu-î pe ei și s'a făcut glas din nor: Acesta este Fiul meu cel iubit, pe acesta se ascultați. 8. Și îndată privind împrejur n'a văzut pe nimene fără numai pe Isus singur cu dênșiî. V. 3. *ca neaua* lipsește NBCLA, mai multe Verz., *Origen* citește *ca lumina*. *Cum nălbitor pe pământ*: strălucirea aceasta nu se poate asemăna cu nimic pe pământ, pentru că aparține sferei suprapământene. *Că nu știea ce răspundea*: în momentul când începu să zică cele din v. 5; iar motivul este frica de care toți erau cuprinși. V. 6. citește unii viit. *τί λαλήσει*, alții *τί λαλήσῃ* sau *ἀποκρίθῃ*. *N'a văzut pe nimene*: din cei care fuseseră mai înainte.

9. Și pogorîndu-se ei din munte, poruncilor ca nimene să nu știe ceea ce văzuseră fără numai după ce Fiul omului se va scula din morți. 10. Și ei țineau întru sine cuvântul întrebându-se între sine, ce este a se scula din morți. În loc de *ἀπὸ τοῦ ὄρους* au BD *ἐκ τοῦ ὄρους*: muntele e punctul de plecare. *Cuvântul*: cele din v. 9, nu fapta schimbării la față. *Țineau*: n'a călcat porunca lui Isus, adică au tăcut asupra celor întâmplăte (7, 3. 4. 8). *Întrebându-se între sine*: cugetând asupra celor întâmplăte disputați numai între sine, dar nu și când erau de față străini. *Ce este a se scula din morți*: nu în genere învierea morților, ci: ce înțelege Isus când zice că el, Mesia, va învia din morți; așadar mai înainte va muri — ce învățăceii nu pot îmbina cu așteptarea că Mesia pășește cu pompă întemeind împărăția sa. D. unele Min. au *ὅταν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆ*. *Καὶ τὸν λόγον ἐκράτησαν πρὸς ἑαυτοῦς συνζητοῦντες* se leagă și explică diferit. Îmbinând *πρὸς ἑαυτοῦς* cu *συνζητοῦντες* înțelesul poate fi a): au ținut tare cuvântul lui Isus ce-l grăise, neconținut au cugetat asupra lui; b): cuvântul, adică porunca, a nu spune nimănui au ținut, dar între sine discutați asupra întrebării etc. c) alții leagă însă *πρὸς ἑαυτοῦς* cu *ἐκράτησαν*: au ținut în sine cuvântul, adică fapta schimbării la față; au tăcut asupra ei (= *εἰσησαν* Lc. 9, 36).

11. Și l-au întrebat pe el zicând: Căci zic fariseii și cărturarii că trebuie să vină mai întâiu Ilie? 12. Iar el zise lor: Ilie venind mai nainte tocmește toate. Și cum este scris de Fiul omului? Că multe va pătimi și va fi desprețuit. 13. Dar zic vouă că și Ilie a venit, și a făcut lui câte voiră, precum este scris de el. *ὅτι = τί ὅτι*; sau putem lua propoziția drept o zicere divulgată de cărturari în popor. *Antâiu*: înainte de întemeierea împărăției mesianice (Mt. 17, 10). V. 12. Isus aprobă învățătura cărturarilor că Mesia are înaintemergător, de aceea prezent. *tocmește* (*ἀποζημιώνεται*). Și cum este scris de Fiul omului: Ilie ca tocmitorul tuturor lucrurilor vine înaintea Mesiei; cum se întâmplă că acesta trebuie să sufere și să fie nebagat în seamă? Mântuitorul are în vedere Is. 53, 3 sq. Profetia, că Ilie pregătește calea, dispune pe toți la credință (Mal. 4, 5 sq.), cum se îmbină cu Mesia care pătimește? Răspunsul este v. 13. *Dar zic vouă* etc. Ilie Tișbitul va veni numai ca înaintemergătorul Mesiei când vine la judecată, iar Mesiei suferitor a mers înainte altul, Botezătorul, care, ca și Ilie, însuș a suferit. Variantă: *ἔξουθενώθη* și *ἔξουθενήθη*. Verbul *ἔξουθενοῦν* ori *ἔξουθεῖν* = a desprețui, a nu băga în seamă (Ps. 15, 4. 53, 6). Și Ilie... a făcut: Mesia a venit, dar și Ilie; s'a realizat cele închipuite 1. Reg. 19. Învățăceii se facă concluzia: mai reștează patimile Mesiei. Precum este scris să rapoartă la a făcut lui, nu la Ilie a venit (cf. Mt. 17, 11 sq.).

e) Isus vindecă un lunatic îndrăcit, 9, 14—29.

(Mt. 17, 14—21. Lc. 9, 37—43).

14. Și venind ei la învățăceii văzură mulțime multă împrejurul lor și pe cărturari disputându-se cu dênșii. 15. Și îndată tot poporul văzându-l pe el s'a mirat și alergând s'a închinat lui. Obiectul disputei urmează v. 16—18: încercările de a tămădui pe cel bolnav. Plur. *ιδόντες*... *ἔξεδραβήθησαν* e după colectivul *ὄχλος*. Motivul mirării este sosirea neașteptată a lui Isus; Zigaben etc. crede că avea încă strălucire dela schimbarea la față — ca Moisi (Ex. 34, 29).

16. Și i-a întrebat pe ei: Pentru ce vă disputați între voi? 17. Și răspunsul unuia din popor: Învățătorule, am adus pe fiul meu la tine că are duh mut, 18. și oriunde îl apucă îl zdrobește, și face spume și scârșnește dinții și se usucă; și am zis învățăcelilor tăi să-l scoată, și n'aș putut. 19. Iar el răspunzând lor zise: O neam necredincios, până când sunt la voi? Aduceți-l la mine. 20. Și-l aduseră la dânsul. Și văzându-l, duhul îndată l-a scuturat pe el, și căzând la pământ îl tăvălea spumând. În loc de *ἐπιρώτησεν τοὺς γραμματεῖς* (Recepta) trebuie citit *αὐτοῦς* și să rapoartă la mulțimea care-l eșise înainte; al doilea *αὐτοῦς* (A: *ἐαυτοῦς*, D *ἐν ἑαυτῶν*) la învățăceli. *Unul din mulțime* răspunde, pentru că cererea lui a produs disputa; este tatăl celui bolnav. *La tine*: credeam că te găsești cu învățăcelii tăi. *Duh mut* se numește după efect (v. 25). *Oriunde îl apucă*: când se înoesc atacurile (v. 25). *Îl zdrobește (ὀήσσει)*: înțelege convulziunile. *Face spume etc.*: băiatul, care e subiectul la *scârșnește dinții* și la *se usucă* (schimbare de subiect, Win. p. 528). Boala atacă sănătatea băiatului (cf. Lc. 9, 39). La v. 19. cf. Mt. 17, 17. *Și văzându-l*: băiatul vede pe Isus; sau luând demonul de subiect se explică atacul prezent. *L-a scuturat*: pe băiat (cf. Lc. 9, 42).

Conversația lui Isus cu tatăl băiatului are numai Mc. 21. Și întreabă pe tatăl lui: Câtă vreme este de când s'a făcut lui aceasta? Iar el răspunzând zise: Din pruncie; 22. și de multe ori și în foc l-a aruncat și în apă, ca să-l piardă pe el; ci de poți, ajută nouă fiindu-ți milă de noi. 23. Iar Isus zise lui: De poți? Toate sunt cu puțință celui ce crede. 24. Îndată strigând tatăl pruncului cu lacrimi zise: Cred; ajută necredinții mele. *ὥς* = ca; partic. de timp; alte mărturii au *ἐξ ὧ* (Rec.) sau *ἀπό ὧ* (CLΔ). *εἴ τι δύνη* e nomin. absolut (Win. p. 170. 3. 534. d.): tatăl crede că Isus poate numai să domolească boala, așadar: *Vezi cum nu avea credință neclătită* (Zigaben). *Nouă*: grăește capul familiei. *τὸ εἰ δύνη*: ce să atinge „de poți“; Isus întrebuintează cuvintele tatălui — deși nu le încuviințează — spre a-l

duce la adevărata cale a credinții: *Toate sânt cu puțință ce-luce crede. ei δύνη* e substantivat și i-s'a pus înainte τó. Recepta are τó ei δύνη πιστεύσαι (cuvântul din urmă lipsește NBCL Min. multe Verz.): de poți crede (iți voiü ajuta). V. 24. atât se declară gata a crede; se teme însă că credința lui nu e suficientă, roagă pe Isus să-l întărească.

25. Iar Isus văzând că năvălește poporul, porunci duhului necurat zicând lui: Duh mut și surd, eü iți poruncesc, eși dintrênsul și mai mult să nu întri întrênsul. 26. Și strigând și mult scuturându-l a eșit; și s'a făcut ca mort, cât mulți ziceau că a murit. 27. Iar Isus apucându-l de mână l-a ridicat pe el, și a stat. 28. Și intrând el în casă învățăceii lui îl întrebară deosebi: Că noi n' am putut să-l scoatem. 29. Și zise lor: Acest fel cu nimica nu poate eși fără numai cu rugăciune și post. *Eu* în opunere cu învățăceii. *Porunci duhului*: ca să evite adunarea mai mare a poporului care venea din toate părțile. *Și mai mult să nu întri întrênsul*: să înțeleg paroxizmele din timp în timp (v. 18); de acum înainte nu mai are această putere. *Și era ca mort*: băiatul. V. 26. citind *ζαράζας* și *σπαράζας* avem o construcție la înțeles închipuindu-și evangelistul *πνεῦμα* ca persoană (*δαίμων*); Recepta: *ζαράζαν, σπαράζαν*. V. 28 aflăm NBCL Min. *εισελθόντος αὐτοῦ*. Recepta (A) *εισελθόντα αὐτόν... ἐπηρώτησαν αὐτόν. ὅτι = τί, ὅτι*. Acest fel: de draci; nu se rapoartă numai la acest fel, nici la draci în genere, pentru că Isus dăduse deja învățăceilor puterea asupra acestora (6, 7. 13), ci soiul care imbină necredință cu boala. *Nu poate eși*: nu este alt mijloc spre a-l scoate (cf. Mt. 17, 21). *Și cu post* lipsește NB, dar să află ACDL, în cele mai multe Verz.

d) Isus prezice a doua oară moartea sa, 9, 30—32.

(Mt. 17, 22 sq. Lc. 9, 43—45).

30. Și eșind de acolo mergeau prin Galileea, și nu voia ca să-l știe cineva; 31. căci învăța pe învățăceii săi, și zicea lor că Fiul omului se va da în mâinile oamenilor, și-l vor omori pe el, și

după ce îl vor omori a treia zi va învia. 32. Iar ei nu înțelegeau cuvântul, și se temeauă să-l întrebe. *De acolo*: din ținutul Cezareii lui Filip (8, 27). *παρεπορεύοντο*: treceau prin Galileea, adică nu s'au oprit nicunde până la Capernaum (v. 33). Isus voia ca în această călătorie să fie singur cu învățăceii (*nu voia ca să-l știe etc.*), iar motivul este că avea să-l învețe și să le împărtășească multe. *Prezent. παραδίδοται* e pus pentru că sfatul dumnezeesc a hotărât deja, iar acum începe a se realiza. *Nu înțelegeau cuvântul*: nu puteau cuprinde spusele lui Isus în legătură cu speranțele lor mesianice.

e) *Învățăceii se dispută în privința rangului, 9, 33—50.*

(Mt. 18, 1—14. Lc. 9, 46—50. 17, 1 sq.).

33. Și veni ră în Capernaum. Și fiind ei în casa i-a întrebat: Ce disputați pe cale? 34. Iar ei au tăcut; căci pe cale se priciseră între oaltă cine e mai mare. 35. Și șezând a chemat pe cei doi sprezece, și zice lor: De voește cineva să fie întâiu, va fi mai pe urmă de toți și tuturor slugă. 36. Și luând un prunc îl puse în mijlocul lor, și luându-l în brațe zise lor: 37. Oricine va primi pe unul din acești prunci întru numele meu, pe mine mă primește; și oricine mă primește pe mine, nu mă primește pe mine, ci pe celce m'a trimis pe mine. *În casa*: a lui Petru (Mt. 17, 24. 18, 1). *Recepta are πρὸς ἑαυτοῦς* după *διελογίζεσθε*. *Cine e mai mare*: după rang în împărăția mesianică (Mt. 18, 1). *Va fi*: mai întâiu să devie atare (Mt. 20, 28). *Luându-l în brațe*: ca pruncul să fie mai puțin sficios între atâția bărbați. *Lă v. 37 cf. Mt. 18, 5.*

38. Și zise Ioan lui: Învățătorule, știm pe unul care întru numele tău scoate draci, care nu vine după noi, și l-am oprit, pentru că nu vine după noi. 39. Iar Isus zise: Nu l-opriți pe el; căci nimene nu este care va face putere întru numele meu și va putea încurând să mă grăească de rău; 40. căci cine nu e împotriva noastră, pentru noi este. *Întru numele tău*: în puterea acestuia, exprimân-

du-l. *Căci nimene nu este etc.*: harizmă e puterea de a scoate dracii întru numele lui Isus, dar presupune credința în puterea supranaturală a acestuia. Celce are această credință nu-l poate grăi de rău, deși credința lui trebuie încă dezvoltată; poate că nici nu ajunge la acel grad ca Isus să-i fie escluziv elementul de viață. De aceea adaugă: *Cine nu este împotriva etc.*
 Variantă: *contra voastră, pentru voi.*

41. Căci oricine va adăpa pe voi cu un pahar de apă întru numele, pentru că sunteți ai lui Cristos, adevăr zic vouă că nu va perde plata sa. *Pentru că sunteți ai lui Cristos* este motivul: pentru că sunteți învățăceii mei, așadar fac aceasta pentru mine. $\mu\omicron\upsilon$ după $\epsilon\upsilon\delta\upsilon\omega\alpha\tau\iota$ lipsește $\aleph\Delta\Lambda$ (cf. Mt. 10, 42). Acest v. cred unii că motivează pe *căci cine nu este împotriva noastră etc.*; alții îl leagă cu v. 37.

42. Și oricine va sminti pe unul din acești mai mici care cred, mai bine ar fi lui deși-l ar lega de grumazul său o piatră de moară mênată cu a-zini și s'ar arunca în mare. 43. Și de te va sminti pe tine mâna ta, tai-o; mai bine este să întri ciung în viață, decât având două mâni să mergi în gheena, în focul cel nestins. 44. Unde vermele lor nu moare, și focul nu se stinge. 45. Și de te va sminti piciorul tău, taiă-l; mai bine este să întri șchiop în viață, decât având două picioare să fii aruncat în gheena, în focul cel nestins. 46. Unde vermele lor nu moare și focul nu se stinge. 47. Și de te va sminti ochiul tău, scoate-l; mai bine este să întri cu un ochi în împărăția lui Dumnezeu decât având doi ochi să fii aruncat în gheena, 48. Unde vermele lor nu moare și focul nu se stinge. V. 42. e variantă: $\lambda\iota\theta\omicron\varsigma\ \mu\upsilon\lambda\iota\zeta\omicron\varsigma$ ($\Delta\Sigma$ Maiusc. Recepta; Lc. 17, 2). V. 44. 46 lipsesc $\aleph\text{BC}\Delta$ Min. unele Verz. În *focul cel nestins* exprimă judecata mâniei lui Dumnezeu. În aceleași Msse lipsesc v. 45 cuvintele *în focul cel nestins*, adause din v. 43. V. 48. e din Is. 66, 24, descrie durerile și chinurile iadului, 49. Căci fiecare să va săra cu foc și fiecare jertfă cu sare să va săra. 50. Bună e sarea; iar dacă sarea va fi nesărată, cu ce să va direge?

Aveți întru voi sare, și pace aveți între olaltă. Aceste cuvinte se află numai la Mc.; iar din *fiecare jertfă* etc. rezultă că Mântuitorul are în vedere ritul jertfelor în T. V. (Lev. 2, 13. Num. 18, 19; 2. Cron. 13, 5). Porunca aceasta a lui Isus o înțelegem mai bine dacă știm că sarea și în zilele noastre în orient este simbolul legământului¹⁾; iar l. c. e vorba de legământul cu Iehova, Dumnezeuul lui Israil, care-l sântește precum însuș e sânt — ce se arată foarte bine cu sarea, având putere conservatoare și curățitoare²⁾. *Căci* motivează cele precedente (v. 43—48), iar *fiecare* (πᾶς) se rapoartă la oamenii în genere. πῶς e dat. instrum. și însemnează focul curățitor al mizeriei, care e analogie la durerile ce cauzează lăpădarea de bunurile cele mai necesare. καί exprimă ce se întâmplă în *cu foc se va săra* după legea lui Dumnezeu (Lev. 2, 13). *Fiecare jertfă*: de care se vorbește în lege. ἀλισθῆσεται în amândouă locurile nu e viit., ci exprimă necesitatea (*trebuie, se se*; Win. 262. 6). *Și fiecare jertfă cu sare se va săra lipsesc* SBLA Min. — care omitere se explică pentru omiotel., căci Lev. 2, 13 era prea îndepărtat pentru glosatori. Mântuitorul arată că uniți cu Dumnezeu sunt care s'au curățit prin focul patimilor și al jertfel, prin sarea credinței și a dragostei. *Bună e sarea* etc., e luat din experiență și e trecere la zicerea din Lc. 14, 34, care Mt. 5, 13 se rapoartă la chemarea învățăceilor. Sarea pelângă cele două însușiri amintite (conservă și curățește) dă și gust mâncărilor în cari se pune. În acest înțeles simbolizează înțelepciunea. Învățăceii se nu fie amăgiți la păcat prin darurile și înțâietățile lor (v. 43—48), nici se se mândrească (v. 34) sau se fie nerăbdători (v. 38), căci atunci perd puțința de a fi plăcuți lui Dumnezeu; iar chemarea lor este de a fi sare altora. Contra acestor datorinți păcătuiseră învățăceii în cearta din v. 34 sq. *Întru voi*

¹⁾ Principii arabi incheie legămintele în chipul că fiecare pune sare pe pâine și zice; „Pace! Eu sunt prieten cu prietenii tăi, și dușman cu dușmanii tăi“, apō o mănca. Legământul acesta se numește „legământul sării“. Cel vechi vedeau în sare și simbolul curățeniei (Bähr, Symb. d. mos. Cultus II. p. 324 sq.).

²⁾ Nu pare verosimil ca Mc. să facă aluziune la întrebuintarea sării la jertfele T. V. deoarece serie pentru păgâno-creștini. De aceea e mai bună explicarea că autorul se rapoartă la sare ca mijlocul cu care oamenii dau gust mâncărilor și le fac plăcute. Și fiecare om poate deveni plăcut lui Dumnezeu prin focul ne-azurilor curățându-se de toată tina păcatului; de aceea trebuie aduse și cele mai mari jertfe când avem a ne opune păcatului (v. 43—48).

e corelat cu *între olaltă*: fiecare învățacel se nizuiească a păstra sarea întru sine și atunci va fi în pace cu ceilalți.

§. 64. Călătoria la Ierusalim, 10, 1—52.

a) *Despre desfacerea căsătoriei, 10, 1—12.*

(Mt. 19, 1—9).

1. Și de acolo sculându-se a venit în hotarele Iudeii și dincolo de Iordan, și iarăș s'a adunat mulțime la dânsul, și cum îndatina iarăș îi învăța pe ei. 2. Și apropiindu-se fariseii l-au întrebat de este slobod bărbatului să-și lase muiera, ispitindu-l pe el. *De acolo*: dela Capernaum, (9, 33). *Și dincolo de Iordan* determină pe *în hotarele Iudeii*; el se află acum în Perea; Recepta: *διὰ τοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου*. *Iarăș* are în vedere 9, 30 și nu contrazice, pentru că acolo Isus voia să fie singur, iar acum aflându-se afară de Galileea era potrivit să învețe poporul, deoarece călătorește la Ierusalim. La v. 2. cf. Mt. 19, 3.

3. Iar el răspunzând zise lor: Ce vi-a poruncit vouă Moisi? 4. Iar ei ziseră: Moisi a lăsat să se scrie carte de despărțire și să o lase. 5. Iar Isus zise lor: Pentru învêrtoșarea inimii voastre a scris vouă această poruncă. 6. Iar dela începutul făpturii bărbat și muieră i-a făcut pe ei. 7. Pentru aceasta va lăsa omul pe tatăl său și pe muma sa și se va lipi de muieră sa, 8. și vor fi cei doi un trup; că nu mai sânt doi ci un trup. 9. Deci ce a împreunat Dumnezeu, om să nu despartă. Espunerea evangelistului diferă încâtva de Mt. Aci Isus însuș se provoacă la legea mozaică, iar după Mt. fariseii fac aceasta. *Această poruncă*: a scrie carte de despărțire. *Bărbat și muieră i-a făcut*: creatorul; cf. Mt. 19, 4—8.

10. Și în casa iarăș l-au întrebat pe el învățacii lui de aceasta. 11. Și zise lor: Oricine își va lăsa muieră sa și va lua alta, preacurvește asupra ei. 12. Și dacă muieră lăsând pe bărbatul său se va mărita după altul, preacurvește. *εἰς τὴν*

oizlav: adică după ce intraseră acolo; cf. 13, 9; unde potrec acum, sau poate ca 7, 4. Recepta *ἐν τῇ οἰκίᾳ* e corectură gramaticală. V. 11. sq. grăște Isus către farisei — după Mt. *Asupra ei*: muierea lăsată, care este încă soție legitimă. Mc. scrie pentru păgâni, la care se îndatina ca și muieră să intențeze divorț, de aceea: *Și... lăsând pe bărbatul său*. Subiectul la *μοιχᾶται* e *γυνή*.

b) *Isus binecuvântă pruncii, 10, 13—16.*

(Mt. 19, 13—15. Lc. 18, 15—17).

13. Și aduseră la dânsul pruncii ca să se atingă de ei; iar învățăceii certau pe cei ce îi aduceau. 14. Și văzând Isus nu i-a părut bine și zise lor: Lăsați pruncii să vină la mine, și nu-i opriți pe ei; că unora ca aceștia este împărăția lui Dumnezeu. 15. Adevăr zic vouă, orî cine nu va primi împărăția lui Dumnezeu ca pruncul, nu va intra întrînsa. 16. Și luându-i în brațe i-a binecuvântat, puindu-și mâinile peste ei. *Ca să se atingă de ei*: credea că atingerea numai le va împărți binecuvântare. V. 15. Împărăția lui Dumnezeu se dezvoltă în celce are inimă copilărească, smerenie. *Teofilact*: *Care din exerciț au nerăutatea ce posed copiii dela fire. Puindu-și mâinile peste ei*: așa săvârșește binecuvântarea.

c) *Tânerul bogat, 10, 17—31.*

(Mt. 19, 16—30. Lc. 18, 18—30).

17. Și eșind el în cale, alergând oarecare și îngenunchind înaintea lui îl întrebă pe el: Învățătorule bune, ce voi face ca să moștenesc viața vecinică? 18. Iar Isus zise lui: Ce mă numești bun? Nimene nu este bun fără numai unul Dumnezeu. 19. Știi poruncile: Să nu preacurvești, să nu ucizi, să nu furî, să nu mărturisești strâmb, să nu păgubești, cinstește pe tatăl tău și pe mama ta. 20. Iar el zise lui: Învățătorule, aceste toate le-am păzit din tinerețele mele. 21. Iar Isus pri-

vind la el l-a iubit pe el și zise lui: Una îți lipsește: Du-te, vinde toate câte ai și dă săracilor, și vei avea comoară în cer, și luând crucea vino după mine. 22. Iar el întristându-se de cuvânt s'a dus scârbit; căci era având multă avuție. Și eșind: din casa v. 10. În cale: spre Ierusalim. Alergând și ingenunchind exprimă intențiunea serioasă a acestui bărbat (Mt. 19, 22. Lc. 18, 18). *Învățătorule bune*; la Greci era datina a se adresa fiecăruî cu „bunule“. Isus arată că la el nu se rapoartă acest cuvânt ca formulă de etichetă, ci el este aceasta ca Fiul večnic al celui care unic e bun. Cuprinsul v. 19 este luat din Ex. 20. 12—16 unde lipsește *să nu păgubești* — poate că resumează porunca a 10. din Decalog. Răspunsul tēnerului este adevărat, pentru că Isus nu-l desaproabă; se zice chiar că privind la el începe a-l iubi — vede un individ îngrijat de mântuirea sufletului, deși nu ajunsese la credința care toate covârșește, ce se vede din întristarea lui. *Luând crucea* (Mt. 16, 24) lipsește în cele mai multe mărturii, Itala, Vulg.

23. Și privind Isus împrejur zice învățăcelilor săi: Cât de anevoe vor intra în împărăția lui Dumnezeu cei ce au avuții. 24. Iar învățăcelii s'a mirat de cuvintele lui. Iar Isus iarăș răspunzând zise lor: Fiilor, cât de anevoe este să între în împărăția lui Dumnezeu cei ce se incred în avuții; 25. mai lesne este cămilei să treacă prin urechea acului decât bogatul să între în împărăția lui Dumnezeu. 26. Iar ei și mai mult se mirau zicând unul cătră altul: Și cine se poate mântui? 27. Căutând Isus la ei zise: La oameni e cu neputință, dar nu la Dumnezeu; căci toate sunt cu putință la Dumnezeu. Atitudinea tēnerului bogat înd. amă pe Isus a descoperi primejdia avuției. În v. 24. lipsesc *NBA* înainte de *în împărăția lui Dumnezeu: care se incred în avuții*, se află însă *ABN*; ele domolesc înțelesul cuvintelor *cei ce au avuții*. Isus știe că rari sunt cazurile ca cel bogat să nu-și pună toată increderea în avuții, de aceea zice: *Mai lesne este etc.* τῆς înaintea lui τρυφᾶλιᾶς și χαρίδος lipsește *NACD*. Învățăcelii se spăimântă de aceste cuvinte și în-

treabă că, stând astfel lucrul, cine poate ajunge la mântuire? La răspunsul lui Isus cf. Mt. 19, 23—26.

28. Incepu Petru a grăi lui: Iată noi toate am părăsit și am venit după tine. 29. Zise Isus lui: Adevăr zic vouă, nimene nu este care a părăsit casă saŭ pe frați saŭ pe surori saŭ pe mumă saŭ pe tată saŭ pe copii saŭ țarină pentru mine și pentru evanghelie, 30. de nu va lua însutit acum în veacul acesta case și frați și surori și mumă și copii și moși cu goniri, și în veacul viitor vieață vecinică. 31. Iar mulți vor fi cei atâtai pe urmă și cei de pe urmă atâtai. V. 29. Recepta: ἀποζητεῖς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν. NBDΔ Min. Vulg. Itala lipsesc ἢ γυναικα înainte de ἢ τέκνα; apoi v. 30 γυναικας. În acest veac: înainte de venirea a doua a lui Isus. Veacul viitor: după venirea a doua. Însutit se specializează în case . . . moși, cari bunuri sânt spirituale, de aceea adausul cu goniri: chiar când ar fi cea mai mare nevoie și lipsă Cristos răsplătește prin darurile sale aci în biserică cece noi am pierdut în cele materiale (2. Cor. 6, 8 sq.); iar în împărăția mesianică urmează fericirea vecinică. Remunerația aceasta nu depinde de timpul chemării cuiva (cei mai nainte chemați lesne pot fi remunerați mai pe urmă și întors).

d) Isus prezice moartea sa a treia oară, 10, 32 - 34.

(Mt. 20, 17—19. Lc. 18, 31—33).

32. Iar ei erau pe cale suindu-se la Ierusalim, și mergea Isus înaintea lor, și se spăimântau, iar ceice mergeau după dânsul se temeau. Și luând iarăș pe cei doisprezece începu a spune lor cece erau să se întâmple lui, 33. că iată ne suim la Ierusalim, și Fiul omului se va da arhierilor și cărturarilor, și-l vor osândi pe el la moarte și-l vor da pe el păgânilor, 34. și ei îl vor batjocuri pe el și-l vor scuipi și l vor bate și-l vor omori, și după trei zile va învia. Erau pe cale privește la v. 17; iar ἦσαν are subiect pe οὐραβαίροντες, dar nu aparține aci. οἱ δὲ ἀκολουθοῦντες nu sânt o parte

din învățăceli, ci alții care veneau după Isus și învățăceli (10, 1. 46). Ei știu ce sfătuiseră mai marii în Ierusalim contra lui Isus. *Luând pe cei doisprezece*: numai acestora mărturișește Isus celece spusese deja de două ori despre patimile sale în Ierusalim; de aceea *iarăș* se rapoartă la 9, 31. V. 34. *Și ei*: păgânii. Recepta citește *τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ*.

e) *Rugămintea Zebedeizilor, 10, 35—45.*

(Mt. 20, 20—28).

35. Și veniră la dânsul Iacob și Ioan fiii lui Zebedei, zicând lui: *Învățătorule, voim să ne faci ceea ce vom cere dela tine.* 36. Iar el zise lor: *Ce voiți să vă fac vouă?* 37. Iar ei ziseră lui: *Dă-ne nouă ca unul de dreapta ta și celalalt de stânga ta să ședem întru mărirea ta.* 38. Iar Isus zise lor: *Nu știți ce cereți. Puteți bea paharul care eu voi bea, sau să vă botezați cu botezul cu care eu mă voi boteza?* 39. Iar ei ziseră lui: *Putem.* Iar Isus zise lor: *Paharul care eu voi bea îl veți bea, și cu botezul cu care eu mă voi boteza vă veți boteza;* 40. *iar a șede de dreapta mea sau de stânga mea nu-mi este dat mie să dau, ci celorce s'a gătit.* 41. Și auzind cei zece începură a se supăra pe Iacob și pe Ioan. 42. Și chiamându-i Isus zise lor: *Știți că celorce să pare că împărătesc între păgânii îi stăpânesc pe ei și cei mari ai lor îi domnesc pe ei.* 43. Iar între voi nu este așa; ci celce voește să fie mare între voi să fie vouă serv, 44. și celce voește să fie între voi întâiu, va fi tuturor slugă. 45. Căci și Fiul omului n'a venit să i-se slujească, ci să slujească și să-și dea sufletul său răscumpărare pentru mulți. *Vezi la Mt. diferența între acesta și Mc. în privința întrebătorilor. *Θέλετέ με ποιήσω*; constr. acuz. cu infin. după *Θέλειν* să cutropește că urmează conj. deliberat. (Win. p. 268. 4). *ἕξ ἀριστέρων* e formă mai rară și trebuie citită după ABDΛ. *δὸς ἡμῖν ἵνα*; ἵνα circumserie propoziția obiectului (9, 30). *Întru mărirea ta*: când tu vei fi ajuns la*

mărire, său: când şedem lângă tine să se reverse asupra noastră mărirea ta. Cuvintele *său cu botezul* etc. lipsesc la Mt. şi exprimă în altă imagine ceea ce se zice în *a bea paharul*: aceasta însemnează a primi dureri, aceea a se cufunda cu totul în ele. *Celorce s'a gătit*: de Tatăl (Mt. 20, 23). *Celorce se pare că împărătesc*: aceştia sînt recunoscuţi de păgânii ca stăpînitorii (Win. p. 570. c. cf. Gal. 2, 9). *Nu așa este între voi; este arată că principiul creştin începuse a lucra între învăţacei, e prezent.*

f) *Isus uindecă pe un orb în Ieriho, 10, 46—52.*
(Mt. 20, 29—34. Lc. 18, 35—43).

46. Şi veniră în Ieriho. Şi eşind el din Ieriho şi învăţaceii lui şi popor mult, şedeal lângă drum cerşind un orb, fiul lui Timeu, Bartimeu. 47. Şi auzind că este Isus Nazarineanul, începu să strige şi a zice: Fiul lui David, Isuse, milueşte-mă. 48. Şi-l certau mulţi să tacă; iar el şi mai mult striga: Fiul lui David, milueşte-mă. 49. Şi stînd Isus zise: Chiemaţi-l. Şi chemară pe orb zicînd lui: Îndrăzueşte, scoală, te chiamă. 50. Iar el lăpădându-şi haina sa sărind veni la Isus. 51. Şi răspunzînd zise Isus lui: Ce voeşti să-ţi fac? Iar orbul zise lui: Învăţătorule, ca să ved. 52. Iar Isus zise lui: Mergi, credinţa ta te-a mîntuit. Şi îndată a văzut, şi a mers după el pe cale. *Bartimeu* derivă dela מַרְטִינָי, devenise nume propriu şi e identic cu *fiul lui Timeu*. Artic. la *vîos*; dovedeşte că acest orb era mai apoi persoană cunoscută între creştinii. Poporul îl spune că este Isus, iar orbul îl agrăeşte cu *Fiul lui David* dovedind credinţa că Isus e Mesia. ἁβ-βουρί (רַבִּי) = *domnul meu, Domnule*; e mai mult ca רַבִּי. După el; insoţeşte pe Isus la Ierusalim.

§. 65. Petrecerea lui Isus în Ierusalim până la patimi,
11, 1—13, 37.

a) *Isus intră în Ierusalim, 11, 1—11.*
(Mt. 21, 1—11. Lc. 19, 29—44. Io. 12, 12—19).

1. Şi când se apropiară către Ierusalim, către Betfage şi Betania lângă muntele maslinilor,

trimite doi din învățăceii săi și le zice lor: 2. Mergeți în satul dinaintea voastră, și îndată intrând întrânsul veți afla un mânz legat, pe care nimene din oameni încă n'a șezut; dezlegați-l și-l aduceți. 3. Și de va zice cineva vouă: De ce faceți aceasta? ziceți: Domnului trebuiește, și îndată îl trimite încoace. 4. Și s'audusși aflară mânzul legat lângă ușă afară la răspântia căii și l-au dezlegat. 5. Și unii din celce stăteau acolo ziseră lor: Ce faceți că dezlegați mânzul? 6. Iar ei ziseră lor cum zisese Isus; și i-aulăsat pe ei. 7. Și aduseră mânzul la Isus, și au pus pe el vestmintele lor, și șezu pe el. 8. Și mulți așternură vestmintele lor pe cale, alții tăiară ramuri din țarine. 9. Și celce mergeau înainte, și care veneau pe urmă strigaă: Osana, bine este cuvântat celce vine întru numele Domnului; 10. bine este cuvântată viitoarea împărăție a părintelui nostru David, osana întru cei de sus. 11. Și a intrat în Ierusalim în templu; și privind toate, fiind ora înaintată, a eșit cu cei doi spre zece la Betania. *Cătră Betfage și Betania* determină mai aproape precedentele *cătră Ierusalim Muntele maslinilor* cf. Mt. 24, 3, nu aparține la *Betfage și Betania. Satul înaintea voastră*: Betfage care era ultima stație la Ierusalim. *Pe care nimene din oameni n'a șezut*; spre scopuri sante se luau numai animale nefolosite (Num. 19, 2. Deut. 21, 3; 1. Sam. 6, 7); cf. Mt. unde se adauge *azin* și profetia Zahariei; aceste lipsesc și la Lc. *Răspântia căii* (ῥή, τὸ ἀμφοδός—ν): este calea împrejurul curții. *Au lăsat pe ei*: se dezlege mânzul și se-l ducă cu sine. V. 7. Recepta citește ἡγαγον în loc de φέρουσι (cf. Mt. 21, 8). Tischendorf v. 8. ἄλλοι δὲ στοιβάδας, κόψαντες ἐξ τῶν ἀγρῶν: alții așterneau ramuri și frunză, cari le tăiaseră din țarinele dimprejur; iar Recepta: ἄλλοι δὲ στοιβάδας ἔκοπτον ἐξ τῶν δένδρων καὶ ἰστροώνυμον εἰς τὴν ὁδόν. *Viitoarea împărăție a părintelui* etc.; așteptau restabilirea acesteia prin Mesia (Ezech. 34, 23. Ier. 30, 9): împărăția mesianică care începe acum; cuvintele aceste le are numai Mc. ὀψίας . . τῆς ὥρας după ABDNT II; ὀπέ au

NCL.A. Numai Mc. deosebește între ziua intrării lui Isus în Ierusalim — când petrece în treacăt în templu — și ziua a doua când îl curățește.

b). *Isus blastemă smochinul; curățirea templului, 11, 12—26.*

(Mt. 21, 12—22. Lc. 19, 45—48. 21, 37).

12. Și a doua zi eșind ei din Betania a flămânzit. 13. Și văzând un smochin de departe având frunze, a venit, doar va afla ceva întrânsul, și venind la el nimic n'a aflat fără numai frunze; căci nu era vremea smochinelor. 14. Și răspunzând zise lui: Să nu mai mănânce nimene de acum înainte rod din tine în veac. Și auziră învățăceii lui. *A doua zi:* Luni iese Isus cu învățăceii; el a văzut frunze, crede să afle ce arăta exteriorul. Aceasta nu află însă loc, Isus îl face imaginea Ierusalimului și a poporului care la aparență avea dreptatea legală, dar nu aduce rod, cf. Mt. 21, 18 sq. și *ἄρα* cu viit. indic. (Win. p. 282. 414.); între aceste împrejurări avea frunze (cf. Mt. 21, 19). *Nu era vremea smochinelor* explică de ce Isus n'a aflat rod. *Și răspunzând zise:* pomului, care nu i-a dat roade. Evangelistul adaugă că învățăceii au auzit cuvintele lui Isus; pregătește v. 21.

15. Și venirea în Ierusalim. Și intrând în templu începu a scoate pe cei ce vindea și cumpăra în templu, și a răsturnat mesele schimbătorilor de bani și scaunele celor ce vindea porumbi, 16. și nu lăsă ca cineva să ducă vase prin templu, 17. și învăța și zicea lor: A nu este scris că casa mea casă de rugăciune să va chema pentru toate popoarele? Iar voi ați făcut-o peșteră tâlharilor. 18. Și auziră arhierii și cărturarii, și căuta cum să-l piardă pe el; că se temeau de dânsul, pentru că tot poporul se mira de învățătura lui. 19. Și făcându-se seară a eșit afară de cetate. La v. 15. cf. Mt. 21, 12. *Nu lăsă etc.:* era deci datina a trece prin edificiile templului cu vase pentru trebuința de toate zilele, ca să nu ocolească. Isus oprește aceasta, căci templul și edificiile sale sunt sante. *Pentru toate popoarele:* Is. 56,

7.; iar evangelistul face acest adaus pentru păgâni, care încă consideraū templele de locuri cari nu pot fi profanate; aceasta fac acum Iudeii. La v. 17. cf. Mt. 21, 13. *Că se temeaū de el* motivează pe *cum*: încă nu erau hotărâți asupra chipului în care se omoară pe Isus; iar frica lor are motivul în vaza ce avea acesta la popor, *care se mira etc. Învătătura lui* (Isus) nu se poate raporta numai la v. 16. 17, ci la o parte mare a activității lui de până acum. La v. 19. cf. Mt. 21, 17 — după care loc s'a dus la Betania petrecând noaptea acolo. El făcu aceasta spre a scăpa de cursele dușmanilor, apoi fiind mulți pelerini nu toți aveau loc în cetate, ci de seară mergeau în satele învecinate.

20. Și trecând dimineața vезură smochinul uscat din rădăcini. 21. Și aducându-și aminte Petru zise lui: Învătătorule, iată smochinul pe care l-ai blăstemat s'a uscat. 22. Și răspunzând Isus zise lor: Aveți credință în Dumnezeu. 23. Adevăr zic voue că oricine va zice muntelui acestuia: Ridică-te și te aruncă în mare, și nu se va îndoi întru inima sa, ci crede că se va întâmpla ce zice, va fi lui. 24. Pentru aceea zic voue, ori-câte veți cere rugându-vă, credeți că ați primit, și va fi voue. 25. Și când stați rugându-vă, iertați de aveți ceva asupra cuiva, ca și Tatăl vostru cel din ceruri să vă ierte voue greșelile voastre. 26. Că de nu veți ierta voi, nici Părintele vostru cel din ceruri nu va ierta greșelile voastre. *Vezură*: învățaceii; este o întâmplare miraculoasă, pentru că smochinul și tăindu-se păstrează verdeața timp îndelungat; cf. Mt. 21, 18—22. *Aducându-și aminte*: de blăstémul de ieri. *Zise lor*: învățaceilor. *Credință în Dumnezeu* cf. Act. 3, 16. Rom. 3, 22. Gal. 2, 20. 3, 22. *Pentru aceea*: având credința tare această putere etc. *Ați primit* (ἐλάβετε după NBCL): în sfatul lui Dumnezeu deja ați primit, dacă cereți nimic îndoindu-vă; *Recepta λαμβάνετε*, — corectură, ne'ntelegând preteritul. În legătură se pune cu rugăciunea iertarea greșelilor aproapelui, care ne garantează că Tatăl așa va ierta ale noastre, cf. Mt. 6, 14 sq. *Când stați* cf. Mt. 6, 5. V. 26. lipsește

8BLSA Min.; il are Recepta, ACDE. *οὐκ ἀφίετε* în loc de *μη ἀφίετε* (cf. 1. Cor. 7, 9; Win. p. 444, 2.).

c) *Sinedriștii întrebă pe Isus asupra puterii cu care lucră, 11, 27—33.*

(Mt. 21, 23—27. Lc. 20, 1—6).

27. Și aă veniti iarăș la Ierusalim. Și umblând el în templu venit-aă la dănsul arhieriei și cărturarii și bătrânii, 28. și ziseră lui: Cu ce putere faci aceste? sau cine ți-a dat ție această putere ca să faci aceste? 29. Iar Isus zise lor: Vă voiî întreba pe voi un cuvânt, și să-mi răspundeți, și vă voiî spune vouă și eu cu ce putere fac aceste. 30. Botezul lui Ioan din cerera sau dinoamenî? răspundeți-mi. 31. Și eugetaă întru sine zicând: De vom zice: Din cer, va zice: Pentru ce dar nu ați crezut lui? 32. Dar să zicem: Dinoamenî? Se temeă de popor; căci toți țineaă pe Ioan că cu adevărat a fost proroc. 33. Și răspunzând ziseră lui Isus: Nu știm. Și Isus zise lor: Nicî eu nu vă spun cu ce putere fac aceste. *Iarăș* privește la v. 15. Isus petrece în templu și învață (Mt. 21, 23. Lc. 20, 1). *Umblând* arată că Isus n'a dat ană la interpelare. *Cu ce putere faci aceste*: curățești templu, învești poporul. Isus declară că le va spune cine l-a plenipotențat să lucre, dacă mai întâi îi vor răspunde întrebarea. *Și eu vă voiî răspunde*; și e consecutiv. V. 32. Recepta *ἀλλ' ἐὰν ἀπομην.* Căci se temeă de popor a adaus evangelistul, pentru că cu greu vor fi mărturisit sinedriștii aceasta față de popor. Mai multe Min. și Verziuni citesc *φοβούμεθα* în loc de *ἐφοβοῦντο* — corectură după Mt. 21, 26. La atracțiunea *Ἰωάννην ... ὅτι* Win. p. 581. 5. a.

d) *Parabola despre viier, 12, 1—12.*

(Mt. 21, 23—46. Lc. 20, 9—19).

1. Și începui a grăi lor în pilde: Un om a sădit vie, și a îngrădit-o cu gard, și a săpat teasc

și a zidit turn, și a dat-o lucrătorilor, și a călătorit. 2. Și la vreme a trimis o slugă la lucrători, ca să iee dela lucrători din roadele viei. 3. Și apucându-l pe el l-a-ă bătut și l-a-ă slobozit deșert. 4. Și iarăș a trimis la ei altă slugă; și acestuia a-ă spart capul și l-a-ă batjocurit. 5. și a trimis pe altul; și pe acela l-a-ă omorît, și pe mulți alții, pe unii bătându-l, pe alții omorîndu-l. 6. Avea încă un fiu iubit; trimise mai pe urmă pe acela la dênșii zicând că se vor rușina de fiul meu. 7. Iar acei lucrători ziseră între sine că acesta e moșteanul; veniți să-l omorim, și a noastră va fi moșia. 8. Și luându-l pe el l-a-ă omorît și l-a-ă aruncat afară de vie. 9. Ce va face stăpânul viei? Veni-va și va perde pe lucrători, și va da viea altora. 10. A-ă nu a-ă citit scriptura aceasta: Piatra care a-ă lăpădat-o ziditorii, aceasta s'a făcut în capul unghiului; 11. dela Domnul s'a făcut aceasta și e minunată în ochii nostri? 12. Și căuta-ă să prindă pe el, și se teme-ă de mulțime; căci cunosc-ă că pentru ei a zis pilda aceasta. Și lăsându-l pe el s'a-ă dus. *Și începu*: după ce dădu răspuns sinedriștilor. *Lor*: sinedriștilor. *ὑπολήμιον* este putina așezată sub teasc (*ληνός*) ca să se scurgă vinul. *La vreme*: roadelor (Mt. 21, 34). Înainte de a-ă spart capul citesc unii bătându-l cu pietri; cari cuvinte lipseșc *NBDL* și par a fi împrumutate din Mt. 21, 35. Verbul *κεφαλαίου* are aci înțelesul lui *κεφαλίζω*. La pe mulți alții trebuie suplinit un verb din particip. următor: a-ă maltrat. În urmă trimite stăpânul viei și pe unicul fiu. *L-a-ă omorît și l-a-ă aruncat* (trupul) *afară de vie*; lăpădarea urmează după ucidere exprimând tratărea neomenească, cf. Mt. 21, 39. La întrebarea din v. 9. Isus răspunde: *Veni-va și va perde* etc.; după Mt. răspund dușmanii. *Scriptura* cf. Lc. 4, 21. Io. 19, 37. Acta 1, 16 etc.: atitudinea voastră față de mine dovedește că voi nu înțelegeți acel loc (cf. Mt. 21, 42). *Cunosc-ă că pentru ei*: arhieriei înțeleg că parabola se rapoartă la ei; subiectul sânt sinedriștii din 11, 27. Aceasta îi înverșunează și mai mult contra lui Isus; ei caută să-l

prindă, dar se tem de popor, să-și execute planul acum îndată; de aceea: *Și lăsându-l pe el etc.*

e) *Despre plățirea dării; învierea morților, 12, 13—27.*

(Mt. 22, 15—33. Lc. 20, 20—40).

13. Și auz trimis la dânsul pe unul din farisei și irodiani ca să-l prindă în cuvânt. 14. Și venind ziseră lui: Învățătorule, știm că ești adevărat și nu-ți e grijă de nimene; căci nu cauți la fața oamenilor, ci înveți după adevăr calea lui Dumnezeu; cade-se a da dare cezarului sau nu? Să dăm sau să nu dăm? 15. Iar el cunoscând fățărnicia lor le zise: Ce mă ispitiți? Aduceți-mi un denar, ca să ved. 16. Iar ei auz adus. Și zise lor: Al cui e chipul acesta și scriptura? Iar ei ziseră: Ale cezarului. 17. Iar Isus zise lor: Cele ale cezarului dați cezarului și cele ale lui Dumnezeu lui Dumnezeu. Și s'au mirat de dânsul. *Auz trimis*: cei din 11, 27. *ὕνα αὐτόν ἀγορεύων λόγον* propriu: să facă vânătoare, asupra lui cu cuvântul, adică cu o întrebare să-l prindă. V. 14 se întreabă de motivul obiectiv al plățirii dării, de aceea *οὐ* — a doua oară exprimă o maximă subiectivă, de aceea *μή* (Win. p. 442). Fățărnicie era pornirea lor pentru că voiau să piardă pe Isus, deși își dau aerul că cer instrucție. Compozit. *ἔξεθαύμαζον* arată gradul mirării, iar imperf. durată ei.

18. Și auz venit la dânsul saduceii, care zic că nu este înviere; și l-au întrebat zicând: 19. Învățătorule, Moisi a scris nouă, că de va muri fratele cuiva și-l va rămâne muiere și nu valăsa fecior, ca să iee fratele lui pe muiere și să ridice sămânța fratelui său. 20. Șapte frați erau, și cel dântâiu a luat muiere, și murind nu a lăsat sămânță. 21. Și al doilea a luat-o pe ea, și a murit nelăsând sămânță; și al treilea așijderea. 22. Și cei șapte nu auz lăsat sămânță. Mai pe urmă de toți a murit și muierea. 23. La înviere, când vor fi înviați, a cărui din ei va fi muierea? căci șapte

aă ținut-o pe ea. 24. Zise Isus lor: Aă nu rătăciți voi pentru aceasta neștiind Scripturile nici puterea lui Dumnezeu? 25. Căci când vor învia din morți, nici se vor însura nici se vor mărita, ci sânt ca ângeri în ceruri. 26. Iar de morți că se vor scula, nu ați citit în cartea lui Moisi în rug cum grăi Dumnezeu zicând lui: Eă sânt Dumnezeu lui Avram și Dumnezeu lui Isac și Dumnezeu lui Iacob? 27. Nu este Dumnezeu morților ci al viilor. Mult rătăciți. *Οτινες*: care, precum este cunoscut. *Moisi a scris nouë*: Deut. 25, 5. *iva* în dispoziția legislatorului introdusă cu *οτι* exprimă o poruncă, voință energetică (Win. p. 295. 5.). V. 21. citesc unele mărturii: *și nici acesta nu a lăsat sămânță. Al treilea așijderea*: a luat-o și a murit fără urmași. V. 22. există un text mai lung: *Și cei șapte aă luat-o pe ea și nu aă lăsat sămânță. εσχατον* e adiect. neutr. întrebuintat ca adverb, de care depinde apoi genit. masc. *πάντων*. *Când vor fi înviați* (lipsesc în unele Msse — închipuindu-se ca subiect oamenii în genere păreaă superflue): cei șapte bărbați și miera. *Pentru aceasta* se rapoartă la propoziția participială următoare arătând că ei nu cunosc Scripturile, nici puterea lui Dumnezeu care la înviere va preamări trupurile oamenilor. V. 25. Variante: *γαμίζονται, γαμίσκονται* (Recepta), *εγαμίσκονται* (A F H Min.). În rug determină în cartea lui Moisi; partea unde e vorba de rug (Ex. 3, 6). *βάτος* aici excepțional e masc. Tischendorf a șters după *ΝΑCΣ* artic. înaintea lui *Θεός*; după altele *Θεός* înaintea lui *ζώντων* și *εμείς οὖν* înaintea lui *πολύ πλανᾶσθε* (Recepta).

f) Porunca cea mare, 12, 28—34.

(Mt. 22, 34—40).

28. Și s'a apropiat la dânsul unul din cărturari, care auzise pe ei disputând cu el, văzând că bine le-a răspuns, l-a întreat pe el: Care poruncă este ântâia între toate? 29. Isus răspunse că ântâia este: Ascultă Israile, Domnul Dumnezeuul nostru Domnul unul este, 30. și se iubești pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima

ta și din tot suletul tău și din tot cugetul tău și din toată puterea ta. 31. A doua aceasta: Să iubești pe aproapele tău ca însuși pe tine. Mai mare decât aceste altă poruncă nu este. 32. Și zise cărturarul lui: Bine, învățătorule, adevărat ai zis că unul este și altul nu este afară de densul. 33. Și a iubi pe el din toată inima și din toată mintea și din toată puterea, și a iubi pe aproapele ca pe sine însuș mai mult este decât toate arderile de tot și jertfele. 34. Și Isus, văzând că i-a răspuns cu înțelepciune, zise lui: Nu ești departe de împărăția lui Dumnezeu. Și nimene n'a mai îndrăznit să-l întrebe pe el. *Văzând* (unii citesc *ιδών*; alții *ειδώς*): exprimă impresiunea ce a făcut-o răspunsul Mântuitorului din conversația precedentă. *πάντων* e neutr., nu însemnează numai poruncile, ci tot ce se poate porunci. V. 29. sînt variante: *ὅτι πρώτη πασῶν τῶν ἐντολῶν*, *ὅτι πρώτη πάντων ἐντολή*; *ὅτι πρώτη πάντων τῶν ἐντολῶν*. La citatul din Deut. 6, 5 evangelistul adaugă *Ascultă Israile etc.*, cu cari cuvinte începe rugăciunea de dimineața și seara, îl lărgeste apoi cu *din toată puterea ta* (cf. Lc. 10, 27). V. 31. *Recepta: și a doua asemenea aceasta*; Lachmann: *și a doua asemenea acesteia*; mai probabilă este a lui Tischendorf. (cum am tradus). *Bine* aparține la *ai zis*. Cărturarul recunoaște că pe baza descoperirii T. V. un Dumnezeu este, pe care omul să-l iubească mai presus de toate; că toți membrii legământului sînt egali înaintea lui Dumnezeu, deci trebuie să se iubească între sine. *Că unul este*: Dumnezeu. *Mintea* e pusă în loc de suflet; adausă lângă *inima* spre a arăta că direcția inimii trebuie să fie clară și conștientă. *Toate* aparține la *arderile de tot și jertfele*. Jertfele sînt numai tipuri ale jertfei interne adevărate, când omul se jertfește pe sine lui Dumnezeu (1. Sam. 15, 22. Ps. 40, 7. Os. 6, 6). *ιδών αὐτὸν ὅτι* e atracțiune ca 11, 32 (Gal. 4, 11). *Nu ești departe etc.*: Isus îl încurajează ca în cunoștința sa să nu contenească, ci să progreseze și așa să devină membrul împărăției lui Dumnezeu. Dușmanii lui Isus observă că el combate toate întrebările ce i-le pun, de aceea hotărăsc a nu-l mai întreba. Diferența între Mt. și Mc. dispăre dacă înțelegem *πειράζειν* intențiunea celorce l-au trimis, nu a întrebătorului.

g) *Isus întreabă de Mesia, 12, 35—37.*

(Mt. 22, 41—46. Lc. 20, 41—44.)

35. Și răspunzând Isus zise învățând în templu: Cum zic cărturarii că Cristos este Fiul lui David? 36. Însuș David a zis în Duhul sânt: Zis-a Domnul Domnului meu: Șezi de dreapta mea până ce voi pune pe dușmanii tăi scaunel picioarelor tale. 37. Însuș David îl numește Domn, și de unde este lui fiu? Și mult popor bucuros asculta pe el. *Răspunzând:* dușmanii tac, iar Isus începe a grăi. *Învățând în templu:* fiind mult popor, deși are în vedere pe cărturarii prezenți. *Cum zic:* în ce chip se poate aduce în legătură învățătura cărturarilor că Mesia e fiul lui David cu cuvintele acestuia, care îl numește Domnul său? *De unde:* cum se întâmplă că-l numește fiul său? Cuvintele lui Isus plac poporului care-l ascultă.

h) *Isus ferește de cărturari, 12, 38—40.*

(Mt. 23, 6—14. Lc. 20, 45—47.)

38. Și în învățătura sa zise: Păziți-vă de cărturari, cărora le place să umble în supravestminte și salutările în târguri 39. și jețurile dântăi în sinagoge și locurile dântăi la ospete; 40. care mănâncă casele văduvelor și întru arătare mult se roagă, aceștia vor lua cu atât mai grea judecată. *În învățătura sa:* când înveța poporul zise între altele și aceste. De θελόων depind περιπατεῖν și următoarele 3 acuz. *Casele văduvelor; Teofilact.: Pe sub ascuns intră la femeile lipsite de ajutor ca cum le-ar fi tutori. Întru arătare (fățarnicie); contrast la realitate; așa caută ei a-și ascunde lăcomia. Mai grea judecată; Victor dela Ant.: Cui cât mai mult îi cinstește poporul și ei cinstea o întrebuițează spre pagubă, cu atât mai mult vor fi osândiți; căci cei puternici cu putere vor fi examinați.*

i) *Darul văduvei, 12, 41—44.*

(Lc. 21, 1—4.)

41. Și șezând el înaintea vistieriei privea cum poporul arunca bani în vistierie. Și mulți

avuți aruncară mult; 42. Și venind o văduvă săracă aruncă două lepte, ce este un cvadrant. 43. Și chiamând pe învățăceii săi zise lor: Adevăr zic vouă că această văduvă săracă a aruncat mai mult decât toți care au aruncat în vistierie; 44. căci toți au aruncat din prisosința lor, iar aceasta din lipsa sa a aruncat tot ce a avut din toată averea sa. La *vistierie* cf. Io. 8, 20. (*Iosif Flaviu*, Antiq. 19, 6, 1). *Leptonul* era cea mai mică monetă, $\frac{1}{8}$ de as roman. *Două lepte*: evangelistul arată că văduva ar fi putut ține un lepton. Dispoziția aceasta a femeii a dăruii templului toată averea sa îndeamnă pe Isus a spune învățăceilor mări-mea darului.

j) *Isus prezice căderea Ierusalimului; revenirea sa, 13, 1—37.*

(Mt. 24, 1—42. Lc. 21, 5—36).

Sfârșitul lucrării lui Isus în Ierusalim este cuvântarea despre a doua lui venire. Unul din învățăceii atrage atențiunea lui, iar el stând pe muntele olivilor arată semnele cari vor premerge risipirii templului.

1. Și eșind el din templu, zice lui unul din învățăceii săi: Învățătorule, vezi ce fel de pietri și ce fel de zidiri. 2. Și Isus zise lui: Vezi aceste zidiri mari? Nu se va lăsa piatră pe piatră, care nu se va desface. 3. Și șezând el în muntele maslinilor înpreajma templului, îl întrebară pe el deosebi Petru și Iacob și Ioan și Andrei: 4. Spune nouă, când vor fi aceste? Și ce semn va fi când se vor plini aceste toate? *Unul din învățăceii*; nu se spune care; fără îndoială este că nu unul din cei amintiți mai apoi (v. 3). *Ce fel de pietri*; Irod poruncise a se pune în substrucțiunea templului pietri de dimensiuni foarte mari. *Iosif Flaviu* (Antiq. 15, 11. 3) descrie templul; el zice că periferia era 4 stadii; templul însuș (*ὁ ναός*) era din blocuri mari de marmoră aurită; întreg edificiul era foarte pompos și impresiona deosebit (Bell. jud. 5, 5. 6). *Vezi aceste zidiri* exprimă mirarea, de care e cuprins întrebătorul. *ὁ μὴ* cu conj. aor. Win. p. 471. 3. Mc. în această anunțare a

risipirii Ierusalimului se deosebeste încâtva de Mt.; el tradează mai mult tendența (v. 5: 9: 23: 33; 33: 35: 37) de a marca deosebirea credincioșilor de ceilalți, îndeosebi de poporul T. V. De aceea se și rostește această cuvântare din locul unde după Zah. 14, 4 (LXX) Domnul va crepa muntele maslinilor ca în valea așa formată să scape rămășița poporului lui Iehova din Ierusalim. *Aceste* (v. 4) se rapoartă la ruina templului; iar *aceste toate* la toate actele cari vor însoți ruinarea lui, la venirea Domnului și sfârșitul lumii, cf. Mt. 24. 3.

5. Iar Isus începu a zice lor: Vedeți ca să nu vă înșale cineva pe voi. 6. Mulți vor veni întru numele meu, zicând că eu sunt, și pe mulți vor amăgi. 7. Iar când veți auzi războaie și vești de războaie, nu vă turburați; căci trebuie să fie, ci încă nu e sfârșitul. 8. Căci se vor scula popor asupra poporului și împărăție asupra împărăției, vor fi cutremure pe unele locuri, vor fi foameți și turburări. 9. Începutul durerilor sunt aceste. Iar păziți-vă pe voi înșivă; vă vor da pe voi la judecatorii și în sinagoge vă vor bate și înaintea guvernatorilor și a regilor veți sta pentru mine, spre mărturie lor. 10. Și la toate neamurile trebuie mai întâiu să se predice evangelia. 11. Și când vă vor duce pe voi dându-vă, nu grijiți ce veți vorbi, ci ce să va da vouă întru acea oră, aceea grăiți; căci nu sunteți voi care grăiți, ci Duhul sânt. 12. Și va da la moarte frate pe frate și tată pe fecior, și se vor scula fii asupra părinților și-i vor omori pe ei. 13. Și veți fi urțiți de toți pentru numele meu; iar celce rabdă până în sfârșit, acela se va mântui. Aci se spun semnele cari preced risipirea Ierusalimului și sfârșitul lumii (Mt. 24, 4—9. 14. 10—13. Lc. 21, 8—19). *Că eu sunt*: Cristos. După *căci trebuie* urmează v. 8. altă propoziție motivătoare. *Întâiu yág* (v. 7.) motivează pe *nu vă turburați* iar al doilea (v. 8.) explică *veștile de războaie* etc. După *foameți* lipsește în unele Msse: *turburări*. *În sinagoge vă vor bate* este al doilea fel de maltratare între cele amintite (3) cari formează gradațiune: veți fi duși în sinagoge și cu bătae siliți a vă face membrii lor. *Spre mărturie*

lor să rapoartă la locuitorii și regi (2. Tim. 4, 17): așa vor lăți ei evangelia. Înainte de sfârșitul durerilor și al veacurilor trebuie să ajungă evangelia la toate popoarele, de aceea v. 10. La v. 11. cf. Mt. 10, 19. Lc. 12, 11. V. 12. cf. Mt. 10, 21 sq. *Celce rabdă până în sfârșit*: e statornic în mărturisirea credinței, cf. Mt. 24, 13.

14. Iar când veți vedea uriciunea pustiirii stând unde nu se cade, celce citește se înțelege, 15. atunci cei din Iudeea să fugă la munți, iar cei de pe casă să nu se pogoare nici să între se iee ceva din casa sa, 16. și care este la câmp să nu se întoarcă îndărăt să-și iee haina sa. 17. Vai de celece ați în pânțele și de celece lăptează în zilele acelea. 18. Iar vă rugați ca să nu fie fuga voastră iarna. 19. Căci vor fi zilele acelea nevoe ca care nu a fost dela începutul făpturii, care a zidit-o Dumnezeu, până acum și nici va fi. 20. Și de nu ar scurta Domnul zilele, nu s'ar mântui nici un trup; dar pentru cei aleși, pe care a ales, a scurtat zilele; cf. Mt. 24, 15—22. Recepta are după *pustiirii*: *ceace s'a zis de Daniil prorocul*; lipsesc însă *ABDL* Verz. — adaus din Mt. *ὁ εἰς τὸν ἀγρόν*: celce a mers afară la câmp. *Fuga voastră* lipsește *ABDL* Min. Itala Vulg.; în acest caz *să nu fie* are înțeles general despre nevoea prezisă. *Vor fi...nevoe*; substantivul pus în loc de adiectiv; e evraizm = vor fi pline de nevoi. La v. 20 cf. Mt. 24, 21 sq.

21. Și atunci de va zice cineva vouă: Iată aici Cristos, iată acolo, nu credeți. 22. Căci se vor scula mulți Cristoși mincinoși și proroci mincinoși și vor da semne și minuni ca să amăgească, de se poate, pe cei aleși. 23. Iar voi vedeți; toate vi-am spus vouă înainte. 24. Ci în zilele acelea după nevoea aceea soarele se va întuneca, și luna nu va mai da lumina sa, 25. și stelele vor fi căzând din cer și puterile cerii sunt în ceruri se vor clăti. 26. Și atunci vor vedea pe Fiul omului venind în nori cu putere multă și mărire. 27. Și atunci va trimite îngerii și va aduna pe aleșii săi din cele patru vânturi, dela marginea pământului.

tului până la marginea cerului. 28. Iar dela smochin învêțatî pilda. Când ramul e deja fraged și crește frunza, știți că aproape este vara: 29. așa și voi când vedeți aceste întâmplându-se, să știți că aproape este la ușă: 30. Adevăr zic voue că nu va trece neamul acesta până când aceste toate vor fi: 31. Cerul și pământul vor trece, iar cuvintele mele nu vor trece. 32. Iar de ziua aceea și de oră nimene nu știe, nici îngerii în cer, nici Fiul, fără numai Tatăl. Aci se tratează sfêrșitul lumii, Mt. 24, 23—36. Lc. 21, 25—33. La *atunci* cf. Mt. 24, 23. *Vor dausemne* după NABC, iar D are: *vor face*. Unele Msse. aŭciată înaintea lui *vî-am spus voue înainte* — adaus din Mt. Mt. 24, 27 sq. lipsește aci. V. 25 avem variante: *stelele vor fi căzând din cer și stelele cerului vor fi căzând*. Expresiunea *stelele... căzând* e mai pitorească și arată că acest fenomen nu se întâmplă întrun singur act. *Puterile cari sînt în ceruri*: puterile cari lucrează în și afară de aceste, Mt. 24, 39. *Aleși*: *sî*, după NABC; aceștia sînt în intimă comunitate cu Fiul omului. *Dela marginea pământului* etc.: dela un capăt al pământului până la celălalt, până unde pare că cerul îl atinge. Pământul se închipuește ca un plan înconjurat de cer. Vor fi deci adunați credincioșii de pe pământ și cei din cer (1. Cor. 15, 23; 1. Tes. 4, 13 sq.). La v. 28—31 cf. Mt. 24, 32—35. V. 32. exprimă că nicio creatură nu știe timpul când aceste se vor întâmpla. *Nimene*, adecă om; formează cu cele următoare gradațiune. *Fiul* nu știe ca om; cf. Lc. 2 52. Acta 1, 7. Mt. 8, 10. *Nici Fiul* lipsește la Mt.

33. Păziți-vă, priveghiați și vă rugați; căci nu știți când e timpul. 34. Ca un om care călătorind departe lăsându-și casa sa și dând putere slugilor sale, fiecărui lucrul său, și portarului porunci să privegheze. 35. Priveghiați deci; căci nu știți când vine domnul casei, seara sau la miezul nopții sau la cântatul cocoșului sau dimineața; 36. ca nu venind fără de veste să vă afile dormind. 37. Iar ce zic voue, tuturor zic, priveghiați. *Și vă rugați* din Recepta lipsește BD. *Când e timpul*:

potrivit a să plini cele prezise. V. 34: începe: *ca un om* asemănarea, care după propozițiunile participiale continuă în *și porunci portarului* etc., trece apoi v. 35. în vorbire directă fără să urmeze apodoză (adecă: așa: v. poruncesc voue: priveghiați). *Putere*: asupra casei și apartinențelor cari avea el însuș. *Lucrul său* se leagă strâns cu *fiecarui*: puterea primită nu o pot folosi la olaltă, ci fiecare în afacerile sale. *Și înaintea portarului* nu e copulă, ci = așijdere, arătând că funcțiunea lui este deosebi de mare importanță pentru toți. *Învățelei* se asemănă cu portarul care priveghează pentru cei din casă și așteaptă pe stăpânul său. *Seara, miezul nopții* etc. sunt cele 4 străji de noapte (Mt. 26, 34). Isus nu provoacă numai pe învățcel, ci pe toți credincioșii, de aceea *iar ce zic voue* etc.

PARTEA A DOUA.

Istoria patimilor, morții, învierii și înălțării
lui Isus, 14, 1—16, 20.

§. 66. Patimile lui Isus, 14, 1—15, 19.

a) Sfătul sinedriului; ungerea lui Isus; tradarea lui Iuda, 14, 1—11.

(Mt. 26, 2—16. Lc. 22, 1—6. Io. 12, 1—8).

1. Și erau paștele și azimele după două zile. Și căutați arhierii și cărturarii cum prinzându-l cu înșelăciune să-l omoare. 2. Căci ziseră: Nu la sărbătoare, ca să nu se facă răscoala poporului. *Paștele și azimele*: paștele cari sunt și sărbătoarea azimelor (cf. 3. Ezra 1, 10. 17. 19). V. 2. motivează sfatul din v. 1. Paștele sunt aproape, deci cu înșelăciune trebuie să-l înlăture, căci altcum în popor s'ar naște tumult. μήποτε cu indic. exprimă așteptarea sigură că ceva se întâmplă (Win. p. 468. 2. b. a).

3 Și fiind el în Betania în casa lui Simon leprosul, șezând el la masă venit-a o muiere având un vas de alabastru cu mir de nard curat de mult preț; și spărgând vasul l-a vărsat pe capul lui. 4. Iar erau unii care supărați ziceau întru sine: Pentru ce s'a făcut această pagubă a mirului? 5. Căci se putea vinde mirul mai mult decât cu trei sute de denari și să se dea săracilor; și se mâniau pe ea. 6. Iar Isus zise: Lăsați-o pe ea; de ce-i faceți supărare? Lucru bun a făcut cu mine. 7. Căci pe săraci pururea îi aveți cu voi și când voiți le puteți face bine, iar pe mine nu mă aveți pururea. 8. Ce a putut a făcut; mai înainte a apucat a-mi unge trupul meu spre îngropare. 9. Adevăr zic vouă, că oriunde se va predica evangelia în toată lumea, și ce a făcut aceasta se va spune întru pomenirea ei. 10. Și

Iuda Iscariot, unul din cei doisprezece, s'a dus la arhieriei ca să-l vindă pe el lor. 11. Iar ei auzind s'a u bucurat și au promis să-l dea argint; și căuta prilej cum l-ar vinde pe el. *Fiind el în legătură cu în casa lui Simon are înțelesul imperf. ἤλθε* începe o propoziție principală până la *πολυτελοῦς*, apoi cu *καί* începe a doua propoziție. Oleul de nard era cel mai prețuit, se prepara din planta nard care crește mai ales în India. Cel mai fin oleu se producea în Tars în Azia mică, de unde se vindea în vâscioare de alabastru cu grumaz lung care se sigila. Dubioasă este etimologia lui *πιστικός*. Unii zic că însemnează *adevărat, veritabil*, fiind contrarul *pseudonardus* (Pliniu, N. H. 12, 12, 26); alții deduc dela *πίνω* sau *πιπίσκω* = *de beut*; alții zic că se numește după orașul *Pista* în Perzia. *πολυτελοῦς* se leagă cu *νάροδου*; alții cu *μύρον*. Muierea sparge vâsciorul, ce dovedește nemărginita ei iubire către Isus; pentru dânsa acesta nu are valoare. *Eraă unii . . . întru sine*: între olaltă își exprimaă displăcerea: *Pentruce* etc. Recepta are după *întru sine*: și *ziceau*. *ΑΒΑΠ* au *ἐπάνω τριακοσίων δηνάριων*, fiind *ἐπάνω* prepoz. cu genit. *Mt. pentru mult. Să se dea săracilor*: suma pentru care s'ar fi vândut. *ἐν ἑμοί* nu însemnează numai *cu mine*, pentrucă *ἐργάζεσθαι* se construște cu două acuz., ci *ἐν* exprimă că muierea a săvârșit o faptă care o mulțumește deplin. *Și când*: oricând voiți; adaus comentator de Mc.; lipsește la Mt. și Io. V. 7. *BCDLA* citesc *πάντοτε . . . αἰτοῖς πάντοτε εἰ ποιῆσαι . . . μεθ' ἑαυτῶν* în loc de persoana a 2. (*σεαυτῶν*; Win. p. 142. 5). *Ce a putut*: face. *Spre îngropare*; artic. *τόν* exprimă că îngropăciune se cuvine trupurilor moarte; ungerea de acum îl înfățișează mort deja. *În toată lumea lângă ori unde se va predica evangelia*: cercul predicării evanghelice va fi și al numelui acestei femei. La v. 10. cf. Mt. 26, 14 sq. *Unul din cei doisprezece* marchează groznicia faptei. *παράδοι* după *BD* și nu *παράδοι*.

b) *Cina cea de taină, 14, 12—25.*

(Mt. 26, 17—29. Lc. 22, 7—23; 1. Cor. 11, 23—25).

12. Și în ziua dântăiū a azimelor, când s'a junghiat mielul de paști, ziseră către el înveță-

inceiului: Unde voești să mergem să gătim paștele?
 13. Și trimite doi din învățăceii săi și zise lor:
 Mergeți în cetate; și va întimpina pe voi un om
 aducând un vas cu apă; mergeți după el, 14. și
 unde va intra ziceți stăpânului casei că învăță-
 torul zice: Unde este chilia mea, în care să mă-
 nânc paștele cu învățăceii mei? 15. Și el va ară-
 ta vouă un foisor mare așternut gata, și acolo
 gătiți nouă. 16. Și învățăceii eșiră și veniră în
 cetate și găsiră cum le zise se lor, și au gătit
 paștele. Mc. spune apriat că ziua întâia a sărbătorii este
 în care se junghia mielul pashal, așadar 14. Nisan; cf. Mt.
 26, 17. *ἄζυμον*: mielul pashal; deja LXX întrebuintează în loc
 de *σφάξεν* (Ex: 12, 21; 1. Sam. 25, 11; *Ios. Flavii*, Bell.
 Jud. 6, 9). *Trimite doi din învățacei*; după Lc. 22, 7 pe
 Petru și Ioan. *κράμιον* este un vas de lut; care prin *ὕδατος*
 se deosebește de vasul alabastru de mai nainte; Mt. lipsește
 istorisirea omului cu vasul de lut. Isus nu spune apriat învê-
 țaceilor casa unde ține paștele pentruca Iuda se nu știe și
 astfel se-l prindă înainte său când erau la masă. *τὸ κατάλλυμά*
μου: chilia de care am nevoie; Isus o acordase deci mai na-
 înainte *ἀναγαιών* ca *ἀνώγαυον* (Lc. 22, 12), forma dorică *ἀνά-*
γαυον: foisorul de pe casă = *ὑπερώον*. *Εἰ* (*αὐτός*): tocmai
 acela la care au fost conduși învățaceii, deși mai nainte nu-l
 cunoșteau. *Așternută*: cu perini de masă; *gata* exprimă că ei
 o pot întrebuinta.

17. Și făcându-se seară venit-a cu cei doi sprezece. 18. Și șezând ei la masă și mâncând
 zise Isus: Adevăr zic vouă că unul din voi mă
 va vinde, celce mănâncă cu mine. 19. Începură a
 se întrista și a zice lui unul câte unul: Doar eu
 sunt? 20. Iar el zise lor: Unul din cei doisprezece,
 care întinge cu mine în blid. 21. Căci Fiul
 omului merge precum este scris despre dânsul;
 dar vai omului aceluia prin care Fiul omului se
 va vinde; bine ar fi lui de nu s'ar fi născut omul
 acela. *Cu cei doisprezece*; cei doi se întorseseră din misiune.
Care mănâncă cu mine nu determină pe tradator; ci arată
 mărimea crimei care rupe legătura ce există între celce șed

la o masă (Ps. 41, 10): *εἰς τράτῃ εἶς* sau *εἰς τὰδεῖς, τὰδεῖς*: în grezitatea de apoi luându-se prepoziția ca adverb. V. 19. după doar *eu sunt* are Recepta și *altul*: doar *eu sunt?*; dar lipsesc NBCLP/ Verz. La v. 20. cf. Mt. 26; 23 sq. *Celce întinge cu mine în blid* determină mai aproape pe tradator; deși nu destul de lămurit; indică mai mult momentul întristător că acela și acum ia parte la masă ca cum s'ar număra între învățăceii lui. V. 21 arată că Mesia trebuie să pătimească, dar vnzătorul nu e nevinovat.

22. Și mâncând ei luând pâne binecuvântând a frânt-o și a dat lor și zise: Luați; acesta este trupul meu; 23. și luând paharul mulțumind l-a dat lor, și beură din el toți. 24. Și zise lor: Acesta este sângele meu al legământului, care se varsă pentru mulți. 25. Adevăr zic voue că de acum nu voi mai bea din rodul viței până în ziua aceea când nou il voi bea întru împărăția lui Dumnezeu. Mt. și Mc. consună în relatarea așezării s. Euharistii, numai că acest din urmă e foarte scurt având scopul să arăte că Isus de bună voe a primit patimile și moartea, de aceea repeteste *meu* după *trupul* și *sângele*. Nu tocmai corectă este relatarea aci la pahar, pentru că după text pare că Isus a rostit cuvintele: *Acesta e sângele meu* etc. după ce toți beuseră. Recepta citește v. 22. *Isus după luând; mâncați după luați*; cari lipsesc în foarte multe mărturii. V. 24. nu se poate decide de avem să citim *al noului legământ* sau numai *legământului*; variantă mai este *περὶ* și *ὑπὲρ πολλῶν*.

c) Smintirea învățăceilor, 14, 26—31.

(Mt. 26, 30—35. Lc. 22, 31 sq. Io. 13, 36—38).

26. Și după ce au cântat esiră în muntele maslinilor. 27. Și zice Isus lor că toți vă veți sminti, că scris este: Bate-voi păstorul, și oile se vor risipi. 28. Ci după ce voi învia merge-voi înaintea voastră în Galileea. 29. Iar Petru zise lui: Și dacă toți se vor sminti, dar eu nu. 30. Și zice Isus lui: Adevăr zic ție că tu azi în această noapte înainte de ce va fi cântat cocoșul de două

ori de trei ori te vei lăpêda de mine. 31. Iar el mai vêrtos zicea: De ar trebui sê mor cu tine, nu mê voiû lăpêda de tine. Iar asemenea ziseră și ceialalți. V. 27. are Recepta după *vê vești sminti: întru mine în această noapte*; lipsesc în mai multe mărturiî, par adause din Mt. 26, 31. *ei kai* opune asigurarea sa spuselor lui Isus: eû nu voiû face ceea ce tu afirmi. *Tu* e opus cu emfază lui: *Dar eû nu*. Mc. este aci mai precis avênd *de douê ori*, ce lipsește la ceialalți evangeliști. *Azi în această noapte* etc. exprimă cã cuvintele lui Isus adresate lui Petru și celorlalți incurênd sê vor realiza. V. 31. Recepta citește: *ô dê êz περισσοû êλεγεν μάλλον*; iar NBCD *ô dê êz περισσοûς êλάλει* cu și fără *μάλλον*: el face gură mare, exprimând cã Petru grăea foarte multe. În acest caz e la loc deosebirea între *λαλεῖν*=*a vorbi multe* și *λέγειν*=*a vorbi*. *οὐ μή* cu indic. viit. (Mt. 16, 22. Lc. 10, 19. 22, 34).

d) *Isus în Getsemane, 14, 32—42.*

(Mt. 26, 36—46. Lc. 22, 39—46).

32. Și veniră în țarina ce sê zice Getsemane, și zise învêțăceilor sêi: Ședeți aci până mê voiû ruga. 33. Și luă cu sine pe Petru și pe Iacob și pe Ioan, și începu a se spăimênta și a se teme, 34. și zice lor: Foarte întristat este sufletul meû până la moarte; rêmâneți aci și priveghiați. 35. Și mergênd puțin înainte a căzut pe pământ și se ruga cã de este cu putință sê treacă dela el ora, 36. și zicea: Aba, Părintele, toate sânt ție cu putință, ia dela mine acest pahar; dar nu ce eû voesc ci ce tu voești. 37. Și veni și află pe ei dormind, și zise lui Petru: Simone, dormi? Nu ai putut priveghia o oră? 38. Priveghiați și vê rugați, ca sê nu întrați în ispită. Duhul este gata, iar carnea e slabă. 39. Și iarăș a mers de s'a rugat zicênd aceleași cuvinte. 40. Și întorcêndu-se i-a găsit pe el iarăș dormind; cãci erau îngreoiati ochii lor, și nu știeaû ce sê rêspondă lui. 41. Și veni a treia oară și zice lor: Dormiți în viitor

și ve odihniți; destul sosit-a ora când se va da Fiul omului în mâinile păcătoșilor. 42. Sculați, se mergem; iată s'a apropiat celce m'a vëndut, cf. Mt. 26, 36. *ἐξδουβήσθη* exprimă spaima de bucurie, aci frica ce l-a cuprins pe Isus aducându-și aminte de patimile cari-l așteaptă; aceasta a produs apoi temere (*ἀδνηοσύνη*). *Ora*: hotărită lui pentru pătimire (v. 41.) — ea ar trece de ar voi Tatăl. *ἀββᾶ ὁ πατήρ*; Mc. păstrează cuvântul aramaic (ܐܒܝܢ) pronunțat de Isus în rugăciune, dar îl traduce pentru cititori. Alocuțiunea aceasta devine nume propriu la creștinii de naționalitate greacă. *Toate sunt cu putință*: omnipotența Tatălui o recunoaște Fiul. *τί=ὄ, τι* și trebuie suplinit *să fie la ce voesc și la ce tu voești*. Între *ve odihniți și destul* e o pauză scurtă. *În viitor*: opus la ceea ce el nu pot face acum; când el nu va mai fi cu dênșii, atunci pot satisface și cerinții de a dormi; acum timpul nu e potrivit. Explicările lui *ἀπέχει* cu *e departe*: frica; sau: *acum nu mai merge, s'a sfêrșit cu mine*, nu sânt corecte.

e) Prinderea lui Isus, 14, 43—52.

(Mt. 26, 47—56. Lc. 23, 47—53).

43. Și îndată încă grăind el venit-a Iuda Iscarioteanul unul din cei doisprezece, și cu el mulțime multă cu săbiil și cu ciomege dela arhierel și cărturari și bătrâni. 44. Iar celce îl vënduse pe el le dăduse lor semn zicând: Pe care voiă săruta acela este; prindeți-l și-l duceți cu siguranță. 45. Și venind îndată apropiindu-se de el zise: Învătătorule, și l-a sărutat pe el. 46. Iar el puseră mâinile pe el și-l prinseră. 47. Iar unul din celce stătea lângă el scoțând sabia a lovit pe sluga arhierelui și i-a tăiat lui urechea. 48. Și răspunzând Isus zise lor: Ca la un tâlhar ați eșit cu săbiil și cu ciomege să mă prindeți; 49. în toate zilele eram la voi în templu învățând, și nu m-ați prins; ci ca să se plinească scripturile. 50. Și lăsându-l pe el a fugit toți. 51. Și un ténér oarecare mergea după el care

îmbrăcase giolgiu pe trupul gol, și-l prinseră pe el; 52. iar el lăsând giolgiul gol a fugit. εἰς τῶν δώδεκα ca v. 10. *Iscarioteanul* lipsește N^{BC}. δέδωκε e plusquamperf. fără augment (Win. p. 70. 9). ούσσημον e neutru dela ούσσημος: *timbrat, jiguit*, însemnează un semn cunoscut ca σύμβολον. ἀσφαλῶς: sigur, nu poate scăpa. În v. 45. unele Msse repetesc ἄσβη, ce ar marca și mai mult fățărnicia vânzătorului. *Unul din cei ce stăteau lângă el* poate fi numai unul din cei amintiți v. 33; după Io. 18, 10. este Petru. *Ci ca se se plinească scripturile* s'aun întâmplat aceste, cf. Mt. 26, 56. *Au fugit toți*: și ceilalți învățacei, nu numai cei 3 (v. 47.). σίνδων (giolgiu) era îmbrăcăminte de dormit; de bum-bac ori pânză; aci dovedește că acest ténér era foarte aproape de locul unde au prins pe Isus și poate zgomotul produs cu această ocaziune l-a îndemnat să vină la fața locului. συννηζο-λούθει trebuie citit: a mers împreună cu dânsul, adică a însoțit pe învățaceii amintiți v. 50. din cetate sau din localul unde se ținuse pasha. *Ambrozie, Crizostom, Grigorie* cred că acest ténér este Ioan; *Epifane, Teofilact* că este Iacob cel ténér, fratele Domnului, raportându-se la Hegesip (Eus. H. E. 2, 25). Dar *un ténér oarecare*, apoi haina de noapte arată lămurit că un apostol nu putem înțelege aci, deși trebuie să fi fost un partizan al lui Isus, căci numai așa se explică interesul ce-l are pentru dânsul. Din multe indicii pare că este evangelistul: numai el amintește această întâmplare și n'a putut-o auzi dela învățaceii care fugiseră; era de naștere din Ierusalim (Acta 12, 12). *Recepta (A^Σ Maiusc.)* citește după αὐτόν în v. 51 încă οἱ νεανίσχοι: slugile sinedriului, sau tinerii care erau în mulțime.

f) *Condamnarea lui Isus. Petru se lapedă, 14, 53—72.*

(Mt. 26, 57—75. Lc. 22, 54—62. Io. 18, 15—18. 25—27).

53. Și duseră pe Isus la arhiereu, și s'aun adunat la el toți arhierei și bătrânii și cărturarii. 54. Și Petru de departe mergea după el, până în lăuntru în curtea arhiereului, și era șezând cu slugile și se încălzea la foc. αὐτῷ v. 53 de citit după N^{CDA} Itala, Vulg. deși lipsește AB și în Mssele cu text

emendat. Acest *αὐτῷ* se rapoartă la Isus: fiind el introdus în acelaș moment au venit și arhierii etc. chemați de mai înainte, pentru că în T. N. (Lc. 23, 55. Acta 1, 21. 9, 39 etc. Io. 11, 33) *συνέρχονται τινι* = una cum aliquo venire (Win. p. 202). *La arhierii*: Caiafa (Mt. 26, 57). *Arhierii* cf. Mt. 2, 4. 26, 14 etc. Petru merge după Isus de departe ca cum n'ar fi în societatea lui — deja începe a se lăpêda de Isus. *γῶς* în loc de *πῶς* (Xen. Hell. 6. 2. 29).

55. Iar arhierii și întreg sinedriul căuta mărturie contra lui Isus ca să-l omoară, și nu aflău; 56. căci mulți au mărturisit mincinos asupra lui, și nu erau asemenea mărturiile. 57. Și unii sculându-se mărturisesc minciună asupra lui zicând: 58. Că noi l-am auzit pe el zicând că eu voi sparge acest templu făcut de mâni, și în trei zile altul voi zidi nefăcut de mâni. 59. Și nici așa mărturia lor nu era asemenea. 60. Și sculându-se arhierul în mijloc întrebă pe Isus zicând: Nu răspunzi nimica ce aceștia mărturisesc asupra ta? 61. Iar el tăcea și nimic nu răspundea. Iarăș l-a întrebat arhierul pe el și zise lui: Tu ești Cristos Fiul celui binecuvântat? 62. Iar Isus zise: Eu sunt, și veți vedea pe Fiul omului șezând de dreapta puterii și venind cu norii cerului. 63. Iar arhierul rupând hainele sale zise: Ce ne mai trebuie mărturii? 64. Ați auzit hula; ce vi se pare vouă? Iar ei toți l-au osândit că vinovat este morții. 65. Și începură unii a-l scuipi și a-i acoperi fața lui și a-l bate cu pumnii și a zice lui: Prorocește. Și slugile îl luară în primire cu palme. *Asemene*: nu consună între oaltă spusele; de aceea nici nu se putea aduce vro sentență pe temeiul lor. La v. 58 cf. Mt. 26, 60. *Făcut de mâni... nefăcut de mâni* sunt cuvintele martorilor, care ved în aceste desprețuirea sanctuarului; nu ale evangelistului. *ἀχειροποίητον* e complinire apozițională la *ἄλλον*. V. 59. relatează că și acești martori nu consună. De aci putem conchide că mărturiile se ascultau separat, ca să pară că s'a observat procedarea strict judecătorească; după toată dreptatea. *În mijloc*: membrii sinedriului

ședeau în semicerc; arhiereul este acum aproape de delinquent. V. 60. *Nu răspunzi... asupra ta* se poate lua ca una sau două întrebări; în cazul din urmă: *Nu răspunzi nimica? Ce este ce aceștia mărturisesc asupra ta?* (τι = ὅ, τι). *Fiul celui binecuvântat* corespunde lui בן־ברוך; *cel binecuvântat* (הברוך) numeauă rabinii pe Dumnezeu. Expresiunea e aleasă spre a arăta hulirea ce s'ar face afirmându-se întrebarea. Isus nu numai confirmă întrebarea ci adaugă: *Și veși vedea etc.*, spunând așa judecătorilor săi de acum că el va fi odinioară adevăratul judecător. *Cu norii* (Mt. 26, 64 ἐπι) cf. Dan. 7, 13. τοὺς χιτῶνας pentru că israilitenii cu dare de mână purtau două rënduri de subvestminte (cf. Mt. 26, 65). *τι ὑμῖν φαίνεται* nu = *τι ὑμῖν δοξεῖ*, ci: ce socotiți, cum vi se lămurește afacerea? *L-au osândit*: rezultatul care de mult era hotărît în sfînul sinedriului, dar lipsea formalitatea. *Și... unii*: din sinedriști, pentru că slugile se amintesc în special. După condamnarea lui Isus de sinedriu oricine putea să-l maltrateze. *Prorocește* (cine te-a lovit, Mt. Lc.) e nedeterminat și este numai batjocură. *Slugile*: căror este dat el să-l păzească până la alte dispozițiuni — încă îl primesc cu palme. *Recepta ἔβαλλον*: îl băteau cu palmele în loc de ἔλαβον.

66. Și fiind Petru jos în curte venit-a una din slujnicile arhiereului, 67. și văzînd pe Petru încălzindu-se căutînd la el zise: Și tu erai cu Isus Nazarineanul. 68. Iar el s'a lăpădat zicînd: Nici știu, nici pricep ce tu zici. Și eși afară în intrată, și a cântat cocoșul. 69. Și slujnica văzîndu-l pe el începu iarăș a zice celorce stăteau că acesta este dintrênșii. 70. Iar el iarăș s'a lăpădat. Și peste puțin iarăș ceice stăteau ziseră lui Petru: Cu adevărat dintrênșii ești; căci și tu ești galileean. 71. Iar el începu a se blăstîma și a se jura că nu știu pe omul acela de care graiți. 72. Și îndată a doua oară a cântat cocoșul. Și și-a adus aminte Petru de cuvintele cum zisese Isus lui că înainte de ce va cânta cocoșul de două ori de trei ori te vei lăpăda de mine. Și băgînd seamă a plîns. *Jos*: în opunere cu edificiile situate mai sus împrejurul curții (Mt. 26, 3). *Încălzindu-se*: văzîndu-l la foc

cum se încălzește l-a putut observa mai bine și cunoaște că e din societatea lui Isus. *Nici știu, nici pricep*: neagă absolut orice comunitate cu Isus. *οὔτε-οὔτε* leagă și mai strâns sub o noțiune principală negațiunile cuprinse în verb decât dacă ar sta *οὐκ-οὐδέ. εἰς τὸ προαίλιον*: e intrata din afară, cf. Mt. 27, 71. *Și a cântat cocoșul*: numai la Mc.; asemenea și la plinirea prezicerii din v. 30 — după ACDJ¹II, lipsește NBL: indică timpul când s'a întâmplat întâia lăpădare. *Slujnica* poate fi numai cea din v. 66. pentru *vězându-l pe el și iarăș. πάλιν* din v. 67. se leagă cu *ἤρξατο* nu cu *ἰδοῦσα*: ea l-a văzut mai înainte că voia să se depărteze, dar acum iarăș îl vede aci, de aceea începe de nou a vorbi asupra lucrului. Ea spune și altora părerea sa (Mt. unei slujnice; Io. slugilor). Recepta citește după *galileean*: *căci și vorba ta samēnă* — deși lipsește în multe mărturii. *A doua oară*: timpul când s'a întâmplat lăpădarea din urmă; cântatul cocoșilor a doua oară care vestește dimineata (pela 3 ore). *Îndată* lipsește în unele Msse și poate fi adaus din Mt. *καὶ ἐπιβαλὼν* scil. *τὸν νοῦν* și se rapoartă la *ἀνεμνήσθη*: Petru își aduce aminte de cuvintele lui Isus, cugetă asupra lor, plânge.¹⁾

g) *Pilat ascultă pe Isus; condamnarea și batjocurirea lui, 15, 1—19.*

(Mt. 27, 1. 2. 11—31. Lc. 23, 1—3. 18—25. Io. 18, 29—19, 6).

1. Și îndată dimineata făcând sfat arhieriei cu bătrânii și cărturarii și întreg sinedriul, legând pe Isus l-a dus și l-a dat lui Pilat. 2. Și l-a întrebat pe el Pilat zicând: Tu ești regele Iudeilor? Iar el răspunzând lui zise: Tu zici. 3. Și arhieriei îl piraună pe el mult. 4. Iar Pilat iarăș îl întrebă pe el: Nu răspunzi nimica? Vezi câte mărturisesc asupra ta. 5. Iar Isus mai mult nimic nu a răspuns, că se mira Pilat. *Dimineata*: timpul să determină pentru verbul principal arătând când

¹⁾ *Vulg. Ital. got. copt. sir. Zigaben* etc: coepit flere, cum a și citit D (*ἤρξατο κλαίειν*); dar atunci ar trebuie să stee *ἐπιβαλε κλαίειν* = începea să plângă. *Teofilact* suplinesește la *ἐπιβαλὼν* cuvintele *τὸ ἑμάτιον τῆ μεγάλης* (veste capiti injecta slevit): și-a acoperit capul cu mantaua și a plâns — o întregire arbitrară.

s'au ținut pertractările principale. *Și întreg sinedriul; și* = și adecă; avem o ședință plenară a sinedriului; iar scopul sfătuirii se spune: *legând pe Isus etc.*, deci cum se-l predea procuratorului roman, cf. Mt. 27, 2. Sfârșitul lui Iuda și Lc. 23 6—12 lipsesc. V. 1—5 cf. Mt. 27, 1—14.

6. Iar la sêrbătoare slobozea lor câte un legat pe care-l cereau. 7. Iar era unul care se numea Baraba legat cu ceilce se resculaseră, care în rêscoala lor făcuseră o ucidere. 8. Și suindu-se poporul in cepu a cere precum pururea făcea lor. 9. Iar Pilat rêsponse lor zicând: Voiți se vê slobod voue pe regele Iudeilor? 10. Căci știea că pentru pizmă l-au dat pe el arhieriei. 11. Iar arhieriei ațitau poporul ca mai vêrtos pe Baraba se le slobozească lor. 12. Iar Pilat iarăș rêsponzând zise lor: Ce voiți deci se fac celui pe care voi îl ziceți regele Iudeilor? 13. Iar ei iarăș strigară: Răstignește-l pe el. 14. Iar Pilat zise lor: Dar ce reu a făcut? Iar ei și mai mult strigau: Răstignește-l pe el. 15. Iar Pilat voind se facă pe voea poporului le-a slobozit lor pe Baraba, și pe Isus l-a dat, după ce l-a lăsat se-l bată, se se răstignească. ἀπέλευν = îndatina se slobozească la Mt. — *κατὰ δὲ ἐφορτὴν* construcție ca *κατ' ἐνιαυτόν*, *κατὰ μῆνα* etc. *Celce se resculaseră* arată că Baraba era numai între ei, dar adăugându-se *care făcuseră o ucidere* exprimă nedreptatea ce se face acum când cer ca acesta se fie slobozit și nu Isus. *σοσιασιαστὴς* ocură numai la Ios. Flaviu (Antiq. 14, 2, 1); la clasicî *σοσιασιώτης. ἐν τῇ στάσει*: o rêscoală în Iudeea, fără îndoială cunoscută Romanilor. *Și suindu-se*: poporul se sue în fortăreață la procurator (palatul lui Pilat era pe deal, Mt. 27, 2) se ceară amnestie pentru un făcêtor de rele. *Cum pururea făcea lor*: totdeauna dădea lor; libera. V. 9. cf. Io. 18, 39; Mt. 27, 19 lipsește aci. *Regele Iudeilor*: aci ca v. 12. se îndemne pe popor a cere liberarea lui Isus ca se poată rêspinge acuza arhierilor; el cunoscuse din atitudinea lor că numai pizmă e la mijloc. *ABCD* au v. 12. *τί οὖν ποιήσω* etc. *Deci și iarăș* — în v. 13. — exprimă că poporul strigase deja ca se le slobo-

zească pe Baraba. Dacă vă slobod pe acesta — zice Pilat — ce să fac cu Isus? *Să facă pe voia poporului*: voește să-l mulțumească; cf. Mt. 27, 26.

16. Iar ostașii l-au dus pe el în lăuntru curții, care e pretoriu, și au chemat toată cohorta. 17. Și l-au îmbrăcat pe el în porfiră și impletind cunună de spini au pus-o lui; 18. și începură să i-se închine: Bucură-te regele Iudeilor; 19. și-l bătea pe el peste cap cu trestie și-l scuipeau, și puindu-se în genunchi se închinau lui. *Ostași*: romanii care-l bătuseră și trebuiau să execute sentința de moarte. *Pretoriu*: era sediul cohortei romane, cf. Mt. 27, 27. Io. 18, 28. *αὐλή*=palat cf. Mt. 26, 3; deși de regulă în T. N. însemnează curtea inconjурată de edificii, iar *ἔσω τῆς αὐλῆς* e lăuntru curții ca contrast la *προαύλιον* (14, 68); după alții este palatul în contrast cu locul dinaintea lui, unde Isus fusese biciuit. *ὅ ἐστιν προαύλιον* e atracțiune (Win. p. 157). *Porfiră*, cf. Mt. 27, 28. După ce l-au făcut rege-caricatură îl aduc omagii.

§. 67. Răstignirea și înmormântarea lui Isus, 15, 20—47.

(Mt. 27, 32—61. Lc. 23, 26—56. Io. 19, 17—42).

20. Și după ce l-au batjocurit pe el, l-au dezbrăcat de porfiră și l-au îmbrăcat în hainele sale. Și l-au dus să-l răstignească. 21. Și siliră pe oarecare trecător Simon Cirineu care venea din câmp, tatăl lui Alexandru și Ruf, ca să ducă crucea lui. 22. Și l-au dus pe el la Golgota, care se tâlcuește locul căpăținei. 23. Și dădură lui să bea vin cu smirnă; iar el nu a luat. 24. Și l-au răstignit, și au împărțit hainele lui, aruncând sorți pe ele cine ce va lua. 25. Și era ora a treia și l-au răstignit pe el. 26. Și era scrisă scrisoarea vinei lui: Regele Iudeilor. 27. Și cu el au răstignit doi tâlhari, pe unul de dreapta și pe altul de stânga. 28. Și s'a plinit Scriptura care zice: Cu cei fără de lege s'a socotit. *Ν* are *ἴδια* înainte de *ἰουαία*, BCD citesc *τὰ ἰουαία αὐτοῦ*, iar

Recepta combină amândouă. *Au silit* cf. Mt. 5, 41. *Care venea din câmp* nu dovedește că răstignirea s'a săvârșit în zi de lucru, pentrucă deja ziua întâia a azimelor, o zi înainte de pâști, înceta tot lucrul; ci pare că el venea dela un bun al său aproape de Ierusalim. Feciorii lui trebuie să fi fost cunoscuți cititorilor (Rom. 16, 13). La v. 22. cf. Mt. 27, 33. *Γολγοθά* e genit. corespunde lui *κρανιον*; Tischendorf citește *Γολγοθάν*; iar *τον Γολγοθάν τόπον* e format ca *ἡ Ἰορδάνης ποταμός* (1, 5). La v. 23. cf. Mt. 27, 34. *Iar el* (v. 23) se rapoartă la Isus; obiectul e omis. *τις τι* sânt două întrebări (Lc. 19, 15. Win. p. 583. 3). *ἐπ' αὐτά* după Ps. 22, 19. *Și l-au răstignit*: când l-au răstignit. Comparând cu v. 33. 34 pare că patimile pe cruce au ținut 6 ore: pela ora a treia a fost răstignit, pela a șesea a intrat agonia morții, iar pela ora a 9. a reposat (cf. Io. 19, 14). La v. 26. cf. Mt. 27, 27. Io. 19, 19 sq. Citatul e Is. 53, 12; dar v. 28. lipsește \aleph BCDX Min. și pare adaus din Lc. 22, 37; deși există în Recepta, Mssele emendate și mai în toate Verziunile.

29. *Și celce treceaă il huleaă pe el clătind cu capul său și zicând: Ha! celce strică templul și-l zidește în trei zile, 30. mântuește-te petine însuși pogorînd de pe cruce. 31. Așijderea și arhieriei bătându-și joc unul cătră altul împreună cu cărturarii ziceaă: Pe alții amântuit, pe sine nu se poate mântui. 32. Cristos regele lui Israil, pogoară acum de pe cruce ca să vedem și să credem. Și celce erau răstigniți împreună cu el aceea îl ocăraă. *Οὐά* (sau *οὐά*: LXX: 787, Ezech. 25, 3. Dio Cass. 63, 20. Arrian. Epict. 3, 23, 34.) e exclamațiune de batjocură, latin. *vah*. În loc de *pogorînd* au unele Msse *pogoară* (*κατάβα*). *Să credem*: că ești Mesia. După *πιστεύωμεν* unele Msse citesc *αὐτῷ, ἐπ' αὐτῷ, εἰς αὐτόν*. *Celce erau răstigniți împreună* cf. Lc. 23, 39 sq. Mt. 27, 44.*

33. *Și fiind ora a șesea întunerec se făcu peste tot pământul până la ora a noaua. 34. Și în ora a noaua a strigat Isus cu glas mare zicând: Eloi, Eloi, lema sabahtani? ce să zice: Dumnezeuul meu, Dumnezeuul meu, de ce m'ai părăsit!*

35. Și uniî din cei ce stăteau acolo auzind ziseră: Iată strigă pe Ilie. 36. Și alergând unul și umplând un burete cu oțet puindu-l într-o trestie l-a adăpat pe el, zicând: Lăsați-se vedem de va veni Ilie să-l pogoare pe el. 37. Iar Isus slobozind glas mare și-a dat duhul. *Ἐλῶν* = *ܝܠܝܢ*, formă siriană pentru *ܝܠܢ* la Mt. *ଲା* (A. Maiusc.), *ଲା* (NCLΔ), *ଲା* (BDΣ), *ଲା* (Recepta Min.): e aramaicul *ܝܠܢ*. *Lăsați* etc.; sînt ironie și soldatul zice: lăsați-mă să-l adap ca să nu moară până vine Ilie, pe care l-a strigat să-l iee jos de pe cruce (cf. Mt. 27, 49). *ἔσπνευσεν* = *a respirat*, adecă *a murit*; ocură în acest înțeles și la Greci (*Soph. Aj. 1025. Plut. Arist. 20*).

38. Și catapeteazma templului s'a rupt în două de sus până jos. 39. Iar văzînd sutașul care stătea înaintea lui că așa strigînd și-a dat duhul zise: Cu adevărat acest om era fiullui Dumnezeu. 40. Iar erau și muierî privind de departe, între cari Maria Magdalina și Maria muma lui Iacob celui mic și a lui Iose și Salome, 41. cari cînd era în Galileea umblau după dînsul și slujeau lui, și altele multe cari merseseră împreună cu el la Ierusalim. *ἔξ ἐναντίας* e adverb ca *ἐξ τῶν ἐναντίων*, se pune îndeosebi la verbele cari exprimă o stare și arată că sutașul foarte bine a auzit exclamarea lui Isus. *Fiul lui Dumnezeu* nu se ia în înțeles creștinesc: patimile și maltratările cari a suferit Isus un om de rînd nu le-ar fi putut suporta; de aceea crede sutașul că este semizeu, erou. *Celui mic* spre deosebire de Iacob al lui Zebedeu, fie că era mic de statură sau era mai tîner în anî. *Iose* e fratele lui Iacob. *Salome*: muma Zebedeizilor, cf. Mt. 27, 55 sq.

42. Și fiind seară pentru că era ziua de pregătire, adecă înainte de Sămbătă, 43. venind Iosif dela Arimateea, sfetnic cinstit, care și el era așteptînd împărăția lui Dumnezeu, îndrăznind a intrat la Pilat și a cerut trupul lui Isus. 44. Iar Pilat s'a mirat că a murit deja, și chiemînd pe sutașul l-a întrebat pe el de murise de mult; 45. și cunoscînd dela sutașul dărui lui Iosif trupul. 46. Și cumpărînd giolgiu, luîndu-l pe el l-a

înfășurat cu giolgiul și l-a pus în mormânt care era săpat în piatră, și a răsturnat piatră pe gura mormântului. 47. Iar Maria Magdalena și Maria lui Iose văzură unde l-a pus. ἤδη aparține la *venind* Iosif exprimând evangelistul că Iosif de timpuriu a venit, căci altfel intrând Sâmbăta înmormântarea era imposibilă. *Venind*: la Pilat, nu la femei. *Pentru că era zi de pregătire* este motivul de ce Iosif grăbește a înmormânta pe Isus: Vineri ca ziua de pregătire pentru Sâmbătă era pe sfârșite (Lc. 23, 54. Mt. 27, 57). V. 43. descrie pe Iosif ca bărbat cinstit cf. Lc. 25, 51 (e membru al sinedriului). *Îndrăznind*: pentru că se putea întâmpla ca Pilat să-l refuze. *Așteptând împărăția lui Dumnezeu*: împlinirea împărăției mesianice era foarte lătită în Israel; Iosif vede în Isus pe Mesia, era partizanul lui, deși până acum în ascuns (Io. 19, 38). *Murise de mult*: cei răstigniți trăeau și o zi, chiar până a 3. zi dela răstignire; Pilat se miră că la Isus moartea a intrat așa curând. *ὄτι* după *θαυμάζειν* exprimă că obiectul care cauzează mirarea e faptic, iar *εἰ* că acel obiect e dubiū din partea vorbitorului (Win. p. 504). Informațiuni sigure poate avea Pilat dela sutașul care a asistat la actul răstignirii și după moartea celor răstigniți se întorsese în cetate cu cohorta. *El*: Isus; ca se nu dee trupul fiind mort numai la părere. În loc de *πῶμα* (NBDL) are: *Recepta σῶμα*. Iosif era bogat (Mt. 27, 57) și oficianții romanii adese primeau bani pentru estradarea cadavrelor spre înmormântare (Cic. Verr. 6, 45. Iustin. 9, 4. 6); Pilat vedem că-l cinstește trupul lui Isus. Motivul acestei fapte e necunoscut. *Și cumpărând*: Iosif. *λελατομημένον* dela *λατομεῖν* = a sparge stâncă, piatră; mormântul s'a făcut scoțându-se pietri din stâncă. *ποῦ τίθειται*: perf. exprimă că femeile stând de departe numai după sevârșirea înmormântării s'aū apropiat de loc (cf. Lc. 23, 55). *Recepta* citește *ποῦ τίθειται* ca cum femeile erau față când s'a întâmplat aceasta. La femei cf. v. 40. Unele mărturiile aū *Ἰωσήφ* în loc de *Ἰωσήτος*.

§. 68. Învierea lui Isus, 16, 1—8.

(Mt. 28, 1—8. Lc. 24, 1—11. Io. 20, 1. 2.)

1. Și după ce a trecut Sâmbăta, Maria Magdalena și Maria lui Iacob și Salome cumpărat-au

mirezme, ca mergând să-l ungă pe el. 2. Și foarte de dimineată întru una din sâmbete aū venit la mormânt, după ce răsarise soarele. 3. Și ziceaū între sine: Cine va răsturna nouă piatra de pe ușa mormântului? 4. Și căutând în sus ved că piatra e răsturnată; căci era foarte mare. 5. Și intrând în mormânt aū văzut un tēnēr șezēnd de dreapta îmbrăcat în vestminte albe, și s'aū spāimēntat. 6. Iar el zise lor: Nu vă spāimēntați. Pe Isus Nazarineanul căutați, pe cel răstignit; s'a sculat, nu este aici; iată locul unde l-aū pus pe el. 7. Ci mergeți spuneți invēțăceilor lui și lui Petru, că înaintea voastră va merge în Galileea; acolo il veți vedea pe el, cum vi-a spus vouē. 8. Și eșind aū fugit dela mormēt; căci le cuprinsese pe ele tremur și turburare, și nimenui n'aū spus nimica; căci se temeaū. διαγενόμενον τοῦ σαββάτου = după ce Sâmbăta intrase între aceste, adică după ce trecuse; διαγίνεσθαι adese se întrebuintează despre decurgerea unui timp ce este între două întâmplări: aci e timpul de Sâmbăta seara după apusul soarelui. Lc. 23, 56 se zice că femeile pregătiseră aromatele încă Vineri seara. Spre a armonia aceste două relatări unii exegeți zic că ἠγόρασαν e plusquamperf.; mai bună este însă părerea celorce afirmă că femeile îndată după întoarcerea dela Golgota aū cumpărat unele ingrediente (Lc. 23, 56) și le-aū întregit acum după ce observaseră repaosul Sâmbetei, ca să ungă trupul lui Isus (cf. Mt. 28, 1). Mt. nu amintește pe Salome. Numele din 15, 47 se repetese aci spre a indica că acele persoane nu mai găsese acum mormētul cum il lāsaseră. *Una din sâmbete*: ziua aintăia a săptămânii; Duminecă (Mt. 28, 1). ἀνατείλατος τοῦ ἡλίου nu consună cu Io. 20, 1. Lc. 24, 1 nici cu λίαν πρωί. Unii traduc: *când răsarea soarele*; alții: *când era să răsarā*. Această diferență se aplanează: muierile aū eșit când se revērsaū zorile, dar aū sosit la mormēt după ce răsarise soarele. πρὸς ἑαυτάς: una cătră alta. *De pe ușa* dovedește că piatra era pusă pe gura mormētului. ἀναβλέψασαι: până acum țineaū privirea ținută la pământ — ca toți întristați — și când privesc în sus observă că piatra e răsturnată. *Căci era . . . mare*

motivează întrebarea muiierilor între olaltă și apoi arată cum au putut vedea că piatra e răsturnată. La v. 5. cf. Mt. 28, 2. Mc. numește pe ânger (Mt. 28, 2) după înfățișarea sa tînăr. *De dreapta*: muiierilor cari intraseră în mormânt; așa-dar de stînga locului unde zăcuse trupul lui Isus. *Lui Petru; Teoflact; Zigaben*: El se fie sigur că i-s'a iertat lăpădarea; sau poate pentru arătarea specială ce avuse el (Lc. 24, 34; 1. Cór. 15, 5). *Cum a zis vouă*: 14, 28. *Orî* în v. 7. e recitativ și se rapoartă *voastră, vouă* la învățacei numai, sau—că și atunci se înțeleg și muiierile; în înțelesul de pe urmă Mt. 28, 7. Recepta are *ταχύ* înainte de *ἐφ' ὧν* — e adaus din Mt. 28, 8. *ἔκστασις* în grețitatea profană, deși nu=*nebulnie*, totuș=*mirare, extază, însuflețire* — LXX îl întrebuințează Ps. 116, 14. 31 pentru *ἰταρ*, *turburare*, sinonim cu *ἐπιληΐς* (*Simah*); așa și în T. N., nu=*frică*. *Și nimănui n'au spus* etc. arată că deocamdată muiierile impresionate de cele văzute n'au putut împărtăși învățaceilor mandatul primit; poate și frica de Iudei le-a îndemnat să tacă asupra învierii Domnului. Abia după-ce cel înviat se arată Mariei Magdalinei (v. 9), învățaceilor (Mt. 28, 9 sq.), istorisesc ele ce au văzut (Mt. 28, 8. Lc. 24, 9 sq.)

§. 69. Arătările lui Isus; înălțarea la cer, 16, 9—20.

9. Iar dacă a înviat dimineața în ziua cea dântâiă a săptămânii s'a arătat ântâiă Mariei Magdalinei, din care scosese șapte draci. 10. Aceea mergînd a vestit celorce au fost cu el, care se tângueau și plîngeau. 11. Și ei auzind că e viu și că l-a văzut, nu au crezut. 12. Iar după aceea la doi dintrînșii mergînd ei s'a arătat intralt chip, care mergeau la un sat. 13. Și accia mergînd au spus celorlalți, și nici pe accia nu i-au crezut. 14. Iar după aceea șezînd la masă cei unsprezece li s'a arătat, șile-a mutat necredința și impetrarea inimii, că celorce l-au văzut pe el că a înviat, nu au crezut. 15. Și zise lor: Mergeți în toată lumea vestiți evangeliă la toată făptura. 16. Celce va crede și se va

boteza mântui-se-va, iar celce nu va crede osândi-se-va. 17. Iar semne celorce vor crede aceste vor urma: cu numele meu draci vor scoate și în limbi noi vor grăi. 18. Șerpi vor lua, și de ar bea ceva de moarte, nu va strica lor; pe bolnavi mânilor și vor pune, și binele va fi. 19. și Domnul Isus după ce a grăit cu dânsii s'a înălțat la cer, și a șezut de dreapta lui Dumnezeu. 20. Iar ei eșind au predicat pretutindene, împreună lucrând Domnul și cuvântul întărindu-l prin semnele cari urmau. Amin. *La înviind* se suplinește: din morți. *πρὼ πρῶτῃ σαββάτου* se leagă cu *ἀναστάς οὐ ἔβανη. πρῶτῃ σαββάτου = μὴ σαββάτου* (Mt. 28, 1). *Din care scoasese*: deși fusese mare păcătoasă totuș ei se arată Isus mai întâiu, cf. Mt. 28, 9 sq. *Celorce au fost cu el* = învățaceii. *Nu au crezut* cf. Lc. 24, 11. *În alt chip*: nu a lăsat să-l cunoască îndată, cf. Lc. 24, 13—35. *După aceea*: după amiază în ziua învierii (Lc. 24, 13. 29). *εἰς ἀγρόν*, adică în satul Emaus (Lc. 24, 13). V. 14. *ὄστερον* exprimă că arătarea aceasta a fost după cele precedente, este cea din Lc. 24, 36—43. Io. 20, 19—25; altii o identifică cu Mt. 28, 16. *Șezând la masă* se explică din Lc. 24, 41 sq.; la care ocaziune Isus îi convinge de realitatea trupului său. *Celor unsprezece* nu e tocmai precis, Toma nu era față cf. Io. 20, 24 sq. Mc. folosește această numire pentru că leagă cele de aci cu v. 15 sq., sau era numire solemnă după căderea lui Iuda. *Le-a muștrat necredința* etc. se explică din Lc. 24, 37 sq.; apostolii cu greu pot crede că învățatorul lor a înviat. Cuvintele din v. 15—18 le-a grăit Isus altădată, cf. Mt. 28, 16—20. *Toată făptura*: omenirea întreagă (Col. 1, 16), creatura nerațională (Röm. 8, 19 sq.), ângerii (Efez. 3, 10; 1. Petru 1, 12) vor cunoaște înțelegiunea lui Dumnezeu. Condiția intrării la bunătățile lui Dumnezeu sunt credința și botezul; acest din urmă poate lipsi — ce reesă din: celce nu va crede (fără se va boteza) — pentru că se substitue cu botezul de dorință, de sânge. V. 17. 18 se spune că credincioșii vor face minuni. *În limbi noi*: necunoscute până atunci (Acta 2, 4 sq. 1. Cor. 12. 14). *Șerpi vor lua* etc. cf. Acta 28, 2 sq. *Ar bea ceva de moarte* aduce aminte legenda paharului cu venin al lui Ioan, amintit mai

ântăiū de *Augustin* (in soliloquiis), apoi la *Isidor* (de morte sanct. 73). *Domnul Isus* (v. 19) după CKL/ Verz. Mc. numește *Domn* pe Isus pentru că se înălțase la Tatăl mării (Mt. 28, 6). *După ce a grăit* se rapoartă la cuvântarea de despărțire a lui Isus, la toate ce a grăit în cele 40 de zile după înviere — așadar nu se leagă nemijlocit la v. 15—18. *Semnele cari urmaș*, promise v. 17 sq. La înălțare cf. Acta 1, 9 sq.; șederea de dreapta însemnează participarea la puterea dumnezească (Efez. 1, 20. Evr. 1, 3). V. 20. e sumarul lucrării apostolilor după înălțarea lui Isus.

Evangelia după Luca.

ÎNTRUDUCERE¹⁾.

1. *Autorul.* Evangelistul Luca a fost de origine din Antiohia (*Eusebie, Ieronim, Teofilact, Zigaben* etc.), iar numele e contras din Lucanus. Păgân de naștere (Col. 4, 11. 14), nu știm cine l-a creștinat; asemenea nu se poate decide, dacă înainte de convertire fusese prozelit iudeu (Isid. Hispal.) — deși cunoaște foarte bine iudaismul. După ocupațiune era medic (4, 38. 22, 44 sq. cf. Acta 13, 11), iar o tradiție mai târzie afirmă că a fost și pictor și ar fi zugrăvit mai multe tablouri ale maicii Domnului și ale unor apostoli (*Toma Aquina, Simeon Metafr. Nicefor Callisti*). *Ipolit, Epifane, Teofilact, Zigaben* etc. zic că era unul din cei 70 de învățacei — dar din 1, 2 reesă că el n'a cunoscut pe Mântuitorul, ci a fost instruit de apostoli. În misionada a 2. însoțește el pe Paul dela Troia (Acta 16, 10) la Filipi și se re'ntoarce în misionada a 3. când apostolul merge din Ahaia în Azia mică (Acta 20, 6). În închisoarea lui Paul la Cezareea Luca e la dânsul; îl însoțește la Roma (Acta 27, 1 sq.); așijderea se află în a 2. închisoare a lui Paul la Roma. Unde s'a dus după moartea apostolului, nu știm.

2. *Limba originală* e cea grecească, care e mai curată decât la ceilalți evangeliști și samănă mult cu cea din epistola către Evrei.

3. *Cititorul* se spune la începutul evangheliei. Luca prin o espunere critico-pragmatică a faptelor creștine voește să întărească pe *Teofil* în învățătura primită (1, 1—4). Cine este Teofil, nu știm, pare însă că a locuit în Roma sau aproape de acest oraș.

4. *Caracterul* evangheliei e univervalist: se demonștră că creștinismul este pentru Indei și pagâni. Autorul istorisește fapte și cuvântări ale Mântuitorului, cari dovedesc că grația dumnezească mijlocește mântuirea; Matei începe genealogia cu Avram, Luca cu Adam, părintele omenirii; în urmă se isto-

¹⁾ Vezi Introducere p. 164 sq.

risește trimiterea celor 70 de învățăcei, reprezentanții tuturor popoarelor.

5. *Timpul, locul compunerii.* Evangelia s'a scris înainte de Istoria apostolilor (Acta 1, 1) care termină cu anul al 2. al închisorii lui Paul în Roma, iar din cap. 21 (ev.) rezultă că nu s'a putut scrie după risipirea Ierusalimului (an. 70 d. Cr.).

Locul unde s'a scris evangelia este Roma sau vrun oraș în Palestina.

6. *Izvoarele.* Deslușiri în privința acestora ne dă 1, 1—4. Izvorul principal sânt predica apostolilor și spusele martorilor oculari ai vieții Domnului. Luca procede însă în mod critic: materialul scos din tradiție și unele consemnări l-a examinat cu îngrijire și espure faptele după ordinea lor adevărată. Ca învățăcel al lui Paul, este mai presus de orice îndoială, că acesta i-a servit cel mai bogat material — ce reesă din înfrurirea asupra scrierii (Irineu, Tertulian, Can. muratoric, Origen, Eusebie, Ieronim etc.) și din dispoziția evangheliei (universalismul creștinismului; cf. Lc. 22, 19, 20; 24, 34 cu 1. Cor. 11, 24 sq. 15, 5).

7. *Autenticitatea.* Tradiția bisericii atribue scrierea prezentă lui Luca. Mărturii ortodoxe sânt: *Canonul muratoric, Peșito, Iustin Martirul, Irineu, Tertulian, Origen, Eusebie, Ieronim* etc.; iar dintre eretici o folosesc Basilide, Valentin, Teodot, Heracleon, Celz, Tatian etc.

8. *Întregitatea.* Controversat a fost în timpul mai nou 1, 5—2, 52 din motivul că nu se află la Marcion. Să știe însă că acesta a ciuntit evangelia după scopurile sale dogmatice; autenticitatea întregului e dovedită prin mărturiile amintite mai nainte.

9. *Scopul și cuprinsul.* La scop vezi p. 3., iar cuprinsul este:

a) Preistoria, 1, 1—4, 13.

b) Istoria lucrării publice a lui Isus, 4, 14—21, 38.

c) Istoria patimilor, morții, învierii și înălțării lui Isus, 22, 1—24, 53.

PARTEA ÂNTÂIA.

Preistoria, 1, 1—4, 13.

§. 70. Prologul, 1, 1—4.

În următoarele 4 versuri scurt, simplu și modest arată evangelistul ce are comun în materie și izvoare cu alte încercări ale istoriei evanghelice (1. 2), în ce diteră la procederea literară (3. 4). Limba în aceste șire e greca pură și se deosebește de stilul evraizant al altor autori ai T. N. împărtășind autorul în cele următoare documente existente fără modificare sau prelucrându-le.

1. După ce mulți s'aun încercat să facă istoria lucrurilor deplin adevărite între noi, 2. precum ne-aun dat nouă ceice din început aun fost martori oculari și slujitori al cuvântului: 3. mis'a părut și mie, după ce de mai nainte toate am urmărit cu multă îngrijire, a scrie pe rând ție, preaputernice Teofile, 4. ca să cunoști siguranța cuvintelor întru cari te-aun învățat. *ἐπειδήπερ* începe propoziția cu mai mare emfază ca *ἐπειδή*. *πολλοί* arată că existau multe încercări de a espune viața lui Isus când Luca scrie evanghelia, cari însă după v. 3. erau nesuficiente și nu puteau pretinde recunoaștere generală. *Origen*, *Ieronim*, *Teofilact* etc. zic că sub aceste scrieri avem să înțelegem evangeliile apocrife a lui Toma, Matei, Nicodim. *ἐπεχείρησεν* exprimă greutatea acelor încercări. *διήγησις* = *narațiune*, dar nu se zice că fiecare conținea întreaga istorie evanghelică; iar *ἀνατάξασθαι* arată că aceste aun fost compuse din novele mai mici. Obiectul acelor istorisiri sunt faptele plinite la noi. Expresiunea *πληροσοφῆν* iaun unii în înțelesul: a dovedi ceva cu deplină siguranță, deci: despre faptele cari la noi (creștinii) aun ajuns la deplină siguranță; *Zigaben*: *Cari s'aun întărit între noi* (cf. 1. Tes. 1, 5. Col. 2, 2. Evr. 6, 11); *Teofilact*: *Căci celece privesc pe Cristos nu sânt după o tradiție nesigură, ci în adevăr, cu cre-*

dinfa tare și cu toată siguranța. Alții afirmă că acest înțeles se află numai despre persoane (Rom. 4, 21. 14, 5. Col. 4, 12. Ignatie ad Magn. 8, 10), de aceea = a plini ca πληροῦσθαι (2. Tim. 4, 5. Acta 12, 17. 25; Rom. 15, 19): lucrurile desevărsite între noi; deplinite, cari s'au întâmplat (Vulgata: (Quae in nobis completae sunt). *Lucrurile* nu se rapoartă numai la viața pământească a Domnului (nașterea, activitatea, patimile, moartea și învierea), ci și la întâmplările din biserică până în timpul când Luca scrie evangelia. *Între noi* înțelege pe autor și cititorii creștini. Autorul indică apoi izvorul de unde a scos materialul ei și predecesorii care s'au încercat a trata istoria evanghelică: tradiția martorilor oculari, adică a apostolilor și învățăcelilor lui Isus. Între acești martori se numără și maica Domnului. *Din început* nu e timpul când Isus a început lucrarea (Zigaben etc.), ci dela conceperea lui (Acta 1, 21, 22). *Ne-au dat nouă*: cu graiă viu și înscris. *Martori oculari și slujitori ai cuvântului* nu sânt aceleași persoane: martorii oculari ai lucrării lui Isus și care au devenit slujitorii cuvântului (Acta 26; 16). *Cuvânt* se ia ca ῥῆμα = *faptă, întâmplare* (4, 36. Acta 8, 21. 15, 6), iar gen. τοῦ λόγου se rapoartă la αὐτόπται și ὑπηρέται: care din început au fost martorii oculari etc. *Origen, Atanasie, Zigaben* înțeleg λόγος ca Io. 1, 1. *Nouă* exprimă că Luca e învățacel mijlocit al lui Isus; *Teofilact*: *Din aceste (precum ne-au dat nouă) reesă că Luca nu era învățacel din început, ci mai apoi; căci alții erau care s'au învățat din început... care au și dat lui. ἔδοξε ζῆμοι: am aflat de bine, am crezut; cum au făcut cei mulți, îndemnat de exemplul acestora. παρακολουθεῖν exprimă lucrarea spirituală: el toate a petrecut spiritualicește, a examinat și scrutat izvoarele; numai astfel a putut cunoaște lucrurile. Urmează 3 momente cari deosebesc lucrarea evangelistului de cele amintite: de mai înainte (ἄνωθεν), cu sirguintă (ἀκριβῶς) și pe rând (καθεξῆς); cele două se rapoartă la întrebuintărea izvoarelor, iar pe rând la espunere. Luca și-a propus a espune istoria creștină (toate πᾶσι: πρῶτα, ce credea potrivit în întreg) dela începutul ei, înainte de nașterea lui Isus. Istoria acestuia, îndeosebi a prunciei lui, începuse a deveni legendară; de aceea autorul o scrutează în mod critic (ἀκριβῶς) și tratează faptele — în genere — în șir cronologic (καθεξῆς;*

cronologia vieții lui Isus e mai corectă la acest evangelist). V. 4 arată îndemnul scrierii. *Teofil* nu e cunoscut mai aproape; unii scriitori vechi afirmă că este apelativ pentru toți iubitorii de Dumnezeu. *χαριστος* (splendidus) e titlul proconsulilor și altor dignitari (Acta 23, 26. 24, 3. 26, 25). Din scrierea lui Luca reesă că acest Teofil cunoaște referințele din Italia și Roma; poate că locuia acolo; nu este arhierul Teofil amintit de *Iosif Flaviu* (Antiq. 18, 6, 3. 19, 6, 4). Teofil era instruit în învățătura creștină (*Teofilact* crede că de Luca), dar espunerea pragmatică a faptelor creștine se-l întărească și mai mult în cele învățate. *περὶ ὧν κατηχήθη λόγων* e atracțiune în loc de *περὶ τῶν λόγων, οὗς κατηχήθης, κατηχεῖν* să întrebuințeze despre împărtășirea învățaturii creștine, iar *λόγος* = cuvântul credinței (*Zigaben*).

§. 71. Prevestirea Botezătorului, 1, 5—25.

5. Fost-a în zilele lui Irod regele Iudeii un preot oarecare cu numele Zaharia din rânduiala lui Abia, și muierea lui din fetele lui Aron, și numele ei Elisabeta. 6. Iar amândoi erau drepti înaintea lui Dumnezeu, umblând în toate poruncile și așezămintele Domnului neprihăniți. 7. Și nu aveau ei fiu, pentru că Elisabeta era stearpă, și amândoi erau înaintați în zilele sale. 8. Și a fost când slujea el în rânduiala preoției sale înaintea lui Dumnezeu, 9. după datina preoției i-s'a întâmplat să tămădeze intrând în templul Domnului, 10. și toată mulțimea poporului era rugându-se afară în vremea tămăderii. 11. Și s'a arătat lui îngerul Domnului stând de dreapta altarului tămăderii. 12. Și s'a spăimântat Zaharia văzând, și frică l-a cuprins pe el. Fost-a = exstitit, s'a ivit în istorie (Mc. 1, 4). În zilele lui Irod: cel mare, care a domnit dela 714—750 u. e. Un preot oarecare, așa-dar nu arhieru. *Zaharia* זכריה = Dumnezeu și aduce aminte (2. Reg. 14, 19 etc.). David împărți preoția pentru săvârșirea cultului la templu în 24 de clase (1. Cron. 24, 10). Clasa căreia aparține Zaharia este a 8.; iar *εφημερία* = serviciul

de zi, de săptămână; aici serviciul clasei care avea săptămâna. *Iosif Flavii* (Antiq. 7, 15, 7) are numirea *πατριὰ* având în vedere înrudirea care se lua în seamă la singuraticile clase preoțești. *Abia* cf. 1. Cron. 24, 10. Despre muiera lui Zaharia (de suplinit: *era*) se zice că era *din fetele lui Aron*: așadar încă aparținea clasei preoțești deși nu era oprit preoților a lua în căsătorie femei din alte seminții. *Elisabeta* = אלישבע, altă formă a lui אלישבע = *Dumnezeul jurământului*. Numele acesta pare a fi fost în mare onoare la preoțime, pentru că muiera lui Aron încă s'a chemat așa (Ex. 6; 23). Zaharia și Elisabeta erau oameni virtuoși; *drepti*, se ia în înțelesul T. V.: celce observă toate prescripțiile legii. — ce rezultă din adausul *umblând* etc.; expresiune evraizantă (1. Reg. 8, 61). Dreptatea lor însă este adevărată, are valoare înaintea lui Dumnezeu, nu numai a oamenilor (Gen. 7, 1 etc.). *διζαλωμα* propriu = *îndreptare* (LXX Deut. 4, 1, 6, 2, 30, 16. Ps. 119, 93 etc. Rom. 1, 32, 5, 16), iar *ἐντολή* = poruncă; întâia este noțiune mai largă, a doua mai specială. (Gen. 26, 5. Deut. 4, 40); după unii întâia expresiune cuprinde prescripțiile morale, a doua cele ceremoniale. *ἀμειπτοι*, nu = *ἀμειπτως*; căci nu însemnează însușirea viețuirii lor, ci se zice de persoane că umblau fără prihană. Contrastul pietății lor era că nu aveau urmași; pedeapsă dumnezească (Gen. 30, 1; 1. Sam. 1, 5. Ps. 128, 3). Aticul *καθότι* = *καθώς* ocură în T. N. numai la Lc. *Înaintați în zilele sale* (Gen. 18, 11. Ios. 23, 1): în vârstă.¹⁾ Latina era la israeliteni a se căsători foarte tineri, iar Zaharia cu Elisabeta după lungă convețuire nu aveau prunci, de aceea perderă speranța a mai avea urmași. În v. 8. sq. se istorisește o întâmplare ce stă în legătură cu nașterea Botezătorului. La cultul dumnezeesc al Evreilor se tămăcea dimineța și seara (Ex. 30, 7. 8). Întrând preotul în sânta se ducă vasul cu tămâe, amestecată cu mai multe spițerii, pe altarul tămărierii poporul în curte rostia rugăciunii. Tămăierea era simbolul rugăciunii plăcute lui Dumnezeu (Ps. 141, 2. Apoc. 8, 3 sq.), și Iudeii credeau că cea de acum este îmbinată cu deosebită binecuvântare (Deut. 33, 10 sq.). Cele 24 de clase ale pro-

¹⁾ Din Num. 4, 3. 8, 24 sq. nu se poate deduce că Zaharia nu era de 50 de ani, pentru că acolo se vorbește de leviți.

țimii schimbau serviciul la templu după anumit ciclu în fiecare zi, iar care preot avea să aducă tămâerea în fiecare zi se hotăra în fiecare clasă prin sorți (*ἐλαξε τοῦ θυμιάσαι*) — ce se introduse ca drept din datină. *ναός* (*היכל*)=templu propriu (cf. Mt. 4, 5). V. 11 sq. descrie arătarea ângerului lângă altarul tămâerii, aproape de ușa care duce în sânta sântelor (Ex. 30, 1). *Intrând în templul Domnului* sunt legate strins și exprimă că Zaharia era singur. *De dreapta altarului*, nu a lui Zaharia. Arătarea ângerească umple pe Zaharia de frică (Dan. 10, 7 sq. Acta 19, 17). Omul, deși drept, apropiindu-se de el ceva dumnezeesc e cuprins de frică, pentru că atunci se deșteaptă mai mult conștiința păcătoșiei lui.

13. Iar ângerul zise către el: Nute teme, Zaharie! că s'a auzit rugăciunea ta, și muierea ta Elisabeta va naște ție fiu, și vei chema numele lui Ioan; 14. și vei avea bucurie și veselie, și mulți se vor bucura de nașterea lui. 15. Căci va fi mare înaintea Domnului, și vin și beutură amețitoare nu va bea, și se va umplea de Duhul sânt încă din pântecul mamei sale, 16. și pe mulți din fiii lui Israil va întoarce la Domnul Dumnezeu lor. 17. Și el va merge înaintea lui în duhul și puterea lui Ilie, ca să întoarcă inimile părinților către fil și pe cei neascultători întru înțelepciunea dreptilor, să gătească Domnului popor gătit. Ângerul vestește lui Zaharia (în strofă de 12 membre ritmice) două lucruri: va avea fiu, poporul Israil se va mântui. *S'a auzit rugăciunea ta* etc. indică că Zaharia încă nu perduse speranța a avea urmași spunând și numele lui: *Ioan* (*יְהוֹנָתָן, יוֹחָנָן* = *Dumnezeu e milostiv*); LXX are *Ἰωρὰ* (2. Reg. 25, 23), *Ἰωρὰν* (Nem. 6, 18), *Ἰωρὰν* (Nem. 12, 13; 2. Cron. 17, 15. 23, 1), *Ἰωάνης* (2. Cron. 28, 12). *Crizostom, Teofilact* etc. zic că Zaharia se ruga în acest moment pentru mântuirea poporului israiltean; *Augustin, Zigaben* ca să aibă urmași — mai vortos din motivul că nu era preserisă nicio rugăciune ce ar fi rostit preotul intrând cu tămâea în sânta. În loc de *γενέσθαι* (aici=naștere) citesc unii *γεννήσει* (Recepta, GXI). V. 15 sq. se descriu: însușirea personală a celui promis, lucrarea lui, raportul către Mesia. *Va*

fi mare: de însemnătate spirituală necunoscută (Os. 1, 11); iar *înaintea Domnului* e contrast la lume: ce pare omului extraordinar, lui Dumnezeu poate fi mic și întors. *Vin și beutură* etc. (*ov uŋ*): absolut; este nazireu desevêrșit (Num. 6, 1—21. Jud. 13, 5; 1. Sam. 1, 12). *zò síxeqa* (זשׁ, LXX Jud. 13, 4) însemnează orce beutură amefitoare — dar nu din struguri —; se făcea din poame, cereale, miere, finice (Pliniu N. H. 14, 19). *ov uŋ* cu conj. aorist. Win. p. 471 sq. *Se va umplea de Duhul sânt*: o putere cerească mai înaltă care lucră întrênsul și-l sânteste (Ps. 51, 13. Is. 63, 10), nu Duhul sânt care se împărtășește abia de Isus (Io. 7, 39). *Din pântecel mumei sale* (מבטן אמוי Ps. 71, 6): de foarte têne, din copilărie, dar pentru v. 44. însemnează aici că încă în pântecel mumei s'a arêtat lucrător acest spirit. Împărtășirea Duhului sânt îl caracterizează ca profet. V. 16. espune lucrarea celui promis: *Pe mulți* etc. El deci va întoarce inimile păcătoșilor la Dumnezeu; va predica pocăință (Mt. 3, 2), dar nu va produce nou element de viață. Lucrarea lui se mărginește la Israil, centrul omenirii de unde se va lăți mântuirea; dar nu toți membri lui Israil vor asculta de el: *pe mulți va întoarce. Domnul Dumnezeu lor*: nu Mesia, ci Dumnezeu. V. 17. Arêtarea Botezătorului se pune în legătură cu Mal. 3, 23. *Înaintea lui* se rapoartă după înțelesul gramatical la *Domnul Dumnezeu* din v. 16. În Cristos vine însuș Domnul Dumnezeu, pentrucă după profetii T. V. venirea împărăției lui Dumnezeu se identifică cu arêtarea lui Iehova în mijlocul poporului ales (Is. 40. Mal. 3, 1. 5, 4 sq.). Aceste cuvinte exprimă deci dumnezeirea lui Cristos. *În duhul și puterea lui Ilie* explică cuvintele profetului Malahia: Ioan nu e Ilie cel înviat, ci numai tipul lui; el va lucra în spiritul și cu puterea acestuia. Moisi a întemeiat teocrația T. V.; Ilie a învitat-o: de aceea sosind celce avea s'o perfecționeze sunt amândoi de față (Mt. 17, 3). *Duh* exprimă ceace manifestă, principiul mai înalt în genere, iar *putere* e special: Puterea lui Dumnezeu care s'a arêtat în Ilie, îndeosebi cea pedepsitoare, este caracterul lui Ioan (Mt. 11, 14). De observat este că ângerul nu citează din s. Scriptură, ci aceasta se pronunță astfel pentrucă așa s'a hotărit în lumea cerească, cărei aparțin persoanele cari grăese; adevêrul cuprins

intrînsa e recunoscut în cer și pe pămînt. Sfîrșitul v. 17. e liber după Mal. 3, 23. LXX traduce aci ὁς ἀποστασῆσαι καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱὸν, καὶ καρδίαν ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ. Cuvintele citate exprimă că Botezătorul va restabili raporturile morale, el va întoarce inimile părinților către fiii lor; dar sub *părinți* nu se înțeleg patriarhii, ca cum aceștia vîzînd că urmașii lor se întorc iarăș i-ar iubi. *Neascultător* (adecă: va întoarce): imoral, pentru că caracterul imoralității este neascultarea de Dumnezeu. Asupra acestora el va influența ca să se întoarcă dela calea lor și să fie drepti. *ἐν ἔσφορῆσει*; prepoziția *ἐν* la verbele mișcării stă pregnant; se schimbă ținta la care se se ajungă cu starca la ținta ajunsă (Win. p. 385. 4. a). *Să gătească* e scopul lui va întoarce și scopul final la *va merge înainte*. *Domnul*: Dumnezeu, ca v. 16. 17. *Popor găbit*, rezultatul lui *să gătească*: un popor cu adevărată stare morală, corespunzătoare la întemeierea împărației mesianice.

18. Și zise Zaharia către ânger: Din ce voiî cunoaște aceste? că eu sînt bătrîn și muierea mea înaintată în zilele sale. 19. Și răspunzînd ângerul zise lui: Eu sînt Gabriil care sta înaintea lui Dumnezeu, și am fost trimis să grăesc către tine și a-ți binevesti aceste. 20. Și iată vei fi tăcînd și neputînd grăi până în ziua cînd vor fi aceste, pentru că n'ai crezut cuvintelor mele, cari se vor plini la vremea lor. 21. Și era poporul așteptînd pe Zaharia, și se mira că zăbovesc te el în templu. 22. Iar eșînd el nu putea să grăească lor, și cunoscură că vedenie a vîzut în templu; și el era făcînd semn lor, și arîmas mut. 23. Și a fost că plinindu-se zilele slujbei sale, s'a dus la casa sa. 24. Iar după acele zile a purces grea Elisabeta muierea lui, și s'a ascuns cinci luni, 25. zicînd că așa m'a făcut mie Domnul în zilele în cari a socotit să ia ocara mea dintre oameni. Necredința lui Zaharia e contrast la credința lui Avram (Gen. 15, 8). Ca și acesta cere Zaharia un semn, dar deosebită e dispoziția lor: unul se îndoeste, celalalt nu (Rom. 4, 19). Zaharia e convins că lui s'a arîtat ceva extraordinar, deși nu

poate crede că se va întâmpla ce îngerul a promis. Cererea semnului se încuvințează (Gen. 15, 8. Lc. 1, 34), câte odată se muștră contrarul (Is. 7; 13). Îngerul îi promite un semn, dar pedepsește necredința. *Că eă motivează cererea semnului:* *Eă sânt:* îngerul spune demnitatea sa în fața căreia necredința trebuie pedepsită. *Gabriël* (גַּבְרִיֶּל) = bărbatul lui Dumnezeu, Dan. 8; 16; 9; 21) reprezintă o putere creatoare a lui Dumnezeu; unul din cele 7 căpetenii ale îngerilor, de aceea *înaintea lui Dumnezeu*. Pedepsa îngerului este că Zaharia nu poate grăi. *μη̄ οὐνάμενος λαλήσαι* e epexegeză la *σωπιών*, pentru *ζαφός* (v. 22). Starea de muție încetează însă când se vor împlini toate cuvintele îngerului: mai întâiu se va naște cel promis; apoi urmează celelalte. *ἀνθ' ὧν* corespunde lui *וְהָיָה אֲשֶׁר* (Deut. 28; 47) și *וְעָשָׂה לְךָ* (Ier. 22, 9): drept răsplată că etc. (19, 44. Acta 12; 23; 2. Tes. 2; 10). *Era poporul așteptând etc.:* după tradiția de apoi preotul liturgisitor nu petrecea mult în sânta, iar în caz contrar se credea că i-s'a întâmplat ceva și fiind, el atunci reprezentantul poporului se considera plagă națională. *Cunoscură:* amuțirea lui Zaharia, poate și exteriorul (fiind iritat) dădură poporului să înțeleagă că a avut vedenie, care i-a luat graiul (Jud. 6, 25 sq.). *Făcend semn:* ce nu înțeleseseră ei întărește Zaharia făcend semn cu mâna. După sfârșitul săptămânel de serviciu Zaharia se duce la casa sa; Elisabeta purcede grea. Preoții israilteni în timpul serviciului la cultul dumnezeesc locueău ne'ntrerupt în edificiile templului. *După acele zile:* în cari s'a întâmplat arătarea. *S'a ascuns:* nu voia să convină cu cineva. Motivul acestei fapte se spune v. 25, iar *Origen, Ambrozie, Teofilact, Zigaben* îl află în rușinea că ea la vârsta înaintată nu e abstinentă, altii cred că se ruga, sau ca să dobandească deplină siguranță asupra stării sale. *Că așa mi-a făcut etc.* cf. Gen. 30, 23. În T. V. sterilitatea se considera pedeapsă dumnezească (Is. 4, 1. 44, 3. Os. 9, 11. Ps. 113, 9). Elisabeta recunoaște că acum Dumnezeu a binevoit a-i lua rușinea, de aceea: *în cari a socotit etc. aîc* fără prepoziție. *ἐξείθεν* e expresiune solemnă: Dumnezeu purtând grija cuiva își arată grația; se închipue că se întoarcă cu fața cătră acela. *Între oameni* se poate lega la *se ia*, mai bine însă la *o cara mea*.

§. 72: Zămislirea lui Isus 1, 26—38.

26. Iar în luna a șesea a fost trimis ângerul Gabriil dela Dumnezeu în cetatea Galileii, ce s'è chiamă Nazaret, 27. la o fecioră logodită cu bărbat, al cărui nume Iosif, din casa lui David, și numele fecioarei Mariam. În luna a șesea s'è rapoartă prin iar la v. 24. Cinci luni Elisabeta s'a ascuns, iar în luna a 6. s'a întâmplat ceva ce a făcut cunoscută starea ei. Din acest dat putem hotări vârsta lui Isus față de Botezătorul. La Nazaret cf. Mt. 2, 23. De 2 ori amintește evangelistul că Maria era fecioară, aluziune la Is. 7, 14 cf. Mt. 1, 22 sq. Logodită cu bărbat cf. Mt. 1, 18. Iosif s'è zice că este urmașul lui David: deci Isus și după părintele putativ este din casa lui David (2. Sam. 7, 12. 28, 1 sq.). — Crizostom, Teofilact, Zigaben rapoartă din casa lui David la Maria și Iosif.

28. Și intrând la d'nsa ângerul zise: Bucură-te ceace ești plină de dar, Domnul e cu tine; binecuvântată ești tu între mii! 29. Iar ea v'è z'nd s'a spăimentat de cuvântul lui, și eugeta ce închinare va fi aceasta. 30. Și zise ei ângerul: Nu te teme, Mariam; căci ai aflat har la Dumnezeu. 31. Și iată vei lua în pântece și vei naște fiu, și vei chiama numele lui Isus. 32. Acesta va fi mare și Fiul celui Preatnalt se va chiama, și-i va da lui Domnul Dumnezeu tronul lui David tatălui său, 33. și va împărăti peste casa lui Iacob în veci, și împărăției lui nu va fi sfârșit. *ὁ ἄγγελος* după *εἰσελθὼν* lipsesc BL Min. unele Verz.; în aceste mărturii nu s'è află apoi *binecuvântată ești tu între mii* (ale Receptei). *Bucură-te e salutare* (שְׁלוֹם לְךָ). *Plină de har* (după Vulgata; deși *χαριτόω* însemnează a dărui): harul este extraordinar pentru că a fost aleasă s'è fie muma Mântuitorului. *Domnul cu tine* (este); salutare îndatinată la Evrei cer'nd binecuvântare, mântuire și fericire dela Domnul (יהוה עִמָּךְ, Jud. 6, 12). Domnul este cu toate creaturile ca atotprezent, cu toți oamenii căror arată grația sa, cu toți dreptii pe care sântește, cu cei aleși prin deosebitul său

ajutor, iar cu Maria, îndeosebi, pentru că a devenit instrumentul special al atotputerniciei lui. Ângerul îl numește *binecuvântată ești tu între femei* căci într-nsa s'a realizat nașterea cu fecioria; ea e *παρθενομήτηρ. ἢ δὲ ἰδοῦσα* lipsesc NBLX Min. Maria se spăimintă parte de vederea ângerului, parte de cuvintele lui, pe care le înțelege, dar nu știe să le raporte la sine. *ποταπός* = *qualis*, ce însușire, conținut; în legătură cu *εἴη* fără *ἄν* = ce trebuie să-și închipui sub această închiuăciune (Win. 281. c.). Întărind ângerul zisele sale vestește: *Nu te teme* etc. *Al aflat* har exprimă libertatea lucrării dumnezeiești fără conlucrarea și meritele omului: că mă vezi și auzi dela mine aceste cuvinte să nu te spăiminte; toate se bazează pe grația ce ai aflat la Dumnezeu. *Și iată* etc. e aluziune la Is. 7, 14. Nu numai i-se spune că va naște, ci și numele celuce se va naște (Mt. 1, 21). V. 32. sq. se descriu natura, ființa și demnitatea acestui fiu. *Acesta va fi mare* etc. (v. 15). *Celui Preainalt* corespunde evreescului מלך (Gen. 14, 18); exprimă mesianitatea lui. *zaleisodai*, însemnează existența, dar cu înțelesul *a fi recunoscut*. Fiul care tu vei naște va fi Fiul lui Dumnezeu și va fi recunoscut atare. *Și-i va da lui* etc.: acest fiu ca Mesia e urmașul lui David (2. Sam. 7, 13 sq. cf. 1. Reg. 8, 26—29. Ps. 89, 5. Is. 9, 7. Ier. 33, 15 sq.). În veci se determină prin *nu va avea sfârșit* (Is. 9, 6. Dan. 7, 13 sq. Ps. 110, 4. Io. 12, 14 cf. 1. Cor. 15, 28). Această împărăție nu se poate mărgini politicește; de aceea raportarea specială la casa lui Iacob se ia ca v. 16; iar poporul Israil e prototipul omenirii (Mt, 2, 6) care se adună în împărăția mesianică (Io. 11, 52).

34. Iar Mariam zise cătră ânger: Cum va fi aceasta, de vreme-ce eă nu știu de bărbat? 35. Și răspunzând ângerul zise ei: Duh sânt se va pogori peste tine, și puterea celui Preainalt te va umbri; pentru aceea și sântul care se va naște se va chema Fiul lui Dumnezeu. 36. Și iată Elisabet rudenia ta și aceasta a zămislit fiu la bătrânețele sale, și aceasta este a șesea lună a ei, ceea ce se chema stearpă; 37. căci la Dumnezeu niciun cuvânt nu e cu neputință. 38. Iar Mariam zise: Iată roaba Domnului; fie mie

după cuvântul tău, și s'a dus ângerul dela d'nsa. *Cum va fi aceasta etc.*: Maria știe că ea nu trăește în căsătorie cu bărbat (nu știu de bărbat se ia ca Mt. 1, 25), de aceea cum se vor întâmpla cele spuse de ânger? Aceste cuvinte nu exprimă necredința Mariei, ci nedumerirea ei în privința chipului cum se vor realiza promisiunile. Incarnarea Fiului se atribue persoanei a 3. din sânta Treime, deși toate lucrările dumnezeiești în afară sunt ale tuturor persoanelor. Substanța naturii omenești a lui Logos era formată în Maria, iar Duhul sânt. îi dă forma; de aceea natura omenească ajunge în Isus culmea perfecțiunii: *πνεῦμα ἁγίων* nu e articolat căci e nume propriu, în care caz apelativele adese n'au artic. (Win. p. 116); apoi nu se tratează de Duhul sânt. ca persoană, ci mai vârtos ca de putere creatoare care precede dela Dumnezeu. *Se va pogori preste tine* cf. Acta 1, 8. *Puterea celui Preafălt* e sinonim cu *Duh sânt.*; o putere dumnezească este ce te va umbri. *πισιοῦσέν*, metafora, e luată din T. V. (Ex. 40, 45. Num. 9, 15.) și exprimă efectul lucrării dumnezeiești în cazul prezent. *Teofilact*: *Cum paserea umbrește puii, așa și puterea dumnezească cuprinde întreaga fecioară.* τὸ γεννώμενον ἁγίων e neutr. ales pentru că se are în vedere βρέφος; de aceea adausul *din tine* (după Mt. 1, 16) e superfluu (C. Min. Verz.); subiectul e ἁγίων. Misteriul anunțat Mariei se arată drept acțiune dumnezească (1. Tim. 3, 15) — a celui sânt, puternic, preafălt (Is. 31, 3) — motivându-se că Isus e plinirea dumnezeirii (Col. 2, 9). Realizarea promisiunilor se asigură Mariei prin semnul (ca v. 20) că Elisabeta e în altă stare. *ἐν γήρει* e formă ionică în loc de γήρει (Win. p. 62. 1 b.); Recepta are γήρα. Comparând v. 5. și 36 cu 3, 33 (Evr. 7, 14. Apoc. 5, 5) rezultă că neamul lui Aron și familia Mariei erau încuscrit, ceace nu era oprit nici prin lege (Num. 36, 1 sq.). *Și aceasta etc.*: care până acum se ținea stearpă e grea în a 6. lună. V. 37. e din Gen. 18, 14. *ἀδυνατεῖν* = e cu neputință (Mt. 17, 20; LXX Gen. 18, 14. Zah. 8, 6. Iob 42, 2). *ὅμμα* = כַּבֵּד = *lucru, obiect*: la Dumnezeu toate sunt cu putință; ce el promite și împlinește. Ângerul încheie arătând că atotputernicia lui Dumnezeu e absolută; el s'evârșește și lucruri ce par imposibile. V. 38. Maria declară cu smerenie a primi planurile dumne-

zcești: *Iată roaba* etc. Întruparea Domnului încă este un act al credinței; Maria se învoeste ca să se sêvêrșească misteriu nepêtruns (*Cuvêntul trup s'a făcut*, Io. 1, 14).

§. 73. Maria vizitează pe Elisabeta, 1, 39—56.

39. Iar sculându-se Mariam în zilele acelea s'a dus la munte într-o cetate a Iudei, 40. și a intrat în casa Zahariei și s'a închinat Elisabetei. După spusele ângerului (v. 36) Maria se vede îndemnată a vizita pe rudenia sa, Elisabeta. În zilele acelea; această călătorie pentru v. 26. 36. 56 a fost imediat după conversația cu ângerul, iar evangelistul istorisește o întâmplare din viața de atunci a Mariei. Locuința lui Zaharia e nehotărîtă; vedem însă că era în seminția Iuda; la ἡ ὄρεινῆ; se suplinește ἡ πόλις. Într-o cetate a Iudei e ținta călătoriei; orașul e după tradiție Hebron (Ios. 21, 11), ântâiul oraș preoțesc în seminția această; alții citesc Ἰούδα; ca numele orașului; zicând că ar fi cetatea preoțească Iuda (Ἰούδα) sau Ἰούδα Ios. 21, 16. 15, 55—LXX a scris Ἰτάν). μετὰ σπουδῆς corespunde lui σπουδαίως; LXX întrebuițează Ex. 12, 11. Ezra 4, 23. Dan. 6, 19.

41. Și a fost când a auzit Elisabeta închinarea Mariei, a saltat pruncul în pântecele ei și s'a umplut Elisabet de Duh sânt, 42. și a strigat cu glas mare și a zis: Binecuvântată ești tu între muieri, și binecuvântat este rodul pântecei tu. 43. Și de unde mie aceasta ca să vină maica Domnului meu la mine? σιγῶν se întrebuițează despre mișcările saltatoare în cari transpune bucuria; LXX traduce Mal. 4, 2: σιγηθήσετε ὡς μωσάρια (Gen. 25, 22 — mișcarea pruncilor în pântecele maicei). Ca prunc nenăscut Ioan se arată înaintemergătorul Mesiei. Cu această mișcare Elisabeta câștigă luminare mai înaltă; binecuvântă pe Maria (și pruncul) în chipul ângerului (v. 28). εὐλογημένη = εὐλογητός LXX Gen. 24, 31. 26, 29. 14, 19; circumscriere evraizantă a superlativ; nu exprimă o dorință, ci e aserțiune. Această binecuvântare se cuvine Mariei înaintea tuturor femeilor pentru fiul său: și binecuvântat este rodul etc. Și de unde: se face (Win. p. 545. 2); exprimă smerenia Elisabetei care, deși mai bătrână,

mai înainte o binecuvântă, acum însă o recunoaște superioară pentru deosebita alegere. *În* după *πόθεν* nu mai are înțeles final ci circumserie infinit. (Win. p. 316. c.). Locul acesta e paralel cu v. 17. și *ζήλιος* exprimă încarnarea lui Dumnezeu în Mesia, iar expresiunea corespunde eвреescului מָלֵךְ sau מִלְכֵּךְ.

44. Că iată cum fu glasul închinării tale în urechile mele, saltat-a pruncul cu bucurie în pântecul meu. 45. Și fericită este care a crezut că va fi săvârșire, celor zise ei dela Domnul. Aci se spune cum a cunoscut Elisabeta că Maria e maica Domnului: *Că iată* etc. Această cunoștință a avut Elisabeta prin Duhul sânt (v. 41). În v. 45 vorbirea Elisabetei trece în persoana a 3. laudând credința Mariei când îngerul i-a spus chemarea. *Care a crezut* are în vedere v. 38. Ființa acestei credinței este dispoziția internă cu care Maria se lasă condusă de puterea cerească; admiterea înrlurii dumnezeiești și primirea acesteia în inimă.

Cele întâmplate cu îngerul, iar acum binecuvântarea Elisabetei îndeamnă pe Maria a-și vërșa bucuria inimii. Cântarea următoare (numită după Vulgata *Magnificat*) după cuprins are multă asemănare cu cea rostită de Ana muma lui Samuil (1. Sam. 2, 1—10). Imnul se împarte de unii în 2 strofe: 46—50 în care mulțumește Maria pentru încarnarea lui Dumnezeu (46—49) și pentru biserică (50), 51—55 preamărește mântuirea ca învingere asupra păcatului (51—53) și întemeierea împărăției lui Dumnezeu (54, 55); alții îl împart în 3 strofe: 2 de câte 6 membre (46—49, 50—53) și una de 4 membre (54, 55). Cea mai firească însă pare împărțirea imnului în patru părți: 46—48 (până la *αὐτοῦ*), 48^b—50, 51—53, 54, 55.

46. Și zise Mariam: 47. Mărește sufletul meu pe Domnul, și s'a bucurat duhul meu de Dumnezeu Mântuitorul meu, 48^a că a cântat spre smerenia slujnicei sale. *Mărește* cf. Acta 10, 46. 19, 17; Fil. 1, 20. *αἰχμαλωτῆς* (1. Sam. 2, 1.) ocură în activ numai aci și Apoc. 19, 7. Aorist. se rapoartă la momentul lui *ἐπέβλεπε*. *Duh și suflet* (cf. 1. Tes. 5, 23; 1. Cor. 2, 14. 15. 44) însemnează întreaga ființă internă; puterile spirituale mai înalte și inferioare. (Ps. 103, 1). Maria mărește și se

bucură de Dumnezeu, pe care-l numește Mântuitorul său feritorul său (Jud. 3, 15. Ps. 33, 9. 24, 5. Ios. 12, 2). Motivul acestei bucurii este: *Că a căutat* etc. 1. Sam. 1, 11. Ps. 31, 8. *Smerenia slujnicei sale* e mai marcant ca: slujnica sa smerită; substantivul pune însușirea în planul prim.

48^b. *Că iată de acum* mă vor ferici toate neamurile, că mi-a făcut lucruri mari cel Puternic. 49. Și sânt numelele lui 50. și mila lui din neam în neam spre ceice se tem de el. În versurile precedente Maria se smerise, iar aci arată gloria la care a ajuns prin vöea lui Dumnezeu. Ea nu era smerită politicește, căci era din neamul lui David, ci în conștiința sărăciei interne; ea nu vede în sine nicio însușire care ar fi remunerat acum Dumnezeu (2. Cor. 11, 12). Cu *de acum* etc. devine Maria profeteasă: din momentul când Elisabet a descoperit (v. 42), în deplină conștiință a măririi sale. La *neam* cf. Mt. 11, 16; iar *toate* exprimă că șirul acestora nu se va sfârși: toate vor recunoaște înalta demnitate a celeiace a născut pe Mesia. *Lucruri mari* (μεγάλα, Ps. 71, 19. LXX Deut. 10, 21) înțelege Maria alegerea ei de maica Domnului. Dupăce descrie cântăreața atotputernicia lui Dumnezeu trece a preamări sântenia și mila lui zicând: *Și sânt numele lui*: el însuș, pentrucă *nume* însemnează ființa în genere și se determină prin *mila*. Unii leagă și *sânt numele lui* la cele precedente ca cum ar sta în loc de: al cărui nume sânt. *Din neam în neam*, sau: *în neam și neam, în neamurile neamurilor* (Recepta) sânt variante. Trei însușiri ale dumnezeirii s'au manifestat la încarnarea lui Cristos: atotputernicia, sântenia și mila; aceasta din urmă însă se descopere numai celorce se tem de el: credincioșilor (Ex. 20, 6. Ps. 103, 17).

51. Făcut-a tărie cu brațul său, risipit-a pe cei mândri în cugetele inimii lor. 52. Pogorît-a pe cei puternici de pe tronuri și a înălțat pe cei smeriți. 53. Pe cei flămânzi i-a umplut de bună-tătăși și pe cei bogați i-a scos afară deșertii. Profetia precedentă se descrie aci în detal. Mesia, pe care poartă în pânțece, împărtășește binecuvântarea lui Dumnezeu celor smeriți și va pedepsi pe cei mândri. Cuvintele ἐποίησεν etc. se iaă ca viit. Expresiunile și imaginile sânt împrumutate din

T. V., unde Mesia se descrie ca domnitor și rege arătând că Dumnezeu în timpul mesianic va descoperi puterea sa față de toți și numai cei smeriți vor intra în împărăția lui. Aceasta află expresiune mai vădită în v. 53. *Făcut-a putere* este evreescul עשה קלי Ps. 118, 15. *Cu brațul său*: acesta e organul cu care se exerciază puterea. *Inima* e centrul vieții spirituale și sufletești (al cugetelor și dorințelor). *Pogorît-a pe cei puternici* etc. se rapoartă la puternicii care se opuneau lui Dumnezeu; *Teofilact* înțelege pe demoni și farisei. *Flămânzi*, adică spiritualicește, dar și trupește. *Bunătăți*: spirituale, dar și cele necesare pentru traiu. *I-a scos afară deșerti*: fără să le dea bunurile spirituale, nici mâncare. Așa cei săraci cu spiritul (Mt. 5, 3) se înavuțesc de nutriment spiritual (Io. 6, 27 sq.), iar cei ce cred că au destul, se mulțumesc cu sine și nu caută cele mai înalte, cei mândri, nu vor ajunge la grația mântuitoare (Ps. 34, 11).

54. Luat-a pe Israil sluga sa, ca să-și aducă aminte de mila sa, 55. precum zise cătră părinții nostri, lui Avram și sămânței lui până în veac. Resumarea promisiunilor mesianice din T. V. Aor. ἀντελάβετο are înțelesul viitorului; ἀντιλαμβάνεσθαι = βοηθεῖν. τῷ Ἀβραάμ e dat. commodi și se leagă cu μνησθῆναι ἐλέους (Ps. 98, 3), iar precum zise etc. e inciză. Înțelesul: Dumnezeu va plini totdeauna promisiunile făcute lui Avram și sămânței lui. Sămânța se ia în înțeles spiritual (Rom. 4, 12 sq.). Construcția μνησθῆναι τινός τινί e clasică. *Zigaben* etc. leagă lui Avram etc. la zise; λαλεῖν se construiește cu πρὸς la acuz. ori cu dativ — dar acestei legături se opune și sămânței lui, care însemnează toți urmașii lui Avram și nu poate fi apozitie la cătră părinții nostri; apoi în veac.

56. Iar Mariam a rămas împreună cu dânsa ca la trei luni, și s'a întors la casa sa. Maria rămâne la Elisabet mai până la nașterea Botezătorului; la reîntoarcere se întâmplă Mt. 1, 18 sq. *La casa sa* dovedește că Maria locuia în Nazaret.

§. 74. Nașterea Botezătorului, 1, 57—80.

57. Iar Elisabetei s'a plinit vremea să nască, și a născut fiu. 58. Și au auzit cei ce locueau în

prejur și rudeniile ei că a mărit Domnul mila sa cu dânsa, și se bucură cu dânsa. Gen. τοῦ τεκεῖν αὐτήν depinde de ὁ χρόνος. Că a mărit e evraizm (Gen. 19, 19; 1. Sam. 12, 24). Dumnezeu cu această naștere a manifestat grația sa în chip deosebit.

59. Și a fost în ziua a opta venit-a să taie împrejur pruncul, și l-a chemat pe numele tatălui său Zaharia. 60. Și răspunzând muma lui zise: Ba, ci să se chieме Ioan. 61. Și ziseră către dânsa că nimeni nu este din rudeniata care să se chieме cu acest nume. 62. Și a făcut semn tatălui lui, cum ar vrea să-l chieме pe dânsul. 63. Și cerând tăbliță scrise zicând: Ioan este numele lui. Și toți s'au mirat. După Lev. 12, 3 fiecare născut de partea bărbătească trebuia să se taie împrejur a 8. zi dela naștere; cu această ocaziune, după vechiū obiceiū, se da și numele (Gen. 21, 3 sq.). Celce aū azistat la acest act voeau să numească pruncul după tată; era datina a numi pruncul după părinți sau rudeniū apropiate (v. 61). Elisabet însă nu se învoește; tatăl întrebă decide în favorul ei. În ce chip a ajuns Elisabet să cunoască numele nu știm: dela Zaharia care i-l'a împărțit în scris (?); *Teofilact: Iar Elisabet ca profeteasă a grăit despre nume; Zigaben: Din Spiritul sânt aceasta a învățat și numele (Origen, Ambrozie). Crizostom, Teofilact, Zigaben afirmă că Zaharia era și surd, de aceea a făcut semn; dar știut este că și cu cei muți ne înțelegem lesne cu semne. Chieме pe dânsul: pruncul; αὐτό sau αὐτόν, în cazul din urmă avem constr. κατὰ οὐνεον. Propoz. τί ἂν θελοι etc. devine substantivată prin artic. τό pus înainte (Win. p. 289. 4). πινυξιδιον poate este o tăbliță ceruită (Tertulian. de idolol. 23: „Zacharias loquitur in stylo, auditur in cero). ἔγραψεν λέγων nu=a scris și vorbit îndată, căci abia v. 64 se spune că a dobândit graiul, ci expresiunea e evraizantă ca זכרן=a-și spune părerea, scripsit haec verba [1. Reg. 10, 6]. Ioan este numele lui; ἐστίν arată că acesta e hotărît deja. Toți s'au mirat: că Zaharia conglăsueste cu Elisabet a da fiului un nume străin în familie.*

64. Iar gura lui s'a deschis îndată și limba lui, și a grăit laudând pe Dumnezeu. 65. Și s'a

făcut frică peste toți care locueau împrejurul lor, și în tot ținutul de prin munții Iudeii s'a au vestit toate cuvintele aceste, 66. și au pus toți care auziau în inima sa zicând: Oare ce va să fie acest prunc? că și mâna Domnului era cu dânsul. Plinindu-se cele prezise v. 20 să dezleagă limba lui Zaharia; iar cele întâmplăte în această familie să lătesc fără a ajunge la centrul teocratic, Ierusalim. Verbul ἀνεψυχθη să leagă prin zeugmă și la γλώσσα; unii codici au însă la γλώσσα verbul ἐλύθη (dezlegat), διαφθωθή. La darea numelui Zaharia dobândește graiul. După *laudând pe Dumnezeu* ar trebui să urmeze imnul (68—79), dar evangelistul face digresiune espunând impresiunea celor întâmplăte. Când se arată ceva extraordinar produce frică (cf. v. 12). *Împrejurul lor*: a lui Zaharia și Elisabetel. διαλαλείτο cf. Mt. 28, 15=διαφημίσθη=a să vorbi mult de ceva. ῥῆμα să ia ca רבך: cele grăite la tăerea împrejur (v. 59—64). τίθεσθαι ἐν τῇ καρδίᾳ corespunde lui שים על לב (1. Sam. 21, 12): au cugetat mai adese asupra acestor lucruri; la *Omer τίθει ἐν στήθεσι, ἐν φρεσίν* etc. *Oare ce* să rapoartă la cele precedente=între aceste împrejurrări, după aceste precedente. *Că și mâna* etc. corespunde lui יד יְהוָה; mâna e organul ajutorării; aci însemnează ajutor, sprijin. Aceste cuvinte exprimă după unii impresiunea întâmplărilor asupra celorce locueau împrejurul familiei, după alții sânt observarea evangelistului, ca cum ar voi să dovedească că cu drept se întrebau astfel, pentrucă pruncul e ceva extraordinar: și Dumnezeu s'a arătat la nașterea lui în mod deosebit. *Că și* trebuie citit după NBCDL Vulg. nu numai *că*.

67. Și Zaharia tatăl lui s'a umplut de Duh sânt și a prorocit zicând: *S'a umplut* etc. exprimă că imnul e inspirat. προφητεύειν nu însemnează numai a prezice lucruri viitoare, ci și a grăi purtat fiind de Duhul sânt, deși prezicerea în acest caz nu să eschide. Imnul următor să numește *Benedictus* și consistă din 2 părți; 5 strofe de 3 versuri: 68—75 arată că în Mesia s'au plinit toate promisiunile dumnezeesti; aceasta indeamnă pe Zaharia a grăi în aoriste, deși ele abia se vor realiza; 76—79 spun chieamarea pruncului născut.

68. Binecuvântat este Domnul Dumnezeu lui Israil, că a cercetat și a făcut răscumpărare po-

porului său, 69. și a ridicat corn de mântuire nouă în casa lui David slugii sale, 70. precum a grațit prin gura sântilor celor din veți proroci al lui. La *Domnul Dumnezeuul lui Israel* cf. v. 16; exprimă particularismul israiltean, după care acest popor stă în deosebit raport cu Dumnezeu. ἐπισκέπτεσθαι, evreesc. קָרַב: o cercetare ca să ajute saū pedepsească. *Λύτρωσις* e răscumpărare plătind *λύτρον* (Mt. 20, 28; 1. Tim. 2, 5 sq. Evr. 9, 12); fără îndoială de sub păcat, nu o liberare politică, pentru v. 75. 77. 79. *Corn de mântuire* cf. Ps. 18, 3. 132, 17 — aci e vorba de cornul lui David. Punctul de comparație este puterea care apără pe cei pioși, pedepsește pe dușmanii. σωτηρίας nu e genit. apozit. (=mântuire puternică), ci al aparținerii: o putere de mântuire, care aduce mântuire, cum este dată în Mesia (*Suidas*; *corn*: în s. Scriptură însemnează putere, metafora e luată dela animalele inzestrate cu coarne cu cari se apără). ἤγειρε=a lăsat să se scoale. Subiectul la *a ridicat* este Dumnezeu, depinde încă de că. În casa lui David: din sēmēnta acestuia e Mesia. *Slugii sale* ca v. 54. cf. Acta 4, 25. τῶν ἁγίων și τῶν ἀπ' αἰῶνος sânt complimente la προφητῶν; ἀπ' αἰῶνος, ἐξ αἰῶνος etc.=din veți, de demult, fără a fi determinat mai aproape; e iperbolă poporală. Zaharia exprimă că Dumnezeu prin profeții T. V. a prezis că va mântui pe poporul său prin unul din casa lui David.

71. Mântuire de vrăjmașii noștri și din mâna tuturor celorce ne urăsc pe noi, 72. să facă milă cu părinții noștri și să-și aducă aminte de sântul său legământ, 73. de jurământul care s'a jurat cătră Avram părintele nostru, să ne dee nouă 74. fără frică din mâinile vrăjmașilor izbăviți 75. să slujim lui în sântenie și dreptate înaintea lui toate zilele noastre. *Mântuire* e apozitie și determinare la *corn de mântuire* v. 69.; acuzat. σωτηρίαν e cerut de ἤγειρε. *Vrăjmașii și cei ce ne urăsc* sânt dușmanii spirituali (Efez. 6, 12), iar legăturile cu cari aceștia amenință e păcatul (Ps. 18, 18. 41; 139, 21.). Înfin. ποιῆσαι, μνησθῆναι stau ca εἰς τὸ ποιῆσαι=לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר, iar ποιῆσαι ἔλεος μετὰ coresponde lui עָשָׂה חַסֵּד (Gen. 24, 14), e explicativ la σωτηρίαν. *Să facă milă cu părinții noștri*: mântuind Dumne-

zeu, prin Mesia, arată mila sa către părinți și că-și aduce aminte de legământul încheiat cu dănsii. În lucrarea Mesiei aceia vor primi ce mai înainte numai au nădăjduit (Evr. 11, 13. Io. 8, 56). Legământul și jurământul se iaă ca părți pentru totalitatea descoperirilor făcute de Dumnezeu părinților; jurământul exprimă credința lui Dumnezeu în promisiuni, cari acum s'au realizat. *ὄρκον* e apozitie la *διαθήκης ἀγίας αὐτοῦ*; iar acuzat. e atras de relativul *ὅν* în loc de *ὄρκον* (cf. 20, 17. Acta 10, 36. Win. p. 583.). *τοῦ δοῦναι* este cuprinsul jurământului; Zaharia are în vedere Gen. 22, 16 sq., înțelege însă foarte bine pe dușmanii spirituali, diavolul cu uneltele sale, contra căror va lupta Cristos învingându-i (Col. 2, 15). *Din mâna* etc. determină pe *fără frică*. Numai după această învingere fără frică putem sluji lui Dumnezeu, pentrucă atunci stăm înaintea lui în deplină dreptate. *La în sântenie și dreptate* etc. cf. Io. 4, 23. Efez. 4, 24. Rom. 8, 15. *ὁσιότης* și *δικαιοσύνη* conțin manifestarea deplină a pietății: ântăia atitudinea omului către cel dimprejurul lui, a doua către Dumnezeu (*Polybiu* XXIII, 10, 8: *Cele către oameni sunt drepte — δίκαια — cele către Dumnezeu sântie — ὁσια*). *Înaintea lui* se leagă cu *λατρεύειν*. *Recepta citește toate zilele vieții. Toate zilele noastre:* se ne bucurăm nemărginit de bunătățile împărăției mesianice.

76. Dar și tu pruncule te vei chiuma prorocul celui Preainalt; că vei merge înaintea feții Domnului să gătești căile lui, 77. să dai cunoștința mântuirii poporului lui întru iertarea păcatelor lor 78. pentru milostivirile milei Dumnezeului nostru, întru cari ne-a cercetat pe noi răsăritul cel din înălțime, 79. ca să lumineze celorce ședeau în întunec și în umbra morții, să îndrepteze picioarele noastre pe căile dreptății. *Dar și tu pune în paralelă pe prunc cu Mesia. Prorocul celui Preainalt e contrast la Fiul celui Preainalt v. 32. Te vei chiuma* cf. v. 32. *Oficiul profetesesc se descrie: Că vei merge* etc. În T. V. se descrie Mesia ca un rege care vine la poporul său (Ps. 68. Is. 40, 3 cf. Mt. 3, 3); iar regele oriental în acest caz era precedat de un curzor care gătea calea. *Domnului*

cf. v. 17. Scopul acestei lucrări a lui Ioan: *Să dai cunoștința* etc.; el va găti calea în mod spiritual, va face pe Israil să înțeleagă că mântuirea lui nu constă în liberarea de stăpânirea romană, ci în iertarea păcatelor ca efluxul dragostei lui Dumnezeu. Mântuirea le-o va da Mesia (v. 71), iar a cunoaște necesitatea ei Botezătorul. *Întru iertarea* e determinare la mântuire: care mântuire este iertarea păcatelor (Ier. 31, 33, 34). Construcția ar trebui să fie τῆς ἐν ἀφέσει ἁμαρτιῶν, dar artic. în atare cazuri lipsește adese. Trimiterea celuilce nimicește păcatul este opul milei lui Dumnezeu (Io. 3, 16). σπλάγγνα ἐλέους cf. Col. 3, 12; expresiunea aparține la ἐν ἀφέσει ἁμαρτιῶν și arată motivul iertării păcatelor; Zigabon: *Întru iertarea păcatelor . . . care s'a dat pentru bunăvoința milei sale. ἐν οἷς* scil. σπλάγγνοις ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν e instrumental, iar aorist. ἐπισκέπαστο e preterit. profetic (v. 67): indică înălțimea de unde a purces aceasta. SBL aἰ ἐπισκέπεται pentrucă mântuirea mesianică e viitoare. *Răsăritul* e metaforă și însemnează pe Mesia; în T. V. acesta se numește *lumină, soare, care răsare* (Is. 9, 1. 60, 1. Mal. 3, 20). Mesia, soarele vieții spirituale, va arăta nemărginita dragoste a lui Dumnezeu. ἐξ ὕψους se poate lega cu ἀνατολή stând în loc de: *răsăritul care e de sus; mai bine însă se leagă cu ne-a cercetat. Lumina în Mesia vine: ca să lumineze* etc. *Întunerec și umbra morții* (תְּלוּמָה cf. Iob 10, 21 etc.) exprimă în imagine cea mai adâncă decadentă intelectuală și etică. Scopul luminării este: *ca să îndrepteze* etc. *Calea păcii* e calea care purcede din pacea eternă și duce la aceasta ca scop (Mt. 10, 5 — calea păgânilor).

80. Iar pruncul creștea și se întărea cu duhul, și era în pustie până în ziua arătării lui către Israil. Evangelistul încheie cu aceste cuvinte istoria familiei lui Zaharia și tratează pe scurt istoria dezvoltării lui Ioan după naștere până când a pășit în public. ἔρημος (cf. Mt. 3, 1): un loc nu deșert de tot, dar nelocuit, stepă; în această pustie erau și Esenii (Pliniu N. H. 5, 17). ἀνάδειξις e termenul tehnic pentru aducerea la cunoștință a unei numiri (Pol. 15, 26, 4. Plut. Mir. 8); aci însemnează pășirea publică a Botezătorului în urma poruncii lui Dumnezeu.

§. 75. Nașterea lui Isus Cristos, 2, 1—20.

(Mt. 1, 18—25).

1. Și a fost în zilele acelea eșit-a poruncă dela cezarul August, să se scrie toată lumea. 2. Aceasta scriere s'a făcut întâia domnind în Siria Quiriniu. În zilele acelea se rapoartă la cele precedente: timpul când s'a născut Botezătorul. *δόγμα*—ordin, edict (Acta 17, 7. Dem. 278. 17. 774. 19 etc.); *ἀπογράφειν* in *tabulas referri* însemnează a scrie numele în registrele statului, catastrarea: spre scopuri statistice sau ca să se arunce dare, când să prețuea și averea (*ἀποτίμησις, τίμημα*). Aci să ia expresiunea în înțelesul din urmă, pentrucă în acele vremi *ἀπογραφή* era terminul tehnic pentru cenz. Toată lumea: întreg imperiul roman, nu numai Palestina, ceea ce dovedește dela cezarul. V. 2. zice autorul că această numărare a fost întâia sub Quiriniu deosebind-o de a doua întâmplată 9—11 ani după aceasta, când Iuda din Gamala a făcut răscoală [Acta 5, 37]. *Κυρῆνιος* este P. Sulpicius Quirinius, care a fost proconzul Siriei la 742. 759 u. e. și a murit în Roma la a. 21 d. Cr. Datele evangelistului se îmbină foarte anevoe cu istoria. a) Un cenz al întregului imperiū roman — se zice — nu e cunoscut în istorie. Sub August însă au fost 3 cenzi: la 726. 746 și 767 u. e.; aceste 2 din urmă s'au ținut asupra poporului roman (Suet. II. p. 369 sq. Aug. 27), ce nu eschide că au fost și în alte provincie [Cassiodor Var. 3, 52; din Tacit, Annal. 1, 31. 2, 6. Dio Cass. reesă că al 3. cenz a fost 1 an înainte de moartea lui August și a continuat sub Germanicus în Galia]; iar *breviarum imperii* compus de August, în care să treceaū toate veniturile și spe-sele statului [Tacit, Annal. 1, 11], presupune un cenz general. Luca poate avea în vedere numai al 2. cenz, dela an. 746 u. e., care s'a executat la 749. 750 u. e. și în Palestina. b) se zice că Palestina a devenit provincă romană abia la 759 u. e., deci nu s'a putut face cenz fiind Irod rege, dar în realitate el este numai *rex restitutus*, nu *rex socius*; apoi dela Pompeiū înainte Iudeii plăteaū tribut Romanilor (*Iosif Flaviu*, Antiq. 14, 4. 4), iar dela Cezar înainte încă și dare de cap și de pământ. Probabil este deci că August a ordonat cenzul ca să reguleze darea. c] Textul spune apriat că acest

cenza a fost întâiul sub domnia lui Quiriniu în Siria; de altă parte însă se poate dovedi că pe timpul nașterii lui Cristos a fost în acest oficiu *Sentius Saturninus* (*Tert. adv. Marc.* 4, 19) sau *Quintilius Varus* (*Iosif Flaviu*, *Antiq.* 17, 15, 2), iar Quiriniu a devenit abia 9 ani mai apoi proconzul al Siriei și a condus cenzul care se amintește *Acta* 5, 37. Pentru delăturarea acestor dificultăți există mai multe ipoteze. În timpul mai nou Zumpt a dovedit că relatarea lui Luca merită tot crezământul. El zice că Quiriniu a fost proconzul al Siriei de 2 ori: dela 750—753 u. c., 759—765 u. c.; urmând lui *Varus* a terminat cenzul început sub acesta, dar întrerupt prin moartea lui Irod — de aceea s'a numit *census Quirinii*.¹⁾

3. Și mergeau toți să se scrie, fiecare în cetatea sa. 4. Dar suitu-s'a și Iosif dela Galileea, din cetatea Nazaret, la Iudeea în cetatea lui David care se cheamă Betleem, pentru că era el din casa și din neamul lui David, 5. se se scrie cu Mariam, muierea cea logodită cu el, fiind grea. *Toți*: locuitorii din Palestina. Iudeii se împărțeau după fiii lui Iacob în seminții (*φυλαί*), aceste în neamuri (*πατριά*), aceste iarăș în familii (*οἴχοι*). Locul unde s'a născut capul familiei era cel principal pentru membrii ei. Romanii se acomodează în Palestina principiului de seminții al poporului israelitean, deși altfel după dreptul roman fiecare se supunea cenzului în locul unde locuia sau la *forum originis*. Maria merge cu Iosif — ce se explică din împrejurarea că avea drept de moștenire și poseda în Betleem pământ sau avea să pretindă parte din moștenire. *ἀναβαίνειν*: mergerea la Ierusalim; aci în Iudeea în genere. *Cetatea lui David* cf. 1. Sam. 17, 12. *Cu Maria*, adică s'a suit. *τῇ ἐμνηστευμένῃ* poate avea numai înțelesul din Mt. 1, 25: au trăit amândoi în căsătorie feciorească. *γυναξί* după aceste cuvinte lipsește *ἄνδρα* Min.

6. Și a fost când erau ei acolo s'a au umplut zilele ei să nască, 7. și a născut pe fiul său cel

¹⁾ Literatura mai nouă: Huschke: Über den zur Zeit der Geburt Christi gehaltenen Census; Über den Census und die Steuerverfassung der früheren röm. Kaiserwelt; Wieseler: Chronol. Synopse etc.; Pátrizi: De evangelii II. 164 sq.; Aberle: Über den Statthalter Quirinius; Zumpt: Das Geburtsjahr Christi; Schürer: Lehrb. der neutest. Zeitgeschichte; Riess: Das Geburtsjahr Christi.

ântâlnăscut, și l-a înfășat pe dânsul și l-a culcat în iesle pentru că nu avea loc în ospătărie. *Cînd erau ei acolo* exprimă că nașterea a venit pe neașteptate, deși după sfatul dumnezeesc aceasta nu e întâmplare (Miha 5, 1). *S'a-ă umplut zilele ei* etc. *וַיִּמְלֵא יְמֵיהָ לְלֵד* cf. Gen. 25, 24. *Lc. 2, 21. Ântâlnăscut* cf. Mt. 1, 25. *Ciprian* etc. deduc din înfășarea pruncului că Maria a născut fără dureri. Verbul *σπαργανόω* = *a înfășa* ocură încă v. 12. *ἐν τῇ γάτρῃ*: cunoscuta iesle în care s'a născut Mântuitorul. Tradiția veche (deja la *Iustin Martirul*, c. Tryph. 78; *Origen*, c. Cels. 1, 51; Protev. lui Iacob 18) afirmă că Isus s'a născut într-o peșteră (*σπηλαῖον σύνεγγυς τῆς ζωῆς*), cari în locurile muntoase se întrebuițau pentru turme. *ἐν τῷ καταλύματι* e ospătărie publică cum arată artic., nu *πανδοχεῖον*, han, unde se căpeta adapostire gratuită. *Nu avea loc*: mulți veniseră la conscriere.

8. Și păstorii erau în acelaș ținut petrecînd în câmp și păzind străji noaptea la turma sa. 9. Și iată ângerul Domnului a stătut lângă dânsii și mărirea Domnului a strălucit împrejurul lor, și s'a-ă temut cu frică mare. *În acelaș ținut*: unde era staulul în care a născut Maria. Din *ἀγραυλοῦντες* — în care timp s'a întâmpilat descoperirea — nu se poate deduce că nașterea Mântuitorului n'a fost în luna Decembrie. În Palestina turmele petrec mai mult liber; adese se întâmplă că pela Crăciun e timp foarte plăcut; toate înverzesc, iar turmele sînt pe câmp. *Stătut lângă dânsii*: ângerul se arătă neașteptat (24, 4. Acta 12, 7. 17, 5). *Mărirea Domnului* e lumina în care se vede Dumnezeu; legitimează pe trimișii lui (1. Tim. 6, 16. Acta 7, 2).

10. Și zise ângerul: Nu vă temeți; că iată vestește vouă bucurie mare, care va fila tot poporul, 11. că s'a născut vouă astăzi Mântuitor, care este Cristos Domnul, în cetatea lui David. 12. Și acest semn va fi vouă, veți afla un prunc înfășat și culcat în iesle. Vestirea ângerului trebuie să se explice după 1, 17. 32. 33. 74. 75. 78. *În cetatea lui David* arată păstorilor că profetia lui Miha 5, 2 acum s'a realizat. *σωτήρ* e nearticulat, se determină prin *care e Cristos Domnul* și conține ideea din 1, 78.

Cristos nu are înțelesul *unsul* ca domu în genere, ci are în vedere Dan. 9, 5 (LXX *χριστός ἡγούμενος*); iar *Domnul* exprimă demnitatea lui dumnezească. La *popor* cf. 1, 68. *zai xeiμeyov* trebuie citit după NBLP. Aceste înșă nu erau suficiente ca păstorii să aște pruncul; pare că Spiritul sânt i-a condus până la loc, sau se poate zice că aveau să meargă la staulul unde în datainau să lase turmele; acolo în iesle îl vor vedea.

13. Și în data s'a făcut împreună cu ângerul multime de oștire cerească lăudând pe Dumnezeu și zicând: 14. Mărire lui Dumnezeu întru cel de sus și pe pământ pace între oamenii bunei voiri. Celuice aduse vestea bună din cer se alătură mai multe cete cerești. Această arătare simbolizază unirea celor cerești cu cele pământești. *Multime de oștire cerească* (*στρατιά οὐράνιος*, צבא השמים) însemnează în T. V. ângerii (1. Reg. 22, 19. Ps. 103, 21 etc.). După ce s'a descris originea acestor oștiri urmează funcțiunea: *lăudând pe Dumnezeu; αἰνοῦντων. zai λεγόντων* se concoardă plur. cu singul. unui colectiv. Cântarea de laudă e numai de 2 membre; unii au luat-o drept dorință suplinind *ἔστω*, dar ângerii anunță cece s'au întâmplat cu nașterea Mântuitorului în cer și pe pământ — de supliniit este *ἔστι*. Recepta citește *εὐδοκία*, și unii împart versul în 3 părți: Mărire lui Dumnezeu . . . , și pe pământ pace, între oameni bună voire (*Teofilact* etc.). Tischendorf; Lachmanu după NABD Itala Vulg. mai mulți Părinți citesc *εὐδοκίας*. Așa avem 2 părți opuse: *δόξα* și *εὐχρη*, *ἐν ὑψίστοις* și *ἐπὶ γῆς*, *θεῷ* și *ἀνθρώποις εὐδοκίας*. Întru cel de sus: regiunile mai înalte; acolo se laudă și preamărește Dumnezeu pentru fapta de acum, în care cerul și pământul s'au împăcat. *Oamenii bunei voiri* (Ps. 5, 13. 31, 18) — contrast la oamenii mâniei (Efez. 2, 3) — sânt cece au bunăvoirea lui Dumnezeu, prin care acesta i-a ales la mântuire (Efez. 1, 4 sq.). Acestora Isus aduce pace, care însuș este pacea noastră (Efez. 2, 14. Io. 14, 27).

15. Și a fost dacă s'au dus dela densii ângerii la cer, oamenii, păstorii, ziseră unii către alții: Să mergem până la Betleem și să vedem cuvântul acesta ce s'a făcut, care Domnul a arătat nou. 16. Și veniră de grab și aflară pe Mariam și pe Iosif și pruncul culcat în iesle. 17. Iar văzând au

lătit cuvântul care s'a grăit lor de pruncul acesta. *οἱ ἄνθρωποι* înaintea lui *ποιμένες* lipsește NBL Min. Vulg; iar expresiunea nu să ia: oamenii păstorii, ce nu permite artic. *οἱ* înaintea lui *ἄνθρωποι*, ci oamenii sunt opuși îngerilor. *διέλθωμεν δὴ*: să trecem câmpia; *δὴ* întărește imper. exprimând graba cu care ei au pornit părăsindu-i îngerii. De aici reesă că Betleem nu era tocmai aproape de locul unde erau păstorii. *Cuvântul acesta ce s'a făcut*: lucrul întâmplat [cf. 19. 51; 1, 65. Acta 10, 37). În cele următoare se istorisește că venind păstorii au aflat toate cum le spusese îngerul; de aceea *văzând*: deci s'au convins. Aci trebuie citit *διεγνώρισαν* scil. *τὰ περὶ τοῦ ῥήματος* (*divulgo*) *nu ἐγνώρισαν* (Vulg. *Videntes autem cognoverunt*).

18. Și toți care auziseră se miraū de cele ce grăiseră păstorii către dânsii. 19. Iar Mariam păzea toate cuvintele acelea punându-le întru inima sa. 20. Și s'au întors păstorii, mărindu și laudând pe Dumnezeu pentru toate câte auziseră și văzuseră precum s'a zis către dânsii. *Toate cuvintele acelea*: cele spuse de păstorii. *συνετήρει* exprimă mai mult lucrarea memoriei, iar în *punându-le întru inima sa* conlucra inima. Unii se miră deci de cele auzite; păstorii preamăresc pe Dumnezeu ca îngerii, iar Maria primește omagiile aduse ei drept întărire a credinții sale. *Precum s'a zis*: au aflat în staul toate după spusele îngerului (v. 10. 12).

§. 76. Isus e tăiat împrejur; ducerea la templu, 2, 21—40.

21. Și când s'au umplut opt zile ca să-l taie împrejur, și s'a chemat numele lui Isus, care a fost spus de înger înainte de zămislirea în pântec. Recepta citește *τὸ παιδίον* în loc de *αὐτόν*. *τοῦ περιτεμεῖν αὐτόν* e genit. final: *ca să-l taie* etc. *S'a chemat* e accedent la tăierea împrejur — care s'a săvârșit fiind pruncul membru al omenirii (Gal. 4, 4); s'a arătat întru asemănarea cărnii păcatului (Rom. 8, 3) și de aceea a fost supus simbolului curățirii; era om asemenea fraților întru toate (Evr. 2, 17), dar fără păcat (Evr. 4, 5). Așa s'a plinit orânduirea dumnezească la mântuire: Mântuitorul trece toate fazele suferin-

țelor omenirii. El se taie împrejur, se botează, ia parte la jertfele din templu¹⁾.

22. Și când s'a-au plinit zilele curățirii lor, după legea lui Moisi, l-au adus pe el în Ierusalim să-l pună înaintea Domnului, 23. cum este scris în legea Domnului, că toată partea bărbătească care deschide pântecul sânt Domnului să va chiema, 24. și să aducă jertfă după cele zise în legea Domnului, o păreche de turturele sau doi pui de porumb. *Când s'a-au plinit etc.*, după ce trecuse timpul prescris de lege [Lev. 12, 1 sq.]. *Curățirii lor*: a măței și pruncului; *Zigaben*: Mariei și Iosif; Vulg. *purgationis ejus*: a Mariei, dar *αἱμάτων* se află în cele mai multe mărturii. Dela căderea oamenilor în păcat procreațiunea conține ceva păcătos și necurat [Gen. 3, 10. 16; Gal. 5, 2]. *După legea lui Moisi* se leagă la s'a-au plinit zilele. *L-au adus pe el* arată că pentru evangelist e de importanță mai mare arătarea pruncului decât curățirea lui. *Să-l pună înaintea Domnului*; după Ex. 13, 2. 34, 20. Num. 3, 12. 13. întâinșcutul era proprietatea lui Iehova. În locul acestora însă Dumnezeu alese seminția Levi; dar spre a arăta dreptul său la cei întâinșcuți, aceștia se duceau la locul sânt unde se răscumpărau cu 5 sicli (Num. 18, 15. 16). Citatul din v. 23 e liber din Ex. 13, 2. *Deschide pântecul* însemnează în T. V. nașterea întâia. *Sânt*: consacrat Domnului; deși *ἅγιος sacer* însemnează mai ales ce este deosebit de cele profane. V. 24. stă în legătură cu v. 22. Maria se vede că era săracă, căci numai așa poate aduce jertfele de aci (Lev. 12, 8); cei cu dare de mână trebuie să jertfească un miel de 1 an (Lev. 12, 6).

25. Și iată era un om în Ierusalim, numele lui Simeon, și omul acesta era drept și temător de Dumnezeu, așteptând mângăerea lui Israil, și Duhul sânt era peste dânsul. Credința Mariei se întâ-

¹⁾ Kurtz: „Precum Cristos născându-se din o femeie a intrat în condițiile și stările omenești în genere și s'a supus legilor vieții omenești, așa trebui să între tându-se împrejur în stările speciale jidovești și să fie supus legii speciale jidovești ca oricare israiltean. Nașterea lui Cristos din sămënța lui Avram nu e din întâmplare sau un ce indiferent, ci este parte esențială a planului de mântuire. Aci, unde mântuirea se pregătise deja 2000 de ani, trebui să pășească Cristos spre a continua și duce la îndeplinire desvoltarea, a plini legea și promisiunea“ (Lehrbuch d. heil. Geschichte p. 202).

rește de nou. Un om necunoscut mai aproape, cu numele Simeon, rostește cuvinte profetice asupra pruncului. Alte date despre acest Simeon nu avem; numele Simeon se află la Evrei foarte adese. Unii au crezut că e tatăl lui Gamaliel și fiul lui Hillel; dar *un om* arată că era persoană neînsemnată. Luca îl descrie *drept și temător de Dumnezeu*; atâtăia însușire exprimă mai mult partea externă a vieții, a doua cea internă (cf. *ὁσιος* 1, 75) — fără îndoială este că expresiunile au înțelesul T. V., unde *εὐλάβεια* = *φόβος τοῦ Θεοῦ*. *Mângăderea lui Israel*: care o va aduce Mesia după profetia T. V. — e înrudită cu *așteptând mântuire*, adică scăpare de păcate — dar expresiunea atâtăia accentuează mângăderea ce rezultă din mântuire; amândouă se îmbină în: a aștepta împărăția lui Dumnezeu. Abstractul *mângădere* e pus în loc de concretul *mângăitor*. Rabinii încă numeau așa pe Mesia (מנחם, ocură însă פּרְקִיט sau פּרְקִיטִיט). În T. N. această numire se dă mai mult Spiritului sânt (Io. 14, 16, 26; 15, 26, 16, 7; cf. despre Cristos, 1. Io. 2, 1). *ἦν ἐπ' αὐτόν* (v. 40) se explică întregind *ἔρχεσθαι* implicat în *ἦν*: Spiritul sânt a venit peste densul și lucră în el.

26. Și era promis lui dela Duhul sânt, se nu vadă moarte până ce nu va vedea pe Cristosul Domnului. 27. Și a venit în Duhul la templu; și când au adus părinții pe pruncul Isus, se facă după datina legii pentru el, 28. și el îl luă în brațe și a binecuvântat pe Dumnezeu și zise: Acestui Simeon se promisese că nu va muri înainte de a fi văzut pe Mesia. La *χορηγησέσθαι* cf. Mt. 2, 12. Aci nu se spune în ce chip i-s'a făcut înștiințarea, în vis sau fiind treaz. *A vedea moarte* cf. Ps. 89, 49. Io. 8, 51. Evr. 11, 5. *Cristosul Domnului* (unsul): pe Mesia (Ps. 2, 2). *În Duhul*: cu puterea Duhului sânt (Mt. 22, 43). *εἰθιμένον* e part. pas. perf. dela *ἔθισω*: cum era datina după lege. *Pentru el* aparține lui *au făcut*. *Și el*: părinții au adus pruncul la templu; atunci îl ia în brațe Simeon cunoscând intrînsul pe Mesia.

29. Acum slobozești pe robul tău, Stăpâne, după cuvîntul tău în pace, 30. că văzură ochii mei mântuirea ta, 31. care ai gătit înaintea feții tuturor popoarelor, 32. lumină spre descoperire

neamurilor și mărirea poporului tău Israil. Această rugăciune conține 4 trepte. Bătrânul Simeon a văzut acum ce promisese lui Spiritul sânt; vieța pentru el este servitute, din aceasta se-l slobozească stăpânul său (Acta 4, 24. 29; 1. Tim. 6, 1. Apoc. 6, 10). Prez. ἀπολύεις exprimă ceva sigur ce se va întâmpla cât mai curând. După cuvântul tău are în vedere v. 26. În pace: cu moarte lină, pentru că nu mai are nicio grijă, dorința lui s'a plinit (Gen. 15, 15). Motivul lui în pace urmează v. 30. σωτηριον în esență este σωτηρα, numai că Simeon se rapoartă mai mult la lucrare ca la autor; adiect. neutr. e pus în loc de subst. abstr. (Win. p. 220. 2). Care: mântuire, se determină ca lumină și mărirea; ea se atribuie lui Dzeu dela care provine. Înaintea tuturor popoarelor (Iudei și păgâni): toți au putut vedea; exprimă univerzalitatea creștinizmului (v. 32). Aorist. ἠτοίμασας e preter. profet.: Simeon vede mântuirea lătită peste tot pământul (Is. 2, 2—5. 11, 10). Sfatul vecinic dumnezeesc este ca creștinizmul să ajungă și la păgâni (Rom. 8, 29. 30). Înaintea lui mărirea se poate suplini spre (Teofilact, Zigaben), sau luând ca apozitie la mântuire: lumină spre... și o mărirea etc. Mântuirea venită în Cristos răspundește întunecul păgânizmului (Io. 1, 9. 8, 12. 9, 5 etc.) și aduce mărirea poporului din care a eșit (Is. 46, 13. 60, 1 sq. Rom. 9, 4. 5; Io. 4, 22). Terminii λαός și ἔθνος variaza aci (Io. 11, 48); numai plur. ἔθνη însemnează totdeauna păgâni (□□□).

33. Și era tatăl lui și muma lui mirându-se de cele grăite pentru dânsul. Părinții Mântuitorului se miră că Spiritul sânt grăște așa uniform din mai multe părți despre chemarea pruncului. Singul. ἦν stă cu part. plur. θαυμάζοντες (Win. p. 483. β.); fiecare subiect se cugetă pentru sine. Variantă este ὁ πατήρ și ὁ Ἰωσήφ sau Ἰασηφ — corectura copiștilor care se temeau că expresiunea tatăl va sminti pe cineva.

34. Și a binecuvântat pe dânsii Simeon și a zis cătră Mariam muma lui: Iată acesta e pus spre căderea și sculara multora întru Israil și spre semnul cărui se va zice împotrivă. 35. Dar și prin sufletul tău va trece sabie, ca să se descopere din multe inimi cugete. Dupăce Simeon a binecuvântat

pe părinți pentru acest prunc se adresează: Mariei arătând cu cuvinte din Isaia, într-o strofă de 3 membre, cecalaltă parte a venirii lui Cristos — el judecă dar și suferă multe. *Pe dēnșii*: părinți. *zēta*: are chiemarea; e sinonim cu: e pus, așezat (Fil. 1, 17; 1. Tes. 3, 3). *Acesta e pus... întru Israil* aluziune la Is. 8, 14. cf. Is. 28, 16. Dan. 2, 34. Zah. 3, 9. Mt. 21, 41). El va fi sminteală pentru cei mândri în Israil (1. Petru 2, 6.), iar cei smeriți se vor scula din înjosirea lor; el va deosebi cele 2 părți (Io. 3, 19. 5, 22. 27; 9, 39). *Semn* să ia ca Is. 8, 18: prin Cristos a grăit Dumnezeu către lume; el era minunea lui Dumnezeu cum și Isaia cu feciorii săi au fost semn pentru contemporani, având ei nume deosebite. *Cărui să va zice împotivă*: mulți i-se vor opune (Rom. 10, 21. Evr. 12, 3); indirect aluziune la patimile lui Cristos, cari vor atinge pe muma lui. De aceea *dar și prin sufletul tău* etc. (1, 76). Pentru că pruncului să va contrazice muma va simți dureri, cari să simbolizează cu o sabie scoasă (Zah. 13, 3); *Zigaben*: *Durerea sfâșietoare și mare ce a trecut prin inima Născătoarei de Dumnezeu când fiul ei s'a pironit pe cruce* (*Epifane* înțelege martiriul Mariei). Scopul acestor lucrări este: *Ca să se descopere* etc. Când va pași Cristos să arată cele ce se petrec în inima fiecăruia și ce poziție ia fiecare către dēnsul (Io. 3, 19. 5, 22. 9, 39; 1. Cor. 1, 23 sq.). *διαλογισμοί* e neartic.: cugete cari altfel sânt ascunse.

36. Și era Ana prorociță, fata lui Fanuil, din seminția lui Aser; aceasta îmbetrânise în zile multe, trăind cu bărbatul șapte ani dela fecioria sa, 37. și aceasta era văduvă ca la optzeci și patru de ani, care nu se depărta de templu cu posturi și rugăciuni slujind noaptea și ziua. 38. Și intru acea oră venind lauda pe Dumnezeu și grăea despre dēnsul tuturor care așteptau mântuirea Ierusalimului. A doua persoană care mărturisește de prunc ca Mesia este Ana. *ἦν* = *era* = *exista*, viețua (Mt. 12, 10. Io. 7, 39). *Prorociță*: având Spiritul sânt (v. 27). *Fanuil* = (fața lui Dumnezeu), e necunoscut, dar pe atunci era unul dintre pioșii în Ierusalim. Evangelistul adaugă că Ana, după viețuire conjugală foarte scurtă, a rămas văduvă pentru totdeauna — accentuează înfrânarea ei. *Era văduvă* etc.: ajunsese

vârsta de 84 de ani ai vieții în văduvie; dar putem înțelege cu *Ambrozie* că era văduvă de 84 de ani, pentru că măritându-se cu 15 ani, a fost căsătorită 7 ani, ar rezulta ceva peste 100 de ani — o vârstă la care ajung oameni și în zilele noastre. *Nu se depărta* etc.: devenind văduvă toată viața și-a pus-o în serviciul lui Dumnezeu. *Noaptea* se amintește înaintea zilei pentru că Evreii numărau ziua dintr-o seară până la cealaltă, sau fiindcă postul începe de cu seara. (Acta 26, 7; 1. Tes. 2, 9; 1. Tim. 5, 5. *Iosif Flaviu*, Antiq. 3, 10, 13). *Întru acea oră*: când s'aun întâmplat cele cu Simeon; poate era timpul de rugăciune și Ana vine pe neașteptate. *ἀνομολογεῖσθαι* însemnează în greșita profană a încheia contract, a se învoi, tocni, a face concesiuni unul altuia; la eliniști = $\pi\pi\pi$ = a lăuda, preāmări (Ps. 79, 13; ca *ἔξομολογεῖσθαι* Gen. 29, 34. Iob 40, 9). *Despre dēnsul*: prunc (v. 27). *Mântuirea* stă în loc de concretul: mântuitor (*λυτρωτής*, cf. 1, 68. 2, 25). Citind numai *Ἱεροσολήμ* se închipue acesta centrul lui Israil, de aceea varianta în Recepta: lui Israil; Recepta și alte mărturii citesc *ἐν Ἱεροσολήμ*, în acest caz se leagă la *celce așteptău*.

39. Și după ce aū sēvērșit toate după legea Domnului s'aū întors în Galileea în cetatea lor Nazaret. 40. Iar pruncul creștea și se întărea cu duhul umplēndu-se de înțelepciune, și harul lui Dumnezeu era preste dēnsul. *În cetatea lor Nazaret* este ținta finală a călătoriei, de aceea Lc. trece cu vederea mergerea lor la Betleem dela Ierusalim etc. (Mt. 2, 1—18). V. 40. samēnă după cuprins cu 1, 80. Luând Fiul cel vecinic al lui Dumnezeu natura omenească se dezvoltă ca aceasta în privința trupului (*creștea*) și spiritului (*se întărea*). Mai mult decât Botezătorul are Isus: *umplēndu-se de înțelepciune*. Comparând cu v. 52 reesă că *înțelepciunea* trebuie luată relativ (v. 52). Cristos se dezvoltă spiritualicește, deși era plin de înțelepciune; însuș era înțelepciunea care se manifestă pe încetul după cum permite dezvoltarea trupească. *χάρις* are înțelesul lui *εὐδοκία* (favor, bunăvoință, plăcere), pentru că de grație în înțelesul strins nu poate fi vorba la Cristos. Evangelistul exprimă deci: Cristos, reprezentantul neamului omenesc, neîntinat de păcat și ca Fiul lui Dumnezeu posedă plăcerea acestuia (cf. v. 52).

Observare. Istoria prunciei lui Isus la Mt. și Lc. După acest din urmă autor părinții lui Isus locuiesc în Nazaret și petrec în Betleem numai timp scurt, iar după Mt. pare că ei aveau aici locuință statornică (Mt. 2, 22. 23). Dar din tăcerea lui Mt. nu urmează că el nu știe că în Nazaret locuiseră părinții lui Isus, nici nu se zice apriat că în cetatea Betleem locuiesc Iosif și Maria. Diferența între cei 2 evangeliști se aplanează: Iosif și Maria merg la Betleem în urma cenului și se așază acolo; călătoresc la Ierusalim după 40 de zile dela nașterea lui Isus (Lc. 2, 22 sq.) și se întorc iarăș la Betleem; fuga în Egipt intrerupe această petrecere, de aceea Lc. 2, 39 consideră mergerea la Nazaret ca reîntoarcere, iar Mt. ca ceva nou, deoarece nu amintește Nazaretul.

§. 77. Isus de 12 ani în templul din Ierusalim, 2, 40—52.

Numai evangelistul Lc. a păstrat această istorisire din pruncia lui Isus. Fiecare prunc israiltean era îndatorat legii cu al 12. an al vârstei. Isus se supune și acestei îndatoriri ca să plinească dreptatea lui Dumnezeu (Mt. 3, 15); iar evangelistul ne înfățișează cum natura mai înaltă, dumnezească, strălucește prin forma omenească.

41. Și se duceau părinții lui în fiecare an la Ierusalim la sərbătoarea paștelor. 42. Și când a fost de doisprezece ani, suindu-se ei după dătina sərbătorii, 43. și sfârșind zilele, când s'au întors ei a rămas pruncul Isus în Ierusalim, și n'au știut părinții lui. După Ex. 23, 14 sq. 34, 23. Deut. 16, 16 fiecare parte bărbătească pelerina la Ierusalim la cele 3 sərbători mari din an. Pruncii în al 12. an deveneau *fiți legii*, se instrueau în lege și trebuiau să o observe. *Suindu-se*: la Ierusalim; ἀναβαινόντων după SABKL Vulg.; alte mărturii citesc aorist. ἀναβάντων = după ce s'au suit. *Sfârșind zilele*: sərbătoarea ținea 7 zile (Ex. 12, 15. Deut. 16, 2). După *suindu-se* Recepta citește *la Ierusalim*, dar lipsește în multe mărturii. În loc de *n'au știut părinții lui* citește Recepta *n'au știut Iosif și mama lui*. Părinții lui Isus nu pot fi învinovați de neglijență, pentru că ei credeau că pruncul este cu soții (v. 44.); iar Isus rămâne fără știrea părinților în Ierusalim când trebuie să împlinească voea Tatălui ceresc.

44. Iar socotind ei că el este cu celelalte soții de călătorie au venit cale de o zi și l-au

căutat pe el prin rudenii și cunoscuți, 45. și neaflându-l s'a-au întors la Ierusalim căutându-l pe el. 46. Și a fost după trei zile l-au aflat în templu șezând în mijlocul învățătorilor și ascultându-l și întrebându-l pe el. 47. Și se mirau toți care-l auzeau pe el de priceperea și de răspunsurile lui. Părinții știindu-l foarte ascultător călătoresc fără dânsul crezând că va fi între rudenii. *synodía* e societatea pelerinilor care se însoțesc în călătorie, caravana de pelerini; se compunea din rudenii, cunoscuți. Sosind la ospătăria, unde aveau să rămână peste noapte, căutând pruncul nu-l află. *Trei zile*, adică dela plecarea lor din Ierusalim (v. 43). *ἑξῆς* (Mt. 5, 4. 21, 12): în una din salele cari erau în edificiul templului se afla Isus acum. După Reland (Antiq. 1, 8, 6) în porticul răsăritean era o sinagogă, unde învățau cărturarii, iar auzitorii ședeau pe covoare sau rogojinii în cerc (Acta 22, 3). Fiecare auzitor putea pune întrebări propunătorului devenind așa propunerea dispută (Lightfoot, Hor. hebr. et talm. p. 742 sq.). *De priceperea și de răspunsurile lui*: priceperea lui se arată în răspunsurile cari dădea (Is. 11, 2). Evang. infant. arab. (Tischendorf. Evang. apocr. 2. p. 207 sq.) se relatează conversația aceasta a lui Isus cu învățătorii din Ierusalim.

48. Și văzându-l pe el s'a-au mirat, și zise către el muma lui: Fiule, pentru ce ai făcut nouă așa? Iată tatăl tău și eu te-am căutat cu multă durere. *Văzându-l*: părinții. Motivul mirării lor este că fiind tîner este așa de înțelept. *Pentru ce* exprimă mustrare blîndă care în cuvintele următoare devine expresiunea îngrijirii de mamă. Ea vede că Isus n'a rămas aci fără motiv, ar dori să-l știe, de aceea zice: *Iată tatăl tău etc.*

49. Și zise către dînsul: Ce este că m'ați căutat? Aă n'ați socotit că eu trebuie să fiu întru celece sînt ale Tatălui meu? 50. Și ei n'aau înțeles cuvîntul care grăea lor. *τί ὄτι=τί ἔστιν, ὄτι* (Io. 14, 22.). Cuvintele aceste nu conțin înfruntare — ori cât de domolă — ci mai mult îngrijirea pentru părinți: Pentru ce m'ați căutat cu atîta îngrijire; nu era nevoie. *Aă n'ați știut etc.* conțin motivul rămănerii sale în templu. *δεῖ* exprimă ne-

cesitatea internă. *Cele ale Tatălui meu* se rapoartă la templu și toate câte sunt proprietatea cerescului Părinte (Gen. 41, 51.). Isus le spune că în chemarea sa nu cunoaște pe părinte tată și mămă, ci trebuie să caute a împlini cele mai înalte, cele ale Tatălui ceresc, cu care este una (Io. 1, 18). De aceea: *Și ei n'au înțeles* etc. Isus espune în aceste cuvinte pe scurt programul lucrării sale (Io. 4, 34. 8, 29. 9, 4. 17. 4).

51. Și s'a pogorit cu dânsii și a venit la Nazaret, și era supus lor. Și muma lui păzea toate cuvintele în inima sa. Evangelistul arată că Isus și de aci înainte a rămas supus părinților; conștiința spirituală mai înaltă nu l-a abătut dela datorințele către aceștia cum s'ar putea crede din cele precedente. Înjosirea de bunăvoe este și acum (21. 22 cf. Fil. 2, 7 sq.)

52. Și Isus sporea în înțelepciune și vârstă și în har la Dumnezeu și oameni. *προζόπτειν* = a înținde bătând cu ciocanul, a propăși; a crește, adauge, spori (Rom. 13, 12. Gal. 1, 12; 2. Tim. 2, 16. 3, 9. 13). *σοφία* nu e cunoștința tainelor dumnezeiești (1. Cor. 12, 8), ci a lucrurilor dumnezeiești și omenești în genere, cu care e îmbinată prudența practică și se manifestă în întreagă ființa omului, îndeosebi în faptele lui. *ἡλικία* însemnează *stat, vârstă* — amândouă au aci înțeles, pentru că copilul propășește deodată în amândouă direcțiile, dar de preferit este înțelesul din urmă. *χάρις* cf. v. 40. *προέκοπτεν σοφία* zice Atanasie — contra Arieniilor — că nu se rapoartă la natura dumnezească a lui Cristos, la Logos, ci numai la cea omenească. Natura omenească în Cristos, adică sufletul omenească, a crescut în înțelepciune, și anume în măsura în care a fost pătunsă de Logos, și conform acestui proces intern a arătat el înțelepciunea sa în afară. Alții înțeleg descoperirea progresivă și dezvoltarea în afară care merge paș cu dezvoltarea trupului. *Ciril Alexandrianul* zice: „Omenirea lui Isus a sporit în înțelepciune intrucât cu dânsa zilnic se desvêlea dumnezeirea și se arêta tuturor. Logos cel intrupat, prin fapte și minuni, lăsă pe încetul să se vadă înaintea oamenilor în lumina dumnezească templul trupului ce luase, și în acest chip era progresul. Pentru celce îl vedeau, Isus devenea tot mai înțelept și mai plin de har, și deci dezvoltarea se rapoartă mai puțin

la persoana lui decât la ceice îl vedeau și se mirau“. Această explicație a cuvintelor este prevalentă dela *Damascen* înainte. Desvoltarea trebuie luată în înțeles strins în cunoașterea spirituală a sufletului omenească (Evr. 5, 8). Natura omenească după trup și suflet s'a dezvoltat după legile sale, dar de altă parte nu se poate nega că cele 2 firii au fost unite fără amestecare și despărțire într-o persoană a Domnului. A ne închipui această unire — conștiința dumnezeiască și cea omenească, cele vecinice și temporale, absolute și mărginite — este tot așa de greu ca și a ne explica întruparea. *La oameni* e adăus pentru că Isus petrece în această vârstă mai mult cu densii; dar nu se exprimă că Isus mai înainte fusese păcătos, nici nu i-se atribuie neperfectiune, pentru că creșterea presupune același caracter specific.

§. 78. Lucrarea Botezătorului, 3, 1—20.

(Mt. 3, 1—12. 14, 6—12. Mc. 1, 1—8. 6, 21—29).

1. Iar în anul al cincisprezecelea al domniei lui Tiberiu cezarul, fiind procurator în Iudeea Pilat din Pont, și tetrarh al Galileii Irod, iar fratele său Filip tetrarh în Iturea și ținutul Trahoniei, și Lisania fiind tetrarh în Abilene, 2. în zilele arhierelui Ana și Caiafa, fostă cuvântul lui Dumnezeu către Ioan fiullui Zaharia în pustie. Matei începe această secțiune cu *în zilele acelea*, iar Lc. introduce istoria evanghelică în istoria lumii cu 6 date sincroniste după împărații romani și după stăpânitorii lumești și preotești ai Indeilor. a) *ἐν ἔτι ... Καίσαρος* (trebuie tradus ... *al domniei lui Tiberiu ca cezar*, Win. p. 131. b) *August* moare la 19 Aug. 767 u. c. sau 14 era dion. (*Suet.* Octav. 100), dar luase încă la finea lui 764 u. c. sau în Ianuarie 765 u. c. de coregent pe fiastu său Tiberiu. (*Tacit.* Ann. 1, 2. *Suet.* Tib. 20 sq. *Vellej.* Plat. 2, 121). Îndoeală poate fi dacă acești 15 ani trebuie socotiți dela începutul domniei lui *Tiberiu* (782. u. c. 29 era dion.) sau a coregenției cu August (779 sau 780 u. c., 26 sau 27. e. dion.). b) *Fiind procurator în Iudeea Pilat din Pont*; a avut acest oficiu dela 779—789 u. c. sau 26—36 e. dion.; după aceea a fost

rechemat și exilat la Vienne (*Iosif Flaviu*, Antiq. 18, 4, 2, cf. Mt. 27, 2. Io. 19, 2). c) *Tetrarh al Galileii Irod*, adică *Antipa*, care după moartea tatălui său (Irod cel mare) la 750 u. c. (3 ani înainte de era dion., dacă luăm că aceasta datează cel puțin cu 4 ani mai târziu; 1 an după nașterea lui Isus) ocupă tronul și a stăpânit până la 792 u. c. când a fost depus. d) *Fratele său Filip tetrarh în Iturea și ținutul Trahoniiei*. Și acesta ajunge domnitor la 750 u. c.; moare la 786 sau 787 u. c. (*Iosif Flaviu*, Antiq. 18, 4, 6); el stăpânea încă Batanea și Aurania (Auranitis), deci toată partea nordică a Palestinei; iar Irod încă Perea (*Flaviu*, Antiq. 15, 10, 1. 17, 11, 4; el nu spune că Filip ar fi stăpânit Iturea). e) *Lisania fiind tetrarh în Abilene*. Acest Lisania nu e cunoscut în istorie. *Flaviu* (Antiq. 15, 4, 1) și *Cass. Dio* (49, 32) amintesc un Lisania din Abilene, pe care l-a omorât Antoniu la dorința Cleopatrei — peste 30 de ani înainte de Cristos. Astfel pare că există un Lisania mai tînăr, care între 734 și 790 u. c. stăpânea provincia din apropierea Libanului (în Coelesiria — Ptol. 5, 71, 2. 5, 18; 18 mile spre nord de Damasc și 38 mile spre sud de Eliopol — Itin. Ant.) cu capitala Abila (Hug, Gutachten I, p. 119 sq. Wieseler, Chron. Synopse p. 174 sq.). f) *În zilele arhierelui Ana și Caiafa*. Ana fusese arhiereu dela 759—767 u. c.; lui urmară Ismail, Eleazar (fiul lui Ana), Simon, apoi Caiafa (*Flaviu*, Antiq. 18, 2, 2; cf. Mt. 26, 3). Ana se amintește întâi pentru că nu era arhiereu ca alții, ci avea influență asupra tuturor afacerilor, iar Caiafa era numai cu numele (Io. 18, 14 sq. Acta 4, 6). *A fost cuvîntul lui Dumnezeu etc.*; în T. V. exprimă chemarea la profetie (Ier. 1, 1. Is. 38, 4 sq. etc.); aici indică că Ioan a pășit la porunca lui Dumnezeu: *În pustie*: unde era (1, 80; cf. Mt. 3, 1). Din datele cuprinse v. 1. 2 și *a venit* (v. 3) rezultă că evangelistul determină numai chemarea și întâia pășire publică a Botezătorului, dar întrucît aceasta stă în legătură cu botezul și începutul lucrării lui Isus.

3. Și a venit în toată laturea Iordanului predicând botezul pocăinții întru iertarea păcatelor, 4. precum este scris în cartea cuvintelor prorocului Isaia: Un glas al celui ce strigă în pustie: Gătiți calea Domnului, drepte faceți că-

rările lui; 5. toată valea se va umplea și tot muntele și colina se va micșora, și cele strimbe vor fi drepte și cele colțuroase căi netede; 6. și tot trupul va vedea mântuirea lui Dumnezeu. *Și a venit*: în urma acestui cuvânt dumnezeesc. *περίχωρος τοῦ Ἰοῦδαίου* (כפר הירדן) cf. Mt. 3, 2; Ioan nu predică în unul și acelaș loc (Io. 1, 28. 3, 23). *Predicând botezul* cf. Mc. 1, 4. Mt. 3, 6. *În cartea cuvintelor* etc. scrie evangelistul pentru Teofil; *cuvânt* (λόγος) are înțelesul *zicere, vorbire* (Am. 1, 1, LXX). Citatul este Is. 40, 3 — unicul citat independent al evangelistului care netezește LXX și omite cu intenție cuvintele: *și vor vedea mărirea Domnului* (Is. 40, 5). În cuvintele aceste (lipsește la Mt.) se descriu deosebitele pedeci spirituale. *Toată valea*: orice necredință și șovăire se va nimici. *Muntele și colina*: mândria și orice mulțumire cu sine se va perde. *Viiit*. *πληρωθήσεται*: profetul vede în spirit realizarea poruncii: *Gătiți calea* etc. *Cele strimbe — colțuroase*: căile. *Tot trupul* însemnează omenirea în genere (Gen. 6, 12. Ioil 3, 1) ca slabă și având nevoie de mântuire. *τὸ σωτήριον* etc. = mântuirea mesianică (2, 30) — lipsește în original, deși e adaus potrivit al LXX.

7. Deci zicea mulțimii care eșea să se boteze de la el: *Pui de năpârci, cine vi-a arătat vouă să fugiți de mânia cea vecinică?* 8. Faceți deci roade vrednice de pocăință, și nu începeți a zice întru voi: *Părinte avem pe Avram; că zic vouă că poate Dumnezeu din pietrile aceste să scoale fiul lui Avram.* 9. Iar iată securea este la rădăcina pomilor; deci tot pomul care nu face rod bun se tae și în foc se aruncă (Mt. 3, 7—10). Lc. are *mulțimii*, iar Mt. e mai precis: *fariseii și saduceii*; de aceea lesne se explică cuvintele aspre ale lui Ioan *pui de năpârci* (Is. 14, 29. 59, 5. Ps. 58, 5): ei sunt fățarnici, nu aveau intențiunea să se întoarcă de la căile rătăcite ale minții și inimii lor. V. 8. *Deci*: altcum nu scăpați de această judecată. *Nu începeți a zice* etc. cf. Mt. 3, 9. *În foc se aruncă*; și exprimă ce urmează după cele nemijlocit precedente.

10. Și l-au întrebat pe el mulțimea zicând: *Deci ce se facem?* 11. Iar răspunzând zicea lor:

Celce are două haine să dea celui ce nu are, și celce are bucate așijderea să facă. Auzitorii se spăimântau de cuvintele Botezătorului și cer sfatul ce să facă? *Deci*: în urma celor din v. 7—9. Recepta citește ποιήσωμεν, Tischendorf conj. ποιήσωμεν — care e deliberativ. Învățătura aceasta a lui Ioan o are numai Lc.; el cere numai cele prescise de legea T. V., și anume provoacă a face milostenie și dreptate (cf. răspunsul din Acta 2, 38. 16, 30). *Să dea*: una; nu se înțelege literal, ci este admonare serioasă la milostenie (Mt. 5, 39). *Bucate* are înțelesul literal.

12. Iar au venit și vameșii să se boteze și ziseră către dânsul: 13. Învățătorule, ce să facem? Iar el zise lor: Nimic faceți mai mult decât este poruncit vouă. 14. Dar l-au întrebat și ostașii zicând: Ce să facem și noi? Și zise către dânsii: Pe nimeni nu jefuiți nici chinuiți, și vă mulțumiți cu leafa voastră. Cuvintele blânde ale Botezătorului îndeamnă pe vameși a se apropia. La vameși cf. Mt. 5, 46. 9, 9. *Nimic faceți* etc.: să nu cereți mai mult decât aveți dreptul să luați. Compar. cu παρά Win. p. 226. b.; poporul ura pe vameși pentru că cereau prea mult (*Tacit*, Annal. 13, 50. *Oic*. in Ver. 3, 78). Oastea lui Irod conzista mai ales din mercenari; făcea serviciul în război și de poliție (incassa vamă, dări etc.). διασελεῖν = concutere = a scutura, intimidă; mai apoi are înțelesul a scoate ceva cu forța și amenințări. συχοφαντεῖν = arătător de smochine (σῦχον, φαίνειν); a arăta pe celce, contra opririi, esportați smochine din Atica — ce se făcea adese fără motive, de aceea căpeta însemnarea a calumnia, insinua falz, șicana.

15. Iar așteptând poporul și cugetând toți întru inimile sale de Ioan, nu cumva el să fie Cristos, 16. răspunse Ioan tuturor zicând: Eu vă botez pe voi cu apă; iar vine cel mai tare decât mine, cărui nu sunt vrednic a dezlega cureaia încălțemintelor lui, acela va boteza pe voi cu Duh sânt și cu foc. 17. A cărui lopată este în mâna sa; și va curăți aria și va aduna grâul în granarul său, iar plevele le va arde cu foc nestins. *Așteptând poporul*: ca Ioan să se declare Mesia. *El*:

nu altul, al cărui înaintemergător ar fi. *Vă botez cu apă etc.* ct. Mt. 3, 11 sq.

18. Multe încă și altele sfătuind binevestea poporului. 19. Iar tetrarhul Irod fiind muștrat de el pentru Irodia muierea fratelui său și pentru toate relele cari a făcut Irod, 20. a adaus și aceasta peste toate, a închis pe Ioan în temniță. *Multe încă și altele* resumează pe scurt lucrarea Botezătorului fără a aminti fapte singuraticice. *εὐαγγελίζετο* are înțelesul mai larg (Acta 14, 15), dar așa că predica lui Ioan stă în legătură cu buna veste despre Mesia. Recepta a adaus lui *Filip la fratelui său* — din Mt. 14, 3. V. 19. 20 se istorisește o întâmplare din viața Botezătorului. *A adaus etc.*: la toate faptele sale rele a venit aceasta (cf. Mt. 14, 3 sq. Mc. 6, 17 sq.). *καὶ περὶ πάντων ὧν ἐποίησεν πονηρῶν* e atracțiune în loc de *ἃ ἐποίησεν. ἐπὶ πᾶσι*: la toate relele ce făcuse a adaus aceasta (Win. p. 367). *A închis* e simplitate paratactică a stilului (Win. p. 436, 5). *În temniță*: unde a lăsat să-l închidă.

§. 79. Botezul lui Isus, 3, 21. 22.

(Mt. 3, 13—17. Mc. 1, 9—11).

21. Iar a fost dacă s'a botezat tot poporul, și Isus botezându-se și rugându-se s'a deschis cerul, 22. și s'a pogorât peste densul Duhul sânt cu chip trupesc ca un porumb, și glas din cer să facu: Tu ești fiul meu celi iubit, intru tine bine am voit. *Iar a fost* re'ncepe istorisirea din v. 18. Evangelistul întrebunțează adese *ἐγένετο* cu construcția acuz. cu infin. *Și rugându-se* să află numai la Lc. *Cu chip trupesc etc.*: arăta ca un porumb cu trup.

§. 80. Genealogia lui Isus, 3, 23—38.

(Mt. 1, 1—17).

30. Și Isus însuș era ca de treizeci de ani când a început, fiind, precum se socotea, un fiu al lui Iosif, al lui Ili, 24. al lui Matat, al lui Levi, al lui Melchi, al lui Ianaï, al lui Iosif, 25. al lui Matatia,

al lui Amos, al lui Naum, al lui Esli, al lui Naggai, 26. al lui Maat, al lui Matatia, al lui Semein, al lui Iosih, al lui Ioda, 27. al lui Ioanan, al lui Risa, al lui Zorobabel, al lui Salatiil, al lui Neri, 28. al lui Melchi, al lui Addi, al lui Cosam, al lui Elmadam, al lui Er, 29. al lui Isus, al lui Eliezer, al lui Iorim, al lui Matat, al lui Levi, 30. al lui Simeon, al lui Iuda, al lui Iosif, al lui Ionam, al lui Eliakim, 31. al lui Melea, al lui Menna, al lui Matata, al lui Natan, al lui David, 32. al lui Iesai, al lui Iobed, al lui Boos, al lui Salmon, al lui Naason, 33. al lui Aminadab, al lui Admin, al lui Arni, al lui Esrom, al lui Fares, al lui Iuda, 34. al lui Iacob, al lui Isac, al lui Avram, al lui Tara, al lui Nahor, 35. al lui Seruh, al lui Ragav, al lui Falec, al lui Eber, al lui Sala, 36. al lui Cainam, al lui Arfaxad, al lui Sim, al lui Noe, al lui Lameh, 37. al lui Matusala, al lui Enoh, al lui Iared, al lui Maleleil, al lui Cainam, 38. al lui Enos, al lui Sit, al lui Adam, al lui Dumnezeu. *αὐτός (insus)* se rapoartă la Isus cui s'a făcut semnul din v. 22. *ἢν Ἰησοῦς ἀρχόμενος ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα* nu—și el, Isus, începea a fi de 30 de ani, ci: el era ca de 30 de ani când a făcut începutul cu pășirea sa mesianică. Din v. 22 reesă ce începuse Isus: la botez este declarat el Mesia și începe lucrarea sa (Mc. 1, 1. Acta 1, 21 sq. 10, 37¹). *Fiind* se leagă la *ful lui Iosif* (fiind fiul etc.), iar *precum se socotea* e inciză. *Zigaben: Cum părea Iudeilor; căci după adevăr nu era fiul lui.* Alții rapoartă *ὡν* la *Ἡλί*: existens (cum putaretur filius Josephi) filius, adică nepos Eli — dar nu se poate însemna numai aci raportul de bun — nepot, iar în cele următoare de părinte — fiu; sau gen. *τοῦ Ἡλί, τοῦ Ματθάρ* etc.

¹) În evangeliu avem 2 date despre timpul când Isus a început lucrarea sa. Io. 2, 13 sq. se vorbește de templul lui Zerubabel, care începe a fi restaurat în al 18. an al lui Irod (*Iosif Flaviu*, Antiq. 15, 11, 1) 734 sau 735 u. c. Adaogând 46 de ani (Io. 2, 19 sq.) rezultă anul 780 până la paștele an. 781 u. c. ca timpul când Isus începe a învăța. Dela botezul lui până la această sărbătoare a paștelor au trecut 3 sau mai multe luni (40 de zile în pustie; călătoria la Cana Galileii; rămânerea în Capernaum și călătoria la Ierusalim). Isus începe lucrarea sa în vara sau în toamna anului 780 u. c. având abia la finea an. 781 u. c. 31 de ani: acum are deci 30¹/₂, sau 30³/₄, de ani (Lc. 3, 23).

la Isus: el era, precum se credea, un fiu al lui Iosif etc. — dar el a fost în realitate fiul lui Dumnezeu: *Levi . . . Iosif* nu sînt feciorii lui Iacob — e prea depărtat timpul. *Lui Cainam*, Gen. 10, 24. 11, 12; 1. Cron. 1, 24. *Al lui Dumnezeu* nu are înțelesul gen. precedente; dar exprimă că Adam a fost creat de Dumnezeu după trup și suflet. Autorul numește pe Dumnezeu, pentru că crearea neamului omenească e prototipul lucrării mai înalte în mîntuire. Al 2. Adam s'a născut prin înfrîurirea directă a lui Dumnezeu în natură și din natură. Natura lui omenească s'a produs din pînțelele preacuratei Fecioare, nu din pulberea pămîntului; iar spiritul întăului Adam — inspirat de Dumnezeu — îl înlocuiește natura dumnezească care s'a unit cu natura omenească într-o persoană.

§. 81. Ispitirea lui Isus, 4, 1—13.

(Mt. 4, 1—11. Mc. 1, 13).

1. Iar Isus plin de Duh sânt s'a întors dela Iordan, și a fost dus în Duhul în pustie patruzeci de zile ispitindu-se de diavolul. 2. Și n'a mîncat nimic în zilele acelea, și sfîrșindu-se acelea a flămînzit. 3. Iar zise diavolul lui: De ești tu Fiul lui Dumnezeu, zi petrii acesteia să se facă pîne. 4. Și rîspunse Isus cîtră el zicînd: Scris este că nu trăește omul numai cu pîne. 5. Și suindu-l pe el diavolul pe un munte înalt i-a arătat într-o clipeală de timp toate împărățiile lumii. 6. Și zise diavolul lui: Ție îți voi da puterea aceasta toată și mărirea lor, că mie este dată și o voi da oricui voesc. 7. Tu decide te vei închina înaintea mea, toată va fi a ta. 8. Și rîspunzînd Isus zise lui: Scris este: Domnului Dumnezeuului tîu să te închini și lui singur să slujești. 9. Iar duse pe el în Ierusalim și-l puse pe aripa templului, și zise lui: De ești Fiul lui Dumnezeu, aruncă-te de aici jos. 10. Că scris este că va porunci îngerilor săi pentru tine să te păzească, 11. și că pe mîni te vor ridica ca să nu te lovești de piatră cu piciorul tîu. 12. Și rîspunzînd zise

Isus lui că zis este: Să nu ispitești pe Domnul Dumnezeuul tău. 13. Și sfârșind diavolul toată ispita s'a dus dela dânsul până la o vreme, cf. Mt. după care Duhul a dus pe Isus în pustie; iar după Lc. Isus stă sub înriurința Duhului sânt cât timp petrece în pustie: deci *ἐν τῇ ἐρημῳ* (NBDL. Min.); Recepta a cores *εἰς τὴν ἐρημον* (Mt.). La sfârșitul acestei petreceri pășește diavolul cu ispitirea; de aceea *patruzeci de zile* nu se leagă cu *ispitindu-l*: ispita ar fi fost de 40 de zile, ci la *în pustie*. *Sfârșindu-se*: zilele, cf. Acta, 21, 27. V. 3. la Mt. 4, 3 e mai puțin hotărît: *aceste pietri*. V. 4. se citează Deut. 8, 3 fragmentar, pentru că: *ci în tot cuvântul lui Dumnezeu lipsesc în multe mărturii*. *Întro clipeală de timp* (*puncto temporis*, Caes. Bell. gall. 2, 14. LXX Is. 29, 5. 30, 13 sq.) arată că întrun moment se înfățișează ochilor lui Isus un tablou al tuturor împărățiilor din lume. *Mărirea lor*: a împărățiilor (cetăți, palaturi, averi etc.). *Că mie este dată* conține minciună și adevăr. Dela păcătuire diavolul stăpânește lumea, dar această putere nu i-s'a dat, ci a usurpat-o, căci dintru început omulo avea. *O voiă da oricui voesc*: el e conștient de această putere și se numește stăpân absolut. *Toată va fi a ta*: puterea. *Oru* v. 10. 12 e recitativ. *Toată ispita*: toate felurile de ispitire. Isus se ispitește în întâia ispită în privința cărnii, în a doua a ochilor, în a treia a inimii; acestora e supus și omul. *Până la o vreme* are numai Lc. exprimând că Isus mai avea să fie ispitit de diavolul. Poate că are în vedere ispita înaintea patimilor, când Isus era în grădina Getsemane (Mt. 26, 36 sq. 27, 46).

PARTEA A DOUA.

Lucrarea publică a lui Isus, 4, 14—21, 28.

A. Lucrarea lui Isus, afară de Ierusalim, 4, 14—19, 28.

J. Activitatea lui Isus în Galileea, 4, 14—9, 50.

§. 82. Isus predică în Galileea, special în Nazaret, 4, 14—30.

(Mt. 4, 12—17. Mc. 1, 14, 15.)

14. Și s'a întors Isus în puterea duhului la Galileea; și a eșit vestea de el în toată prejurimea. 15. Și el însuș învêta în sinagogele lor, mărindu-sê de toți. *S'a întors*: din Iudeea cf. Mt. 4, 12. *În puterea duhului*: care-l dusese în pustie, iar acum în Galileea. *Și a eșit etc.*: sêvêrșise minunea din Cana, care i-a lătit numele (Io. 2, 1 sq.). *Sinagogele lor*: Galileenilor. *Mărindu-sê de toți*: pentru învățătura lui.

16. Și a venit la Nazaret, unde crescuse, și a intrat după obiceiul sêu în ziua Sâmbetei în sinagogă, și s'a sculat sê citească. 17. Și i-s'a dat lui cartea prorocului Isaia, și deschizênd cartea a aflat locul unde era scris: 18. Duhul Domnului peste mine, pentru aceea m'a uns, a binevesti sâracilor, m'a trimis (a tãmadui pe cei zdrobiți cu inima) 19. a predica slobozire celor legați și vedere orbilor, a slobozi în libertate pe cei sfârãmați, a vesti anul plăcut Domnului. Cele întâmplate în sinagoga din Nazaret identifică unii cu Mt. 13, 54—58. Mc. 6, 1—6 — avênd Lc. numai cronologie mai precisă; alții cred cã Isus de douê ori a încercat în Nazaret sê câștige pe locuitorii pentru învățătura sa (Wieseler, Chronolog. Synopse 284 sq. Tischendorf, Synop. evang. XXXII. §. 54). *Unde crescuse* cf. 2, 51. Plur. τῶν σαββάτων Mt. 12, 1, 28, 1. *S'a sculat sê citească*: în sinagogă sê citea s. Scriptură stând ca semn al reverinței. Isus mani-

festă, sculându-se, voea de a citi și vorbi asupra celor citite. De regulă se citea o parașă și o haftară; apoi mai marele sinagogei provoca pe unul să citească din s. Scriptură și explice acel loc. *I-s'a dat*: de servitorul sinagogei; iar *βιβλίον* trebuie înțeles volumul din sinagogă, pus pe mosor. Întrebarea este de a citit Isus haftara din acea Sâmbătă sau alt loc; cuvintele *deschizând cartea a aflat* confirmă părerea din urmă. Isus citește Is. 61, 1. 2 — redat de evangelist după LXX cu adaus din alt loc al profetului. V. 17 *ΝΒСХ* citesc *ἀροίζας* în loc de *ἀναπύζας*. *Duhul Domnului*: puterea de sus, exprimă caracterul mai înalt al celui trimis (Is. 42, 1. 59, 21). *Peste mine*: este (2, 25). *Pentru aceea* (γ) motivează ungerea. *Ma uns* = *ales, chemat*, cum se îndatina la profeți și preoți (1. Reg. 19, 16. Ex. 28, 41. 30, 30). După *m'a trimis* Recepta are: *a tămădui pe cei zdrobiți cu inima* — lipsește în mai multe Msse. *Săracilor*: cu duhul (Mt. 5, 3); *ântâiul oficiu al Mesiei*. *Celor legați*: în cătușele păcatului; iar *orbilor*: spiritualicește orbi. *A slobozi în libertate pe cei sfărâmați* sânt din Is. 58, 6 și explică cele precedente: a slobozi din robia păcatului pe cei zdrobiți în pocăință. *ἐν ἀφέσει*: să fie în libertate; mântuiți. *Anul plăcut Domnului* după orientali este anul bunăvoinței lui Iehova; aluziune la Lev. 25, 8 sq.; anul iobileu era tipul timpului mesianic: liberarea de păcat.

20. Și închizând cartea a dat-o servitorului și a șezut, și ochii tuturor din sinagogă erau privind la el. 21. Iar a început a zice cătră ei că: astăzi s'a plinit Scriptura aceasta în urechile voastre. *Servitorului*, ca v. 17. *A șezut*, pentru că explicarea locului citit se întâmpla în acest mod (Zunz, Gottesd. Vorträge der Juden 337). *ἀτενίζειν* = *a fixa pe cineva, a privi la cineva intențiv*. Locul citit e mesianic; cei de față sânt curioși să audă cum îl înțelege Isus. Scriptura aceasta cf. Acta 1, 16. *În urechile voastre*: ați auzit pe acela de care scrie profetul; acesta a plinit cuvintele profetice. Înțelesul: El este servul lui Iehova care predică lăsarea păcatelor pentru cei ce se pocăesc și sânt smeriți.

22. Și toți mărturiseau pe el și se mirau de cuvintele darului cărî ășeau din gura lui, și zi-

ceaă: Aă nu este acesta feciorul lui Iosif? 23. Și zise cătră ei: Cu adevărat veți zice mie pildă aceasta: Doctore vindecă-te pe tine însuși; câte am auzit că ai făcut în Capernaum fă și aici în patria ta. 24. Și zise: Adevăr zic vouă că nici un proroc nu e primit în patria sa. *Mărturiseaă pe el*: îl laudaă (11, 48), dovedeaă veștile minunate despre el. *Cuvintele darului*: cuvinte de plină dulceață (Efez. 4, 29. Col. 4, 6). El observă că el le grăește foarte frumos; dar știu că este fiul lui Iosif și nu pot îmbina aceste două fapte. De aceea le zice el: *Cu adevărat etc. Pilda*; acest proverb era la Romani, Greci și rabini; Isus îl aplică la Nazarineni, care cer puteri ca cele făcute în Capernaum, de voește să-l recunoască: să le ajute lor ca străinilor (*Teofilact, Zigabēn*). Alții zic: Tu voești să ajutori altora, ajută mai întâi ție agonisindu-ți vaza care acum nu ai la noi; fiecare caută mai ales între ai săi să fie prețuit. În *γενόμενα εἰς τὴν Καφαρναούμ* însemnează εἰς direcția lui *γενόμενα*, iar *Καφαρναούμ* e personificat. Recepta citește *ἐν τῇ Καφαρναούμ* — corectură. V. 24 conține motivul de ce Isus nu face minuni în Nazaret. *În patria ta*: locul tău de naștere. *Primit*: recunoscut. Isus le spune că deși ei îl admiră pentru faptele lui, totuș nu cred, pentrucă îl socot fiul lui Iosif. Nu suferă îndoială că ei vor cere minuni, el însă nu va săvârși pentru necredința lor — deși ar trebui mai întâi să dea ajutor celor mai aproape, apoi străinilor. Așa se realizează proverbul că nici un profet nu e recunoscut de neamul său, în locul nașterii.

25. Dar adevăr zic vouă că multe văduve eraă în zilele lui Ilie în Israil, când s'a încuiat cerul trei ani și șese luni, cât s'a făcut foamete mare peste tot pământul, 26. și la nici una din acelea nu a fost trimis Ilie fără numai la Sarepta Sidonului la o femeie văduvă. 27. Și mulți leproși eraă în Israil în vremea lui Eliseiă prorocul, și nici unul din ei nu s'a curățit fără numai Neeman sirianul. Cu aceste cuvinte dovedește Isus din istorie că și profeții au făcut minuni mai mult la străini. *ἐπιδήθειας* circumscris pe *ἀληθώς*. În s'a încuiat cerul se închipue acesta ca un rezervoar așezat deasupra firmamentului

și Dumnezeu îl deschide când voește (Gen. 7, 11. Deut. 11, 17). 1. Reg. 17, 1. 18, 1. timpul acesta nu se indică așa precis; din locul din urmă rezultă că în al 3. an al fugii lui Ilie la Sarepta (1. Reg. 17, 9), așadar în al 4. an al secetei, a plouat. Unii cred că era datina la Evrei (Dan. 12, 7) a pune terminul unei nenorociri cu 3½ ani. *Peste tot pământul* e iperbolă. *Sarepta* era în Fenicia între Tir și Sidon; acum Surafend (Win. RWW). *Σιδωνίας* scil. *χώρας*: teritoriul cetății Sidon în care era Sarepta. *ei μὴ* nu = *sed*; ci: *nisi*. La v. 27. cf. 2. Reg. 5, 14. *ἐπί*: pe timpul (3, 2).

28. Și toți s'a-au umplut de mânie în sinagogă auzind acestea, 29. și sculându-se l-a-au scos afară din cetate, și l-a-au dus până la marginea muntelui, pe care era zidită cetatea, ca să-l arunce jos. 30. Iar el trecând prin mijlocul lor s'a dus. Auzitorii pricep bine cuvintele lui Isus că Dumnezeu a arătat grația către păgânii și nu către israeliteni; se mânie pentru aceste cuvinte și voese să-l piardă aruncându-l de pe vârful muntelui. *ἔως ὀφρύος τοῦ ὄρους* = *supercilium montis. καταρρηγνύσαι* (cf. 2. Cron. 25, 12. *Iosif. Flaviu*, Antiq. 9, 9, 1). *Iar ei*: ce face el când aceia se ocupă a-l perde. Evangelistul nu spune cum a scăpat Isus: o putere mai înaltă l-a răpit sau le-a slăbit nervii ori vederea. *S'a dus*: la Capernaum, nu înderēt la Nazaret.

§. 83. Activitatea lui Isus în Capernaum, 4, 31—44.

(Mt. 8, 14—16. Mc. 1, 21—39).

a) Vindecarea unui îndrăcit, 4, 31—37.

(Mc. 1, 21—28).

31. Și s'a pogorit la Capernaum cetatea Galileii. Și era învățând pe ei Sâmbăta. 32. Și se mira de învățătura lui, că era cu putere cuvântul lui. *S'a pogorit*: din toate părțile Galileii spre marea Genezaret trebuiau să pogoare; Nazaretul era situat mai sus. *Cetatea Galileii* e adaus pentru că Lc. aci amintește mai întâiu acest oraș. *Era învățând* exprimă că el învăța mai adese, nu numai odată. *Pe ei*: locuitorii din Capernaum. *ἐν τοῖς σάββασι* nu însemnează singuraticile zile de Sâmbătă ca la Mc., căci aceasta

să exprimă cu *Sâmbăta* (6, 1. 6. 7. 13, 15. 14, 1 etc.), *ziua Sâmbetei* (4, 16. 13, 16. 14, 5), *ziua Sâmbetelor* (16, 13), ci corespunde lui *ἐν τοῖς σαββάτοις* LXX 1. Cron. 23, 31. *Cu putere era cuvântul lui* Mt. 7, 29. Mc. 1. 22. 27., iar *εἶπα ἐν τῆνι* = *a avea ceva*: cuvântul lui avea putere.

33. Și în sinagogă era un om având duh de drac necurat, și striga cu glas mare zicând: 34. Ha! ce este nouă și ție, Isuse Nazarinene? Ai venit să ne perzi pe noi? Te cunosc cine ești, sântul lui Dumnezeu. 35. Și l-a certat pe el Isus zicând: Taci și ești dintrênsul. Și după ce l-a aruncat pe el dracul în mijloc a eșit dintrênsul, nimic vêtêmându-l pe el. *δαίμονιον ἀκαθάρτον* e gen. apozitiōn. *δαίμονιον* însemnează un spirit în genere (curat ori necurat), de aceea adausul *necurat* ca să-l determine; iar *având duh de drac necurat* arată că acesta încă nu se manifestase, ci abia acum față de Cristos. *εἶ* nu e imperat. dela *εἶπ*, pentrucă ar trebui să aibă obiect, ci interjecție — *ha!* *Ce este nouă* etc. cf. Mt. 8, 29. Dracul grăește în plural (*nouă, pe noi*) ca reprezentantul întregii lumi diavolești. *Sântul lui Dumnezeu* = Cristos (Mc. 1, 24. Io. 10, 36). La v. 34. 35. cf. Mc. 1, 23 sq.

36. Și s'a făcut spaimă peste toți, și grăeau între sine zicând: Ce este cuvântul acesta, căci cu tărie și putere poruncește duhurilor necurate și ies. 37. Și a eșit vestea de el în tot locul de primprejur. Aci se descrie impresiunea minunii la mulțime. *Cuvântul acesta*: cele istorisite v. 35. *Teofilact*: *Ce este porunca ce o dădu, că ești din el și amuși. Căci (ὅτι) motivează întrebarea. ἐν ἰξουσία καὶ δυνάμει*: cu plenipotență care nu suferă opoziție. Expresiunea atâtăia arată imputernicirea ce are, a doua puterea ce rezultă din aceasta. La v. 37 cf. Mc. 1, 27 sq.

b) *Isus vindecă pe soacra lui Petru; alte minuni, 4, 38—44.*

(Mt. 8, 14—17. Mc. 1, 29—39).

38. Iar sculându-se din sinagogă a intrat în casa lui Simon. Iar soacra lui Simon era cuprinsă

de friguri mari, și l-au rugat pe el pentru dânsa. 39. Și stând peste ea a certat frigurile și a lăsat-o. Iar ea sculându-se îndată slujea lor. 40. Iar după ce apusese soarele toți care aveau bolnavi cu multe feluri de boale i-au adus la dânsul; iar el punându-și mâinile pe fiecare din ei i-a tămăduit. 41. Dar eșeau și dracii din mulți strigând și zicând că tu ești Fiul lui Dumnezeu. Și certându-i nu-i lăsa să grăească aceste, că știeau că el este Cristosul. *Sculându-se*, pentru că după v. 20. învățase șezând. *πυρετός μίγας* e termin tehnic pentru temperatura înaltă de friguri; indegetează că Lc. era medic (*Galen. de diff. febr. I. b. la Wetst.*). *Stând peste ea*: s'a plecat peste ea. *A certat frigurile*; aceste se personifică ca o putere dușmănoasă. *Lor*: lui Isus și celorlalți soți. *După ce apusese soarele*: trecuse Sâmbătă (v. 31). *Bolnavi cu multe feluri de boale*: în categoria lor se cuprind și cei îndrăciți din v. 41. *Punându-și mâinile* ca mijlocitoarele vindecării. *Că e Cristosul*: dracii cunosc în el pe Fiul lui Dumnezeu, pe Mesia (*unsul*); iar el nu primește mărturia lor pentru că *lauda satanei nu e laudă* (*Tertulian*), apoi demnitatea lui dumnezească, după planul lui Dumnezeu, avea să se descopere pe încetul (Mt. 8, 4).

42. Iar făcându-se zi eșind s'a dus în loc pustiu, și mulțimea îl căuta; și a venit până la dânsul, și-l ținea pe el ca să se nu se ducă dela ei. 43. Iar el zise cătră ei că trebuie să vestesc împărăția lui Dumnezeu și altor cetăți, că spre aceasta sunt trimis. 44. Și era predicând în sinagogeale Iudeii. *Ișind*: din casă (v. 31. 38). *În loc pustiu*: ca să se roage (Mc. 1, 35). *A venit până la dânsul* exprimă zelul mulțimii care nu se mulțumește până nu-l vede; faptele lui Isus i-au impresionat, ei nu vor să se despartă de acest om minunat (*Și-l ținea*). Isus însă le spune că e trimis de Dumnezeu (nu dela sine a venit, Io. 5, 36. 6, 57. 7, 29 etc.) și la alții: *trebuie să vestesc* etc. V. 44 NBCL citește *ἰσὺς Ἰουδαίας* în loc de *Ταλιταίας*; iar sub Iudeea avem de înțeles întreaga țară evrească, nu numai provincia cu acest nume (1, 5. 7, 17).

§. 84. Chiemarea unor apostoli. Minuni. Învătătură, 5, 1—6, 11.

a) Pescuirea bogată, 5, 1—11.

(Mt. 4, 18—22. Mc. 1, 16—20).

Diferența între relatarea prezentă și Mc. se aplanează: Lc. accentuează contrastul între predica lui Isus din Capernaum și cea din Nazaret cu rezultatele lor, de aceea espune înainte de chiemarea lui Petru cele cuprinse 4, 31—44. Astfel 5, 12 se leagă după cronologie la 4, 44. Persoana principală este Simon (v. 4. 5. 8. 10), proprietarul corabiei, dar întâmplarea este de importanță și pentru soții lui (v. 9. 10. 11).

1. Și a fost când îl imbulzea pe el mulțimea ca să audă cuvântul lui Dumnezeu, și el era lângă lacul Genezaretului. 2. Și a văzut două corăbii stând lângă lac; iar pescarii eșind dintrênsele își spălaū mrejele. 3. Iar intrând întruna din corăbii, care era a lui Simon, l-a rugat pe dânsul să o depărteze puțin dela pământ; și șezând în corabie învăța mulțimea. *ἐπιζητοῦσαι* exprimă zelul poporului de a asculta pe Isus învățând. *Și el:* în opunere cu poporul. *Lacul Genezaretului;* așa se numește marea Galileii și la *Iosif Flaviu* (Bell. jud. 2, 20. 6), *Ptolomeū*, *Strabo*, *Pliniū*.

4. Iar cum a încetat a grăi, zise lui Simon: Depărtează-o la adânc, și aruncați mrejele voastre spre vênare. 5. Și răspunzând Simon zise: Învătătorule, toată noaptea ostenindu-ne nimic n'am prins; iar după cuvântul tău voiū arunca mreja. 6. Și făcând așa aū prins mulțime multă de pești; iar mreja lor se rupea. 7. Și aū făcut semn soților din cealaltă corabie să vină să le ajute lor; și aū venit, și s'aū umplut amândouē corăbiile, cât se afundaū. *ἐπιπλέοντες* însemnează a călători pe luciul mării. *τὸ βάθος* = adâncime și înălțime; iar singul. *depărtează-o* se rapoartă numai la Petru care era cârmaciul; plur. *aruncați* la personalul din corabie. *Învătătorule* (*ἐπιστάτης* numai la Lc. în loc de *ῥαββί*) însemnează un bărbat cu vază, un maestru; e mai puțin ca *domn* (*κύριος*). Timpul pescuirii e noaptea; de aceea nu era probabil că vor

prinde acum ziua. Petru totuș ascultă de Isus zicând: *Iar după cuvântul tău etc. ἐπὶ τῷ ῥήματι*: acesta e baza (Win. p. 368. d.). *Mreja lor se rupea*: încep a se face găuri. *A făcut semu*: nu de mirare saū frică, care le-a răpit graiul (*Teofilact, Zigaben*: Nu puteau vorbi de mirare și spaimă), ci numai astfel se puteau înțelege cu soții care erau pe uscat (v. 2.). *συλλαβέσθαι αὐτοῖς* = a apuca cu altul de ceva; aici *a ajuta* (Fil. 4, 3). *βυθίζεσθαι* e iperbolă: corabia se adâncise în apele mării.

8. Iar văzând Simon Petru a căzut la genunchii lui Isus zicând: Eși delamină că om păcătoș sânt, Doamne. 9. Că-l cuprinsese pe el spaimă și pe toți care erau cu dânsul de vênarea peștilor cari prinseseră; 10. așijderea și pe Iacob și pe Ioan fiii lui Zebedeiū, care erau soții lui Simon. Și zise cătră Simon: Nu te teme, de acum vei vena oameni. 11. Și scoțând corăbiile la pământ, lăsând toate aū mers după el. *Eși*: din corabie. Minunea întrece pe cele văzute până acum; de altă parte Petru știe că e păcătoș: se spăimântă deci ca să nu i-se întâmple ceva rău prin această putere. *τῇ ἄγρῃ — ἡ συνέλαβον*: în mirare și spaimă îl pune prada ce aū făcut. *ζωογεῖν* = *vivum capere*; a prinde, cf. 2. Tim. 2, 26. *Oamenī*: în loc de pești. Învățătura lui Cristos se asemănă cu undița, cu care se prind oamenii. *Augustin* înțelege învățământul lui Isus din corabie despre timpul când el învață popoarele asupra puterii bisericești; depărtarea dela pământ este înălțarea dela cele pămênțești la cele supra-naturale; călătoria pe mare e predica cătră popoarele din depărtare; ruperea mrejei însemnează membrii bisericii cuprinși de poftele trupești, care nasc nemulțumiri, erezii și schizme — această biserică pare a zice lui Isus să o părăsească pentrucă e păcătoasă. Isus însă nu o ascultă, ci o duce la mal arătând că membrii bunī și spirituali impun datorința a nu părăsi oficiul bisericesc din cauza celor răi. Propoziția finală ar însemna timpul din urmă, când partizanii lui Isus lasă marea lumii (Quaest. II. in ev. sec. Lc. qu. 2). *Teofilact, Zigaben* înțeleg corabia despre sinagogă, care aū luminat-o Petru și ceialalți apostoli. Singuraticele trăsături ale minunii simbolizează: *corabia* e biserică; *poporul* de pe mal e iudaizmul

necredincios, iar învățații din corabie sânt reprezentanții Israelului credincios; *marea* e lumea păgână; *mreja* e învățătura lui Isus; *mulțimea peștilor* sânt păgânii care intră în biserica lui Cristos; *rupturile* din mreją însemnează schizmele în biserică; în urmă primejdiiile cari vin asupra bisericii se înfățișează în *se afundă* corăbiile.

b) *Isus vindecă un lepros, 5, 12—16.*

(Mt. 8, 1—4. Mc. 1, 40—45).

12. Și a fost când era el într-o cetate, și iată un bărbat plin de lepră; iar văzând el pe Isus, a căzut pe față și s'era ruga zicând: Doamne, de voești, mă poți curăți. 13. Și întinzând mâna s'a atins de el zicând: Voesc, curățește-te. Și îndată lepra s'a dus dela el. 14. Și el a poruncit lui să nu spună nimăru, ci mergând arată-te preotului, și du jertfă pentru curățirea ta precum a poruncit Moisi, lor spre mărturie. *Întro cetate* privește 4, 43. Cel bolnav, în credința sa în Isus, a călcat legea mozaică intrând în cetate.¹⁾ *Plin de lepră*: întreg corpul era cuprins de această boală; e gradație ca 4, 38. *παρήγγειλεν* ocură în evanghelie de 4 ori, în Acta de 11 ori, iar la Mt. Mc. numai câte odată; e mai marcant ca *λέγει*. *Ci mergând arată-te* e trecere răpede dela cuvântarea indirectă în cea directă (Win. p. 539. 2).

15. Dar și mai mult străbătea vestea despre el, și s'a adunat mulțime multă să audă și să se tămăduască de boalele sale. 16. Iar el era retrăgându-se în pustie și rugându-se. Mc. 1, 45 spune motivul acestei lățiri a vestei despre el. Cel vindecat nu tăcea, ci a spus, și care au auzit spuneau mai departe; așa eși numele lui de tămăduitor al boalelor. *διήρχετο*: vestea se lățea (*Thuc.* 6, 46). *μᾶλλον*: mai mult ca până aci. *El* e emfatic; în opunere cu mulțimea. *ἢν ὑποχωρῶν* exprimă dafina: de câte ori se aduna popor la el, ca să evite tumult, se retrăgea și se ruga (Mc. 1, 35). *Rugându-se* are numai Lc.

¹⁾ După Talmud era oprit să intre numai în cetățile înconjurate cu zid (Lightf. 770). În zilele noastre acești bolnavi au case anumite și se pot căsători.

e) *Isus vindecă un paralytic, 5, 17—26.*

(Mt. 9, 1—8. Mc. 2, 1—12).

17. Și a fost întruna din zile, și el era învățând; și ședeau fariseii și învățătorii legii, care veniseră din toate cetățile Galileii și Iudeii și din Ierusalim; și puterea Domnului tămăduia pe ei. *Intruna din zile*: una din zilele când călătorea (4, 43 sq.). *El*: în opunere cu fariseii și învățătorii legii. Expresiunea *νομοδιδάσκαλοι* (Acta 5, 34; 1. Tim. 4, 7) arată că ei n'au venit să învețe din propunerile lui Isus, ci să le examineze pe baza legii (cf. Mt. 22, 35). *Din toate cetățile* e iperbolă. *καὶ δύναμις κυρίου ἦν ἐς τὸ ἰᾶσθαι αὐτόν* (NBL): puterea Domnului era că el putea tămădui; *Domnul* este Dumnezeu: puterea lui Dumnezeu lucra în Cristos. Citind — cu Recepta etc. — *αὐτοῦς* (pe ei): puterea Domnului etc. și *Domnul* este Cristos (7, 13. 10, 1. 11, 39. 12, 42 etc.). Isus avea putere vindecătoare, ce se manifestă acum deosebit. *αὐτούς* e nedeterminat, dar nu se rapoartă la *farisei* etc., ci la bolnavi (v. 15.).

18. Și iată bărbați purtând în pat pe un om care era paralytic, și căuta să-l ducă în lăuntru și să-l pună înaintea lui. 19. Și neaflând pe unde să-l ducă pentru mulțime, suindu-se pe casă l-au slobozit cu patul printre cărămizii în mijloc înaintea lui Isus. 20. Și văzând el credința lor zise: Omule, iertate îți sunt păcatele tale. 21. Și începură a cugeta cărturarilor și fariseilor zicând: Cine este acesta care grăește hulă? Cine poate ierta păcatele fără numai unul Dumnezeu? 22. Iar cunoscând Isus gândurile lor răspunzând zise către ei: Ce gândiți întru inimile voastre? 23. Ce este mai ușor, a zice: Iertate îți sunt păcatele tale, sau a zice: Scoală și umblă? 24. Iar ca să vedeți că Fiul omului are putere pe pământ a ierta păcatele, zise slăbănogului: Tăie grăesc, scoală și luând patul tău mergi în casa ta. 25. Și îndată sculându-se înaintea lor, luând patul pe care zăcuse, s'a dus în casa sa laudând pe Dumnezeu.

26. Și mirare cuprinse pe toți, și măreaș pe Dumnezeu, și s'aș umplut de frică zicând că azi am văzut lucruri minunate. *Să-l pună înaintea lui*: în casa unde era Isus. *ποίῶς* scil. *ὁδοῦ*. *Printre cărămizi*: cu cari era pardosit coperișul. *Omule* în loc de *fiule*. *οὗτος* în *cine este* etc. e desprețuitor. *ἀφείνται* e formă dorică a preteritului în loc de *ἀφείνται* (Win. p. 77. 3.). *Începură*: până aci fuseseră liniștiți. *διαλογίζεσθαι* — *λέγοντες*: exprimaș cugetele întru sine, nu se le audă alții (*întru inimile voastre*). În evreește a *cugeta* = *לומר בלב* (a grăi în inima sa); inima se consideră centrul dorințelor în om; după aplecările sale cugetă omul, așadar cugetele în ultima analiză își aș originea în inimă. *Fiul omului* Mt. 8, 20. *ἐφ' ὅ* la *κατέκειτο* pentrucă verbal păcîi, liniștei exprimă aci și noțiunea mișcării precedente la întindere (Win. p. 380 sq.). *Pe care zăcuse*: până acum. *παράδοξα* (numai aci în T. N.): *τὰ παρὰ δόξαν γινόμενα* (Plat. Xen. Polyb. LXX); lucruri ne mai pomenite, minunate.

d) Chiemarea lui Levi, 5, 27—32.

(Mt. 9, 9—13. Mc. 2, 13—17).

27. Și după aceea a eșit, și a văzut pe un vameș cu numele Levi șezând la vamă, și zise lui: Vino după mine. 28. Și lăsând toate sculându-se a mers după dînsul. 29. Și a făcut Levi luloșpēt mare în casa sa. Și era popor mult de vameși și de alții, care erau cu dînsul șezând la masă. 30. Și aș murmurat fariseii și cărturarii lor zicând cătră invēțăceii lui: Pentruce mîncăți și bîti voi cu vameșii și cu păcătoșii? 31. Și rēspunzēnd Isus zise cătră ei: Nu trebuie doftor sânetoșilor, ci bolnavilor; 32. n'am venit să chiem la pocăință pe cei drepti, ci pe cei păcătoși. *A eșit*: din cetatea unde sēvērșise cele precedente (Mc. 2, 1). Levi urmează îndată chiemării părăsind toate (ocupațiunea de până acum); iar în semn de recunoștință pentru această alegere dă un ospēt. *δοχή* corespunde evr. *משכה* (LXX Gen. 21, 8. 26, 30. Est. 1, 3. 5, 4). *Cărturarii lor* e nedeterminat, se rapoartă la locuitorii cetății: fariseii și cărturarii de acolo; sau: aș

Iudeilor în genere. *ἦν* nu se potrivește la *καταξιμενοι*, de aceea=aderat ca v. 17. Luca arată că pelângă vameși și alții au luat parte la ospet, iar de alții care erau cu densii circumscris pe cu păcătoși. Ei se adresează învățăceilor, poate pentru că la vindecarea paralticului au fost rușinați. *Nam venit*: sânt aci (Win. p. 255). *La pocăință* aparține la *păcătoși*, dar nu exprimă că *cei drești* sânt sântoși; restringe pe se *chiam*.

e) *Postul privat*, 5, 33—39.

(Mt. 9, 14—17. Mc. 2, 18—22).

33. Iar ei ziseră către el: *Învățăceii* lui Ioan postesc adese și fac rugăciuni, așijderea și fariseii, iar ai tăi mănâncă și beau. 34. Iar Isus zise către el: *Au doar puteți face pe fiii nunții să postească până când e mirele cu densii?* 35. *Veni-vor zile, și când se va lua mirele dela ei, atunci vor posti în zilele acelea.* 36. Dar grăi lor și o pildă că nimeni nu rupe petec dela haina nouă și-l pune pe haină veche; iar dacă totuș, se va rupe și cea nouă, iar celei vechi nu se potrivește petecul dela cea nouă. 37. Și nimeni nu bagă vin nou în foi vechi; iar dacă totuș, rupe vinul cel nou foii, și el se varsă și foii pier; 38. ci vinul nou se cade a-l băga în foi noi. 39. Și nimene care bea vechiū voește nou; căci zice: *Cel vechiū e bun.* *Iar ei ziseră*: cel din v. 30. *Recepta are*: *Pentruce învățăceii* etc. — *pentruce* lipsește BL etc. *Fac rugăciuni* e propriu evangelistului (cf. 2, 37; 1. Tim. 2, 1). *Mănâncă și beau* explică pe *nu postesc.* *Au doar puteți* etc. exprimă necuviința ce se face cerend aceste lucruri acum. *Fiii nunții*: prietenii mirelui (Mt. 9, 15). *Și când*; și e explicativ. *În zilele acelea* Mc. 2, 20: zile de dureri, ce exprimă *ὄταν* cu conj. aor. (Win. p. 289. 5). V. 36. *ἐπιβλημα ἀπὸ ἱματίου καινοῦ σιλοῦς* — după SBDL Min. Verz. — arată imprudența celui ce voește a pune petec nou pe haină veche, pentru că așa perde valoarea și lucrul cel nou. *Haina nouă* e mai expresiv ca la Mt. Mc. *εἰ δὲ μήτε* ocură și la clasici; e mai marcat decât *εἰ δὲ μή* (Win. p. 543). *τὸ καινόν* se

poate lua ca subiect întregind *ἐπιβλημα* și *σχίσει* din *ἱμάτιον παλαιόν*: Dacă însă totuș, atunci va rupe (petecul mantaua) și nu se va potrivi (petecul) din cel nou la cel vechi (mantaua) — ce corespunde lui Mt. Mc. Luând *σχίσει* intransitiv: Să va desface cel nou (petecul de mantaua veche) etc. Alții iaă *τὸ καινόν* întregind *ἱμάτιον* ca obiect: Dacă însă totuș, apoi va rupe pe cel nou (mantaua, luând un petec dintrênsa), și nu se va potrivi la cel vechi (petecul luat dela mantaua nouă pus la cea veche). *βλητέον* e adaus de Lc.; iar la *οἶνον*... *βλητέον* sê observă că adiect. verb. cu terminația *τέον* în urma noțiunei inherente de *δεῖ* aū subiectul în acuz. (Buttm. §. 121 obs. 3). După *βλητέον* cuvintele *și amêndouê sê vor ține* (Rec.) lipsesc în cele mai multe mărturii — sânt adause din Mt. 9, 17. V. 39. lipsește întreg în Dabce etc.; Recepta citește *îndata* înaintea lui *voește* (nu-l aū NBCL Min. Verz.) și la sfêrșit *mai bun* în loc de *bun* (NBL). Numai Lc. are aceste cuvinte și par a nu sta în legătură cu cele premergătoare (unde Isus vorbește contra tendenței de a pune creștinismul în formele T. V.). Ele însă aū înțeles raportându-le la învățaceii lui Ioan, pe care Mântuitorul îi scuză. Lucru firesc este ca celce a gustat vin vechi sê nu se împace lesne cu cel nou fiind atâtaiul mai moale; așa sê explică și împrejurarea că fariseii și învățaceii Botezătorului nu pot sê se lapede de formele și preceptele vechi cu cari s'aū îndatinat, și sê le schimbe cu învățătura nouă a creștinismului. Aci nu sê afirmă însă că T. V. e mai bun, deoarece sê are în vedere forma, nu cuprinsul.

f) *Despre Sâmbătă, 6, 1—11.*

(Mt. 12, 1—14. Mc. 2, 23—3, 6).

1. Iar a fost întro Sâmbătă a doua atâtia că trecea el prin sêmênături, și învățaceii sêi rupeaū spice și mâncaū frecându-le cu mânil. 2. Iar unii din fariseii ziseră: Ce faceți cecece nu e iertat a face Sâmbăta? 3. Și rêsponzând Isus zise cătră ei: Aū doar nici aceasta nu ați citit ce a făcut David, când a flămânzit el și celce eraū cu dênsul? 4. Cum a intrat în casa lui Dum-

nezeu și a luat pâmile punerii înainte și a mâncat și a dat și celor cu densul, cari nu se cădea să le mănânce fără numai preoții? 5. Și zicea lor că domn este Fiul omului și al Sâmbetei. Dificultăți face expresiunea *δευτεροπρωτω*, care nu ocură mai mult în greutate, nici în T. V., LXX, Filo, Flaviu, Talmud etc.; iar lipsind SBL Min. și unele Verz. unii criticii afirmă că e neautentică și s'a născut în urma notiței (*ἐτέρω*) din v. 6. mai întâiu adausul *πρωτω*, iar asemănându-se cu 4, 31 s'a cores cu observarea *δευτέρω* care se și află astfel. (în unele Verz.) sau în imbinare cu *πρωτω* (*δευτέρω πρωτω* BI Min.) — din aceasta s'a format apoi — ne'ntelegându-se cuvintele — *δευτεροπρωτω*. Autenticitatea expresiunei nu poate fi trasă la îndoială, deși lipsește în unele Msse și în locurile paralele, pentru că neexistența ei în Msse se explică din înțelesul obscur al cuvântului; chiar în zilele noastre n'a succes a-1 da o explicare mulțumitoare¹⁾. *Mâncau frecându-le* etc. cuprinsul spicelor; amândouă se întâmplă odată ducând la gură grăunțele scoase prin frecare. Recepta citește *lor* după ziseră; lipsește în mai multe măturii. *ὁπότε quandoquidem = fiindcă, deoarece. ἔξιστιν* cu acuz. cu înfin. numai aici în T. N.; mai adese la clasic. În v. 4. citește BCLX *λαβὼν ἔφαγε*; D citește după v. 4. *În aceeaș zi văzând pe oarecare lucrând Sâmbăta zise lui: Omule, de știi ce faci ești fericit; iar de nu știi, ești afurisit și călcător de lege²⁾* — adaus din tradiția

¹⁾ a) *Scaliger, Petavius* etc. zic că *σάββατον δευτερόπρωτον* este întâiul sabbat după a 2. zi de paști, dela care până la rusalii se socoteau 7. sabbate (cf. Lev. 23, 15). Acest timp se numea și Omer (ἮΜΥ) dela pârga care se aducea în 16. Nisan. Al 2. sabbat se chema *δευτερο-δευτερον*, al 3. *δευτερο-τρίτον* etc. b) *Schegg* etc. află numărare creștină. El zice că paștele, după care se numărau sărbătorile creștine, erau totdeauna Vineri, numită Paraskevă, și pentru că se amintea moartea lui Isus, era sabbat mare. Lui urma sabbatul săptămânii, dela care se numărau 7 sabbate până la rusalii. Cel de față este al doilea (pentru marele sabbat precedent) și întâiul (între sabbatele până la rusalii). c) Alții înțeleg întâiul sabbat în an, adică în luna Nisan, și explică expresiunea din împrejurarea că anul are 2 începuturi: cel comun în luna Tișri, cel bisericesc în luna Nisan. Sabbatul întâiu din Tișri se numea întâiul, cel din Nisan al doile-întâiul. d) *Wieseler* (Chronol. Syn. 231 sq.) crede că expresiunea însemnează întâiul sabbat al anului al 2. din săptămâna de ani. Astfel *σάββατον τριτόπρωτον* este întâiul sabbat al anului al 3. din săptămâna de ani, *σάββατον τριτοδευτερον* al 2. sabbat al anului al 3. etc.

²⁾ În Ms. sir. aflat în an. 1892 pe muntele Sinai încă există aceste cuvinte.

de apoi; v. 5 urmează în acest codice după v. 10. *Numai preoții* e subiect la *γαγείν*.

6. Iar a fost intrată Sâmbătă că a intrat el în sinagogă și învăța. Și era acolo un om și mâna lui cea dreaptă era uscată. 7. Iar cărturarii și fariseii îl pândeaū de va vindeca Sâmbăta, ca să aflu vină asupra lui. 8. Iar el știea gândurile lor, dar zise bărbatului care avea mâna uscată: Scoală și stai în mijloc. Și sculându-se a stat. 9. Iar Isus a zis către ei: Întrebu-vă de este slobod a face bine sau rău Sâmbăta, a mântui suflet sau a-l perde. 10. Și privind împrejur la toți zise lui: Întinde mâna ta. Iar el făcu așa și mâna lui a venit în starea de mai înainte. 11. Iar ei s'au umplut de furie, și vorbeau între oaltă ce să facă cu Isus. *Intrată Sâmbăta* nu dovedește că autorul începe a număra Sâmbetele. Când s'au întâmplat cele istorisite aci după v. 1 sq. nu se poate hotări; mai puțin hotărît este la Mt. Mc. *Dreaptă* are numai Lc. *κατηγορίαν αὐτοῦ*: să aibă cu ce-l acuza (Acta 4, 9). Unele mărturiile au *κατηγορεῖν*, altele *κατηγορήσαι*. *ἐπερωτῶ ὑμᾶς εἰ ἔξεστιν* trebuie citit după NBDL etc. în loc de *ἐπερωτήσω ὑμᾶς τι ἔξεστιν*, ce se poate traduce: Voiū să vă întreb ceva: Să cuvine etc. sau: Voiū să vă întreb: Ce e permis etc. La v. 10 cf. Mc. 3, 5 care adaugă: *cu mânie întristându-se pentru împetrirea inimii lor*. Dușmanii nu lasă ca grația dumnezească să-I miște, căci să zice: *Iar ei s'au umplut* etc. *ἄνοια* propriū însemnează *nebunie*; furoarea le-a răpit cugetarea normală. *ποιήσαιεν* e formă eolică a aorist. optativ (Win. p. 73. d.), iar *ποιήσαιεν* e corectură. *ἄν* cu opt. în întrebare indirectă ocură numai la Lc. (Win. p. 289. 4).

§. 85. Alegerea celor doisprezece apostoli. Predica de pe munte, 6, 12—49.

a) *Cei doisprezece, 6, 12—19.*

(Mt. 5, 1. 10, 2—4. Mc. 3, 13—19).

Mateiū nu istorisește alegerea celor doisprezece, numai la trimiterea lor (10, 1 sq.) spune numele; Lc. din contră e mai precis și decât Mc.

12. Și a fost în zilele acelea că a eșit el pe muntele să se roage, și era noaptea întregă petrecând în rugăciune la Dumnezeu. *ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις* e ceva mai determinat ca *ἐν τ. ἡμ. ἐκείναις*. τὸ ὄρος însemnează înălțimea care se află în apropiere unde petrece mulțimea (v. 17). Variante sînt *ἐξῆλθεν* și *ἐξελεῖν αὐτόν*. *διανυκτερεύω* = a petrece noaptea; numai aici în T. N. În rugăciune la Dumnezeu pentru că τοῦ Θεοῦ e gen. obiect. (Win. p. 174. sq.) nu: în casa de rugăciune a lui Dumnezeu (Acta 16, 13). Înainte de a alege Isus temeliea bisericii sale petrece în rugăciune cu Tatăl său ceresc. Numărul apostolilor consună cu al întemeietorilor poporului Israel. Actul e prea însemnat pentru opul de mântuire; așa devine această noapte începutul veghierilor în biserică.

13. Și când s'a făcut zi, chemă pe învățăceii săi, și a ales din ei doisprezece, pe care i-a numit și apostoli, 14. pe Simon, pe care l-a numit Petru, și pe Andrei fratele lui, și pe Iacob și pe Ioan și pe Filip și pe Bartolomei 15. și pe Matei și pe Toma și pe Iacob al lui Alfeu și pe Simon numit zilot, 16. și pe Iuda al lui Iacob și pe Iuda Iscariot, care a fost vînzător, 17. pogorîndu-se cu densii a stănut în loc șes, și mulțime multă a învățăceilor săi, și mulțime multă de popor din toată Iudeea și din Ierusalim și de pe malul Tirului și al Sidonului, care veniseră să-l audă pe el și să se tămăduască de boalele sale. 18. Și care se chinueau de duhuri necurate s'aუ tămăduit. 19. Și tot poporul căuta să se atingă de el, că putere eșea dela el și vindeca pe toți. Isus alege pe apostoli din toți învățăceii de față. ἀπόστολος LXX 1, Reg. 14, 6 pentru ἰσραήλ întrebuințat de Ahija, care în opunere cu Ieroboam reprezintă cauza lui Dumnezeu. Registrul apostolesc consună cu Mt. 10, 2—4. Ἀλφαίου după Ἰακώβου poate însemna numai tatăl acestuia. La Iuda lui Iacob cf. Mt. 10, 3. προδότης = vînzător, ocură numai aici despre Iuda (Acta 7, 53; 2. Tim. 3, 4) — altfel παραδιδούς sau παραδοῦς. Aorist. ἔστη are, în legătură cu partic. verbului care exprimă mișcare (καταβάς), semnificațiu-

nea intranzitivă: a stătut; e predicat la ὄχλος πολὺς, πληθός πολύ: Isus și mulțimea stăteau în loc șes — care e contrast la munte. La mulțime multă a învățăceilor se suplinește: stătea. τῆς παραλιῶν (LXX Deut. 33, 19) e substantiv și înseamnă malul mării lângă cetățile amintite (Iosif Flaviu c. Apion. 1, 12). În v. 18 trebuie întregit ἤλθον la ἐνοχλούμενοι (numai aici în T. N.). De duhuri necurate se leagă la s'aũ tãmăduit. Și vindeca pe toți: aceasta speră poporul când se atinge de Cristos (5, 17. 8, 43 sq. Mt. 8, 3).

b) Predica de pe munte, 6, 20—49.

(Mt. 5—7).

Predica următoare a Mântuitorului e identică cu cea dela Mt. după împrejurările în cari s'a ținut, început, sfârșit și cuprinsul general. Diferența între aceste 2 relatări se explică din scopul evangeliștilor. Mt. scrie pentru iudeocreștinii care trebuie să cunoască raportul între legea veche și cea nouă, Lc. pentru păgânocreștinii care n'aũ acest interes; de aceea la densusul avem numai un extras. În cuvântare deosebim a) prologul — învățaceii adevărați (v. 20—23) și falși (v. 24—26); b) să tratează în gnome realizarea noului principiu de viață (v. 27—46); c) epilogul — starea celor ce îl ascultă (v. 47—49).

20. Și el ridicându-și ochii spre învățaceii săi zise: Fericiți cei săraci, că a voastră este împărăția lui Dumnezeu. Ridicând ochii exprimă însemnătatea momentului ca deschizend gura la Mt. 5, 2. Învățăceii săi: în înțeles mai larg (v. 13. 17). Evangelistul relatează numai 4 fericiri, căror opune 4 vaete, și anume fericirea ăntăia samănă după formă cu ăntăia la Mt., a doua cu a patra, a treia cu a treia, a patra cu a noaua. Cei săraci (fără cu duhul la Mt.) exprimă sărăcia externă: oamenii care aũ lipsuri în cele trebuincioase vieții — dar Isus nu poate ferici și promite împărăția sa acestora numai din motivul că sũnt săraci. Expresiunea trebuie înțeleasă ca evreescul אביונים sau יוני; profetii numesc astfel pe săracii poporului care sũnt asupriți, sufer nevinovați, sũnt smeriți; de aceea așteaptă pe Mesia — în opunere cu cei mândri și îngâmfati (Is. 61,

1. 66, 2. Prov. 3, 24). Aci se numesc așa învățăceii care sânt desprețuiți și săraci în cele trupești, iar fericiți sânt pentrucă sărăcia aceasta i-a făcut să simțească și mai mult necesitatea mântuirii și să primească cu atât mai lesne evangelia. *Că a voastră*; la Mt. e cuvântare indirectă, aci se adresează Isus celor de față. Aceștia vor lua parte la viitoarea lui împărăție, când se schimbă soarta săracilor de acum.

21. Fericiți care flămânzesc acum, că veți veți sătura. Fericiți care plângeți acum, că veți rîde. *Acum* exprimă că mai mulți învățăcei erau lipsiți în această lume și așa sânt accesibili predicii lui Cristos. *Ve veți sătura și veți rîde* sânt aceeaș cu *că a voastră este împărăția lui Dumnezeu*. Aceasta se înfățișează aci ca săturare; intralte locuri ca ospet (Mt. 22, 1 sq. Lc. 14, 16 sq.). Atunci ei vor simți plăcere și bucurie, cari se arată mai ales prin rîdere.

22. Fericiți sunteți când veți voruri pe voi oamenii, și când veți despărți pe voi și veți batjocuri și vor lăpêda numele vostru ca rău pentru Fiulomului. 23. Bucurați-vê în ziua aceea și saltați. Că iată plata voastră multă este în cer; căci intracest chip ați făcut prorocilor părinții lor. *Ve voruri* se specializează în: *veți despărți, batjocuri, vor lăpêda*; sânt gradațiune și poate corespund celor 3 graduri de excomunicare din sinagogă (Mt. 5, 11). ἀπο-
κλιθεὶς exprimă înconjurarea unuia în societate (Acta 19, 9; 2. Cor. 6, 17); aici excomunicarea din sinagogă ori comunitate (Io. 9, 22. 12, 42. 16, 2). *Lăpêda numele* etc.: o desprețuire a numelui fiecăruia întrucât este numele de creștin; acesta va fi defăimat (Num. 14, 37. Deut. 22, 19). *În ziua aceea*: când fac cu voi așa. *Intracest chip* e mai marcant ca așa. *Părinții lor*: ai celorce veți tratează astfel.

24. Dar vai vouê bogaților, că veți luați mângăerea voastră. 25. Vai vouê care sunteți sături acum, că veți flămânzi. Vai care rîdeți acum, că veți întrista și veți tângui. 26. Vai când veți vor zice binetoți oamenii; căci intracest chip ați făcut prorocilor mincinoși părinții lor. *Bogaților* e contrast la *săraci* din v. 20.; bogații se ia în înțeles strins, dar și cei mândri, trufași (Coh. 5, 11 LXX pentru וְשׂוֹאֵי

cf. Ps. 62, 11. Iac. 1, 9). *Vă luați mângăerea voastră*: aceștia se încred în bogății și nu pot ajunge la Cristos, adevărata mângăere (2. Cor. 7, 4. 7, 13; Filip. 25). *Sătul, rideți și tângui* sunt contraste la v. 21. Cel dântăi aș prisosință în lucruri pământești, ei deci nu mai caută la cele înalte, dumnezești. Aceștia vor vedea că adevărată mulțumire este în împărăția lui Dumnezeu și că existența lor de aici este deșertăciune. Celce rid sunt care nicicând nu cugetă asupra vieții, ci caută numai veselia. Acestora se spune că se vor tângui pentru timpul pierdut. V. 26 e opus v. 22. *Zice bine* e contrast la *a grăi de rău* (Acta 23, 5); iar motivul acestei grăiri de bine este Fiul omului. Oamenii îi vor lăuda pentru că ei se opun învățaturii acestuia; dar aceasta s'a întâmplat și cu profeții falși (1. Reg. 22, 6 sq. Ier. 23, 17. 22; 28, 1 sq. Miha 2, 11).

27. Dar grăesc vouă care auziți: Iubiți pe vrăjmașii vostri, faceți bine celorce vă urăsc pe voi, 28. binecuvântați pe celce vă blastemă pe voi, rugați-vă pentru celce vă necăjesc pe voi. *Vouă care auziți (Celorce ascultă de mine, Zigaben)* sunt adresate învățăcelor, dar nu se zice că bogății din cele precedente sunt vrăjmași. Isus le zice: deși oamenii vă urăsc și gonesc pentru mine, voi să nu le răsplătiți cu aceeaș măsură, ci să iubiți pe vrăjmașii vostri. Iubirea, binefacerea, binecuvântarea și rugăciunea se opunem dușmăniei, urei, blăstămării și batjocurii (Mt. 5, 38—48). ἐνηργάζειν = a necăji, supăra; la clasici cu τινί ori τινός.

29. Celuice te bate peste o față dă lui și pe cealaltă, și celuice ia dela tine mantaua nu-i opri lui și cămașa. 30. Fiecărui care cere dela tine dă-i, și dela celce ia ale tale nu cere înapoi. 31. Și precum voiți să vă facă vouă oamenii, și voi faceți lor asemenea. La v. 29. 30 cf. Mt. 5, 39—42. αἰτοῦντι însemnează pe celce pretinde cu înzistență, nu pe celce cere. κωλύειν ἀπό τινος: a opri. παντί: nu eschide pe nimeni; Augustin: *Omni petenti te tribue, non omnia petenti; ut id des, quod dare honeste et juste potes. Augustin* mai zice că aceste prescripțe: *Magis ad praeparationem cordis, quae intus est, pertinere, quam ad opus, quod in aperto fit, ut teneatur*

in secreto animi patientia et benevolentia, in manifesto autem id fiat, quod iis videtur prodesse, quibus bene velle debemus. V. 31. se află Mt. 7, 12 în altă legătură. *καὶ κατ'ὄψιν* continuă vorbirea trecând la cele generale: în genere, cum etc. *ὕψα* e cuprinsul lui *ἑλετε* închipuindu-se ca scop — voi voiți, ei se etc.

32. Și de iubiți pe cei ce vă iubesc pe voi, ce har este vouă? Că și păcătoșii iubesc pe cei ce iubesc pe ei. 33. Și de faceți bine celor ce vă fac bine vouă, ce har este vouă? Și păcătoșii aceeași fac. 34. Și de dați împrumut dela care sperați a lua, ce har este vouă? Și păcătoșii dau împrumut păcătoșilor ca să iese asemenea. 35. Ci iubiți pe vrăjmașii vostri și faceți bine și dați împrumut nimic sperând; și va fi plata voastră multă și veți fi fiii celui Preainalt, că el e bun spre cei nemulțumitori și spre ceilalți cf. Mt. 5, 46 sq. *χαρις* are înțelesul lui *μισός* (Mt. 5, 46). Iudeii consideraă binefacerile lui Dumnezeu drept mulțumită către Avram (3, 8. Mt. 3, 9). Aci însă are *χαρις* înțelesul: bunăvoința, plăcerea lui Dumnezeu, cari le câștigă credincioșii cu iubirea adevărată (1, 30. 2, 40. 52). *Faceți bine* — *fac bine* se ia în înțeles etic (1. Petru 2, 20. 3, 17) = a lucra bine (v. 9). *τὰ ἴσα*: nu numai vor primi suma împrumutată, dar pot spera în nevoe să li se facă același serviciu. *μηδέν* de citit după ABL. *ἀπελπίζοντες* ia în unii: *nimic sperând de acolo* motivând acest înțeles cu v. 31 și cu cele următoare: *că el e bun spre cei nemulțumitori*; alții zic că = *desperare*; *a se îndoii de ceva, a despera de ceva, a considera ceva pierdut* (Passow, Lex.): *ci iubiți pe vrăjmașii vostri . . . neperzând speranța*, adică că această iubire nu va fi răsplătită, sau: voi nu credeți pierdut (din ce ați făcut bine sau ați împrumutat); nu vedeți pierdută nicio jertfă (pentru că dela oameni nu puteți aștepta aceasta). Cod. N și traducerea siriană citesc *μηδὲνα ἀπελπίζοντες*: *nec amputetis spem ullius* (nu nimiciți speranța); dar *ἀπελπίζειν* nu ocură în înțeles tranzitiv. La *fiii celui Preainalt* cf. Mt. 5, 45.

36. Fiți milostivi, precum și Tatăl vostru milostiv este. 37. Și nu judecați, și nu veți fi

judecați; și nu osândiți, și nu veți fi osândiți. Iertați, și vi se va ierta. 38. Dați, și se va da voue; măsură bună, îndesată, scuturată și versându-se vor da în sinul vostru; căci cu care măsură veți măsura se va măsura voue. *γίγεσθε οἰκτιρμοὺς* se zice nu *ἔσεσθε*, pentru că omul în fiecare caz trebuie îndemnat la milostenie prin recunoașterea nevoei. Recepta citește *οὖν* — deducere din cele precedente — dar lipsește în cele mai multe mărturii. La v. 37. cf. Mt. 7, 1. *Iertați, dați* sunt contraste la *judecați, osândiți*: liberăm și facem bine (contrarul se întâmplă judecând asupra numelui altuia). Cum suntem noi către aproapele, așa vom fi răsplătiți (Mt. 25, 35 sq.). *Măsură bună... vor da* e propoziție paralelă la *se va da voue*; *Teoflact*: *Domnul ni va măsura cu cruțare, ci cu prisosință*; iar *îndesată, scuturată și versându-se* exprimă fugiriia cu care se măsură; chiar se mai adauge. *πῆζω* occură numai aici în T. N. *Vor da*: subiectul nu sunt oamenii, nici ângerii, ci este impersonal și se rapoartă la răsplătirea dumnezească; *Zigaben*: *Cine? Celce s'au bucurat de binefacere; căci Dumnezeu răsplătește în locul lor pare că ei răsplătesc*. *κόλπος* se produce când mantaua se încinge cu brâu; aci se pot pune obiecte (Is. 65, 6. Ier. 32, 18. Rut. 3, 15). Motivarea *cu care măsură* etc. pare a nu corespunde celor precedente, punându-se acolo în vedere o răsplătă care întrece credința. Înțelesul asemănarilor însă nicicând nu trebuie luat literal.

39. Dar el grăi lor și o parabolă. Aă doar poate purta orb pe orb? Aă nu amendoi vor cădea în groapă? 40. Nu este învățăcelul deasupra învățătorului; iar desevêrșit fiecare va fi ca învățătorul seă. 41. De ce vezi țandăra în ochiul fratelui teă, iar bârna cea din ochiul teă nu o simțești? 42. Cum poți zice fratelui teă: Frate, lasă se scot țandăra din ochiul teă; însuși nevêzând bârna care este în ochiul teă? Fățarnice, scoate ântăiă bârna din ochiul teă, și atunci vei vedea se scoți țandăra din ochiul fratelui teă, cf. Mt. 15, 14 și 10, 24, dar în altă legătură. Parabola exprimă: celce nu cunoaște adevêrul dumnezeesc nu poate duce pe alții la mântuire, căci amendoi vor peri pe calea

rătăcirii morale. Cine judecă pe altul își dă aerul de învățatorului lui; cel păcătos însă nu poate face aceasta, căci urmându-i cineva s'ar perde și el, deși ar trebui să-l urmeze ca învățacel, pentrucă nefăcând-o ar fi mai mult decât învățatorul. *παράβολή* se rapoartă la pilda despre cei 2 orbi, nu la întreaga parte următoare a predicii. *ζαηρησιουέρος* etc.: când învățacelul va fi perfect în școala învățatorului său, atunci este asemenea lui (1. Cor. 1, 10); aceasta îi servește de cea mai înaltă laudă. V. 41 sq. exprimă că numai celce se cunosc pe sine (v. 41) și s'aū îndreptat (v. 42) pot judeca starea morală a altora — atunci nu vor fi conducători orbi ai orbilor. La explicare cf. Mt. 7, 3 sq.

43. Căci nu este pom bun care face rod rău, nici iarăș pom putred care face rod bun. 44. Că tot pomul se cunoaște din rodul său; căci nu adună smochine din spinii, nici caută struguri din rug. 45. Omul cel bun din vistieria cea bună a inimii sale scoate cele bune, și cel rău din cea rea scoate cele rele; căci din prisosința inimii grăește gura lui. La v. 43. 44 cf. Mt. 7, 16—18. 12, 33; la v. 45 cf. Mt. 12, 35. Legătura între aceste cuvinte și cele precedente se arată prin *căci din prisosința inimii* etc. În natură rodul corespunde însușirii interne a pomului, acesta îl caracterizează; așa e și la om, manifestându-se natura lui în cuvinte și fapte. De observat este că autorul întrebunțează *βάρτος* (spin, rug) în loc de *scăete*; *τρογών*, ce se uzitează la struguri (Apoc. 14, 18. 19), în loc de *συλλέγειν*. *άζανθα* și *τροίβολοι* (Mt.) corespund evr. קִיץ ודרדר (Gen. 3, 18). Recepta citește *omul înainte de cel rău și vistieria inimii sale* — adause din Mt.

46. Iar ce mă chiemați: Doamne, Doamne, și nu faceți ceeace vă zic? 47. Tot celce vine la mine și aude cuvintele mele și le face, vă voiū arăta cui este asemenea. 48. Asemene este omului care zidește casă, care a săpat și a făcut adânc, și a pus temelie pe stâncă; iar venind vërsare de apă lovit-a riul în casa aceea și nu a putut să o clătească, pentrucă era zidită bine. 49. Iar celce aude și nu face asemenea este omului care a zidit casă pe pământ fără temelie, de care s'a

lovit riul, și îndată s'a surpat, și mare s'a făcut sfărîmarea acelei case. Nu e destul a mărturisi numai pe Isus în cuvinte, ci și cu fapta (Mt. 7, 21. Tit. 1, 16). La v. 47—49 cf. Mt. 7, 24—27. ἔσκαψεν καὶ ἐβάθυνεν nu e evraizism în loc de ἔσκαψεν βάθους = a săpat adînc, ci descripție retorică a procedurii (Win. p. 437.) ἐπὶ τὴν πέτραιν (pe stîncă): săpase adînc pînă ajunse la aceasta; și în zilele noastre astfel zidesc în Palestina. πλημμύρα = vîrsare de apă, potop, inundațiune (Iob 40, 23). Sfîrșitul v. 48. este pentru că era zidită bine după NBL Min. nu: căci era zidită pe stîncă — glosă din Mt. 7, 25. Parabola nu se poate explica în singuraticile părți; aci avem numai contrastul între credință și lucrare, necredință și nelucrare.

§. 86. Isus e milostiv cîtră cei smeriți și păcătoși, 7, 1—50.

a) Sutașul din Capernaum, 7, 1—10.

(Mt. 8, 5—13).

1. Iar după ce a sfîrșit toate cuvintele sale în auzul poporului, a intrat în Capernaum. 2. Iar sluga unui sutaș fiind bolnavă era să moară, care era lui prețuită. 3. Iar auzind de Isus a trimis la dînsul pe bătrîni Iudeilor, rugându-l ca venind să vindece pe sluga lui. 4. Iar ei venind la Isus l-au rugat cu totadinsul, zicînd că vrednic este să-I faci lui aceasta; 5. căci iubește poporul nostru și sinagoga el ne-a zidit-o. εἰς τὰς ἀγοάς nu exprimă numai scopul ca cuvintele lui să fie auzite, ci și fapta că ele au fost primite, căci ἀγοή însemnează *actus non tantum audiendi, sed etiam percipiendi et intelligendi* (Soph. El. 39; Polyb. 24. 5. LXX Is. 6, 9. Acta 17, 20). ἤμελλεν arată că om aci nu mai poate ajuta. *Lui prețuită*: sutașul ține mult la el. După Mt. a venit însuș sutașul, aci trimite el pe bătrîni comunei, care sînt cei înaintați în vîrstă, nu prepoziții sinagogii. ἄξιός ἐστιν, ᾧ = ἄξιός ἐστιν, ἵνα αὐτῷ; construcție adese întrebuintată spre a exprima ceea ce era scopul (Kühner §. 423, 25, a). Recepta citește παρῆξι ca a 2. pers. viit. med. (Win. p. 73. 2. a.); Tischendorf παρῆξιη — forma

regulată. *El* dovedește că sutașul era păgân, dar înclina la cultul unui adevărat Dumnezeu, ce nu era tocmai rar atunci.

6. Iar Isus mergea cu dânsul. Iar când nu era tocmai departe de casă, a trimis sutașul prietenii zicând: Doamne, nu te osteni; că nu sunt vrednic să întri sub acoperământul meu; 7. de aceea nici pe mine nu m'am socotit vrednic a veni la tine; ei zi cu cuvântul, și se va vindeca sluga mea. 8. Căci și eu sunt om supus puterii, având sub mine ostași, și zic unuia: Mergi și merge, și altuia: Vino, și vine, și slugii mele: Fă aceasta, și face. 9. Iar Isus auzind acestea s'a mirat de el, și întorcându-se către poporul care venea după dânsul zise: Zic vouă, nici în Israil n'am aflat atâta credință. 10. Și întorcându-se trimișii acasă aflară sănătoasă pe sluga cea bolnavă. *μὴ σκύλλω* cf. Mc. 5, 35. *De aceea*: fiindcă nu sunt vrednic ca să întri sub acoperământul meu. *Ci zi cu cuvântul* etc. exprimă smerenia sutașului. *Augustin*: *Dicendo se indignum praestitit dignum, non in cuius parietes, sed in cuius cor Christus intraret.* Increderea în Isus lămurește sutașul prin o asemănare din poziția sa militară. *Supus stăpânirii*: stău totdeauna la poruncă. Part. prez. *τασοόμενος* indică starea de supunere continuă (*ὑπό τινα*). *Recepta* citește v. 10. *εἰς τὸν οἶκον* după *οἱ πεμφθέντες* și adaugă *ἀσθενοῦντα* — care lipsește SBL.

b) *Isus învie pe tânăra din Nain, 7, 11–17.*

11. Și a fost după aceea s'a dus în cetatea ce se chiamă Nain. Și mergeau împreună cu dânsul învățăceii lui mulți și mult popor. 12. Iar cum se apropiau de poarta cetății, și iată scoteau pe un mort unul născut fiu al mamei sale, și aceasta era veduvă, și popor mult din cetate era cu dânsa. Variante sunt *ἐν τῇ ἐξῆς* scil. *ἡμέρᾳ* (SCD Rec.), *ἐν τῷ ἐξῆς* scil. *χορῶν* (ABEF al.) = *deinceps*. Nain (Νῆν) = *fînaț, rit*) era în Galileea spre miazăzi-răsărit dela Nazaret în șesul Ezdrelon nu departe de Endor; și acum e un sat mic cu acelaș nume. *ἰζαροὶ* lângă *învățăceii* (în înțeles larg) lipsește BDFL Min. Vulg.; omiterea s'a întâmplat lesne pentru KAIO următor.

ἐξχομίζεσθαι exprimă ca *efferrî* scoaterea morților spre înmormântare (Acta 5, 6), pentrucă cimiteriile erau afară de cetăți. *Unulnăscut* — *vêduvâ* descriu starea deplorabilă a acestei femei, care a pierdut și unicul razim la bătrânețe. *τῆ μητρὶ αὐτοῦ* cf. 9, 38; e dat. *commodi* (Win. p. 198. 3).

13. Și vîzînd-o Domnul i-s'a făcut milă de ea și zise ei: Nu plînge! 14. Și apropiindu-se s'a atins de sicriū, iar ceîce îl duceau au stătut, și zise: Tînêrule, ție grăesc, scoală! 15. Și a șezut mortul și a început să grăească, și l-a dat pe el mumei sale. 16. Iar a luat frică pe toți, și mîreaș pe Dumnezeu zicînd că proroc mare s'a sculat între noi, și că Dumnezeu a cercetat pe poporul sîu. 17. Și a eșit acest cuvînt despre el în toată Iudeea și în toată împrejurimea. *ἐπ' αὐτῆ* (ABCD) nu *ἐπ' αὐτήν* (SRX). Verbele cari exprimă afect ca *γελᾶν*, *μαίνεσθαι* etc.; aici *πλαγχνίζεσθαι*, se construiesc cu dativ. persoanei. *Nu plînge* e mîngăerea Domnului înainte de sêvêrșirea faptei. Traducerile române au *pat*, ce este greșit, căci *σορός* însemnează numai *sicriū*, care la Iudei era deschis și se ducea pe ducătoare, capră (năsălie). Isus se atinge de sicriū dând semn ducătorilor să stee. *Ție grăesc* arată atotputernicia lui Isus care e conștient de aceasta și care totdeauna are efect (1. Cor. 15, 26) — chiar din depărtare (cf. v. 6. 7). Evangelistul adaugă că Isus a dat pe tînêr mumei lui ca să o convingă de realitatea învierii și că a primit acum un dar dumnezeesc. Efectul faptei este frica (5, 26.); apoi măresc pe Dumnezeu zicînd: *Proroc mare* etc. (1, 68). Din T. V. își vor fi adus aminte că unii profeti au făcut atari minuni; așa recunosc în Isus un trimis al lui Dumnezeu care se legitimează. *Dumnezeu a cercetat* se rapoartă la cercetarea mesianică (1, 68. 78). *Acest cuvînt*: că s'a arătut un proroc mare etc. *Despre el*: el e subiectul de care se vorbea. *În toată Iudeea și în toată împrejurimea*, adecă vestea aceasta a trecut hotarele Palestinei.

c) *Solii Botezătorului la Isus*, 7, 18—35.

(Mt. 11, 2—19).

18. Și au vestit lui Ioan învêțăceii sîi de toate aceste. 19. Și chiamînd Ioan pe oarecare

doi din învățaceii săi i-a trimis la Domnul zicând: Tu ești celce vine, sau pe altul să așteptăm? 20. Iar venind la dânsul bărbatul ziseră: Ioan Botezătorul ne-a trimis pe noi la tine zicând: Tu ești celce vine sau pe altul să așteptăm? 21. În aceea oră vindecase pe mulți de boale și de plăgi și de dureri rele, și dăruise vedere multor orbi. 22. Și răspunzând zise lor: Mergând vestiți lui Ioan ce ați văzut și auzit, că orbi ved, șchiopi umblă, leproși se curățese, surzi aud, morți învie, celor săraci să binevestește; 23. și fericit este celce nu se sminteste întru mine. 24. Iar după ce s'au dus solii lui Ioan începu a grăi către mulțime de Ioan: Ce ați eșit în pustie să vedeți? Trestie clătită de vânt? 25. Dar ce ați eșit să vedeți? Om îmbrăcat în haine moi? Iată ceice umblă în haine scumpe și petrec în desfătări sunt în palatele împărătești. 26. Dar ce ați eșit să vedeți? Un proroc? Da, zic voue, și mai mult decât proroc. 27. Acesta este de care s'a scris: Iată trimit pe ângerul meu înaintea feții tale, care va găti calea ta înaintea ta. 28. Zic voue, mai mare proroc decât Ioan între cei născuți de muieri nimeni nu este; iar cel mai mic întru împărăția lui Dumnezeu mai mare este decât Ioan. *De toate aceste*: învierile și minunile lui Isus (începând dela 4, 31 sq.). V. 19 explică Mt. 11, 3. *A trimis*: din închisoare (Mt. 11, 2). *μαρτύρων* cf. Mc. 3, 10. Când vin trimișii lui Ioan Mântuitorul sevrșea deosebite tămăduiri. Răspunsul lui Isus este la întrebarea Botezătorului; solii se spună ce au văzut și auzit: învățătura și minunile lui. *ἐρδόςω* = *profios* (LXX Is. 64, 10. Ezra 1, 56); *τροφή* = *desfătare*, nu se rapoartă la haine (LXX Gen. 49, 20; 2. Petru 2, 13). V. 22—28 sunt mai ca Mt. 11, 31—35. NBHL citește *μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν* fără *τροφῆς*.

29. Și auzind tot poporul și vameșii drept au mărturisit pe Dumnezeu, botezându-se cu botezul lui Ioan. 30. Iar fariseii și legiuitorii au lăpădat pentru sine sfatul lui Dumnezeu, nebotezându-se dela

densul. 31. Deci cui voiă asemăna pe oamenii acestui neam? Și cui sânt asemenea? 32. Asemene sânt copiilor care șed în târg și strigă unul cătră altul zicând: VI-am fluerat și nu ați jucat, ne-am tânguit și nu ați plâns. 33. Căci venit-a Botezătorul nici mâncând pâne nici bënd vin, și ziceți: Are drac. 34. Venit-a Fiul omului mâncând și bënd, și ziceți: Iată om care mănăncă și bea vin, prieten vameșilor și păcătoșilor. 35. Și s'a îndreptat înțelepciunea dela toți fiii săi. Aci se descrie deosebita atitudine a poporului și a fariseilor cu legiitorii față de Botezătorul și Isus. V. 29. 30 pun unii exegeți în paranteză, dar Lc. nu îndatinează a paranteza la cuvântările Domnului; apoi *ἐπε δὲ ὁ κύριος* al Receptei în v. 31. e neautentic. *Auzind*: pe Botezătorul și predica lui. *Tot poporul*: Israil care a auzit cuvintele lui în pustie. Toți l-au auzit, dar prin atitudine s'a despărțit în două partide. *Drept au mărturisit (îndreptat) pe Dumnezeu*: cu fapta au dovedit, mărturisind păcatele și primind botezul lui Ioan, că voea lui Dumnezeu este dreaptă când cere pocăință. *Au lăpădat pentru sine sfatul lui Dumnezeu*: n'aū primit botezul pocăinții, nici s'aū pregătit pentru împărăția mesianică (Mt. 3, 7). *εἰς ἑαυτοῦς* se leagă la *ἠθέτησαν*, nu la *τὴν βουλήν τοῦ Θεοῦ* — stă în loc de dat. commodi (Win. p. 200). La v. 31 cf. Mt. 11, 16 sq. *Pe oamenii acestui neam* determină neamul acesta din Mt. 11, 16. V. 33 se află în unele ediții forma neobișnuită *ἑσθίων* în loc de *ἑσθίων* (Win. p. 82). *μήμῃτε* e negațiune subiectivă, pentru că se relatează din punctul de vedere al contrariilor (Win. p. 450. β) La *ἐδικαιώθη* v. 35 cf. Mt. 11, 19. *πάντων* e mai mult ca la Mt. l. c. și opune cerbicioșiei Iudeilor credința învățăceilor.

d) O păcătoasă unge pe Isus, 7, 36—50.

Istorisirea prezentă o are numai Lc.; Mt. 26, 6 sq. Mc. 14, 3 sq. Io. 12, 1 sq. se deosebesc după timp și loc, de aceea nu se pot identifica. Ungerea după Lc. s'a întâmplat în Galileea; aci se vorbește de spălarea picioarelor, de plâns și sărutare; gazda e Simon — ceea ce se explică din împrejurarea că numele acesta îl aveau mai mulți. Se poate afirma că Isus

a fost uns de 2 ori din partea unei femei. Vorbindu-se 8, 2 de Maria Magdalena unii au identificat pe „păcătoasă“ (v. 37) cu aceasta, care este sora lui Lazar și se numea astfel după bunul care posedea în Magdala. Biserica noastră din vechime sârbază 3 zile deosebite întru amintirea acestor Marii; vezi escursul Mt. 26, 6.

36. Iar oarecare din farisei l-a rugat să rămână cu el; și intrând în casa fariseului a șezut la masă. 37. Și iată o muiere care era în cetate în păcate multe, cunoscând că ședea la masă în casa fariseului, aducând un alabastru cu mir 38. și stând dinapoi lângă picioarele lui plângând a început a-i spăla picioarele cu lacrimi și a le șterge cu părul capului său, și sărută picioarele lui și le ungea cu mir. *κατεκλίθη* propriu = *s'a culcat*, adică pe perina delângă masă. *Care era în cetate* etc. ducea în cetate o meserie imorală, sau era cunoscută ca păcătoasă. Cetatea nu se amintește: Magdala, Nain (v. 11), Capernaum. Cu *ἐπιτροῦσα* (exprimă motivul faptei) începe un șir de 4 determinări participiale legându-se numai 2 cu *καί* — ce arată deosebitul lor raport. *χομίσασα ἀλάβαστρον μύρου* cf. Mt. 26, 6: un vas cu parfum fin (*Pliniu* N. H. 13, 3). *στᾶσα* etc. sânt momentele pregătitoare, iar *κλειουσα* se leagă strins la *βρέξεν*. *τοῖς δάκρυσιν* exprimă atitudinea femeii. *Stând dinapoi*: Isus ședea pe o perină, după obiceiul de atunci răzimat pe brațul stâng cu capul către masă, iar picioarele erau întoarse îndărăt, unde se aflau servitorii. Sandalele se desculțau înainte de mâncare. Muierea cuprinde picioarele și le sărută — ce se făcea și cu picioarele rabinilor —, varsă lacrimi pentru păcatele sale și udându-le (picioarele) le șterge cu părul capului; apoi le unge.

39. Iar văzând fariseul care chemase pe el zise întru sine grăind: De ar fi acesta proroc ar ști cine și ce fel de muiere este care se atinge de el, că este păcătoasă. Fariseul vede în împrejurarea că Isus primește cele săvârșite de femeia păcătoasă că nu este profet, pentru că altfel n'ar lăsa-o (fiind necurată) să se atingă de el, cel curat. *Proroc*: cum se crede pe sine, dar și alții îl țin de atare.

40. Și răspunzând Isus zise cătră el: Simone, am să-ți spun ceva. Iar el zise: Învățătorule grăește. 41. Doi datornici erau unui creditor; unul dator cu cinci sute de denari, celalalt cu cincizeci. 42. Neavând ei să plătească, pe amândoi ia iertat. Spune-mi care decî din aceștia va iubi mai mult pe dînsul. 43. Răspunzând Simon zise: Mi se pare că acela, cui a dăruit mai mult. Iar el zise: Drept ai judecat. Parabola de aci porcede din aceeaș idee fundamentală ca Mt. 18, 23—35, dar se aplică deosebit. Isus dovedește că cunoaște inimile tuturor, decî și a fariseului. Despre denar cf. Mt. 18, 28. *Spune-mi* lipsește în unele mărturiî. Sub datorași înțelegem pe fariseu și muiere, iar creditorul este Isus — ce rezultă din cele următoare.

44. Și întorcîndu-se cătră muiere zise lui Simon: Vezi această muiere? Am intrat în casa ta, apă pe picioarele mele n'ai dat; iar aceasta cu lacrimi mi-a spălat picioarele mele și cu pîrul sîu le-a șters. 45 Sărutare mie nu mi-ai dat; iar aceasta de cînd am intrat nu a încetat a-mi săruta picioarele. 46. Cu untdelemn capul meu nu l-ai uns; iar aceasta cu mir mi-a uns picioarele mele. În aceste versuri Isus arată contrastul între purtarea muierii și a fariseului. Oaspiî la intrare în casă, după ce li se spălau picioarele (cînd voia stăpînul să arête deosebită stimă el însuș), se sărutași și li se ungea capul; fariseul ca gazdă a întrelăsat cea mai simplă formulă a politeții. Contrastele sînt: apă — sărutare — untdelemn: spălare, lacrimi, stergerea cu pîrul capului, sărutarea picioarelor și ungerea lor. *φιλημα* e sărutarea cu gura, iar *μύρον*, mai mult decît *ελαιον*, e mireasmă. În loc de *ἀφ' ἧς εἰσῆλθον* (verbul nu e tocmai precis) citesc L Min. și Verz. (la Vulg.) *ἀφ' ἧς εἰσῆλθεν* (decînd a intrat: muierea).

47. Pentru aceea zie ție, iartă-se păcatele ei cele multe, căci mult a iubit; iar cui să iartă puțin iubește puțin. 48. Iar zise ei: iartă-ți-se păcatele tale. *οὐ χάρις* nu se leagă cu *ἀφίεورتα* (5, 20), ci cu *λέγω σοι*. *Căci mult a iubit* este motivul iertării păcatelor; *Teofilact: A arêtat multă credință* (v. 50). V. 48 exprimă cele de mai nainte cătră muiere ca rezultatul nemărginitei ei iubiri.

49. Și începură a grăi intru sine ceice ședeau la masă cu dânsul: Cine este acesta, care iartă păcatele? 50. Iar el zise către muiere: Credința ta te-a mântuit, mergi în pace, cf. Mt. 9, 3. Isus nu răspunde la gândurile soților dela masă, ci spune muierei motivul mântuirii sale; ea va avea pace (Mt. 5, 34).

§. 87. Isus învață pe învățacei asupra chemării lor, 8, 1—56.

a) *Învățaceii lui Isus, 8, 1—3.*

Isus călătorește în țară însoțit de cei 12 și alții și puține femei, cari din recunoștință pentru mântuirea dobândită slujesc lui și învățacilor.

1. Și a fost după aceea și el umbla prin cetăți și sate predicând și binevestind împărăția lui Dumnezeu, și cei doisprezece cu dânsul, 2. și niște muieri cari se tămăduiseră de dăhuri rele și de boale: Maria care se chema Magdalena, din care au eșit șapte draei, 3. și Ioana muiera lui Chuza administratorul lui Irod, și Suzana și altele multe, cari slujeau lor din averile sale. Și a fost cf. 7, 11. *zai* din verb. fuit după *ἔγενετο* e construcție evreească. *zaià pólin zai zómhē* se leagă la *ἡρώσων*, pentru că *διωδεύειν* are numai acuz. (Acta 17, 1). *τινές* are înțelesul articolului nehotărit; Lc. nu voeste să amintească pe toate. La *Magdalena* cf. Mt. 26, 56. Mc. 16, 9; se pune la locul întâi pentru întâietatea ce i-s'a dat la învierea lui Isus (Io. 20, 11). *Șapte draei* Mc. 16, 9., exprimă mulțime. Unii au identificat-o cu 7, 37; alții cu Maria sora lui Iazar (Io. 12, 3). Din Mt. 27, 56 vedem că urmează lui Isus până la cruce. *Ioana* (24, 10) și *Suzana* nu sunt cunoscute; întâia — mergând pretutindene după Isus — pare că era veduvă bogată. Unii exegeți cred că *Chuza* este bărbatul regese din Io. 4, 46 sq.; atunci se explică iubirea acesteia ca recunoștință pentru tămăduirea fiului său. *Slujea lor*: lui Isus și învățacilor. Recepta are după *ΣΑΛΧ*: *lui*, adică lui Isus; dând mijloace de traiu și altele (Mc. 15, 41).

b) Parabola despre sēmēnător, 8, 4—18.

(Mt. 13, 1—23. Mc. 4, 1—25).

4. Iar adunându-se mulțime multă și care veniseră la dēnsul din cetățī grăi în pildă: 5. Eșit-a sēmēnătorul să samene sēmēnța sa. Și sēmēnând el una a căzut lângă cale, și a fost călcată, și paserile cerului aū mâncat-o. 6. Și alta a căzut pe piatră, și rēsărind s'a uscat pentrucă nu avea umezală. 7. Și alta a căzut în mijlocul spinilor, și crescēnd împreună spiniī aū înecat-o. 8. Și alta a căzut pe pământ bun, și crescēnd a făcut rod însutit. Aceste zicēnd strigă: Celce are urechī de auzit să audă. τῶν ἐπιπορευομένων (numai aici în T. N.) poate depinde dela ὄχλον: dupăce s'a adunat mulțime multă din celce din cetate în cetate se alătură lui, saū e paralel cu ἀνιόντος ὄχλου πολλοῦ descriind mai aproape această convenire: din toate cetățīle veneaū la dēnsul. *Și a fost călcată* etc.: parte a fost călcată (moment accidental, care la explicare să omite), parte le-aū mâncat paserile cerului. În loc de ὁ δέ corespunzător lui ὁ μὲν stă zaī ἔτερον. γνῆν: part. aor. exprimă că creșterea e moment precedent. ἰζυιάς ocură numai aici în T. N. ἐν μέσῳ în loc de εἰς μέσον, pentrucă descrie rezultatul: a căzut și se află în mijlocul spinilor. *Crescēnd împreună* arată că buruenile răpesc sēmēnțīl aerul și lumina. ἰφώνει introduce sērbătorește cele următoare.

9. Iar invēțăceīl lui l-aū întreat pe el ce este pilda aceasta. 10. Iar el zise: Vouē este dat a cunoaște tainele împērăției lui Dumnezeu, iar celorlalți în pilde. Ca vēzēnd să nu vadă și auzind să nu'ntelegă. 11. Iar pilda este aceasta. Sēmēnța e cuvēntul lui Dumnezeu. 12. Iar cei delângă cale sūnt care aū auzit, apoi vine diavolul și ia cuvēntul dela inima lor, ca nu crezēnd să se mântuească. 13. Iar cei de pe piatră sūnt care când aud cu bucurie primesc cuvēntul, și aceștia rădēcīnă nu aū, care cred până la un timp și în timp de ispită se lapēdă. 14. Iar care

a căzut în spini, aceștia sînt care au auzit, și între grijă și bogății și plăcerile vieții umblînd se înecă și nu rodesc deservîșit. 15. Iar cea din pămînt bun, aceștia sînt care cu inimă bună și curată auzind cuvîntul îl țin și fac rod întru răbdare. *Învățaceii*: în înțeles mai larg. *Ce este pilda aceasta*: cum se explică; ce înțeles are? Astfel și v. 11. *Iar celorlalți în pilde*: s'a dat a cunoaște tainele etc. *Ca vîzînd se nu vadă* etc. e contrast la *a cunoaște*. La *cei delîngă cale* se suplinește: *au căzut, sîmînat* (Mt. 13, 19) sau *sînt*. Expresiunea nu e destul de lămurită; ar trebui să fie: iar sîmînată lîngă cale este sîmînta la aceia care aud cuvîntul etc. *Crezînd* indică modul lui *să se mîntuească*. *Cei de pe piatră*: care se află pe piatră. Această clasă e paralelă cu *întîia*; de aceea *zai*=*așijderea*, *asemenc*. *În timp de ispită*: în scurt; expresiunea e mai generală ca la ceilalți 2 evangeliști; răsăritul soarelui nu se amintește în parabolă (Mt. 13, 6. Mc. 4, 6). τὸ δὲ — πῶς e nom. absolut, care se sulevează apoi cu οὗτοι. Gen. τοῦ βίου se leagă la toate 3 substantivele precedente. ὑπὸ μεμυρῶν . . . τοῦ βίου poate exprima starea însoțitoare la πορεύσθαι, sau legând ὑπὸ μεμυρῶν etc. la συμπιγνύονται (Teofilact etc.) πορευόμενοι e adaus zugrăvitor la verb. συμπιγνύονται e pasiv și se zice de auzitorii care se asemănă cu sîmînta căzută între spini; așadar aici se amestecă imaginea sîmîntei cu a auzitorilor. οὐ τελειοποιῶσιν: nu aduc la coacere; ce se întîmplă pentru că viața nouă degenerează prin înecare. *Din pămînt bun*: se află; în înțeles moral. *Sînt care*: în pămînt bun a căzut sîmînta la aceia etc. *Inimă bună și curată* e pămîntul bun; aci cuvîntul lui Dumnezeu se primește și păstrează. *Răbdare*: aluziune la *ispită* v. 13., care trebuie învinsă (Iac. 1, 12. 5, 11).

16. Iar nimene aprinzînd lumina o acoperă cu vas sau o pune sub pat, ci o pune în sfeșnic, ca ceîce intră să vadă lumina. 17. Că nu este ceva acoperit ce nu s'ar arăta, nici ceva ascuns ce nu s'ar face cunoscut și se nu vină la arătare. 18. Căutați deci cum auziți: Celce are, se va da lui, și celce nu are, și ce i-se pare că are se va lua dela dînsul. cf. Mc. 5, 14. 10, 26. 13, 12 — în altă

lăgătură; la loc sînt cuvintele lui *Zigaben*: *Probabil este că Cristos a rostit aceste în deosebite timpuri*. Isus explicînd parabola precedentă a aprins în învățacei o lumină; aceasta însă nu este numai pentru ei, ci datorința lor este să o împărtășească altora: evangelia se vestește tuturor, deși acum e ascunsă pentru unii. De aceea să bage seama bine cum ascultă ca să înțeleagă toate bine. Cel bogat lesne devine și mai bogat, iar cel sărac poate perde și ce are: așa și celce are ceva cunoștință din adevărul dumnezeesc luminându-se de grație se îmbogățește în această cunoștință, iar celce nu și-a însușit nimic din ea, ci caută numai la forma în care sînt cuprinse adevărurile dumnezeesti, poate lesne perde și puțină cunoștință ce are, deși el crede că are ceva (*δοσεῖ*). *οσειος* e vas cu care să acopere lumina fără a o stinge; *ζλινη* este patul pentru bolnavi și de dormit; nu știm de era un divan mobil ori nu (Win. p. 178. 1). V. 17. *οὐ μὴ γνωσθῆ* (NBL² cf. D), *οὐ γνωσθήσεται* (Recepta). Viitorul exprimă că ce se spune să vor întâmpla fără îndoială, iar conj. *ἐλθῆ* arată că aceasta să așteaptă din prezent, dar nu ca cum ar depinde de o condiție, de aceea fără *ἄν* (Win. p. 281. 288.). V. 18 deducînd din cele precedente admonează să asculta cu atențiune la învățătura lui. *πίος* exprimă chipul ascultării; *Zigaben*: *Iste de lipsă a asculta cu stăruință și sirguință*.

c) *Muma și frații lui Isus, 8, 19—21.*

(Mt. 12, 46—50. Mc. 3, 31—35).

19. Iar venita-ă la dînsul muma și frații lui, și nu putea-ă să se întâlnească cu dînsul pentru mulțime. 20. Dar i-a-ă spus lui zicînd că muma ta și frații tîi sta-ă afară vrînd să te vadă. 21. Iar el rîspunzînd zise cătră ei: Muma mea și frații mei sînt care aud cuvîntul lui Dumnezeu și-l fac. *Pentru mulțime*: Isus e împresorat de popor mult (cel din v. 4). *λεγομένων* e gen. abs. deși lipsește subiectul (Win. p. 547. 3); unele Msse nu a-ă acest cuvînt (B A), în altele lipsește *ὅτι*. *Κατρά ei* să rapoartă numai la rudenii, a căror dorință i-s'a împărtășit. *οὗτοι* e predicat, iar *οἱ . . . ποιῶντες* e apozitie. Isus arată că în intimă comunitate cu el stă nu-

mai celea se leagă cu dânsul spiritualicește; aude cuvântul lui și viețnește după el.

d) *Isus liniștește marea, 8, 22—25.*

(Mt. 8, 23—27. Mc. 4, 35—41).

22. Și a fost întruna din zile și el a intrat în corabie și învățaceii săi, și zise cătră dânsii: Să trecem de ceea parte a lacului; și au purces. 23. Iar mergând ei cu corabia el a adormit; și s'a pogorît vifor de vânt peste lac, și se umplea și primejduca. 24. Și apropiindu-se l-au deșteptat pe el zicând: Învătătorule, Învătătorule, perim! Iar el sculându-se a certat vântul și valul apei; și a încetat, și s'a făcut liniște. 25. Dar zise lor: Unde e credința voastră? Iar ei temându-se s'au mirat, zicând unul cătră altul: Cine este acesta, că și vânturilor poruncește și apei, și ascultă de el? La Mt. urmează aceste întâmplări nu mult după predica de pe munte; este deci în privința cronologică cel mai corect (Mc. după ce învățase poporul în parabolă). *Întruna din zile*: în una din zile când învăța pe învățacei. *eis τὸ πέραν* cf. Mc. 5, 1. *ἀνήξθησαν*: aor. pas. pentru mediū, se întrebuințează despre corăbi (Acta 13, 13. 16, 11). *S'a pogorît*: de sus în mare. *ἀδυνουῖν* = a deștepta, adormi, ca *καδυνουῖν*; aparține grecității de apoi; numai aici în T. N. *συνεπληροῦντο* în grecitatea profană se folosește despre echiparea corăbiilor cu oameni; corabia și oamenii sunt în valurile apelor — ce se întâmplase cu corabia să afirmă despre oameni. *Învătătorule, Învătătorule* exprimă spaima ce-i cuprinsese. *τῷ κλύδωνι τοῦ ὕδατος*: lovirea valurilor (Iac. 1, 6); în grecitatea profană cu adausul *πόντιος, θαλάσσιος*. *Unde e credința voastră*: Isus muștră pe învățacel pentru lipsa increderii (la Mt. precede muștrarea liniștirii valurilor). Învățaceii sunt spăimântați și se miră zicând: *Cine este etc.*

e) *Isus scoate draci la Gerasa, 8, 26—39.*

(Mt. 8, 28—34. Mc. 5, 1—20).

26. Și au venit cu corabia în ținutul Gerasenilor, care este de ceea parte de Galileea. 27. Iar

eșind el la uscat, l-a întimpinat un bărbat din cetate având draci, și multă vreme nu îmbrăcase haină, și în casă nu rămânea ci în mormânturi. 28. Iar văzând pe Isus, strigând a căzut înaintea lui și cu glas mare zise: Ce este mie și ție, Isuse, fiul lui Dumnezeu celui preainalt? Rogu-te, nu mă chinui. 29. Că poruncise duhului necurat să iese din om; că multă vreme îl răpise cu sine, și el fusese păzit legându-l cu lanțuri de fier și cu obezi, și rupând legăturile să gonea de dracul în pustiri. 30. Iar Isus îl întrebă pe el zicând: Care îți este numele? Iar el zise: Leghion, că intraseră mulți draci înrânsul. 31. Și-l rugău pe el ca să nu le poruncească să meargă în adânc. 32. Iar era acolo o turmă de porci mulți pascănd în munte, și-l rugău pe el să le dea voie să intre în aceștia; și le-a dat lor voie. 33. Iar eșind dracii din om au intrat în porci, și s'a aruncat turma de pe țermuri în lac și s'a înecat. 34. Iar păstorii văzând cele întâmplăte fugiră și vestiră în cetate și prin țarină. 35. Iar au eșit să vadă ce se întâmplase, și veniră la Isus, și aflară pe omul, din care au eșit dracii, îmbrăcat și întreg la minte șezând la picioarele lui Isus, și s'au temut. 36. Iar lor le spusese și ceice au văzut cum s'a vindecat cel îndrăcit. 37. Și l-a rugat pe dânsul toată mulțimea din ținutul Gerasenilor să se ducă dela ei, că erau cuprinși de frică mare; iar el intrând în corabie s'a întors. 38. Iar îl ruga pe el bărbatul din care scosese dracii ca să fie cu dânsul; dar l-a slobozit pe el zicând: 39. Întoarce-te în casa ta și spune câte ți-a făcut ție Dumnezeu. Și s'a dus, vestind în toată cetatea câte a făcut Isus lui. *Γερασηνῶν* după BD Itala Vulg., *Recepta* are *Γαδασηῶν*; *Γεργησηῶν* după NLX^e cf. Mt. 8, 28. *ἀντίπερα* pentru *ἀντίπερ* cu gen. *De ceea parte*: dincolo. *Un bărbat din cetate*; la un loc; *din cetate* nu se leagă cu *l-a întimpinat*, pentru că cel îndrăcit locuia în mormânturi. V. 29 conține motivul v. 28: Isus poruncise deja.

să iese dracul; aceasta îl îndeamnă la opoziție. *Multă vreme*: adese. *συνηπάει*: îl răpise cu sine; nu: *il apucase*. *Legându-l* etc. descrie ce făcuseră cu cel bolnav pentruca demonul să nu-l răpească cu sine. *φύλασσομενος* îndegetează posibilitatea legării. *Că intraseră mulți draci*: evangelistul explică numirea *leghion* (cf. Mc.). *Și-l rugău*: toți demonii. *În adânc* nu poate însemna adâncul fără fund, ci e contrast la petrecerea de acum a demonilor: iadul (Iona 2, 6. Apoc. 9, 1. 2). *καθήμερον* se leagă cu *παρὰ τοὺς πόδας*, iar part. *înbrăcat și întreg la mînte* exprimă starea, așadar: ședea la picioarele lui Isus ca învățacelul la ale învățătorului. *τὸ γεγονός* se rapoartă în v. 34. la cele istorisite până aci, iar în v. 35. la incarea turmei de porci. V. 36. lipsește în unele Msse *καί*, luându-l însă autentic, atunci înțelesul este: Cei din cetate și țarinii auzit nu numai despre vindecare, ci dela martorii oculari (*cei ce au văzut*) și cum s'a întâmplat aceasta (Mt. 8, 33). *ἰδέτεο* e formă ionică în loc de *εἰδέτεο*. Mc. are în toată *Decapol* în loc de *în toată cetatea*, adică Gerasa. *κατά* cu acuz. loc. Win. p. 373. d.

f). *Isus învie pe fata lui Iair; vindecarea muerii cu curgerea sîngelui*, 8, 40—56.

(Mt. 9, 1. 18—26. Mc. 5, 21—43).

40. Și a fost când s'a întors Isus l-a primit mulțimea; că toți erau așteptându-l. 41. Și iată a venit un bărbat cu numele Iair, și acesta era mai marele sinagogii; și căzînd la picioarele lui Isus l-a rugat pe el să intre în casa lui, 42. căci avea o fiică unanăscută ca de doisprezece ani și aceea era pe moarte. Iar mergînd el poporul îl impresora. *Cînd s'a întors*: din ținutul Gerasenilor la celalalt mal al lacului, la Capernaum (Mt. 9, 1). *Erau așteptându-l* exprimă impresiunea ce făcea Isus cu învățătura și faptele sale. *Și acesta* arată poziția publică a celui amintit mai nainte. *Era pe moarte*: era bolnavă și se vedea că va sfîrși cu moarte (Mc. 5, 23). *Unanăscută* accentuează și mai mult momentul că aceasta este unica fiică, cecace altcum se exprimă și cu *ὑψίστιόν μου* (Mc. 5, 23. Mt. 9, 18).

43. Și o muiere fiind în curgerea sângelui de doi spre zece ani, care după ce cheltuisese cu doftorii toată averea sa nu putea de nimeni să se vindece; 44. venind dinapoi s'a atins de găitanul hainei lui; și îndată a stătut curgerea sângelui ei. 45. Și zise Isus: Cine s'a atins de mine? Iar toți negând zise Petru și cei cu dânsul: Învătătorule, mulțimea te îmbulzește și impresoară. 46. Iar Isus zise: S'a atins cineva de mine; căci eu am simțit putere eșind dela mine. 47. Iar muierea văzând că nu s'a ascuns, tremurând a venit și căzând înaintea lui a spus înaintea poporului întreg din ce cauză s'a atins de el și cum îndată s'a vindecat. 48. Iar el zise ei: Fică, credința ta te-a mântuit; mergi în pace. *προσαραλώσσα* = a mai spesat pe deasupra; nu numai a suferit dureri, ci și a cheltuit. *Toată averea* Mc. 12, 44. *A stătut*: a încetat a mai curge (Mc. 5, 29); ea a simțit că s'a vindecat cf. v. 49. *Iar toți negând* motivează și domolește încâtva cuvintele lui Petru; *Zigaben*: *Petru credea că Isus zice de o simplă atingere . . . dar el nu grăea de aceasta, ci de cea făcută din credință. Petru și cei cu dânsul* are numai Lc., Mc. amintește pe învățacei în genere. *Recepta citește* *καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ*; *ΝΑCDLRΞ* *καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. συνέχουσι* = te strimtoresc, te închid, iar *ἀποθλίβω* (= a îmbulzi, impresora) e urmarea lui. *Eșind putere dela mine* cf. Mc. 5, 30. *Tremurând*, pentru că se temea că cu atingerea a făcut ceva nepermis (Lev. 15, 25). *δι' ἧν αἰτίας* e *atractio inversa* (Mc. 5, 30, 33. Win. p. 155. 2; 583).

49. Încă grăind el venit-a oarecine dela mai marele sinagogii zicând că a murit fica ta, nu mai supăra pe învățătorul. 50. Iar Isus auzind răspunse lui: Nu te teme; crede numai și se va mântui. 51. Iar venind el în casă nu a lăsat pe nimeni să între fără numai pe Petru și pe Ioan și pe Iacob și pe tata și muma pruncei. 52. Iar toți plângeau și se tângueau pentru dânsa. Iar el zise: Nu plângeți; nu a murit, ci doar me. 53. Și aș râs de el știind că murise. 54. Iar el scoțând pe toți afară și prinzând-o de mână strigă

zicând: Pruncă scoală. 55. Și s'a întors duhul ei, și îndată s'a sculat, și a poruncit lor să-î dea să mănânce. 56. Și s'a'au mirat părinții ei; iar el le-a poruncit să nuspună nimărul ce s'a făcut. *Dela mai marele sinagogii*: din casa acestuia. V. 42. să zice ἀπέθνησκεν, iar aici τέθνηκεν: e moartă deja. *Nu a lăsat pe nimene să între*: în odăea unde era moarta. V. 52. 53 s'a'au întâmplat înainte de a merge Isus cu învățăceii și părintele pruncii în odăea unde zăcea. Jalea să arăta și bătându-și pieptul; de aceea ἐκόπτοιτο, iar persoana pentru care se tânguea stă în acuzativ (*plangere aliquem*). *Au ris de el*: sunt cei din 52. ἡ παῖς (v. 54) e nom. în loc de voc. (Win. p. 172. 2). *S'a întors duhul ei* dovedește că într'adevăr murise; iar *să-î dea să mănânce*: acum trăește.

§. 88. Finea instrucțiunilor către învățăcei, 9, 1—50.

a) *Trimiterea celor doisprezece. Irod devine atent asupra lui Isus, 9, 1—10.*

(Mt. 10, 1. 7. 9—11. 14, 1—12. Mc. 6, 7—16).

1. Iar chiemând pe cei doisprezece le-a dat lor putere și imputernicire peste toți dracii și a vindeca boale. 2. Și a trimis pe ei să predice împărăția lui Dumnezeu și să vindece, 3. și a zis către ei: Nimic să nu luați pe cale, nici toeag nici traistă nici pâne nici argint, nici două haine să nu aveți. 4. Și în care casă ați intrat, acolo rămâneți și de acolo să eșiți. 5. Și ori câți nu vă vor primi pe voi, eșind din acea cetate și praful de pe picioarele voastre să-l scuturați spre mărurie asupra lor. 6. Iar eșind umblați prin sate binevestind și vindecând pretutindene. *Recepta are: pe cei 12 învățăcei ai săi* ca Mt. 10, 1; *SCLE* Maiusc. *pe apostoli. Putere și imputernicire* să rapoartă prin prepoz. ἐπί și θεράπευειν la toți dracii și boale. V. 2. conține predica apostolească în genere: să predice împărăția lui Dumnezeu. Aceasta era întemeiată de Dumnezeu dintru început, dar omul a schimbat-o prin păcătuire; acum să restaurează. *Nici toeag*; după Ps. 23, 4 Dumnezeu este singurul ajutor al

omului; de aceea ei luând toeag se nu-și pună încrederea în acesta. *Două haine*: una se o îmbracă și alta se aibă în rezervă. Predicătorii evangheliei se nu grijească de cele temporale, ci încrederea s'o pună în Dumnezeu, care le va da și aceste când au nevoie. De aci reeasă că singuraticele momente nu trebuie accentuate, ci înțelesul este: Învățăceii se se mulțumească ca și învățătorul lor care a fost sărac. În *μήτε ἀνά δύο χιτῶνας ἔχειν* se imbină 2 construcții ca cum s'ar fi zis mai înainte *μήτε ἀρχειν* (Win. p. 296. d.). *Remâneți acolo și de acolo se eșiți*: ei se nu schimbe locuința, ci unde au intrat se stee până ies din cetatea sau satul acela. *Din acea cetate*: unde nici unul nu-i va primi. *Praful de pe picioarele voastre se-l scuturați*: rupeți orice legătură. *Asupra lor e mai hotărât ca Mc. (lor)*; *Teofilact*: *Spre combatere și condamnarea lor*. Așa vor cunoaște că-i desprețuiți.

7. Iar Irod tetrarhul auzise toate celece se făceau, și era în nedumerire pentru că unii ziceau că Ioan s'a sculat din morți, 8. iar alții că Ilie s'a arătat, alții însă că a înviat unul din prorocii de demult. 9. Iar zise Irod: Lui Ioan am tăiat capul; dar acesta cine este de care aud aceste lucruri? Și căuta se vadă pe el. 10. Și întorcându-se cei doisprezece au spus lui toate câte au făcut. Și luându-i pe ei s'au dus singuri în loc pustiū lângă cetatea care se chiamă Betsaida. *Celece se făceau*: de Isus (v. 9.); se determină auzise dela Mc.; deși atențiunea lui Irod nu s'a atras prin trimiterea apostolilor, ci aceasta e numai accident. *Că Ioan etc.* pare lui Irod mai aproape de adevăr pentru că, deși acela nu făcuse minuni (Io. 10, 41), totuș crede că face acum după ce a înviat. *Ilie n'a murit și deci se aștepta că a venit acum*. *Unul din prorocii etc.*: credința era că înaintea lui Mesia vor pași unii din profeții de mai înainte. Învățătura, faptele și deosebitele păreri despre Isus pun pe Irod în nedumerire; deși până aci credea că el este un simplu învățător evreesc. Mai ales trebuie se fie el așa pentru că, cum însuș mărturiseste, pe Ioan l-a delăturat, și acum păsește altul care face minuni. *Cine este acesta* exprimă neliniștea conștiinței; s'ar bucura dacă părerea sa nu este adevărată. *εἰς πόλιν* e direcția călătoriei,

fără a indica că cele următoare s'au întâmplat în apropierea cetății. \aleph citește numai $\epsilon\iota\varsigma \tau\acute{o}\pi\omicron\nu \dot{\epsilon}\rho\eta\mu\omicron\nu$. Betsaida e pe malul răsăritean al mării Galileii, numită de Irod Iulias (Mt. 14, 13. Mc. 6, 32. Iosif Flaviu Antiq. 18, 2. 1. Bell. jud. 3, 10); nu cea de pe malul apusean numită Betsaida Galileii (Io. 12, 21 cf. Mt. 11, 21).

b) *Isus satură 5000 de oameni, 9, 11—17.*

(Mt. 14, 14—21. Mc. 6, 30—44. Io. 6, 1—15).

11. Iar mulțimea înțelegând a mers după dânsul, și primindu-i pe ei le grăea lor de împărăția lui Dumnezeu și vindeca pe cei ce aveau trebuință de tămăduire. 12. Iar ziua începea a se pleca; și apropiindu-se cei doisprezece ziseră lui: Slobozește mulțimea, ca mergând în satele și țările dimprejur să găzduască și să-și afle hrană, că aici suntem în loc pustiū. 13. Iar el zise către ei: Dați-le voi lor să mănânce. Iar ei ziseră: Noi nu avem mai mult decât cinci pâni și doi pești, de nu vom merge să cumpărăm bucate pentru tot poporul acesta. 14. Iar el eraū ca la cinci mił de bărbați. Iar el zise către învățăceii săi: Porunciți să șadă cete de câte cincizeci. 15. Și făcură așa și așezară pe toți. 16. Iar luând cele cinci pâni și cei doi pești, căutând la cer le-a binecuvântat și le-a frânt, și dădu învățăcelor să pună înaintea poporului. 17. Și au mâncat și s'au săturat toți, și au luat ce prisosise lor, douăsprezece coșuri de sfărămituri. *Primindu-i pe ei*: pe popor, mulțime; deși Isus voia să fie singur cu învățăceii, dar văzând imbulzeala nu-i respingē. $\epsilon\pi\omicron\iota\tau\iota\sigma\mu\acute{o}\varsigma$ = *proviant* (Xen. An. 1, 5, 9 etc.); numai aici în T. N. $\epsilon\iota \mu\eta\tau\iota \dot{\alpha}\gamma\omicron\rho\acute{\alpha}\sigma\omega\mu\epsilon\nu$ e conj. deliber. (Win. p. 276.): cu atât nu-i putem sătura, ei etc. V. 14. arată înrudirea cu Io. 6, 10 (numărul celor săturați; cuvintele lui Isus); cu Mc. sânt unele diferențe. $\kappa\lambda\iota\sigma\iota\alpha\varsigma$ e acuzat. obiect. depărtat ($\kappa\lambda\iota\sigma\iota\alpha$ = cort, colibă, pat, jet; aici *șir*; Win. p. 214). $\epsilon\upsilon\lambda\acute{o}\gamma\eta\sigma\epsilon\nu \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\varsigma$ Mt. 14, 18. $\kappa\lambda\iota\sigma\mu\acute{\alpha}\tau\omega\nu$ se leagă cu $\kappa\acute{o}\phi\iota\nu\omicron\iota \delta\acute{\omega}\delta\epsilon\chi\alpha$ și e gen. obiectului de

umplere. Efectul minunii se spune Io. 6, 22 sq.; evangelistul nostru omite și cele dela Mc. 6, 45—8, 27 (locurile paralele la Mt.).

c) *Mărturisirea lui Petru; purtarea crucii, 9, 18—27.*

(Mt. 16, 13—28. Mc. 8, 27—9, 1).

18. Și a fost când se ruga el singur erau împreună cu dânsul învățăceii săi, și i-a întreat pe ei zicând: Cine mă socotește mulțimea că sânt? 19. Iar ei răspunzând ziseră: Ioan Botezătorul, alții Ilie, alții că a înviat oarecare proroc din cei de demult. 20. Iar el zise lor: Dar voi cine mă ziceți că sânt? Iar Petru răspunzând zise: Cristosul lui Dumnezeu. *Și a fost* etc. nu determină timpul și locul (3, 21. 5, 1. etc.). *κατὰ μόνας*, adică *seorsim* scil. *a turba*; după Mc. 8, 27 puse Isus această întrebare lor pe cale. *Augustin* explică procesul așa: Isus călătorea spre Cezareea lui Filip; pe cale s'a abătut dela drum ca să se roage singur, iar după rugăciune continuă călătoria și acum întrebă pe învățacei. *συνῆσαν*; imperf. indică starea ce s'a desvoltat în curgerea rugăciunii: ei singuri au venit la dânsul; așadar n'au luat parte la rugăciune. *Ilie*: ești. *ἄλλοι δὲ* fără *οἱ μὲν* precedent dovedește că părerea cea mai lătită era că Isus e Ioan; toți însă vedeau întrânsul pe înaintemergătorul Mesiei. *Iar Petru*: *Întrece pe ceilalți și se face gura tuturor* (*Teofilact*). *Cristosul lui Dumnezeu*, cf. 2, 26; se bazează pe Ps. 2; se subînțelege și *Fiul lui Dumnezeu* (Mt. 16, 18). Celece urmează Mt. 16, 17—19. Mc. 8, 32 sq. se omit.

21. Iar el amenințându-l le-a poruncit să nu spună aceste nimăru, 22. zicând că trebuie Fiul omului să pătimească multe și să se defaime de bătrâni, de arhieriei și de cărturari și să se omoară și a treia zi să învieze. *Zicând* e motivul opririi următoare. Isus poruncește învățăceilor să nu spună cuiva că el e Mesia. Poporul aștepta în acesta un rege puternic care îi va libera de jugul roman, dar nici apostolii nu aveau idee tocmai clară despre Mesia (cf. Acta 1, 6). *δὲ* exprimă necesitatea cu care se execută planul dumnezeesc.

23. Iar zise către toți: De voește cineva să vină după mine, să se lapede de sine și să-și iee crucea sa în toată ziua și să-mi urmeze mie. 24. Căci oricine vrea să-și măntuească sufletul său, îl va perde; iar oricine va perde sufletul său pentru mine, acela îl va măntui. 25. Căci cefolos este omului de va dobândi lumea toată, iar pe sine se va perde sau se păgubește. 26. Că oricine se rușinează de mine și de cuvintele mele, de acela Fiul omului se va rușina când va veni întru mărirea sa și a Tatălui și a sântilor ângeri. 27. Iar zic vouă cu adevărat, sunt unii din cei ce stau aici care nu vor gusta moarte până când vor vedea împărăția lui Dumnezeu. *Cătră toți*: către popor și învățacel, pentru că cele precedente grăise Isus numai acestora — arătând că numai lăpędându-se omul de sine poate ajunge în împărăția mesianică. *Să vină după mine*: a fi învățacelul meu. *Să se lapede de sine*: să se facă ca cum nu se cunoaște pe sine; cugetarea și faptele lui să fie fără considerare la persoana sa. *Să-și iee crucea* cf. Mt. 10, 38. *În toată ziua* (deși lipsește în unele mărturii) exprimă greutatea și cuprinsul acestei cereri. La v. 24 cf. Mt. 10, 39. La v. 25. cf. Mt. 16, 26. *Se păgubește* nu e alt cuvânt pentru aceeaș noțiune, ci arată că pelângă perderea veclnică are și pagubă. *ἐαυτόν* cf. Mt. La v. 26. cf. Mc. 8, 38. Mt. 10, 32 sq. 16, 27: Care se lapedă de Cristos (cf. Mc. *întru acest neam preacurvar și păcătoș*) sigur perde vieța veclnică, și adecă la venirea aceluia ca judecător (Mt. 25, 31. 28, 3). *Vor vedea împărăția lui Dumnezeu* cf. Mc. 9, 1. Mt. 16, 28.

d) Schimbarea la față a lui Isus, 9, 28—36.

(Mt. 17, 1—13. Mc. 9, 2—13; 2. Petru 1, 17 sq.).

28. Iar a fost după cuvintele aceste, ca la opt zile, și luând pe Petru și pe Ioan și pe Iacob s'a suit în muntele să se roage. 29. Și s'a făcut, când se ruga el, chipul feții lui altul și haina lui albă, strălucitoare. 30. Și iată doi bărbați vorbeau cu dēnsul, care erau Moisi și Ilie, 31.

care arătându-se în mărire spuneaŃ eşirea lui ce vrea s'o plinească în Ierusalim. *Ca la opt zile stă afară de construcție* (Win. p. 481. 4; 523. 2), deci nu trebuie legat cu *a fost*. Vedem că Lc. nu a aflat data mai precisă de 6 zile. *eis τὸ ὄρος*: muntele cunoscut, unde se întâmplase schimbarea la față. *Să se roage*: Isus voește să întărească și mai mult pe învățacei în mărturisirea lor prin schimbarea sa la față. *εἶδος*=*înfățișare*, nu *μορφή*; exprimă numai arătarea externă. *Ieronim: Transformatio splendorem addidit, faciem non subtraxit*. În decursul rugăciunii s'a schimbat Isus la față. *Albă, strălucitoare* sânt coordinate: albă cât strălucea. *Arătându-se în mărire*: ei aparțin lumii suprapământene. *Eșirea lui*: din viață; moartea (2. Petru 1, 15), apoi și învingerea morții (Ps. 68, 21 cf. *Suicer*, Thes. I. p. 287. 1142). *S'o plinească*: după sfatul dumnezeesc (1, 20. 22, 20. 24, 44). *În Ierusalim*: moartea și învierea lui s'aŃ întâmplat acolo.

32. Iar Petru și ceilalte erau cu dânsul erau îngreueați de somn; iar rămânând deștepți văzură mărirea lui și pe cei doi bărbați care stăteau cu dânsul. 33. Și a fost când s'aŃ despărțit el dela dânsul zise Petru către Isus: Învătătorule, bine este că noi sântem aici, și se facem trei colibi, una ție și una lui Moisi și una lui Ilie, neștiind ce grăește. 34. Iar zicând el aceste fost-a nor și a umbrit pe ei; iar ei s'aŃ spăriat când aŃ intrat în nor. 35. Și glas a fost din nor zicând: Acesta este Fiul meu cel ales, pe acesta ascultați. 36. Și când se făcea glasul s'a aflat Isus singur. Și ei aŃ tăcut și nimăruși n'aŃ spus în zilele acelea nimic din ceea ce văzuseră. *Erau îngreueați de somn* (Mt. 26, 43) arată numai că întâmplarea face impresiune foarte mare asupra lor: bucuria, întristarea etc. obosesc trupul; iar *διαγοηγορήσαυτες* exprimă că nu adormiseră, deci știu ce aŃ văzut. *Și a fost când s'aŃ despărțit* accentuează și mai mult că propunerea lui Petru nu era la loc; aceea se despărțiseră deja, cf. Mc. 9, 6. *Fost-a*: s'a format, s'a făcut (Mt. nor luminos). *A umbrit pe ei*: Isus, Moisi și Ilie; alții rapoartă la Isus și învățacei. *Cel ales* nu e apozitie, ci coordinat

lui *Fiul meu*: Isus e alesul lui Dumnezeu *per eminentiam*, în care are plăcere (Is. 14, 1. Zah. 1, 17. 3, 2). Porunca Mântuitorului de a nu spune nimic din cele întâmplate nu se amintește (cf. Mt. 17, 9 sq. Mc. 9, 9 sq.) — poate pentru că Teofil nu ar fi înțeles-o, nici era de importanță.

e) *Isus vindecă un prunc bolnav, 9, 37—45.*

(Mt. 17, 14—23. Mc. 9, 14—32).

37. Și a fost a doua zi, pogorându-se el din munte l-a întimpinat popor mult. 38. Și iată un bărbat din mulțime strigă zicând: Învătătorule, rogu-te, caută spre fiul meu, că este unul născut al meu, 39. și iată îl apucă pe el duhul și fără veste strigă și-l frământă cu spumă, și anevoie se duce dela el sfărământu-l pe el, 40. și am rugat pe învățaceii tăi să-l scoată, și nu au putut. 41. Iar Isus răspunzând zise: O neam necredincios și îndărătnic, până când voi fi la voi și ve voi răbda pe voi? Adu la mine pe fiul tău. 42. Iar încă apropiindu-se el l-a trântit dracul și l-a scuturat; iar Isus porunci duhului necurat, și a vindecat pruncul și l-a dat tatălui lui. *ἐν τῇ ἐξῆς ἡμέρᾳ* nu determină timpul mai aproape (Acta 21, 1. 25, 17. 27, 18), deși poate cele precedente s'au întâmplat noaptea. *L-a întimpinat pe el* arată că poporul voea să se întâlnească cu dânsul. *ἐπιβλέψαι ἐπὶ τὸν υἱόν μου*; infin. aor. depinde de *δέουμαι*: să privească asupra lui, dar cu intențiunea de a-l vindeca (Win. p. 301, 3. 315, 8). Variante sunt *ἐπιβλέψαι, ἐπιβλέπων*. *Că este unul născut al meu* are numai *Lc.* *Fără veste strigă*: pruncul; când îl apucă demonul; acesta devine subiect la *σπαράσσει* (Win. p. 586, 1). *συντριβὸν αὐτὸν* sînt ultimele momente la încetarea paroxizmului. Învățăceii nu l-au putut vindeca pentru slăbiciunea credinței (Mt. 17, 19). De aceea urmează pedeapsa v. 41; apoi poruncește ca băiatul să fie adus la el. Pecând acesta e adus demonul îl atacă de nou. *συνεπάραξεν*: cu accesul e îmbinată o scuturare convulzivă, spazmuri; și anume a tuturor membrilor cum arată

ουν in verb. πρὸς ὑμᾶς e mai general ca μεθ' ὑμῶν (Win. p. 378). *A vindecă pruncul*: dupăce a scos pe demon.

43. Iar toți se miraū de mărima lui Dumnezeū. Iar când toți se miraū de toate câte făcea, zise el către învățăceii săi: 44. Puneți voi în urechile voastre aceste cuvinte: Că Fiul omului să va da în mâinile oamenilor. 45. Iar ei nu înțelegeaū cuvântul acesta, și era acoperit de către ei ca să nu-l priceapă, și se temeăū să-l întrebe de cuvântul acesta. *Mărima lui Dumnezeū* (Ier. 33, 9. Ps. 78, 61.): care s'a arătat în vindecarea celui îndrăcit. *Zigaben: Îi credeaū că acesta face minuni nu cu puterea sa, ci cu a lui Dumnezeū. Toate câte făcea*: Isus; aceste formează obiectul mirării; iar Isus — când toți se miraū — începe a grăi învățăceilor de soarta sa viitoare. Ei se nu se mire de faptele lui, ci mai ales să pună cuvintele lui în inimile sale, îndeosebi ce le va spune acum. *Căci* (explicativ) *Fiul omului* etc. Acela, de ale cărui fapte voi vă mirați, va fi supus puterii omenești. Învățăceii nu înțeleg cuvintele lui Isus, pentrucă ei nu-și pot închipui că Mesia să pătimească. *Nu înțelegeaū*: în toată puterea cuvântului. *Îra* e partic. finală, exprimă scopul lucrării dzeștii: așa că nu puteaū înțelege. Cuvintele impresionează, iar respectul către Isus nu-i lasă să-l întrebe; descrierea lărgeste aci Mc. 9, 32.

f) Învățăceii dispută asupra rangului, 9, 46—50.

(Mt. 18, 1—5. Mc. 9, 33—40).

46. Dar intrase în ei un gând, cine ar-fi mai mare între ei. 47. Iar Isus cunoscând gândul inimii lor, luând un prunc l-a pus lângă sine, 48. și zise lor: Oricine va primi pe acest prunc întru numele meu, pe mine mă primește; și oricine mă va primi pe mine, primește pe celce m'a trimis pe mine; că celce este mai mic între voi, acela este mare. εἰσηλθεῖν in legătură cu εἶν e pregnant arătându-se rezultatul lui εἰσερχεσθαι; existența întrînșii: *a veni în minte* (Win. p. 385. obs. 2.). *Cine ar fi mai mare etc.*; la Mt. în împărăția lui Dumnezeū, adică în împărăția mesia-

nică; ocaziunea vezi Mt. 18, 1, iar Mc. și Le. nu o spun. *Teofilact* crede a fi vindecarea celui îndrăcit, ce ei nu putură face. La τὸ τίς cf. 1, 62. αὐτῶν poate sta în legătură cu τίς (cine ar fi mai mare între ei) și cu μίζων (cine ar fi mai mare decât ei; are deci în vedere pe alții). *Gândul inimii lor*: Isus cunoaște cele interne. παρ' ἑαυτοῦ (Isus) arată că acest prunc este lui egal, deși apare mic și nu e băgat în seamă (Mc. e mai lămurit). *Că celce este mai mic*, după înțeles=Mc. 9, 35; comparat. se ia ca superlativ. Cine se pare și se crede mai mic (e fără pretenții) acela e mare (după adevărata valoare).

49. Iar răspunzând Ioan zise: Învătătorule, știm pe unul care în numele tău scoate draci, și l-am oprit pe el, căci nu urmează cu noi. 50. Iar Isus zise către el: Nu-l opriți; căci cine nu este împotriva voastră, este cu voi. Luca înfățișează cuvintele lui Ioan ca răspuns lui Isus spre a le lega cu scena precedentă; în realitate însă această scenă stă în legătură cu v. 46 — se anticipase întrebuintarea puterii asupra exorcistului. ἐπὶ τῷ ὀνόματι σου: acesta e baza; exorcistul îl întrebuintează ca autoritate (Acta 3, 6. 16; 16, 18 cf. 8. 19, 13 sq.). Învățăcelul aduce un exemplu la cele rostite v. 48: *Oricine . . . întru numele meu* etc. ἀπολοῦθῆεν μεθ' ἡμῶν: a merge după cineva; a fi învățăcel; ocură și la clasiel (Lobeck ad Phryn. p. 353 sq.). *Recepta citește καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν; καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν*. Isus nu mustră pe Ioan, dar îi spune să nu împedee pe exorcist a lucra, pentrucă nu face pagubă cauzei lui.

II. *Isus mărturisește prin cuvinte și fapte despre învățacei și împărăția lui Dumnezeu, 9, 51—19, 27.*

§. 89. *Isus lărgeste cercul învățăcelilor și-i învață, 9, 51 - 10, 24.*

a) *Samarinenii nu primesc pe Isus, 9, 51—56.*

Cu 9, 50 încheie partea precedentă a evangheliei. Unii exegeți afirmă că 9, 51 se tratează călătoria din urmă a lui Isus la Ierusalim; iar neputând așeza cele relatate 9, 51—19, 27 în viața Domnului și existând contradicții cu Io. renunță

la orice ordine cronologică a întâmplărilor următoare — ce nu se poate îmbina cu 1, 3. Autorul trebuie să fi aflat aceste fapte în izvorul său înșirate după Domnul părăsise Galileea, și noi avem să le primim după relatarea lui. Wieseler (Chronol. Synop. p. 319 sq.) afirmă că 9, 51—13, 21 e paralel cu Io. 7, 10—10, 42; 13, 22—17, 10 cu Io. 11, 1—54 și 17, 11—19, 28 cu Io. 11, 55—12, 11 — în acest caz *τῆς ἀναλήψεως* se rapoartă la un timp îndepărtat.

51. Iar a fost când s'au plinit zilele înălțării sale, și el și-a întărit fața să mergă la Ierusalim. 52. Și a trimis soli înaintea feții sale, și venind intrară într-o cetate a Samarinenilor, să gătească lui. 53. Și nu l-au primit pe el, căci fața lui era mergând la Ierusalim. Când s'au plinit zilele înălțării sale exprimă înălțarea lui Isus la cer: după ce lucrarea publică se apropie de sfârșit sosește timpul pus de Tatăl. Cuvintele aceste s'au rostit deci puțin timp după schimbarea lui Isus la față. *Zigaben: Zilele înălțării sale numește timpul când după înălțarea sa avea să se despărtească de cele pămîntești la cer.* *σπρῶξεν τὸ πρόσωπον* (LXX pentru *פניו פנים* Ier. 21, 10. 42, 15. 44, 12. Gen. 31, 21; 2. Reg. 12, 18) = a da feții la umblare anumită direcție; *τοῦ πορεύεσθαι* e gen. final; *Teofilact: A pus și întărit planul.* Nu călătorește direct la Ierusalim, dar acesta e ținta călătoriei sale. *Să gătească lui* fără *κατάλυμα*: a-l face cortel; cum îndatinau și pelerinii (*Iosif Flaviu*, *Antiq.* 20, 5). Calea dreaptă din Galileea la Ierusalim trece prin Samaria. *Și nu l-au primit*: locuitorii din satul acela, adecă nu voia să se arête solului trimis de Isus un loc de cortel. Motivul: *căci fața lui era mergând* etc.; au înțeles că Isus cu al săi călătorește intracolo. Dușmănia între Iudei și Samarineni se exprimă aci. *Fața lui era mergând* e evraism (Ex. 33, 14; 2. Sam. 17, 11).

54. Iar văzând învățaceii Iacob și Ioan ziseră: Doamne, voești să zicem să se pogoare foc din cer și să-I mistuească pe el, cum și Ilie a făcut? 55. Și întorcându-se i-a certat și a zis: Nu știți ai cărui duh sunteți voi? 56. Că Fiul omului n'a venit să piardă pe oameni, ci să-I mântuească. Și s'au dus în alt sat. *Văzând*: din întoarcerea solilor.

Voești să zicem etc. cf. Mc. 10, 51. $\pi\upsilon\rho$ = foc, nu fulger. *Cum și Ilie a făcut* cf. 2. Reg. 1, 10—12; lipsesc NBL și în unele Verz., dar se află ACD etc. Maiusc. Pe Zebedeizi îi supără neospitalitatea Samarinenilor; ei cer consimțământul lui Isus la pedepsire. Deși aceasta exprimă mare încredere în puterea lui Isus, totuși ei stau pe punctul de vedere al lui *justalionis* din T. V. Isus nu se învoește, ci îi muștră zicând: *Nu știți* etc. Voiți a lucra ca Ilie care putea face astfel, pentru că trăea în T. V.; iar voi aveți alt învățător, plin de iubire și milă? Cuvintele *nu știți* ai cărui duh sântei voi lipsească în multe Msse, dar nu se poate explica cum a ajuns în text (în multe Maiusc. DMTUT III și toate Verz.). *Nu știți* e întrebare: Nu socotiți că sântei învățăceli mei care au alt spirit ca Ilie? *Ai cărui* exprimă deosebirea evaluativă între aceste două spirite (2. Reg. 1, 10—12). După *Teofilact* avem să înțelegem deosebirea între spiritul legii și cel al blândei din T. N. Acest spirit e Spiritul sânt (Zigaben), care nu se neagă lui Ilie, ci exprimă numai că altele sunt efectele acestuia în învățăceli săi ca în Ilie. *ἔντα τῶος*, Mc. 9, 41. *Căci Fiul omului... se-l mântuească* (Recepta) e foarte problematic din punctul de vedere al criticei; cele mai multe mărturii sunt contra (chiar Itala, Vulg.) și pare adăus fiind sentința foarte uzitată (19, 10. Mt. 18, 11). *În alt sat*, care nu era samarinean. *Teofilact*: Pentru că nu l-au primit nici n'a intrat în Samaria; alții cred că și acest loc este al Samarinenilor, numai cel dăntău s'a arătat neospital; Isus deci continuă călătoria prin Samaria.

b) *Urmarea după Isus*, 9, 57—62.

(Mt. 8, 19—22).

57. Și mergând ei pe cale zise unul către el: Voiți să merg după tine oriunde te vei duce. 58. Și zise Isus lui: Vulpile au vizuini și pascerile cerului cuiburi, iar Fiul omului nu are unde să-și plece capul. 59. Iar către altul zise: Vino după mine. Iar el zise: Domnule, lasă-mă mai întâiu mergând să îngrop pe tatăl meu. 60. Iar el zise: Lasă pe morți să îngroape pe morții lor, iar tu

mergând vestește împărăția lui Dumnezeu. *Mergând ei* v. 56. ori 51. Recepta citește și a fost când mergeau ei. Pe cale se poate lega cu *mergând* sau cu *zise*. După Mt. agrăște pe Isus un cărturar care era deja partizan, dar acum voește să intre de tot în serviciul lui. La v. 58 cf. Mt. 8, 20. La v. 59. cf. Mt. 8, 21 — după care evangelist al doilea întrebător (așadar unul din popor) se imbie lui Isus. Dativ. ἀπελθόντι e prin atracție în loc de acuzat.

61. Iar altul zise: Voiu merge după tine, Doamne; dar mai nainte lasă-mă să îmi rămas bun dela cei din casa mea. 62. Iar Isus zise către el: Nimene punându-și mâna sa pe plug și căutând înapoi e potrivit pentru împărăția lui Dumnezeu. Aceste versuri are numai Lc. ἀποτάξασθαι τοῖς εἰς τὸν οἶκον poate fi: *Valedicere iis, qui domi sunt*, și: *valedicere sive remittiare iis, quae domi sunt* — înțelesul întâi este aici, căci a renunța la avere etc. nu era nevoie de timp; construcția e pregnantă în loc de ἐπέρχεσθαι εἰς τὸν οἶκόν μου καὶ ἀποτάξασθαι τοῖς ἐν αὐτῷ. Acesta e gata a urma lui Isus, dar nu se poate desface de al săi. Înțelesul asemănării îl scoatem având în vedere că plugurile celor vechi nu aveau roate și erau neperfecte. Cine voia să nu rămână pământ nearat și să facă brazde adânci trebuie să țină ochii ațintiți la ferul plugului. Isus zice deci: Celce voește să intre în împărăția lui Dumnezeu trebuie să părăsească toate grijele de sine (*Teofilact: Neprivind iarăși în lume*) și să caute a împlini numai datorințele impuse de aceasta. În cuvintele e potrivit pentru împărăția lui Dumnezeu Isus trece dela asemănare la obiect; el nu zice că nu e vrednic a ara, ci nu e folositor pentru împărăția lui Dumnezeu.

c) Trimiterea celor 70 de învățăceli, 10, 1 20.

Unii critici moderni au atacat autenticitatea acestui pasagiū pentru că îl are numai Lc. De observat este însă că s. Scriptură mărturisește de un cerc mai larg al învățăcelilor lui Isus (Io. 5, 60. Acta 1, 15. 21; 1. Cor. 15, 6); dintre aceștia alege el 70 și trimițându-i le dă aceleași instrucții ca apostolilor. Cele istorisite aci s'au întâmplat înainte de călăto-

ria din urmă la Ierusalim, ce reeasă din v. 1 (să gătească calea) și v. 13. 14 (să amintește Galileea).

1. Iar după aceea a arătat Domnul și pe alți șeptezeci, și i-a trimis pe ei câte doi înaintea feții sale în toată cetatea și locul unde avea să meargă. După aceea se rapoartă la cap. precedent, îndeosebi 9, 57—62. ἀπέδειξεν=renuntiavit (Acta 1, 24); ocură adese la clasici: i-a anunțat aleși. Pe alți, adecă afară de apostoli (6, 13 sq. 9, 1 sq.). Cele mai multe mărturii citesc ἐβδουήζοντα; BDM, mai multe Verz. și Părinți ἐβδουήζοντα δύο.¹⁾ Numărul 70 zic unii că este ales pentru Num. 11, 16. 25; alții cu privire la membri sinedriului; sau având în vedere numărul popoarelor și al limbilor de pe pământ, pentru că credința Evreilor vechi era că afară de densii mai există 70 de popoare cu limbi deosebite, cari după Gen. 10 se trag dela fiii lui Noe. Apostolii — fiind 12 — reprezintă poporul israelitean, iar cei 70 întreg pământul, deci arată că creștinismul e univerval. Teofilact, Zigaben rapoartă la cei 70 de finici din Ex. 15, 27. ἀνὰ δύο cf. 7, 19. 19, 29. Mc. 6, 27. οὐ=încotro (cf. Win. p. 436 sq.). — πρὸ προσώπου αὐτοῦ cf. 9, 51.

2. Iar el zise către ei: Secerișul e mult, iar lucrătorii puțini; rugați-vă deci la Domnul secerișului ca să scoată lucrători la secerișul său. 3. Mergeți; iată vă trimit pe voi ca miei în mijlocul lupilor. 4. Să nu purtați pungă, nici traistă, nici încălțeminte; pe cale pe nimene să nu întrebați de sănătate. 5. Iar în care casă veți intra, ziceți întâi: Pace casei acesteia. 6. Și de va fi acolo fiul păcii, va odihni pe densul pacea voastră; iar de nu, se va întoarce la voi. 7. Iar în aceeaș casă petreceți, mâncând și bând celece sunt la densii; că vrednic e lucrătorul de plata sa. Nu vă mutați din casă în casă. 8. Și în care cetate veți intra și vă primesc pe voi, mâncați celece vi se pun înainte, 9. și tămăduiți bolnavii care sunt întrânsa și ziceți lor: S'a apropiat de voi împă-

¹⁾ Varianta pare a pune în armonie numărul acestor învățacei cu al apostolilor, 12 × 6 = 72.

răția lui Dumnezeu. Aci se tratează instrucția celor 70. La v. 2 cf. Mt. 9, 37. La v. 3 cf. Mt. 10, 5. 6. 16. *ἐν μέσῳ λύκων* nu *εἰς μέσον λύκων*, pentru că timpul ostilității a început deja, nu e viitor. *Nu purtați* cf. Mt. 10, 9: fiind vorba de această unică călătorie ei se lase acasă toate ce ar putea să-i împedice în împlinirea misiunii. *μηδένα . . . ἀσπάζεσθε* se explică din împrejurarea că orientaliți, când se întâlneau, se salutați cu multe ceremonii; porunca exprimă grabă (2. Reg. 4, 29). La v. 5. cf. Mt. 10, 12 sq. *Fiul păcii*: care e apt a primi pace (Efez. 2, 3; contrast la 5, 6. Mt. 23, 15. Io. 17, 12). *ἐναναπαύεσται* e viitor. dela *ἐναναπαύειν*. La v. 7. cf. 9, 4. Mt. 10, 10. *τὰ παρ' αὐτῶν*: ce au de mâncare; ei să fie mulțumiți cu ce li s'ă dă. *Celece vi s'ă pun înainte* nu e contrast la cele precedente: în casă poate să fie mai multă mâncare, dar ei să se mulțumească cu ceea ce capătă; să nu caute răsplătire pentru oficiul lor. *Vrednic e lucrătorul* etc. cf. 1. Tim. 5, 18. Învățăceii mulțumindu-se cu ce li s'ă dă să nu umble din casă în casă să găsească mâncare mai bună. În v. 8. trece la cetatea care i-ar primi: *și în oricare cetate* etc. Drept răsplătire pentru că i-au primit să vindece bolnavi și să vestească că sânt aproape de împărăția lui Dumnezeu. *Lor*: locuitorilor.

10. Iar în oricare cetate veți intra și nu veți primi pe voi, eșind la ulițele ei ziceți: 11. Și praful care s'a lipit de noi în cetatea voastră îl scuturăm voue la picioare. Dar aceasta să știți, că s'a apropiat împărăția lui Dumnezeu. 12. Iar zic voue că Sodomienilor în ziua aceea mai ușor va fi decât cetății aceleia. La v. 10 cf. Mt. 10, 14 sq. *Eșind*: din casa în care ați intrat. *Scuturăm voue la picioare*: nu-l luăm cu noi, ci vi-l lăsăm; simbolizează ruperea oricărei legături. *ὕμῳ* însă se poate lua = *ἰς μακρῶν ἑφ' ὑμᾶς* cf. 9, 5. *S'a apropiat* etc., și cu aceasta judecata asupra voastră, cf. Io. 3, 19. 5, 22. Recepta citește: *ἑφ' ὑμῶς (s'a apropiat spre voi)*, dar aceste cuvinte lipsesc în cele mai multe mărturii. *λέγω δὲ ὑμῖν*, NBC nu au δέ.

13. Vai ție Chorazine, vai ție Betsaido; că de s'ar fi făcut în Tir și Sidon puterile cari s'au făcut întru tine, de mult s'ar fi pocăit șezând în

sac și cenușă. 14. Dar Tirului și Sidonului mai ușor va fi la judecată decât vouă. 15. Și tu Capernaume, nu te-ai înălțat până la cer? Până la iad te vei pogori. La v. 13. cf. Mt. 11, 21—23. *καθημεροί* după genul firesc al locuitorilor, iar *καθημεραί* e corectură (Recepta). La v. 15. cf. Mt. 11, 24. *Nu te-ai înălțat* etc., prin împrejurarea că Mesia locuiește între zidurile tale și face minuni.

16. Celce vă ascultă pe voi pe mine mă ascultă, și celce vă lapădă pe voi de mine se lapădă; iar celce mă lapădă pe mine lapădă pe celce m'a trimis pe mine cf. Mt. 10, 40. Isus lucrează în și prin învățacei. Cine nu primește pe aceștia nu-l primește nici pe el, dar nici pe Tatăl ceresc cu care el împreună lucrează (Io. 5, 19. 12, 48. 13, 20).

17. Iar cei șeptezeci s'au întors cu bucurie zicând: Doamne, și dracii se supun vouă întru numele tău. 18. Iar el zise lor: Văzut-am pe satana ca un fulger căzând din cer. 19. Iată vi-am dat vouă putere să călcați peste șerpi și scorpii, și peste toată puterea vrăjmașului, și nimic nu va vătămă pe voi. 20. Însă de aceasta nu vă bucurați că duhurile se supun vouă, dar bucurați-vă că numele voastre sunt scrise în ceruri. La reîntoarcere cei 70 exprimă bucuria căci, între altele, s'au supus lor și dracii. Ei recunosc însă că aceasta au săvârșit-o stând în legătură cu Isus. *S'au întors* nu spune nimic hotărît despre primirea ce va întâmpina Isus; Lc. nu are interes pentru aceasta, ci pentru învățătura din v. 19. 20. *Și dracii*: asupra acestora nu dăduse putere lor (9, 1); mai mult au experiat, decât primiseră delă Isus. *Întru numele tău*: acesta e baza; când îl pronunțăm (9, 49). *Ἐξώγοι* se rapoartă ca timp relativ la timpul lucrării învățăceilor: această biruință asupra satanei iml era cunoscută; când învățaceii scoteau demoni el a văzut pe satana căzând din cer. *Ca un fulger* nu se leagă cu *din cer*; poate exprima înțimea căderii; mai bine însă: prin această cădere puterea lui s'a micșorat. *Teofilact*: *Pentru că era lumină și arhangel și luceafăr, dar a căzut în întunerec. Din cer* nu însemnează că satana locuise mai înainte în cer,

ci înălțimea, mărirea din care a căzut (v. 15. Is. 14, 12). *Iată* se rapoartă la urmarea trimiterii lor, prin care le-a dat putere asupra satanei. Aceasta nu eschide dăruirea altădată cu puteri. El le-a dat putere acum a călea peste toate potențele dușmane omului (șerpi, scorpionii cf. Ps. 91, 13) și toate uneltirile lor. *Și nimic* etc. e rezultatul plenipotenții contra puterilor vrăjmașe. *καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύραμιν* depinde de *δίδωσα υἱὴν δύραμιν*. Vrăjmașului e satana. *πλὴν* e adversativ; supunerea aceea a puterilor rele se nu le facă bucurie; ci altceva. *Teofilact: Îi învață se nu se îngâmfeze, căci zice: Însă de aceasta etc. Numele voastre sânt scrise* etc. (Ex 32, 32. Ps. 69, 29. Is. 4, 3. Dan. 12, 1) exprimă că ei aparțin împărăției lui Dumnezeu (Fil. 4, 2. Apoc. 20, 12) stând în comunitate cu Cristos (Efez. 1, 4), care i-a ales.

d) *Antăietatea învățăcelilor, 10, 21—24.*

(Mt. 11, 25—27. 13, 16 sq.).

21. În ora aceea s'a bucurat în Duhul sânt și zise: Mulțumesc ție Părinte, Doamne al cerului și al pământului, că ai ascuns aceste dela cei înțelepți și pricepuți, și le-ai descoperit copiilor; da Părinte, că așa a fost bunăvoința înaintea ta.

22. Și întorcându-se către învățăceli zise: Toate s'aun dat mie de Tatăl meu, și nimene nu știe cine este Fiul fără numai Tatăl, și cine este Tatăl fără numai Fiul și cui voește se descopere Fiul.

23. Și întorcându-se către învățăceli deosebi zise: Fericiți ochii care văd ce vedeți voi. 24. Căci zic voue că mulți proroci și regi au voit să vadă ce voi vedeți, și nu au văzut, și să audă ce voi auziți, și nu au auzit. Învățăcelii se bucură trupește, iar Isus cu Duhul. Bucurie simțește el vëndând că Tatăl ceresc se preamărește în toate faptele; apoi numără singuraticile momente cari produc această bucurie. *În ora aceea: când s'aun întors învățăcelii. S'a bucurat: Precum părintele se bucură vëndând că fiul săi săvêrșesc ceva, așa și Mântuitorul se bucură că apostolii s'aun învrednicit de aceste bunuri (Teofilact). În Duhul sânt care îl umplea (4, 1): la indemnul acestuia, căci l-a*

făcut să vadă lucrările învățăceilor. *ταῦτα* și *αὐτὰ* se rapoartă după v. 9. 11 la toate ce au înțeles cei 70. *Așa a fost bunăvoința* etc.: Dumnezeu a dispus astfel ca cunoștința lui adevărată să nu se poată măsura cu știința naturală (Mt. 15, 10). *εὐδοξία ἐμπροσθέν σου* sunt strins legate ca 2, 14; expresiune evraizantă. V. 22. lipsesc *ABDLM*. Min. Vulg. cuvintele și întorcându-se către învățacei zise — omiterea însă pare a fi pentru v. 23. Și întorcându-se, adică dela rugăciunea la Dumnezeu, către învățacei etc. *Întorcându-se . . . deosebi* în v. 23. exprimă că aceste cuvinte nu stau în legătură cu cele precedente — mai înainte grăise Isus către mulțime, nu numai învățăceilor. *Fericiți* etc. cf. Mt. 13, 16 sq. *Proroci și regi*: contrast la învățaceii ne'nvetați și săraci. Sub regi avem de înțeles pe David, Ezechia etc.

§. 90. Datorințele învățăceilor lui Isus, 10, 25—11, 13.

a) Samarineanul milostiv, 10, 25—37.

În parabola prezentă Domnul arată în ce constă adevărată milostenie și cine este aproapele nostru rușinând astfel egoismul evreesc. Acest loc are numai Lc. și nu se poate identifica cu Mt. 22, 35 sq. Mc. 12, 28 sq. E drept că și acolo se citează aceleași locuri din s. Scriptură, dar sunt deosebite locul, timpul și decursul conversației.

25. Și iată un legiuitor s'a sculat ispitindu-l pe el, zicând: Învățătorule, ce făcând voiți moșteni vieața de veci? 26. Iar el zise: În lege ce e scris? Cum citești? 27. Iar el răspunzând zise: Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău din toată inima ta și din tot sufletul tău, și din toată virtutea ta și din tot cugetul tău, și pe aproapele tău ca însuși pe tine. 28. Iar el zise lui: Drept ai răspuns; fă aceasta, și vei fi viu. 29. Iar el vrând să se îndrepteze pe sine zise lui Isus: Și cine e aproapele meu? Și iată introduce o întâmplare ce stă în legătură cu cele tratate în v. 16. 17. *νομικός*, 7, 30. Mt. 22, 35. S'a sculat dovedește că întrebarea s'a pus într-o adunare când ședeau. *Ispitindu-l pe el*: încât cunoaște legea, de nu va contrazice ei; *Zigaben*: Credea să prindă pe Isus de cumva

ar porunci ceva contrar legii. *Ce făcând* etc.: ce trebuie să fac etc. (18, 18. Mc. 10, 17). Cărturarii evrești se ocupau în acele timpuri foarte mult cu întrebarea: sub cari condiții cineva poate intra în împărăția mesianică (v. 27). *Ce e scris? Cum citești?* sunt două întrebări cu acelaș înțeles; cea din urmă era la rabinii formula de a îndemna la citare din s. Scriptură (מי קרא). În lege are emfază; legiitorului să aduce aminte studiul cu care se ocupă. V. 27 e Deut. 6, 5. 6 după LXX, dar cu schimbarea prepoziției *ἐξ* și *ἐν* și cu acumulare de expresiuni paralele targumiste imprumutate din tradiție. Acest loc se află și în rugăciunea de dimineața a Evreilor, apoi era scris pe filacterii. *Și pe aproapele* cf. Lev. 19, 18. Legiitorul răspunde însuș la întrebarea sa. *Din toată virtutea ta* exprimă că iubirea omului către Dumnezeu să fie intenzivă; să se încorde toate puterile interne ale omului. La inima, suflet, cuget cf. Mt. 22, 37 sq. Adăugând legistul Lev. 19, 18 reeșă că el așteptase dela Isus acest răspuns (intenționase să-l întrebe cine este aproapele), iar *ce făcând* etc. v. 25 e numai introducere. *Drept al răspuns* etc. cf. Rom. 2, 13. Iac. 1, 22. *Fă aceasta* etc. e răspuns la *ce făcând* etc. *Iar vrând să se îndrepteze* etc.; legistul răspunsese singur la întrebarea pusă lui Isus, mulțimea lesne putea crede că a întrebat fără temei; el voește deci să se justifice și zice: *Cine este aproapele meu*; la ce legea nu dă răspuns pozitiv, iar rabinii învățau că e numai Evreul. *πλησίον* e fără artic.: cine îmi este aproape (Win. p. 124 obs. 2. §. 19.).

30. Isus răspunzând zise: Un om oarecare s'a pogorit dela Ierusalim la Iericho, și a căzut în tâlhării, care dezbrăcându-l pe el și răvindu-l s'a u dus, lăsându-l abia viu. *επολαμβάνειν* are înțelesul lui *לחטוף* (LXX) și introduce parabola următoare. *Un om oarecare*: iudeu sau păgân nu se determină cu scopul, că unde e nevoie de ajutor nu trebuie să căutăm la deosebirile naționale și religionare. *Dela Ierusalim la Iericho* e drumul prin pustiū, o zi de călătorie; chiar în zilele noastre primejdios pentru mulții tâlhării care petrec acolo (*Iosif Flaviu*, Bell. jud. 4, 8, 3. *Ieronim* in Jerem. 3, 2). *περιπίπτειν τινί* la clasicī, *incidere in aliquem*; a cădea în ceva că e impresorat de toate părțile (Acta 27, 41). Tâlharii răpesc toată averea, hainele,

il bat și lasă mai mort în drum. Recepta citește aci încă *τυγχάνοντα* după *ἡμῶσανῆ*; lipsește *ἄBDL* Min. Itala, Vulg.: aŭ lăsat pe cel pradat cum era, mai mort și fără să-și poată ajuta.

31. Iar din întâmplare a trecut un preot pe acea cale și văzându-l a trecut. 32. Dar așijderea și un levit fiind la acel loc, venind și văzându-l a trecut. *συζυγία* = *συζυγῶσις*; expresiunea indică că Iericho nu era cetate de preoți, cum se crede dela Lightfoot înainte înțelegând rău unele locuri din Talmud. Preotul și levitul se pogoară dela Ierusalim; ântâiul nici nu se apropie, ci de departe văzând pe cel nenorocit trece mai departe; levitul se apropie, dar nu-l ajută. *ἀντιπαρῆλθεν* = *παρῆλθεν* (Strabo 7) = *ex adverso praeteriit*: a încunjurat să se apropie de el. *Venind*: s'a apropiat de acel loc; *văzând*: cum omul zace de jumătate mort.

33. Iar un samarinean mergând pe cale a venit la el și văzând i-s'a făcut milă, 34. și apropiindu-se a legat ranele lui turnând untdelemn și vin, iar punându-l pe dobitoacul său l-a dus la o casă de oaspeți și a purtat grijă de el. 35. Iar a doua zi când eșia scoțând doi denari i-a dat ospătarului și zise: Poartă grijă de el, și orice vei mai cheltui eă întorcându-mă voiŭ întoarce ție. *κατ'αὐτόν*: s'a dus cătră el (Win. p. 376. b); nu se teme că-l vor ataca tâlharii. Reprezentanții teocrației se opun samarineanului. La ura între Iudei și Samarineni cf. Sir. 50, 27 sq. Mt. 10, 5. Io. 4, 9. Acesta nu numai are milă cu cel nenorocit, dar arată aceasta și în faptă. *Turnând, untdelemn etc.*: legându-l turna aceste medicamente, cari se întrebuințau mai ales la rane (Is. 1, 6). *πανδοχείον* în loc de aticul *πανδοχείον*: casă de oaspeți (numai caravansera, han); serveau pentru popas; călătorii aveau mîncarea și beutura lor. *ἐπί* v. 35 (Acta 3, 1) determină timpul (Thuc. 2, 84 *ἐπὶ τῆν ἔω*). *Când eșia* lipsește *ἄBDLXZ*, în cele mai multe Verz. — părea superfluu. *Scoțând*: din încingătoare (Mt. 13, 52). Samarineanul călătorește la Ierusalim în afaceri și avea să se întoarcă nu după multă vreme, de aceea dă numai 2 denari, pentru ce bolnavul abia s'ar fi putut îngriji 2 zile (atâta se plătea zilerilor, Mt. 20, 2). *Eă* are emfază: dela

cel nenorocit se nu ceară nimic. Inima bună a samarineanului se arată ca milă, ajutorare, purtare de grijă și mai apoi:

36. Care din acești trei ți se pare că a fost aproapele celuice căzuse între tâlhari? 37. Iar el zise: Celce a făcut milă cu dânsul. Iar Isus zise lui: Mergi și tu fă asemenea. V. 36. silește pe întrebător a-și răspunde la întrebare. *Aproapele*— $\gamma\tau$ Lev. 19; 18 *prieten de sânge*. *A fost*: cu fapta. *Celuce căzuse*: care se întâmplase să dea peste tâlhari. Întrebătorul nu voește să exprime numele *samarinean*, ci zice în genere *celce a făcut milă*, cum s'a tratat în cele precedente. *Și tu se leagă cu fă*. Indirect răspuns la întrebare: Pe oricine trebuie să consideri aproapele tău care are nevoie de ajutor, iar tu îl poți ajuta. *Origen, Ambrozie, Ieronim, Augustin, Zigaben, Teofilact etc.* alegorizează: omul este Adam, Ierusalimul e paradisul, cetatea păcii cereștii, Ieriho e lumea, cetatea mizeriei și a ostenelelor, tâlharii sunt demonii care răpind omului bunurile supranaturale l-au aruncat în ranele păcatului. Preotul și levitul reprezintă T. V., legea și profeții, cari nu pot vindeca pe om. samarineanul este Isus care a mântuit pe om din păcat. Animalul este trupul Domnului, ospătăria e biserica, în care toți pot intra. Cei 2 denari sunt Tatăl și Fiul, ospătarul e prepozitul bisericii (*Atanasie* zice că e Paul), reîntoarcerea samarineanului arată că Isus va veni a doua oară.

b) *Marta și Maria, 10, 38—42.*

În cele următoare — numai la Lc. — se arată că datorința omului este nu numai a iubi pe aproapele, ci mai presus de toate pe Dumnezeu. Iubirea lui Dumnezeu însă nu e un sentiment vag, ci baza ei adevărată este ascultarea cuvântului dumnezeesc și alipirea de Isus fără considerare la bunurile pământești. *Vasile, Augustin, Cassian, Grigorie etc.* ved în cele 2 femei 2 exemple ale vieții creștine: cea activă și contemplativă. Marta reprezintă viața activă, în urma căreia facem faptele iubirii către aproapele; Maria pe cea contemplativă, cu care ne împreunăm cu Dumnezeu în iubire și e treapta cea mai înaltă a perfecțiunii creștine, pentru că ne apropiem de Dumnezeu: o anticipație a vieții fericite de apoi.

38. Iar a fost când mergeau ei și el a intrat întrun sat; iar o muiere oarecare cu numele Marta l-a primit pe el în casa sa. 39. Și aceasta avea o soră care se cheama Maria, care și șezând la picioarele Domnului asculta cuvântul lui; 40. iar Marta era subtrasă de multă slujbă. Iar apropiindu-se zise: Doamne, nu grijești tu că soru-mea m'a lăsat singură să slujesc? Deci zi ca să-mi ajute. Când mergeau nu are în vedere o călătorie anumită, poate cea din urmă la Ierusalim — despre ce aici nu se află vro urmă. Evangelistul amintește această întâmplare, pentru că stă în legătură cu cea precedentă arătând că comunitatea cu dânsul nu cere numai iubire activă, ci și a nu se ocupa cu alte lucruri prea mult (*πολυπραγμοσύνη*). Satul e Betania după Io. 11, 1. 8; 12, 1 sq. Mt. 26, 6 sq.; iar de Marta se zice că avea casă — fie că era văduvă; nu fusese măritată și locuia cu fratele său Iazar și cu soru-sa. *Marta* ca nume occură adese, e stat. emf. מרת del. מרת = doamnă. Care și nu e contrast la cealaltă, ci exprimă că ea, vrând să asculte neîntrerupt cuvintele lui Isus, s'a așezat la picioarele lui. παρακαθίσαι e part. aor. pas. del. παρακαθίζομαι (*παρακαθίσθην*). περισπᾶσθαι = a fi subtras del. ceva prin multe afaceri, ocupațiuni, a fi prea ocupat (*distrahi* nu *satagere* = a-și face mult lucru) — în grecoitatea profană (*Pol.* 3, 10. 5; 4, 10. 3; *Diod. Sic.* 1, 74; *Iosif Flaviu*, Bell. jud. 5, 6. 2). κατέλιπε dovedește că Maria lăsase lucrul și ședea la picioarele lui Isus. Cuvintele Martei nu sânt mustrare, dar exprimă nemulțumire. συναρτιλαμβάνεσθαι τι (Rom. 8, 26. LXX Ps. 89, 21. Ex. 18, 22) = a pune mâna împreună la ceva.

41. Iar Isus răspunzând zise ei: Marto, Marto, te grijești și spre multe te silești, 42. dar puțin saū una îți trebuiește; căci Maria partea cea bună și-a ales, care nu se va lua del. dânsa. Marto, Marto, accentuează și mai mult cele următoare. τυρβάσῃ = *turbaris*: e ocupată foarte mult; ABCD citesc ἰορυβάσῃ. Spre multe: ocupațiunea multiplă a Martei. Puțin saū una îți trebuiește de citit după NBCL, mai multe traduceri și Părinți; e contrast la multe: puțin îți trebuiește și aceasta e numai una. Isus înțelege aci fapta Mariei care nu se lasă abătută prin

ceva de a asculta cuvântul lui de mântuire. *ένός* e neutr.; unul îl iaș masc. și înțeleg: o persoană ajunge să ne slujească. *Grigorie, Teofilact* etc. îl iaș ca neutru, dar înțeleg: un fel de bucate ajunge. *Căci Maria motivează una trebuește*; partea aleasă de ea este de ce trebue să grijim. *μεις=αληρος* (קלל Num. 18, 10, Deut. 10, 9. Ps. 16, 5. 6)—parte de moștenire. *Augustin: Maria meliorem partem elegit, quae non auferetur ab ea. Hoc enim elegit, quod semper manebit, ideo non auferetur ab ea. Circa unum se voluit occupari; jam tenebat: Mihi autem adhaerere Deo bonum est* (Ps. 73, 28). *την αγαθην* nu exprimă că partea Martei e rea, ci=bine în înțelesul eminent; și Marta alesese o parte bună, căci slujea Domnului, dar Maria alese ceva mai bun, pentrucă toate cugetele ei erau îndreptate la cuvintele lui Isus. *Care nu să va lua* etc.: totdeauna e proprietatea ei; *Augustin: Transit amor multitudinis et remanet caritus unitatis.*

c) Rugăciunea domnească, 11, 1—4.

(Mt. 6, 9—13).

Fără indicarea timpului și locului relatează evangelistul modelul rugăciunii care a dat-o Isus învățăceilor. Paralel e Mt. 6, 9 sq.; raportul lor cf. Mt. 1. c.

1. Și a fost când era el întrun loc rugându-se, dacă a încetat, zise unul din învățăceii săi către el: Doamne, învață-ne cum să ne rugăm, precum și Ioan a învățat pe învățăceii săi. 2. Iar el zise lor: Când vă rugați, ziceți: Tatăl (nostru care ești în ceruri), sântească-se numele tău; vină împărăția ta; fie voea ta precum în cer și pe pământ. 3. Pânea noastră cea spre ființă, dă-ne-o nouă zilnic. 4. Și ne iartă nouă greșelile, că și noi iertăm fiecărui care ne e dator. Și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne mântuește de cel rău. Un învățacel roagă pe Isus a-l învăța cum să se roage. *Întrun loc*: poate muntele olivilor în apropierea Betaniei. *Lor*: învățăceilor prezenți. Rugăciunea relatată de Lc. diferă încâtva de cea dela Mt. În mai multe Msse (NBL. unele Min. Vulg. trad. arm.) lipsesc după *πάτερ* cuvintele *ημῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. *Vină*

împărăția ta să fi fost înlocuită după Grigorie dela Nissa, Maxim și Tertulian (c. Marc. 4, 26) prin: *Vină Duhul tău cel sânt peste noi și să ne curățască*; Marcion o pune în locul cererii întâia. *Fie voea ta precum în cer și pe pământ* lipsesc BL, dar se află KACDPXI AII . Cererea a 7. încă lipsește NBL. Vulg. traduc. arm. — ce se explică din împrejurarea că nu înțelegeau raportul ei cu cererea a 6. Formula de tot scurtă a rugăciunii domnești după Tischendorf și alte ediții mai noi este: *Părinte, sântescă-se numele tău! Vină împărăția ta! Pânea noastră cea spre ființă dă-ne-o nouă zilnic! Și ne iartă nouă greșelile noastre, că și noi iertăm fiecăru care ne e dator; și nu ne duce pe noi în ispită.* $\delta\acute{\iota}\delta\omicron\nu$ e pus în loc de $\delta\acute{o}\varsigma$ la Mt.; imper. prez. exprimă că darea e continuă. $\tau\acute{o}$ $\text{z}\acute{\alpha}\theta'$ $\eta\mu\acute{\epsilon}\rho\alpha\nu$: care e necesară zi de zi, prin ce se mărginește $\epsilon\pi\iota\omicron\nu\acute{\alpha}\iota\omicron\varsigma$. *Greșelile noastre* e termenul tehnic în loc de datorile ($\delta\phi\epsilon\lambda\eta\mu\alpha\tau\alpha$), la cari se face aluziune în $\delta\phi\epsilon\lambda\lambda\omicron\nu\tau\iota$ $\eta\mu\acute{\iota}\nu$: fiecăru care ne e dator; adaus conform prez. $\acute{\alpha}\phi\iota\omicron\mu\epsilon\nu$ (Win. p. 77. 3).

d) Ascultarea rugăciunii, 11, 5—13.

(Mt. 7, 7—11).

5. Și zise cătră ei: Cine din voi va avea prieten, și va merge la el în miezul nopții și zice lui: Prietene, împrumută-mi trei pâni; 6. că a venit din cale un prieten al meu la mine și nu am ce pune înaintea lui? 7. Și acela răspunzând din lăuntru zice: Nu-mi face osteneală; ușa e încuiată, și pruncii mei sunt în așternut cu mine; nu pot să mă scol să-ți dau. 8. Zic vouă, deși nu va da lui sculându-se pentru că este prieten lui, dar pentru obrăznicia lui sculându-se va da lui câte-i trebuiesc. 9. Și eu zic vouă, cereți, și se va da vouă; căutați, și veți afla; bateți, și se va deschide vouă. 10. Că tot cel ce cere va lua, și cel ce caută va afla, și cel ce bate se va deschide. Isus demonstră aci că învețacei trebuie să se roage cu stăruință. Construcția: întrebare avem până la *ce pune înaintea lui*; în v. 7. cu *acela* vorbirea este ca cum ar fi condiționată. —

acest anacolut are temeiul în inciza *Prietene etc. καὶ ἐπιῆ* e pers. 3. a conj. delib., exprimă că celce cere grăește în spiritul altuia. Numărul 3 la până nu are deosebită importanță, ci concretează cazul (una pentru sine, alta pentru prieten, a treia să rămână din bunacuviință). *εἰς τὴν κοίτην εἰσὶν* e breviloquentă: s'au dus în pat și se află acum acolo (Mc. 2, 1. Io. 1, 18). *διὰ τὴν ἀναιδείαν* arată stăruința în rugăciune, ceea ce se accentuează și mai mult în *cerești, căutați, bateți*. Singuraticile trăsături ale parabolei nu se pot aplica la Dumnezeu (așa că prietenului numai să se vadă mântuit de el). V. 10. conține motivul, cf. Mt. 7, 7 sq.

11. Al cărui fiu din voi va cere dela tatăl său pâne, doar va da lui piatră? sau pește, doar în loc de pește va da lui șerpe? 12. Sau și de va cere ou, va da lui scorpie? 13. Dacă deci voi răi fiind știți da daruri bune fiilor vostri, cu cât mai vântos Tatăl cel din cer va da duh sânt celor ce cer dela el. Și aci avem anacolut, iar apodoza *doar va da lui piatră* (lipsește B Itala — poate adaus din Mt. 7, 9) cere o propoziție condițională: dacă ar cere vrurul pâne dela tatăl său, doar nu va da etc. Textul v. 11. este *τίνα δὲ ἐξ υἱῶν τὸν πατέρα αἰτήσῃ ὁ υἱὸς ἄσπον*. Viit. *αἰτήσῃ* stă după *ἐάν* (Win. p. 277). V. 13. e concluzia *a minori ad majus* cf. Mt. 7, 11. *ὁ ἐξ οὐρανοῦ δώσει* în loc de *ὁ ἐν τῷ οὐρανῷ δώσει* (Win. p. 584. 6). *Duh sânt*: cel mai înalt dar; mai determinat ca la Mt. care zice *bune* (*ἀγαθά*).

§. 91. Minuni și cuvântări, 11, 14—13, 21.

În cuvântările următoare până la sfârșitul cap. 21. se arată deosebirea între Israil și învățecii lui Isus. Cuprinsul acestor cuvântări e polemic, didactic, care se tratează ca gnome, sentențe ori parabole. Mt. încă are unele, deși legătura adese e alta, pentru că Mântuitorul a rostit aceleași învățături mai de multe ori.

a) *Isus vindecă un îndrăcit mut; cuvântări, 11, 14—36.*

(Mt. 12, 22—30. 39—45. Mc. 3, 22 sq.).

14. Și era scoțând un drac, și acela era mut. Iar a fost după ce a eșit dracul a grăit mutul.

15. Și s'a mirat mulțimea; iar unii din ei ziseră: Cu Beelzebul domnul dracilor scoate dracii; 16. iar alții ispitind cereau dela el semn din cer. Muțenia se atribue demonului, de care era legat cel îndrăcit (Mt. 8, 28), pentrucă acesta se identifică cu demonul. ἡ ἰσχυρία: petrece făcând aceasta. Și acela e schimbare de construcție, dar nu însemnează pe demonul spre deosebire de cel îndrăcit. *Mt* cf. Mc. 9, 17. S'a mirat mulțimea, numai atâta; după Mt. întreabă de nu este Mesia. Dușmanii lui Isus pășesc și nimicesc din inima poporului germenul credinței care începuse a incolți. Ei afirmă că Isus lucră în societatea dracilor, nu cu puterea unui duh sânt, curat. *Din ei*: din mulțime, iar *unii* sânt farisei (Mt.). La v. 16 cf. Mt. 12, 38. În opunere cu cel de mai înainte aceștia cer semn. Evangelistul voeste numai să descrie diferitele păreri; persoanele active nu-l interesează.

17. Iar el cunoscând gândurile lor le zise: Fiecare împărăție de s'a împărechiat între sine se pustiește, și casă cade peste casă. 18. Iar dacă și satana s'a împărechiat între sine, cum va mai sta împărăția lui? Că ziceți că eu scot dracii cu Beelzebul. 19. Iar dacă eu scot dracii cu Beelzebul, feciorii vostri cu cine-i scot? Pentru aceasta ei înșiși vor fi judecătorii vostri. 20. Iar dacă scot dracii cu degetul lui Dumnezeu, atunci a ajuns la voi împărăția lui Dumnezeu. 21. Când cel tare intrarmat păzește curtea sa, în pace sânt averile sale; 22. iar când va veni cel mai tare decât el și-l învinge, ia armatura în care se nădăjduia și împarte prăzile lui. 23. Cine nu e cu mine contra mea este, și cine nu adună cu mine risipește. Răspunsul lui Isus este mai întâiu cătră celce afirmau că scoate draci cu stăpânul acestora. *Cunoscând gândurile* (τὰ δαιμονήματα numai aici în T. N.); el știe că grăesc aceste numai din răutate, de aceea arată absurditatea afirmațiunii lor zicând: *Fiecare împărăție etc. Casă cade peste casă* (20, 18. 23, 20); imagine luată dela casele dărimate ale unei cetăți și dela luptele familiilor unui stat ruinat (Fil. 2, 27). Aci se demonștră că existența e condiționată de ordine, legă-

tură părților constitutive. *Că ziceți* etc. e motivul, la *dacă* și etc. *Cu degetul lui Dumnezeu* (Ex. 8, 19): puterea dumnezească (Mt. în *spiritul lui Dumnezeu*). În T. V. (Ps. 8, 3. 33, 6) se înțelege sub această expresiune că cele lucrute de spiritul său cuvântul lui Dumnezeu poartă timbrul lui. *A ajuns la voi* exprimă că ceva a ajuns până la cineva, în opunere cu *ἔρχομαι* (Fil. 3, 16. Rom. 9, 31). *Cel tare* etc.; această asemănare e mai originală ca la Mt. În *pace sînt*: proprietatea nu suferă nicio pagubă. *Imparte prăzile lui*: care le-a luat dela el (Mt. 12, 29). La v. 33 cf. 9, 50. Mt. 12, 30. Acest vers începe partea mai serioasă a cuvântării atacând pe vrăjmașii săi. *Cine nu este cu mine*: care nu e condus de spiritul lui Isus; *contra mea este*: se opune lui în urma spiritului conducător contrar (Rom. 8, 14). Mântuitorul spune care e soarta poporului israelitean pentru că nu primește spiritul descoperit de el.

24. Când duhul necurat iese dela om umblă prin locuri fără apă căutând odihnă, și neaflând zice: Întoarce-mă-voi în casa mea de unde am eșit. 25. Și venind o află măturată și înfrumșetată. 26. Atunci merge și ia alte șapte duhuri mai rele decât sine, și intrând locuiesc acolo, și vor fi cele de pe urmă ale omului aceluia mai rele decât cele dântăi. Legătura acestor cuvinte cu cele precedente se arată mai bine îmbinându-le cu Mt. 12, 43—45, unde s'aun grăit către farisei. Aceasta are loc și aci, căci v. 15 numise autorul pe *unul*.

27. Iar a fost când grăea el aceste o muiere din popor ridicând glas zise lui: Fericit este pântecul care te-a purtat și țîțele cari le-ai supt. 28. Iar el zise: Adevărat fericiți care aud cuvântul lui Dumnezeu și-l păzesc. *O muiere din popor* etc. arată că muierea grăește aceste cuvinte sub impresiunea minunii precedente (Acta 14, 11. 22, 22). *Zigaben*: Înălțând; *căci primise cuvintele lui foarte, cu glas înalt ferici pe muma care s'a învrednicit a naște atare fiu*. Acum se realizează 1, 48. *μενοῦντε* poate rectifica și întări cele precedente: *imo vero* (mai ales sau adevărat; Rom. 9, 20. 10, 18). Isus nu contrazice mărturisirii acestei muieri, ci întărește, dar

caută a o înălța la iubire mai înaltă: Muma mea, zice el, e fericită, dar nu pentru că m'a născut; fericirea ei poate avea fiecare ascultând și ținând cuvântul lui Dumnezeu.

29. Iar îmbulzindu-se popor mult începă a zice: Neamul acesta e neam viclean; cere semn, și nu se va da semn lui fără numai semnul lui Iona. 30. Că precum Iona a fost semn Ninivenilor, așa va fi și Fiul omului neamului acestuia. 31. O regină de miazăzi se va scula la judecată cu bărbații acestui neam și-l va osândi pe ei; că a venit dela marginile pământului să audă înțelepciunea lui Solomon, și iată aici mai mult decât Solomon. 32. Bărbații din Ninive se vor scula la judecată cu neamul acesta și-l vor osândi; că ei s'aun pocăit la predica lui Iona, și iată aici mai mult decât Iona. Mt. 12, 39—42. Acesta e răspunsul pentru cece cereau semne (v. 16). Îmbulzeala poporului dovedește că așteptau vrun semn dela el; el refuză. *Precum Iona*: cu soartea sa deosebită. *Fiul omului*: soartea acestuia va fi asemenea, prin înviere. Iona a fost semn Ninivenilor *căci în mod supranatural a eșit la trei zile din pân-tecele peștelui*; Isus încă e semn al generațiunii de atunci (ca Mesia) *căci în mod supranatural la trei zile a înviat din pân-tecele pământului (Zigaben)*. Mt. 12, 40. *O regină de miazăzi* cf. Mt. 12, 41. *Cu bărbații* accentuează și mai mult pilda condamnatoare a femeii. De observat este că exemplele de aci sunt puse la Mt. în șir întors; care este original nu se poate hotări.

33. Nimene aprinzând lumina o pune întru ascuns nici sub măsură, ci în sfeșnic, ca cece intră să vadă lumina. 34. Lumina trupului este ochiul tău. Când ochiul e sănătos, și tot trupul e luminos; iar de e viclean, atunci și trupul tău e întunecat. 35. Caută deci ca lumina cea întru tine să nu fie întunecată. 36. Dacă deci trupul tău întreg e luminat, neavând vro parte întunecată: luminat va fi tot ca când lumina te luminează cu raza, cf. Mt. 5, 15. 6, 22 sq. Unii exegeți cred că între aceste cuvinte și cele precedente nu este legătură.

Cea mai bună este a lui *Teoflact*: „Eū sūnt mai mult decât Solomon și Iona; iar spre a cunoaște aceasta nu se pune lumina sub măsură (cum faceți voi), ci în sfeșnic, adecă nu se împetreste inima față de adevăr, nu omul singur se orbește, ci folosește lumina naturală, care s'a dat fiecărui om de Dumnezeu“. În loc de *εἰς κρύπτην* scil. *χώραν* accentuează *Tischendorf* etc. *εἰς κρύπτην*: un loc ascuns, coridor (*ἡ κρύπτη* la *Athen.* 4. p. 205. A.; lat. *crypta*, *Suet.* *Calig.* 58. *Vitruv.* 6; 8. *Prudent.* *Hippol.* 154: *Mersa* *latebrosis* *crypta* *patet* *foveis*); dar atunci ar trebui să stee artic. ca la *μόδιον*. La v. 34 sq. cf. *Mt.* 6, 22 sq. Ochiul sănătos luminează corpul; iar când este bolnav întreg corpul este întunecat pentru noi. Cristos înțelege aceste cuvinte despre ochiul intern spiritual: cunoștința și voința cari-și pot însuși adevărul večnic și luminează pe omul întreg. Această lumină (adevărul) večnică s'a arătat în Cristos; toți se caute a nu-și închide ochiul intern înaintea ei, ci se-l curățească ca să nu se întunece de tot. *φῶς τὸ ἐν σοί*; *Zigaben*: *Rațiunea care e lumina sufletului* *tēū*. *μή* cu indic. (*ἐστίν*) exprimă temerea lui Isus că această întunecime auzitoril o aū (*Win.* p. 468. 2). V. 36. *οὖν* e deducere *e contrario*. Tautologia (afirmată de unii) între protază și apodoză¹⁾ dispăre după *Meyer* etc. dacă băgăm în seamă emfaza care se indică prin deosebita poziție a lui *ὄλον*. În protază are emfază *ὄλον* care se explică prin *μη ἔχον μέρος τι σκοτεινόν*; în apodoză o are *φωτεινόν* care se caracterizează prin *ὡς ὅταν . . . φωτίζη σε σῶμα ὄλον* nu se rapoartă la suflet, ci la corp=ființa omului, omul întreg.²⁾ Isus zice: Ochiul sănătos și limpede luminează întreg corpul, și acesta nu are pentru tine nicio parte întunecată, ba e așa limpede ca cum te-ar lumina o lumină cu razele sale.

¹⁾ Aceștia aū schimbă textul (aū șters *ὄλον*), interpunctia (*εἰ οὖν τὸ σῶμά σου ὄλον, φωτεινόν μη ἔχον τι μέρος, σκοτεινόν, ἔσται φωτεινόν ὄλον*), aū făcūt conjecturī (*ἔσται φωτεινόν τὸ ὄλον* sau *ὄλοόν*).

²⁾ *Zigaben* înțelege *σῶμα ὄλον* de suflet: „Din pildă cea după corp dă a înțelege de suflet. Dacă acesta (sufletul) întreg e luminat, neavând nicio parte întunecată prin patos (*πάθει*) . . . va fi luminat așa, ca când lumina te luminează cu raza sa.“

b) Cuvântările lui Isus către farisei și cărturari, 11, 37—54.

Mt. 23, 1 sq.).

Din v. 37. reesă că Mântuitorul continuă a arăta spiritul fariseilor. Invitarea la masă din partea fariseului nu era ispitire — nu se indegetează aceasta niciunde, ci ispitirea are loc abia v. 53. 54. Isus se pune la masă fără a se fi scaldat mai nainte (v. 38. cum făceau fariseii) și deșteptând neînțelegerea fariseilor condamnă procederea lor cu scopul de a le spune de dreptul ce nu voiseră să audă mai nainte. Fariseul îl invitase, când el învăța poporul, ca să-l întrerupă a-l demasca înaintea acestuia. Cuvântarea aceasta nu e identică cu Mt. 23. ce rezultă din deosebirea locului unde s'aun ținut, unele nuanțe și înșirarea lor (Mt. 23; 25. 23, 4. 6. 7. 29. 31. 34—36); de aceea trebuie să admitem că Isus a repetit unele învățături. În v. 39—44 se mustră curățirea legală fără observarea curățeniei interne, plățirea dării la templu cu pedanterie fără a avea iubirea lui Dumnezeu cea adevărată, căutarea onorilor externe și ascunderea morții sub aparența vieții; iar 45—54 se adresează Isus unui legist combatând tradițiile adăuse legii, restaurarea mormențurilor profetice — fiind numai semnul onorării externe — și intervertirea între datorințele din lege cu cunoștința lor.

37. Iar când grăea el l-a rugat un fariseu să prânzească la densusul; iar intrând așezut. 38. Iar fariseul s'a mirat că nu s'a spălat mai întâiu înainte de prânz. *δψιρᾶν*=prandere, e dejunul (*prandium*), nu mâncarea principală (*coena*). Teoflact: *Domnul cunoștea toată datina fariseilor, ci de aceea se și așază cu densusul la masă, că sânt vicleni și aveau trebuință de îndreptare. S'a mirat: Isus șezuse la masă. Nu s'a spălat etc.; nu se înțelege spălarea mânilor (Mc. 7, 2. Mt. 15, 2), ci=a lua bac. Lev. 15 prescrie să se spele întreg corpul celor necurați; Isus tocmai vindecase un îndrăcit — se necurățise.*

39. Iar Domnul zise către el: Acum voi fariseii curățiți cele din afară ale paharului și ale blidului, iar cele din lăuntru ale voastre sânt pline de răpire și răutate. 40. Nebunilor, aū nu cel ce a făcut cele din afară a făcut și cele din lăuntru?

41. Dar dați milostenie celece sunt în lăuntru, și iată toate sunt curate voue. cf. Mt. 23, 25 sq. *vōv* nu exprimă timpul ca contrast la ceva mai bun, ce se făcea în trecut, ci e conjunct. expletivă: Așa, așa departe ați ajuns! *Cele din lăuntru ale voastre* etc.; *vōv* se poate lega cu *răpire* și *rētate*: cele din lăuntru ale paharului și blidului sunt pline de răpirea și rētatea voastră; adecă voi ați răpit și câștigat cu nedreptul ce se află în pahar și blid (Mt. 23, 25). Mai bine însă: cele din lăuntru ale voastre nu consună cu cele din afară; vasele voastre sunt curate, iar voi sūnteți plini de necurătenie (Rom. 1, 29). Cele din afară exprimă internul omului, de aceea: *Nebunilor* etc. Dzeu a făcut toate lucrurile din afară și internul vostru; deci e absurd a curăți numai vasele etc. voastre, iar internul vostru a-l lăsa să fie plin de răpire și rētate. *Teofilact*, *Zigaben* rapoartă aceste două categorii la corp și spirit — ce nu permite însă *cele din afară ale paharului*. Alții iaū propoziția v. 40 ca afirmativă, iar *ποιῶν* = a face curat — care înțeles nu-l are verbul. V. 41. conține o poruncă a lui Isus în opunere cu mustrarea precedentă: *Dar dați etc. τὰ ἐνὸρτα*: celece se află în lăuntru, cuprinsul paharului; *Teofilact*, *Zigaben* înțeleg: *avecea ce o ai*. Toate se rapoartă la vasele cu cuprinsul său, deși are în vedere toate obiectele cari le spală ei. *Sunt curate voue*: nu vă mai necurățesc fiind curate. Isus zice deci că ei cu abnegațiune se facă faptele iubirii aproapelui, care le va curăți și cele din lăuntru ale lor. Virtutea elemoziniî se recomandă în T. V. (Prov. 16, 6. Eclez. 3, 30. 29, 12. Dan. 4, 24). V. 41 aū afirmat uniî că nu se potrivește în gura lui Isus la mâncare; el vatēmă așa urbanitatea și ospitalitatea, deci sūnt cuvintele aceste neistorice. Aceasta se poate zice însă numai dacă supunem pe Cristos acelorași mēsuri convenționale, cari există în societatea din zilele noastre, și dacă nu avem în vedere că fariseii nu puteau fi cruțați nicicând, pentrucă influența lor stricăcioasă asupra poporului era foarte mare, și trebueau combātuți la toate ocaziunile.

42. Dar vai voue fariseilor, că zeciuiți lizma, ruta și toate legumile, și treceti judecata și iubirea lui Dumnezeu; aceste se cădea să faceți și acelea să nu le lăsați. 43. Vai voue fariseilor,

că iubiți șederile dântăi în sinagoge și închinările în târguri. 44. Vai vouă, că sunteți ca mormânturile cari nu se văd, și oamenii care umblă deasupra lor nu le știu, cf. Mt. 23, 23. *ἀλλά* exprimă trecerea la un nou contrast. În loc de *mărar* Lc. pune *ruta* și *toate legumile* în loc de *cumin*: (Mc. 4, 32.) *Sub judecata* etc. înțelegem dreptatea și iubirea către aproapele, cerute de Dumnezeu; iar *zelois* e deosebirea între drept și nedrept, cum cere legea. *Treceți* = nu băgați în seamă; neglijeți (15, 29. LXX pentru *כרע* Ier. 34, 18. Iudit 11, 10). *Să cădea să faceți*: era necesar a face (fără *ăv*, Win. p. 265. 2). La. v. 43 cf. Mt. 23, 6 sq. Isus pedepsește vanitatea și mândria fariseilor. *Cari nu se văd* (*ἀόφρα*): lăuntru fariseilor e nevăzut, căci știu să-l ascundă în manifestarea sa; cum nici călătorii nu știu că umblă pe mormânturi.

45. Iar răspunzând unul din legiuitorii zise lui: Învătătorule, grăind acestea și pe noi ne ocărăști. 46. Iar el zise: Vai și vouă cărturarilor, căci însărcinați pe oameni cu sarcini cari nu se pot purta lesne, iar voi înșivă nici cu un deget al vostru nu atingeți de sarcini. Întrebătorul e fariseu, căci altcum nu putea să-l atingă cuvintele lui Isus. *Și pe noi* (starea învățătoarească între farisei) și *vouă* arată că cuvintele aceste sunt adresate altor persoane, nu ca cele precedente. Isus vorbește contra unor prescripte, iar legiștii văd în această ocară, deși nu e rabi în toată regulă. *ὀβριζέω* cu acuz. (II. 11, 695. Od. 20, 370). Isus îi răspunde: *Vai și vouă* etc. cf. Mt. 23, 4. *φορτίζω* cu acuz. duplu numai aici în T. N. (Win. p. 212. 4. a.): *De sarcini* nu e identic cu *sarcini cari nu se pot purta lesne*, căci nu se poate afirma că legiștii nu observă sarcinile impuse lor de ei înșis; cele dântăi sunt sarcinile puse de lege (Mt. 11, 30) și cari nimene nu le-ar putea suporta (Acta 15, 10), iar cele din urmă (*φορτία δσβρίσταντα*) sunt prescriptele scolastice.

47. Vai vouă, că zidiți mormânturile prorocilor, și părinții voștri i-au ucis pe ei. 48. Deci martori sunteți și vă invoiți la lucrurile părinților voștri, pentrucă aceia i-au ucis pe ei, iar voi zidiți. cf. Mt. 23, 29—31 care e mai precis. Mân-

tuitorul demonstrează că ei nu pot cinsti pe profeți, pentru că sunt cuprinși de aceleași fapte care le-au mustrat aceștia la părinții lor. Nimic nu le folosește că înfrumusețază mormintele aceloră; din contră pare că ei preamăresc faptele părinților, căci altcum nu le-ar renova ca să-și aducă aminte de ele. *Martori sântești*: zidind monumentele cari aduc aminte de uciderea prorocilor. *Iar voi zidiți* să rapoartă la mormintele prorocilor.

49. Pentru aceea și înțelepciunea lui Dumnezeu zice: Trimite-voi la ei proroci și apostoli, și ei vor ucide și vor goni dintrênșii, 50. ca să se ceară dela neamul acesta sângele tuturor prorocilor, ce s'a vărsat dela începutul lumii, 51. dela sângele lui Abel până la sângele lui Zaharia care a perit între altar și casă; da zic voue, să vă cere dela acest neam. *Pentru aceea* arată consonanța între văetele sale și planul dumnezeesc: voi declarați că ve învoiți la faptele părinților vostri care au ucis profeții, iar aceasta a știut înțelepciunea lui Dumnezeu, din care pricina a grăit etc. *Înțelepciunea lui Dumnezeu* se întârșează prin a zis ca una care a grăit în trecut; e ca 7, 35 înțelepciunea care a saltat înaintea lui Dumnezeu (Prov. 8, 30), voea lui Dumnezeu care totdeuna a aflat căile adevărate. *Trimite-voi* etc. cf. Mt. 23, 34, unde aceștia se declară ai lui Cristos, iar aci ai înțelepciunii lui Dumnezeu. Viitorul are în vedere timpul executării acestui plan dumnezeesc. La v. 50 cf. Mt. 23, 35 sq. *Ca să se ceară* etc., adecă să se răzbune. *Altar*: al jertfelor; era în curte înaintea sanctuarului, iar *casă* e însuș sanctuarul. *Sângele lui Abel* cf. Gen. 4, 8; *sângele lui Zaharia*, cf. Mt. *Da zic* etc. exprimă că ziua judecării vine fără îndoială.

52. Vai voue legiuitorilor, că ați luat cheia cunoștinții; înșivă n'ați intrat și ați oprit pe cei ce intrau (Mt. 23, 14). *Cunoștinții*: lui Mesia, Mântuitorului lumii, sau în genere a adevărului care avea să-l predice el oamenilor. Această cunoștință se închipuește ca edificiu, iar cheia o au legiștii. T. V. a dat putința de a cunoaște pe Mesia, dar ei și-au împetrit inima și nu voesc să-l primească, nici lasă pe alții s'o facă. *Ați luat*: învățând porun-

cile întemeiate pe tradiție au făcut pe oamenii să nu poată înțelege adevărul. D citește *ați ascuns* — glosă bună. *Cețce întrau*: voiaș să între.

53. Și eșind el de acolo începură cărturaril și fariseil a se încorda asupra lui foarte și-l sileaș să vorbească de multe, 54. pândindu-l să vèneze ceva din gura lui. Recepta citește v. 53. *Iar zicând el aceste cătră dênșil*, — dar NBCL au și eșind el de acolo, adecă din casa fariscului (v. 37). Raportul între cărturaril și legiști cf. Mt. 22, 35. *δεινῶς ἐπέχειν* = a aduce pe cineva în poziție grea, a se încorda asupra cuiva; după context: ca dușman; nu a se mânia, căci atunci cere adausul *χόλον* etc. (*Herod.* 1, 118. 6, 119. 8, 27). *ἀποστοματίζειν* = din gură, adecă a spune ceva deaostul, pe din afară (ei l-au agrăit despre multe momentan, fără pregătire, deaostul), apoi tranzitiv: a întreba pe cineva (*Suidas*: Să zice de învățator *ἀποστοματίζειν* când poruncește ca pruncul să spună ceva din gură); *Zigaben*: A cere răspunsuri improvizate și neprecugetate la întrebări cu vicleșug. Vulgata traduce: *Os ejus opprimere* — a citit *ἐπιστομίζειν*, ce se află și în unele Min. *περὶ πλειόνων*; *Zigaben*: Îl puneau cursă în multe întrebări. V. 54. citește Recepta: Pândindu-l și căutând să vèneze ceva din gura lui, ca să-l pîrască (și Vulg.), dar și căutând lipsesc NX, iar ca să-l pîrască în NBL. *Ἰηρεῖσαι* e metaforă.

c) *Isus ferește de fățarnicia și lăcomia fariseilor, 12, 1—21.*

(Mt. 10, 26—33).

1. Și între aceste adunându-se zeci de miș de popor că se călcaș unil pe alții, începu agrăi mai ântăiș cătră învățaceil săi: Păziți-vē de aluatul fariseilor, care e fățarnicie. 2. Că nimic nu e acoperit ce nu se va descoperi, și ascuns ce nu s'ar cunoaște. 3. Pentru aceea câte ați grăit în întunerec, la lumină se vor auzi, și ce ați grăit la ureche în case, se va vesti pe coperișe. 4. Iar zic vouē prietenilor mei, nu vē temeți de cețce ucid trupul și după aceea n'au mai mult ce face. 5. Dar vē voiș arēta

de cine se vă temeți: Temeți-vă de acela care după ucidere are putere să arunce în gheena. Da zic vouă, de acela se vă temeți. 6. Aă nu două vrabil se vënd cu doi ași? Și nici una din ele nu e uitată înaintea lui Dumnezeu. 7. Ci și perii capului vostru toți sânt numerați. Nu vă temeți: Voi sunteți cu mult mai buni decât vrabiile. 8. Iar zic vouă, oricare mă va mărturisi pe mine înaintea oamenilor, și Fiul omului îl va mărturisi pe el înaintea ângerilor lui Dumnezeu; 9. iar cine se va lăpêda de mine înaintea oamenilor lăpêdat va fi înaintea ângerilor lui Dumnezeu. 10. Și oricine va zice cuvânt împotriva Fiului omului, se va ierta lui; iar celui ce va huli contra Duhului sânt nu se va ierta. 11. Iar când vă vor duce pe voi în sinagoge și la autorități și stăpâniri nu aveți grijă cum să vă răspunde să vă zice; 12. căci Duhul sânt vă va învăța pe voi în acea oră ce se cade a zice. *Între aceste*: când Isus părăsise casa fariseului, iar fariseii îl întreabă (11, 53 sq.). *Zeci de mii*: e hiperbolă: foarte mult popor. *Se călcau*; *Teoflact*: *Fiecare se silea să ajungă cât mai aproape de el*. *Mai întâiu* se leagă la câtră învățării săi, și v. 13 sq. e contrast. *Aluatul* sânt învățăturile fariseilor, de cari vorbise până acuma. *Care e fățarnicie*: ființa acestor învățături e fățarnicie; iudeii numeauă aluat lucrurile necurate, stricăcioase. La v. 2. cf. Mt. 10, 26, iar legătura cu cele precedente este: Cu atât mai vartos voi trebuie să vă păziți de acest aluat pentru că în viitor veți trebui să pășiți ca învățători. *Pentru aceea*: pentru că toate cele ascunse se vor descoperi etc. *Ași graii*: în întunec de frica oamenilor. *La lumină*: public, cf. Mt. 10, 27. Isus arată că în viitor evangelia lui se va predica cu multă îndrăzneală, deși acum se ține numai în cercul mai restrins. V. 4. sq. descriu goanele ce le vor suferi pentru predica evangheliei; ei însă se nu se teamă, căci oamenii pot ucide numai trupul, nu și sufletul. Dumnezeu poartă grijă de ai săi (v. 6. 7); se arată apoi urmările pentru cece mărturisesc pe Domnul său se lăpêda de el (v. 8. 9), cf. Mt. 10, 29—33. *După aceea*: după ce v-au omorât; plur. (*ταῦτα*) exprimă că

această ucidere se manifestă deja în unele stadii pregătitoare. La v. 10 cf. Mt. 12, 31. 32 — deși legătura este diferită. *τὰς ἀρχάς* sînt autoritățile (*magistratus*), iar *ἐξουσίας* singularității potentați. Isus promite învătăcelor ajutorul dumnezeesc în mari nevoi (Mt. 10, 19 sq. Mc. 13, 11).

13. Iar zise către el unul din mulțime: Învătătorule, zi fratelui meu să împartă moștenirea cu mine. 14. Iar el zise lui: Omule, cine m'a pus pe mine judecător sau împărțitor peste voi? 15. Iar el zise către ei: Căutați și vă feriți de toată lăcomia, că viața cuiva nu este în prisosința averilor sale. 16. Iar grăi lor o pildă zicînd: Unul om bogat rodise țarina. 17. Și cugeta întru sine zicînd: Ce voi face, că nu am unde să adun roadele mele. 18. Și zise: Aceasta voi face: Stricavoiu granarele mele și mai mari le voi zidi, și voi aduna acolo toate roadele mele și bunurile mele, 19. și voi zice sufletului meu: Suflete, ai multe bunuri puse pe mulți ani; odihnește-te, mănîncă, bea, veselește-te. 20. Iar Dumnezeu zise lui: Nebune, în noaptea aceasta vor cere dela tine sufletul tîu; iar celege ai gătît, ale cui vor fi? 21. Așa celce adună comoară pentru sine și nu se îmbogățește în Dumnezeu. *Unul*: sigur nu e partizan al lui Isus. Din mulțime întreprinde unul vorba lui Isus căutînd să întrebuinteze autoritatea lui în favorul sîu; Isus însă nu-l împlinește dorința zicînd: *Cine m'a pus* etc. *Omule* exprimă displăcere pentru această întrebare. *Ambrozie*: *Celce a venit pe pămînt pentru bunuri cerești nu bagă în seamă pe cele pămîntești și refuză a fi judecător asupra averii acela care avea să judece vii și morți și să hotărască vecinica rîsplătire. Cătră ei*: popor. *ἐν τῷ περισσεύειν τῆν* e evraizm (21, 4), exprimă starea celor următoare (1, 18. Acta 3, 26. 8; 6), iar *averilor sale* izvorul lor. *Vieța*: traiul bun cf. v. 19. *Înțelesul*: Vieța omului nu e condiționată de prisosința averilor; nimene avînd averi își poate înmulți zilele. La parabolă cf. Ps. 49, 18. Sir. 11, 17 sq. Aci observăm gradățione în zugrăvirea ocupațiunii lumesti și egoista poftă de plăceri. *ἡ χώρα* = țarină (Xen. Cyr. 8, 4. 28. Hier. 10, 5). *Ce*

voii face? Starea bună nu-i aduce aminte că alții sînt în nevoie. *Strica-voii* etc. e pus în frunte; exprimă graba și forța cu care se face lucrul (Mt. 3, 12). *τὰ γεννηματα* = ce a crescut; iar *ὅσαθά μου* = în genere toate bunurile lui (Mt. 26, 29. Mc. 14, 25): toate se se adune la un loc. V. 19. descrie intuitiv pe omul pofitor de plăceri, care se crede sigur avînd bunătăți pentru traiu. *Sufletului meu* nu = mie, ci sufletului ca locul afectelor; aici = pofta de plăceri. Asindetonul: *odihnește-te, mînîncă* etc. exprimă agitarea acestui om: el se află bine în presimțirea plăcerilor. *Zise* nu e advertisement din partea lui Dumnezeu, *căci parabola născocēște aceste (Teofilacti)*. *ἄφρων* e nomin. în loc de vocat. *ἄφρων* (Win. p. 172. 2). Așa îl numește Dumnezeu pentru lucrarea sa neînțeleaptă; el se crede în siguranță deplină pentru viitor, deși în realitate nu este, căci în fiecare moment îl amenință o primejdie (1. Tes. 5, 3). *În această noapte*: acum îndată; cel bogat noaptea făcea planurile sale. *ἀπαιτοῦσιν* (sau simplu *αἰτοῦσιν*); plur. e impersonal (cf. 6, 38); subiectul nedeterminat în realitate e Dumnezeu (fie prin îngeri, dar nu prin hoți — ce nu permite v. 21). *Celece ai gătit* etc.; el cugetă cum va gusta din cele agonisite, iar acum trebuie să părăsească lumea gol, chiar nu va avea timp să dispună asupra averii prin testament. Alții vor avea folos! V. 21. e aplicarea parabolei. *Așa*: ca omului din parabolă să întîmplă în privința dispoziției sufletești și a sfîrșitului etc. *Adună comoară* etc.: fiind egoist adună numai pentru folosirea sa. *Nu se îmbogățește* etc.: nu are bunuri cari plac lui Dumnezeu. Adevărata avere e numai ce are valoare la Dumnezeu, virtutea manifestată în faptele iubirii (Mt. 5, 12. 6, 20).

d) *Isus admonează la încredere în Dumnezeu, 12, 22—34.*

(Mt. 6, 25—33. 19—21).

După ce învățase Isus că este absurd a-și agonisi averi (parabola precedentă grăită către popor) spune învățăcelilor, că celele cunoaște împărăția lui Dumnezeu de cel mai înalt bun nu se ocupă cu adunarea comorilor și nu grijește de cele lumești. 22. Și zise către învățăceii săi: Pentru aceea zic vouă, nu vă grijiți de suflet ce veți mânca,

nicl de trup ce veți îmbrăca. 23. Sufletul e mai mult decât hrana și trupul decât îmbrăcămintea. 24. Căutați la corbi, că nicl samănă nicl seceră, cari nu au câmară nicl magazii, și Dumnezeu îi hrănește pe ei; cu cât mai vârtos vă deosebiți voi de paseri. 25. Iar cine din voi grijindu-se poate să adaugă un cot statului său? 26. Dacă deci nu puteți nicl ce este mai mic, de ce grijiți de celelalte? 27. Căutați crinii, cum nu torc nicl țesă; iar zic voue, nicl Solomon în toată mărirea sa nu s'a îmbrăcat ca unul din aceștia. 28. Iar dacă Dumnezeu îmbracă așa în câmp iarba care astăzi este și mâne se aruncă în cuptor, cu cât mai vârtos pe voi, puțin credincioșilor. 29. Și voi se nu căutați ce veți mânca și ce veți bea, și nicl vă înălțați; 30. că toate aceste le caută păgânii lumii; iar Părintele vostru știe că vă trebuie aceste. 31. Ci căutați împărăția lui, și aceste se vor adauge voue. Iubirea de argint și comori se nasc mai ales din grija pentru traiul vieții; de aceea se adresează Mântuitorul iarăș învățăcelilor ferindu-i de aceste. *Pentru aceea* cf. Mt. 6, 25. *Corbi* (Ps. 147, 9. Iob 38, 41) e mai semnificativ ca *paserile* (Mt. 6, 26.), pentrucă aceștia intradevăr sunt lăsați în seama lor. *ei* = *ἐπι* (Win. p. 445. 2). *Ce este mai mic*: pentru trupul vostru. *De celelalte*: îmbrăcămintea, hrană și toate trebuințele omului la viațuire — fie că sunt necesare sau numai la aparență. V. 27. pare a fi textul corect care se află numai DH și Syr. Cur. (*nicl torc nicl țesă*) contra NABL. Recepta cari consună cu Mt. 6, 28. V. 28. citește unii după NBL *ἐν ἀγρῶ τὸν χόρτον ὄντα σήμερον*, iar Recepta *τὸν χόρτον ἐν τῷ ἀγρῷ σήμερον ὄντα* — conformare după Mt. — *ășadar ὄντα* nu se leagă cu *ἐν ἀγρῷ*, ci *ἀμφιέζει*. Verbul *îmbracă* scrie Recepta *ἀμφιέννυσι*, Lachmann *ἀμφιάζει*, Tischendorf *ἀμφιέζει*. Și *voi*: ca corbi și crinii pregătind contrastul la păgânii. *μετεωρίζεσθαι* = *ὑψηλοφρονεῖν* = *animo efferri* (Vulg. *nolite in sublime tolli*): a se încumeta, a nizuși spre lucruri înalte, adică a avea prea mari speranțe și dorinți; nu are în vedere mâncarea și beutura, ci se zice în genere. *Zigaben*: *Coborirea dela cele cerești la*

cele pământești. *Păgânii lumii* numai aici în T. N.; la rabiini ocure *אומות עולם*, cf. Mt. 6, 32 sq.

32. Nu te teme, turmă mică; că a binevoit Tatăl vostru să ve deie împărăție. 33. Vindeți averile voastre și dați milostenie, faceți-vă punți cari nu învechesc, comoară care nu scade în ceruri, unde furii nu se apropie nici molia nu o strică. 34. Că unde e comoara voastră, acolo va fi și inima voastră, cf. Mt. 6, 19 sq. *Nu te teme* nu se rapoartă la v. 4., ci respinge numai îngrijirea credinții puține. *Împărăție*: a lui Dumnezeu, care s'a arătat în Cristos; împărăția mesianică. *Învățăceii* nizuind să între în această împărăție se nu aibă frică, dar nici să nu se încreadă în sine. Deși puțin la număr, Dumnezeu însă din nemarginita sa grație i-a ales pentru împărăția sa, ei să urmeze păstorului ca să poată ajunge scopul. *A binevoit* cf. Rom. 15, 26. Col. 1, 19. Scopul e foarte înalt, de aceea să se lapede de toate averile și să deie milostenie pentru că fără griji să se ocupe numai cu chemarea lor. *Faceți-vă etc.*: dați averile voastre pământești altora și veți avea răsplătă neperitoare în cer. *βαλλάντια* este *continens pro contento*; iar *punți cari nu învechesc* se explică prin: *comoară care nu scade în cer*. *Învățăceii* vor urma acest sfat aducându-și aminte că inima e legată de comoară, cf. Mt. 6, 21.

e) *Învățăceii să fie treji și rezoluți, 12, 35—59.*

(Mt. 24, 43—51. 10, 34—36. 16, 2 sq. 5, 25 sq.).

35. Să fie încinse mijloacele voastre și făc-liile aprinse; 36. și voi asemenea oamenilor care așteaptă pe stăpânul lor, când se va întoarce dela nuntă, ca venind și bătând îndată să deschidă lui. 37. Fericite sunt slugile acelea, pe care venind stăpânul va afla priveghind; adevăr zic vouă că se va încinge și-I va pune să șadă la masă și pășind de o parte va sluji lor. 38. Și de va veni el în a doua veghie, sau în a treia și-I va afla așa, fericite sunt. *Să fie* începe o nouă cuvântare a lui Isus către învățăcei; face scurtă privire asupra timpului

până la a doua venire a sa spunându-le că totdeauna se fie gata a-l primi. *Și voi: fiți. Oamenilor: sclavilor, cum reesă din cele următoare. Mijloacele voastre, etc.:* orientali purtau haine largi; la orice lucru trebuiau încinse ca să nu-i împedece. *Făciile aprinse:* stăpânul vine noaptea; să-l arête calea. *Când se va întoarce etc.* cf. Mt. 25, 1, deși aci nu are în vedere un anumit ospet. Momentul când stăpânul se va întoarce dela ospet e necunoscut, de aceea slugile se veghizie timp îndelungat. În loc de *ἐλθόντος . . . ἀνοίξωσαν αὐτῷ* ar trebui să stee *ἐλθόντι . . . ἀνοίξωσαν*, dar genit. abs. ocură și la scriitorii profani în această întrebuintare (Win. p. 195. obs.). *Se va încinge:* ca slugă. *Pășind de o parte:* lângă fiecare. Isus arată că ceice vor fi credincioși (priveghind și așteptându-l) la a doua lui venire — care va fi fără veste — să vor răsplăti. Contrazicere cu 17, 7—9 nu este, pentrucă acolo este alt contrast. În straja 1. stăpânul e la ospet; a 2. și 3. se amintesc pentrucă atunci dorm oamenii; straja a 4. e omisă, căci Lc. întrebuintează împărțirea nopții în 3 străji cum o aveau Evreii.

39. Iar aceasta să știți, că de ar ști stăpânul casei în care oră vine furul, nu ar lăsa să-l sape casa. 40. Și voi fiți gata, că Fiul omului va veni în ora în care nu gândiți. *Stăpânul casei* e trecere la altă imagine; dela slugi la stăpân. Să accentuează și mai mult îndatorirea de a fi gata totdeauna de venirea Mesiei, cf. Mt. 24, 43 sq.

41. Iar Petru zise lui: Doamne, cătră noi zici pilda aceasta, sau cătră toți? 42. Și zise Domnul: Oare cine este econom credincios, înțelept, pe care stăpânul îl va pune peste slugile sale să le dee la vreme măsura de mâncare? 43. Fericită este sluga aceea, pe care venind domnul său o va afla făcând așa. 44. Adevăr zic voue că va pune pe el peste toată averea sa. 45. Iar de va zice sluga aceea intru inima sa: Zăbovește domnul meu a veni, și va începe să bată pe robii și roabe, a mânca și a bea și a se îmbeta; 46. veni-vă domnul slugii aceleia în ziua când nu-l așteaptă și în ora când nu știe, și-l va tăia pe

el în două, și partea lui o va pune cu cei necredincioși. *Iar Petru zise lui*; dovedește că acesta nu putea să-și închipuie că Mesia va veni a doua oară, cum nu credea nici că Cristos va pătimi (Mt. 16, 22). Din acest motiv crede el că cuvintele lui Isus nu se rapoartă la ei, învățaceii (πρός= are privire 19, 9. 20; 19), ci la ceilalți; iar parabola despre fur făcuse impresie adâncă asupra lui și a celorlalți învățacei (2. Petru 3, 10; 1. Tes. 5, 1. Apoc. 3, 3. 16, 15). *Oare cine este etc.* ca răspuns învață pe Petru și pe soții lui a dovedi că sunt buni economi și că parabola îi privește pe ei sau nu. οὐκονόμος scrie Lc. pentru că după v. 45. nu e vorba de παῖς sau δούλοι, ci de unul pus în fruntea lor. τῆς Θεραπείας=servitorime. ὁ δούλος ἐκεῖνος se accentuează numai unul dintre toți, care se va dovedi ca cel descris cu *oare cine etc.* V. 44. sq. urmează remunerația acestei slugi de va fi credincioasă, și pedeapsa la caz contrar, cf. Mt. 24, 45 sq. V. 45 e contrast: *Dacă aceea slugă*: pusă de stăpân ca econom, cf. Mt. 24, 48 sq. παῖς, παιδίον=נער, נערה=rob, roabă. *Cu cei necredincioși* se zice de servitor în înțeles moral.

47. *Iar aceea slugă care a știut voea stăpânului său și n'a gătit*, nici a făcut după voea lui se va bate mult; 48. *iar care n'a știut*, dar a făcut cele vrednice de bătae, se va bate puțin. *Iar dela fiecare cui s'a dat mult se va cere mult dela el, și cui s'a incredințat mult, mai mult se va cere dela el.* Sluga necredincioasă se pedepsește după gradul cunoștinții. ἐκεῖνος însemnează categoria, nu singuraticele persoane din v. 45. *Care a știut voea*: celce a auzit cuvântul lui Dumnezeu. *N'a gătit*; nu el însuși, dar n'a luat măsurile cuvincioase de așteptarea stăpânului. *La δαρήσεται πολλάς și ὀλίγας se suplinește πληγὰς* (Win, p. 214); *Zigaben: Să vor pedepsi aspru, pentru că știind au desprețuit.* *N'a știut*: voea stăpânului; neștiința însă e culpabilă, ce rezultă din pedeapsă; *Zigaben: Și aceasta se va bate pentru că putând cunoaște n'a cunoscut* (Teoflact etc.). *Cui s'a dat*: multe datorinți ca economului. *Să va cere mult*: să presteze ca lucru și credință. *S'a incredințat*: talent, daruri; *mai mult se va cere*: decât i-s'a incredințat; pelângă capital și interesele.

(Mt. 25, 15 sq.). *παντί δὲ ᾧ ἐδόθη . . . παρ' αὐτοῦ* e atracțiune în loc de *παρὰ παντός* etc. *παρέθεντο* și *αὐτήσουσιν* sînt impersonale, deși subiectul după context este *κύριος*; iar *αἰτεῖν* e construit cu acuz., cf. 11, 11. Mt. 7, 9.

49. Foc am venit să arunc pe pământ, și cât voesc de ar fi aprins! 50. Iar eu am să mă botez cu un botez, și cum mă strimtozez până când se va săvârși. 51. Socotiți că am venit să dau pace pe pământ? Nu, zic vouă, ci despărțire. 52. Căci de acum vor fi împărțiți cincii într-o casă, trei spre doi și doi spre trei. 53. Să va împărți tatăl împotriva fiului și fiul împotriva tatălui, nuna împotriva fetei și fata împotriva mamei sale, soacră împotriva nurei și noră împotriva soacrei. Legătura acestor cuvinte cu cele precedente este: v. 11. indicase Isus patimile și suferințele învățăcelilor pentru cauza lui; acum sulevează ideea de acolo și arată cum va fi pășirea lui în lumea păcatului. *Foc*¹⁾ închipuiește mișcarea și deosebirea internă efectuită prin Isus (3, 16. Mc. 9, 43 cf. Mt. 10, 34). *Am venit să arunc* etc. sînt strins legate și exprimă originea din cer. *τί=πόσον* cf. 7, 14., iar *εἰ=ὄτι*, nu ca după verbele cari exprimă mirare (Mc. 15, 44; 1. Io. 3, 13); *Teofilact*: *Κάτι γράβεστε ἀπρὶνδερὰ ἀκεστοῦ φόε*. Isus ar dori dacă deja ar fi început lupta binelui contra răului. Înainte de ce începe lupta aceasta trebuie el însuși să pătimească, de aceea: *Iar eu am să mă botez* etc. cf. Mc. 10, 38. *συνέχουαι* exprimă strimtorare internă și externă (4, 38. 8, 37, 45. 19, 43. Acta 7, 57 etc.); *Teofilact*: *Κάτ κουετ σὶ μὲ στρίμτορεζ πᾶνὰ κᾶνδ σὲ νὰ πλῖνι; κᾶτι μὶ-ε σετὲ δὺπᾶ μοαρτε*. Alții iaū ca expresiunea timidității omenestii la aducerea aminte de patimă cf. Io. 12, 27. *ἀλλ' ἢ* se bazează pe îmbinarea duor construcțiilor: *οὐδὲν ἄλλο — ἀλλά* și *οὐδὲν ἄλλο — ἢ* (Win. p. 412. obs. 1.); exprimă că Isus a venit numai să producă dezbinare în lume (Mt. 10, 34—36). *Despărțire*: expresiune abstractă în loc de concret (*sabie*) la Mt. *De acum*: se rapoartă la urmările pășirii lui.

¹⁾ Lupta a început cu pogorîrea Duhului sânt, întemeindu-se biserica; lumea s'a împărțit în două părți vrăjmașe.

54. Dar zice și mulțimii: Când vedeți nor ridicându-se dela apus, îndată ziceți că vine ploaie mare, și este așa; 55. și când suflă vântul de miazăzi, ziceți că va fi arșiță și este. 56. Fățarnicilor, fața pământului și a cerului știți ispiți, iar acest timp cum nu-l ispiți? Pășirea lui Isus cu învățătura și faptele lui au produs mișcare și ei totuș nu au venit la ideea că s'a apropiat timpul judecății. De aceea zice poporul: *Când vedeți* etc. *Dela apus*: de către mare. *Îndată*: voi aveți deplină siguranță. La *ὄραν νότον νέοντα* trebuie suplinit *ἰδῆτε*: dela obiectele cari se mișcă. Isus le spune că după semnele fizicale cunosc când vine ploaie (1. Reg. 18, 44), arșiță (Iob 37, 17); iar semnele spirituale cari se arată acum în lume nu le observă. *νότος* e vântul de sud ca cauza căldurilor nesuferite. Fățarnicii îi numește Isus pentru că cunoștința lor a semnelor o aplică numai la unele cazuri cari le convin (Mt. 16, 2 sq.). *Acest timp*: toate semnele lui (pășirea și predica lui Isus) arată că s'a apropiat împărăția mesianică.

57. Iar de ce nu judecați dela voi ce este drept? 58. Căci când mergi la judecătorie cu pîrișul tău, dă-ți silință pe cale să te scapi de el, ca să nu te tragă la judecător, și judecătorul te va da temnițerului, iar temnițerul te va arunca în temniță. 59. Zic ție, nu vei eși de acolo până nu vei plăti și leptonul cel mai de pe urmă, cf. Mt. 5, 25 sq. *Zigaben* zice în privința legăturii cu cele precedente: *Trece la altă cuvântare*. Legătura este: Isus zisese că auzitorii cunosc timpul din semne, de aceea să cunoască și acum că Mesia e aproape. Această cunoștință (*δοξιάζειν*) presupune judecare (*ζοῖναι*), adică a deosebi binele de rău, adevărul de falz; iar facultatea acestei deosebiri se află în om, anume în conștiință. Ei deci din sine se judece ce e drept și datorință, atunci vor putea să examineze timpurile de acum. Această judecare este acum foarte necesară pentru că sînt pe cale la judecată, adică e aproape deciziunea mesianică; de nu vor face aceasta judecătorul cel prea drept îi va pedepsi cu pedeapsă veșnică. *De ce nu judecați* etc.: în lăuntru lor au destulă cauză a afla cele drepte; numai să voească. V. 58. mo-

tivează cele precedente prin asemănare: conzult este a se împăca cu pirișul fiind pe cale și înainte de a ajunge la judecătorie; așa și cu Dumnezeu prin pocăință. *ως* e motivul: când. *Mergi*: ei se află deja pe cale; are deci emfază. *ἀντιδίκος* e creditorul cu pretenziune legală; Mesia. *δὸς ἰσχυρίων* e latinizm: *da operam*; *Teofilact*: *Dă interes* — dar Iudeii nu luau interese dela co-naționali (Mich. M. R. §. 154 sq.). Procedura judecătorească se infățișează cum era la Evrei: președintele judecătoriei (*ἀρχαῖος*) îl recunoaște vinovat îndatorându-l să plătească; iar când datorășul nu plătește, singuraticii judecători dispun (*κρίσις*) execuțiunea; care se face de servitorul tribunalului (*πράκτωρ*, *exactor*). În Atena se numea astfel cele încassa banii judecătorești și amendele. *Să te scapi de el*: plătindu-l său pe altă cale mulțumindu-l. *Leptonul cel de pe urmă*: din datorie. Fiecare deci va fi pedepsit după vină și dacă nu voește să intre în împărăția mesianică din lipsa examinării de sine.

f) *Galileenii uciși*, 13, 1—9.

Două întâmplări din Ierusalim îndeamnă pe Isus a grai în acelaș timp arătând a) că poporul israelitean e copt pentru judecată (v. 1—5); b) în parabola despre smochin asigură venirea judecării dacă nu se vor pocăi (v. 6—9).

1. Iar în aceeaș vreme venit-au unii spunându-i de Galileenii, al căror sânge Pilat l-a amestecat cu jertfele lor. 2. Și răspunzând zise lor: Vi se pare că Galileenii aceștia au fost mai mari păcătoși decât toți Galileenii, pentru că au pățit aceasta? 3. Nu, zic vouă, ci de nu vă veți pocăi, toți asemenea veți peri. 4. Sau cei optsprezece, peste care a căzut turnul în Siloam și i-a omorât, vi se pare că aceștia mai datori au fost decât toți oamenii care locuiau în Ierusalim? 5. Nu, zic vouă, ci de nu vă veți pocăi, toți așa veți peri. În aceeaș vreme: când Isus impunea rezoluție (12, 34). *Venit-au* . . . *spunându-i* indică nu numai că au venit să-l aducă veste, ci și că aceasta coincide cu conversația, iar cazul s'a întâmplat la Ierusalim. *Al căror sânge* etc.; descriere tragică: Pilat lasă să-l ucidă când aduceau jertfe. Numai evan-

gelistul istorisește această faptă, pe care *unii* o vestesc drept noutate. *Iosif Flavii* (Antiq. 18, 5) amintește un caz analog despre Samarineni, — care s'a întâmplat mai târziu. Din acest scriitor știm însă că Galileenii înclinau foarte la revoltă (Vit. §. 17) și că la sărbătorii făceau tumulte (Antiq. 17, 9. 3. 10, 2). V. 21 arată că cei ce au adus vestea făcuseră aceasta cu un scop anumit, adică că aceia pentru păcatele lor au fost omorâți. Isus le spune că ei toți sunt asemenea. *Tărâmul* e necunoscut mai aproape. *Aceștia*: din partea lor; contrast la alții. *Datori* are înțelesul lui *păcătoși*, ca Mt. 6, 12. Rom: 8, 12, nu Mt. 18, 24. Și a doua întâmplare nu e cunoscută de altundeva.

6. Iar grăi această pildă. Oare cine avea să dădă un smochin în viața sa, și a venit căutând rod în trăsura și n'a aflat. 7. Iar zise către vifer: Iată trei ani de când vin căutând rod în acest smochin și nu aflu; taie-l; pentru ce se strice pământul? 8. Iar el răspunzând zise: Doamne, lasă-l și în acest an, până-l voi săpa împrejur și voi pune gunoie. 9. doar va face rod în viitor; iar de nu, îl vei tăia în anul viitor. Cu această parabolă Isus confirmă admonarea la pocăință. *Grăi*: nu către *unii* din v. 1.; ci către *multime* (12, 54). *Trei ani*, adică *sunt*; stăpânul caută rod; de 3 ani ar trebui să rodească și nici acum nu face; dovadă că e sterp. *Strice pământul*: stoarce grăsimea pământului fără a o rebonifica. *Și acest an*: cel prezent, așadar al 4. an. *Până-l voi săpa* etc.: încă odată să se aplice toate mijloacele de cultivare. Așa e și cu Israil, în sinul căruia avea să lucreze Fiul lui Dumnezeu (Mt. 21, 37 sq.). *Doar va face rod* lipsește apodoza: bine. *εὖ τὸ μέλλον* scil. *ἔτος* fiind vorba de rod la culegerea smochinelor din anul viitor. *Iar de nu*; o schimbare a lui *ἐάν* cu *εἰ* (Win. p. 277 sq.).

Explicarea parabolii. Stăpânul viei e Dumnezeu; viața e pământul, iar smochinul sunt Iudeii; viferul e Isus. Cel 3 ani însemnează timpurile când Dumnezeu a cercetat acest popor: al patriarhilor, legii, Isus (*Ambrozie*,¹⁾ *Augustin*, *Teofilact*);

¹⁾ Venit ad Abraham, venit ad Moysen, venit ad Mariam. *Grigorie*: ante legem, sub lege, sub gratia.

al legii, profetilor, evangheliei (*Augustin, Teoflact, Beda*); al judecătorilor, regilor, arhierilor (*Zigaben etc.*). Înțelesul general este că Dumnezeu a provocat adese pe poporul ales la pocăință; în urmă prin Fiul său (1. Cor. 10, 4; 1. Petru 1, 11).

g) *Isus vindecă o femeie Sâmbăta, 13, 10—17.*

10. Și era învățând întruna din sinagoge Sâmbăta. 11. Și iată o femeie având duhul neputinții optsprezece ani, și era gârbovă și nu se putea să se ridice în sus nici decum. 12. Iar văzând-o Isus a chemat-o și zise ei: Femeie, slobodă ești de neputința ta, 13. și a pus mâinile pe ea, și îndată s'a ridicat drept, și mărea pe Dumnezeu. 14. Iar răspunzând mai marele sinagogii, mâniindu-se că o vindecase Isus Sâmbăta, zise mulțimii că șese zile sunt în cari se cuvine a lucra; în aceste deci venind vindecați-vă și nu în ziua Sâmbetei. 15. Iar Domnul răspunse lui și zise: Fățarnicilor, fiecare din voi Sâmbăta a nu dezleagă boul său sau azinul dela iesle și-l duce de-l adapă? 16. Iar pe aceasta, fică a lui Avram fiind, pe care o legase satana de optsprezece ani, nu se cădea a o dezlega de legătura ei în ziua Sâmbetei? 17. Și zicând el aceste toți protivnicii lui s'a rășinat, și tot poporul se bucura de toate lucrurile lui mărețe cari se făceau de dânsul. Pe cale către Ierusalim sevrșește Isus această vindecare. *Duhul neputinții* după v. 16. e demon care slăbise mușchii femeii că nu se putea îndrepta, ci umbla tot gârbovă. *eis tò partēlēs* = *παντελώς*; se leagă cu *ἀνακύναι*. Perf. *ἀποτέλνσαι* exprimă că o stare nouă va avea loc cât mai curând. Dușmanii lui Isus — al căror reprezentant e mai marele sinagogii — ascund atacurile sub legalitate (Deut. 5, 13); nu cutează a ataca pe Isus deadreptul, ci pe popor: acesta a cerut vindecare dela Isus. El le răspunde în genere: *Fățarnicilor etc. Zigaben: Fățarnicii nuni pe eei lângă mai marele sinagogii, ca pe unii care sfărăcau a cinsti legea Sâmbetei, deși își răzbunau invidia. Recepta citește sing. fățarnice — corectură pentru lui (αὐτῷ)*

precedent. Plur. înseamnă clasa întreagă a oamenilor care îl dușmăneau, la care se numără și mai marele sinagogii. Isus le arată că aparțin celor din 12, 54. 56. care cunosc semnele timpurilor, nu lasă vitele lor să moară de sete, dar mișcarea spirituală de acum nu o bagă în seamă. După Talmud era iertat a adăpa vitele în zi de Sâmbătă (Tract. Erubh. f. 20, 2). Deducerea din v. 16. este a *minoru ad majus*: voi tratați așa cu vitele voastre Sâmbăta, cu atât mai vârtos trebuia să tratez eu cu muierea aceasta, care e urmașa lui Avram (decî în sinul poporului ales), și trebuia să o dezleg de legăturile satanei, în care o ținuse 18 ani. *Nu se cădea* etc. exprimă ce trebuie să facă el: datorința. Răspunsul lui Isus rușinează pe contrari, iar poporul se bucură etc. *ἔνδοξα* (נפלאות) Ex. 34, 10. Ios. 3, 5) sînt faptele mărețe ale lui Isus cari se întîmplă neconținut, cum arată part. prez. *γινόμεναι*.

h) *Parabola despre muștar și aluat 13, 18—21.*

(Mt. 13, 31—33. Mc. 4, 30—32).

18. Zise deci: Cui este asemenea împărăția lui Dumnezeu, și cu ce o voi asemăna pe ea? 19. Asemene este grăunțului de muștar, pe care luându-l omul l-a aruncat în grădina sa, și a crescut și s'a făcut copac, și paserile cerului s'a sălășluit în ramurile lui. 20. Și iarăși zise: Cu ce voi asemăna împărăția lui Dumnezeu? 21. Asemene este aluatului, care luându-l muierea l-a ascuns în trei măsuri de făină, până când s'a dospit toată. Aceste parabole sînt strîns legate cu întîmplările nemijlocit precedente, de aceea se și introduc ca deducere: *Zise deci* etc. Reprezentantii teocrației sînt dușmanii lui Isus, iar poporul nepreocupat îl recunoaște faptele și se adaugă tot mai mult la împărăția lui. Explicarea singuraticelor părți cf. Mt. Mc.

§. 92. Continuare: cuvîntări și ziceri, 13, 22—14, 35.

a) *Întrarea în Impărăția mesianică, 13, 22—30.*

Unii exegeți identifică călătoria aceasta la Ierusalim cu 9, 51 — continuarea aceleia; alții cred că e identică cu Io.

11, 1 sq. când Isus ajunge numai la Betania. V. 24—27 se arată greutatea care împiedică unii voind să intre în împărăția lui Dumnezeu; iar v. 28—30 se spune numărul cel mare al membrilor acestei împărății, care vin din toate părțile.

22. Și umbla Isus prin orașe și sate învățând și făcând cale la Ierusalim. 23. Iar zise oarecine către el: Doamne, au puțini sunt care se mântuesc? Iar el zise lor: 24. Nevoiți-vă a intra pe ușa cea îngustă, că mulți, zic vouă, caută să intre și nu pot. 25. De când se va fi sculat stăpânul casei și va fi închis ușa, și veți începe asta afară și a bate la ușă zicând: Doamne deschide nouă, și răspunzând va zice vouă: Nu vă știu de unde sunteți. 26. Atunci veți începe a zice: Am mâncat înaintea ta și am beut, și în ulițele noastre ai învățat. 27. Și va zice: Zic vouă, nu vă știu pe voi de unde sunteți. Duceți-vă dela mine toți lucrătorii nedreptății. 28. Acolo va fi plângere și scârșnirea dinților, când veți vedea pe Avram și pe Isac și pe Iacob și pe toți profeții în împărăția lui Dumnezeu, iar pe voi scoși afară. 29. Și vor veni dela răsărit și dela apus și dela miazănoapte și dela miazăzi, și vor ședea în împărăția lui Dumnezeu. 30. Și iată sunt cei de pe urmă care vor fi întâi, și sunt întâi care vor fi cei din urmă. *διεπορεύετο*—a umbla prin țară, și fără adausul *διὰ τῆς χώρας*. Prin orașe și sate se leagă cu învățând. Oarecine; cu anevoe unul din partizanii lui Isus, pentru că el se îndreptează către mulțime; iar admitând că este un învățăcel, apoi s'a putut vedea îndemnat să întrebe pentru cerințele grele cari le pretinde Isus dela ai săi. *Se mântuesc*: în împărăția mesianică când aceasta se va realiza (2. Tim. 4, 18. Rom. 5, 9; 2. Tes. 2, 10). Construcția este: după *ισχύσομαι* vine punct; *ἀφ' οὗ*... *πόθεν ἵστέ* sunt protază, iar *τότε ἄρξῃσθε* etc. apodoză. Lachmann pune coma după *ισχύσομαι* — dar persoana 2. *ἄρξῃσθε* nu convine cu persoana a 3. *ισχύσομαι*. *Nevoiți-vă*: dați-vă toată silința (1. Cor. 9, 25; 1. Tim. 6, 12; 2. Tim. 4, 7). *Ușa cea îngustă* (Mt. 7, 13): împărăția lui Dumnezeu se înfățișează ca o casă în care se poate intra numai pe o ușă strîmtă,

care la timp anumit se închide. Isus spune deci că toți se caute a intra pe poarta această strîmtă în împărăția sa, căci unii vor voi s'o facă, dar va fi prea târziu; nu vor putea să intre nici aceia care mai înainte erau foarte aproape de stăpânul casei — după ce odată ușa s'a închis. *Zigaben*: Căci înfățișează pe un stăpân de casă șezînd și primind pe prietenii săi; apoi se scoală și încue ușa casei sale și nu mai lasă pe alții să intre. Că mulți etc. începe propoziția nouă care încheie cu *va fi închis ușa*; apoi urmează 2 propoziții paralele: *Și veți începe . . . și răspunzînd va zice* etc. (25—27). *Stăpânul casei*: Isus, după v. 26. *Bate la ușa*. cf. Mt. 25, 11. *De unde sînteți*: voi nu aparțineți familiei mele. Timpul potrivit la pocăință nu trebuie pierdut, căci după acesta și ceilalți au stătut cu Isus în legătură externă (au mîncat și beut cu el) nu pot intra în împărăția lui Dumnezeu. *Avram, Isac* etc. Mt. 8, 11. 12. *Dela răsărit, apus* etc. arată lățirea creștinismului. Durerea lor va fi foarte mare, pentru că vor vedea în împărăția lui Dumnezeu pe părinții lor, pe profeți, chiar pe păgânii din toate părțile. *Vor ședea*: înfățișează această împărăție ca ospet (Mt. 8, 11). *Scoși afară* se potrivește la imagine, deși ei nu fuseseră lăsați în lăuntru; ei aparțin casei, adică teocrației T. V., și aveau parte cu patriarhii și profeții, dar acum sînt reprobați și alungați. *Și iată* etc. introduce o nouă aparițiune cf. Mt. 20, 16. *Cei întâi*: sînt Iudeii care au fost chemați mai înainte; *cei din urmă*: sînt păgânii. Aceștia vor schimba rolurile cu privire la împărăția lui Dumnezeu; păgânii vor intra, iudeii nu; cf. Rom. 9, 30 sq. 11, 12. 17. sq.

b) Pîndirea lui Irod, 19, 31—35.

Cele istorisite aci (numai la Lc.) s'au întîmplat în provincia lui Irod Antipa, în Galileea ori Perea. V. 31—33 in-deamnă fariseii pe Isus să fugă de acolo, pentru că Irod caută a-l ucide, iar v. 34. 35 se împărtășesc cuvintele rostite despre Ierusalim, care e împetrit și va fi alungat din împărăția lui (Mt. 23, 37. 39).

31. În aceeaș oră venit-au la Isus unii farisei zicînd lui: Ești și mergi de aici, că Irod vrea să te omoară. 32. Și zise lor: Mergînd spuneți vul-

pii acesteia: Iată scot draei și vindec astăzi și mâne, și a treia zi mă voi săvârși. 33. Cătrebue eă să călătorească azi și mâne și ziua următoare, că nu este cu puțință să piară proroc afară de Ierusalim. *Teoflact, Zigaben* etc. cred că fariseii nascocesc aceste ca să depărteze pe Isus de acolo, pentru că vaza lui creștea prea mult la popor. Dar din răspunsul următor al Domnului rezultă mai mult că fariseii au fost trimiși de Irod să-l provoace a se duce din ținuturile lui, pentru că face minuni și se temea de tumulte (9, 7. 9). *Irod* e care a lăsat să fie ucis Botezătorul (9, 7 sq.). *Vulpii acesteia*; se numește Irod pentru că se folosește de farisei ca mijlocitori, care încă voeau să vadă depărtat pe Isus de acolo (*ἀλώρη* ca proverb *Pinđ. Pyth.* 2, 141. *Plat. Pol.* 2. p. 365): *Scot draei* etc.; Isus amintește minunile sale, pentru că aceste neliniștesc mai mult pe Irod (9, 9). *τελειοῦμαι* e pasiv și se înțelege moartea Domnului; iar prez. exprimă viit. sigur. *Mă voi săvârși* (Vulg. *consummor*); moartea și săvârșirea lui atârnă de planul dzeesc. Dușmanii n'au putut înțelege aceste cuvinte, iar noi le cunoaștem din istorie. *Azi și mâne* (=timp scurt, Os. 6, 3) — zice Isus — voi să lucră încă pentru mântuirea omenirii fără a purta grijă de cursele lui Irod; iar a 3. zi (ziua hotărâtă de Dzeu, nu de Irod) voi să muri și atunci mă voi săvârși. *πλήν* =ci, altcum. *τῆ ἐξουσίῃ* scil. *ἡμέρα* = *τῆ τρίτῃ*. *οὐκ ἐνδέχεται* = non admittitur, non convenit; nu se poate; e iperbolă și exprimă în ironie ca necesitate ceea ce s'a întâmplat adese. Nu toți profesii au perit în Ierusalim, nici chiar Botezătorul. Isus le răspunde că el va părăsi acest ținut, dar nu pentru cele spuse de Irod, și va călători la Ierusalim, unde va muri, căci acest oraș, nu Galileea ori Perea, a monopolizat uciderea profetilor¹⁾.

34. Ierusalime, Ierusalime, care ucide pe proroci și aruncă cu pietri pe cei trimiși la el, de câte ori voit-am să adun pe fiii tăi cum adună găina puil sub aripi, și n'ai voit. 35. Iată se va lăsa vouă casa voastră. Zic vouă că nu mă veți

¹⁾ Exegeții care iaă v. 32 *σήμερον, αὔριον* și *τῆ τρίτῃ* în înțeles literal zic: „Încă 3 zile mi-am propus să lucră în Galileea și în aceasta nimeni nu mă împedecă. Totuș în aceste 3 zile trebuie să mă depărtez din Galileea, pentru că trebuie să mor în Ierusalim, nu în Galileea“ (Meyer).

mai vede a până va veni când veți zice: Bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului. În aceste 2 versuri se exprimă compătimire adânc simțită. Aducându-și aminte Domnul de moartea sa rostește vaete contra Ierusalimului. Mt. 23, 37 sq. aflăm aceleași cuvinte, dar în altă legătură; probabil este că s'aŭ rostit de 2 ori. τὰ νοσσία la Mt. se înlocuește cu τῆν . . . νοσσίαν: cuibul, adică puil. Recepta citește ἔρημος după ὁ οἶκος υἱῶν — lipsește în mai multe mărturii și este adaus exigetic: ἕως ἡς ἐν (Rec. ἡς ἐν) ὅτε εἰπητε etc.: până va veni timpul când veți fi fiz. Bine este cuvântat etc. cf. Ps. 118, 25. Cu aceste cuvinte se primeau pelerini care mergeau la Ierusalim; totodată se face aci aluziune la Mesia, de aceea Isus e întimpinat cu ele (Mt. 21, 9). Zic vouă etc. se rapoartă la intrarea solenă a lui Isus în Ierusalim (altcum la Mt.) și exprimă că el are intențiunea a vizita acest oraș de paștile viitoare (v. 22, 9, 51. Wieseler, op. c. p. 322). Teofilact etc. rapoartă aceste cuvinte la paruzie — ca Mt. 23, 39. și cursul ideilor este: „Ajutorul dumnezeesc se depărtează de cetatea voastră, și în această părăsi-re nu vin la voi ca sprijinator; — voi nu mă veți vedea înainte de ce nu voi veni să întemeiez împărăția mea și să primesc dela voi omagii ca Mesia“ (Meyer).

c) Isus vorbește la ospetul unui fariseu, 14, 1—24.

Când și unde a pronunțat Isus cele următoare nu se poate spune. Cuprinsul cuvântării arată cum Isus accentuează că împărăția lui Dumnezeu este opul grației și al milei; orice pretenziune bazată pe lege nu are valoare. Întregul tratează a) sântirea sabatului (v. 2—6); β) mesenii ambițioși (v. 7—11); γ) gazda egoistă (v. 12—14); δ) asemănarea ospetului (v. 15—24).

1. Și a fost când a venit în casa unuia din boerii fariseilor să mănânce pâine într-o Sâmbătă, și aceia erau pândindu-l pe el. 2. Și iată un om oarecare cuprins de boala de apă era înaintea lui. 3. Și răspunzând Isus zise către legiuitori și farisei grăind: Cuvine-se a vindeca Sâmbăta ori nu? Iar ei tăcură. 4. Și apucându-l-l-a vinde-

ocat și îl-a slobozit. 5. Și răspunzând lor zise: Al cărui fiu său bou va cădea în fântână, și nu îndată îl va scoate afară în ziua Sâmbetei? 6. Și nu putură răspunde lui la aceste. *Boerii fariseilor* sunt căpeteniile acestora, care înființaseră școli (ca Hillel, Șammai, Gamaliel etc.); un atare invită pe Isus la masă. *Sâmbătă*: când dădeau mese mari (Neem. 8, 10). *Să mănânce pâine*: cf. Mt. 15, 2. *Și accia*: fariseii. *Pândindu-l pe el*: ca să afle ceva spre a-l învinovăți. *Și iată* exprimă ceva neașteptat; acest om cere să-l vindece, deși nu cu graiul viu. *Zigaben*: *Era stând și necutezând a cere să-l vindece pentru că era ziua Sâmbetei și de frica fariseilor; el se arată numai, că văzându-l să i-se facă milă de el și să-l vindece de boala de apă*. Probabil este însă că fariseii anume aduseseră pe acest bolnav ca să se ispitească pe Isus. *Și răspunzând Isus* (Mt. 11, 25): când văzu pe cel bolnav. Răspunzând fariseii întrebarea lui Isus afirmativ ar fi admis minunea, iar răspunsul negativ ar fi tradat lipsa de iubire a aproapei. *Apucându-l*: de mână; iar *αὐτόν* se leagă cu *ἰάσσο*. Recepta citește *ὄρος*; NKLX Itala, Vulg., iar cele mai multe Msse au *viós*; și în cazul acesta înțelesul este: a vindeca este fapta unui ajutor în cazuri de nevoie — cum e la fiu său bou care cade în groapă: deci iertat Sâmbăta; sau: ajutorul cel dăm lucrurilor și persoanelor ce aparțin nouă trebuie dat și altora.

7. Și zise pildă către cei chemați, luând aminte cum aleseseră locurile cele dântăi, zicând lor: 8. Când vei fi chemat de cineva la nuntă, nu ședeai în locul cel dântăi, ca nu cumva să fie chemat de el altul mai cinstit decât tine; 9. și venind cel ce te-a chemat pe tine și pe el va zice ție: Dă locul acestuia, și atunci cu rușine vei începe a ține locul cel mai de pe urmă. 10. Ci când vei fi chemat, mergând șezi la locul cel mai din urmă, ca venind cel ce te-a chemat să-ți zică: Prietene, mută-te mai sus; atunci va fi ție cinste înaintea tuturor care șed cu tine la masă. 11. Că tot cel ce se înalță pe sine smeri-se-va, și cel ce

1500) Mill etc. cred că textul primitiv a fost *ὄρι*, din care s-a format *ὄρος* ori *viós*. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20.

se smerește pe sine înălța-să-vă. παραβολή=למשל, nu asemănare, ci zicere (Prov. 1, 1. 6, 10.). ἐπέγων scil. τὸν νοῦν, *animum advertens*. Isus observase ce făcuseră soții de masă, de aceea se vede indemnăt a spune această zicere. εἰς γάμους: la nuntă, nu ospet în genere. *Pe tine și pe el*: cel agrăit și altă persoană ca obiect la *chiamat* (καλέσας). *Va zice fie*; viit. nu depinde dela μήποτε. *Și atunci cu rușine etc.* accentuează indeosebi momentul rușinării ce urmează după alegerea locului dântăiū. *Locul cel mai din urmă* (v. 9.): pentru că celelalte toate sūnt ocupate. ἄρξῃ exprimă momentul când începe rușinarea cu ocuparea acestui loc. ἵνα (v. 10) corespunde lui μήποτε v. 8 și exprimă scopul la ἀνάπεσε εἰς τὸν ἔσχατον τόπον. ἐρεῖ viit. indic. după ἵνα (Win. p. 271). *Mută-te mai sus*: cătră mine, pentru că stăpânul casei șede în capul mesei. V. 10' exprimă deci smerenia inimii arătată în faptă în opunere cu cel de mai înainte, care ocupă apoi locul cel din urmă. La v. 11. cf. Mt. 23, 12 (Prov. 29, 23. Iob 22, 29. Ezech. 17, 24. Iac. 4, 6; 1. Petru 5, 5).

12. Iar zicea și celuice îl chiamase pe el: Când faci prânz sau cină, nu chiama prietenii nici frații tēi nici rudele tale nici vecinii bogați, ca nu cândva se te chime și ei pe tine și se fie ție rēsplătire. 13. Ci când faci ospet, chiamă pe săraci, neputincioși, schiopi, orbi, 14. și fericit vei fi, că nu au ce-ți întoarce; dar se va rēsplăti ție la învierea dreptilor. ἄριστον e *dejunul*, δεῖπνον = *coena*, mănecarea principală și se ținea de cătră seară. φωνεῖν τινα = a chiama la sine (Mt. 20, 32. 27, 47. Mc. 9, 35); = a invita. Mântuitorul nu oprește absolut a invita pe prietenii etc, ci numai accentuează ospitalitatea cătră cei săraci etc. care nu pot rēsplăti pentru invitare. *Bogați* aparține numai la *vecinii*. *Sē te chime* (ἀντικαλέσωσιν); Xen. Symp. 1, 15: Nici ca rēsplătire nu mă chiamă cineva, pentru că toți știū că în genere nu poate intra ospet în casa mea. *Și ei are în vedere pe toți care i-a invitat*. ἀναλήρους (dela πηρός stă în legătură cu πρόσγειν) = *ciung, olog*. La v. 14. zice Crizostom: *Dacă înviși pe un sărac duloasă îți este Dumnezeu; și cu cât mai mic este fratele, cu atât mai sigur este că întrēnsul vine la tine Cristos și te vizitează. La învierea dreptilor, adecă cu*

ceialaltii drepti care vor invia cu mărire. Unii exegeți zic că există 2 feluri de înviere: a dreptilor și păcătoșilor; și la această învățatură se rapoartă cuvintele Mântuitorului (Mt. 24, 31. Acta 24, 15. Io. 5, 28 sq.; 1. Cor. 15, 23; 1. Tes. 4, 16 cf. Apoc. 20, 5 sq. 21, 1 sq.).

15. Iar auzind aceste unul din ceice ședeau împreună la masă zise lui: Fericit care va mânca pâine în împărăția lui Dumnezeu. 16. Iar el zise lui: Un om oarecare făcuse cină mare, și a chemat pe mulți, 17. și a trimis sluga sa la oracinei să zică celor chemați: Veniți că toate sunt gata. 18. Și începură dela unul toți a se scuza. Antaiul zise lui: Tarină am cumpărat, și trebuie să mă duc să o văd; rogu-te scuza-mă. 19. Și altul zise: Am cumpărat cinci părechii de boi, și mă duc să-i ispitesc, rogu-te să mă ierți. 20. Și altul zise: Muiere am luat, și pentru aceasta nu pot veni. 21. Și întorcându-se sluga a spus domnului seū aceste. Atunci mâniindu-se stăpânul casei zise slugii sale: Eși îndată la căile și ulițele cetății, și pe săracii și ciungii și orbi și schiopii adu-i aici. 22. Și zise sluga: Domnule, s'a făcut cum ai poruncit, și mai este loc încă. 23. Și zise domnul către slugă: Eși la drumuri și la garduri și silește-i să între, ca să se umple casa mea; 24. că zic voue că nici unul din acei bărbați chemați nu va gusta cina mea. Cuvintele despre înviere îndeamnă pe unul din mesenii a cugeta la bucuriile împărăției mesianice — reprezentată ca un ospet. Isus răspunde în parabolă, dar arată că mai marii poporului vor fi eschiși dela ea. Parabola de aci nu e identică cu Mt. 22, 1 sq., deși samենă foarte mult. Datina de a invita de repetite ori, fiind masa gata, există și acum în orient. *A chemat*; Dumnezeu demult a invitat pe toți israelitenii la împărăția sa. *Toate sunt gata* exprimă că nu se așteptau să fie aceasta așa curând; ἤδη are emfază. *Începură*: mai nainte primiseră invitarea, iar acum toți se lapedă; ἀπό μιᾶς e adverbial și trebuie să suplînim ψυχῆς sau ἑσθῆς (Win. p. 549 obs. 3.)=*unanim.* παραισθησαί=eu rugăminte a refuza, a se scuza. Nu fără impor-

tanță sunt motivele scuzelor: întâiul simțeste părere de rău că nu poate împlini promisiunea; al 2. se află deja pe cale, dar nu spune că e silit a nu putea să-și țină cuvântul; al 3. nu are nici un motiv de scuză, el răspunde brusc: nu pot merge. *Îndată*: deoarece cina e gata, timpul e înaintat. *Căile și ulițele cetății* sunt stradele largi și înguste. După mai marii poporului, care n'au primit invitarea, se cheamă săracii, vameșii și păcătoșii. *S'a făcut cum ai poruncit* are în vedere porunca din v. 21. *La drumuri*: afară de cetate; *garduri* sunt numai întregire la *drumuri*: unde se așază drumeții, cerșitorii etc. Israilitenii nu au voit să vină, acum se cheamă păgânii a lua parte la împărăția mesianică. *дръзавоу*: cu rugăminte se-î îndemne să între. *Voué* pare a se raporta la meseni (v. 15), nu la slugi; *Zigabèn*: Pentru aceea s'a grăit parabola. *Dine acei bărbați*: din cei invitați; așa asigură stăpânul casei (nu Isus — căci el n'apare aici ca serv) că ospetul lui totuș se va ține. *Urmarea după Cristos*, 14, 25—35, arată că din perioada călătoriilor lui Isus prin țară. Lc: mai amintește o cuvântare rostită către popor. Datorința celui ce voește să meargă după dânsul este a părăsi toate lucrurile pământești: Omul se delătorește precum face cel ce voește a zidi (v. 28, 30) și regele care încheie pace pentru că vede că nu poate învinge pe dușmanul său (v. 31, 32). Gnoma despre sare (Mt. 5, 13; Mc. 9, 50) arată și mai mult necesitatea de a urî lumea (v. 34, 35). *25*: Iar mergea cu dânsul popor mult, și întorcându-se zise lor: 26. De vine cineva la mine și nu urăște pe tatăl său și muma și muierea și fiii și frații și surorile, încă și sufletul său, nu poate fi învățacul meu. 27. Cel ce nu poartă crucea sa și nu vine după mine, nu poate fi învățacul meu. *Mergea cu dânsul* arată situația când Isus rostește aceste cuvinte; nu că Isus era pe cale la Ierusalim. *De vine cineva* etc. arată ce făcea poporul urmându-l, dar această alipire e nesuficientă spre a fi părtaș la împărăția mesianică. *Urăște* (Mt. 6, 24, 10, 37) are înțelesul învățacul

meu, trebuie să se poată lăpăda, chiar și de cele mai intime legături, când aceste îi sunt pedecă la împlinirea datorințelor (Mt. 5, 43. 24, 9. Lc. 19, 14. Io. 3, 20. 7, 7. 15, 8). *Încă și* (*ἔτι δὲ καὶ*) adaugă un moment, pe care omul din iubire către sine voeste să-l păstreze. V. 27, exprimă că învățăcelul lui Isus să fie gata a suporta toate chinurile și suferințele mărturisirii sale, cf. 9, 23. (Mt. 10, 38. 16, 24. Mc. 8, 34. 10, 21).

28. Căci cine din voi voind să zidească turn a nu nu-ntăiui șezând va socoti cheltuiala, de are spre săvârșire? 29. Ca nu cumva punând temelial și neputând săvârși tot îl care ved vor începe să-și bată joc de el, 30. zicând că acest om a început să zidească și nu a putut sfârși. Căci se rapoartă la provocarea precedentă. *πύργος* are înțelesul: palat în forma turnului. *εἰς ἀναρτισιόν* citind trebuie să întregim la *ἔχει* cuvintele *τὴν δαπάνην*. *Acest om*: să înfațezează batjocuritorii, ca cum l-ar arăta cu degetul. Omul deci înainte să caute a se zidi în lăuntrul său (6, 47 sq. Mt. 7, 24 sq.). Înainte de a începe zidirea să se cumpenească bine speșele și averea sa; mai bine este a nu începe lucrul decât începându-l a-l lăsa desfârșit. Astfel și mulțimea de acum nu-l poate urma în întregul ei; de aceea mai bine este să nu înceapă a primi învățătura lui și apoi a o părăsi (2. Petru 2, 21).

31. Sau care împărat mergând să se lovească cu alt împărat în război, a nu nu șezând-ntăiui să sfătuește de va putea cu zece mii să se întimpine cu celce vine asupra lui cu douăzeci de mii? 32. Iar de nu, încă fiind departe trimițând solie se roagă de pace. 33. Așa deci fiecare din voi care nu se lăpădă de toate averile sale nu poate fi învățăcelul meu. V. 28—33 are numai Lc. *εἰς πόλεμον* în legătură cu *συβάλλειν τινί* indică scopul: a se lovi cu cineva (*πρὸς μάχην* Polyb. 10, 27, 4. Xen. Cyrop. 7, 1, 20. *εἰς μονομαχίαν πρὸς τινα*, Strabo 14. p. 676). *Se sfătuește*: cu beluducii și sfetnicii (Acta 5, 33. 15, 37). *ἐν δεξιὰ χιλιάδων*; *ἐν* = înconjurat de; cu. *Iar de nu*, adică nu poate face aceasta. Un împărat din cei 2 se simțeste slab, de aceea nu lasă să ajungă la ucidere în bătăe, ci caută mai nainte a

încheia pace. τὰ πρὸς τὴν εἰρήνην = quae ad pacem componendam spectant; cele ale păcii, a încheia pace; contrast la τὰ πρὸς πόλεμον (Xen. Anab. 4, 3, 10). Aplicarea pild-î urmează v. 33. Cine voește a fi învățacul lui Isus, trebuie să lupte cu stăpânul lumii; nevoind să i fie supus, trebuie să se lupte de toate lucrurile lui. *De toate averile sale e zis în genere; special e v. 26.*

34. Bună e deci sarea; iar dacă și sarea se va împuți, cu ce se va săra? 35. Nici în pământ nici în gunoi nu e de treabă; afară o vor lăpêda. Celce are urechi de auzit se audă. Stricându-se sarea nu mai există mijloc a o aduce în starea normală când sarează și dă gust mâncărilor. Nu-i bună *nici în pământ*, adică ca mijloc de gunoie, *nici în gunoi*, amestecată cu acesta spre a-l face mai bun. *Afară etc.* are emfază. *Celce are urechi etc.* provoacă pe auzitori a cugeta serios asupra cuvintelor. Învățăceii sânt pentru lume ca sarea pentru mâncare: păstrează puterea spirituală de vieată și înlătură putrejunca păcatului. Când însă și ei perd puterea spirituală — grația creștină și adevărul — nu o mai pot redobândi, ci sânt netrebnici și eschiși din împărăția mesianică.

§. 93. Îmbirea lui Dumnezeu mântuiește pe oameni, 15, 1—32.

Parabolele următoare descriu nemărginita milă a lui Dzeu către păcătos. Autorul tratează simplu o datină a lui Isus — a grăi în parabole — ce nu ne silește a crede că aceste 3 parabole s'au rostit în acelaș timp, deși sânt îndreptate contra celorce îl învinovătau că petrece cu păcătoșii.

a) Parabola despre oaea perdută, 15, 1—7.

Evangelium I. Anianus (Mt. 18, 12—14).

1. Iar erau apropiindu-se de el toți vameșii și păcătoșii se-l asculte pe el. 2. Și murmurău fariseii și cărturarii zicând că acesta primește pe păcătoși și mănâncă cu ei. 3. Iar el grăi lor parabola aceasta zicând: 4. Care om din voi având o sută de oi și perzând una din ele aș nulasă pe

cele noauăzeci și noauă în pustie și merge după cea perdută, până când o află pe ea? 5. Și aflând-o o pune pe umerii săi bucurându-se, 6. și venind în casa adună prietenii și vecinii, zicând lor: Bucurați-vă cu mine, căci am aflat oaea mea cea perdută: 7. Zic vouă că așa va fi bucurie și în cer de un păcătos care se pocăește decât de noauăzeci și noauă de dreptici care n'au trebuință de pocăință. *Erau apropiindu-se:* voia să se facă aceasta. *Toți* e iperbolă populară; exprimă efectul lucrării lui Isus în genere. După cuvintele precedente (14, 25—35) vameșii și păcătoșii caută la Isus mângâere și ajutor; el îi primește, ceea ce nu place fariseilor și cărturarilor. Fariseii se amintesc întâiu spre a arăta că ei sunt cauza murmurării. Imaginea parabolei se află în T. V. (Ier. 50, 6. Ezech. 34, 11 sq.). *Una* față de 99 exprimă neînsemnătatea pierderii în proporție cu ce a mai rămas. *În pustie* marchează și mai mult uitarea de celelalte oi decât la Mt. *pe munte. Până când o află* arată zelul celui ce caută oaea perdută. V. 5 sq. vedem că păstorul nu pedepsește oaea rătăcită, ci punând-o pe umeri plin de bucurie o duce la turmă; bucuria se manifestă apoi și în aceea că chiamă cunoscuții a se bucura împreună cu el. V. 7. este aplicarea parabolei. *Va fi* exprimă ce se întâmplă în singuratiche cazuri. *ἡ* cere *μᾶλλον* (Win. p. 226. c). Omul se bucură mai mult de ce fusese perdut și a găsit decât de ceea ce era sigur totdeauna. *Drepti* sunt cei ce cu adevărat aparțin turmei lui Cristos, nu cei din lege.

b) *Drahma perdută a unei femei, 15, 8—10.*

8. Său care muiere având zece drahme, de ar perde o drahmă, nu aprinde lumină și mătură casa și caută cu sirguință până când o află? 9. Și după ce a aflat-o chiamă la sine prietenele și vecinii zicând: Bucurați-vă cu mine, că am aflat drahma care am perdut-o. 10. Așa, zic vouă, va fi bucurie înaintea ângerilor lui Dumnezeu pentru un păcătos care se pocăește. În această parabolă — care samănă cu cea precedentă — observăm des-

cripția foarte intuitivă a căutării motivată de valoarea ce are o drahmă pentru femeia nevoașă. Ca și în alte parabole, nici aici nu se explică toate trăsările ei, d. e. aprinderea luminii, măturarea și căutarea. *Zice* înseamnă o sumă mică, rotundă. *συγκαλεῖται* = *convocat sibi*, e mai semnificativ ca *συγκαλεῖ* v. 6. Înaintea *ângerilor lui Dumnezeu* exprimă în special cele zise v. 7. Bucuria lui Dumnezeu se infățișează ca una ce se manifestă fiind față *ângerii* (12, 8).

c) Parabola despre *fiul rătăcit*, 15, 11—32. Iar grăi: Un om oarecare avea doi feciori. 12. Și zise cel mai ténér din ei tatălui său: Tată, dă-mi partea ce mi se cade din avere. Și a împărțit lor averea. Dispoziția parabolei este că cel mai ténér între feciori se ceară partea din moștenire; ceace cel mai bătrân putea face numai renunțând la dreptul de întâia naștere. *Cel mai ténér*: *Zigabem*: Numește cel mai ténér pe păcătoșul ca pe unul cu minte copilărească și dedat la patimi. *Partea ce mi se cade*, sau numai ceace mi se cade: ce vine fiecăruia (Deut. 21, 17. Michl op. c. §. 79). Tatăl se învoește la această împărțire căci se zice: și n-a împărțit etc., adică la amândoi feciorii, cu deosebirea numai că cel mai mic capătă partea sa îndată, iar celalalt poate să o considere a sa, dar o administreză tatăl. *o blog*: = cu ce trăește o familie, apoi în genere = *ουσία* = *avere* (8, 43. 21, 4. Mc. 12, 44).

13. Și nu după multe zile adunând toate feciorul cel mai ténér s'a dus într-o țară departe, și acolo a risipit averea sa viețuind în dezmerdări. 14. Iar cheltuind el toate fost-a foamete mare în acea țară, și el începu a se lipsi. 15. Și mergând s'a lipit de un cetățean din acea țară, și l'a trimis pe el la țarină să pască porcii. 16. Și dorea să-și sature pântecul de roșcovele cari le mâncau porcii, și nimene nu-i da. *Toate*: ce promise drept parte. *S'a dus într-o țară departe*: pentru că se nu fie sub controla tatălui. *Acolo*: unde mersese acest fecior cade în ispite. În *dezmerdări* (*ἀσώτως*: delă *ἀ* priv. și *σάω*, *σάω* = *σώζω*) caracterizează viețuirea lui în genere; expresiunea con-

ține și cele din v. 30, dar nu exprimă escluziv numai aceasta, ci: unul care pe sine s'a perdut.¹⁾ *În acea țară; zară* = peste, în (Win. p. 373. a). *Și el*: din partea sa. *S'a lipit* arată cât insistă să fie primit în serviciul cetățeanului. *L-a trimis*; subiectul precedent devine obiect. *Să pască porcii*: cele mai urgisite animale la Iudei; necurate. *Să-și sature pântecul*; iar NBDLR; mai multe Verz. citesc: *să se sature* — pare corectură după 16, 21. *ἀπό* stă aci ca la verbele cari exprimă umplere (Win. p. 189). *κεράτιον* = roșcovă (*Cerantia siliqua*, L.); era nutrețul animalelor, dar și al săracilor. *Nu-i da*: roșcovele cu cari se nutreau porcii; nimene nu-i avea grija.

17. Iar venindu-și în sine zise: Câți năimiți ai tatălui meu au prisos de pâine! iar eu pierai de foame. 18. Sculându-mă voiă merge la tatăl meu și voiă zice lui: Tată, păcătuit-am la cer și înaintea ta, 19. nu mai sunt vrednic a mă numi fiul tău; fă-mă ca pe unul din năimiții tăi. 20. Și sculându-se a venit la tatăl său. Iar fiind el încă departe l-a văzut tatăl său și i-s'a făcută milă, și alergând a căzut pe grumazul lui și l-a sărutat. 21. Iar feciorul zise lui: Tată, păcătuit-am la cer și înaintea ta, nu mai sunt vrednic să mă numesc fiul tău. 22. Iar tatăl zise slugilor sale: Aduceți haina dântăi și i-l îmbrăcați pe el, și dați inel în mâna lui și încălțeminte în picioare, 23. și aduceți vițelul cel gras; junghiați-l și mâncând se ne veselim, 24. căci fiul meu acesta mort era și a înviat, perdut era și s'a aflat. Și începură a se veseli. *Venindu-și în sine*: la conștiința stării sale decăzute. Mizeria spirituală prezentă, comparând-o cu fericirea de mai nainte, îndeamnă pe păcătos a se opri în calea păcatului; după aceea urmează dorința fericirii ayute: *sculându-mă mă voiă duce* etc. *περισσύνοντα*: au prisos; sunt îndestuliți peste măsură (Mt. 13, 12, 25, 29). *La cer*: la Dumnezeu care locuște acolo (20, 4. Mt. 21, 25). Sinceritatea părerii de rău se exprimă în recunoașterea că a vătămă-

¹⁾ Iosif Flaviu, Antiq. 12, 4, 8 cf. Efez. 5, 18. Arist. Eth. Nic. 4, 1: τοὺς ἀκρατεῖς καὶ εἰς ἀκολασίαν δαπανήρους ἀσώτους καλοῦμεν.

lumea spirituală și întreagă ordinea morală; el însuși, nu îndemnat de altul. *Înainte de ta*: raportul etic al faptelor către subiectul vătămărilor se înfățișează ca cum acest subiect ar fi fost prezent la săvârșirea fetei. *Nu mai sunt vrednic etc.*: smerenia, în urma stării morale cauzată de el însuși. *Fă-mă etc.*: voesc să fiu ca un năimit (Gen. 48, 20. Is. 41, 15). V. 20 sq. arată că hotărârii urmează executarea. *La tatăl său*: acesta este unica lui scăpare. *Iar fiind el încă etc.*; tatăl se înfățișează că aștepta pe fiul său să se întoarcă. *L-a sărutat* cf. Mt. 26, 48. Iubirea neașteptată a părintelui suprimă ultimele cuvinte ale propusului: *Fă-mă ca pe unul din năimiții tăi*. *σκολή* e supravestimentul lung și larg al nobililor. *Haina dantăii*: cea mai prețioasă (*Zigaben*; iar la artic. după substantivul neartic. Win. p. 132), nu: talarul care l-a purtat mai înainte (*Teofilact*). *Inel . . . încălțăminte* aveau numai cei liberi, sclavii nu. *Vițelul* e artic. exprimându-se: cel cunoscut. *Mort era . . . pierdut etc.*: pentru mine, căci se dusese în țară depărtată. *Zigaben*: *Moarte și pierdere numește păcatul, înviere și aflare pocăința*.

25. Iar feciorul lui cel mai mare era la câmp; și cum venind s'a apropiat de casă, a auzit muzică și jocuri. 26. Și chemând pe unul din slugi l-a întrebât ce sunt aceste? 27. Iar el zise lui că fratele tău a venit și a junghiat tatăl tău vițelul cel gras, că l-a primit sănătos. Muzica și jocurile se executau de sclavi și erau îndatinate la ospete și petreceri (Ex. 15, 20. Jud. 11, 34). *Ce sunt aceste*: ce însemnează? Sclavul amintește numai *vițelul cel gras*, căci celelalte se înțeleg de sine la ospete. *Sănătos*: cu trupul. *Zigaben* ia în înțeles etic: *Lăpădând boala prin pocăință*.

28. Iar el s'a mâniat și nu voia să între. Iar tatăl său eșind ruga pe el. 29. Iar el răspunzând zise tatălui: Iată atâția ani slujesc ție și nicicând n'am călcat porunca ta, și mie nici odată nu mi-ai dat un ied ca să mă bucur cu prietenii mei. 30. Iar când veni acest fiu al tău, care a mâncat averea ta cu curvele, ai junghiat lui vițelul cel gras. *Ruga pe el*: să între în casă. *Atâția ani etc.*; cel din lege e sclav pentru că slujește numai de frica de

pedeapsă. *Nicicând* etc.: acest fecior se declară pe sine drept. *Și mie* are emfază. *Un ied*; nici atâta nu mi-ai dat, deși are mai puțină valoare. *Acest fiu al tău*: el neagă orice raport către acela; exprimă desprețul său pentru acela, care se potențează în lipsa de orice semn de iubire când descopere viața lui zicând: *care a mâncat averea* etc.

31. Iar el zise lui: Fiule, tu totdeauna ești cu mine, și toate ale mele sunt ale tale. 32. Dar se cuvenea să ne bucurăm și veselim, că fratele tău acesta mort era și a înviat, pierdut și s'a aflat. *Totdeauna* arată ce are feciorul acesta față de fratele său. Imperf. *χαρῆναι ἔδει* pune și mai mult în vedere feciorului mai mare datorința întrelăsată. *A înviat*; mort era mai înainte (Mt. 9, 18. Io. 5, 25. Rom. 14, 9).

Feciorul mai mare sânt Iudeii — cum explică deja *Tertulian* (De pud. c. 7, 8), cel mai mic sânt păgânii — ce se primește de cel mai mulți explicători până în zilele noastre (*Tertulian, Ambrozie, Augustin* etc.). Foarte de timpuriu se rapoartă parabola la cei drepti și păcătoși (*Ieronim* etc.). *Zigaben* a dezvoltat mai consecvent contrastul între drepti și păcătoși. Înțelesul parabolei este: Păcătoșia nu eschide convertirea și grațiarea; iar celce nu are păcate grele nu are dreptul să privească la păcătosul convertit cu mândrie și displăcere. Aci se descriu foarte vioiu dezvoltarea și curgerea păcatului și a pocăinții. Niciunde nu aflăm o cunoștință așa profundă a inimii omenești și o espunere psihologicește consecventă a procesului ce-l face păcatul — în individ și omenire —; a lăpădării pe încetul și liberarea deplină prin grația dzească de cătușele lui. Fiecare cititor vede descris internul său dându-i-se mângăere și provocându-se la pocăință. Cele 2 parabole precedente propun grația preventivoare, aci lucrarea omului cuprins de durere pentru păcatele sale. Fariseii n'au dreptul să se supere pe Dzeu dacă e bun; sânt rușinați descoperindu-li-se starea sufletească a păcătosului care se întoarce la Dzeu. Singuraticiele părți nu se pot explica în detail. V. 11—24 tratează despre păcat, convertirea și primirea fiului pierdut, v. 25—32. înfațișază purtarea fiului mai bătrân.

S. 94. Raportul adevărat către împărăția mesianică, 16, 1—17, 10.

Fără a indica legătura externă cu cele precedente împărtășește Lc. cuvântările lui Isus rostite către învățacei și farisei.

a) *Parabola despre economul prudent*, 16, 1—9. Iar el zicea către învățacei: Un om oarecare era bogat care avea econom și acesta a fost pînă la el care risipind averea lui. 2. Și chemându-l pe el zise lui: De ce ai aud această de tîrîe? Dă-se amă de economia ta; căci nu mai poți fi econom. Iar el zicea mai înainte grăise fariseilor și cărturarilor. (15, 2 sq.), acum se adresează învățacilor (în înțeles larg). Un om oarecare etc. nu se poate determina mai aproape. Exegeții cred că sînt Romanii, împăratul roman, lumea, diavolul ca stăpînul lumii, mamona ca reprezentantul avuției; *Teofilact și Zigaben*: Dzeu — care părere din urmă e mai probabilă, pentru că Dzeu e stăpînul tuturor averilor, iar omul e numai administrator, deși le chivernisește liber. *Econom*: se lua dintr-o sclavă; era pus peste servitori; administra gospodăria. Aici însă avem de înțeles unul care este mai liber. *Averea lui*: a omului bogat. *Ca înaintea lui risipind* exprimă că învinovățirea e reală din punctul de vedere al subiectului: o părere. *A fost pînă*. (διεβλήθη) arată, că înșinuarea e secretă; dușmănoasă. *τι τοῦτο ἀκούω περὶ σοῦ* e contragere din propoziția relativă cu cea întrebătoare: *τι τοῦτο ἔστιν ὃ ἀκούω περὶ σοῦ*. (Win. p. 583. 3). Economul trebuie să dea seamă nu numai ca să se mântuească de învinovățire, ci să-și depună oficial. 3. Iar economul zise întru sine: Ce voi să fac, căci domnul meu ia economia dela mine? Așa pa nu pot, a cerși mă rușinez. 4. Știu ce voi să fac, ca când voi să fi scos din economie să mă primească în casele sale. Economul se familiarizează cu hotărîrea stăpînului de a-l scoate din diregătorie; de aceea grijeste de viitorul său. Muncă grea trupească nu poate săvîrși, iar a trîndăvi cerșind se rușinează. *ἔγνω τι ποιήσω* = am ajuns la cunoștință, adevă: acum știu ce să fac. *ὅταν* nu = în caz dacă,

pentru că depunerea lui din oficiu e sigură, ci exprimă timpul, când (Win p. 289. 4). Subiectul la *mă vor primi* sunt oamenii pe care îi are în minte, datorășii stăpânului său.

5. Și chemând la sine pe fiecare din datornicii domnului său zise celui dăntăiu: Cu câtești dator domnului meu? 6. Iar el zise: Cu o sută de bați de untdelemn. Iar el zise: Ia scrisoarea ta și șezând în grabă scrie cincizeci. 7. Apoi zise altuia: Iar tu cu cât ești dator? Iar el zise: Cu o sută de core de grâu. Zice lui: Ia scrisoarea ta și scrie optzeci. Aci se arată cum economul nedrept, dar prudent, cantă să oblige pe oameni de-a-l primi după ce stăpânul său îl va alunga. Timpul scurt între amenințare și executarea hotărârii stăpânului îl folosește a reduce datoriiile. Acești datornici nu sunt arendași, ci oameni (*ἄριστοι*) sau comercianți care luaseră naturalile fără să le plătească; contrast la *δαριστοί*: Din *ἐνὰ ἑκατόν* reesă, că cei doi datorășii sunt amintiți numai ca exemple. *ὑπόμνητα* e obligația ce o scrisese fiecare. *Bat* (בַּט) era măsură pentru fluidități, după *Iosif Flavii* (Antiq. 8, 2, 9) = o mētrite atică, după altii era mai mică. *În grabă*: pentru că timpul zorește. *Core* (κόρος β) era măsură pentru uscate; 10 bați, după *Iosif Flavii* (Antiq. 15, 9, 2) cuprinde 10 medimne atice. Deosebirea în scărițare (6, 7) e numai schimbare în descrierea concretă și singuraticile trăsături nu au importanță.

8. Și a lăudat domnul pe economul nedreptății, că înțelepțește a făcut; căci fiii veacului acestuia sunt mai înțelepți decât fiii lumii întru neamul lor. 9. Și e zic voue, faceți-vă voue prietenii din mamona nedreptății, ca când se depărtează să vă primească în corturile vecinice. Fără îndoială este că abia după depărtarea economului domnul a experimentat ceace făcuse acela și l-a lăudat. *τῆς ἀδίκιας* e gen. qual. la *τὸν οἰκονόμον*; așa se numește acesta, pentru că bunul străin l-a tratat ca al său. Lauda se rapoartă la prudentă, nu la nedreptate: risipind averea stăpânului a grijit de viitorul său. Motivul la *înțelepțește a făcut* este: *căci fiii veacului* etc. Expresiunea *fiii veacului acestuia* e evraizm (בני העולם הזה) = aceia care cu toată ființa lor petrec numai în această lume a păcatului. Ei

sunt în lume mai prudenți decât fiii lumini, decât ceice se lapedă de interesele temporale și viețuesc numai grației lui Cristos (Io. 12, 36; 1. Tes. 5, 5. Efez. 5, 8). Aceste cuvinte sunt ale lui Isus și nu ale stăpânului din parabolă. *εἰς τὴν γενεάν τὴν ἐαυτῶν* = pentru timpul neamului lor; când trăesc și au afaceri unii cu alții. *Și eū* se zice spre deosebire de *domnul* din v. 8., iar *ὄμιν* de *economul nedreptății*. Aplicarea: *Și eū* vă îndemnu să folosiți averea pentru scopurile voastre ca amintitul econom. *Faceți-vă vouă prieteni*: învățaceii să fie prudenți. Prietenii lor vor fi bunurile dăruite de Dzeū, cari le administrează conform poruncilor lui: dând milostenie etc. *ἐαυτοῖς e dat. commodi*. La *mamona*: cf. Mt. 6, 24. *τῆς ἀδίκιας* e gen. qualit. *Avuția* se numește *nedreptate* pentrucă în cele mai multe cazuri se agonisește pe această cale¹⁾ sau se întrebuițează rău²⁾. *εξ* însemnează izvorul, cauza din care porcede ceva (Win. p. 344 sq.). Cu aceasta nu se încuviințează a agonisi banii în chip necinstit și a-i întrebuița spre scopuri bune; nici se căutăm a ne mântui de aceste lucruri trecătoare: ci se zice numai că astfel putem scăpa de primejdiile avuției și se ne adunăm merite. *ὅταν ἐκλίπη*; subiectul e *mamona*: când a eșit sau iese. Vine timpul când dispare: la moartea fiecăruia, sau mai bine: la paruzie. *Recepta* citește *ἐκλίπητε* = veți muri; LXX și scriitorii profani întrebuițează verbul în acest înțeles. *Vă vor primi*: prietenii amintiți. *Coșturile vecinice*: în împărăția mesianică (Io. 14, 2).

b) *Îndemnarea a sluji numai lui Dumnezeu, 16, 10—13.*

10. Cel credincios întru puțin și în mult credincios este, și cel nedrept întru puțin și în mult nedrept este. 11. Dacă decin' ați fost credincioși întru mamona nedreptății, cine vă va crede cele adevărate? 12. Și dacă n' ați fost credincioși

¹⁾ *Irineū* (adv. haer. 4, 30. 3): „Quaecunque enim cum essemus ethnici de iniustitia acquisivimus, haec, cum crediderimus, in dominicas utilitates conversantes iustificantur“. *Ieronim* ep. ad Hed. qu. 1: „Pulcre dixis de iniquo: omnes enim divitiae de iniquitate descendunt, et nisi alter perdidit, alter non potest invenire. Unde et illa vulgata sententia mihi videtur esse verissima: Dives aut iniquus aut iniqui haeres“. *Augustin*, *Crizostom*, *Teofilact* etc.

²⁾ *Tertulian* l. c.: „Iniustitiae enim auctorem et dominatorem totius saeculi nummum scimus omnes“. *Zigaben* etc.

în cele străine, cine va da vouă ce este al vostru? 13. Nicio slugă nu poate sluji la doi domni; căci sau pe unul va urî și pe celalalt va iubi, sau de unul se va lipi și pe celalalt va desprețui. Nu puteți sluji lui Dumnezeu și mamonei. *Credincios*: către Dumnezeu. Cine administrează bine bunurile pământești (*puțin*) împărțind și pe aproapele, aceluia se pot încredința și bunurile spirituale (*mult*). Chipul administrării celor dântâi arată cum se va proceda cu celelalte. V. 11 e aplicarea v. precedent. *N'ați fost credincioși*: averile voastre nu le-ați întrebuințat după voea lui Dumnezeu. τὸ ἀληθινόν cf. Io. 1, 9. e identic cu πολὺ: bunurile spirituale cari corespund intru toate ideii. V. 12 mamona se numește ceva *străin*, nu: ce e proprietatea altuia, ci: ceea ce nu corespunde firii omului, este acesteia străin; iar bunurile spirituale sânt ale noastre, pentru că ni s'au dat de Dumnezeu și formează zestrea noastră spirituală. Variantă avem ἡμέτερον și ὑμέτερον. Avereai (mamona) poate lesne preocupa pe om, și-l supune, îi devine idol, stăpân; de aceea: *Nicio slugă etc.* cf. Mt. 6, 24 (Acta 10, 7. Rom. 14, 4).

c) *Timpul de acum e potrivit a intra în împărăția mesianică.*
16, 14—18.

14. Iar aceste toate auziră fariseii iubitori de argint fiind, și-l batjocureau. 15. Și zise lor: Voi sunteți care vă faceți drepti înaintea oamenilor, iar Dumnezeu cunoaște inimile voastre; că ce este înalt la oameni uriciune este înaintea lui Dumnezeu. *Auziră fariseii*: nu numai învățaceii lui Isus, ci și aceștia auziseră cuvintele lui de mai înainte. ἐξ-ἰψυχῆς propriu = a strîmba din nas, apoi a batjocuri; izvorul sânt mândria și fățarnicia. Ei credeau că sântenia și agonisirea de averi se pot îmbina. *La oameni* e contrast la înaintea lui Dumnezeu: ei se arată drepti oamenilor și aceștia îi preamăresc, iar Dumnezeu le cunoaște lăuntrul, de aceea îi urêște (Ps. 138, 6).

16. Legea și prorocii până la Ioan! De atunci împărăția lui Dumnezeu se binevestește și fie-

care se silește spre ea. 17. Iar mai lesne este să treacă cerul și pământul decât să cadă o liniuță din lege. 18. Tot celce își lasă muierea sa și ia alta preacurvește, și celce ia pe cea lăsată de bărbat preacurvește. Legătura acestor v. cu cele precedente este: Mântuitorul condamnase pe farisei numindu-i uriciune înaintea lui Dumnezeu, deși ei se credeați mai buni decât alții. Acum motivează această sentință cu legea mozaică (Io. 5, 45) care a existat în forma primitivă, numai până la Botezătorul, iar de atunci a început altă ordine a lucrurilor: împărăția mesianică, în care toți se se silească a intra. În împărăția nouă legea T. V. are valoare după esență, pentru că e veșnică (v. 17) — dar curată de adausurile omenești. Aceasta se dovedește cu exemplul din v. 18. De aci urmează, că fariseii nu se mai pot scuza cu nimica: au avut pregătirea, acum au realizarea împărăției lui Dumnezeu. *Legea și prorocii întregesc Părinții și Zigaben: au prorocit, dar mai bine cu Teofilact: erau. Până la Ioan:* până la acesta au existat lege și proroci (Mt. 5, 17); au avut valoare în totalitatea lor, pentru că el este ultimul profet. *βιάζεται* exprimă că spre a intra în împărăția lui Dumnezeu se întrebuintează forță: toată seriozitatea pocăinții, lăpădarea de sine (Mt. 11, 22 sq.). *Să cadă o liniuță* = a o face nevalidă (Mt. 5, 18). La v. 18 cf. Mt. 5, 32. 19, 9. Mc. 10, 2. 4. 11. Isus alege acest exemplu spre a arăta validitatea legii, pentru că raportul între bărbat și muiere înfățișează mai bine cum fariseii și poporul condus de ei se purtau față de descoperirea dumnezeiească și de așezămintele puse de ei (Rom. 7, 1—3).

d) *Parabola despre omul bogat și sărac, 16, 19—31.*

19. Iar era un om oarecare bogat, și se îmbrăca în porfiră și vison veselindu-se în fiecare zi luminat. 20. Iar oarecare sărac cu numele Lazar fusese aruncat înaintea porții lui plin de bube 21. și poftea să se sature de ce cădea de pe masa bogatului; ci și câinii venind lingeau bubele lui. *δέ* e trecere: ca să vă arăt urmarea bogăției, deci *era* etc., cece avuse el în vedere deja v. 14—18; el justifică

învătătura din v. 9—13 (*Teoflact*). *Porfiră* e materia de lână în culoare purpurie; mai înainte se folosea numai a confecționa haine sântite (Num. 4, 6 sq.), apoi haine pentru femei; pe timpul Romanilor era supravestimentul nobililor. *Vison* e pânză fină din Egipt, numită așa pentru culoarea albă (Ezech. 27, 7. 16). Din această materie se făceau hainele de desupt. Numele *Lazar* derivă dela לָאֵזַר (scurtat din לָאֵזַר אֵלֹהִים = *Dumnezeu ajută*, nu dela לָאֵזַר אֵלֹהִים = *fără ajutor*) — exprimă nevoea acestui om. Bogatul nu se numește cu numele; de aceea a dedus *Zigaben*, raportându-se la Ps. 15, 4, că e lăpedit de Dumnezeu. Alții zic că numindu-se săracul arată simpatia lui Isus către el. Probabil este că numele *Lazar* se adauge de Lc. (7, 40) și trebuie luat în înțeles simbolic: Dumnezeu ajută în nevoi — așa parabola păstrează caracterul său, nu devine istorie. ἐβέβλητο arată tratare abruscă a săracului: a fost oarecum lăpedit înaintea porții, ca să capete ajutor dela cel bogat. ἐλχόμενος derivă dela ἐλχόμενος (Win. p. 70. 8). *Recepta* citește: *se se sature de sfărămăturile cari cad, dar sfărămăturile cari lipsesc* NBL. unele Minusc. Verz. și Părinți — poate fi glosă din Mt. 15, 27. După *masa bogatului* citește unele Minusc. și *nimeni nu-i da* — glosă din 15, 16. *Postea*; nu se poate hotări de a căpătat din sfărămături ori nu. Bogatul, fără îndoială, putea face mai mult pentru dănsul, dar a accentua cât de puțină milă de alții are acest om este scopul parabolei, ce se ilustrează prin contraste: unul e îmbuibat, altul lipsit de tot. *Ci și câni* etc.; animalele aceste arată compătimire cu cel sărac (*Ieronim* etc.); alții: câni lingând ranele îi măreau durerile (*Teoflact, Zigaben*). *Crizostom* zice că *Lazar* era cadavru viu neputându-se apăra de câni cari-l atacă; asemenea *Zigaben*.

22. Și a fost de a murit săracul și a fost dus de ângeri în sinul lui Avram; dar a murit și bogatul și s'a îngropat. După o vieță plină de toate lipsurile și după una îmbelșugată cu toate desfătările urmează moartea — în deosebite chipuri. *Lazar* e purtat de ângeri, iar bogatul îngropat și uitat peste puțină vreme. *A fost dus de ângeri* nu exprimă că cel sărac n'a fost înmormântat, ca cum trupul ar fi fost dus de ângeri, ci se ia despre suflet. *Non possunt ingredi Paradisum nisi iusti, quorum animae eo*

feruntur per angelos (Targum Cantic. 4, 12). Înmormântarea lui Lazar nu se amintește părând lucru secundar (*Zigaben: Pentru că nu grijeau de înmormântarea săracilor*). S'a îngropat accentuează înmormântarea — deși s'a făcut cu multă pompă — față de onoarea de care s'a împărțit Lazar. Teologia evrească învață că sufletele oamenilor petrec până la înviere și judecată în locul numit *Șeol* sau *Hades*. Acesta are două despărțăminte: *paradisul* pentru cei drepecți, și *gheena* pentru păcătoși, cf. *Ruth R. 1, 1*: „*Illi descendunt in Paradisum, hi vero descendunt in Gehennam.*” Rabinii mai însemnează locul deosebit de fericire *sinul lui Avram*; dar se poate cugeta și la ospețe, unde șezând pe perinl fiecare venea cu capul pe sinul, pieptul celui alt (Mt. 8, 11. Io. 13, 23).

23. Și în iad ridicându-și ochii săi, fiind în chinuri, vede de departe pe Avram și pe Lazar în sinul lui. 24. Și el strigând zice: Părinte Avrame, miluește-mă și trimite pe Lazar să-și întingă vârful degetului său în apă și să-mi recorească limba, că mă chinuesc în vâpaea această. *Ridicându-și ochii*; *Midraș Pred. 7, 14* zice: *Paradisus et Gehenna ita posita sunt, ut ex uno in alterum prospiciant.* Cu *אֲדָם* traduce LXX *Șeol* — aci fără îndoială trebuie înțeles iadul. *βόσanos* cf. pag. 52. obs. Plur. *ζόλποι* se întrebunțează și la clasicl de sinul cuiva. Bogatul în chinuri numește pe Avram părinte, pentru că Evreii credeau că ei nu pot ajunge în iad, deoarece Avram stă la poarta acestuia și-l scapă pe toți. El nu cere mai mult decât să-l recorească limba. *βάπτειν ὕδατος* Win. p. 190. c. Și aci nu trebuie să ne închipuim că bogatul cu persoana întreagă se află în iad. Aci s'a pus întrebările, d. e. degetul lui Lazar, limba celui bogat în iad, focul este material? Noi trebuie să știm că avem o parabolă, în care nu toate momentele au importanță, ci zugrăvesc ideea principală care este aici: Cel bogat a fost pedepsit, iar săracul Lazar remunerat. *Augustin* zice: *Melius est dubitare de occultis quam litigare de incertis. Illum quippe divitem in ardore poenarum et illum pauperem in refrigerio gaudiorum intelligendos esse non dubito. Sed quomodo intelligenda sit illa flamma inferi, ille sinus Abrahæ, illa lingua divitis, ille digitus pauperis, illa sitis tormenti, illa stilla refrigerii, vix for-*

tasse a mansuete quaerentibus, a contentiose autem certantibus nunquam invenitur.

25. Iar Avram zise: Fiule, adu-ți aminte că ai luat cele bune ale tale în viața ta, și Lazar așijderea cele rele; iar acum aici se mângăe, iar tu te chinuești. 26. Și peste toate aceste între noi și voi prăpastie mare s'a întărit, ca cel ce ar vrea să treacă de aici la voi să nu poată, nici cel de acolo să treacă la noi. *Așijderea*: în viață a avut cele rele. Răspunsul din partea lui Avram: *Fiule* corăspunde agrării *Părinte* din v. 24. De aceea vedem că bogatul era israelitean, dar originea lui trupească dela Avram nu folosește. Pe *ai luat* este accentul refuzului: tu ai luat deja ce ți se cădea, deci nu mai poți cere. *Cele bune ale tale*: cari tu ai meritat; *cele rele* = răul ce trebuie să suporte (Rom. 11, 36. 16, 27). Avram îi demonstră așa că există deplină dreptate: pe pământ cel bogat a fost mulțumit, iar Lazar nu; acum se întâmplă contrarul. V. 26. descrie neputința de a trece dintre parte în cealaltă. *Peste toate aceste*: pelângă cele amintite să mai adauge (3, 20 cf. Efez. 6, 16). După *argumentum ab uequo* (v. 25) urmează *argumentum ab impossibili* de a implini cererea lui. *χάσμα* = prăpastie, adâncime; e zugrăvire adese întrebuințată la clasicii (LXX 2. Sam. 18, 17). La rabinii nu ne întimpină socotința aceasta (astfel de despărțire), ci că cele 2 părți sunt despărțite cu primez, sau între ele ar fi loc de o palmă, sau ca un fir de ață. *S'a întărit*: nu mai poate fi despărțat. *ὅπως* exprimă scopul lui *între până la s'a întărit*. *οἱ ἐξεῖθεν* (Recepta; NBL Vulg. Itala au numai *ἐξεῖθεν*) e atracțiune în loc de *οἱ ἐξῆς ἐξεῖθεν*, sau trebuie să întregim *ἐξῆς διαβῆναι* (Kühner §. 448, a. obs. 1).

27. Iar zise: Rogu-te deci, Părinte, ca să-l trimiți în casa tatălui meu; 28. căci am cinci frați; ca să le mărturisească lor, ca să nu vină și ei la acest loc de muncă. 29. Iar Avram zise: Aă pe Moisi și pe proroci; să asculte de ei. 30. Iar el zise: Nu, părinte Avrame, ci de va merge cineva din morți la dănsii, se vor pocăi. 31. Iar el zise lui: Dacă nu ascultă de Moisi și de proroci, măcar de s'ar scula cineva din morți nu se

vor îndupleca. *Să le mărturisească*: ce pătimesc eu pentru că nu m'am pocăit. *Ca să nu vină etc.*: prin viață desfrânată, fără Dzeu. *Teofilact*: *Vezi cum prin muncă a ajuns la cunoștință*. După ce bogatul în chinuri vede că pentru sine nu mai este mântuire, își aduce aminte de frații săi și voeste a-i scăpa de chinurile viitoare. *Crizostom* înțelege numărul 5 despre cele 5 simțuri, *Augustin* despre cele 5 cărți ale lui Moisi. *Au pe Moisi și pe proroci*: în aceștia e cuprinsă voea lui Dumnezeu; aceștia le pot spune ce trebuie să facă ca să fie plăcuți lui. Cel osândit însă răspunde îndată — mai întrecupând pe Avram: *Nu, părinte etc.*; ei nu-l vor asculta, ci etc. *Din morți se leagă cu va merge*: trimis din împărăția morților de va merge vrutul la ei. *πισθησονται* nu = *πιστεύουσιν* (*Vulg. Zigaben etc.*), ci: se vor îndupleca, vor fi căști-gați, anume la pocăință. Să eschide orice posibilitate a pocăinții. Descoperirea dzească e suficientă pentru mântuirea omului. Pocăința — unica cale a scăpa de veșnica perzare — însă presupune credință adevărată, care este și productul voinții omului (Io. 12, 10. Mt. 28, 11. Acta 4, 10 cf. Efez. 2, 5 sq.).

e) *Despre scandalizare, 17, 1—4.*

(Mt. 18, 6. 7. 21. 22. Mc. 9, 42).

Atitudinea fariseilor față de Isus — îndeosebi după cele precedente (16, 15—31) — putea să smintească pe învățacei. Mântuitorul le spune deci a se feri de orice vină ce și-ar atrage cineva scandalizând pe credincioși; a îndrepta pe celele dă anză la scandelă și a-l ierta dacă urmează sfaturile lor, ca nu respingându-l să-l piardă pentru împărăția mesianică.

1. Iar zise cătră învățaceii săi: Nu se poate ca să nu vină scandalele, dar vaî prin cine vin.
2. Mai bine ar fi lui de și-ar lega o piatră de moară de grumazul său și să se arunce în mare, decât să smintească pe unul din acești mai mici.
3. Luați aminte de voi. De va greși ție fratele tēu, ceartă-l pe el, și de se va pocăi, iartă lui. 4. Și dacă de șapte ori în zi va greși ție, și de șapte ori de se va întoarce, iartă lui. *ἀρέδεται ἵσθιν* = *οὐκ*

ἐνδέξεται = nu se poate. Gen. τοῦ ἡγίου depinde dela adiect. substantivat: neputința nevenirii (Win, p. 308). La v. 2: cf. Mt. 18, 6. *Să sminteașcă*, adică rămânând în viață. Din acești mai mici sunt învățaceii; aceștia se seduc (10, 42), nu copiii sau credincioșii slabi încă în credință. *Acești* e deictic; în opunere cu fariseii mândri. Înainte de a sminti pe unul din aceștia mai bine ar fi să piară din lume. *Luafți aminte de voi*; admonerea generală se aplică la învățacei: și ei pot sminti pe cineva. La v. 3. cf. Mt. 18, 15. 21. *De va greși*, Mt. 18, 15. *Cearță-l pe el*; *Zigaben*: *Muștră-l frătește și îndreptându-l*; modul lui *ἐπιτιμᾶν* nu se spune (cf. Mt. 18, 15 sq.). *Iartă lui*; trece evangelistul la Mt. 18, 21 sq. *De șapte ori* exprimă un număr nehotărît de mare: ori de câte ori, cf. Mt. 18, 21, Ps. 119, 164. *Se va întoarce* e moment descriptiv: va fi venit îndărăt la tine; mai înainte se depărtase de el.

f) *Puterea credinții, 17, 5—10.*

5. Și apostolii ziseră Domnului: Aduge-ne nouă credință. 6. Iar Domnul zise: Dacă aveți credință ca un grăunț de muștar, ați zice sicaminului acestuia: Desrădăcinează-te și te sădește în mare, și v-ar fi ascultat pe voi. 7. Iar cine din voi dacă are slugă care ară sau paște turma, când a venit din câmp va zice lui: Îndată treci de șezi? 8. Aă nu va zice lui: Gătește ce să cinez, și încingându-te slujește-mă până voi mânca și voi bea, și după aceste mănâncă și bea tu? 9. Aă doar va mulțumi slugii pentrucă a făcut ce-i poruncise? Nu mi se pare. 10. Așa și voi, când veți face toate celece s'au poruncit vouă, ziceți că slugi netrebnice suntem, am făcut ce eram dator să facem. Isus demonștră aci învățaceilor că ei trebuie să facă toate ce li s'au poruncit, cum și sluga, care venise dela lucru în câmp, săvârșește și alte lucrări fără a aștepta mulțumire (1. Tim. 1, 12; 2. Tim. 1, 3). *Apostolii*: aceștia, din mulțimea învățaceilor, îl roagă să le înmulțească credința, pentrucă ei recunosc că nu pot satisface tot-

deuna cuvintelor din v. 3. 4. *εἰ ἔχετε* — *ἐλέγετε* ἄν. Schimbarea timpului în propoziții ipotetice, deosebi, *εἰ* cu prez. indic. și ἄν următor cu imperf. ocură și la clasicii (Krüg. 54, 12; 7. Kühn. 574, 970) când nu se neagă realitatea condiției, ci a urmării: dacă aveți credință, ați zice — dar aceasta nu are loc. De aici urmează că Isus nu trage la îndoială credința învățăcelilor după formă, dar nu află credința cu care s'ar putea muta copaci. Isus recunoaște că cererea e la loc; descrie apoi puterea credinței adevărate (Mt. 17, 20): *συκάμινος* e *ficus sycomorus* (19, 4), care samănă cu dudul la frunze și trunchiū, dar are rod ca smochinul. *Derädeinează-te și te sădește*: nu numai să iese din locul său (Mt. 21, 21), ci să se așeze într-unul nepotrivit. *ἐπιζουσεν*, aorist. exprimă: îndată ar fi ascultat. *ἀνάπτεσε*, alt(ii) citește: *ἀνάπτεσα* (Win. p. 71. obs. 3); *ἀλλά* se rapoartă la înțelesul negativ al întrebării precedente. *τί διεπνήσω* în loc de *ὄ, τί διεπνήσω* (Win. p. 159). *φάγεσαι, πίεσαι* sunt forme complete dela pers. 2. viit. *φάγομαι, πίομαι* (Win. p. 84). *Ce-î poruncise*: a ara și paște turma. Recepta citește după aceste cuvinte lui — adaus. *Nu mi se pare* e omis NBLX și unele Verz.; dar există în ADΓ. *Așa și voi*: aplică la apostoli. Lucrând cele poruncite de credință — care nu e meritul nostru (Efez. 2, 8) — să recunoaștem cu smerenie că n'am făcut destul (1. Cor. 9, 16. 18).

§. 95. Călătoria lui Isus la Ierusalim; minuni și cuvântări, 17, 11—19, 27.

a) *Isus vindecă 10 leproși, 17, 11—19.*

Întâmplarea următoare demonstră că credința deosebește pe oamenii de aceeaș poziție și conduce la mântuire perfectă.

11. Și a fost când mergea la Ierusalim, și el trecea prin mijlocul Samariei și Galileii. 12. Și intrând el într-un sat l-au întâmpinat zece bărbați leproși, care stăteau departe; 13. și aceia ridicară glas zicând: Isuse învățătorule, miluete-ne. 14. Și văzând zise lor: Mergând arătați-vă preoților. Și a fost când mergeau ei s'au curățit. 15. Iar unul din ei, văzând că s'a tămăduit, s'a

întors cu glas mare mărimd pe Dumnezeu; 16. și a căzut cu fața la picioarele lui mulțumindu-i. Și acesta era Samarinean. 17. Iar răspunzând Isus zise: Aă nu zece s'aă curățit? Cel noauă unde sânt? 18. Nu s'aă aflat întorcându-se se dec mărire lui Dumnezeu fără numai acesta de alt neam? 19. Și zise: Sculându-te mergi; credința ta te-a mântuit. La și cf. 5, 12. *αὐτός* nu e contrast la alți călători care îndatinaă a trece prin Samaria (*Iosif Flaviu*, *Antiq.* 20, 6, 1), ei exprimă subiectul care lipsește în *πορεύεσθαι* = el. *διὰ μέσον* (numai aici, cf. *Fil.* 2, 15) = *διὰ μέσον* = prin mijloc. Aici însă însemnează (pentru eis *Ἱερουσαλήμ* și 9, 53) că Isus venind din Galileea călătorește pe hotarul celor 2 provincē. Samaria se aminteste întâiu, pentrucă sosind Isus la hotarele ei schimbă direcția călătoriei și Samarineanul are rol în narațiune. *Zece*; *Zigaben*: *Cel noauă erau Iudei, iar unul Samarinean*; *aceeaș boală i-a adunat auzind că Cristos va trece. Stăteau departe*; *Teofilact*: *Nu cutezaă se se apropie* — fiind necurați (*Lev.* 13, 46. *Num.* 5, 2 sq.); unul de altul însă acești nefericiți nu erau izolați. *ἁσχομένον αὐτοῦ... ἀπήντησαν* — *NL* *ἀπήντησαν αὐτῷ* cf. *Mc.* 5, 2. *Ridicără glas*, pentrucă după prescripțiile legii cel lepros trebuia să petreacă departe de oameni. *Învățătorule, miluește-ne* exprimă credința lor. *Vězënd*: i-a băgat în seamă dupăce ceruseră ajutorul lui. *Mergënd*; pe cale erau să se curătească; acum le dă numai speranța vindecării, pentrucă credința lor trebuie examinată. *Arătați-vē preoților* cf. 5, 14. *Mt.* 8, 4. Samarineanul trebuie să meargă la preoții samarineni. *Vězënd că s'a tāmăduit*: înainte de a sosi la preoți. Numai credința unuia se dovedește firmă; care observând că s'a vindecat se ntoarce din cale a mulțumi lui Isus preamărimd pe Dumnezeu; nu așteaptă ca preotul să-l declare curat. *Era Samarinean*: pentru persoana sa. *Răspunzënd*: inceptu a grăi celor dimprejur vězënd că acesta s'a întors a-l mulțumi. *Nu s'aă aflat etc.*: nu s'aă aflat ca unul care s'aă întors etc. cf. *Mt.* 1, 18. *Sē dee mărire lui Dumnezeu*: care i-a tāmăduit prin mine. În urma celor întămplare Isus se miră că din zece vindecați numai unul s'a întors a-și face datorința cătră binefăcătorul, în care s'a arătat

puterea și dzească. De *alt lineam* accentuează vina celorl. 9; Iudeii consideraū pe Samarineni străini de teocrație (Mt. 10, 5). Curățirea levitică de lepră totl nău dobândit-ō, dar ea devenit act de grație numai pentru celce a fost mulțumitor. Cauza tămăduirii este Isus, iar condiția subiectivă credința.

b) *Venirea împărăției lui Dumnezeu, 17, 20—37.* (Mt. 24, 25—27, 34—41).

Isus grăește adese de împărăția lui Dzeu; fariseii cred că acum este bine să-I întrebe când va veni aceasta. Mesia, după socotința lor, întemeiază o împărăție văzută, puternică, iar ei sunt membri naturali ai acesteia: fi seapă de jugul greū și îngisit al Românilor. Așadar întrebarea fariseilor nū e ironie, cum cred *Teofilact, Zigaben* etc. De observat este că v. 22 sq. nū trebuie să urmeze nemijlocit după v. 20, 21.; iar aci avem: a) răspuns la întrebarea fariseilor (v. 20, 21); b) cuvântarea lui Isus către învățacei (v. 22—37).

20. Iar întrebat fiind de fariseii când va veni împărăția lui Dumnezeu, răspunselor și zise: Nu va veni împărăția lui Dumnezeu cu observare, 21. nici vor zice: Iată aci sau acolo; căci iată împărăția lui Dumnezeu este în lăuntrul vostru. *μετὰ παρατήρησεως*: împărăția lui Dzeu nu este una care se poate observa din semne externe și ar putea zice unul sau altul că este aci sau acolo; ci ea se dezvoltă prin credință și pocăință. *În lăuntrul vostru*: în lăuntrul fiecăruia — dar nū se afirmă că și în fariseii căror grăește, ci e sentență generală. *Crizostom, Teofilact, Zigaben* etc. înțeleg: în mijlocul vostru; în sinul poporului vostru; și se provoacă la Io. 1, 22. Lc. 11, 20. Mt. 12, 28. Dar atunci se poate zice: aci sau acolo e împărăția lui Dzeu: unde era Isus. 22. Iar zise către învățacei: Veni-vor zilele când veți pofti să vedeți una din zilele Fiului omului, și nu veți vedea. De aci înainte până la v. 37 arată Isus că împărăția lui Dzeu nū se dezvoltă numai în interiorul fiecărui om, ci va fi și văzută. *Zilele Fiului omului* sūnt zilele când acesta va veni a doua oară (Apoc. 22, 30). Învățaceii vor suferi multe pentru numele lui, și în țatari im-

prejurări vor cere (*veti pofti*) să fie cât mai curând judecata; ceea ce nu se va întâmpla decât conform planului dzeese (*nu veti vedea*, cf. ep. c. Tes.).

23. Și vor zice vouă: Iată acolo, iată aci; nu vă duceți nici să urmați. 24. Căci precum fulgerul care fulgeră luminează din un punct până la celalalt sub cer, așa va fi Fiul omului în ziua sa. V. 23. previne Isus pe învățacei de credința ușoară, pentru că ziua sa se arată cu anumite semne (v. 24 cf. Mt. 24, 37). *Vor zice*: nu Mesia falși, ci oamenii care vor vesti paruzia înainte de timp. *Iată acolo etc.*: Mesia care va întemeia împărăția lui Dzeu. *Profeți falși vor cânta să-l seducă*. *Nu vă duceți etc.* e gradatie; după ce se afirmă aceste, pentru că venirea lui Isus a doua oară va fi ca fulgerul deodată pretutindene. *Motivul: Căci precum etc.* *În ziua sa*: când va veni la judecată. *La ex. τῆς* și *eis τὴν* trebuie suplinit *χώρας* și *χώρας* (Win. p. 550). *ex τῆς* etc. se poate lega cu *ἀστράπτουσα* (neartic. — când fulgeră), iar *eis τὴν* etc. cu *λάμπει*, sau *ex τῆς* etc. aparține lui *λάμπει*, cf. Mt. 24, 27.

25. Iarântăiū el trebuie să pătimizească multe și să fie lăpădat de neamul acesta. 26. Și precum a fost în zilele lui Noe, așa va fi și în zilele Fiului omului. 27. Mâncău, beău, se însurău, se măritaū, până în ziua în care Noe a intrat în corabie, și a venit potopul și a pierdut pe toți. 28. Așijderea precum a fost în zilele lui Lot: mâncaū, beău, cumpăraū, vindeaū, sădeaū, zideaū; 29. iar în care zi Lot a ieșit din Sodoma, a plouat foc și pucioasă din cer și a pierdut pe toți — 30. întru acest chip va fi în ziua în care se va arăta Fiul omului. *Să pătimizească multe*: înainte de a doua venire (9, 22, 24, 26. Mt. 16, 21). Patimile aceste continuă în biserică (Col. 1, 24). *Trebuie exprimă necesitatea dragostei din partea lui Cristos și Dzeu*; pentru om aceasta este necesitate internă conform stării sale după păcătuire. *Precum a fost etc.*: oamenii atunci nu aveau grijă de nimica, ci se ocupau cu afacerile sale. *În zilele Fiului omului* e contrast la *zilele lui Noe*: lumea profană va face și înainte de venirea lui Isus cum a făcut în zilele înainte de potop (Gen. 6, 11 sq.). Ver-

bele sînt în asindeton marcînd și mai mult descripția în vioiciune și plasticitate (Mt. 24, 37 sq.). *Și a venit* nu aparține la *pînă în ziua* cf. Gen. 7, 4. 10. *Așijderea* se sulevează prin *întro acest chip* (v. 30; iar *mîncău . . . pe toți* e epe-xigetic, adaus la *ὡς ἐξέρετο* ca 7, 11 etc.), deci: *așj-derea . . . întro acest chip etc.* *A plouat*: Dzeu, cf. Gen. 19, 23. *Se va arăta Fiul omului*: întro mărirea sa (Mt. 25, 31 sq.; 2. Tes. 1, 7 sq.; 1. Cor. 1, 7. Col. 3, 3 sq. 1. Petru 1, 7. 4, 13. 5, 4; 1. Io. 2, 28. 3, 2).

31. În acea zi cine va fi pe casă și vasele lui în casă, se nu se pogoare să le iee, și cel din câmp așjdera se nu se întoarcă înapoi. 32. Aduceți-vă aminte de muierea lui Lot. 33. Oricine va căuta să câștige sufletul său, îl va perde, și oricine îl va perde, îl va ține în viață cf. Mt. 24, 16 sq. Isus spune învătăcelor să se lapede de foarte lucrurile pămîntești când va veni el a doua oară. *Și vasele*, adecă le are. *Să nu se întoarcă înapoi*: să scape lucrurile sale. La v. 32 cf. Gen. 19, 26. *ζωογονῆσαι* e contrast la *ἀπολέσαι* și nu poate avea semnificația primitivă: *a face viū* (Sext. Empir. adv. gramm. 264) sau *a produce* (1. Tim. 6, 3), ci=*a păstra în viață*; *a mîntui* (LXX întrebuintează Ex. 1, 17. Jud. 8, 19. cf. Acta 7, 19).

34. Zic vouă, în noaptea aceea vor fi doi întrun pat, unul se va lua și altul se va lăsa; 35. vor fi două măcinînd în acelaș loc, una se va lua, iar alta se va lăsa. 36. Doi vor fi în câmp; unul se va lua și altul se va lăsa. În noaptea aceea se determină prin *ἐν ἐξείρη τῇ ἡμέρα* (v. 31). Ic. exprimă că ziua aceasta va veni fără de veste, ca furul noaptea (Ciril, Teofilact etc.). *ἡμέρα* v. 30 nu e zi în contrast la noapte, deci nu există contrazicere. *Zigaben* etc. înțelege *vuzzi* literal despre ziua paruziei; cf. Mt. Întrun pat: sînt în acelaș pat. *Să va lua*: de ângerî, să adange la cei aleși. *Să va lăsa*: între pîcătoși fiind neales; de aceea se condamnă la judecată. La v. 35. cf. Mt. 24, 40 sq. La ziua judecătii deci se vor deosebi oamenii care pînă aci erau împreună (Mt. 25, 32). V. 36. există în Recepta, Itala, Vulg., lipsește însă NBD etc. și pare adaus din Mt. 24, 40.

37. Și răspunzând ziseră lui: Unde, Doamne? Iar el zise lor: Unde e stărv, acolo și vulturii se vor aduna. *Unde* va fi această judecată în urma înțreabă învățării pe Mântuitorul: locul. *σῶμα* are înțelesul lui *πρόμα* (Mt. 24, 28; 1. Cor. 15, 44; Acta 9, 40) și exprimă obiectul corespunzător, necesar la judecată, pentru că aceasta să poată avea loc. Isus zice că unde există moarte spirituală, păcatul stăpânește, acolo Mesia va pedepsi și nimicii la a doua venire.

c) *Parabola despre văduvă și judecător, 18, 1—8.*

Ziua și locul venirii a doua a lui Cristos nu se pot indica, dar până atunci credincioșii vor trece prin nevoi și atacuri felurite. Contra acestora să se înarmeze cu rugăciunea; iar admonarea să întărește cu 2 parabole.

1. Iar grăi lor o pildă că ei trebuie totdeauna să se roage și să nu obosească, 2. zicând: Un judecător era într-o cetate care nu se temea de Dumnezeu și nu se rușina de om. 3. Iar era o văduvă în cetatea aceea, și veni la el zicând: Fă-mi dreptate față de vrăjmașul meu. 4. Și nu vrea multă vreme; iar după aceea zise întru sine: Deși nu mă tem de Dumnezeu nici mă rușinez de om, 5. dar pentru că îmi face supărare această văduvă, îl voi face dreptate, ca nu venind în sfârșit să mă învinețească. 6. Iar Domnul zise: Ați auzit ce grăește judecătorul nedreptății! 7. Iar Dumnezeu nu va face răzbunare aleșilor săi care strigă către dânsul ziua și noaptea, și va zăbovi pentru dânsii? 8. Zic vouă că va face răzbunarea lor curând! Ci când va veni Fiul omului afla va credința pe pământ? *πρός*: în privința. *Totdeauna* să se roage să explică cu nicicând să nu obosească: rugăciunea perseverantă, care nu obosește, deși la părere nu e ascultată. Acest *totdeauna* nu se poate lua în înțelesul din 1. Tes. 5, 17 — ce rezultă din parabolă (v. 7). La *ἐξουσίαν*: în rugăciune; cf. 2. Cor. 4, 1 (*ἐξουσίαν* al unor mărturii în acest înțeles ocură numai Pol. 4, 9. 10). V. 2. descrie

pe un judecător neconștientos (nu se teme de Dumnezeu nici se rușinează de oameni; Mt. 21, 37. Lc. 20, 13; 2. Tes. 3, 14); nu are nicio bază a judeca drept (*judecătorul nedreptății*, v. 6). Aceștia se opune o văduvă (v. 3.) care nu poate influența asupra lui a-i face dreptate; ceea ce se constată din monologul judecătorului (v. 4. 5). Judecătorul se hotărăște a-și împlini datorința, pentru că văduva stăruie așa mult (*ca nu venind etc.*). *ἐξδίζησον* propriu=răzbună-mă și-mi fă dreptate scăpându-mă de el; aici însă=fă-mi dreptate. *ἐπιχρονον*: timp îndelungat (Omer II. β. 299. Plat. Prot. p. 344.). *ὡς ἂν* etc. se explică greșit: ca nu neconținut să vină și să mă supere, necăjească; dar verbul *ὑπωπιάζειν* (cf. 1. Cor. 9, 27) nu are acest înțeles, ci=a bate pe cineva în față până îl vinetește. Această faptă a femeii ar fi de desperare. *εἰς τέλος*=în urmă, după ce toate rugămintele n'au folosit (Herod. 3, 40. 9, 37. Xen. Oec. 17, 10. Soph. Phil. 407), deci nu ca Ps. 60, 7. 103, 9. Avac. 1, 4 LXX. *Ată auzit etc.* Isus atrage atențiunea învățăcelilor arătându-le cum acel judecător se hotără a face dreptate numai pentru multa rugămintă, ca să treacă apoi la îngrijirea lui Dumnezeu de aleșii săi. *Judecătorul nedreptății* se numește acesta pentru că motivul faptei lui nu e dreptate (16, 8). *Zina și noaptea*, adică totdeauna. *μαχροθυμεί* e viit. atic, care după *οὐ μὴ* se schimbă cu conjunct. (Win. p. 472. 477.)—a întârzia, zăbovi; contrast la *ὀξύθυμιν*. Dumnezeu nu va zăbovi a face dreptate aleșilor săi; a pedepsi pe vrăjmașii acestora. Recepta citește *καὶ μαχροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς*=deși e îndelungrăbdător în privința lor; *ἐπ' αὐτοῖς* indică persoanele față de cari Dumnezeu procedează așa. Răspunsul urmează v. 8. Dumnezeu ajută celorce îl roagă, precum a făcut judecătorul; dar la aceasta se cere credința statornică. Să întrebă de va exista aceasta când va veni Mesia? *Va face răzbunarea lor* nu e contrast la *nu va face și curând la va întârzia*. *ἀρα*=num igitur lasă să urmeze răspuns negativ. *Teofilact: Însemnând cu întrebarea numărul mic al credincioșilor care se va afla*. *τὴν πίστιν* e artic.; credința că Isus e Mesia — ce el poate aștepta după dreptate (2. Tes. 2, 3; 2. Tim. 3, 1. Iuda v. 18). Subiectul *Fiul omului* și *ἐλθόν* se pun la început exprimând durere, și sînt contrast la cele următoare.

d) *Parabola fariseului și a vameșului*, 18, 9—14.

Dispoziția parabolei îndegetează că nu s'a rostit nemijlocit după cele precedente. Din v. 9. rezultă că îndemnul a fost împrejurarea că între ceice urmași lui Isus se incredeau unii prea mult în dreptatea ceiaș. Scopul parabolei este a delătura orice înțelegere rea a celor zise v. 7.

9. Iar zise pilda aceasta cătră unii care se incredeau în sine că sunt drepti și desprețueau pe ceialalți. 10. Doi oameni s'aș suit la templu să se roage, unul fariseu și altul vameș. 11. Fariseul stând aceste se ruga întru sine: Dumnezeule, îți mulțumesc că nu sunt ca ceialalți oameni, răpitori, nedrepți, preacurvari, saș și ca acest vameș; 12. postesc de două ori în săptămână, dan zeciueală din toate câte câștig. 13. Iar vameșul stând de departe nu voia nici ochii să-și ridice la cer, ci-și bătea pieptul zicând: Dumnezeule, fi milostiv mie păcătosului! 14. Zic voue, s'a pogorit acesta mai îndreptat la casa sa decât acela; că tot celce se înalță smeri-să-va, iar celce se smerește înalță-să-va. *πρὸς τινος*—cătră unii; cine sânt nu se spune; probabil este că partizani ai lui Isus (17, 22. 18, 1), care *desprețueau* pe ceialalți pentru că se credeau aleși în împărăția lui Dumnezeu (Rom. 14, 3. 10. Acta 4, 11). *S'aș suit*: templul era situat pe o parte mai înaltă a Ierusalimului. La timpurile de rugăciune cf. Acta 3, 1. *Stând*: așa îndatinaș să se roage (Mt. 6, 5). *Întru sine* lipsește *ἑ* Itala. *πρὸς ἑαυτὸν* leagă unii cu *σὸς*: din mândrie nu se amestecă cu ceialalți, ci stă aparte; dar gramatica nu permite această legătură, căci ar trebui să stee *καθ' ἑαυτὸν* (Xen. Anab. 5, 10, 11. Acta 28, 16. Iac. 2, 17). *Ca ceialalți oameni* descrie mândria fariseului care se asemănă cu toți oamenii; el e mai bun decât toți. *Nedrepți* se ia în înțeles strins. Virtutea lui însă o poate dovedi el și cu un exemplu foarte aproape, mai arătând cu degetul pe un păcătos recunoscut de toți: *ca acest vameș*. V. 12 exprimă partea pozitivă a stării de dreptate a fariseului în opunere cu partea negativă din v. 11. *Postesc* cf. Mt. 6, 16. 9, 14. *σάββατον* este săptămână, căci Săm-

băta nu postiaă. *Daŭ zecăneală* cf. Mt. 23, 23; fariseul face mai mult decât cere legea: *din toate câte câștig. Toate câte* aŭ emfază, cf. *Pirke Aboth* 2, 13: „Quando oras, noli in precibus bona tua enumerare, sed fac preces misericordiarum et pro gratia impetrandă coram Deo.” Vameșul nici nu cutează să intre în locurile unde se rugău ceialaltii, el stă la intrare în curte (*stând de departe*); nu întrebunțează cele mai naturale mijloace de a manifesta rugăciunea (nu ridică ochii la cer, cu atât mai puțin capul și mâinile, 1. Tim. 2, 8); *ci-și bătău pieptul*; *Ciprian: Peccata intus conclusa contestans. Fii milostiv mie*, LXX Ps. 25, 11. 32, 1. Dan. 9, 19 pentru evreescul פללס cf. Ebr. 9, 12. *Mie pécătosului*; artic. are importanță; el se acuză pe sine; este cel mai mare pécătos. Vameșul nu acuză pe altii, nu știe să aibă merite, ci cere numai grație. V. 14 citesc NBL. Min. Verz. și Origen: *παρ'εξείνων*, iar *ΑΡΧΑΙΩΝ* *Recepta η γὰρ ἐκείνος* (D. are *μᾶλλον παρ'εξείνων*). *ΠΑΡ* lesne s'a putut schimba cu *ΤΑΡ* și s'a îmbinat cu varianta *η ἐκείνος*. *Mai îndreptat*: Dumnezeu l-a primit drept. Prepoz. *παρά* cu acuz. la compar. ocură adese, iar contextul arată, dacă cele exprimate se atribue și altei persoane în măsură mai mică (13, 2. 4) sau deloc (Win. p. 226 sq.). *Că ficcare* etc. motivează pentru ce vameșul s'a pogorit îndreptat la casa sa. Cu aceste încheie Lc. secțiunea proprie lui, adică dela 9, 51—18, 14 și începe a consuna cu ceialaltii doi sinopticii.

e) *Isus binecuvântă pruncii, 18, 15—17.*

(Mt. 19, 13—15. Mc. 10, 13—16).

15. Și aduceaŭ la el și pruncii ca să se atingă de ei; iar învățăceii văzând i-aŭ certat pe dênșii. 16. Iar Isus îi chemă la sine zicând: Lăsați pruncii să vină la mine și nu-i ôpriți; căci unora ca aceștia este împărăția lui Dumnezeu. 17. Adevăr zic vouă, oricine nu va primi împărăția lui Dumnezeu ca un prunc, nu va intra întrênsa. *τὰ βρέφη* sânt pruncii încă foarte mici; nu vin decî numai oamenii crescuți, ci aduc și pe aceștia. *Să se atingă* etc. Mt. e mai complet. *Îi chemă la sine*: pe prunci; apoi grăește învățăceilor. *Unora ca aceștia*: care aŭ aceste însușiri. La v. 17 cf. Mt. 10, 15.

f) *Ténérul bogat*, 18, 18—30.

(Mt. 19, 16—29. Mc. 10, 17—30).

18. Și l-a întrebat pe el un boer zicând: În-
vățătorule bune, ce făcând voiă moșteni vieața
vecinică? 19. Iar Isus zise lui: Ce mă zici bun?
Nimene nu este bun fără unul Dumnezeu. 20. Po-
runcile ști! Să nu preacurvești, să nu ucizi, să nu
furi, să nu mărturisești strîmb, cinstește pe tatăl
tău și pe muma ta. 21. Iar el zise: Aceste toate
le-am păzit din tinerețe. 22. Iar Isus auzind zise
lui: Încă una îți lipsește: Toate câte ai vinde și
le dai săracilor, și vei avea comoară în cer, și
vino să mergi după mine! 23. Iar el auzind aceste
s'a întristat; căci era foarte bogat. 24. Iar Isus
văzându-l că s'a întristat zise: Cât de anevoie
intră în împărăția lui Dumnezeu cei ce au avuții.
25. Căci mai lesne este cămilei să intre prin ure-
chile acului decât bogatul să intre în împărăția
lui Dumnezeu. 26. Iar cei ce auziseră aceste au
zis: Și cine se poate mântui? 27. Iar el zise: Ce-
lece nu se pot la oameni sunt cu putință la Dum-
nezeu. La v. 19—23 cf. Mc. 10, 18—22. *ἀρχων* este
poate un prepozit al sinagogii, cf. Mt. 9, 18. După *toate câte*
ai etc. nu urmează *de voești să fi deplin* (Mt. 19, 21), pentru că
s'ar fi delăturat aspirațiunea la perfecțiune amintindu-se o scă-
dere. V. 24. lipsește *περίλυπον γέρομενον* în SBL Min. și
poate e adaus din locurile paralele. *Cei ce au avuții* cf. Mc.
10, 23. În v. 25 avem variantă: *εἰσελθεῖν* și *διελθεῖν* (= a
trece), cf. Mt. 19, 24. Lc. omite Mc. 10, 24 și schimbă v.
27. în propoziție generală.

28. Iar Petru zise: Iată noi am lăsat toate
și am urmat ție. 29. Iar el zise lor: Adevăr zic
vouă, nimene nu este care a lăsat casă sau muiere
sau frați sau părinți sau copii pentru împē-
răția lui Dumnezeu, 30. care nu va lua mai mult
în vremea aceasta, și în veacul viitor vieața veci-
nică. *Care nu va lua* (*ὅς οὐ μὴ* etc.): sigur este că nici
unul nu rămâne fără răsplată (Mc. 13, 2); iar *ἀπολάβῃ* în

legătură cu *μισθόν* exprimă noțiunea că această răsplată e datorie — cf. Mt. 20, 1—16. Recepta citește în v. 29. *părinți, frați, muiere* în loc de *muere* etc.

g) *Isus prezice patimile, moartea și învierea sa*, 18, 31—34.

(Mt. 20, 17—19. Mc. 10, 32—34).

31. Iar luând pe cei doisprezece zise către dânsii: Iată ne suim la Ierusalim, și se vor plini toate câte s'aũ scris prin proroci pentru Fiul omului; 32. căci se va da păgânilor și se va batjocuri și se va ocări și se va scuipi, 33. și după ce l-aũ bătut îl vor omori, și a treia zi va învia. 34. Și ei nu înțelegeaũ nimic din aceste, și era ascuns acest cuvânt dela ei, și nu pricepeaũ cele ce se grăeaũ. *τελεῖν* = a plini ceva prescis; devin realitate cele prezise. *Pentru Fiul omului*: cele scrise aũ valoare pentru dânsul; iar *τῷ υἱῷ* etc. ca *Dat. incommodi* se leagă cu *τὰ γεγραμμένα*. Alții leagă cu *τελεσθήσεται* și explică: în Fiul omului, ca Mt. 13, 14, sau printrânsul — dar contrar textului. *Prin proroci*, special Zah. 11, 12 sq. 12, 10, desvoltare la Is. 53. La v. 32. 33. cf. locurile paralele. La v. 34. cf. 9, 45. Mt. 16, 21.

h) *Isus vindecă un orb la Ieriho*, 18, 35—43.

(Mt. 20, 29—34. Mc. 10, 46—52).

35. Iar a fost când s'a apropiat el de Ieriho un orb ședea lângă cale cerșind. 36. Iar auzind că trece mulțime a întreat ce este aceasta. 37. Și aũ spus lui că Isus Nazarineanul trece. 38. Și strigă zicând: Isus fiul lui David, miluește-mă. 39. Și cei ce mergeaũ înainte îl certaũ să tacă; iar el striga cu mult mai vârtos: Fiule al lui David, miluește-mă. 40. Iar stând Isus a poruncit să-l aducă pe el la sine. Iar apropiindu-se el l-a întreat: 41. Ce voești să-ți fac? Iar el zise: Doamne, să ved. 42. Și Isus zise lui: Vezi; cre-

dința ta te-a mântuit. 43. Și îndată a văzut, și mergea după el mărind pe Dumnezeu. Și tot poporul văzând a dat laudă lui Dumnezeu. La diferența evangeliștilor cf. Mt. 20, 30. *Trece multime*: aceasta îl atrage atenția. *τί εἶν τοῦτο* fără *ἀν* exprimă siguranța: ce este aceasta, nu: ce ar fi (Win. p. 325). V. 37 sq. cf. Mc. 10, 47. În v. 41 înainte de *ἴνα ἀναβλέπω* trebuie suplinit *θεῶν* (Mt. 20, 33). Adușul din v. 43. are numai Lc. *αἰνός* e poetic și mai occură Mt. 21, 16; adese în LXX și apocrif.

i) Isus intră la Zaheiū, 19, 1—10.

Istoria prezentă are numai Lc. și este contrast la 14, 1 sq. Aci se demonstrează că Mântuitorul dă grația sa și celorce mai înainte n'au avut interes pentru dânsul. Singuraticile părți dovedesc istoricitatea întregului proces.

1. Și intrând trecea prin Ieriho. 2. Și iată un bărbat numit cu numele Zaheiū, și acesta era mai marele vameșilor, și el era bogat. 3. Și căuta să vadă pe Isus cine este, și nu putea de multime, că era mic de stat. 4. Și alergând înainte se sui întrun sicomor ca să-l vadă pe el, că pe acolo era să treacă. Narațiunea devine abundantă în expresiuni: *ὀνόματι* și *καλούμενος*; *καὶ αὐτός ἦν* și *καὶ οὗτος ἦν*. *διήρχετο* = era în trecere când se întâmplă cele următoare, îndeosebi v. 4. *ὀνόματι καλούμενος* 1, 61; la clasic ar fi *ὄνομα καλούμ.* (Herod. 1, 173. Plat. Crit. p. 483. B). Numele *Zaheiū* (*Ζαχαῖος*) derivă dela *צח* = curat (insons) cu terminațiune grecească (Ezr. 2, 9. Neem. 7, 14. LXX *Ζαχαίου*). Crizostom, Ciprian, Tertulian cred că Zaheiū era păgân, dar numele e contra acestei păreri, apoi v. 9. *Acesta*; după ce spusesse numele trece la împrejurările personale. *Mai marele vameșilor*, cf. Mt. 9, 9; acesta supraveghia pe ceilalți vameși. În Ieriho se făcea export mai vartos cu balzam. *Cine este*: între cei ce treceau, pentru că auzise multe despre el. *ὅπου* = *ἔδ*: aceasta îl împedea (21, 26). *εἰς τὸ ἐπιπροσθεῖν* însemnează calea ce era înaintea lui Isus, și lângă *προδρομαίων* e pleonazm. *ἐπὶ συζυμορέαν* — mai adese forma *συζυμορός* — cf. 17, 6; e cel mai înalt arbore în Palestina. *ἐκείνης* scil. *ὁδοῦ*.

5. Și dacă a venit la locul acela Isus căutând în sus l-a văzut și zise către el: Zaheie, grăbește de te pogoară; căci azi trebuie să rămân în casa ta. 6. Și grăbindu-se s'a pogorit, și l-a primit pe el bucurându-se. 7. Și văzând toți murmurau, zicând că a intrat să găzduască la un bărbat păcătos. Nu se poate spune de unde știe Isus numele lui Zaheiu; poate că l-a pronunțat vrutul din celce mergeau cu dânsul, sau avem ca Io. 1, 46. 2, 25 — un semn al atotștiinței sale. *Azi* are emfază: tocmai azi e ziua când trebuie să rămân la tine. *de* exprimă necesitatea ce rezultă din iubirea lui Isus către Zaheiu. Acesta deci deși voia numai din curiozitate să vadă pe Isus, totuș nu a fost numai aceasta, ci și o dorință mai înaltă — ce se întărește prin: *bucurându-se*. El poate crezuse că va întâlni în Isus un bărbat care se-l scape de muștrările conștiinței, pentru că auzise de minunile și învățătura lui. *Toți murmurau*: Iudeii care erau cu Isus și merseseră cu dânsul până la casa lui Zaheiu; văzuseră bucuria cu care acesta a primit pe Mântuitorul. Ei necunoscând misiunea lui Isus nu pot vedea cu ochi buni ca el se comunice cu păcătoși. Vameșii de naționalitate evreească erau cei mai urgisiți oameni înaintea conaționalilor, pentru că fac serviciul străinilor; se considerau ca unii care s'au lăpădat de lege și națiune. Iar Zaheiu era mai marele vameșilor! *παρά ἀμαρτωλῶν ἀνδρῶν* se leagă la *καταλῦσαι*.

8. Iar Zaheiu stând zise către Domnul: Iată jumătate din averea mea, Doamne, o dau săracilor, și de am năpăstuit pe cineva cu ceva, întorc împătrit. 9. Iar Isus zise pentru dânsul că astăzi s'a făcut mântuire casei acesteia, pentru că și acesta este fiul lui Avram; 10. căci a venit Fiul omului să caute și să mântuească ce era pierdut. Intrând Isus în casa lui Zaheiu produce impresie foarte mare. *Stând*: înaintea lui Isus. Zaheiu pășește înaintea învățătorului făcător de minuni și împarte averea sa în două: jumătate dă săracilor, iar cealaltă jumătate drept despăgubire. Partea întâia este jertfă de mulțumită, iar cu a doua întrece prescripțiile legii (Ex. 21, 37. 22, 3. Num. 5, 6 sq. cf. Lev. 5, 21 sq. 1. Sam. 12, 3). *τὰ ἡμίσιαι* e formă neatică pentru plur.

neutru¹⁾. εἰ în εἴ τινος etc. cu indic. exprimă ceva sigur; el are în vedere anumite cazuri. La συκοφαντεῖν cf. 3, 14. Verbul e construit ca ἀποστειρῆν τινός τι (Plut. Dem. 4. Soph. Phil. 1267), ἀπολαύειν τινός τι (Xen. Hier. 7, 9. Memor. 1, 6, 2. Plat. Crit. p. 54); Grecii zic παρὰ (Lys. p. 177. 32.). Expresiunea se rapoartă la nedreptățile comise la luarea vamei. πρὸς αὐτόν trebuie tradus din cauza lui τῷ οἰκῷ τούτῳ . . . καθότι etc. cu pentru dânsul: în privința lui; Isus grăește către învățacei sau popor. Alții zic că Isus se adresează lui Zaheiū, dar are în vedere și pe celece murmurau.

j) Parabola despre minele încredințate, 19, 11—27.

(cf. Mt. 25, 14—30).

Timpul și împrejurările între cari s'a rostit parabola prezentă nu sânt cunoscute; poate că în casa lui Zaheiū (pentru legătura din v. 11). Auzitorii sânt învățaceii (poate și alți oaspeți), dar nu celece murmurau (Zigaben, Teofilact etc.), pentrucă sânt afară de casă. Cele amintite mai înainte și rezultatul deosebit al administrării bunului încredințat nu permit a identifica parabola cu Mt. 25, 14 sq.

11. Iar auzind ei aceste a adaus a grăi o parabolă, pentrucă el era aproape de Ierusalim și se părea lor că îndată se va arêta împărăția lui Dumnezeu. Iar auzind ei: cele din v. 9 sq.; iar ei sânt din multime, care auziseră cuvintele lui. Ei raportară ἀπολωλός la poporul israiltean, iar σώσαι la scăparea lui de jugul roman. προσθεῖς εἶπεν e expresiune evreească (LXX Gen. 25, 1. 38, 5. Iob 29, 1. Win. p. 436 sq.), circumscrisie noțiunea lui „iarăș“. Aproape de Ierusalim; Iericho e departe numai 6 ore; 150 de stadii (Iosif Flaviu, Bell. jud. 4, 8, 3). Îndată; Zigaben: Credeau că de aceea se sue la Ierusalim că se stăpâneaseă acolo. Să va arêta (ἀναφαίνεσθαι): va păși în realitate.

12. Zise deci: Un om de bun neam a mers întro țară depărtată, se-șliee în primire împărăție

¹⁾ ἡμίσεια (sc. μοῖρα sau μερίς) e femin. substantivat dela ἡμίους (Thuc. 6, 62, 4. Plat. Logg. 12. p. 956. etc.), dar ocură și ἡμίσεια (Antonin. Lib. 2. p. 16).

și se se întorcă. 13. Iar chemând zece slugi ale sale le-a dat lor zece mine, și zise către ei: Neguțătoriți până voi veni. Omul de aici se înfățișează nobil de naștere, care se duce a primi dela alt stăpânitor împărăția sa ca vazal. Espunerea aduce aminte de raporturile regilor evrești din acele timpuri, deoarece Irozii primeau puterea dela Roma, chiar contra voinții poporului (protest se făcuse contra numirii lui Arhelaū cf. *Iosif Flaviu*, Antiq. 17, 11, 1). În țară depărtată e contrast la îndată; Isus trebuie mai nainte să meargă la Tatăl ceresc: *εαυτῷ*: pentru sine voeste a lua puterea ce avuse altul până aci. Zece slugi ale sale exprimă că aceste fiind proprietatea lui putea să aștepte ca să se intereseze mai mult de averea lui. De a avut el mai multe slugi orî numai pe aceste nu impoartă; aici avem numai un număr rotund ca la cele 10 fecioare — dar în cazul dântăiū ar trebui să stee *δέξα τῶν δούλων εαυτοῦ*. Zece mine, adică fiecărui din ei. *μῶς* e traducerea evreescului מנה; a 60. parte a talantului = 100 sicli; se întrebuinta ca pond și monetă; putem înțelege însă și mina atică = 100 drahme. În amândouă cazurile e izbitoare suma mică, cf. la Mt. Aici stăpânul ispitește credința slugilor în lucruri mici accentuând cu atât mai vârtos remunerația lor (v. 17). Lc. are în vedere oficiul — toți primesc sumă egală — care impune tuturor aceleași drepturi și datorinți, nu deosebitele daruri harizmatice. *πραγματεύεσθαι* = a neguțatori (*Xen. Cyr.* 2, 4, 17; *Plut. Sull.* 7, 17. *Lucian. Philops.* 36). *ἐν ᾧ ἔρχομαι*: în timpul când voi neguțătoriți eu voi veni (Io. 4, 16); alții iau: până când sînt în călătorie.

14. Iar cetățenii săi îl urau, și trimiseră solie în urma lui, zicînd: Nu voim ca acesta să stăpânească asupra noastră. În urma lui, adică la stăpânitorul care avea să dea împărăția. Nu voim exprimă refuzul hotărît: nu voim ca acesta să fie regele nostru.

15. Și a fost când s'a întors el după ce luase împărăția, și zise să se chime la dînsul slugile acelea, căror dăduse argintul, ca să știe cine ce a întreprins. 16. Iar cel dântăiū păși zicînd: Mina ta a agonisit zece. 17. Și zise lui: Bine, slugă bună, că întru puține ai fost credincios,

să aibă putere peste zece cetăți. 18. Și veni și al doilea zicând: Mina ta, Doamne, a făcut cincî mine. 19. Iar el zise și lui: Și tu să fii peste cincî cetăți. 20. Și altul veni zicând: Doamne, iată mina ta, care am ținut-o legată într-o mahramă. 21. Căci m'am temut de tine, pentru că ești om aspru, iată ce n'ai pus, și seceri ce n'ai sămănat. La *γροῖ* cf. Mc. 5, 43. Și zise = porunci; se introduce apodoza. La *τίς τί* cf. Mt. 15, 24. διαπραγματεύεσθαι = a întreprinde (Dion. Hal. 3, 72), nu negociando lucrari. Cele două slugi dăntăi cu modestie spun ce au agonisit, iar stăpânul îi pune stăpânitorii peste cetăți arătând că e mulțumit cu lucrarea lor. A făcut = agonisit. σουδάριον, dela sudarium (Io. 11, 44), e batista de șters sudorile de pe față. Sluga a 3. nu voește a asuda în promovarea intereselor stăpânului său. Iată = preținzi; e determinare la om aspru. N'ai pus: undeva. La v. 21. cf. Mt. 25, 24 sq. Așa se descrie omul care nu cruță proprietatea altuia, dar nu pe cale necinstită, ci validitând cu rigoare pretenziunile sale drepte.

22. Zise lui: Din gurata te voi judeca, slugă vicleană. Ai știut că sunt om aspru, luând ce n'am pus, și secerând ce n'am sămănat? 23. Și pentru ce n'ai dat argintul meu pe masă schimbătorilor? Și eu venind să fiu luat aceea cu câștig. 24. Și zise celor ce stăteau împrejur: Luați dela el mina și o dați celui ce are zece. 25. Și ziseră lui: Doamne, are zece mine. 26. Zic vouă că fiecărui care are să va da, iar dela cel ce nu are să va lua și ceea ce are. Din gura ta: după cuvintele ce rostesti, cf. Mt. 25, 26. *πράσσειν* se întrebuințează aci despre luarea banilor (3, 13). Cei ce stăteau împrejur sunt curtenii. V. 25. e parenteză; cf. la v. aceste 8, 18. Mt. 13, 12. Mc. 4, 25.

27. Însă pe acești vrăjmași ai mei care n'au voit ca eu să împărătesc peste ei aduceți-i încoaci și-i tăiați înaintea mea. *τούτους* (Recepta citește *ἐξείρους*) înfașează pe vrăjmași ca prezenți, deși aceasta nu are loc. *κατάσφάξαι αὐτοὺς ὑπὸ ποσὶν μου* arată iudeilor că se poate de intuitiv judecata și condamnarea la moartea veșnică.

Parabola se rapoartă la poporul evreesc și la învățăcel. Cristos e pe cale a merge la Tatăl ceresc, dela care va primi stăpânirea peste lumea întreagă. De acolo va veni iarăș și atunci va învinge pe toți vrăjmașii săi și va întemeia împărăția mesianică în deplină mărire. Fiind el departe fiecare învățăcel a primit un oficiu în împărăția lui de acum. Pe acesta ei trebuie să-l administreze cu credință și zel, dacă voesc a fi remunerați la sfârșitul zilelor. Cine singur nu poate întrebuița talantul său se-l dea altora ca se nu rămână fără folos. Necredincioșii — nevoind să primească stăpânirea lui Cristos — vor fi nimiciți la a 2. lui venire, ce se exprimă în *κατασφάξαι*.

B. Lucrarea lui Isus în Ierusalim, 19, 29—21; 38.

§. 96. Întrarea lui Isus în Ierusalim; curățirea templului, 19, 28—48.

(Mt. 21, 1—17. Mc. 11, 1—18. Io. 12, 12—19).

Isus arătase Iudeilor (în parabola precedentă) că nu va întemeia împărăție după părerile lor, iar acum se înfățișează ca regele Sionului. Fără a reflecta la prorocia lui Zaharia Lc. (ca Mc.) istorisește intrarea Mântuitorului în Ierusalim. Momentele principale sînt: α) intrarea (v. 29—36); β) încercarea fariseilor de a suprima omagiile (v. 37—40); γ) cuvintele rostite de Isus când vede cetatea (v. 41—44) și curățirea templului (v. 45—48).

28. Și zicînd aceste mergea înainte, suindu-se la Ierusalim. 29. Și a fost când s'a apropiat de Betfage și Betania către muntele care se chiamă al olivilor, a trimis doi din învățăcelii săi zicînd: 30. Mergeți în satul dinainte, în care intrînd veți afla un azin legat, pe care nimeni din oameni n'a șezut nici odată, și dezlegându-l aduceți-l. 31. Și de vă va întreba cineva: Pentru ce îl dezlegați? Așa ziceți: Că Domnului trebuie. 32. Iar ducîndu-se trimișii aflară cum zisese lor. 33. Iar dezlegînd ei azinul ziseră stăpânii lui către ei: De ce dezlegați azinul? 34. Iar ei ziseră: Că Domnului trebuie. 35. Și l-au adus la Isus, și arun-

când vestmintele sale pe azin puseră pe Isus deasupra lui. 36. Iar mergând el așterneau vestmintele lor pe cale. 37. Iar fiind aproape de poalele muntelui olivilor începu mulțimea învățăceilor bucurându-se să laude pe Dumnezeu cu glas mare pentru toate puterile cari le văzuseră ei, 38. zicând: Bine este cuvântat regele care vine întru numele Domnului; în cer pace, și mărire întru cei de sus. *Mergea înainte: învățăceilor. La Betfage și Betania* cf. Mt. 21, 1. Mc. 11, 1. *ἐλαιῶν* = *olivet* (Acta 1, 12); aci avem nomin. în loc de acuzat. (Win. p. 171); iar dacă se accentuează *ἐλαιῶν* dela *ἐλαία* = *olive*, atunci trebuie suplinit τὸ ὄρος, *ad montem, qui dicitur olivarum. κατέναντι* (LXX Mc. 12, 41. 13, 3) se întrebuintează la locuri, iar *ἀπέναντι* (Acta 3, 16. 17, 7) la persoane. La v. 30 cf. locurile paralele. *ἐφ' ὃν οὐδείς* etc. cf. Mc. 11, 2. Lc. 23, 53. *οἱ κύριοι*, adică proprietarul azinului și casnicii lui. *Aruncând* etc.; învățăceii fac omagii învățătorului lor (*ἐπιτίμωτες* proprii = dezbrăcând și aruncând, LXX Ps. 55, 23; 1. Petru 5, 17). *πασῶν ὧν* e atracție în loc de *πασῶν ἄς*. Prepoz. *πρός* la dat. *καταβάσει*, de aceea *ἐγγίζειν* = *fiind aproape* (Win. p. 369 sq.). *Toată mulțimea învățăceilor*; învățăceii se iaă în înțeles mai larg (Mt.). *Văzuseră*: când îl însoțeau. Isus și mulțimea cu densus ajunseseră la un punct de unde se vedea Ierusalimul; atunci începe aceasta a preamări pe regele care în acest chip sârbează acum intrarea în Ierusalim. Citatul e Ps. 118, 26. adăugându-se: *regele*. Recepta citește *în cer pace* cari cuvinte și *mărire întru cei de sus* nu există în Ps. Ideea exprimată aci în paralelizm este: Dumnezeu a urzit mântuirea care se împărtășește omenirii prin Mesia; pentru această mântuire ângerii trebuie să-l preamărească (2, 14). *εἰρήνη* = *ἡσυχία*, în înțeles obiectiv.

39. Și oarecare farisei din popor ziseră către el: Învățătorule, ceartă pe învățăceii tăi. 40. Și răspunzând zise: Zic vouă că de vor tăcea aceștia, pietrile vor striga. V. 39—44 are numai Lc. *Din mulțime*; în care se afla el. *ἐπιτίμωσον*: să nu strige; zi-le să tacă. Fariseii se supără că mulțimea aclamă pe Isus de Mesia. *ἰάω* stă cu indicat. (Win. p. 277). *Pietrile vor striga*; adică

eū trebuie să fiū recunoscut întâmplare-se aceasta în orice chip (Ayac. 2, 11). Aci nu trebuie să cugetăm la pietrile Ierusalimului, care încurând, se va risipi. (Mt. 20, 1). Răspunsul lui Isus a doua zi, cf. Mt. 21, 15 sq.

(41. Și cum se apropiară, văzând cetatea a plâns de dânsa, 42. zicând că de ai fi cunoscut și tu întru această zi a ta celece sunt spre pacea ta; iar acum s'a ascuns dela ochii tēi. 43. Căci vor veni zile peste tine, și vrăjmașii tēi vor pune șant împrejurul tēu și te vor înconjura și te vor strimtora de toate părțile, 44. și te vor face asemenea cu pământul pe tine și pe fiii tēi întru tine, și nu vor lăsa piatră pe piatră întru tine, pentru că n'ai cunoscut vremea cercetării tale. În mijlocul acestei bucurii Mântuitorul plânge cunoscând soarta viitoare a Ierusalimului: *ἐκλασεν* diteră de *δακρῦειν* (Io. 11, 35); e construit cu *ἐπ' αὐτήν* ca *σπλαγχνίζεσθαι* (23, 28) și exprimă direcția plângerii spre obiectul său; Grecii au cu acuzat. său *ἐπί τινι*. De ai fi cunoscut și tu: ca acești învățâcel; exprimă o dorință care nu se va realiza. Aci avem aposiopeză plină de afect; apodoza este: Cât de bine ar fi (22, 42. Io. 6, 62). *Zigaben*: *Κάτι ἰνδatinează ceice plângeaῦ* *σὲ se lovească cu cuvinte în abondanța afectului*. Citind *σοῦ* după *ἐν τῇ ἡμέρᾳ* = în ziua aceasta hotărîtă ție spre mântuire, cf. v. 44. Ps. 118, 24. Pentru că poporul ales n'a primit mântuirea lui Isus, deși era chemat mai întâiū a lua parte; de aceea urmează pedeapsa dzească. *Iar acum*: așa sunt împrejurările (Io. 8, 40; 1. Cor. 12, 20). *S'a ascuns*: ceeace servește ție spre mântuire; de prevedința dzească, dar din vina ta (Rom. 11, 7). În cele următoare motivează de ce pentru ei sunt ascunse căile mântuirii. În v. 43 *ὅτι* introduce o motivare profetitoare a lui *iar acum* etc.: *Κάτι vor veni* etc. Nu fără importanță este pus *καί* de 5 ori: exprimă afectul cel mai adūnc; dar întâiul *καί* (în *καί περιβαλοῦσιν*) e pus în loc de *ὅτι* (17, 22. 23, 44. Rom. 2, 16. Io. 4, 21. Mc. 15, 25). NCL citesc *παρεμβалоῦσιν* (= a vîri între ceva; termen tehnic militar: a face tabără) în loc de *περιβαλοῦσιν* (ABRT alte Maiusc.). *χάρακα* (Polyb. 1, 29, 3. 8, 34, 3. 10, 39, 1. 18, 1, 1) = val, șanț; *χάρ. βάλλειν* Plut. Aem.

P. 17. Marcell. 18. σοι cf. Xen. Mem. 2, 1, 14 ταῖς πόλεσιν ἐρούματα περιβάλλονται. În rezbelul evreesc intradever s'a făcut val, pe care Evreii l-au aprins, iar Tit l-a înlocuit cu zid (*Iosif Flaviu*, Bell. jud. 5, 6. 2. 5, 12, 2 sq.). *συνέξουσι*, cf. Fil. 1, 23. Verbul *ἔδαφιζα* (dela *ἔδαφος* = pământ, sol) = a face ceva asemenea cu pământul (*Polyb.* 6, 33, 6), LXX a trânti la pământ, a strivi; urmând în zeugmă și pe feciorii *τῶν ἐν τῷ τῆνε* (locuitorii, inchipuindu-se cetatea ca mună, 13, 34. Mt. 23, 37) verbul are amândouă înțelesurile (Os. 14, 1. Naum 3, 10. Ps. 137, 9). *ἐπισκοπή* arată timpul când Dzeu a purtat grija poporului trimițând pe Mesia (1. Petru 2, 12. Prov. 29, 13. Iob 29, 4 etc.). LXX traduce așa evreescul *יָרַבְּ*; expresiunea e *vox media*, adică se ia în înțeles bun (Iob 16, 2. Is. 29, 6) și rău (Is. 10, 3). Aici are loc numai cel din urmă. Dumnezeu a cercetat în Isus pe poporul său, dar efectul este pedeapsă. Prorocia lui Isus s'a împlinit, cum istorisește *Flaviu* (l. citate). *Nu vor lăsa* etc. Mt. 24, 2.

45. Și intrând în templu începuseră să scoată pe ceice vindeau, 46. zicând lor: Scris este: Și va fi casa mea casă de rugăciune; iar voi ați făcut-o peșteră tâlharilor. 47. Și era învățând în toate zilele în templu; iar arhierii și cărturarii și frunțașii poporului căuta să-l piardă pe el, 48. și nu aflau ce să facă; căci tot poporul se ținea de el ascultându-l. NBCL, unele Min. și Verz. citesc numai pe ceice vindeau, iar alte Msse (și Vulg.) au încă: *intrându-l și cumpărându-l* — adaus din locurile paralele. După Mc. 11, 11 această curățire a fost a doua zi după intrarea lui Isus în Ierusalim. Citatul este Is. 56, 7. cf. Ier. 7, 11 (Mt. 21, 13. Mc. 11, 17). *Frunțașii poporului* este aristocrația mireană; în genere se înțeleg bătrânii. Contra lui Isus vedem că lucră toți bărbații cu influență la popor. *Nu aflau* = nu știeau, cf. 5, 19; iar motivul este: *Căci poporul* etc. Cuvintele lui Isus câștiga tot mai mult inimile auzitorilor; de aceea: *ascultându-l* (Mc. 11, 18). *ἐξορέμαται* se construiește cu *ἐξ* ori numai cu genit. (Passow, Lexic.).

§. 97. Dispute și cuvântarea eshatologică, 20, 1—21, 38.

a) *Întrebarea asupra puterii lui Isus*, 20, 1—8. (Mt. 21, 23—27; Mc. 11, 27—33).
 1. Și a fost întruna din zile învăța el poporul în templu și binevestind venit-au preoții și cărturarii cu bătrâni 2. și grăeauă cătră el zicând: Spune nouă cu ce putere faci aceste, sau cine este care ți-a dat ție puterea aceasta? 3. Iar el răspunzând zise cătră dênșii: Vă voi întreba pe voi șiie un cuvânt, și să-mi spuneți. 4. Botezul lui Ioan era din cer sau din oameni? 5. Iar ei cugetau întru sine zicând că de vom zice: Din cer, va zice: Pentru ce n'afți crezut lui? 6. Iar de vom zice: Din oameni, tot poporul ne va ucide cu pietri; căci este incredințată că Ioan era proroc. 7. Și răspuseră că nu știu de unde era. 8. Iar Isus zise lor: Nicie eu nu vă spun vouă cu ce putere faci aceste. *Întruna din zile*: în timpul petrecerii sale în Ierusalim. Aici sunt reprezentate toate clasele sinedrului, avem deci o deputațiune. *Cu ce putere* (*ἐν ποία δυνάμει*) e întrebare indirectă, strins legată cu *spune nouă* etc. și se formulează mai precis în cea directă: *Sau cine este* etc. *ταῦτα* și *ταύτην* se rapoartă la curățirea templului și la învățămîntul din templu. Răspunsul lui Isus este o întrebare pusă lor. *Să-mi spuneți*: ceea ce vă întreb. *οὐκ ἐλογίζασθε* (*cugetau întru sine*) numai aici în T. N., adese la clasic! *Ne va ucide cu pietri* arată chipul în care poporul evreesc revoltându-se făcea dreptate (Io. 8, 39. 10, 31; Acta. 7, 58).

b) *Asemănarea viiloror*, 20, 9—18. (Mt. 21, 34—46; Mc. 12, 1—12).

9. Iar începă a zice această pildă cătră popor: Un om a sădit vie și a dat-o lucrătorilor, și s'a dus departe multă vreme. 10. Și la vreme trimise o slugă la lucrători, ca să dea lui din rodul viei; iar lucrătorii bătându-l îl trimiseră deșert. 11. Și adause a trimite altă slugă; iar ei și pe acela

bătându-l și batjocurindu-l l-au trimis deșert. 12. Și adause a trimite pe a treia; iar el și pe acela rânindu-l l-au scos afară. 13. Iar domnul viei zise: Ce să fac? Trimite-voiū pe fiul meu cel iubit; doar vëzându-l se vor rușina de el. 14. Iar vëzându-l lucrătorii cugetară întru sine: Acesta e moștenitorul; să-l omorim ca să fie moștenirea a noastră! 15. Și scoțându-l afară din vie l-au omorât. Deci ce va face acestora stăpânul viei? 16. Va veni și va perde pe lucrătorii aceia, și viea o va da altora. Iar el auzind ziseră: Să nu fie! 17. Iar el căutând spre ei zise: Ce este această ce ești scris: Piatra care n'au băgat-o în seamă ziditorii, aceasta s'a făcut în capul unghiului? 18. Tot celce va cădea pe piatra aceasta se va sfărîma; iar pe care va cădea se va spulbera. Cu aceste cuvinte Isus se adresează poporului; dar sinedriștii sânt prezenți (v. 19). *Începu*: imediat după cele precedente, unde răspunse Isus sinedriștilor. *Multă vreme*, cf. 8, 27, 23, 8. *Și la vreme*: a roadelor (Mt. 21, 34; *καιρῶ* e dat. temp. cf. Win. p. 205. b). *Îva*... *δώσουσιν*, viit. indic. cu *iva*, cf. Win. p. 271. *προσέθετο*... *πέμψαι* e evraizm = *ויסרה לשלוח* (19, 11. cf. Gen. 4, 2). *ίσως* = poate, doar; întrebunțează poeții și scriitorii profani la lucruri nesigure; e contrast la *ὄντως*. V. 14. *să fie moștenirea* etc. descrie iubirea de stăpânire a superiorilor lui Israil; care e motivul opoziției lor față de Isus. *Auzind el ziseră*: unii din popor. *Să nu fie* = *הלילה* (Gen. 49, 7. Ios. 22, 39); aceasta nu trebuie să se plinească: nu se va întâmpla ca lucrătorii să omoară pe fiul stăpânului și viea să ajungă la alții. *ἐμβλέψας*: Isus fixează poporul cu privirea sa pătrunzătoare. *τί οὖν ἔστιν τὸ γυροαμμένον*: de s'ar întâmpla negațiunea voastră, atunci cum ar sta cu zicerile Scripturii: *Piatra care n'au* etc. La v.

18. cf. Mt. 21, 44; lipsește la Mc. *c). Plătirea dării, 20, 19—26.* (Mt. 22, 15—22, Mc. 12, 13—17.

19. Și căutaū cărturarii și arhiereii să pună mâinile pe el în ora aceea, și se temeau de popor;

căci cunoscără că cătră ei grăise această pildă. 20. Și pândindu-l au trimis iscoade care se prefăceau pe sine a fi drepti, să-l prindă cu cuvântul, ca să-l dea pe el stăpânirii și puterii procuratorului. 21. Și l-au întreat pe el zicând: Învățătorule, știm că drept grăești și înveți și nu cauți la față, ci după adevăr înveți calea lui Dumnezeu? 22. Cade-se ca noi să plătim dare cezarului sau nu? 23. Iar el cunoscând viclesugul lor zise cătră ei: Ce mă ispitiți? 24. Arătați-mi un denar; al cui chip și inscripție are? Iar ei ziseră: Ale cezarului. 25. Iar el zise cătră ei: Drept aceea dați cezarului celece sunt ale cezarului și lui Dumnezeu celece sunt ale lui Dumnezeu. 26. Și nu l-au putut prinde pe dânsul în cuvânt înaintea poporului, și mirându-se de răspunsul lui au tăcut. *ἐνκαθέτους* = *atitați*, *instigați întrascuns*; așa se numesc întrebătorii pentru că au intenție dușmănoasă. LXX întrebunțează acest cuvânt ca *καταζόπους, δολίους* (Iob 31, 9 cf. *Ios. Flaviu*, Bell. jud. 6, 5, 2). *Se prefăceau pe sine*: trimișii își dau aerul a nu fi de partidul celorce i-au trimis; *drepti*: căutați să plinească legea străbună, dar să numărau și la dreptii care așteptau pe Mesia (2, 26. cf. 1, 6; Mc. 6, 20. *Eusebie*, Ist. bis. 2, 23). Verbul *ἐπιλαμβάνεσθαι* se construște cu genit. persoanei și al obiectului; subiectul sunt sinedriștii, iar *αὐτοῦ* depinde dela acest verb, nu dela *λόγον* (Iob 30, 18. *Xen. Anab.* 4, 7, 12). *τῆ ἀρχῆ* etc.; la autoritate, și adică puteril procuratorului, care avea dreptul asupra vieții și morții; de aceea *τῆ ἀρχῆ* nu se leagă cu *ἡγεμόνος* (= autoritatea și puterea procuratorului), căci artic. se repeteste înaintea lui *ἔξουσίᾳ λαμβάνειν πρόσωπον* = *a fi pâr-tinitor* (Rom. 2, 11). *φόρος*: darea de cap și pământ, se deosebeste de *τέλος*: darea indirectă (yama după mărfuri, cf. Rom. 13, 7. Mt. Mc. au *κῆρος*). *Viclesugul*: în întrebare. Cuvintele *ce mă ispitiți* lipsesc. SBL și unele Min. — par adause din Mt. Unele Msse au în v. 24. după *denar* cuvintele *iar ei i-au arătat*; și *zise*.

d) Saduceii întreabă pe Isus despre înviere, 20; 27—40.

(Mt. 22, 23—33. Mc. 12, 18—27).

27. Iar apropiindu-se unul din saduceii, care zice că nu este înviere, l-a întrebat pe el zicând: 28. Învățătorule, Moisi a scris nouă de va muri fratele cuiva având muiere, și adecă fără feciori, ca să iee fratele lui pe muierea și să ridice sēmēnta fratelui său. 29. Deci erau șapte frați; și întâiul luând muiere a murit fără feciori. 30. Și al doilea și al treilea a luat-o pe ea. 31. dar așijderea și cel șapte; n'a u lăsat feciori și a u murit. 32. Iar în urmă a murit muierea. 33. Muierea deci la înviere a cui muiere va fi? Căci cel șapte a u avu t-o pe ea muiere. În loc de λέγοντες (NBCDL) în v. 27. citesc unele mărturii λεγόντων (ἀντιλέγοντες cf. Win. p. 495 sq.); alții afirmă că cuvēntul aparține lui τῶν, nu lui τῶν Σαδδουχαιῶν. Acești unii se caracterizează mai aproape prin ἀντιλέγοντες: oămenii care zic că nu este înviere (part. cu artic. Win. p. 127. c). μή e pleonazm care adese occură după verbele negațiunii (1. Io. 2, 22. Evr. 12, 19. Gal. 5, 7). La v. 28. cf. Dent. 25, 5. καὶ οὗτος = și adecă acesta fără copil. Partic. οὖν în v. 29 subsumează cazurile următoare sub regula de mai înainte: *Deci erau șapte frați etc.* Toți frații mor fără urmași; momentul principal; de aceea se și pune înainte *fără copil*, deși topica ar trebui să fie: a u murit și nu a u lăsat copil. *Muierea . . . la înviere etc.* cine din acești frați o va avea muiere? Prez. *γίνεται* e pus aci nu viit., pentrucă tratează o regulă.

34. Și zise lor: Fiii veacului acestuia se însoară și se mărită, 35. iar care s'a u învrednicit a dobândi acel veac și învierea din morți nici se vor însura nici se vor mărita. 36. Căci se moară nu pot mai mult, că sūnt asemenea āngerilor, și sūnt fiii lui Dumnezeu fiind fiii învierii. 37. Iar că se vor scula morții, și Moisi a arētat în rug, cum numește pe Domnul Dumnezeu lui Avram și Dumnezeu lui Isac și Dumnezeu lui Iacob. 38. Iar Dumnezeu nu este al morților ci al viilor;

căci toți viează lui. *Fii veacului acestuia* (16, 8) nu trebuie luat în înțeles etic (cum se întrebuițează altfel în T. N.), ci însemnează pe toți oamenii înainte de timpul mesianic. *Său învrednicit* etc. sunt dreptii, ceilalți nu se ia în considerare (*καταξιοῦσθαι* e construit cu infinit. 21, 36. Acta 5, 41; 2. Tes. 1, 5). Cei osândiți nu învie întratăta din morți, ci mai vartos spre moarte vecnică. Genit. *τοῦ αἰῶνος ἐκείνου* și *τῆς ἀναστάσεως* depind de *τυχεῖν* (Win. p. 566. 4). V. 36. spune că cece vor învia sunt nemuritori, iar această stare desridică împreunarea trupească între bărbat și muiere. *Teofilact: Pentru că aici este moarte de aceea și căsătorie, și pentru că există căsătorie de aceea și moarte.* Învierea îi face asemenea îngerilor, adică îi spiritualizează (1. Cor. 15, 44), apoi devin fiii lui Dumnezeu și după trup, pentru că și acesta se re'noește și ajunge la mărire în Cristos (Mt. 22, 30). *μυρτίον* însemnează a arăta ceva ascuns (Io. 11, 57. Acta 23, 30; 1. Cor. 10, 28. Thuc. 4, 89. Her. 1, 23 etc.). *În rug* cf. Mc. 12, 26. *βάρως* ocură ca masc. și fem.; iar citatul este Ex. 3, 6. cf. Mt. 22, 32. *Și Moisi:* acesta însuș, la care voi vă raportați voind a dovedi contrarul. *Cum numește* etc.; istorisind ceace zise Dumnezeu. *Toți:* patriarhii, deși n'au trăit în acel timp; emfaza are *toți*; iar dat. *αὐτῶν* exprimă raportul: *lui*, adică în raport cu dânsul, Dumnezeuul lor; sunt vii, deși pentru oamenii sunt morți.

39. Iar răspunzând unii din cărturarii ziseră: *Învătătorule, bine ai grăit.* 40. Căci mai mult nu îndrăzniră să-l întrebe pe el nimica. Unii din cărturarii laudă pe Isus pentru că a răspuns așa bine dușmanilor lor, sâduceilor, dar și ei nu mai cutează să-l întrebe, căci avuseră ocaziune a se convinge că față de argumentările lui nu sunt în stare a face ceva.

e) *Isus întreabă pe farisei despre Mesia, 20, 41—44.*

(Mt. 22, 41—46. Mc. 12, 35—37).

41. Iar zise către dânsii: *Cum zic că Cristos este fiul lui David?* 42. Căci însuș David zice în cartea psalmilor: *Zis-a Domnul Domnului meu: Șezi de dreapta mea* 43. până când voi pune pe

dușmanii tîi scăunel picioarelor tale. 44. David deci îl numește Domn, și cum este fiul lui? *Cătră dînșii*: dușmanii sîi în genere, nu numai cărturarii din cele precedente. V. 42 cf. Ps. 110, 1. Mt. 22, 44.

f) *Isus previne pe învățăceii de farisei, 20, 45—47.*

(Mt. 23, 6—14. Mc. 12, 38—40).

45. Iar auzind tot poporul zise învățăceilor: 46. Păziți-vă de cărturari care voesc să umble în haine lungi și iubesc închinăciunile prin tîrguri și jeturile dîntăi în sinagoge și locurile dîntăi la ospete; 47. care mănîncă casele vîduvelor și întru arătare seroagă mult! Aceștia vor lua osîndă cu atît mai multă. La v. 46 sq. cf. Mc. 12, 38 sq.

g) *Leptele unei vîduve, 21, 1—4.*

(Mc. 12, 41—44).

1. Iar cîutînd în sus vîdupe cei bogați aruncînd darurile sale în vistierie. 2. Iar vîdupe o vîduvă sîracă aruncînd acolo două lepte, 3. și zise: Adevăr zic vouă că această vîduvă sîracă a aruncat mai mult decît toți; 4. căci toți aceștia din prisosința lor au aruncat la daruri, iar aceasta din lipsa ei a aruncat toate cîte avea. Aci avem contrast la cele precedente. *ἀναβλέψας*, pentru că în cele precedente Isus grăise învățăceilor, iar acum își ridică privirea dela ei; după Mc. era el înpreajma vistieriei. *τοὺς βάλλοντας... πλοσίους* țin la olaltă: bogații care aruncă. *Aceștia* se rapoartă la subiectul îndepărtat (Win. p. 148); Isus face aluziune la cei cunoscuți. *La daruri*: darurile ce se afla în vistierie. *Lui Dumnezeu* (la *daruri* v. 4) din Recepta lipsește *ἑαυτῷ* — e adaus exigetic. *Lipsa* nu însemnează aceasta în sine, ci cu cît mai puțină avere are vîduva decît ceialaltă. Darul vîduvei nu se socoate după mărime, ci după jertfa împreună cu acesta.

h) Isus prezice risipirea Ierusalimului și timpul de judecată a poporului israelitean până la venirea sa a doua, 21, 5—38.

(Mt. 24, 1—42. Mc. 13, 1—37).

5. Și grăind unii de templu că e împodobit cu pietri frumoase și cu daruri, 6. zise: Aceste ce vedeți, veni-vor zile întru cari nu se va lăsa piatră pe piatră, care nu se va desface. După Mt. Mc. aceste cuvinte Isus le-a rostit eșind din templu, cele următoare pe muntele olivilor (Mc. 13, 1. 3), iar după Lc. se pare că încă fiind în templu. *Unii* e nedeterminat, cf. Mc. unde e vorba de unul care a atras atenția Domnului asupra zidurilor templului. Templul era foarte pompos, lucrăt din materii scumpe (*Iosif Flaviu*, Bell. jud. 6, 5, 2. Antiq. 15, 11, 3. 17, 6, 3). *ἀναθήματα* e formă elinistă în loc de cea atică *ἀναθήματα* (NBDX); darurile erau adunate în porticuri ca toți să le poată vedea (*Flaviu*, Bell. jud. 1, 2, 17; îndeosebi vița de vie a lui Irod și lanțul de aur al lui Agripa). *ταῦτα ἂ θεοπέιτε* e anacolut cu nominat. pus înainte (Win. p. 534. d): aceste lucruri văzute, mândria Iudeilor.

7. Iar ei l-au întrebat pe el zicând: Învățătorule, când deci vor fi aceste? Și ce semn este când vor fi aceste? 8. Iar el zise: Căutați să nu vă amăgiți! Căci mulți vor veni întru numele meu, zicând: Eu sunt, și timpul s'a apropiat; nu vă duceți după ei. 9. Iar când veți auzi războaie și răzmirițe, nu vă spăimântați; căci aceste trebuie să fie întâiu, ci nu îndată va fi sfârșitul. Întrebarea învățăcelilor e dublă ca Mc. 13, 4; altcum la Mt. 24, 3. *L-au întrebat*, adecă *unii*. *Deci* e deducere din cele precedente. Întâiul presemn e pășirea Mesiilor falși, al doilea revoluțiunii în lumea omenească și în natură. *Timpul s'a apropiat* (ἡ ἐρχομή)—timpul mesianic. *Răzmirițe* cf. 1. Cor. 14, 33; 2. Cor. 6, 5. Iac. 3, 16 (LXX Prov. 26, 28)—revolte, neliniște războinică. Sub *războaie* și *răzmirițe* înțelegem numai mișcările iudaice.

10. Atunci zise lor: Se va scula popor peste popor și împărăție peste împărăție, 11. vor fi mari cutremure și din loc în loc foameți și ciume,

spaima și semne mari vor fi din cer. *Atunci*: după ce arătase calamitățile în cele precedente. *Cumele* se amintesc numai aci, dar și în T. V. ocuira *λιμοι και λοιμοι* (2. Cron. 26, 9. Ier. 14, 12. 21, 7). *γῶβητρον τε και σημεια ἀπ' οὐρανοῦ ἔσται* sunt strins legate (*γῶβητρον*, aram. ܢܝܐ = ceeace cauzează tremur, spaimă): sunt întâmplări afara de cursul îndatnat al naturii, și se determină prin *ἀπ' οὐρανοῦ* ca fenomene cerești.

12. Iar înainte de aceste toate vor pune mâinile lor pe voi și vă vor gonii, dându-vă prin sinagoge și în temnițe, ducându-vă pela regi și procuratori pentru numele meu. 13. Și să vă sfărși vouă spre mărturie. 14. Deci puneți în inimile voastre să nu grijiți mai înainte de apărare. 15. Căci eu vă voi da vouă gură și înțelepciune, cărei nu vor putea sta împotriva nici să răspundă contra toți care se împotrivesc vouă. *Înainte de aceste toate* are numai Lc., e generația prezentă (v. 32. Mt. 24, 32). *Ducându-vă pela regi și procuratori* e apozitie la *παροδιδωτες*, exprimă că Iudeii se vor folosi de aceste mijloace contra învățăcelor, pentru că aceste le erau la îndemână în acel timp după împărțirea politică a statului. *Să vă sfărși vouă* etc., este rezultatul final; vrăjmașii voesc să-i piardă, iar ei tocmai atunci mărturisese pe Cristos; atunci sunt statornici în credința intrînsul (Acta 4, 8 sq. 5, 26 sq. 22, 3 sq. 26, 2 sq.). *ἀποβαίνειν* se întrebuintează în înțeles impropriu (LXX Iob 13, 16. Fil. 1, 19). *Deci puneți în inimile* etc. (1, 66. 2, 51): învățăcelii se nu poarte grija de apărare, căci aceasta o face Cristos. *Eu* are emfază, e opus lui *nu grijiți mai înainte*. *Gură (= vorbă) și înțelepciune* etc. descriu puterea irezistibilă a mărturiei apostolești (12, 11 sq. Acta 6, 10). Evangelia nu se poate combate cu arme spirituale (*ἀρματα*), nici i-se poate rezista pe terenul intern (*ἀντιστήναι*).

16. Dar vă veți da și de părinți și frați și rudeni și prieteni, și vor omori din voi. 17. Și veți fi uriiți de toți pentru numele meu. 18. Și per din capul vostru nu va peri. 19. Întru rabadarea voastră veți dobândi sufletele voastre. Ca creștini vor fi gonii de toți oamenii, chiar de rudeni și prieteni; ei însă

să nu descurajeze, căci Dumnezeu le poartă grija: *Și pèr din capul etc. Nu va peri*: nici un pèr din capul vostru nu se va perde; nu vor avea nici cea mai mică pagubă în trupuri din aceste goane — dar se pune condiție răbdarea, cu care vor dobândi mântuirea mesianică. V. 19 citesc AB Origen, Vulg. viit. *κησόθεις*, iar Recepta imperat. aor. med. — *κησόθεις*, ce pare a fi interpretament.

20. Iar când veți vedea Ierusalimul înconjurat de oaste, atunci să știți că s'a apropiat pustiirea lui. 21. Atunci cei din Iudeea să fugă la munți, și cei din mijlocul ei să iese, și cei de prin sate să nu între întrênsul, 22. că zilele izbândirii sunt aceste ca să se plinească toate cele scrise. 23. Vai celorce au în pânțele și celorce laptează în acele zile; căci va fi nevoie mare pe pământ și mânie pe poporul acesta. 24. Și vor cădea prin ascuțitul sabiei și vor fi duși robi la toate popoarele, și Ierusalimul se va călca de păgân, până când se vor plini vremile păgânilor. Într. Lc. și ceilalți 2 evangeliști există puține abateri aci. Când veți vedea vorbește de pustiirea Ierusalimului prin Romani (19, 44). *Pustiirea lui*: a cetății. *Cei din Iudeea* se rapoartă la învêțacei, ce reesă din v. 20. *αὐτῆς* și *εἰς αὐτήν* (v. 20, 21): Ierusalimul. *Teofilact*: *În mod tragic spune relele ce vor veni asupra cetății... să nu spera că cetatea îi poate scuti fiind întărită cu ziduri. ἐν ταῖς χώραις* sunt bunurile dela țară (12, 16) în opunere cu cetatea. *Zilele izbândirii*: după planul dzeesc atunci este timpul a executa dreptatea sa pedepsitoare (Ier. 50, 31. 2. Tes. 1, 8). *Cu se se plinească etc.* nu se rapoartă numai la Dan. 9, 27, ci la toate locurile T. V. unde se tratează cerbicoșia poporului (care s'a manifestat și sub Moisi). *ἀνάγκη μεγάλη* (LXX מצוקה Ps. 25, 17 sau מצוק Ps. 119, 143) e spaima oamenilor, sinonim cu *θλίψις* (LXX Ps. 119, 143; 1. Tes. 3, 7); zilele izbândirii din v. 22. Oamenii se vor spăimênta, iar Dzeu își arată mânia. Adiect. *mare* se leagă la *nevoe* și *mânie*. *ἐπὶ τῆς γῆς* e pământul în genere, se specializează apoi în adausul *pe poporul acesta*, care depinde dela *ἔσται*. *Vor cădea etc.*: din membri națiunei. *σώματι μαχαίρας* (כפי הרכב Ios. 8, 24 cf. Gen. 34, 26. Deut.

13, 16 etc.); sabia se consideră ca animal sâșietor. *Vor fi duși robi*; după *Iosif Flaviu* (Bell. jud. 6, 9, 2) au fost deportați la Egipt și alte provincie 97.000 de oameni. *La toate popoarele*: Iudeii se vor împrăstia în urma acestui răzbel între toate popoarele. *Să va călca*: Ierusalimul va avea soartea poporulul; va fi risipit (v. 10); aici este personificat, iar ce se întâmplă lui se rapoartă la poporul întreg. *Până când se vor plini* etc. sunt zilele până când va ajunge și la păgâni plinirea vremii (Gal. 4, 4. Efez. 1, 10), adecă când va fi sosit timpul să între ei în împărăția mesianică (cf. Rom. 11, 25 sq.); sau: până când și păgânii vor fi trecut toate perioadele hotărîte lor înainte de a merge la judecată, adecă până la sfârșitul zilelor (v. 9, cf. Mt. 24, 14. 29).

25. Și vor fi semne în soare și în lună și în stele, și pe pământ strimtorarea popoarelor întru turburare de mugetul mării și al valurilor, 26. mai murind oamenii de frică și de așteptarea celorce vor să vină în lume; căci puterile cerului se vor clăti. 27. Și atunci vor vedea pe Fiul omului venind în nor cu putere și mărire multă. Aci se spune ce va urma după timpul când se vor fi plinit cele cuprinse v. 24. cf. Mt. 24, 29—35. Mc. 13, 24—31. *Strimtorarea popoarelor* arată impresia ce vor face semnele de spaimă cari vin din cer, mai ales că pe pământ va fi strimtorare. *Întru turburare*: va fi neliniște în privința celorce sunt de făcut și cum se-și ajutore. Gen. următor (*ἥζους*) exprimă ce cauzează această turburare (*ῥῆζους* dela *ἥζος*, sau *ἥζοῦς* dela *ἥζω*). *Mai murind oamenii* etc.: starea sufletească pentru cele întâmplare, îndeosebi că așteaptă să vină lucruri și mai spăimentătoare: *vor să vină în lume*. În loc de *popoare* se pun *oamenii* arătând natura și slăbiciunea lor. *Căci puterile* etc. cf. Mt. 24, 29. 30. După aceste vine Mesia să adune pe ai săi și se-î ducă la fericire.

28. Iar când vor începe a fi aceste căutați și ridicați capetele voastre, pentru că aproape este mântuirea voastră. 29. Și ziselor o pildă: Vedeți smochinul și toți copacii; 30. când infrunzesc, văzând, dela voi înșivă știți că aproape este vara. 31. Așa și voi, când vedeți aceste întâm-

plându-se, se stăpânește aproape este împărăția lui Dumnezeu. 32. Adevăr zic voue că nu va trece acest neam până când toate vor fi. 33. Cerul și pământul vor trece, iar cuvintele mele nu vor trece. 34. Iar luați aminte de voi ca să nu se îngreuneze inimile voastre cu betie și beutură și cu grijele vieții și fără de veste să vină asupra voastră ziua aceea. 35. Căci ca o cursă va veni asupra tuturor care locuiesc pe fața a tot pământului. 36. Priveghiați deci în toată vremea rugându-vă ca să vă întăriți a scăpa de aceste toate cari vor să fie, și a sta înaintea Fiului omului. Când vor începe aceste, adică cele descrise mai înainte (v. 25. 20). *Căutați și ridicați* etc.; plini de speranță; până acum erați asupriți de nevoi (v. 12 sq.). *Mântuirea voastră* exprimă ce aduce credincioșilor judecata din urmă; ei scapă de toate necazurile. La v. 29 sq. cf. Mt. 24, 32 sq. *Dela voi înșivă*: fără a vă spune ceva. *Luati aminte de voi*; admonare de a aștepta totdeauna venirea a doua a lui Cristos, deși întârzie; dar iarăși să nu creadă că este foarte aproape (v. 8. cf. Mt. 24, 36—25, 46); li se atrage atenția dela cele externe asupra lor. βασιλευσίων . . . ἔν e construcție evrească în loc de dativ. instrument. în grețitatea profană. ζαπύλη e ameteala ca urmare a beției din ziua precedentă. *Grijele vieții*: lucrurile vieții acesteia de pe pământ (1. Cor. 6, 3 sq.). *Fără de veste*, cf. 1. Tes. 5, 3. *Ca o cursă*; este chipul acestei venirii (Prov. 6, 5. Is. 24, 17; 1. Tim. 6, 9); fără a fi observată și așteptată Rom. 11, 9). Credincioșii deci spiritualicește treji să aștepte a 2. venire a lui Cristos ca să se se facă părtași de fericire (1. Tes. 5, 6). Unii leagă *ca o cursă* la cele precedente — după SBDL. *Locuiesc pe fața a tot pământului* exprimă univerezalitatea judecării, iar *locuiesc* (καθημένοι propriu = șed) arată că oamenii în ziua aceea sunt fără griji și în nelucrare (Teofilact; cf. 17, 26 sq. Mt. 4, 16). În toată vremea se pot lega cu *priveghiați* sau — mai bine — cu *rugându-vă* arătând modul priveghierii (18, 1. 7; 1. Tes. 5, 18. Mt. 26, 41; 1. Petru 4, 7 sq.). *Îra* e scopul, deci cuprinsul rugăciunii. *Să vă întăriți* (după BLX Min.; Vulg. etc. citește *să vă învredniciți*) se rapoartă la *a scăpa* (de toate primejdiile

și nevoile cari preced paruzia; prezise v. 8 sq.), apoi la *a sta*, care din urmă se întâmplă cu ajutorul îngerilor și avem să înțelegem primirea întru mărire (Mt. 24, 31; 1. Tes. 4, 17; 2. Tes. 2, 1). *κατισχύσητε* cu infin. cf. Înțelep. 17, 15. LXX Is. 22, 4.

37. Și el era învățând ziua în templu, iar noaptea eșind petrecea în muntele ce se cheamă al olivilor. 38. Și tot poporul mâneca la dânsul să-l audă în templu. Cu aceste cuvinte încheie Luca relatarea începută 19, 29 caracterizând învățământul lui Isus în templul din Ierusalim cu această ocaziune. *Învățând ziua în templu* exprimă că Isus îndatina se învețe aci, fără a eschide că cuvântarea din 21, 4 sq. a rostit-o altunde. *ἐξερχόμενος* e strîns legat cu *ἠύλιζετο* și arată direcția, ținta: eșind (din templu) mergea să petreacă noaptea pe muntele olivilor; în grădina Getsemani ori în Betania (Mt. 21, 17. Mc. 11, 19). *ἐλαιών* = *olivctum* (19, 29). *ἔρχομαι* e formă rară în loc de *ἔρχομαι*: a veni de dimineată la cineva. Aci se realizează cuvintele Ps. 62: „Dzeul meu, Dzeul meu cătră tine am mânecat“ (*Teofilact*). Acest autor zice foarte nimerit că evangeliștii multe n'au relatat; fiecare a ales materialul ce cores punea mai mult scopului ales — ce să poate aplica mai bine la Luca.

PARTEA A TREIA.

Istoria patimilor, morții, învierii și înălțării
lui Isus, 22, 1—24, 53.

§. 98. Dela începerea patimilor până la condamnarea lui Isus,
22, 1—71.

a) Iuda vinde pe Isus, 22, 1—6.

(Mt. 26, 1—5. 14—16. Mc. 14, 1 sq.).

1. Iar se apropia sărbătoarea azimilor care se chiamă paști. 2. Și căutați arhierii și cărturarii cum l-ar perde pe el; căci se temeau de popor. *Sărbătoarea azimilor* etc. se zice pentru că Iudeii de mult nu mai osebiau aceste 2 sărbători una de alta (Ex. 23, 16. Lev. 23, 6 cf. *Iosif Flaviu*, *Antiq.* 3, 10, 5; 14, 2, 1; Mc. 14, 1). *Căutați*: cugetați asupra mijloacelor. *Se temeau de popor* exprimă motivul din care căutați mijloacele a perde pe Isus. *Teofilact*: În ce chip perzându-l pe acela se nu se primejduescă pe sine.

3. Iar satana a intrat în Iuda care se numea Iscarioteanul, care era din numărul celor doisprezece. 4. Și mergând s'a au înțeles cu arhierii și conducătorii cum l-ar da pe el lor. 5. Și s'a au bucurat, și s'a au tocmit cu el să-l dea argint. 6. Și el a promis, și căuta prilej ca să-l dea pe el lor fără de popor. Fapta lui Iuda este urită, de aceea evangelistul o atribuie diavolului. *Satana a intrat* exprimă că acest spirit rău întărise hotărîrea lui Iuda definitiv (8, 30. 32 sq.; 11, 26 cf. Io. 13, 1). Fapta stă însă în libera hotărîre a lui Iuda și este cu atât mai condamabilă fiind el unul din cei 12 — din cei intimi ai lui Isus. *Care se numea Iscarioteanul*, cf. Mt. 10, 4. *Conducătorii* (ὄρχηγοίς, are numai Lc.); straja dela templu avea un șef din neamul arhieresc (*Iosif Flaviu*, *Bell. jud.* 6, 5, 3 cf. *Acta* 4, 1. 5, 26), sub care stăteau căpeteniile despărțimentelor. Iuda s'a înțeles

aşadar cu arhieriei şi cu toţi oficerii levitici. πῶς exprimă modul şi sub ce condiţii se le dee pe Isus. S'au tocmiit (συνέθεντο) să zice pentrucă ei puteau ajunge scopul lor şi intralt chip (Ios. Flaviu, Antiq. 13, 4. 7). Pără de popor: acesta se nu ştie nimic; toate rămân secret (Acta 24, 18).

b) Pregătirile la cina de taină, 22, 7—13.

(Mt. 26, 17—19. Mc. 14, 12—16).

Lc. spune apriat că ziua cinei este în care avea să se junghie mielul pashal; Isus apare între ai săi capul familiei, iar porunca dată lui Petru şi Ioan este ocaziune la cele din Mt. şi Mc.

7. Iar a venit ziua azimilor, întru care trebuia să se junghie mielul pashal. 8. Şi a trimis el pe Petru şi pe Ioan zicând: Mergând gătiţi nouă paştile să mâncăm. 9. Iar ei ziseră lui: Unde voeşti să gătim? 10. Iar el zise lor: Iată intrând voi în cetate vă va întimpina un om ducând un vas de lut cu apă; mergeţi după el în casa unde va intra, 11. şi ziceţi stăpânului casei: Învăţătorul zice ție: Unde este odaea de ospet unde să mănânc paştile cu învăţaceii mei? 12. Şi acela vă va arăta un foisor mare aşternut; acolo gătiţi. 13. Iar mergând ei au aflat cum zisesese lor, şi au gătit paştile. ἤλθεν: a sosit (5, 35. 23, 29). Ziua azimilor, cf. Mt. 26, 17. Să se junghie mielul pashal: după lege. După Mt. Mc. iniţiativa o ia învăţaceii pentru gătitura paştelor; numai Lc. numeşte pe învăţaceii incredinţaţi cu aceasta. La v. 10 sq. cf. Mc. 14, 13 sq. ἐξέτε e viit. cu înţeles imperat. = veţi zice. V. 12 se citeşte ἀρώγων, Rec. ἀρώβειον; alte mărturii ἀρώγων=ὕπερφον (Acta 1, 13).

c) Aşezarea s. Euharistii, 22, 14—23.

(Mt. 26, 20—29. Mc. 14, 17—25; 1. Cor. 11, 23—25).

14. Şi venind ora, a şezut, şi apostolii cu dânsul. 15. Şi zise către ei: Cu dor am dorit să mănânc aceste paşti cu voi înainte de patima

mea; 16. căci zic vouă că de acum înainte nu voi mărea din aceasta până când se va plini în împărăția lui Dumnezeu. 17. Și luând un pahar mulțumind zise: Luați aceasta și împărțiți între voi; 18. căci zic vouă că de acum nu voi bea din rodul vitei până când va veni împărăția lui Dumnezeu. *Și venind ora*: când trebuie să se țină cina pashală (Mt. Mc.); după apunerea soarelui. Recepta citește 12 înainte de *apostolii* — după paralele. *ἐπιθυμία ἐπεθύμησα* e imitare a evreese. infn. abs. la verbele finite (Num. 11, 4. Ps. 106, 14. Win. p. 434. 3). *Aceste paști; aceste are* emfaza: cari sunt gata acum (Mt. 26, 17). Timpul prezis 12, 50 e aproape, mântuirea se realizează. El dorea însă foarte mult să mănânce paștele cu învățăceii pentru ca să încheie legământ cu al săi și așeze în taina trupului și sângelui său un monument al iubirii (Io. 13, 1), un izvor nesecat de grație pentru toate timpurile. Această dorință se explică prin *înainte de patina mea. Din aceasta*, adică din cina pashală de față. V. 16 motivează v. 15. NABCL citește *οὐ μὴ* fără *οὐδέτι* al Receptei. *Până când* etc.: cina pashală. Mântuitorul asigură pe învățăcel că paștele aceste sunt cele din urmă; el de acum înainte nu va bea paharul pashal până când prototipul nu va fi încetat înlocuindu-se cu realitatea: *Împărăția lui Dumnezeu*: cea mesianică; aci credeau Iudeii că vor sta la masă cu Mesia (14, 15. Mt. 8, 11). Deocamdată s'a realizat aceasta în s. Euharistie, deplină va fi când vine Cristos în deplina sa mărire. V. 18 anticipă Mt. 26, 29. Mc. 14, 25. *οὐ μὴ πίνω* . . . ἔλεγον pare că s'a rostit de Isus când a dat paharul întâi (rostindu-se cuvintele: Bine ești cuvântat Doamne Dumnezeu nostru, regele lumii, care ai făcut rodul vitei) — ce reese din *luând un pahar*. Aceasta nu însemnează că Isus n'a observat datina la această sărbătoare (Mt. 26, 26), ci exprimă că acesta e ultimul pahar pashal ce-l bea cu densii. Mt. și Mc. istorisesc că Isus declară aceasta după ce a întins paharul euharistic, adăugând cuvintele din Mt. 26, 29 sq. Lc. pare a fi mai precis.

19. Și luând pâine mulțumind a frânt și dat lor zicând: Acesta este trupul meu care se dă pentru voi; aceasta se faceți întru pomenirea

mea. 20. Așijderea și paharul după cină zicând: Acest pahar este legământul cel nou întru sângele meu, care se varsă pentru voi. Relatarea prezentă a instituirii s. Euharistii consună cu 1. Cor. 11, 24 sq. *εὐχαριστίας* (în loc de *εὐλογίας*) nu dovedește că are același înțeles la Mt. 15, 36, 26, 27; Mc. 8, 6, 14, 23; din acest motiv însă s'au omis *λάβετε* și *πάγετε*. *Care se dă pentru voi*: acest corp e răscumpărare pentru oameni (Mt. 20, 28); jertfa are caracter satisfăcător. *διδόναι ἕνεκ τινός* cf. Io. 6, 51; Gal. 1, 4; 1. Tim. 2, 6; Tit. 2, 14. Part. prez. exprimă că cuvintele de instituire au caracterul jertfei avându-se în vedere jertfele din T. V. ori c-a de pe cruce. La aceasta din urmă — îndoșebl — s'a versat sânge și s'a dat vieată; *Zigaben*: *παράδομιον εἰς θάνατον ἄγιος* nu are înțeles strâns, atunci ar trebui să stea *εἰς*; la paște se frângeau pâni dându-se mesenilor (*ἰσραηλῖται*). *Aceasta se faceți*: ce eți am făcut. Lc. și aci consună cu Paul având mai mult decât ceialaltii evangeliști. *Întru pomenirea mea* e scopul: în aceasta se vă aduceți aminte de mine. Această menire a s. Euharistii poate avea înțeles numai dacă ne împărtășim cu adevăratul trup și sânge al Domnului. *Așijderea*, adecă *luând a mulțumit dând*. *τὸ ποτήριον* e paharul care se întrebuința la cina pashală (v. 17). *μετὰ τὸ δειπῆσαι* se poate raporta pentru *ἁπλῶς* la v. întreg; totuș e caracteristic că Lc. și Paul relatează aceasta abia la pahar. *δειπῆσαι* e cina pashală; poate că trebuie să înțelegem paharul al 4. (Mt.), după 1. Cor. 1. c. pare că e paharul al 3. Lc. omite *εἶναι* (Win. p. 544. 2: omiterea copulei) cf. 1. Cor. 1. c.; înțelesul este cel din traducere. *Întru sângele meu*; legământul care se sigilează prin sângele meu, conține sângele meu. Formula la Lc. și Paul diferă încâtva de ceialaltii evangeliști; cei din urmă au textul simplu care se apropie mai mult de prototipul sângelui dela legământ (Mt.), cei dântai accentuează noul legământ, în care ceice iaș parte la sângele Domnului devin o comună a lui Dumnezeu. *Legământul cel nou* cf. Ier. 31, 30. *Care se varsă pentru voi* nu are Paul (cf. Mt. Mc.); se rapoartă la *τὸ ποτήριον* (mai bine decât la *αἷματι*) care e metonimie având înțelesul lui *διδόμενον* și cel din paralele, unde *αἷμα* e subiect. *Zigaben*: Iar aceasta, care se varsă pentru voi, se rapoartă

la paharul; iar paharul este sângele lui (cf. Win. 589 sq.). *ὄπις* = *ἀπί*; la jertfe se înțelege dela sine. La întregul cf. Mt. 26, 26—28; 1. Cor. 11, 24, 25.

21. Însă iată mâna celui ce mă vinde pe mine cu mine este la masă. 22. Că Fiul omului merge precum este rânduit, dar vai omului acela prin care se vinde. 23. Și ei începură a se întreba întru sine, care din ei ar fi să facă aceasta. *Însă* arată contrastul între fapta lui Iuda și cea de iubire a lui Isus care se jertfește pe sine. La indicarea vânzătorului cf. Mc. 14, 18 sq. *Mâna etc.* e corelat la *celui ce mă vinde*; iar *la masă* exprimă că se afla acolo încă dela mâncare și e gata a lua paharul; moment tragic; cf. Mt. 26, 21. V. 22 este motivul acestei experiențe: *Că Fiul omului etc. Precum este rânduit*; Mt. Mc. cum este scris (Mt. 26, 24) *Și ei*: apostolii (v. 14). *Întru sine*: fără a spune ceva lui Isus; nu-l întreabă; nu—*πρός ἀλλήλων*. *Să facă aceasta*: să-l dea pe el; uriciunea faptei are emfaza; iar *facă* exprimă tradarea (Thuc. 4, 89, 3. 110, 2); cf. Mt. 26, 22. Io. 13, 21 sq.

d) *Învățaceii dispută asupra rangului, 22, 24—30.*

Motivul care a îndemnat pe apostoli să dispute acum asupra rangului e necunoscut, deși mai înainte încă ne intimpină aceasta (9, 46 sq. Mt. 20, 20 sq. Mc. 10, 35 sq.). *Crizostom* crede că învățaceii dispută pentru ordinea observată de Isus la spălarea picioarelor, iar disputa a început pentru împărțirea locurilor la cina pashală (v. 24 sq. ar urma imediat după v. 15—18 și înainte de Io. 13, 4 — ce s'ar indica și prin *ἐγένετο δὲ καί*). Probabil este însă că spunând Domnul că unul îl va vinde se întreceau apostolii a-și arăta îngrozirea de această faptă și iubirea către Învățătorul; sau poate că declarația din v. 15—18 a produs întrînșii ideea că împărăția mesianică se va întemeia cât mai curând. Acest înțeles se indică v. 25—30, unde se spune că smerenia în împărăția lui Dumnezeu pe pământ (biserica) dă dreptul a stăpâni cu Cristos în împărăția lui deplinită.

24. Iar s'a născut și ceartă între ei, care din ei se pare a fi mai mare. 25. Iar el zise lor: Regii

popoarelor le domnesc, și celce le stăpânesc se
chiamă binefăcători. 26. Iar voi nu așa! Ci cel
mai mare întru voi să fie ca cel mai tînăr, și con-
ducătorul ca slujitorul. 27. Căci cine e mai mare,
celce ședea la masă sau celce slujește? A nu celce
șede la masă? Iar eu sînt în mijlocul vostru ca
celce slujește. *Iar s'a născut și:* la întrebarea de mai
nainte (v. 23) s'a adaus aceasta. *τις δοξῆ εἶναι μείζων quis*
videatur habere principatum: de care trebuie să judece ei că
e cel mai mare; are întâietate față de ceilalți, deci va ocupa
întâiul loc în împărăția mesianică (Win. p. 570). *Domnesc* —
fără înțeles lateral rău ca Rom. 6, 2. 14. *Binefăcători,* titlu
onorific: pentru stat, respective regenți, sînt binemeritați
(*Ptolomeă Evergetes*; asemenea se dă numele *Sotir* 2. Mac. 4,
2. Estir 6, 12; *Diod. Sic.* 11, 26). *Iar voi nu așa:* nu fa-
ceți astfel; între voi nici unul nu poate stăpâni pe celalalt.
Cel mai mare: care întradevăr este aceasta între voi să se
asamene celui mai tînăr, și în loc să stăpânească să slu-
jească ca cel mai tînăr. *Cel mai tînăr* nu se rapoartă la unul
din cei 12, ci exprimă: cel mai tînăr decât ceilalți are da-
torința a le sluji (Acta 5, 6. 10; Mt. 20, 25 sq.). *ὁ ἡγού-*
μενος: stăpînitor; care stă în frunte, cf. Mt. 2. 6. Acta 15,
22 etc. V. 27 conține motivul la cele zise. *Ei sînt* etc.: ati-
tudinea lui Isus în genere cf. Mt. 20, 28.

28. Iar voi sînteți care ați stăruit cu mine
în ispitele mele. 29. Și eu vă împărtășesc vouă
cum mi-a împărtășit mie Tatăl meu împărăție,
30. ca să mănecați și să beți la masa mea întru
împărăția mea, și veți șede pe tronuri judecând
cele douăsprezece seminții ale lui Israil. *Iar voi*
etc.; mai înainte le arătase că trebuie să fie smeriți, iar acum
le spune în ce consistă preferința lor față de alții. *În ispitele*
mele: goanele, batjocurile, cursele etc. căror a fost el expus.
Aceste au fost examene și pentru învățării; el le-a învins,
de aceea vor avea parte la împărăția lui. *Și eu:* din partea
mea; drept răsplătă pentru perseveranța lor. *Vă împărtășesc,*
adecă împărăție, precum și Tatăl mi-a dat mie; se înțelege în
împărăția mesianică; deci împărăție aparține la amîndouă ver-
bele și nu numai la *înciză* (precum mi-a împărtășit mie Tu-

tăl), iar *ca să mâncați* etc. sînt explicare la *vă împărțesecă împărăție*. La idee cf. 1. Cor. 4, 8; 2. Tim. 2, 12. *Ca să mâncați* este scopul acestei dăruiri, cf. 13, 29. Mt. 8, 11. *Veți ședeă*, cf. Mt. 19, 28. Citind *καθίσαι* construcția devine promisoră: *și veți ședeă* etc.; are deci mai mare emfază decât făcînd pendent viitor. (dela *καθίσαι* Kühner §. 301, 2. Aum. 1) de *εἶα*. *Pe tronuri*. — aci e omis *douăsprezece* Mt. 19, 28; pentru căderea lui Iuda.

e) *Isus advertizează pe Petru; învățaceii să lupte*, 22, 31—38.

(Mt. 26, 31—35. Mc. 14, 26—31. Io. 13, 36—38).

31. Iar Domnul zise: Simone, Simone, iată satana v-a cerut pe voi să vă cearnă ca grăul. 32. Iar eu m'am rugat pentru tine ca credința ta să nu piară; și tu oarecînd întorcîndu-te întărește pe frații tăi. 33. Iar el zise: Doamne, cu tine gata sînt să merg și în temniță și la moarte. 34. Iar el zise: Zic ție, Petre, nu va cănta azi cocoșul pînă te vei lăpăda de mine de trei ori că mă știți. Iar Domnul zise înainte de Simone etc. trebuie citit după *ΣΑΔΠ* Vulg.; deși lipsesc BLT etc. *Satana v-a cerut*: pe tine și pe ceilalți învățacei; voește să vă aibă în puterea sa; *Teofilact*: *Καὶ ὁ διαβολὴν ἄδουσα ἔστρωσε τὸν δόρυ καὶ ἐπέβη ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Πέτρου καὶ εἶπε· ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου σε ἐπιθήσει ὡς κριθὴν ἐν τῇ σήμερῃ· ὅτι τὸν σάταναν ἔκρινες* (cf. Job 1). *συνιάζουσιν* derivă dela *σύνιον*=sită; ocură în grețitatea de apoi și la Părinți¹⁾. Grăul scuturându-se în sită se curățește și rămân numai grăunțele; așa voește diavolul să neliniștească pe învățaceii lui Isus (prin ispite, primejdii, nevoi etc.) ca să cadă dela el. *Iar eu* e opus cu emfază lui *satana*; arată conștiința puterii mai înalte. *Să nu piară* (ἐκλείπη sau ἐλλείπη): lăpădându-te să-mi devini necredincios, cf. 16, 9. *Întorcîndu-te* are înțelesul lui *μετανοήσας* (*Teofilact*): căința lui Petru pentru căderea sa²⁾. *στήρισον* e imperat. în loc de *στήριξον*

¹⁾ Verbul stă în locul lui *ζωοκινεῖν* cum explică Zigabēn: *Σύνιον γὰρ παρὰ τισὶ καλεῖται τὸ παρ' ἡμῶν ζώκινον, ἐν ᾧ ὁ σίτος τῆδε κακίσι μεταστροφόμενος παραύσεται.*

²⁾ Unii exegeți iau *ἐπιστροφάς* ca evraizm (שׁוּב): rursus, vicissim; înțelesul: ce am făcut eu cu tine, fă tu cu frații tăi — dar aceasta contrazice uzul din T. N.

(Win. p. 85): el se întărească pe ceilalți apostoli (*frații* *tei*) în credință (Acta 14, 22). Petru se crede în sine prea mult zicând: *Doamne, că gata sunt* etc. El nu-și poate inchipui să slăbească credința către învățătorul său. *Cu tine* are emfază, de aceea e pus în frunte; *Teoflact: Nemărginita dragoste îl îndeamnă a promite lucruri imposibile.* Isus iarăși îi zice: *Petre* etc. Acum nu-l agrăește *Simone* ca v. 31, ci cu numele Petru arătând contradicerea faptelor cu numele de mare însemnătate. *Nu va cânta* cf. Mt. 26, 34 (după Mc. 13, 35 cântatul cocoșilor este începutul veghiei a 3.). SBLT, cele mai multe Verz. citesc *με ἀναρνήσῃ εἰδέναι*, iar AD14 etc. *μὴ εἰδέναι με*.

35. Și zise lor: Când v-am trimis pe voi fără de pungă și traistă și încălțeminte, avut-ați lipsă de ceva? Iar ei ziseră: De nimic. 36. Iar el zise lor: Dar acum celce are pungă și o ia, așijderea și traistă, și celce nu are să-și vândă haina sa și să-și cumpere sabie. 37. Că zic vouă că încă aceasta ce este scris trebuie să se plinească întru mine; aceasta: Și cu cei fără de lege a fost socotit; căci și cele pentru mine au sfârșit. 38. Iar el zise: Destul este. Și zise lor începe o nouă vorbire a lui Isus către învățacei; o are numai Lc. Când v-am trimis are în vedere 9, 3 (Mt. 10, 9-10. Mc. 6, 8). În v. 36. zise lor deduce din răspunsul precedent (*de nimic*). Învățaceii se nu mai aștepte că vor fi primiți de cineva, ci se aibă toate cele necesare: bani (*pungă*) și merinde (*traistă*); chiar vor întimpina primejdiile mari (*să-și cumpere sabie*). La *celce nu are* obiectul e *sabie*: cine nu o are să-și cumpere, deși poate trebuie să-și vândă mantaua. Alții iaă absolut: celce nu are nimic; sau întregesc *pungă și traistă* — dar având pungă de ce e nevoie a vinde și cea mai necesară haină spre a cumpăra sabie? Probabil este că Isus are în vedere pe cei care au avere și le arată necesitatea de a cumpăra sabie, deși nu prescrie învățacilor să poarte arme (Mt. 26, 52). Așa inchipuesc aceste cuvinte primejdiile căror vor fi expuși învățaceii în lume, și contra căror trebuie să lupte. V. 37. motivează porunca precedentă. *Căci zic vouă* etc. *ετι* lipsește S ABDHJQX Min. și unele Verz.; ce se explică pentru *ετι*. Citatul e Is. 53, 12 și caută a în-

tări pe învățacei: precum învățătorul a fost tratat, așa vor fi și ei (Mt. 10, 24 sq. Io. 15, 20). *Căci și cele pentru mine* etc. este motivul: după atâtea profeții trebuie și aceasta să se plinească; altfel eu mă apropiu de sfârșit. Învățăceii cred că Isus îl îndeamnă să cumpere săbii, de aceea zice: *Doamne, iată* etc.; fie că Petru și alți apostoli luaseră cu sine săbii (Io. 18, 10), fie că aceste erau în casa unde ținuseră cina. *Crizostom* înțelege aci cuțite de tăiat, cari se întrebuițau la junghiereă și tăierea în bucăți a mielului pashal. *Destul este; Teofilact* etc.: momentul e prea solemn și prea important că Isus se aibă vreme a îndrepta ideea greșită a învățăceilor, el zice simplu că acum destul s'a vorbit despre aceasta; experiența îi va învăța să înțeleagă cuvintele lui. Alții iarăș cred că Isus nu voește a vorbi mai mult și cu ironic zice: *Destul este, adecă aveți destul cu cele două săbii ale voastre.*

f) *Isus în Getsemane, 22, 39 - 46.*

(Mt. 26, 36—46. Mc. 14, 32—42).

Relatarea evangelistului nostru diferă încâtva de a celorlalți 2 sinoptici. Locul de petrecere al Mântuitorului este Getsemani; nu se amintește că în grădină ia pe cei 3 învățacei, că s'a rugat și întors la învățacei de 3 ori, ci numai rugăciunea și venirea din urmă la aceștia.

39. Și eșind a mers după datină în muntele olivilor; iar învățaceii au mers după dânsul. 40. Iar sosind la loc zise lor: Rugați-vă ca să nu intrați în ispită. 41. Și el s'a depărtat de ei ca de o aruncătură de piatră, și ingenunchind se ruga zicând: 42. Părinte, dacă voești să treacă acest pahar dela mine; însă nu fie voea mea, ci a ta. *Și eșind*: din casa unde mâncaseră mielul pashal și așezase s. Euharistie. *După datină* cf. 21, 37. *Sosind la loc*: unde voia să meargă; în Getsemane (Mt. 26, 4. 36). *Rugați-vă* etc.; după Mt. 26, 41 această poruncă urmează mai apoi. *S'a depărtat*; ἀπεκόσθη exprimă că s'a retras pentru sine în urma unui indemn intern puternic; în momentul acesta petrecerea mai bucură cu învățăceii. *ὡσεὶ λίθου βολήν* (acuz. depărtării. Win. p. 215. 6.) arată depărtarea unde au rămas

cel 3 învătăcei; dar el puteau observa lupta internă a lui Isus. La *și ingemunchind*, cf. Mt. Mc. La *dacă voești . . . dela mine* lipsește apodoza, cf. 19, 42 [Win p. 557. II.]; el se supune voei lui Dumnezeu fără a apela la puterea sa.

43. Și s'a arătat ânger din cer întărindu-l pe el. 44. Și fiind în agonie mai cu deadinsul se ruga. Și sudoarea lui era ca picăturile de sânge cari pică pe pământ. 45. Și sculându-se dela rugăciune, venind la învătăcei i-a aflat pe el dormind de întristare, 46. și zise lor: De ce dormiți? Sculați-vă și vă rugați, ca să nu intrați în ispită. V. 43. 44 lipsesc ABRT Min., chiar pe timpul lui Ilarie, Epifane și Ieronim în unele Msse grecești și latine; EGV le-au însemnat cu asterisc, iar altele cu obel; există însă ND și în mai multe lectionarii, apoi la Iustin (Dial. c. Tryph. 103) și Irineu. Numai Lc. are aceste trăsături din agonie Mântuitorului. Întrând el ca om în luptă pentru mântuirea neamului omenesc avea nevoie de întărire în privința trupului și spiritului. Aceasta dobândește el dela Dzeu prin ângerul care i-s'a arătat în mod văzut. După această întărire lupta continuă, dar el se roagă cu mai multă căldură și tărie (Evr. 5, 7 sq.). *ἀγωνία* întrebuintează Lc. ca medic; exprimă lupta de moarte, apoi lupta internă în urma unei frici mari. *ἐκτενής* se zice de rugăciune, cf. Acta 12, 5; iar compar. se rapoartă la întărirea de ânger: s'a rugat mai intențiv ca înainte de aceasta. *ῥοῦβος* propriu=grămadă de fluiditate încheată; sudoarea lui Isus căzând grămadă pe pământ era plină de sânge și se înfățișa ca picăturile grele de sânge. Sudoare sângeroasă înțeleg deja Iustin, Irineu și alți Părinți. *Teofilact, Zigaben* etc. cred că evangelistul exprimă grosimea și greutatea picăturilor cari sêmeneau cu grămezi ce pică pe pământ. V. 45. descrie purtarea învătăcelor. Mt. și Mc. spun simplu că aceștia adormiseră, iar Lc. indică și motivul: *de întristare*. Deja cei vechi știu că întristarea foarte mare aduce somn în urma alterațiunii sufletești. V. 46 conține cuprinsul principal al cuvintelor lui Isus către învătăcei: *De ce dormiți* etc.

g) *Prinderea lui Isus*, 22, 47—53. (Mt. 26, 47—55. Mc. 14, 43—52).

47. Iar încă grăind el, iată mulțime, și celce se chiema Iuda unul din cei doisprezece mergea înaintea lor, și se apropia de Isus să-l sărute. 48. Iar Isus zise lui: Iudo, cu sărutare vinzi pe Fiul omului? 49. Iar văzând celce erau pelângă el ce vrea să fie ziseră: Doamne, să lovim cu sabia? 50. Și unul din ei a lovit pe sluga arhierelui și a tăiat urechea lui cea dreaptă. 51. Iar el răspunzând zise: Lăsați până aci. Și atingându-se de ureche l-a vindecat pe el. 52. Iar Isus zise arhierilor și căpeteniilor templului și bătrânilor care veniseră la el: Cum ca asupra unui tâlhar ați eșit cu săbil și cu drugi. 53. Când eram în toată ziua cu voi în templu ați întins mâinile asupra mea. Însă această este ora voastră și puterea întunecului. *Iată*: a venit. *Unul din cei doisprezece* ca v. 3.; cf. Mt. 26, 14. *Celce se chiema Iuda* exprimă că tradatorul se numea așa când era încă în cercul învățăcelilor lui Isus (Mt. 10, 3). De observat este contrastul între *cu sărutare și vinzi*. *Teofilact*: *Amesteci cu salutarea prietenului fapta dușmanului; tradarea*. Fără îndoială este că sărutarea a fost semnul între Iuda și popor care venise să prindă pe Isus (Mc. 14, 44). Cu *Iudo* îl agrăește Isus pentru că să înțeleagă că l-a cunoscut și să simțească uriciunea faptelor voește a săvârși. *Ce vrea să fie*: că voesc să prindă pe învățătorul. *Să lovim*: permite ca să întrebuițăm arma spre a te scăpa; fără îndoială are în vedere v. 36. Part. *ei* stă la întrebarea directă (13, 23. Acta 1, 6. 19, 2 etc.; Win. p. 262. 6). *Unul din ei*, cf. Io. 18, 10. *Cea dreaptă*, cf. Io. 18, 10. *Lăsați până aci*: acum e destul; mai mult să nu facă. *Augustin*: *Permittendi sunt hucusque progredi* (De conc. ev. 3, 5). *L-a vindecat*: Isus a pus urechea la loc; numai Lc. are această minune. Mt. are *cătră mulțime*; Mc. *lor*; iar Lc. specializează: *arhierilor etc.* *Care veniseră la el* arată că și din sinedriști veniseră ca așa să se convingă de realizarea intențiunii lor contra lui Isus. *Această este ora*: după planul dzeesc acum e

timpul ca voi să aveți stăpânire asupra mea. *Puterea întunecului* exprimă puterea care lucră prin el (Efez. 6, 12) în urma concesiunii lui Dumnezeu; nu se eschide însă noțiunea: voi ați ales noaptea ca timpul în care să vă săvârșiți opera voastră. Prinderea însă (Mc. 14, 46) se istorisește v. 54; fuga în învățeleilor nu se amintește (Mc. 14, 50).

h) Petru se lăpădă de Isus, 22, 54—62.

(Mt. 26, 69—75. Mc. 14, 66—72).

54. Iar el prinzându-l îl duseră și l-au adus în casa arhiereului. Iar Petru mergea după densusul de departe. 55. Iar după ce au făcut foc în mijlocul curții și șezând ei împreună, a șezut și Petru în mijlocul lor. 56. Iar o slujnică văzându-l șezând la foc și căutând la el zise: Și acesta a fost cu el. 57. Iar el s-a lăpădat de el zicând: *Muiere, nu știu pe acesta.* 58. Și după puțin altul văzându-l pe el zise: Și tu ești dintre ei. Iar Petru zise: *Omule, nu sunt.* 59. Și trecând ca o oră altul oarecare întărea zicând: *Cu adevărat și acesta a fost cu el, căci și el e galileean.* 60. Iar Petru zise: *Omule, nu știu ce zici.* Și îndată, încă grăind el, a cântat cocoșul. 61. Și întorcându-se Domnul a căutat la Petru, și și-a adus aminte Petru de cuvântul Domnului, cum zisese lui că înainte de ce va cânta cocoșul azi te vei lăpăda de mine de trei ori. 62. Și eșind afară a plâns cu amar. *În casa arhiereului:* la Ana (Io. 18, 12 sq.); apoi la Caiafa (Mt. 26, 57), unde se petrec cele următoare (Io. 18, 15 sq.). *După ce au făcut foc:* slujitorii și ostașii care prinseseră pe Isus (Io. 18, 18); aceștia sunt subiectul la *περιαφάρτων... οὐραδιοάρτων*. La *foc* cf. Mc. 14, 54. La v. 58 cf. Mt. 26, 71. Mc. 14, 69. V. 59. Mt. Mc. au după puțin. *Altul oarecare;* Mc. mai mulți. *διόξυοίξερο:* afirma cu tărie. *Este galileean:* după graiul (Mt. 26, 73). *Nu știu ce zici,* cf. Mc. 14, 68. *Întorcându-se Domnul* presupune că Isus se afla în curte (v. 54, 63, 66); alții cred că Isus privește la Petru

când îl duc dela Ana la Caiafa, trecând aproape de el) Mt. 62: cf. Mt. 26, 75.

i) *Isus e batjocurit și condamnat*, 22; 63—71.
(Mt. 26, 57—68. 27, 1; Mc. 14, 55—65. 15, 1).

Evangelistul tratează nedreptatea comisă față de Isus în prețoriu, și anume: a) maltratarea din partea mulțimii (v. 63—65); b) procedarea sinedriului (v. 66—71).

63. Și bărbații care-l țineau îl batjocureau pe el bătându-l, 64. și acoperindu-l îl întrebau zicând: Prorocește, cine este cel ce te-a lovit? 65. Și altele multe hulind ziceau asupra lui. *Care-l țineau*: până dimineața în curte (v. 59 sq.). *Prorocește* etc.; deși e acoperit, se spună pe fătuitor dovedind așa puterea sa profetească. La întregul cf. Mt. 26, 67 sq.; Mt. 14, 65.

66. Iar cum se făcu zi s'a adunat presbiteriul poporului, arhieriei și cărturarilor. Și l-au adus pe el în sinedriul lor, zicând: Spune nouă, de ești tu Cristos? 67. Iar el zise lor: De vi-aș spune vouă, nu veți crede; 68. iar de v-aș întreba, nu ați răspunde. 69. De acum Fiul omului va fi șezând de dreapta puterii lui Dumnezeu. 70. Iar ei ziseră toți: Tu ești deci Fiul lui Dumnezeu? Iar el zise cătră ei: Voi ziceți că eu sunt. 71. Iar ei ziseră: Ce ne mai trebuiește încă mărturie? Căci noi înșine am auzit din gura lui. Adunarea sinedriului ținută noaptea în casa lui Caiafa (Mt. 26, 59 sq.) și ședința plenară a sinedriului (Mt. 27, 1 sq.) se îmbină la Lc. *Presbiteriul poporului* e sinedriul, pentru că bătrânii încă erau membri (Acta 22, 5). *Arhieriei și cărturarilor* sunt apozitie: cele 2 clase ale sinedriului. *ἀράγειν* = a duce înaintea unei judecătorii (Acta 12, 4; 2. Mac. 6, 10); deci nu poate servi drept motiv că ședința s'a ținut în etagiul de sus al edificiului. Subiectul sunt sinedriștii adunați. *În sinedriul lor*: în această

1) Din Mt. 26, 59 sq. rezultă că Isus era în interiorul palatului arhieresc când Petru se încălzea afară. Interogatoriul acesta și condamnarea tratează Lc. v. 66 sq. După condamnare Isus e dus în curte, unde îl păzesc (v. 63 sq. Mt. 27, 1 sq.). Cu ocazia acestei transportări Petru se lapădă a 3 oară, iar Isus privește la el.

adunare a lor voesc să trateze mai departe cu dânsul. *De ești tu Cristos*: el să le spună scoțându-l din nedumerire. *De vi-ăș spune*: că sunt Mesia; *nu ați crede*: ce au dovedit ei până acum, deși au făcut multe minuni. *De v-ăș întreba*: nu m'ăș mărgini numai la mărturia mea, ci aș aduce s. Scriptură drept dovadă pentru învățatura și faptele mele. *Nu mi-ați răspunde* cf. Mt. 21, 23 sq. Mc. 11, 27 sq. Lc. 20, 1 sq. Răcepta ci- tește după aceste cuvinte: *Nici mă veți slobozi*, cari lipsesc SBLIT, unele Min. și Verz. La v. 69 cf. Mt. 26, 64. Acum nu ați crede că sunt Mesia, pentrucă v-ați hotărât să mă omoriți; după moartea mea însă veți trebui s'o faceți. *Șezând de dreapta* etc. e aluziune la Ps. 110, 1. *Tu e* cu emfază desprețuitoare: tu ești acel fiu de care se vorbește în psalm? *Că eu sunt* e motivul la *voi ziceți* (Io. 13, 13). De observat este contrastul între *că* și *tu* precedent. *Trebuiește mărturie*: că s'a numit pe sine Mesia; deci e vinovat morții. După aceste urmează condamnarea (Mt. 26, 66). Lc. nu istorisește condamnarea în urma hulirii lui Dzeu, iar la Pilat dușmanii îl acuză că și-a însușit demnitate mesianică.

§. 99. Dela transportarea lui Isus la Pilat până la înmormântare, 23, 1—54.

a) *Isus la Pilat și Irod*, 23, 1—12.
(Mt. 27, 2, 11—14; Mc. 15, 1—5; Io. 18, 28—32)

1. Și sculându-se toată mulțimea lor îl au dus pe el la Pilat. 2. Iar începură a-l pîrî pe el zicînd: Pe acest om l'am aflat răzvrătînd națiunea noastră și oprînd se dee dajdie cezarului, și zicîndu-se pe sine că este Cristos regele. 3. Iar Pilat l-a întrebat pe el zicînd: Tu ești regele Jidovilor? Iar el răspunzînd zise lui: Tu zici. 4. Iar Pilat zise cătră arhieriei și cătră popor: Nu aflu nicio vină întru acest om. 5. Iar ei și mai vîrtos întăreau zicînd că întărită poporul, învățînd în toată Iudeea și începînd dela Galileea până aici. 6. Iar Pilat auzînd a întrebat de este galileean omul. 7. Și înțelegînd că este din țî-

nutul lui Irod, l-a trimis pe el la Irod, care era și el în Ierusalim în zilele acelea. *Toată mulțimea lor*: a sinedriștilor. Sinedriul condamnase pe Isus pentru blasfemie; cu aceasta nu puteau cere dela procurator pedepsirea lui cu moarte. De aceea îl acuză că îndeamnă poporul la revoltă zicându-i să nu plătească dare (20, 22), apoi că e pretendent la tron. Procuratorul roman avea datorința să împedec atari fapte cu arma; de aceea Pilat primește acuza și întreabă pe Isus: *Tu ești regele* etc. *Tu e desprețuitor*. Isus răspunde; produce în Pilat convingerea că e nevinovat: *Nu aflu* etc. *Χριστόν βασιλέα* = regele. Mesia sau mai corect: Mesia, un rege (2, 11). *Întru acest om* iarăș e zis cu dispreț. *ἐπισχυον* (Vulg. *invalescēbant*): cereaū cu toată inzistența. *In toată Iudeea* presupune că Isus lucrase în întreaga țară a Iudeilor, deși în cele precedente nu sē tratase despre aceasta. *Și începēnd din Galileea*; și e explicativ=și adecă. El zic aceste avēnd în vedere că Isus venise acum din Galileea și intrase în Ierusalim. Spre a arēta că acest om e foarte primejdios, zic *ἀνάσει*, exprimând prezent, că lucrarea lui este continuă. *Începēnd*... *până aici* cf. Mt. 20, 18. Acta 1, 22. *Auzind*: că lucrase din Galileea începēnd; Recepta citește aci *de Galileea* — ce lipsește SBLT. Trimiterea lui Isus la Irod are numai Lc. Pilat voește astfel să derive toată afacerea la Irod, care sē iee apoi și răspunderea pentru ce se vor întâmpla. El se folosește aci de dreptul roman, după care acuzatul sē trimite dela *forum apprehensionis* la *forum domicilii*. Irod Antipa era la Ierusalim de sērbătoarea paștilor și poate că era în acelaș palat cu Pilat, anume în palatul lui Irod. *ἀναπέμπειν* sē întrebuintează de trimiterea unui delinquent la o instanță judecătorească mai înaltă.

8. Iar Irod vēzēnd pe Isus s'a bucurat foarte. Căci de multă vreme dōrea sē-l vadă pentru că auzise de el, și spera sē vadă vrun semn făcēndu-sē de el. 9. Iar l-a întrebat pe el cu cuvinte multe; iar el nimic nu răspundea lui. 10. Iar arhieriei și cărturarilor stăteaū cu densul pīrindu-l pe el. 11. Iar după ce Irod împreună cu ostașii sēi l-au desprețuit și l-au batjocurit, îmbrăcându-l în vestmēt luminat l-au trimis înapoi la Pilat. 12. Iar Pilat și Irod se făcură prieteni în-

tru acea zi; căci mai înainte erau în dușmănie între sine. Părerea lui Irod despre Isus cf. Mc. 6, 14 sq. cum caută să-l depărteze din ținutul său cf. 13, 31; totuș dorește să-l vadă (9, 9), care dorință se realizează acum. Recepta: cit. ste. v. 8. ἐξ ἰκανοῦ; cf. expresiunile grecești ἐξ πολλοῦ, ἐξ πλείστου etc. *Cu multe cuvinte*: a conversat mult cu dânsul. *Stăteau*: sinedriștii nu s'au depărtat după ce aduseră pe Isus la Irod. ἐντόνος: cu multă sirguință și energie. *Cu ostășii*: care erau în serviciul lui. ἐσθῆτα λαμπράν: haină strălucitoare, albă, cum îmbrăcau principii și generali la serbători. V. 12. relatează împăcarea lui Pilat și Irod; cauza dușmăniei e necunoscută.

b) *Extradarea lui Isus spre răstignire, 23, 13—25.* (Mt. 27, 15—30. Mc. 15, 6—19. Io. 18, 39—19, 16). 13. Iar Pilat chiemând pe arhierii și pe boeri și poporul 14. zise către ei: Ați adus la mine pe omul acesta ca pe unul care turbură poporul; și iată eu înaintea voastră întrebându-l nicio vină n'am aflat în omul acesta din cele ce piriți pe el. 15. Dar nici Irod; căci l-a trimis pe el noue, și iată el n'a făcut nimic vrednic de moarte. 16. Deci după ce l-am pedepsit îl voi lăsa să slobozească. 17. Iar avea datorința să le slobozească la praznic un vinovat. Pilat nu-și ajunsese scopul pentru care trimise pe Isus la Irod; el trebuie să hotărască. *Chiemând pe arhierii* et. consună cu Mt. 27, 17. *Turbură poporul*: caută a-l înstrăina dela stăpânirea romană. ἀναζητῶν e termen tehnic la examinarea acuzei = a asculta (Acta 4, 9. 24, 8. 28, 18). *Ea*: din parte-mi. *Înaintea voastră*: fiind voi față. οὐδὲν ὄν = οὐδὲν τούτων, ἃ κατηγορεῖτε; verbul e construit cu κατά τινος. *Dar nici Irod*: care cunoaște referințele și legea voastră, nu a aflat întrânsul vro vină. V. 15 citește NBLT căci l-a trimis la noi, iar Recepta căci v-am trimis pe voi la el. ἐστὶν περιγραφέντων αὐτῷ circumscrisie prezent. discompunându-se verbul în participiū și copulă devenind astfel predicatul mai expresiv; iar αὐτῷ e dativ. persoanei active și stă în loc de ὑπό cu genit. (Win. p. 206. 10). *L-am pe-*

depsit; el propune aceasta spre a-l mulțumi. V. 17. lipsește ABKL, mai multe Verz.; se află în Recepta NDXD: *Teofilact*: *Slab era Pilat și puțin apără adevărul. El se temea că-l vor calunmia căci a liberat pe un revoltant.*

18. Iar toată mulțimea a strigat zicând: Ia-l pe acesta, slobozește-ne nouă pe Barabă! 19. Care era în temniță aruncat pentru o răscoală întâmplată în cetate și pentruucidere. 20. Și iarăș a grăit Pilat cătră ei vrând să slobozească pe Isus. 21. Iar ei strigaū: Răstignește-l, răstignește-l pe el. 22. Iar el grăi cătră ei a treia oară: Ce rău a făcut acesta? Nicio vină de moarte n'am aflat întrênsul; deci după ce l-am pedepsit îl voiū slobozi. 23. Iar ei strigaū cu glasuri mari cerând să-l răstignească pe el, și străbăteaū glasurile lor și ale arhierelor. 24. Și Pilat judecă să se facă cererea lor. 25. Și slobozi lor pe celce era aruncat în temniță pentru răscoală și ucidere, pe care îl ceruseră, iar pe Isus l-a dat în voea lor. Cu recomandarea din v. 16 Pilat manifestă slăbiciune, iar poporul cere împlinirea voinței sale. *παμπληθεϊ*: *unanim, toți*; numai aici în T. N. La v. 18: 19 cf. Mt. 27, 15—20. Mc. 15, 6—11. *ἦν* nu se leagă cu *βληθεϊς*, ci cu *în temniță*, iar particip. determină cum a ajuns în închisoare Barabă (Mc. 15, 7). *ἐπιερώωνν*: cătră dânsul (Acta 12, 22, 24). *σταύρου* e imperat. activ. *τρίτον*; Pilat își dase multă silință a abate poporul dela propusul său. *ἐπεικύντο*: a se ruga, a cere cu inzistentă (Vulg. *instabant*). *κατιόνων* = a învinge, a străbate. În v. 23 și ale arhierelor lipsesc NBL Itala, Vulg. *Judecă*: sentența finală. Nedreptatea comisă cu această ocaziune indică evangelistul zicând *pe celce era aruncat* etc. în loc de *pe Barabă*. În voea lor: nu a judecătorului, nici după lege. Cererea poporului inverșunat se îndeplinește!

c) *Isus agrăește femeii mergând la răstignire, 23, 26—31.*

26. Și când îl aduceaū pe el, prinzând pe un oarecare Simon, un cirinean care venea din țarină, aū pus crucea pe el ca să o ducă după Isus. 27.

Iar după el mergea mulțime multă de popor și de femei, cari se tângueau și plângeau după el. 28. Iar întorcându-se Isus către ele zise: Ficele Ierusalimului, nu mă plângeți pe mine, ci vă plângeți pe voi și pe fiil voștri! 29. Căci iată veni-vor zile, în cari vor zice: Fericite sunt cele sterpe, și pântecelile cari nu au născut, și țiftele cari n'au aplesat. 30. Atunci vor începe a zice către munți: Cădeți peste noi, și către coline: Acoperiți-ne pe noi. 31. Căci de fac aceste în lemnul cel verde, dar în cel uscat ce va fi? *Simon* etc. cf. Mc. 15, 21 sq. Lc. construște *ἐπιλαύβανειν* cu genit. (Acta 17, 19. 21, 30, 33) sau acuzat. (Acta 16, 19. 18, 17). *Venea din țarină* cf. Mc. 15, 21. *Să ducă . . . după Isus*: Simon o duce, nu ajută numai lui Isus (Mt. Mc.). Cele mai multe din muierile aceste au mers numai de curiozitate. Alocuțiunea din 28 sq. a păstrat-o numai Lc. Contrastul între *pe mine* — *pe voi* exprimă cât se poate de bine că aceste 2 momente sunt legate strins. V. 29. e motivarea celor precedente: *Căci iată* etc. Nevoile vor fi așa de mari, că fericite vor fi considerate cari n'au se plângă și soarta tristă a copiilor. V. 30 descrie aceste nevoi cu cuvinte din T. V. (Os. 10, 8): nu numai vor dori să moară, dar se și ajungă sub dealuri și munți ca să nu vadă necazurile de atunci (Apoc. 6, 16). *Vor începe*: locuitorii din Ierusalim. Aceste zile de judecată vor veni sigur: *Căci de fac aceste* etc. *γένηται* e conjunct. deliberativ (Win. 268. 4). Arborii verzi simbolizează pe oamenii drepti (Ps. 1, 5), cei ușcați pe cei nedrepti (Ezech. 21, 3). Înțelesul este: Dacă se tratează astfel cel nevinovat, drept, ce poate aștepta păcătosul? Isus se înțelege pe sine sub arborele verde, iar poporul evreesc sub cei ușcați (Mt. 21, 28 sq.). Înțelesul mai adânc este: Dumnezeu a dat morții pe Fiul său pentru păcatele altora, cum se vor pedepsi oamenii pentru păcatele lor! (1. Petru 4, 17 sq.).

d). Răstignirea lui Isus, 23, 32—43,

(Mt. 27, 35—44. Mc. 15, 24—32. Io. 19, 25—27).

32. Iar se duceau și alți doi, făcători de rele, să se piardă împreună cu el. 33. Iar dacă au venit

la locul ce se cheamă căpătină, acolo l-au răstignit pe el și pe făcătorii de rele, pe unul de dreapta, și pe altul de stânga. 34. Iar Isus zise: Părinte, iartă-le lor; căci nu știu ce fac. Iar împărțind hainele lui au aruncat sorți. *Făcătorii de rele* e apozitie la *alții doi* (Win. p. 493). *χαριών* e traducerea aramaică *ܚܪܝܘܢܐ* (Mt. 27, 33; numirea pare deci dedusă dela forma dealului). *Zise*: când îl răstigneau (33). *Lor*: dușmanii săi; în linia primă mai marii poporulul, apoi acesta și Pilat întrucât sunt părtași ai faptelor; așadar nu ostașii romani care implinesc numai datorința față de superiori. *Nu știu* înfățișează crima într-o lumină foarte blândă, deși vina nu se desrindică; ei fac aceasta pentru că nu cunosc ființa faptelor (ucid pe Mesia poporulul) (V. 34) se află: *ΝΑCΔΛΤΑΠΠ*, mai multe. Verz., lipsește BD Italia, Vulg.; dar nu se poate zice că este imitare din Acta 7, 60, sau după rugăciunea lui Iacob (Eus. II. E. 2, 25). *Au aruncat sorți*: cf. Io. 19, 23; Mt. 27, 35. Mc. 15, 24.

35. Și sta poporul de privea; iar și boerii își bateau joc zicând: Pe alții a mântuit, mântuească-se pe sine, de este Cristosul lui Dumnezeu cel ales. 36. Iar își bateau joc de el și ostașii apropiindu-se, 37. aducându-i oțet și zicând: De ești tu regele Jidovilor, mântuește-te pe tine însuși. 38. Era însă o scrisoare deasupra lui: Acesta este regele Jidovilor. În unele Msse se află după *boeri* cuvintele *cu dânsii*, adică cu poporul; spre a pune în armonie cu Mt. 27, 39 sq. Mc. 15, 29 sq. *Acesta e zis* cu dispreț. *Cristosul lui Dumnezeu* (9, 35) corespunde lui Is. 42, 1 și exprimă că Isus e uns cu spiritul lui Dumnezeu, deci are drept la împărăție în Israil. Numai Lc. amintește că și ostașii au batjocurit pe Isus. *Aducându-i oțet* aparține la momentele de batjocură a celui care voia să fie împărat. Aceasta nu e identic cu Mt. 27, 48 sq. Mc. 15, 36. V. 38 explică cum ostașii au ajuns la părerea că cel răstignit e împăratul Jidovilor: *era însă* etc. După *επιγραφῆς*, citesc unele mărturii *ἡγεραμμένη* sau *ἐπιγεραμμένη*, apoi *γραμμάσιον Ἑλληνικοῖς καὶ Ῥωμαῖκοῖς καὶ Ἑβραῖκοῖς* — adaus din Mc. 15, 26. Io. 19, 20. *ἐν αὐτῷ* e local în înțelesul: deasupra lui (Mt. 27, 37).

39. Iar unul din făcătorii de rele care erau răstigniți îl hulea pe el: *Au nu ești tu Cristos?* Mântuește-te pe tine însuși și pe noi. 40. Iar răspunzând celalalt certându-l pe el zise: *Nu te temi de Dumnezeu, că ești în aceeaș osândă?* 41. Și noi cu dreptate, căci luăm cele vrednice după faptele noastre; iar acesta nimic necuviincios n'a făcut. 42. Și zise: *Isuse, pomenește-mă când vei veni întru împărăția ta.* 43. Și zise lui: *Adăvăr zic ție, azi cu mine vei fi în raiu.* În v. 39. pare diferență cu Mt. 27, 44. *Au nu ești tu Cristos* e înțelegere batjocuritoare. În v. 40 este emfaza pe *nu te temi*. În *aceeaș osândă*: suferi aceeaș pedeapsă, de aceea s'ose teamă cel puțin de Dumnezeu. *După faptele noastre*: merităm pedeapsa. *Nimic necuviincios*: arată și mai mult nevinovăția lui Isus; cu atât mai puțin a săvârșit vro crimă. *Când vei veni în împărăția ta*: că împărat, întru putere și mărire (Mt. 16, 28). Posibil este că făcătorul de rele auzise pe Isus învățând despre împărăția sa, sau altii i-au împărtășit învățătura lui Isus în genere (cf. Io. 18, 36. Mt. 11, 28). *Astăzi* nu aparține la zise, ci la cele următoare. *Cu mine* e corelat la *cu cel fără de lege*, 22, 37. *În raiu* e cuvânt slavon; iar grecescul *παράδεισος* e de origină perzească (ferdeys, *qaradai*, *Hotie*, 383, 2) și însemnează *parc, grădina frumoasă*; LXX numește astfel locul oamenilor înainte de păcătuire (Gen. 2, 8, sq.). Starea fericită de aci a îndemnat a numi așa partea aceea a Școlului, unde petrec sufletele dreptilor până la înviere. Acest paradis nu trebuie confundat cu cel ceresc (2. Cor. 12, 4. Apoc. 2, 7. cf. 16, 23).

e) *Moartea lui Isus*, 23; 44—48.

(Mt. 27, 45—56. Mc. 15, 33—41. 16, 19, 28—30).

44. Și era ca la ora a șesea și întunerec s'a făcut peste tot pământul până la ora a noua. 45. Și soarele s'a întunecat, iar catapetezma templului s'a rupt în două. 46. Și strigând Isus cu glas mare zise: *Părinte, în mâinile tale dau duhul meu.* Iar aceasta zicând a reposat. 47. Iar văzând

sutaşul ceea ce se întâmplase a preamărit pe Dumnezeu zicând: Cu adevărat omul acesta a fost drept! 48. Şi tot poporul care se adunase la această privescătoare, după ce a văzut cele ce se întâmplaseră, bătându-şi piepturile s'au întors. La v. 44 cf. Mt. 27, 45. *Soarele s'a întunecat* adăuge Lc. spre a arăta că întunecimea aceasta are o cauză extraordinară; atunci era lună plină (Mt. 27, 45). Între minuni se aminteste ruperea catapetezmei (perdelei) dela templu; după Mt. 27, 51 aceasta se întâmplă după moartea lui Isus. Lc. omite strigarea lui Isus pe cruce şi batjocurirea următoare, dar îmbracă ultimele lui cuvinte (Mc. 15, 37) în cuvinte din Ps. 31, 6: *În mâinile tale. Cu adevărat* cf. Mc. 15, 39. *A reposat*, Io. 19, 30: *şi-a dat duhul*. V. 47. descrie impresiunea morţii lui Isus şi a celor întâmplăte cu această ocaziune asupra privitorilor. *Ceea ce se întâmplase*: cum Isus a murit cu glas mare (Mc. 15, 39), căci cele din v. 45 nu le a putut vedea (cf. v. 48). Sutaşul, fără indoială, auzise că-l acuză a fi hulit pe Dumnezeu; moartea lui însă nu dovedise aceasta, de aceea el preamăreşte pe Dumnezeu. *Cele ce se întâmplaseră*: întreaga decurgere a răstignirii; şi întunecimea din v. 44. *Bătându-şi piepturile*: semnul jalei şi al căinţii (18, 13); poporul nu l-a batjocurit, după Lc., dar s'a învoit şi a cerut moartea lui (v. 4. 5. 13. 18. 21. 23).

f) *Înmormântarea lui Isus, 23, 49—54.*

(Mt. 27, 51—61. Mc. 15, 40—47. Io. 19, 38—42).

49. Stăteau însă toţi cunoscuţii lui departe, şi miierile cari veniseră cu dânsul din Galileea, văzând aceste. 50. Şi iată un bărbat cu numele Iosif sfetnic fiind, şi un bărbat bun şi drept, 51. acesta nu era învoit cu sfatul şi fapta lor, din Arimateea cetatea Iudeii, care aştepta împăraţia lui Dumnezeu. 52. Acesta ducându-se la Pilat a cerut trupul lui Isus, 53. şi pogorîndu-l l-a înfăşurat în giulgiu, şi l-a pus pe el întrun mormânt tăiat în piatră, unde nimeni n'a fost pus cândva. 54. Şi era zi de pregătire şi se lumina

spre Sâmbătă. *Toți cunoscuții lui* are numai Lc.; se înțelege că nu trebuie luat literal, ci numai care erau în Ierusalim (Io. 19, 25). *Muierile cari* etc. cf. 8, 1 sq. Mt. 27, 55. Part. prez. *συνακολουθοῦσαι* are înțelesul imperf. (Win. p. 320. a). *ὁρῶσαι ταῦτα* aparțin la *εἰστήκεισαν*, dar după înțeles și la *γνωστοί*. *Barbat bun și drept* cf. 1, 6. 2, 25; exprimă starea lui morală, de aceea nu se rapoartă *δίκαιος* numai la atitudinea lui în procesul lui Isus. *Sfetnic*: sinedrist, ce reeșă din *lor. αὐτῶν*, adică *τῶν βουλευτῶν*, ce urmează din *βουλευτής* (v. 50. Win. p. 138. 3). V. 51 citește *Recepta care și el aștepta împărăția lui Dumnezeu*; *Ἰησοῦ* etc. aș însă *care aștepta* etc. = Mt. 27, 57. *Acesta* recapitulează (Kühner §. 568, 4). *λαξευτός* = *tăiat în piatră* (LXX Deut. 4, 49. *Aquila* Num. 21, 20. Deut. 34, 1); așadar nu a fost săpat nici zidit. *N'a fost... cândva* exprimă că momentul încă nu fusese întrebuintat; e mai precis ca *νοῦ* la Mt. (19, 30, Io. 19, 41). *Era zi de pregătire*: Vineri; *προσάβατον* (Mt. 27, 62). *ἐπιφώσκειν* = *revărsatul zilei* (Mt. 28, i), iar după context avem să înțelegem timpul când se arată ziua legală după apusul soarelui, care după uzul evreesc încă se numește *ἡμέρα* din motivul că se aprind lumini, fiind seară (Lightf. p. 892 sq. cf. Ev. Nicod. 12). Imperf. *ἐπιφώσκει* se traduce: începea a se lumina (v. 56).

§. 100. Învierea și înălțarea Mântuitorului, 23, 55—24, 53.

a) Învierea lui Isus, 23, 55—24, 12.

(Mt. 27, 61—28, 1—8. Mc. 15, 47. 16, 1—8. Io. 20, 1—10).

55. Iar mergând după el muierile, cari veniseră cu dânsul din Galileea, au văzut momentul și cum s'a pus trupul lui, 56. iar întorcându-se au gătit aromate și miruri. Și Sâmbătă au odihnit după poruncă. *Mergând după el*: după Iosif, dela locul răstignirii până la cel de înmormântare. *Cari veniseră* cf. v. 49. *Au gătit aromate* etc. După unii aceste cuvinte îndegetează că Domnul a murit în zi de lucru; alții neagă aceasta (cf. Mt. 27, 57 sq. Io. 19, 31). La diferența cu Mc. 16, 1 cf. acolo. *După poruncă*: legea prescrie repaos Sâmbătă.

24, (1. Iar întruna din săptămână foarte de dimineață au venit la mormânt aducând aromatele ce le gătiseră. 2. Aflară însă piatra răsturnată de pe mormânt, 3. iar intrând nu au aflat trupul Domnului Isus. *Intruna din săptămână* cf. Mt. 28, 1; Mc. 16, 1; sq. *βαθείως* (în loc de *βαθείος*) e genit. adiect. și aparține la *ὄψθρον=κλειν πρῶτ*, sau se poate lua ca adverb. După aromatele citește *Recepta și altele împreună cu ele*, iar D adaugă *iar cugetău întru sine: Oare cine ne va răsturna piatra*. Ântâiul adaus e după v. 10, iar al 2. e din Mc. 16, 3 spre a pregăti v. 2 sq. *Aflară însă piatra* cf. Mt. 27, 60; 28, 2. *Iar intrând*: în mormânt.

4. Și a fost când se turburau pentru aceasta, și iată doi bărbați stăteau înaintea lor în vestminte strălucitoare. 5. Iar spăimântându-se ele și plecându-și fețele la pământ, ziseră către ele: Ce căutați pe cel viu cu cei morți? 6. Nu este aici, ci a înviat. Aduceți-vă aminte cum a grăit voue încă fiind în Galileea, 7. zicând că Fiul omului trebuie să se dea în mâinile oamenilor păcătoși și să se răstignească și a treia zi să învieze. 8. Și și-au adus aminte de cuvintele lui, 9. și întorcându-se dela mormânt au spus toate aceste celor unsprezece și tuturor celorlalți. 10. Și era Maria Magdalina și Ioana și Maria lui Iacob, și celelalte cu ele spuseră aceste apostolilor. 11. Și s'au părut lor ca o poveste cuvintele aceste, și nu au crezut lor. *ἐπίσταν*, cf. 2, 9. *Doi bărbați*; deosebirea între Lc. și Mt. Mc. se explică: aceștia amintesc numai pe celce vorbea. Ângerii se descriu după înfățișarea lor (Mc. 16, 5). *În vestminte strălucitoare*; NBD Vulg. au singul. cf. Mt. 28, 3. *Și spăimântându-se*: de frică. *Plecându-și fețele* etc.; recunosc că stau în fața unor soli dumnezești. *Ce căutați* exprimă că n'au motiv a face aceasta. *Pe cel viu*: Isus care fusese mort acum nu mai este (Apoc. 2, 8). *Zicând că Fiul omului* etc. cf. 9, 22; 44 sq. 18, 32; Mt. 16, 21. *Fiul omului* numesc ângerii pe Isus, pentrucă el așa se numea pe sine; după înviere această numire nu o mai întrebuintează. *Oamenilor pe-*

cătoși: păgânii (18, 32. Gal. 2, 15. cf. Mt. 26, 45). *Celorlalți*: învățaceii care erau în Ierusalim (v. 22. sq.). *Contra-zicerea* cu Mc. 16, 8 e cauzată de v. 25. *Și celelalte*: femei, cf. Mt. 27, 56. La femeile cari au fost la mormânt și întorcându-se au spus minunea cf. 7, 36. 8, 2 sq. Mt. 10, 3, 13, 55. Io. 19, 15; Mc. 16, 1 amintește și pe Salome. *εἰς ἄρνας*: plur. verb. la numele neutr. în plur. exprimă deosebitele spuse ale singuraticelor persoane. (Wiu. p. 479. a). *Poveste*: vorbe fără temeiu. Moartea învățătorului adusese pe învățaceii în nedumerire; ei nu pot crede că a înviat.

12. Iar Petru sculându-se a alergat la mormânt; și plecându-se văzu giulgiurile singure zăcând; și s'a dus acasă la sine mirându-se de ceea ce se întâmplase. V. acesta lipsește în D, dar îl au *ΣΑΒΙΛ* și nu poate fi adaus din Io. 20, 5 sq., pentru că ar trebui să fie mai multă consonanță. *Celalalt învățaceii* (Io. 20, 3) nu se amintește, dar nici se eschide. *Plecându-se*: în mormânt (Io. 20, 5. 11). *Zăcând singure*; trupul nu era acolo; lipsește în *ΣΒ*. La acest v. cf. Io. 20, 2 sq. care istorisește mai pe larg. *La sine* se leagă cu *s'a dus*: acasă la sine; nu la *mirându-se*, în care caz e superfluu și nemotivată punerea înainte (Io. 20, 10 cf. 4, 47. 6, 68. 11, 46). *Mirându-se de ceea ce etc.*, *Zigaben*: *Căci înțelegese că n'a fost transportat; căci s'ar fi transportat și giulgiurile.*

b) *Isus se arată învățacilor care mergeau la Emaus, 24, 13—35.*

13. Și iată doi din ei în aceeași zi erau mergând în satul care era departe de Ierusalim ca șesezeci de stadii, al cărui nume Emaus; 14. și accia vorbeau între sine de toate întâmplările aceste. *Iată*: introduce narațiunea următoare. *Doi din ei*: din învățaceii lui Isus în genere; că n'au fost apostoli reeșă din v. 22. 23. *Ieronim* crede că au fost din cei 70 de învățaceii. Unul se chiamă după v. 18. Cleopa, al 2. e necunoscut; Luca nu poate fi pentru 1, 2. *Ambrozie* îl numește Amaon. *În aceeași zi*: când a înviat Domnul; Duminecă după amiază (v. 29). *Emaus*; tradiția din sec. 13. începând îl află în el-Kubebe, spre miazănoapte de Ierusalim cam 60 de stadii.

10. *Iosif Flaviu* îl numește Ἀμαούς (Bell. jud. 7, 6, 6). În șesul Iuda încă exista Emaus, 176 stadii departe de Ierusalim; din sec. 3. se numea Nicopol; dela *Eusebie*, *Ieronim* până în sec. 14 se credea acesta a fi locul unde mergeau învățăceii de aci. Unele Msse (chiar N) au corect textul: σταδίους ἐκατὸν ἐξήζοντα. Toate întâmplările aceste se explică v. 19 sq.

15. Și a fost când vorbeau ei și se întrebau și însuș Isus apropiindu-se călătorea cu dânsii. 16. Iar ochii lor se țineau ca să nu-l cunoască pe el. Când vorbeau... întrebau: auziseră și ei de cele întâmplate la mormânt și au început a avea păreri deosebite. Se țineau cf. Mc. 16. Io. 20, 14, 21, 4 sq.; necunoașterea e cauzată prin influența extraordinară. τοῦ μὴ ἐπιγνώσαι αὐτόν; gen. e pleonastic ca la verbele împedecării; exprimă efectul (Win. p. 305).

17. Iar el zise către ei: Ce sunt cuvintele aceste, de cari vă întrebați între voi mergând și sunteți triști? 18. Iar răspunzând unul al cărui nume era Cleopa, zise către el: Tu singur poate ești venetic în Ierusalim și nu știi cele ce s'au făcut întru el în zilele aceste? De cari vă întrebați propriu: mergând pe cale le puneți ca întrebări unul altuia. Κλεόπας = Κλεόπατρος, necunoscut mai aproape; nu e identic cu cel din Io. 19, 25. Tu singur se rapoartă la venetic și nu știi; construcția ar trebui să fie: Tu singur fiind venetic în Ierusalim etc. (Win. p. 585). παροιζειν Ἱερουσαλήμ = a petrece ca străin în Ierusalim (LXX. cf. Evr. 11, 9. Acta 7, 6, 13, 17 etc.); se construiește cu ἐν ori cu acuzat. (Gen. 17, 8. Ex. 6, 4). *Teofilact* ia verbul în înțelesul a locui, adică: Tu ești unicul locuitor din Ierusalim etc. Dar acest înțeles nu se poate dovedi; apoi învățaceii fără îndoială cunoscură în cel necunoscut un pelerin străin (poate după dialectul galileean), de aceea nu se poate admite nici înțelesul a locui în apropiere, luând adică Ἱερουσαλήμ ca dativ.

19. Și zise lor: Cari? Iar ei ziseră lui: Cele despre Isus Nazarineanul, care era bărbat proroc puternic cu fapta și cu cuvântul înaintea lui Dumnezeu și a tot poporului; 20. și cum l-au dat pe el arhieriei și boerilor nostri la judecată de

moarte și l-au răstignit pe dânsul. 21. Iar noi sperăm că acesta este cel ce va să măntuească pe Israel; ci cu toate aceste a treia zi este astăzi de când s'a-au făcut aceste. *ποία σκίλ. οὐκ ἔγνωσαν γενόμενα.* Cele despre Isus: ce s'a făcut cu dânsul. De nu știu depinde: cum l-au dat etc. v. 20. *Cu fapta:* e pus înainte pentru că Isus prin fapte a dovedit că e trimisul lui Dumnezeu. *ἐν* arată sfera (Acta 7, 22, 18, 24). *Înaintea lui Dumnezeu și a tot poporului* accentuează și mai mult uriciunea faptei arhierilor și boerilor față de Isus: el a dovedit misiunea sa văzându-l poporul. *Noi* e contrast la arhierii și boeri. *El:* nu altul. *Va să măntuească:* liberarea poporului Israel de jugul roman (Acta 1, 6). *De când s'a-au făcut aceste:* condamnarea și răstignirea. *ἄντι;* subiectul e Isus; iar luându-l impersonal: acum sunt deja 3 zile. *Învățăceii* au în vedere promisiunea lui Isus că a 3. zi va învia; ei nu știu că aceasta s'a implinit.

22. Ci și unele femei de ale noastre ne-au spăimântat pe noi, cari mergând de dimineață la mormânt, 23. și neaflând trupul lui au venit zicând că și vedenie de ângeri au văzut, care zic că el e viu. 24. Și unii dintre noi s'a-au dus la mormânt, și aflare așa cum și muierile au zis, iar pe el nu l-au văzut. *De ale noastre:* din mijlocul nostru. *ὁμοθυμᾶν* în loc de *ὁμοῖον*, e formă poetică mai târzie; LXX Os. 6, 4. Întel. 11, 2. *Ne-au spăimântat:* au mărit nedomerrarea noastră. *Și vedenie:* n'au aflat numai mormântul desért, ci și etc. *Unii,* deci nu s'a dus numai Petru (v. 12. cf. Io. 20, 2 sq.). *Cum și muierile au zis:* trupul nu era în mormânt. *Pe el:* de care ângerii ziseră că a înviat. Speranța deșteptată prin vestea femeilor se nimicise pentru că înviind Domnul ar fi trebuit să-l vadă vrurul din el.

25. Și el zise către ei: O nepricepuților și zăbavnicilor cu inima a crede toate câte au grăit prorocilor. 26. Au nu trebuia să pătimească aceste Cristos și să între întru mărirea sa? 27. Și începând dela Moisi și dela toți prorocilor tâlcuea lor din toate Scripturile cele despre dânsul. Omul poate crede numai conlucrând intelectul (*nepricepuților*) cu voea

(zăbavniceilor cu inima). τοῦ πιστεῦειν e genit. determinării mai aproape la βραδείς (Win. p. 304. 4); iar πιστεῦειν e construit cu ἐπί și dativ (Mt. 27, 42. Rom. 9, 33. 10, 11 etc.). Toate: profețiile cari s'rapoartă la densus trebuie toate crezute. Teoflact: *Trebuie a crede singuraticile părți și întregul. Aceste are emfaza: ce el a suferit în faptă, iar pe voi v'a întristat. Să între întru mărirea sa: mărirea împărăției sale devenind așa adevăratul Mântuitor al lui Israil. Incepând dela Moisi etc.: Isus începând cu Pentateculul a parcurs toate profețiile cari-l privesc. περὶ αὐτοῦ scil. γεγραμμένα* (Win. p. 588. 2).

28. Și se apropiară de satul la care mergeau, și el se făcea a merge mai departe. 29. Și-l sileau pe el zicând: Rămâi cu noi, căci este câtră seară și ziua s'a plecat. Și a intrat să rămână cu densusil: προσποιήσατο; Zigaben: *Își da aerul că ar continua călătoria ca un simplu drumet; așa îl îndeamnă să-l invite a rămâne cu densusil. παραβιάζεισθαι τινα = a sili pe cineva cu rugămintea. Din cu noi și a intrat, adică în casa lor, au dedus unii exegeți că cel puțin unul din învățaceii aceștia era din Emaus. Dar la a intrat se poate suplini: în sat, și rămâi cu noi poate avea înțelesul: rămâi în societatea noastră, sau: rămâi peste noapte cu noi la prietenul nostru.*

30. Și a fost când a șezut cu ei la masă, luând pâne a binecuvântat și frângând le-a dat lor. 31. Iar lor li s'au deschis ochii și l-au cunoscut; și el s'a făcut nevăzut de densusil. A binecuvântat; Isus nu procede ca oaspe, ci ca stăpânul casei — cum îndatina în cercul învățaceilor (9, 16. Mt. 14, 16) și însemnează binecuvântarea înainte de mâncare, iar acum e semnul de a-l cunoaște ei (Zigaben etc.). Augustin,¹⁾ Ieronim, Beda, Teoflact etc. zic că Domnul serbează s. taină a Euharistiei; romano-catolicii (puține abateri) apără cu v. 30. 35 și euharistia sub una specie. Contra explicării despre s. Euharistie este împrejurarea că acești învățacei n'au luat parte când Isus a instituit-o, apoi cuvintele ἐν τῷ κατακλιθῆναι dovedesc că Isus îndată după ce s'au așezat la masă a luat pâne. αὐτῶν e contrast la

¹⁾ Crizostom nu se poate cita, căci această explicare se află la auct. op. imperf., iar în omilia 9. nu.

Isus: *διηροίχθησαν οἱ ὄφθαλμοί* (Gen. 3, 5. 7. 21, 19; 2. Reg. 6, 17. 30) exprimă cauzalitatea dumnezească, dar nu eschide mijlocirea psihologică, anume cunoaşterea naturală întemeiată pe frângerea pâinii. *ἄφαντος* e formă poetică şi prozaică, de apoi în loc de *ἄφανής*; LXX n'ò. are: *γινώσθαι ἀπό τινος* = a se depărta de cineva (Bar. 3, 21. Xen. Mem. 1, 2, 25); Isus dispăre dinaintea lor în mod miraculos.

32. Şi ziseră unul cătră altul: Aŭ nu era inima noastră arzând întru noi, când grăea nouă pe cale, când ne tâlcuea Scripturile? 33. Şi sculându-se în aceeaş oră s'aŭ întors la Ierusalim; şi afluă adunaţi pe cei unsprezece şi pe cece erau cu dênşii, 34. care ziceau că cu adevărat a înviat Domnul şi s'a arătat lui Simon. 35. Şi ei povestiră cele de pe cale şi cum l-aŭ cunoscut ei întru frângerea pâinii. *Inima era arzând* exprimă sentimentele extraordinare de iubire, dorire, şi bucurie (Ps. 39, 4. Ier. 20, 9): ei erau foarte agitaţi. Acum îşi aduc aminte învăţaceii de aceste sentimente şi deduc că încă atunci trebuia să cunoască în străin pe Domnul. *Când tâlcuea* e specializare la *când grăea*. *Şi sculându-se* etc.; cei doi nu zăbovesc, ci se duc la Ierusalim şi împărtăşesc celorlalţi învăţacei întâmplarea din acea zi. Dar aceştia încă le spun vestea îmbucurătoare că Domnul a înviat zicând că s'a arătat lui Simon¹⁾. *În aceeaş oră*: după cele întâmplate învăţaceii n'aŭ mai cinat, deşi o pregătiseră. *Cei unsprezece* e colegiul apostolesc ca numire solemnă după căderea lui Iuda, deşi Toma nu era prezent (Io. 20, 24). *λέγοντας* se rapoartă la *τοὺς ἔρδεξα καὶ τοὺς ὄν. αὐτοῖς*. *Cu adevărat, a înviat, s'a arătat* exprimă că învăţaceii sânt convinşi de celece le spusaseră femeile (v. 11); cu emfază triumfătoare stău în frunte *ἠγέθη* şi *ᾤφθη*.²⁾ *Şi ei*: în opunere cu cei adunaţi aci. Despre această arătare se relatează 1. Cor. 15, 5.

¹⁾ Se poate că după lăpădarea de Domnul n'a mai purtat numele Petru (ca un preot care se lăpădă de oficiu, un oficer; Lange). Domnul însă înainte şi după înviere, mai mult îl numeşte astfel (Mt. 17, 25. Mc. 14, 37. Lc. 22, 31. Io. 21, 15).

²⁾ Unii exegeţii admit contradicere între Lc. 24, 34, şi Mc. 16, 13; alţii zic că Mc. contrage naraţiunea raportându-se la celece spune Lc. 24, 37 sq. că învăţaceii nu crezură învierea Domnului nici după ce s'a arătat în mijlocul lor. Augustin (De cons. ev. 3, 25; Teoflact etc.) cred că *λέγοντας* (Lc. 24, 34) şi

c) *Isus, se arată tuturor învățăcelilor în Ierusalim, 24, 36-43.*
(cf. Io. 20, 19—25).

36. Iar grăind ei aceste însuș a stătut în mijlocul lor, și zise lor: Pace voue! 37. Iar ei spăimântându-se și infricoșându-se li s'ă părea că ved duh. 38. Și zise lor: De ce sunteți turburați, și de ce se înalță gânduri în inimile voastre? 39. Vedeți mânil și picioarele mele, că eă însumi sânt, pipăiți-mă și vedeți, că duhul nu are carne și oase precum mă vedeți pe mine avënd. 40. Și aceasta zicënd le-a arëtat lor mânil și picioarele. *A stătut în mijlocul lor* exprimă că Isus a făcut aceasta în mod miraculos (Io. 20, 19). *Și zise lor: Pace voue!* lipsește D. Itala, dar le aă NABC; la *Pace voue* cf. Io. 20, 19. Cuvintele următoare *Eă sânt, nu vë temeși* s'ă află numai GP. unele Min și Verz. și par împrumutate din Io. 6, 20. Arëtându-se Isus, fiind ușile închise, s'aă spăimântat învățăceli crezënd că poatea venit vrutul din împërăția morților. Isus îi muștră: *Ce sunteți turburați? Se înalță gânduri*, adecă că eă sânt duh. V. 29. dovedește identitatea cu învățătorul lor. Din semnele cuclor din mâni și picioare s'ă se convingă că el este cel răstignit. *Eă însumi sânt*: cel răstignit. Realitatea trupului s'ău o arată zicënd: *Pipăiți-mă* etc. *Vedeți*: nu sânt duh fără trup. V. 40. lipsește D Itala, dar fiind aceleași împrejurări ca v. 36: nu s'ă poate afirma că e adaus din Io. 20, 20.

41. Și încă necrezënd ei de bucurie și mirându-se, zise lor: Aveți ceva de mâncare aci? 42. Iar el i-aă dat o parte de pește și din un fagur de miere. 43. Și luând înaintea lor a mâncat. *De bucurie*; psihologicește fondat este că o surprindere de bucurie nu lasă s'ă străbată convingerea despre adevërul întâmplării norocoase. *Zise lor: Aveți* etc. *Zigaben*: *Pentruca mai mult s'ă se încredințeze și întărească de a nu li s'ă părea că e năluca*. Și din un fagur de miere lipsește ABDL. *μελιόσιος* nu mai ocură, ci *μελισσάιος*, și e adaus la *ψηφίον* spre a o deosebi

cel necredincios la Mc. 1. c. sânt numai unii, dar în amândouë locurile avem persoane deosebite. După Schanz Mc. descrie că credința apostolilor s'a produs prin arătarea cătră Petru, nu prin istorisirea învățăcelilor care merseseră la Emaus.

de altă miere (de struguri, curmale). Înaintea lor: toți îl vedeau și se puteau convinge că e trup. Augustin zice: *Domnul putea atunci să mănânce și să bea deși nu avea trebuință. Era necesitate să facă aceste, pentru că aceia viețuiau încă în carne, căror avea să se arête, le arêta și urmele ranelor, deși putea să învie fără ele precum dăruii orbului din naștere ochii ce nu-i avea în pântecul mamei sale. De aceea se și zice înainte de moartea lui nu numai că mânca și bea, ci și că simțea foamă și sete; iar după înviere numai că mânca și bea. Pentru că trupul ce nu era să moară mai mult nu avea lipsurile trupului muritor; dar avea facultatea de a mânca. Iar învățacilor s'a arêtat el îndată nu spre a veni întrajutor cărnii, ci spre a-i convinge de realitatea trupului său* (Serm. 362 de resurrect.). Vulgata K. mai multe Min. au încă: *Și după ce a mâncat înaintea lor, a luat rămășița și le-a dat-o.*

d) Isus învață pe învățacii, înălțarea la cer, 24, 44—53.

(Mc. 16, 19. 20. Acta 1, 4—11).

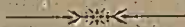
Din zise către ei (v. 44) și i-a scos afară (v. 50) s'ar pare că înălțarea lui Isus a fost în ziua învierii; noi știm însă din Acta 1, 3 sq. că Mântuitorul după înviere petrece cu învățacii 40 de zile. În acest timp el îi învață despre necesitatea patimilor, realitatea învierii sale și trimiterea lor la popoare. Evangelistul Lc. relatează pe scurt această activitate (v. 44—49) adaogând istoria înălțării la cer (v. 50—53).

44. Iar zise către ei: Aceste sunt cuvintele cari le-am grăit către voi încă fiind cu voi, că trebuie să se plinească toate cele ce sunt scrise pentru mine în legea lui Moisi și în proroci și în psalmi. 45. Atunci le-a deschis lor mintea ca să înțeleagă Scripturile, 46. și zise lor că așa e scris să pătimizească Cristos și să învieze din morți a treia zi, 47. și să se predice întru numele lui pocăința întru iertarea păcatelor la toate popoarele, începând dela Ierusalim. 48. Iar voi sunteți martorii acestora, și eu trimit promisiunea Tatălui meu peste voi; 49. iar voi rămâneți în cetate până când veți îmbrăca putere de sus,

Zise către ei: după această mâncare. *Aceste sânt cuvintele* se rapoartă la: *că trebuie să se plinească* etc. Isus înainte de moartea sa a spus învățăcelilor că cele cuprinse în s. Scriptură despre patimile și moartea lui trebuie să se plinească; sau: după patimile și moartea mea am înviat, ceea ce vi-am spus mai înainte (18, 31 sq. 22, 37). *Când eram cu voi:* înainte de moartea sa. *Legea lui Moisi* etc. Evreii împart s. Scriptură în 3 părți: lege, profeți și aghiografe; în locul celor din urmă se amintesc psalmii fiind partea cea mai importantă. *Le-a deschis mintea:* le-a dat putere a înțelege Scripturile; îndeosebi tipurile și profețiile mesianice. *Așa:* cum vi-am zis, iar *ori* e recitativ. Urmează părțile principale ale profețiilor mesianice: *va pătimi* (Dan. 9, 26. Ps. 22. Is. 53); *învia* (Ps. 16, 10 cf. Acta 2, 31. 13, 35); *învierea* de a 3. zi are tipul în Iona (2, 1 sq.); *predica de pocăință* la toate popoarele se indică Is. 40, 3. 42, 1. 49, 1. 6; iar centrul acesteia e Ierusalimul (Is. 2, 3. 28, 16. 40, 9. 60, 1 sq.). *Întru numele meu:* acesta e baza; ceea ce exprimă acesta. *ἀρχαίον* e acuz. neutr.: *așa că începe a se predica* (Win. p. 580). Unii fac interpunția: *Începând dela Ierusalim voi sântefi* etc. *La toate popoarele* cf. Mt. 28, 19. *Acestora* se rapoartă la *se pătimească, se învieze din morți*, apoi la întreaga învățătură a Mântuitorului (Acta 1, 8. 21 sq.). Pentru acest oficiu li se promite azistența unei puteri mai înalte: *Și eu trimit* etc. *Promisiunea Tatălui meu* = Spiritul sânt (Acta 1, 4 sq.); a fost promis în T. V. (Ioil 3, 1. 2; Is. 44, 1 sq. Ezech. 36, 27. 39, 29 cf. Acta 2, 16 sq.). *În cetate:* Ierusalim. *Veți îmbrăca putere de sus;* înrudire cu expresiunile din Judec. 6, 24; 1. Cron. 12, 18; 2. Cron. 24, 20, dar se deosebește (Rom. 13, 14. Gal. 3, 27. Efez. 4, 24. Col. 3, 12) însemnând pe Spiritul sânt nu ca o putere externă, ci ca una ce omul trebuie să și-o însușească pentru că i-să dă de sus; izvorul este la Dumnezeu (cf. Acta 1, 4. 8).

50. Iar i-a scos pe ei afară până spre Betania, și ridicându-și mâinile sale i-a binecuvântat pe dênșii. 51. Și a fost când a binecuvântat pe ei s'a depărtat dela dênșii și s'a înălțat la cer. 52. Și ei închinându-se lui s'au întors la Ierusalim cu bucurie mare. 53. Și erau pururea în

templu lăudând și binecuvântând pe Dumnezeu. *I-a scos pe ei afară*: din Ierusalim. Aceste cuvinte nu pot îndreptăți a afirma că Isus în ziua învierii s'a depărtat dela învățacei — ce ar contrazice cu Acta 1, 2. *Zigaben*: Nu în aceeași zi, ci a 40. zi după înviere; evangelistul a trecut cu vederea cele între aceste (Teofilact) — din motivul că scriind al 2. cuvânt avea să trateze acolo mai pe larg. *Până spre Betania*: până la muntele olivilor, de unde se intra în Betania; pentru că după Acta 1, 12 calea spre Betania ducea peste creștetul din mijloc al acestui munte. *S'a înălțat la cer* lipsese șD Itala, se află însă ABC, apoi chiar în ș nu se pot explica cuvintele închinându-se lui; în urmă s'a depărtat dela densii pot avea numai înțelesul: s'a înălțat la cer; și adecă cu puterea sa, nu de ângerii. *ἀνεβή* exprimă că această înălțare s'a întâmplat nu deodată, ci pe încetul: învățaceii au putut vedea timp îndelungat (Acta 1, 9). La înălțare învățaceii se închină învățătorului, apoi se întorc la Ierusalim, cum le poruncise (v. 49). *Cu bucurie mare*: pentru celee au văzut, auzit dela Domnul (Io. 14, 28) și pentru binecuvântarea ce au primit-o dela el. *διὰ πάντος* e iperbolă, exprimă că învățaceii în fiecare zi luau parte la cultul dela templu (Acta 2, 46. 3, 1). *Zigaben*: *Fără îndoială în timpurile când se adunau, când puteau fi la olaltă.*

Indulgentul cititor binevoască a îndrepta erorile de
tipar; aci se indică unele.

Pag.	șirul	de jos	citește	de perț	
" 37	" 8	" sus	"	"	ποταμῶ
" 67	" 12	" jos	"	"	per
" 100	" 2	" "	"	"	ispitesc
" 169	" 15	" sus	"	"	asnoneului
" 194	" 19	" "	"	"	Dschebél
" 240	" 4	" jos	"	"	ale cezarului
" 251	" 6	" sus	"	"	κάνωψ
" 262	" 19	" "	"	"	unde peca-
" 266	" 13	" jos	"	"	44. Pentru aceea etc.
" 276	" 12	" "	"	"	trecere, cruțare
" 279	" 13	" sus	"	"	unii învătăcel
" 289	" 12	" jos	"	"	ἀλετροσοφονία
" 294	" 17	" "	"	"	Lc. 22, 50
" 304	" 7	" sus	"	"	influenții diavolului
" 305	" 10	" "	"	"	25. Și răspunzând etc.
" 310	" 7	" jos	"	"	ῥυσάσω αὐτόν
" 321	" 18	" "	"	"	εἰς τὸ ὄνομα
" 346	" 19	" "	"	"	credință
" 352	" 5	" sus	"	"	și al lui Iuda
" 367	" 13	" "	"	"	ἐν τῶν προφήτων — corectură gramaticală
" 382	" 20	" "	"	"	a intrat în Ierusalim
" 385	" 10	" jos	"	"	εἰάν εἰπωμεν
" 387	" 20	" "	"	"	ἀγρεύσωσιν
" 389	" 17	" sus	"	"	πασῶν
" 398	" 17	" jos	"	"	ὑπερῶν
" 422	" 2	" sus	"	"	πατριαί
" 439	" 12	" jos	"	"	breviarium
" 464	" 7	" "	"	"	nu suferă contradicere, cu putere care nu suferă etc.
" 510	" 6	" sus	"	"	μηδένα... ἀσπάσηθε
" 552	" 10	" "	"	"	v. 23
" 559	" 15	" "	"	"	χρωφειλέτης
" 563	" 15	" "	"	"	tratarea bruscă
" 573	" 3	" "	"	"	judecată din urmă
" 581	" 8	" "	"	"	οἶζω
" 589	" 16	" "	"	"	ἴσως
" 590	după v. 21	șterge	?		

Transcrierea cuvintelor evrești.

§. 1.	observ.	1.	berith		
"	"	"	2. bişşer		
În introducere la Mt. mättäi, mättättäi					
pag.	9.	şir.	10	de jos	höşen
"	"	"	13	"	amär
"	12	"	18	" sus	sefer dela safar
"	"	"	16	" jos	mişpeha', sefer töl•döth.
"	"	"	15	"	Iehöşuä
"	"	"	14	"	Ieşuä
"	"	"	10	"	maşiah
"	"	"	9	"	maşah
"	14	"	11	"	miriam
"	"	"	10	"	mär; Gesenius: mara'
"	"	"	8	"	mare
"	15	"	"	"	Iehöiakim, Eliäkim
"	16	"	"	"	David
"	18	şir	10	de jos	nimţa
"	18	"	10	"	mäläch Iehöva'
"	20	"	16	" sus	äm
"	"	"	19	"	goim
"	21	"	17	"	immanu el
"	"	"	15	" jos	älma'
"	"	"	13	"	b•tüla
"	"	obs.	"	"	karath (kare'a')
"	22	"	11	" sus	äd chi
"	"	"	17	"	b•chör sau peter rehëm
"	23	"	7	"	beth Iehëm
"	25	"	13	"	hiştähava'
"	26	"	19	" jos	b•älufe
"	"	"	16	"	iete
"	27	"	16	"	m•öd
"	"	"	2	"	oţar
"	31	"	19	"	bäkkës öth nefes
"	"	"	5	"	galil ca chicchär
"	"	"	3	"	g•lil goim
"	32	"	10	" sus	neţer
"	"	"	12	"	nezër
"	"	"	12	" jos	ţemäh
"	33	"	20	"	midbar
"	"	"	17	"	chicchär häjlarden
"	34	"	7	" sus	mälcuth häşşamäim, mälcuth Elöhim
"	37	"	14	" jos	paraş
"	43	"	1	" sus	häfeţ b•
"	44	"	9	" jos	satan
"	46	"	9	" sus	canaf
"	"	"	10	" jos	I•höva
"	47	obs.	"	"	abad
"	49	şir.	12	" sus	ch•fär Nāhum
"	"	"	12	"	dërëch
"	"	"	16	"	ţälmavëth, höşëch

pag.	49	șir.	12	de	jos	țâl mavêth	31		
"	50	"	8	"	"	cheſa	31		
"	"	"	5	"	sus	Iechu, âhârâi	31		311
"	51	"	4	"	sus	zâbdâi, zâbdî	31		
"	"	"	5	"	"	zabâd	31		331
"	54	"	6	"	jos	menâhem	31		
"	55	"	6	"	sus	anây, anî	31		
"	"	"	10	"	"	Yadâș, êrêț	31		
"	56	"	8	"	"	bâr lëbah	31		
"	57	"	11	"	jos	nîduî	31		341
"	"	"	10	"	"	hêrêm, ſamâta	31		
"	59	"	14	"	"	ſea'	31		351
"	60	"	9	"	"	amen	31		361
"	63	"	1	"	sus	ze kënîm, rișonîm	31		361
"	"	"	3	"	"	ne ûm Iav	31		381
"	"	"	5	"	jos	rêkâ, rêk	31		381
"	"	"	4	"	"	râkâk, rêk, rêka'	31		381
"	"	"	3	"	"	nabal	31		381
"	64	"	2	"	sus	morê	31		381
"	"	"	11	"	"	Ge Hînnôm, ge bën Hînnôm	31		
"	"	"	12	"	"	Ge hînnôm	31		381
"	"	"	14	"	"	tôfêth	31		
"	"	"	15	"	"	tûf	31		
"	66	"	5	"	jos	ſefer chêrîtûth	31		381
"	"	"	19	"	"	chașâl	31		381
"	67	"	10	"	sus	dabar	31		381
"	68	"	5	"	"	nîșbâ be	31		381
"	69	"	18	"	"	chethônêth	31		381
"	"	"	20	"	"	șîmla', bêgêd	31		
"	73	"	8	"	jos	hêdêr	31		381
"	74	"	4	"	sus	bata	31		381
"	75	"	9	"	jos	b'șamâlm	31		381
"	77	"	19	"	"	mahar	31		381
"	79	"	14	"	"	sâs	31		381
"	80	"	3	"	"	mamôn, mamôna	31		
"	"	observ.	3.	"	"	tamân, mâtmôn, mamôna, amen, menra, mem'ra.	31		
"	82	șir.	17	de	jos	șușân	31		381
"	86	"	19	"	sus	ma'	31		381
"	88	"	20	"	"	râb, mâr	31		381
"	89	"	5	de	sus	Yadâ	31		381
"	"	"	4	"	jos	gêșem	31		381
"	93	"	5	"	sus	nââr, êbêd	31		381
"	95	"	6	"	jos	chôlî, mâchob, nasa, sabâl,	31		381
"	97	"	2	"	sus	bën adam	31		381
"	100	"	8	"	jos	ma' lanu valach	31		381
"	104	"	9	"	"	natân Ie'hôva, Mâtâtla', Mâtâi, dar nu Mâtia'	31		
"	108	"	15	"	"	țîțîth	31		381
"	111	obs.	2.	"	"	rêhêm, râhamîm	31		381
"	113	șir.	19.	de	jos	nadâr	31		381
"	"	"	16	"	"	bâr tôlmâi	31		381
"	"	"	13	"	"	natân El	31		381
"	"	"	12	"	"	Te'ôm, Te'ôma	31		381
"	"	"	6	"	"	Hâl'pâi	31		381
"	"	"	5	"	"	Hâggâi	31		381
"	114	"	5	"	sus	tâd, șad, lëb	31		381
"	"	"	10	"	"	șîmôn	31		381
"	"	"	16	"	"	Kânan, kana	31		381
"	"	"	16	"	jos	Ie'huda'	31		381
"	"	"	15	"	"	Iș Keriôth	31		381

pag. 189	šir.	10	de sus	bār Jona	
"	"	10	"	jos Chēfa, chef	
"	"	4	"	kāhāl	
"	"	obs.	"	Yona'	
"	191 šir.	18	de jos	hālhlā lēcha	
"	194	"	"	sus Tabor	
"	198	"	8	"	dor pētālfōl
"	"	13	"	"	salāl
"	206	"	15	jos	rañōn līfne I'ehōva'
"	207	"	16	sus	hochfah
"	"	13	jos	dabar	
"	212	"	12	"	ērvāth dabar
"	221	"	6	"	āin rā
"	224	"	3	"	i erehō, I'ericho
"	226	"	10	"	beth pāge
"	227	"	14	"	ānāl
"	228	"	11	sus	hōšfa
"	229	"	11	"	kol'e bōn
"	230	"	6	"	ōz
"	"	obs.	"	"	beth hījino, beth anīja'
"	235 šir.	18	de jos	rōš pīnna'	
"	"	8	"	"	zōth
"	236	"	16	sus	tāddek v'ethasof, tasef
"	242	"	1	"	Ibbem
"	244	"	15	jos	ēth I'ehōva' ēlohecha
"	"	7	"	"	be
"	247	"	19	"	t'ēfillīn
"	"	8	"	"	rāb=gadol
"	"	7	"	"	rābbī
"	"	6	"	"	rāb, rābbī, rābbān
"	248	"	13	sus	ab
"	258	"	9	"	hēble hāmmašlāh
"	260	"	5	jos	cōl bašar
"	276	"	12	"	pešāh, pāsha
"	277	"	12	"	cālfā
"	"	11	"	"	chefa
"	278	"	1	"	mōr
"	281	"	9	sus	hāmmaṭoth
"	"	5	jos	asa' pešāh	
"	282	"	4	"	hārosēth
"	285	"	7	"	be'rachāth hāššir
"	290	"	12	sus	gāth
"	"	13	"	"	šēmēn, šām'na
"	297	"	18	"	hāgg'e būra'
"	299	"	17	"	š th
"	301	"	7	jos	ēl hājōter
"	"	6	"	"	ēl hājōšar
"	302	"	5	sus	hājōekar
"	"	6	"	"	hājōakar
"	303	"	13	"	bār ābba
"	"	18	"	"	bār rābban
"	"	19	"	"	bār ābban
"	308	"	2	"	gūlgal'ētha, gūlg'ela, gūlgōlēth
"	310	"	10	"	hēa'
"	"	1	jos	hafet bo	
"	311	"	1	"	lama āzabtani; lēma' šebaktani
"	313	"	14	sus	masach
"	339	"	20	"	bēne rēgēs
"	"	19	jos	rēgēs	

pag. 139	šir. 18	de jos	b'ene rëem						
"	"	observ.	b'ene rëem						
pag. 351	šir. 16	de jos	tälitha kumf						
363	" 15	" sus	Illem						
"	" 20	" "	ëthpata', petäh						
" 351	" 13	" jos	bär Timäl						
"	" 8	" "	räbuni. räbbr						
" 401	" 9	" sus	äbba						
" 404	" 5	" "	bën baruch, häbbaruch						
" 408	" 11	" jos	heah						
" 409	" 6	" sus	elöhi						
"	" 7	" "	eli						
"	" 8	" "	lema'						
" 412	" 14	" "	paház						
" 420	" 19	" "	dabar						
" 421	" 4	" jos	Z'ochária'						
" 422	" 8	" sus	Elišábáth, Elišeba						
" 423	" 4	" "	hechal						
"	" 10	" jos	Iehohanan, Iohanan						
" 424	" 5	" sus	šechár						
"	" 12	" "	m'imme'e Yimmi						
" 426	" 6	" "	Gäbricl						
"	" 13	" "	täháth äšer						
"	" 14	" "	äl äšer						
" 427	" 8	" jos	šalom läch						
"	" 3	" "	I'ehöva' Immech						
" 428	" 17	" sus	Ellon						
" 429	" 5	" jos	dabar						
" 430	" 17	" sus	luta, lütta'						
" 431	" 5	" "	Adonai, Iehöva'						
"	" 5	" jos	alät						
" 433	" 5	" sus	aša' häil						
" 434	" 7	" jos	lemör						
" 435	" 16	" sus	dabar						
"	" 18	" "	šim äi leb						
"	" 18	" jos	Iäd Iehöva'						
" 436	" 6	" sus	pakád						
"	" 3	" jos	lääsóth hësöd						
"	" 2	" "	asa' hësöd im						
" 438	" 15	" "	tälmavéth						
" 441	" 5	" sus	vätmmale u Iämeha Iälédéth						
" 442	" 15	" "	teba häššamäim						
" 445	" 15	" "	menäbem, Peräklit						
"	" 16	" "	Peräklita,						
" 446	" 15	" jos	goim						
" 448	" 14	" sus	hoda'						
" 454	" 6	" "	chicchär häjörden						
" 461	" 12	" "	Iään						
" 470	" 10	" "	amär b'elibo						
"	" 3	" jos	mlišet'						
" 473	obs.	" "	omer						
" 475	šir. 8	" sus	šaluäh						
" 476	" 5	" jos	eb'onim						
"	" 3	" "	änavim						
" 477	" 1	" "	asiv						
" 481	" 12	" "	köt ve dördär						
" 483	" 5	" "	Nafn						
" 506	" 20	" "	hesim panim						
" 514	" 7	" sus	mi karatha						

514	9	jos	ana
516	7	sus	reā
517	18	"	mar ^e tha, dela mara
518	5	"	hēlēk
527	10	"	abār
534	2	"	omoth olam
536	18	"	nāār, nāāza'
542	14	"	nīflaoth
548	1	"	mašal
559	19	"	bāth
"	18	jos	cōr
"	2	"	hene hāolam hāzza'
563	7	sus	Iāāzar, El azar
"	8	"	lo ēzēr
576	12	"	salāhita
579	4	jos	mīn
582	18	sus	manē'
585	8	jos	hēsēd
587	13	sus	pe kuda'
589	16	jos	vājJosef lišlōāh
"	11	"	hāllā
594	7	"	hāolam hābba
595	5	sus	hōgga
596	8	jos	me'tuka', ma'ok
"	1	"	lefi hērēb
606 obs.	2	"	šub
618 šir.	7	de sus	gūlgōltā

Tabla de materii

(Locurile însemnate cu * n'au paralelă).

Introducerea generală la evangeliile	pag.
§. 1. Evangeliile în genere	
§. 2. Afinitatea sinopticilor	2

Evangelia după Matei.

Introducere		
*§. 3.	Genealogia lui Isus	16
*§. 4.	Nașterea lui Isus	
*§. 5.	Venirea magilor; fuga în Egipt; uciderea pruncilor; întorcerea în Galileea	22
§. 6.	Lucrarea Botezătorului	32
§. 7.	Isus se botează de Ioan	40
§. 8.	Ispitirea lui Isus de diavol	43
§. 9.	Isus pășeste în Galileea	48
§. 10.	Alegerea apostolilor	50
§. 11.	Predica de pe munte	51
*a)	Introducere la predica de pe munte	52
b)	Cele 9 fericiri	53
*c)	Chiemarea învățăceilor	58
*d)	Realizarea legii în împărăția mesianică	60
*c)	Isus explică unele porunci din lege	62
*f)	Implinirea legii în opunere cu explicarea tradițională (rugăciunea domnească)	71
*g)	Valoarea bunurilor pământești; poziția fariseilor față de lume	79
*h)	Provocări a stării în viața creștină	86
*i)	Epilogul, încheierea	89
§. 12.	Minunile lui Isus; chemarea lui Mt.; despre post	90
a)	Vindecarea leproșului	91
b)	Vindecarea slugii bolnave	92
c)	Vindecarea soacrelui Petru	95
d)	Urmarea după Isus; liniștirea mării	96
e)	Isus scoate draclul la Gadara	98
f)	Vindecarea paralticului	102
g)	Chiemarea lui Matei	104
h)	Postul privat	106
i)	Isus învie pe fida lui Iair; vindecă o femeie bolnavă	107
*j)	Vindecarea celor 2 orbi și a mutului. Îndrăcit	109
§. 13.	Trimiterea apostolilor	111
*a)	Ocaziunea trimiterii	111
b)	Numele apostolilor	112
c)	Instructiile date apostolilor	114
§. 14.	Botezătorul trimite soli la Isus; cuventările acestuia	125
§. 15.	Isus amenință cetățile Galileii	131
§. 16.	Isus promite grație celorce îl primesc	133
§. 17.	Isus în opoziție cu fariseii	136
a)	Învățăcoii culeg spice Sămbăta	136
b)	Isus vindecă mâna uscată	138
c)	Smerenia și blândețea lui Isus	140
d)	Fariseii izultă pe Isus	141

	*e) Semnele cerute	147
	f) Numa și frații lui Isus	150
§.	18. Isus învață poporul în parabole	151
	a) Observării introductoare	151
	b) Asemănarea sămănătorului	152
	*c) Parabola sămënței bune și despre mărăcină	158
	d) Parabola muștarului	159
	e) Parabola despre aluat	160
	*f) Învățămîntul lui Isus în parabole se pune în lumina profetilor	160
	*g) Explicarea parabolei despre neghina în grâu	161
	*h) Parabola despre comoara ascunsă, mărgăritarele prețioase și năvod	163
§.	19. Isus petrece în Nazaret	165
	20. Isus fuge dinaintea lui Irod; tăierea capului Botezătorului	168
	21. Săturarea celor 5000 de oameni	171
	22. Isus călătorește pe mare	172
§.	23. Petrecerea în Genezaret; conflict	175
	a) Spălarea mânilor	175
	b) Femea canaaneană	180
	24. Vindecări; săturarea celor 4000 de oameni	182
	25. Fariseii și saduceii cer semne; Isus ferește pe învățacei de aluatul evreesc	184
	26. Mărturisirea învățecilor. Profetia morții sale	187
	27. Schimbarea lui Isus la față	193
	28. Isus vindecă pe un lunatic	197
	29. Isus prezice moartea sa a 2. oară	199
	30. Statutul în gura peștelui	199
	31. Caracterul membrilor împărăției mesianice	202
	a) Învățaceii dispută asupra rangului	202
	*b) Muștrarea frățească	206
	*c) Despre iertare	208
	32. Desfacerea căsătoriei	211
	33. Isus binecuvîntă pruncul	215
	34. Tînărul bogat; primejdia avuției	216
	35. Răsplata celor ce au urmat lui Isus	219
	36. Isus prezice patimile și moartea sa	222
	37. Cererea Zebedeizilor	222
	38. Isus vindecă 2 orbi	224
	39. Întrarea lui Isus în Ierusalim	226
	40. Isus curățește templul	228
	41. Isus afurisește smochinul	230
	42. Isus și fariseii din Ierusalim	231
	43. Fariseii și saduceii întreabă pe Isus despre plățirea dării	239
	44. Saduceii cer lămurire despre înviere	241
	45. Fariseii întreabă pe Isus de porunca cea mare	243
	46. Isus întreabă de Mesia ca fiul lui David	245
	47. Cuvîntările lui Isus către farisei	246
	48. Profetii despre Ierusalim; venirea lui Isus la judecata din urmă	255
	a) Introducere istorică	255
	b) Risipirea Ierusalimului; sfîrșitul lumii	256
	c) Risipirea Ierusalimului	259
	d) Profetie despre sfîrșitul lumii	261
	e) Îndemnare la veghiere	266
	α) Asemănarea slugilor	266
	β) Asemănarea despre fecioarele nebune și înțelepte	268
	γ) Asemănarea despre talanți	270
	f) Judecata din urmă	273
§.	49. Unele întâmplări înainte de prinderea lui Isus	
	a) Isus e sigur că va muri; sfatul sinedriului	276

	b) Maria unge pe Isus in Betania	288
	c) Iuda tradează pe Isus	289
	d) Cina cea de taină	291
	e) Învățăcii se smintesc; Isus prezice lui Petru că se va lăpăda	288
	f) Isus in Getsemane	290
50.	Prinderea lui Isus	293
51.	Interogatorul și maltratarea lui Isus inaintea arhiereului	295
52.	Petru se lăpădă de Isus	298
53.	Isus inaintea lui Pilat; sfersitul lui Iuda *(27, 1—10)	299
54.	Răstignirea și moartea lui Isus	300
55.	Evenimentele la moartea lui Isus; inmormântarea lui	302
56.	Învierea lui Isus	316
	a) Isus se arată muielor	316
	b) Coruperea custodiei	319
*c)	Isus se arată celor 11 in Galileea	320

Evangelia după Marcu

	Introducere	12
57.	Motivul paširil lui Isus	17
	a) Botezătorul ca inaintemergător	17
	b) Botezul lui Isus	28
	c) Ispitirea lui Isus	32
58.	Activitatea lui Isus până la alegerea celor 12	36
	a) Isus in Galileea	39
	b) Isus alege pe cei 4 apostoli	40
	c) Isus vindecă pe un îndrăcit in Capernaum	43
	d) Isus vindecă pe soacra lui Petru; alte minuni	44
	e) Isus vindecă pe un leproș	46
	f) Isus vindecă un paralic	49
	g) Chiemarea lui Levi	53
	h) Despre ajunare	56
	i) Despre Sămbătă *(3, 1—6)	57
59.	Alegerea și învățarea comunei noue	58
	a) Alegerea celor 12	59
	b) Defăimarea fariseilor; muma și frații lui Isus	61
	c) Isus învață in parabole	65
60.	Isus arată învățăcelilor puterea sa	66
	a) Liniștirea mării	67
	b) Isus scoate dracii la Geraseni	69
	c) Isus învie pe fca lui Iair; vindecarea femeii cu curgerea sângelui	70
61.	Rezultatul deosebirii precedente	71
	a) Isus in Nazaret	72
	b) Trimiterea celor 12	73
62.	Dela trimiterea apostolilor până la precizarea morții	75
	a) Irod aude de Isus;uciderea Botezătorului	76
	b) Isus satură 5000 de oameni	77
	c) Isus călătorește pe mare și face minuni *(6, 53—56)	79
	d) Așezămintele evrești	82
	e) Muieria canaaneană	83
	*f) Isus vindecă pe un surdomut	86
	g) Isus satură 4000 de oameni	88
	h) Fariseii cer semne; aluatul lor și al lui Isus	89
	*i) Isus vindecă un orb	90
	j) Opiniunea mulțimii; mărturisirea învățăcelilor	91
63.	Dela precizarea morții până la călătoria la Ierusalim	92
	a) Isus prezice moartea sa	93
	b) Schimbarea la față a lui Isus	95
	c) Isus vindecă un lunatic îndrăcit	97

	d) Isus prezice moartea sa a 2 oară	372
	e) Învățăceii se dispută în privința rangului	373
96	64. Călătoria la Ierusalim	376
	a) Despre desfăcerea căsătoriei	376
	b) Isus binecuvântă pruncii	377
	c) Tănărul bogat	377
	d) Isus prezice moartea a 3. oară	379
	e) Rugămintea Zebedeizilor	380
	f) Isus vindecă pe un orb în Ieriho	381
96	65. Petrecerea lui Isus în Ierusalim până la patimi	381
	a) Isus intră în Ierusalim	381
	b) Isus blastemă smochinul; curățirea templului	383
	c) Sinedriștii întreabă pe Isus asupra puterii cu care lucră	385
	d) Parabola despre vișer	385
	e) Despre plățirea dărilor; învierea morților	387
	f) Porunca cea mare	388
	g) Isus întreabă de Mesia	390
	h) Isus ferește de cărturari	390
	i) Darul văduvei	390
	j) Isus prezice căderea Ierusalimului; revenirea sa	391
96	66. Patimile lui Isus	
	a) Sfatul sinedriului; ungerea lui Isus; tradarea lui Iuda	
	b) Cina cea de taină	397
	c) Smintirea învățăceilor	399
	d) Isus în Getsemane	400
	e) Prinderea lui Isus	401
	f) Condamnarea lui Isus. Petru se lapădă	402
	g) Pilat ascultă pe Isus; condamnarea și batjocurirea lui	405
96	67. Răstignirea și înmormântarea lui Isus	407
96	68. Învierea lui Isus	410
96	69. Arătărilor lui Isus; înălțarea la cer	412

Evangelia după Luca

	Introducere	
	70. Prologul	
*	71. Prevestirea Botezătorului	421
*	72. Zămislirea lui Isus	427
*	73. Maria vizitează pe Elisabeta	430
*	74. Nașterea Botezătorului	433
*	75. Nașterea lui Isus Cristos	439
*	76. Isus e tăiat împrejur; ducerea la templu	443
*	77. Isus de 12 ani în templul din Ierusalim	449
*	78. Lucrarea Botezătorului	452
*	79. Botezul lui Isus	456
*	80. Genealogia lui Isus	456
*	81. Ispitirea lui Isus	458
96	82. Isus predică în Galileea, special în Nazaret	
	83. Activitatea lui Isus în Capernaum	463
	a) Vindecarea unui îndrăcit	463
	b) Isus vindecă pe soacra lui Petru; alte minuni	464
96	84. Chiemarea unor apostoli. Minuni. Învățături	466
	a) Pescuirea bogată	466
	b) Isus vindecă un lepros	468
	c) Isus vindecă un paralizic	469
	d) Chiemarea lui Levi	470
	e) Postul privat	471
	f) Despre Sămbătă	472
96	85. Alegerea celor 12 apostoli. Predica de pe munte	474

a)	Cel dolsprezece	474
b)	Predica de pe munte	476
§. 86.	Isus e milostiv către cel smeriț și păcătos	482
a)	Sutașul din Capernaum	483
*b)	Isus învie pe ténérul din Nain	483
c)	Soliț Botezătorului la Isus	484
*d)	O păcătoasă unge pe Isus	486
§. 87.	Isus învață pe învățacei asupra chiemării lor	489
*a)	Învățaceii lui Isus	490
b)	Parabola despre séménător	490
c)	Muma și frații lui Isus	493
d)	Isus liniștește marea	493
e)	Isus scoate dracl la Gerasa	493
f)	Isus învie pe fata lui Iair; vindecarea muerii cu curgerea sângelui	498
§. 88.	Pinca instrucțiunilor către învățacei	497
a)	Trimiterea celor 12. Irod devine atent asupra lui Isus	497
b)	Isus satură 5000 de oameni	499
c)	Mărturisirea lui Petru; purtarea crucii	499
d)	Schimbarea la față a lui Isus	502
e)	Isus vindecă un prunc bolnav	502
f)	Învățaceii dispută asupra rangului	504
§. 89.	Isus lărgeste cercul învățaceilor și-I învață	505
a)	Samarinenii nu primesc pe Isus	507
b)	Urmarea după Isus	508
*c)	Trimiterea celor 70 de învățacei	512
d)	Antietatea învățaceilor	512
§. 90.	Datorițele învățaceilor lui Isus	513
*a)	Samarineanul milostiv	518
*b)	Marta și Maria	519
c)	Rugăciunea domnească	519
d)	Ascultarea rugăciunii	519
§. 91.	Minuni și cuvântări	520
a)	Isus vindecă un indracit mut; cuvântări	520
*b)	Cuvântările lui Isus către farisei și cărturari	520
*c)	Isus ferește de fătărnicia și lăcomia fariseilor	521
d)	Isus admonează la încredere în Dumnezeu	521
e)	Învățaceii se fie treji și rezoluți * (9 12, 54—59).	522
*f)	Galileenii uciși	522
*g)	Isus vindecă o femeie Sâmbăta	522
h)	Parabola despre muștar și aluat	522
§. 92.	Continuare: cuvântări și ziceri	522
*a)	Întrarea în împărăția mesianică	522
*b)	Pândirea lui Irod	524
*c)	Isus vorbește la ospetul unui fariseu	525
*d)	Urmarea după Cristos	525
§. 93.	Iubirea lui Dumnezeu mântuiește pe oameni	527
a)	Parabola despre oaea perdată	528
*b)	Drahma perdată a unei femei	528
*c)	Parabola despre fiul rătăcit	528
§. 94.	Raportul adevărat către împărăția mesianică	528
*a)	Parabola despre economul prudent	529
*b)	Îndemnarea a sluji numai lui Dumnezeu	531
*c)	Timpul de acum e potrivit a intra în împărăția mesianică	531
*d)	Parabola despre omul bogat și sărac	532
e)	Despre scandalizare	533
*f)	Puterea credinții	537
§. 95.	Călătoria lui Isus la Ierusalim; minuni și cuvântări	539
*a)	Isus vindecă 10 leproși	539
b)	Venirea împărăției lui Dumnezeu	540

*c)	Parabola despre văduvă și judecător	573
*d)	Parabola fariseului și a vameșului	575
e)	Isus binecuvântă pruncii	576
f)	Tănărul bogat	577
g)	Isus prezice patimile, moartea și învierea sa	578
h)	Isus vindecă un orb la Ierihou	578
*i)	Isus intră la Zaheii	579
j)	Parabola despre minele incredințate	581
§. 96.	Intrarea lui Isus în Ierusalim; curățirea templului	584
§. 97.	Dispute și cuvântarea eshatologică	588
a)	Întrebarea asupra puterii lui Isus	588
b)	Asemănarea viierilor	588
c)	Plătirea dării	589
d)	Saduceii întreabă pe Isus despre înviere	591
e)	Isus întreabă pe fariseii despre Mesia	592
f)	Isus previne pe învățaceii de farisei	593
g)	Leptele unei văduve	593
h)	Isus prezice risipirea Ierusalimului și timpul de judecată a poporului israilit. până la venirea sa a doua	594
§. 98.	Dela începerea patimilor până la condamnarea lui Isus	
a)	Iuda vinde pe Isus	
b)	Pregătirile la cina de taină	601
c)	Așezarea s. Euharistiei	601
*d)	Învățăceii dispută asupra rangului	604
e)	Isus avertizează pe Petru; învățăceii se lupte	606
f)	Isus în Getsemane	608
g)	Prinderea lui Isus	610
h)	Petru se lapedă de Isus	611
i)	Isus e batjocurit și condamnat	612
§. 99.	Dela transportarea lui Isus la Pilat până la înmormântare	613
a)	Isus la Pilat și Irod	613
b)	Extradarea lui Isus spre răstignire	615
*c)	Isus agrăște femeii mergând la răstignire	616
d)	Răstignirea lui Isus	617
e)	Moartea lui Isus	619
f)	Înmormântarea lui Isus	620
§. 100.	Învierea și înălțarea Mântuitorului	621
a)	Învierea lui Isus	621
*b)	Isus se arată învățăceilor care mergeau la Emaus	623
*c)	Isus se arată învățăceilor în Ierusalim	628
d)	Isus învață pe învățaceii, înălțarea la cer *(v. 44—49)	629

